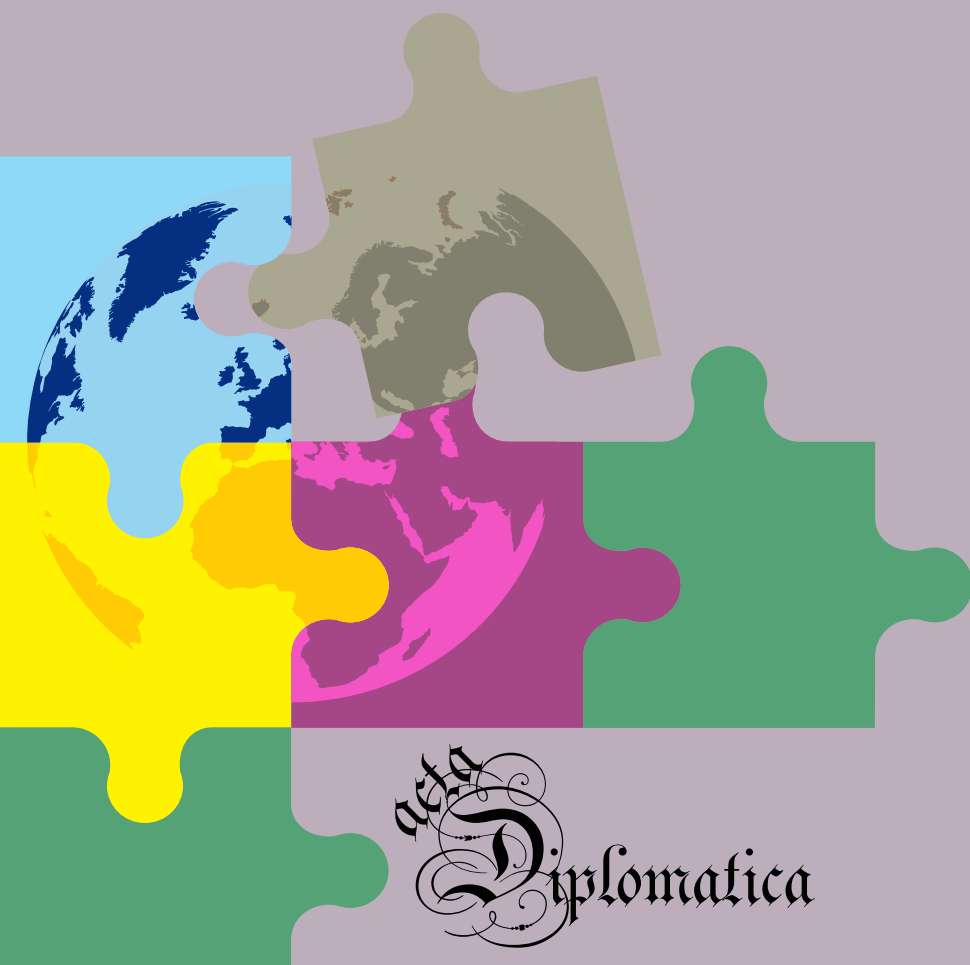

Milan Jazbec

**DAN JE VSAK NA NOVO STKAN:
Izbrani eseji in spremne besede 1990–2021**

Acta
Diplomatica

Znanstvena misel in publicistično delo Milana Jazbeca
Druga knjiga

DAN JE VSAK NA NOVO STKAN:
Izbrani eseji in spremne besede 1990–2021

Milan Jazbec

Ljubljana, 2024

Milan Jazbec

Znanstvena misel in publicistično delo Milana Jazbeka

Druga knjiga

DAN JE VSAK NA NOVO STKAN: *Izbrani eseji in spremne besede 1990–2021*

Knjižna zbirka ACTA DIPLOMATICA

Urednik zbirke: Boštjan Udovič

Izdajatelj in založnik: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV

Za založbo: Iztok Prezelj, dekan Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca.

Beseda izdajatelja: Zijad Bećirović

Predgovor k zbirki: Lučka Kajfež Bogataj

Predgovor k drugi knjigi: Alenka Černelič Krošelj

Zagovor k drugi knjigi: Martin Luzar

Zagovor k zbirki: Andraž Zidar

Oblikovanje naslovnice: Grega Tekavec in Ljubiša Stanojević

Oblikovanje in prelom: Branimir Trošić

Prva elektronska izdaja

Ljubljana, 2024

Delo je v tiskani obliki leta 2021 izdal Mednarodni inštitut za bližnjevzhodne in balkanske študije IFIMES.

Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://ebooks.uni-lj.si>

DOI: 10.51936/9789612950750

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

COBISS.SI-ID 187180547

ISBN 978-961-295-075-0 (PDF)

Vsebina

Beseda izdajatelja:

Diplomat in znanstvenik (Zijad Bećirović) xiii

Predgovor k zbirki:

**Diplomacija, njeno poslanstvo in doseg v primežu
okoljskih potreb in človeškega delovanja** (Lučka Kajfež Bogataj) xv

Predgovor k drugi knjigi:

**Milan Jazbec, novi »Valvasor«, še bolj pa novi polihistor,
človek, ki želi vedeti »vse«** (Alenka Černelič Krošelj) xix

Spremna beseda avtorja:

Pogled skozi čas, prostor in diplomacijo ter samega sebe xxiii

Izbrani eseji in spremne besede 1990–2021

Od hrepenja k stvarnosti: Svetovni slovenski kongres

Beograd, december 1990 3

**Iskanje akacijeve opojnine: Miha Remec
in njegov znanstvenofantastični opus**

Ob Močniku, rožnika 1993 13

Charles de Lint:

Velika knjiga o Mali deželi

Ob Močniku, majnika 1994 50

Bojan Meserko:

Obraz v obrazu ali sanjališčno iskanje izgubljenega jaza

Ob Močniku, malega travna 1995 56

Vojna in nemir

Ljubljana, maj 2001 63

Od resničnosti k sanjam: Remčeva Iksia

Ob Močniku, na petinštirideseto kresno noč 68

Edvard Kopušar: <i>Podobe iz države na koncu sveta</i>	
Ljubljana, novembra 2001	79
Antologija ženske znanstvene fantastike:	
<i>Med strahom in zaupanjem ali sla po letenju</i>	
Januarska epistola ob poledenelem Močniku, 2002	82
Spomini na leto 1991 – Celovec:	
<i>Zadnji jugoslovanski in prvi slovenski konzul</i>	
Ljubljana, april 2002	90
V spomin Črtomirja Čarga: »Pogled preko rame«	
Sp. Pohanca, zgodnjega aprila 2003	96
Do kod gre človekova sled?	
Michael Benson:	
<i>BEYOND Visions of the Interplanetary Probes</i>	
Ljubljana, januarja 2004	102
Paradigma brez zidu	
Sp. Pohanca, avgusta 2004	104
Petnajst let pozneje: 1989–2004	
Pohanca, jeseni 2004	109
OVSE, Slovenija in Slovenci	
Ljubljana, junij 2005	117
S knjigami skozi življenje	
Sp. Pohanca, v juniju 2006	123
Franciju v slovo in zahvalo	
Sp. Pohanca, november 2006	130
Štiridesetletnica vodnika Pepperja	
Sp. Pohanca, junij 2007	133
Slavko Cerjak – Pero (1956–2008)	
Sp. Pohanca, marec 2008	135
Slovensko predsedovanje EU 2008: <i>Diplomacija v svetovnem vrhu</i>	
Ljubljana, julij 2008	137
Miha Remec:	
<i>Četrta mušketirka</i>	
Na stičišču svetov in poti, avgusta 2008	143

Beno Arnejčič: Nadaljevanje strahu z drugimi sredstvi in načini: <i>Junaki in psevdounaki v psihologiji množic</i>	
Pohanca, avgusta 2008	147
Gorazd Gorenc: 1962–2009	
Ljubljana, marec 2009	151
Slovenija in Svet Evrope: <i>Prepletanja in prehajanja</i>	
Ljubljana, junij 2009	153
Peter Božič: 1932–2009	
Ljubljana, julija 2009	157
Enake možnosti med utvaro in resničnostjo	
Ljubljana, oktober 2009	159
Katarina Jalovec:	
<i>Razledenelo cvetje</i>	
Pohanca, ob kresu 2010	164
Sports and diplomacy can walk hand in hand	
Ankara, september 2010	166
David Vasiljevič:	
<i>Sava šumi</i>	
Ljubljana/Pohanca/Ankara, ob izteku poletja 2010	169
Irena Ferluga:	
<i>Zagovor: Identiteta skozi prizmo nespremenljivih vrednot</i>	
Ankara, januarja 2012	173
»Po Koroškem, po Kranjskem« – ali kako je nastajala slovenska država in njena diplomacija:	
<i>Spominski zapis prvega slovenskega konzula v Celovcu</i>	
Ankara, v začetku februarja 2012	178
Andrej Rahten:	
<i>Predgovor: Nazoren izsek iz časa velikih sprememb</i>	
Ankara, junija 2012	192
Me, Myself and My Fear	
Ankara, avgust 2012	196
Ime človeka	
Ljubljana/Ankara, januar 2013	200

Aškerc in njegov potopis za današnje rabo	
Ankara, spomladi 2013	204
A Day in the Game	
Ankara, september 2013.....	208
Vitomil Zupan in njegova pravljíčna vez z islamskim svetom	
Ankara, november 2013.....	212
Drago Jančar:	
<i>Na robu smrti in na robu življenja</i>	
Ljubljana/Ankara, avgust 2014	217
Süleyman Demirel (1924–2015) – <i>legenda turške politike</i>	
Ankara, junij 2015.....	220
City and Voices: <i>The Grand Mystery of Istanbul</i>	
Ljubljana, april 2016	223
Diplomacy as a Social Process: <i>a Prelude to Sociology of Diplomacy</i>	
Ljubljana/Ženeva, maj 2016.....	227
Irena Ferluga: <i>NKBM v podobi raziskovalnega novinarstva</i>	
Ljubljana, junij 2016	229
Dr. Anton Korošec: <i>Elementi za diplomatski portret</i>	
Ljubljana, julija 2016.....	231
Ernest Petrič:	
<i>Profesor, pravnik, diplomat in politik</i>	
Ljubljana, julija 2016.....	233
Sociology of Diplomacy and Special Diplomacies	
Ljubljana/Ženeva, september 2016.....	262
Negotiation Training	
Ljubljana/Ženeva, september 2016.....	265
Antologija slovenske moderne poezije:	
<i>Kapljice absurda v deželi sonca</i>	
Skopje, november 2016	267
Demeter Bitenc:	
<i>Plemenitež v večplastnih uniformah</i>	
– <i>od otroškega ne-občudovanja do klenega prijateljstva</i>	
Skopje/Ljubljana/Pohanca, julija 2017	272

Zoran Predin:	
<i>Kantavtor ve svoj dolg</i>	
Skopje, december 2017	279
Demeter Bitenc: 1922–2018	
Skopje, aprila 2018.	285
Miha Remec:	
<i>V parku časa, v tkanju človeških usod</i>	
Skopje, aprila 2018.	288
Danica Ručigaj:	
<i>Sonce, ki ni izgubljeno pod zemljo</i>	
Skopje, julija 2018	291
Rudi Mlinar:	
<i>Tam, kjer sem doma</i>	
Pohanca, junija 2018	296
V svetu iluzij, aluzij in reminiscenc:	
<i>Moja srečevanja z Jožetom Ciuho</i>	
Skopje, avgusta 2018	301
It Was Fifty Years ago Today:	
<i>How the Macedonian Diplomacy was born</i>	
Skopje, maj 2019	305
Freska iz starih za nove čase	
Skopje, junija 2019.	311
Andrej Capuder: Slovenec v Parizu	
Skopje, september 2019	313
Essay on Black: Mice Jankulovski – To Shine with Darkness	
Skopje, september 2019	321
Zahtevna in dolga makedonska pot v zvezo Nato	
Skopje, april 2020	325
Od ljubljanskega kongresa 1821 do drugega predsedovanja EU 2021	
Skopje, julija 2020	330
Miha Remec (1928–2020): V tkanju časa, v parku človeških usod	
Ljubljana, avgusta 2020	338

Jure Apih: <i>Na drugi strani politike</i> Ljubljana, oktober 2020	343
Blaže Koneski – državnik s poslušom <i>za jezikovno normo in njeno poetično moč</i> Ljubljana, april 2021	349
Iz Haranjela pa do angelov Ljubljana, april 2021	355
Luan Starova: <i>Apoteoza za leva z metuljevimi krili</i> Ljubljana, v maju 2021	359
Urška Klakočar Zupančič: <i>V ognju strasti in moči</i> Ljubljana, junij 2021	373
Je Danica med njimi najbolj svetla bila Ljubljana, avgust 2021	380
Josef Schwegel: <i>Z berlinskega kongresa, z ljubeznijo</i> Ljubljana, avgust 2021	387
Blaže Koneski – trajen in temeljen akademski in državniški pečat Ljubljana, november 2021	397
Lojze Kovačič: <i>Izza resničnosti</i> Ljubljana, oktober 2021	407
Esad Babačić: <i>Zamenite me</i> Ljubljana, december 2021	413
Zagovor k drugi knjigi: Živel je mož, ki je prepotoval svet (Martin Luzar)	419
Zagovor k zbirki: Globinsko dojetanje diplomacije (Andraž Zidar)	425
O avtorju	429
Summary	433

*Posvečeno sošolkam in sošolcem
iz osnovne šole Artiče,
junij 1971 – junij 2021*

Za dragoceno podporo pri izdaji trilogije
se zahvaljujem prijatelju Borutu Škabarju.

Izšlo ob avtorjevi petinšestdesetletnici, tridesetletnici slovenske države in
dvajseti obletnici delovanja mednarodnega inštituta IFIMES.

Beseda izdajatelja: Diplomat in znanstvenik

Napisati uvodne besede kot izdajatelj knjig(e) avtorja Milana Jazbeca ni lahka naloga. Bogastvo in raznovrstnost njegovega dela terja poznavanje samega avtorja tudi osebno. Glede na to, da naju z avtorjem veže dolgoletno sodelovanje in hkrati prijateljevanje, je ta naloga na nek način olajšana, vendar zato nič manj zahtevna.

Ob spominu na njegova prva dela moram omeniti knjigo »Slovenec v Beogradu«, ki je dragocen prispevek k razumevanju poteka dogodkov ob razpadu nekdanje skupne države in kako je Milan Jazbec preživel ta čas kot takratni diplomat, Slovenec in predvsem kot človek, kar je bilo še posebej težko. Kot spremlja slovitega slovenskega generala Rudolfa Maistra sloves generala in pesnika, tako Milana Jazbeca spremlja sloves diplomata in znanstvenika. To dvoje se prepleta v njegovi duši, ki je v osnovi tankočutna pisateljska (pesniška) in s katero lažje čuti in razume dogajanja okrog sebe. Morda sem ga še nekoliko lažje razumel, ker tudi sam preživljam podobno osebno zgodbo kot Bosanec v Ljubljani, ampak v popolnoma drugačnem kontekstu.

Do sedaj smo izdali njegovi dve deli, in sicer »Security and Diplomacy in the Western Balkans« leta 2007 in »Dvajseta obletnica konca hladne vojne 1989–2009« leta 2009. Ko smo se pred kratkim pogovarjali o pričujočem delu, sem takoj predlagal, da se njegovi vrhunski diplomatski in znanstveni dosežki in opus z dodanimi literarnimi deli, objavi prav na Ifimesu. Delo Milana Jazbeca presega slovenske meje, čeprav ga slovenstvo na nek način ves čas zaznamuje. Čuti se ljubezen pesnika in njegova navezanost na rodno deželo. V vsakem primeru je izjemen opus potrebno objaviti ne le zaradi Milana Jazbeca, temveč zaradi sedanjih in še posebej prihodnjih rodov. Zavedni Slovenec in hkrati svetovljan kozmopolitskih razsežnosti, ki bi si ga z veseljem

vsakdo prilastil za svojega. To je na nek način življenjski vrhunec. Hkrati biti Slovenec, a obenem imeti širino, da se vsakdo lahko poistoveti s teboj. S tem se lahko pohvalijo le izjemni posamezniki, ki presegaajo okolje, iz katerega prihajajo in postanejo popolnoma internacionalizirani in globoko vpeti in uveljavljeni v mednarodnem prostoru.

Naj omenim, da je Milan Jazbec od ustanovitve urednik prestižne mednarodne znanstvene revije *European Perspectives*. V trenutku, ko je Ifimes prevzel založništvo nad omenjeno revijo, je bilo samoumevno, da nadaljuje s svojim tvornim, ustvarjalnim in kreativnim delom urednika. Brez dvoma je revija pridobila še dodatni zagon in navdih, kar potrjuje njena uveljavljenost in prepoznavnost v mednarodnem znanstvenem prostoru.

Če bi lahko prišepetoval Milanu Jazbecu, bi mu z velikim veseljem prišepnil, naj ne odneha s svojim pisanjem in naj poskuša odkriti sebe še v kakšnem drugem žanru. Je namreč človek tisočerih talentov. Naj ga ne skrbi založništvo, njegova skrb naj bo ustvarjalnost.

Na koncu naj mu zaželim veliko uspehov v prihodnje in naj ostane navdih za številne posameznike, ki se od njega lahko marsikaj naučijo tako od diplomata, znanstvenika, profesorja, pisatelja, kot tudi od tihega, nevsiljivega nekdanjega mladeniča iz Spodnje Pohance, ki jo nosi v srcu.

Ljubljana, oktobra 2021

Zijad Bećirovićⁱ

ⁱ Dr. Zijad Bećirović, izredni profesor za interkulturno komuniciranje, direktor Mednarodnega inštituta za bližnjevzhodne in balkanske študije (IFIMES), Ljubljana.

Predgovor k zbirki:
**Diplomacija, njeno poslanstvo
in doseg v primežu okoljskih potreb
in človeškega delovanja**

Kaj je eno od največjih razočaranj odraslosti, ki nas nemara vse po vrsti kdoleti? Kot mladi in še učeči se, pričakujemo, da nas bo znanje in izkušnje v zreli dobi pripeljalo do razumevanja tega sveta. Da bomo imeli dovolj modrosti za razlago, zakaj se življenje posameznikov, manjših in večjih skupnosti, odvija kaotično, nerazumno in v nasprotju z našimi pričakovanji. In čeprav pravijo, da ima razumnost dvoje oče: eno je zgodovina, drugo izkušnja, ostajamo brez zadovoljive razlage. Kako pogosto si, pa ne v šali, rečem – bolj kot sem stara, manj razumem ta svet.

Naša življenja, ki skupaj z vsemi ostalimi živimi bitji, tkejo veliko tapiserijo življenja, so vse bolj zapletena in kompleksna. Kot bi nam vse večja zaloga izkušenj in spretnost, nakopičena iz zgodovine, razvoj znanosti in tehnologije, življenje samo otežila in ne olajšala. Ljudje se s tem spoznanjem težko sprijaznimo. Podobno težko, kot so se v Kopernikovih časih, ko je postalo jasno, da Zemlja ni središče vesolja. Podobno težko, kot je bilo Darwinovo spoznanje, da je človek le še ena živalska vrsta več. In podobno težko, kot se je, še posebej nam naravoslovcem, sprijazniti s Freudovo ugotovitvijo, da človeški um ni povsem racionalen. Kako nevarna je kombinacija iracionalnosti za človeka, ki je v temelju svobodno bitje in ki mu s to svobodo prihaja tudi neodtujljiva odgovornost za lastno ravnanje. Res vedno na osnovi našega etičnega kompasa sprejemamo boljše odločitve? Zdi se, da ne.

Nerazumnost zato lahko opazujemo na vseh ravneh, od globalne do povsem lokalne. Na planetarni ravni je najbolj očitno nepriznavanje preprostega dejstva,

da je planet omejen. In skrajno nerazumno je tudi ignoriranje dejstva, da smo navkljub napredku znanosti še vedno povsem odvisni od delovanja ekosistemov ali preprosto narave. Gospodarski apetiti rastejo, potrošnikov je vse več, planet pa ostaja enako velik, a z veliko bolj omejenim dostopom do naravnih virov na Zemljana. Zmožnost planeta, da »absorbira« naše vplive na okolje, je že pred desetletji postala premajhna in prav zato imamo kopico okoljskih problemov, ki nas eksistenčno ogrožajo. Že leta 1972 je Rimski klub v knjigi *Meje rasti* opozoril, da izkoriščanje naravnih virov prek meje sposobnosti obnavljanja planeta vodi v zlom družbeno ekonomskih in ekoloških sistemov. Dvajset let kasneje sprejeta Agenda 21, ki je bila sklepni dokument svetovne konference OZN o okolju in razvoju v Riu de Janeiru leta 1992, tudi ni prinesla pravih rezultatov. Enak okoljski neuspeh je doživela na vrhu tisočletja leta 2000 sprejeta Deklaracija tisočletja, saj milenijski cilj zagotovitve okoljske trajnosti do leta 2015 ni bil dosežen. Kakšna bo usoda leta 2015 sprejete Agenda 2030 za trajnostni razvoj, še ne vemo, a razvoj zadnjih šestih let da slutiti, da spet nismo na pravi poti. Skoraj zanesljivo ne dosegamo zelenega ravnotežja med ekonomskim, družbenim in okoljskim razvojem. Torej je zaključek jasen – človek enostavno ne more razumeti, da so ključni okoljski problemi sodobnega sveta ostali skoraj enaki, ukrepi neizvedeni ter priporočila preslišana.

Koliko torej šteje obljuba kake vlade, da bo sledila trajnostnemu razvoju, da bo varovala planet, da bo naslovila ljudi, ki živijo v stiskah in pomanjkanju? Kakšno težo imajo sploh mednarodne pogodbe, ki jih z lahkoto ratificiramo, potem pa nanje pozabimo. Gre za premajhno vlogo diplomacije ali pa okoljska diplomacija sploh še ni na ravni, ki bi omogočala večše vodenje pogajanj, ki bi res vodila v spremembe.

Ali pa smo samo zaslepljeni z nerazumno mislijo, da je okolje pač treba spreminjati in izkoriščati, ker imamo od tega nenehne koristi. Pa jih imamo res? Morda je to držalo pred stoletjem, danes pa se planet že odziva na naše netrajnostne prakse. In ta odziv nas iz dneva v dan vse bolj stane. Stanejo nas posledice podnebnih sprememb, stanejo nas lokalne ekološke katastrofe, vplivajo na naše blagostanje, na kakovost in razpoložljivost osnovnih virov in s tem tudi na naše zdravje. Neporavnan račun naravi družba plačuje prek povečanja umrljivosti, skrajšanja življenjske dobe in stroškov zdravljenja bolezni, ki jih

povzroča onesnažen zrak, preko zmanjšanja kmetijskih pridelkov zaradi več ozona pri tleh, degradacije zgradb zaradi saj in kislega dežja ter seveda propadanja ekosistemov. Poseganje v naravo je sicer prispevalo k razvoju človeštva, a cena za to so naraščajoči stroški za blaženje učinkov nepredvidenih tveganj in nepričakovanih dogodkov. Rezultat bo tudi neprimerno slabše stanje okolja in virov za prihodnje generacije. Vse bolj se zdi, da trajnostni razvoj sploh ni več mogoč: katastrofo se da sicer še omiliti, ne pa preprečiti. Zato bi lahko mirno namesto „trajnostnega razvoja“ začeli uporabljati zvezo „razvoj za preživetje“.

Podobna in povsem nerazumna je tudi zgodba podnebnih pogajanj. Razpravljanja o večji ali manjši zgodovinski krivdi meglijo vizijo prihodnosti. Nerazumno je, da skoraj trideset let po sprejetju Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja in šest let po sprejetju Pariškega sporazuma, ki je prvi univerzalen in pravno zavezujoč globalni podnebni sporazum, lovimo zadnji vagon zadnjega vlaka, ki bi še zagotovil varno prihodnost nam in zanamcem. Podnebne spremembe namreč že dolgo niso le okoljska grožnja, ampak bodo sprožale tudi politične, energetske, migracijske, socialne, zdravstveno-epidemiološke in druge krize. V skrajnem primeru lahko podnebne spremembe, ki so v osnovi nevojaški vir ogrožanja, sprožijo celo vojaške posege in s tem prerastejo v vojaški vir ogrožanja. Že danes smo priča napetostim med državami zaradi dostopa do virov vode in hrane. A ekstremni vremenski pojavi in dvig morske gladine bodo vodili v velike migracije, razširjanje bolezni, pomanjkanje hrane in vode ter povečali potrebo po vojaški humanitarni pomoči.

Očitno smo res ljudje dobri v razmišljanju na kratek rok, slabi pa, ko je treba misliti za dvajset ali trideset let vnaprej. Četudi opozoril in svaril ne manjka, če jih seveda želimo slišati. Dejansko postajamo generacija poznih lekcij iz zgodnjih svaril. Zgodnja svarila končajo bolj kot ne kot pozne in drage lekcije – in to predvsem za malega človeka. Samo primer rakotvornega benzena, katerega škodljivost je bila izpostavljena leta 1897, a smo na resne varnostne ukrepe čakali celih 90 let. Še danes je benzen v bencinu, s katerim pridemo v stik vsak dan. Ljudje še vedno umirajo zaradi azbesta, kjer je tudi trajalo sto let, da smo dočakali prepoved njegove uporabe v EU. Pri PCB-jih pa to traja že več kot sto let – ljudje so obolevali že leta 1899 – pa še vedno niso povsem prepovedani.

Vse te misli so me spreletavale ob branju zadnje trilogije profesorja Jazbeca. Njegovi zapisi, eseji, mnenja, napatki in razprave, ki obsegajo obdobje treh desetletij, so me živo spomnili ravno na zgornje misli o zgodnjih svarilih. Mnogo zapisanih misli izpred toliko let bi lahko mirno uvrstili prav v kategorijo razmišljanja o prihodnosti. Izraženi pomisleki, predlogi, ki jih zaznamo, ko beremo med vrsticami, žal niso bili niti slišani, kaj šele uslišani. Morda bi tudi naša mala država danes lahko bila domovina srečnejših ali vsaj bolj zadovoljnih in samozavestnih ljudi. Zelo so se me dotaknila tudi razmišljanja o dosegu diplomacije in o bistvu njenega poslanstva. Namreč ravno na področju okolja resnično kakovostne diplomacije manjka. Kako dobrodošla za preživetje na tem planetu bi bila nova oblika okoljske diplomacije, prežeta z okoljsko etiko in z jasno paradigmo, da ko gre za varnost, gnilih kompromisov ne delamo! In za kakovostno življenje ter svobodne odločitve potrebujemo varnost, ne le v fizičnem, ampak tudi v vseh prenesenih pomenih. Tudi tu je zanimivo in poučno brati razmišljanja profesorja Jazbeca, ko nas popelje skozi našo pot v NATO in osvetli dogajanje tistega časa. Kadar pomislim na vojaške zveze in na ogromne investicije v oboroževanje, se vprašam, ali vojaški poveljniki vedo, da vremensko pogojene naravne nesreče pobijejo vsako leto vsaj stokrat več ljudi kot vojne in tisočkrat toliko kot terorizem. Upajmo, da bo nekoč članstvo v vojaških združenjih služilo v prvi vrsti ravno za namen mirnega sožitja z naravo, ki ni naš zunanji sovražnik, ampak osnova našega preživetja.

Vsem bralcem želim, da boste uživali v branju! In da vam bodo avtorjeva razmišljanja blizu. Tako, kot so meni – pa ne samo zato, ker oba pripadava generaciji, ki je doživela res dramatične in popolnoma nepovratne spremembe v družbi in okolju. Kljub razočaranju, da z zrelostjo sveta še vedno ne razumemo in da prepogosto zmaga nerazumnost, moramo ostati optimisti. Svet je zaradi ljudi, kot je profesor Jazbec, in zaradi njegovega obširnega knjižnega opusa, bolj razumljiv in zato prijaznejši.

V Kranju, november 2021

Lučka Kajfež Bogatajⁱ

ⁱ Dr. Lučka Kajfež Bogataj, redna profesorica za področje podnebnih sprememb in aplikativne meteorologije na Biotehniški fakulteti Univerze v Ljubljani, kjer od leta 1996 vodi Center za biometereologijo. Soprijemnica Nobelove nagrade

Predgovor k drugi knjigi: **Milan Jazbec, novi »Valvasor«, še bolj pa novi polihistor, človek, ki želi vedeti »vse«**

Spoštovani bralec in spoštovana bralka,

Ob občutku izjemne časti, da sem med izbranimi sodelavci izjemne trilogije Milana Jazbega, je seveda takoj nastopila še trema, ki se je povečevala ob branju vsebine. Tako sem ob tem razmišljala o tem, kako njegovo delo umestiti v nekaj več kot pol tisočletja tiskane slovenske besede. Ne morem ga ravno primerjati s Primožem Trubarjem ali pa glede na njegov rojstni kraj bližnjim Jurijem Dalmatinom, pa čeprav sta mu blizu in se njihova načela povezujejo, lahko pa ga zaradi številnih tem in iskrivih zapisov, ki temeljijo na raziskovanju, analizi, razmisleku in izdelanem slogu, primerjam z Janezom Vajkardom Valvasorjem (1641—1693), ki je zadnji del življenja preživel tudi v Krškem, v katerem je Milan Jazbec na nek način začel svoje »odraslo življenje«.

Težko sem pri tej imenitni, a zahtevni nalogi izstopila iz istovetnosti etnologinje in muzealke. Predstavljala sem si, kako bi se dva velika moža pogovarjala oziroma si najbrž predvsem pisala, si pošiljala razprave in ugotovitve ter se mogoče skupaj odpravila tudi »v svet«. Milan Jazbec je izbral svet, natančnejše diplomacijo, ki jo je oplemenitil z razsežnostjo t. i. »kavalirskega popotovanja«, ki ga je opravil tudi slavni polihistor Valvasor. To, lastno tudi številnim drugim možem naše preteklosti, je bilo vedno namenjeno širjenju znanj in

za mir leta 2007 kot članica Medvladnega odbora za podnebne spremembe pri Združenih narodih (IPCC, Ženeva). Zraven drugih nagrad in priznanj je leta 2008 prejela visoko državno odlikovanje red za zasluge za odmevno znanstveno delo na področju proučevanja podnebnih sprememb ter za svojo predanost varovanju okolja, leta 2012 pa je bila na evropski ravni imenovana v skupino žensk, ki navdihujejo Evropo. Med njenimi objavami izstopajo knjige Planet Voda, Planet, ki ne raste, in Vroči novi svet.

veščin, opazovanju, učenju in prenosu novega in videnega ter navdušujočega »nazaj domov«. Tako je zame in zagotovo še številne Milan Jazbec »večni mladenič na kavalirskem popotovanju«, ki vase srka in vsrka najboljše in to ponuja tudi nam. Kot diplomat, ki svoje naloge sprejema kot poslanstvo, in kot univerzitetni učitelj, ki svoje delo razume kot delo za študente in z njimi, svoj čas uporablja za širšo skupnost. Kot »Valvasorja« ga zanima vse, čeprav ni ubral ne enakih metod ne tem.

Zbrana besedila druge knjige so raznolika, prepletajo različne teme in pripovedujejo o avtorjevem pogledu na aktualna dogajanja, ki jih povezuje s prelomnicami preteklosti. Prelomnice, ki so zaznamovale našo državo in istovetnost, Milan Jazbec pa jih ni le spremljal, ampak tudi sooblikoval, zato mu je omogočeno, da jih predstavlja s poglobljenimi razmisleki in povezovanjem na različnih časovnih in prostorskih ravneh. V besedilu o težkih časih preloma iz ene države v drugo je zapisal: »Raje molčim.« To je bil le trenutek, eden najtežjih. Sledilo mu je pogumno in nenehno delo. Branje, pisanje, objavljanje, delo in delo. Preplet poslanstva pisca in bralca prinaša najboljše, vpogled v teme, ki so ga pritegnile k pisanju, pa kažejo to zanimanje za »vse«. Prepleta se družbeno in osebno, službeno in prostočasno, različno in sorodno. Splete se v mavrični kalejdoskop številnih nenehno se spreminjajočih vzorcev za ornament odličnosti. Zapisal je, da bolj kot se stara, bolj ve, da je življenje igra. Pa nisem ravno prepričana, da je popolnoma prepričan o tem, saj mojster besede, ki je tudi igriva, ne piše lahkotno, ampak sistematično, premišljeno – odgovorno. Misli, piše in ustvarja za prihodnje rodove.

Ker sem sama velika častilka dediščine, ki mi že nekaj časa omogoča tudi »vsakdanji kruh«, me misli avtorja navdušujejo in prevzamejo v razdelkih, kjer so omenjeni izjemni utemeljitelji naroda. Ob Trubarja postavlja predvsem Jurija Dalmatina kot uresničevalca velikih nalog, katerih rezultati niso pustili samo sledi, temveč so določili prihodnost. Vizionarji so vedno tudi »čudaki«, njihovo delo pa tako občudovano kot zasramovano oziroma nerazumljeno. Velikokrat so preganjani, morajo se umakniti, pustiti za sabo ugodje in sprejeti številna ponižanja ter prebroditi težave, ki pustijo posledice. A hkrati omogočajo tudi neizbrisne sledi, ki jih kljub oviram ni mogoče zakriti in so neprecenljive. Ob branju sem razmišljala o času, ki ga je avtor

posvetil pisanju oziroma ubesedenju misli. Pri tem se čuti odgovornost do zapisanega. Še vedno velja in v to tudi močno verjame, pa tudi mi z njim – pisana beseda ostane, tiskana se obdrži, odlične ideje pa se tudi uresničijo. Pa čeprav je treba na to čakati tudi kakšno stoletje več. Ob tem me je pritegnilo njegovo razmišljanje o junakih. Mogoče ni uporabno prav za vse, a ob vzporednicah, o katerih sem razmišljala ob branju in pisanju, sem prepričana, da je tudi Milan Jazbec junak. Njegovi bralci in sledilci vemo, da je nekaj let in več zapisov posvetil junaku Martinu Krpanu. Ob tem je mogoče ugotovil tudi to, kar je zapisal: »Junakom se danes, splošno vzeto, ne piše dobro. Veliko jih je, morda celo preveč, njihov rok uporabnosti pa je relativno kratek, vedno krajši in morda tudi prekratek. Včerajšnji junaki so komaj še v spominu, predvčerajšnjih herojev pa nihče več ne pomni. To je (njihova) bridka usoda, ki je v precejšnji meri tudi posledica dejstva, da je vedno težje ločiti med pravimi in namišljenimi junaki.«

Zavedam se, da je »junaštvo« zapleteno, da ga kot ženska preloma iz 20. v 21. stoletje niti ne razumem oziroma da sem tako, kot je naša družba, podvržena kratkotrajnim junaštvom, ki jih ustvarijo mediji različnih vrst. A se kot raziskovalka tudi oziram v našo dediščino in verjamem, da ob tej kratkočasnosti oziroma hipnosti nastaja tudi »večno«. Verjamem, da bo temu pritrtil tudi avtor trilogije, ki o sebi ne razmišlja kot o junaku, ve pa, da mu talenti, pridani v zibelko, omogočajo odličnost. Zato je tudi tisti človek, ki je bil tako rekoč vsepovsod, a najbolj ceni tudi svoj rojstni kraj, družino, vzgojitelje in učitelje ter tiste, ki so ga izoblikovali v lepih otroških letih v zanj najlepši vasi – Spodnji Pohanci blizu Artič blizu Brežic, na območju, kjer se stikajo stoletja poti z zahoda na vzhod in vzhoda na zahod. Ni vedno tako, da pri ljudeh ostane tesna vez z domom, a je Milan Jazbec ravno tisti, ki je zaradi oddaljenosti še bolj blizu. Ta odmik od tu in življenje tam daje drugačen/drug pogled, vez z domačim pa ne usahne – to je njegovo sidrišče, ki osmišlja njegov široki svet in širne misli. Tako povezuje in prepleta tudi svetovljanstvo in patriotizem. Včasih se zdi, da je dodana tudi romantična nostalgija, ki pa ne prevlada, le doda sočnost in omogoča razumevanje. Jazbec je enega izmed svojih številnih projektov, povezanih z območjem rojstva in odraščanja, naslovil Palimpsesti – na novo popisani pred tem spraskani pergamenti – zapisi, ki nadomestijo

stare, a jih ne zmorejo popolnoma prekriti. Tako je še bolj poudaril zavedanje pomena dela drugih in izjemno spoštovanje do vseh »vpletenih« in sodelujočih. Spominja se prijateljev, brez katerih ne bi bil on, dogodkov ob srečanjih, knjig in knjižnic, ki so ga spremenile, gimnazije in »rumene podmornice« Beatlov, ki je dopolnila srečanja s Prešernom ...

Skozi besedila odkrivamo različne plasti/ravni človeka, pri katerem ob stikih – »živih srečanjih« –, ki si sledijo v različni intervalih, čutimo znanje, samozavest in umirjenost, ki izhajajo iz urejenih misli, ki pa niso toge ali pa enosmerne, ampak utemeljene in zato svobodne. Tako je bila npr. analiza znanstvenofantastične literature zame »presenečenje«, saj sem spremljala predvsem avtorjevo »resno delo in življenje«. Pa sem se potem spet spomnila na slavnega polihistorja Janeza Vajkarda Valvasorja, ki se je kot človek 17. stoletja še vedno bal grdega pogleda. Milan Jazbec se ne boji »grdih pogledov«, zamišljeni – namišljeni prostori s posebnimi časi pa vzpodbudijo že tako brezmejno domišljijo ter učvrstijo zavedanje, da zagotovo obstaja »več«.

Ob raznolikih temah, krajših in daljših razdelkih, bližnjih in daljnih temah bomo bralci in bralke uživali, odkrivali in spoznali iskričevega Milana Jazbca, interpreta prostora in časa za vsak prostor in čas. Hvala, da sem vas na pot z nekaj pomoči pri navigaciji pospremila prav jaz. Srečno!

Brežice, novembra 2021

Alenka Černelič Krošeljⁱ

ⁱ Alenka Černelič Krošelj, profesorica umetnostne zgodovine in univerzitetno diplomirana etnologinja in kulturna antropologinja, od junija 2014 direktorica Posavskega muzeja Brežice. Muzejska svetovalka, predavateljica za področje etnologije, deluje v različnih v mednarodnem, državnem in lokalnem okolju. Predsednica Slovenskega etnološkega društva, podpredsednica odbora ICOM Slovenija in podpredsednica predsedstva Skupnosti muzejev Slovenije ter predsednica Regionalne alianse ICOM SEE (JV Evropa). Svoje strokovno delo s posebno zavzetostjo in veseljem usmerja v celotno Posavje ter k temu spodbuja in navdušuje tudi druge.

Spremna beseda avtorja: Pogled skozi čas, prostor in diplomacijo ter samega sebe

Trilogija, v kateri predstavljam izbor približno dveh tretjin prispevkov iz mojega znanstvenega in publicističnega dela (članki, eseji in spremne besede ter prispevki s področja varnosti, obrambe in Slovenije), ki je bil v minulih treh desetletjih objavljen v različnih periodičnih publikacijah, je rezultat dveh dejstev. Prvič, seveda, dolgoletnega, vztrajnega in zavzetega proučevanja in ustvarjanja; drugače nikakor ne gre. In drugič, trenutnega navdiha iz sredine letošnjega junija, ko se je razcvetelo poletje in so se sprostile misli ter ustvarjalni navdih. Znanost je predvsem suhoparna in dosledna, a obenem vsekakor potrebuje tudi slednje.

Kot namen zbirke lahko navedem predvsem troje dejstev. Prvič, gre za prikaz mojega znanstvenega in publicističnega opusa ter njegovo bistvo, v časovni in prostorski perspektivi in kontinuiteti ter v razvojnem smislu. Iz tega je razvidno zorenje moje misli o temah, ki jih obravnavam, širjenje horizonta obravnavane tematike ter poglobljanje vsebine in spoznanj.

Naprej, menim, da je nastopil čas, ko lahko objavim večji del prispevkov na enem mestu. Predvsem zaradi njihovega dokumentiranja in dostopnosti, saj narašča potreba po njihovi enostavni in lahki dostopnosti, tako za številne študente, zainteresirane kolege in, nenazadnje, tudi za moje lastno pisanje. Vse to bo sedaj s tem bistveno hitreje in bolj enostavno. Dodatno, v času pripravljavanja trilogije sem ugotovil, da ta ni le koristen pregled dosedanjega dela, ampak vsebuje vrsto napotkov in namigov za bodoče delo; nekateri nadaljnji trendi mojega pisanja so se mi ob tem pokazali povsem jasno.

In slednjič, trilogija predstavlja zaokroženo obdobje mojega tridesetletnega ustvarjanja (prvi tovrstni vsebinski prispevek sem sicer objavil leta 1983, vendar

pa obravnava novinarsko-jezikoslovno tematiko, zato ni uvrščen v zbirko)ⁱⁱ. To sovпада s koncem hladne vojne in z nastankom slovenske države in njene diplomacije ter z mojim praktičnim in teoretičnim ukvarjanjem z diplomacijo, v kateri sem od jeseni leta 1987. Lahko celo rečem, da je konec hladne vojne tista velika zgodovinska prelomnica in sleherna stalnica, ki me v mojem znanstvenem, pedagoškem, raziskovalnem in publicističnem, pa tudi v osebnem smislu, najbolj opredeljuje, pa tudi navdihuje. Spremljal sem jo v živo, zadolžen za Vzhodno Nemčijo, Zahodni Berlin in Švico v zunanjem ministrstvu nekdanje skupne države v Beogradu. Če ugotavljam, da je diplomacija osnovna tema mojega pisanja, je konec hladne vojne, z vsemi svojimi značilnostmi, posledicami in zgodovino, vsebinski okvir tega ustvarjanja. Zato sem tudi vesel, da referenčni čas objave zbirke sovпада z mojo osebno, pa tudi z državno obletnico. In zahvaljujem se izdajatelju, ki prav tako praznuje okroglo obletnico delovanja.

Vseh objavljenih prispevkov je sicer precej več. Selekcija je moja osebna; pred očmi sem imel tematsko področje vsake od treh knjig: znanstveni in nekateri strokovni članki, zatem eseji in spremne besede ter še prispevki, ki se ukvarjajo z varnostjo, obrambo in Slovenijo v tem okvirju. Tako je celovito zaokrožen pregled obravnavanih področij, tem in vsebinskih sklopov, v osnovi pa je vse, kot rečeno, vezano na diplomacijo, še posebej na nastanek in razvoj ter delovanje slovenske diplomacije, in s tem povezane teme. Dodajam še, da bo približno petnajst prispevkov objavljenih v knjigi *Diplomacija in globalizacija*, ki izide v angleškem jeziku v prvi polovici leta 2022 (nekateri od njih so objavljeni tudi v trilogiji).

Prispevki so moji avtorski, v nekaj redkih primerih sva avtorja dva. Jezik objave je praviloma slovenščina. Precej je člankov, ki so objavljeni v angleščini, ker so bili napisani za publikacije, ki izhajajo v tem jeziku. Objavljenih je tudi nekaj prispevkov še v drugih jezikih. Pri vsakem prispevku je v naslovju zapisan kraj in čas nastanka (oz. včasih čas objave). S tem želim pokazati, da sem pisal in objavljajl praktično ves čas in povsod, kjer sem deloval. Med drugim to tudi kaže na mojo odzivnost in refleksijo posameznih aktualnih (globalnih in lokalnih)

ⁱⁱ Nekatere jezikovne značilnosti in prvine časopisnega stila glasil OZD v SR Sloveniji. V: *Družboslovno raziskovanje v gospodarskih organizacijah združenega dela*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo: Dopisna delavska univerza Univerzum, 1983. Str. 88–94.

tem. Predvsem pa kaže na vsebinski pomen in determiniranost diplomacije s prostorom in časom. Benko (1998) za to pravi, da je diplomacija vedno v funkciji zgodovinske situacije in da deluje s faktorjema prostora in družbeno-funkcionalne bližine. Oboje jemljem kot enega od ključnih vsebinskih izhodišč za razumevanje postmoderne diplomacije in sociologije diplomacije.

Naj na kratko dodam še nekaj metodoloških pojasnil. Zraven raznovrstnosti tem in stilov ter objav v številnih publikacijah je posledično tudi prisoten različen način citiranja in urejanja prispevkov. V trilogiji so vsi objavljeni v osnovni obliki. Pri urejanju končnega seznama literature v trilogiji se je postavilo vprašanje, kako navesti več istih del istega avtorja v istem letu; to pa še posebej, ker so bila ista dela v različnih prispevkih zaradi različnega časa objave navedena z drugačnim vrstnim redom. Zato so takšni prispevki posebej navedeni pri konkretnem članku (v smislu *letnica.a, b, c* itd.), med tem pa v končnem seznamu literature vrstni red teh oznak ni enak. To je praktično edini možni kompromis, saj bi sicer bilo potrebno za nazaj v konkretnih člankih za konkretne prispevke ne samo poenotiti, ampak tudi spremeniti način in vrstni red njihovega navajanja. Nekaj literature je bilo uporabljene pri snovanju posameznih člankov za širše ozadje, a niso bili nujno citirani v tekstu. To se pojavlja pri nekaterih zgodnejših člankih, pozneje se je ta praksa opustila.

Današnja aktualnost in pomen člankov se kažeta v razvojnem smislu: kako se je moja znanstvena misel razvijala in zorela ter kot del procesa, trenda samega konkretnega pojava. Prav gotovo je kakšen članek – ali pa kakšni sestavni deli – zastarel glede na spremenjene mednarodne in druge okoliščine. Ampak to je usoda številnih del, ko čas mine.

Zahvaljujem se vsem, ki so sodelovali in mi kakorkoli pomagali pri projektu trilogije ter s tem prispevali, da smo tako obsežen in zahteven projekt uspešno zaključili v dobrega pol leta. Sodelovanje je bilo za mene zelo dragoceno in je obogatilo naš skupni izdelek. Morebitne napake in spodrseljaji, ki so se vanj prikradli, pa so izključno moji.

Želim si, da bi bilo predstavljeno delo predvsem spodbuda vsakomur, ki ima rad besedo in misel.

Ljubljana, decembra 2021

M. J.

Izbrani eseji in spremne besede 1990–2021

Od hrepenja k stvarnosti: *Svetovni slovenski kongres*¹

BEOGRAD, DECEMBER 1990

»Koder se nebo razpenja,
grad je pevca brez vratarja.«

F. Prešeren

1. Ko govorimo in razmišljamo o svetovnem slovenskem kongresu, je potrebno v izhodišče postaviti nekaj iztočnic oziroma opredelitvenih elementov in z njimi začrtati in zarisati referenčni okvir, ki ga zajema obravnavana tema.

V tem smislu lahko govorimo o večih posameznih opredelitvenih značilnostih:

- a) zgodovinski okvir in pogojenost,
 - b) literarno – kulturna opredeljenost,
 - c) nacionalno – politične razsežnosti.
- A. *Vsekakor je mogoče in tudi treba poiskati zgodovinski okvir in zgodovinsko pogojenost fenomena, ki ga opredeljujemo s pojmom svetovni slovenski kongres (SSK).*

¹ Zapis je nastal v dveh nočeh v Beogradu, zaključen 6. decembra 1990, tik pred slovesnim in slavnostnim ustanovnim zborom SSK v Ljubljani ter nato predan delovnemu predsedstvu zbora. Pozneje je bil objavljen v tedanji zadnji številki tednika Demokracija, 15. januarja 1991 (št. 2/III). *Dodatek*: natanko leto dni pozneje je Evropska skupnost priznala mednarodnopravno subjektiviteto Republike Slovenije.

Po mojem mnenju lahko začetke in zametke SSK najdemo v tistem času, ko se na Slovenskem pojavi knjižna proizvodnja, in sicer v slovenskem jeziku, ki s svojo pojavnostjo vzpostavi tudi temeljne konstitutivne elemente slovenskega naroda. Gre za čas reformatorjev, za čas in delovanje Primoža Trubarja in njegovih somišljenikov, med katerimi posebej omenimo Jurija Dalmatina. To je čas, ko se pojavijo prve slovenske knjige, napisane v slovenskem jeziku, knjige, ki hkrati ustvarjajo slovenski knjižni besedni zaklad oziroma besedišče. Te knjige tiskajo, s tem vzpostavijo prve zametke prvega slovenskega knjižnega trga (seveda zelo enostavnega, če ga ocenjujemo z današnjimi merili) in sprožijo proces, ki ga ni več moč zaustaviti.

Kaj takega ne uspe niti Tomažu Hrenu, ki je s svojo falango sredi Ljubljane v nekaj dneh dal skuriti in skuril par vozov slovenskih knjig - skoraj vse, kar je bilo ustvarjenega v predhodnih petdesetih letih.

Trubarjev krog pa je zraven tega še utemeljil neko drugo značilnost, ki jo lahko opazimo pri vseh »njegovih« naslednikih in ki je bistvenega pomena za naše razmišljanje: skorajda ga ni slovenskega pisatelja (pesnika) - intelektualca, ki ne bi bil primoran, tako ali drugače, zaradi teh ali onih razlogov, kdaj, za določen čas, oditi iz svojega prostora in časa. Ga nasilno zapustiti, pač zato, ker je bil s svojimi idejami in s svojim pisanjem presmel, predrzen, preveč širok za »svoj« prostor in čas; za prostor in čas, v katerem je ustvarjal in ga na ta način posredno (izjemoma tudi neposredno) soustvarjal, pa vendar ta prostor in čas vedno le ni bil tolikanj »njegov«, tako širok in širokogruden, da ga ne bi (kdaj) poskušal izriniti, celo odstraniti, kam drugam, kjer ne bi bil v napoto in odveč.

Skratka, on, »pevec« (uporabimo za to priložnost Prešernov univerzalni termin), je moral zaradi svojega delovanja občasno odhajati drugam, da je lahko to delovanje nadaljeval, ali, celo več, da ga je sploh lahko (še) opravljal.

Prav gotovo je to bila cena napredka, ki ga je pevec vsodbujal in povzročal. Cena, ki jo je moral plačevati, pa ni bila le njegova osebna, individualna travma in izkušnja, ampak je hkrati vzpostavljala temelje za neki pojav, za fenomen, ki pozneje in sčasoma preraste v potovanje, popotovanje, v preseljevanje, odseljevanje, razseljevanje.

Ob skrbnejšem opazovanju skozi čas zaznamo veliko takšnih točk oziroma postaj, kjer je pevec postal, kamor je bil odpostavljen. Od Tübingena

do Olomuca, Dunaja in še dalje po belem svetu, vse do severnoameriških zavetij in do argentinskih izgubljenih pamp, povsod tam lahko opazimo sledi slovenskega pevca. (Seveda se temu pevcu pridruži tudi obubožani kmet, ki je enostavno šel s trebuchom za kruhom, pa sanjač, ki je hotel tam čez doživljati kaj več in kaj boljšega, kot mu je tega lahko nudila domača kajža; tudi takšnih je bilo, prav gotovo, ki jih je tja pognala črka zakona; toda, omejimo se v našem razmišljanju zgolj na pevca.)

Ugotovimo lahko, da je bil dobršen del slovenstva v svoji preteklosti enostavno zaznamovan z odhajanjem od doma. Eni so se vračali in spet odhajali, pa tudi še vračali, drugih sploh ni bilo več nazaj. Vsi pa so nosili znanje popotništva. Nemir jim je bil dodeljen ali pa so si ga sami izbrali. Hkrati pa je bil tisti, večji del slovenstva, ki je ostal (ostajal) na svojih tleh, prav tako izpostavljen potovanjem, pravzaprav selitvam in nevšečnemu prepihu, ki ga te povzročajo.

Slovenski prostor, ki mu danes pravimo »moja dežela«, je bil ves čas svoje preteklosti, dokler pač lahko v smislu označbe »slovenski« seže nazaj spomin, predmet potovanj, selitev, fizičnih premikov in premikanj ljudi, blaga in vsega možnega, tako fizičnega predmetja kot pojmovnega sveta. Ta tla, ki jim danes pravimo slovenska (davno pred tem so bila tudi rimska, še prej ajdovska, kdo ve, kakšna pred tem), so v svoji zgodovini doživela tolikanj selitev v vse smeri in vse čase, da jih je pravzaprav nemogoče prešteti. Ta silna premikanja pa so morala na neki način pustiti svoj odtis tu, v teh ljudeh, v njihovih dušah in, konec koncev, tudi na teh tleh. Sledi in odtise, o katerih govorim, pa lahko strnemo v spoznanje, da je za slovenskega človeka, zraven spoznanja o njegovi odprtosti v svet, ki ga obdaja, prežema in se giblje skozenj in obenj, nujna tudi njegova strnitev in povezanost. Kajti sicer ga bo to svetovje, ki buta obenj in mu prinaša - tega ne moremo zanikati - tudi kaj pozitivnega, enostavno odplavilo.

Silnice, ki so se stkale na tem prostoru in povsod okoli njega, skozi čas, so premočne in preveč čvrste, da bi se jim pasivno prepustil tako posameznik kot skupnost. Prepustiti se, bi pomenilo vdati se in odstopiti s tem od samega sebe, se oddati in razpustiti. Vključiti se vanje in najti z njimi neko simbiozo in vzpostaviti neko polivalentnost, najti modus vivendi, pa bi/bo pomenilo ohraniti se in obstati. Ter bivati in se razvijati.

V tej dvojni slovenskosti, ko imamo na eni strani fizično nestalnost in narodnostno stalnost, na drugi strani pa fizično in narodnostno stalnost pod nesprestanim vplivanjem in vnašanjem nestalnosti s strani in od drugod, najdemo torej stičišče v zgodovinsko nastali in spoznani potrebi po povezovanju in strnitvi slovenskega narodnostnega bitja. Ta silovita in nesprestana razseljenost in ta venomer vnašana nestalnost sta povzročila in še povzročata potrebo po ustvarjanju povezanosti, široke, a hkrati dovolj čvrste in elastične, ki bi zagotovila tisto osnovno, okvirno stalnost, ki je potrebna za sleherni obstoj in razvoj.

Povezati pa se je najbolje tako, da se ob tem ne okrnejo in ne prizadenejo osnovni elementi, ki to povezanost in potrebo po njej pogojujejo. Torej, povezati se tako, da ne bosta prizadeta prej omenjena fizična nestalnost in neprestano vplivanje in vnašanje nestalnosti s strani, ampak da bosta oba pojava usmerjana, kanalizirana. In sicer tako, da bosta v sebi ohranila svoj pozitivni naboj, in da bo iz njiju selektivno izločen razdiralni in negativni učinek, razselitvenost kot razdiralnost. Vzpostaviti je treba torej takšen sistem povezanosti, ki bo na neki način delno ohranil sedanje stanje in omogočil vpitje vseh pozitivnih strani tega sedanjega stanja in dosedanjega razvoja ter na njuni osnovi oplemenitil slovensko narodnostno identiteto.

Ugotovili smo torej, da potreba po ustanovitvi SSK ni nekaj od zunaj vnešenega v naš slovenski svet, ampak da je (z)rasla v njegovih nedrjih, nedrjih, ki so skozi zgodovino plala in se napolnjevala s hrepenenjem.

B. *Poskusimo sedaj poiskati oziroma ugotoviti še tisto, čemur bi rekli vsebinska plat SSK. Kaj je torej pesem ta, ki je v posodi tega imena?*

Če menimo, da je SSK povsem civilna zadeva, torej ne-politična, še več, nad-politična, bi najverjetneje njegovo prvinsko vsebino zaznamovali z literarno-kulturno opredeljenostjo.

Prepričan sem, da bo še naprej beseda, najprej za-mišljena, nato (po potrebi) izrečena, vsekakor pa zapisana, nosila vsebino SSK. Seveda, govorimo o pevčevi, ne o katerikoli besedi. Vsebina SSK je tesno prežeta z literarno-kulturnim ustvarjanjem. Če smo za Trubarja zapisali, da ga zaradi njegove dejavnosti lahko smatramo za neke vrste začetnika tistega, kar danes pojmujeemo

kot SSK, lahko za Prešerna zapišemo, da je s svojim literarnim mitom napolnil SSK in omogočil nadaljnji notranji, vsebinski razvoj tega termina.

Iz posode, ki je v nji med slovenske brate sladki glas zanesel, vejeta predvsem dve čustvi, dve vrednoti, ki sta obe posebnega pomena tako za slovensko celo kot za SSK.

To sta svetovljanstvo in patriotizem.

Na prostoru, kakršen je slovenski in kot smo ga opisali pri prejšnji točki, je svetovljanstvo temeljni pogoj preživetja, hkrati pa tudi vsebina tega preživetja. Živeti polno in dinamično, hkrati celovito in umirjeno, biti prežet s tokovi sodobnosti in čutiti utrip minulih dob, biti naklonjen svetu okoli sebe in biti dovzeten za njegova spoznanja, hkrati pa zavračati kakršnekoli impulze, ki bi tako izoblikovano življenjsko smiselnost ogrožali in jo morebiti celo onemogočali, vse to predpostavlja odprto in utripajočo bivanjskost, ki kot taka ne more obstajati v školjki, ampak samo na planem. To bi bilo svetovljanstvo, pevčev grad, ki nima vratarja, saj ga ne rabi, ker mu je tuj; grad, ki ga omejuje le nebo, ki se razpenja nad njim, nebo, ki ga s tem pravzaprav odpira. Preživetje brez svetovljanstva ni možno, vendar pa tudi svetovljanstvo ni to, kar smo zapisali, da je, če ne biva v simbiozi s patriotizmom. S tenkočutno navezanostjo in oprtostjo na svojo zemljo, na njene korenine, s tistim vseobsegajočim in zaupljivostim polnim odnosom, ki človeku kljub njegovi morebitni fizični nestalnosti daje in zagotavlja narodnostno stalnost.

Lahko bi torej zapisali, da »gre za to, da svetovljanstvo postane drža čim pristnejšega duha« (Alojz Rebula).

Zato se prav gotovo zavedamo, da razmišljanje in praktično udejanjanje zamisli o SSK ne bi bilo mogoče in bi ostalo prazna beseda, če svetovljanske povezanosti ne bi naslanjali na ljubezen do slovenske zemlje in do njenežga žlahtnjenja.

Prelistajmo si (ponovno) izbor iz literature slovenskih argentinskih izseljencev, ki smo ga prebirali v Novi reviji, in uvideli bomo, da je v celoti oprta na patriotizem, na hrepenenje po domu in na oziranje proti njemu. Iz verzov in vrstic dihata up in strah, svetovljanstvo in patriotizem, zavest in spoznanje o oddaljenosti, strah pred to oddaljenostjo, up, da jo je mogoče premagati, in namera, da bi to bilo treba storiti.

Ko torej razpravljamo o tistem, kar bi bilo vsebina SSK, ugotovljamo, da je to literarno-kulturno udejstvovanje in žlahtnenje. Kajti vemo, da je kultura (z njo pa predvsem literatura in umetnost) tista vez, ki notranje homogenizira maloštevilčne narode, kakršen je naš, slovenski. In takšni narodi, še posebej, če so tako usodno in travmatično razseljeni, kot je slovenski, morajo posebej skrbno negovati vse takšne vezi, ki jih preko skupne kulturne podobe kljub fizični raztresenosti še spajajo v enovito narodnostno identiteto. V takšnem smislu razumem Prešernovo poezijo kot svojevrsten manifest slovenstva, kot posebno »metafizično utemeljitev slovenstva« (Edvard Kocbek) in s tem tudi kot vsebinsko osnovo za konceptualizacijo SSK. Razmišljanje o tem, kako utemeljiti vsebinsko zasnovo SSK, kako s pisano besedo opredeliti, kaj SSK je, natančno, enostavno in jasno, a še vedno dovolj tehtno, tak razmislek seveda presega okvire te razprave.

Verjetno pa ne bi bilo odveč, če bi se na primeren način zapisala vsebina in poslanstvo SSK in vanjo kot eno od iztočnic pri opredeljevanju vsebine SSK upoštevala literarno - kulturna opredeljenost v približno takšnih okvirih, kot so prikazani pri tej točki.

C. Ugotavljamo, pa ne samo v tej razpravi, da je fenomenologija SSK predvsem civilno-družbena, torej ne-politična.

Gre predvsem za to, da v okvire SSK zajamemo tisto, čemur bi lahko rekli v najširšem pomenu besede slovenski nacionalni interes. Vse tisto pač, kar povezuje in druži Slovence doma in po svetu. Zelo enostavno in preprosto, ravno tako nezahtevno, a vendar dovolj široko in pomenljivo, da lahko postane temelj za zgradbo, imenovano SSK.

Po drugi strani pa seveda, kljub neodvisnosti institucije in fenomena SSK, ne moremo zanikati določene povezanosti SSK s politiko. Gre za stalen in aktualen odnos SSK kot institucije do slehernih slovenskih oblasti in za njihov stalen odnos do SSK.

SSK kot način povezanosti in povezovanja vseh Slovencev ne izraža iz kakšnega praznega prostora in ne biva v ne-političnem prostoru, ampak je takšno predvsem njegovo poslanstvo. Cela vrsta praktičnih dejanj in potez, ki bodo storjene na dolgi poti uresničevanja SSK v praksi, v vsakodnevem življenju, pa bo tudi

soodvisna od trenutne slovenske politike in njene pripravljenosti za sodelovanje. Pa seveda ne gre samo za načelen in principielen odnos politike do SSK, katerega si sedaj ne morem umisliti, da bi lahko bil kakšen drugačen kot pozitiven, naklonjen in povsem kooperativen. Gre tudi za celo vrsto procedur in aktivnosti, s katerimi bo SSK prisoten v državni administraciji in odvisen, pač zaradi povsem proceduralnih in postopkovnih stvari, od upravnih služb. V vseh takšnih primerih je prav, da se bodo vsi udeleženci teh aktivnosti in procesov zavedali pomena in tehtnosti papirjev, ki bodo vnašali poslanstvo SSK v upravni mehanizem, zavedali, da to niso papirnate zadeve, ampak papirji s konkretno in pomenljivo vsebino.

Pravzaprav lahko zapišemo, da bo SSK v najbolj vsakodnevni praksi sila pomemben preizkusni kamen celotnega slovenskega upravno-političnega mehanizma. V delovanje tega mehanizma bo SSK sproti vnašal pobude, ideje in procese, ki bodo od institucij zahtevali usklajeno in brezhibno delovanje, vitalnost in naoljenost. To pa ne bo možno, če bodo institucije že sicer toge, zaprte vase in odmaknjene. Ta stalna interakcija bo tako hkrati tudi test, ki bo opozarjal na to, ali morebiti institucije kot take ne zaostajajo za življenjem.

Važen segment dejavnosti SSK, ki ga bo zaradi narave stvari kot take povezoval s politično razsežnostjo, je mesto in vloga, ki jo bo SSK imel v poslanstvu slovenske diplomacije. O tem več pri točki 4.

Povzamemo lahko, da je SSK kot stavba slovenstva izrazito nacionalen in vseslovenski, da pa se hkrati ne bo mogel izogniti določeni meri političnosti. To navsezadnje ni nič slabega, saj ta političnost še zdaleč ne predstavlja kakšne pomembnejše značilnosti SSK, ampak nastopa bolj v vlogi spremljajoče lastnosti, tiste, ki se pojavlja kot običajni in sestavni del postopka oziroma funkcioniranja v družbenem prostoru in nič več.

2. Ko smo tako orisali osnovne in po našem mnenju konstitutivne opredeliteljne značilnosti SSK, je na vsak način, čeprav morebiti brez obsežnejšega interpretiranja, potrebno omeniti še temeljno vsebinsko oziroma notranjo lastnost - to je heterogenost SSK.

Že sama narava pojava, kot je svetovni kongres kot stalna združevalna institucija, je takšna, da ne prenese enovitosti in monolitnosti. Takšen pojav je

lahko samo notranje izredno strukturiran. Njegova zgradba predstavlja paleto elementov, ki so si v svoji osnovi skupni, v našem primeru, kajpak, samo po tem, da so slovenski. Tako dobimo (smo dobili) pojav, ki je heterogen, kot le zmore biti. Heterogen tako glede raznovrstnosti področij, na katerih se manifestira, glede interesov in ambicij njegovih pripadnikov, znanj, izkušenj in njihovih filozofskih pogledov, načinov in metod njegovega udejstvovanja ter sploh funkcioniranja in še bi lahko naštevali. Njegova notranja heterogenost je pravzaprav tisti pogoj, ki mu omogoča, da sploh je. Da deluje in obstaja kot vsenačionalni institut.

Seveda pa je vzpostavitev takšnega raznolikega mehanizma mogoča le v družbi, ki je tudi sama takšna, ne samo po svojem imanentnem ustroju, ampak tudi tako reflektirana v političnem sistemu, skozi katerega se pretaka in funkcionira. Takšna heterogenost pa seveda omogoča narodovo uveljavljanje, jo vzpodbuja in blagodejno vpliva na krepitev njegovih najraznovrstnejših potencialov.

Na ta način tudi lažje potekajo in se mednarodno uveljavljajo razne (slovenske) promocijske aktivnosti, katerih cilj je doseči poznavanje Slovenije in slovenstva. Doseči in tako razbliniti vsiljeni kompleks o slovenski majhnosti, o tem, da majhen narod nima kakšnih posebnih možnosti za obstoj in preživetje. (Vsiljen zato, ker je pač treba razlikovati med majhnostjo in maloštevilčnostjo.)

Omenimo še, da je pomemben povzročevalec heterogenosti slovenstva oddaljenost od doma in vpliv te oddaljenosti na percepcijo doma in dogajanje doma. Razdalje pač določajo naše življenje in ne da se jih tako skrajšati in premagati, da bi bile nepomembne.

3. Poglejmo sedaj še na kratko globalni okvir delovanja SSK.

V prvi vrsti moramo kot najširši družbeni okvir omeniti nastajanje nove razvojne paradigme. Gre za nastajanje družbenega modela, ki temelji na znanju in informacijah ter njihovem prenosu in obdelovanju z visokimi tehnologijami.

V družbenem smislu pa to pomeni po eni strani nadaljnjo individualizacijo človekovega življenja in bivanja, ki tako postaja manj soodvisno, predvsem pod vplivom silovitega znanstveno-tehnološkega razvoja, po drugi strani pa to predpostavlja ravno večjo soodvisnost in povezanost na družbeni, skupnostni

ravni, saj se tako zmanjšuje družbena entropija in povečuje učinkovitost teh družb. Ugotavljamo večanje posameznikove individualizacije in neodvisnosti, ob hkratnem večanju soodvisnosti in povezanosti družbenih organizmov.

Vse to pa korenito vpliva na nadaljnjo pluralizacijo individualnega in družbenega življenja, na krepitev raznovrstnosti in strukturiranosti interesov in potreb. Nastaja situacija globalnega pretakanja in pospešenega komuniciranja, ki je hvaležen okvir za tkanje stičnih točk in za povezovanje, kot ga zastavlja SSK.

V tako nastajajočem globalnem družbenem okviru se ugodno spreminjajo in razvijajo tudi mednarodnopolitične razmere.

Vse bolj očitni so pojavi izrazitega sodelovanja med državami zaradi določenih političnih interesov in potreb, krepijo se težnje po popuščanju napetosti, doživljamo razmah regionalizma in sodelovanja, ki je razbremenjeno ideoloških spon in cokel. V ta okvir sodijo tudi, če se ozremo še na slovenska tla, korenite notranje-politične spremembe v iztekajočem se letu. Le-te so omogočile in bistveno olajšale razvoj in realizacijo projekta SSK. Verjetno lahko zapišemo, da odsotnost tovrstnih sprememb ne bi preprečila in zavrla realizacije ideje SSK, bi pa jo vsekakor oteževala.

Zato je treba uporabiti te spremembe kot institucionalni vzvod, ki bo dal dodaten potreben zagon aktivnostim, skozi katere se ideja SSK pretaka od smelih razmišljanj (hrepenenja) v čvrsto stvarnost.

4. Preden sklenem razpravljanje o SSK, je potrebno opozoriti še na neko povezanost, ki posebej prihaja do izraza v zadnjem času, predvsem zaradi sprememb, navedenih ob koncu prejšnje točke.

Slovenija se v sedanjem času prvič nahaja v razmerah, ko je potreba po formiranju lastnega diplomatskega aparata več kot očitna. To nalaga predvsem intenzivno grajenje državnosti in njej pripadajočih atributov. Med njimi pa je aparat, ki državno-pravno entiteto predstavlja in zastopa v mednarodno-pravnih in političnih okoliščinah in pri drugih takšnih entitetah, sestavni del in odraz te državnosti.

V konkretizaciji slovenske diplomatske aktivnosti je zato po mojem mnenju posebno pozornost potrebno posvetiti Slovincem po svetu.

Tako naj bi med konkretne naloge slovenske diplomacije v njenem odnosu do SSK sodilo predvsem:

- vzpostaviti prek diplomatsko-konzularnih predstavništev institucionaliziran stik s Slovenci po svetu, povsod tam, kjer se nahajajo, in ga krepiti,
- ustvarjanje slovenskega lobija za organizirano kanaliziranje aktivnosti in ustvarjalnih naporov ter potencialov, predvsem pri prenosu dosežkov v znanosti, kulturi, umetnosti itd.,
- organizirati in izvajati različno strokovno in organizacijsko-tehnično pomoč Slovincem po svetu pri izvajanju njihovih aktivnosti.

Za doseganje takih nalog pa bo treba zraven državno-političnih predstavništev ustanovljati predstavništva tudi tam, kjer se nahajajo Slovenci po svetu. Resda ne v vsaki državi, ampak v področju (skupinah držav, subkontinentih itd.), kjer se lahko z racionalno organizirano mrežo predstavništev zadosti navedenim potrebam.

Slovenska diplomacija bo torej s sodelovanjem in z nudenjem pomoči Slovincem po svetu zelo veliko prispevala za razvijanje in poglobljanje vezi med domovino in svetom, bistveno več, kot to je in tudi kot je lahko dosedaj.

5. Ko poskušam strniti razpravo o SSK, se mi vse navedeno razmišljanje oblikuje v odgovor na vprašanje, ki si ga je zastavljal Jože Javoršek, rekoč: »Leta in leta sem razmišljal, kje so vzroki, da smo v očeh sveta tako zavrženi.«²

Svetovni slovenski kongres mora pripomoči k temu, da bomo v očeh sveta (bolj) prepoznavni in zaznavni in da bomo na vsak način sprejemljivi in sprejeti.

To je smisel vse (naše) heterogenosti in iz nje izhajajočega povezovanja, tu je smisel strnjevanja razdrobljenih nacionalnih in osebnih moči, to je osnovni namen vseh naših promocijskih aktivnosti, zato ves ta prepoved.

² Navedeni citat, kot tudi vsi ostali v tem eseju, so iz knjige *Slovenska misel*, Ljubljana, 1987 (uredil Jože Rebula).

Iskanje akacijeve opojnine: *Miha Remec in njegov znanstvenofantastični opus*³

OB MOČNIKU, ROŽNIKA 1993

»Res ga poznam. Bi se rad srečal z njim?«

»Bi. Ne vem namreč, kje bi začel.«

»Nori ata z Brezij bo dober začetek.«

»Nori ata?«

Miha Remec, Mana

1. Uvod

1. Knjiga, pravzaprav antologija, ki jo drživa v rokah in o kateri se pogovarjava, spoštovana bralka (ali seveda tudi spoštovani bralec), je pomemben mejnik v slovenski znanstvenofantastični literaturi.

Ona, ta literatura, pa ima bogato in dolgo tradicijo, ki je raznovrstna in kvalitetna ter obsežna. O tem se lahko prepričava na večih mestih (Npr. Utopije in antiutopije v slovenski literaturi 19. stoletja, dr. Boris Grabnar, 1978, Povojna slovenska znanstvenofantastična proza, 1978, Sanje o Nebu in zemlji,

³ Objavljeno v: Remec, Miha. 1993. Astralni svetilniki. Ljubljana. Založba Kiki Keram, str. 5–40. Z Miho Remcem, katerega *zf* opus sem dotedaj poznal že do obisti, me je seznanil Bojan Meserko, lastnik založbe, s katerim sva se poznala preko *zf* fanzina Blodnjak. Prosil me je, da bi napisal spremno besedo za omenjeno zbirko kratkih *zf* zgodb, in tako je prišlo do seznanitve poleti 1992 (bilo je soparno in vroče, kot v Mani), iz katere je nastalo veliko prijateljstvo. Spremna beseda je kar obsežna, a tudi temeljita, saj mi je Bojan rekel, da naj napišem, kolikor želim. Pa sem napisal. Študija, ki je bila podpisana s psevdonimom, ostaja vse do danes najtemeljitejši pregled Remčevega opusa in njegovih značilnosti.

1985, oboje Drago Bajt, Slovenska znanstvena fantastika, Enciklopedija SF, dr. Zoran Živković, 1990)

Zato si tu tega poznavanja tudi ne bova obnavljala; najin namen bo namreč prikaz, analiza in delno tudi ocena fenomena Miha Remec v slovenski znanstveni fantastiki.

Da gre za nekaj posebnega in najine pozornosti vrednega, pričajo enostavna, a zgovorna dejstva: gospod Remec je v zadnjih petnajstih letih na Slovenskem izdal v sedmih knjigah osem daljših proznih znanstvenofantastičnih del (Votlina, Prepoznavanje, Iksion, Mana, Lovec in Nečista hči, Zelena zaveza, Zapiski odposlanca Zemlje) ter večje število kratkih zgodb z enako tematiko (tu si jih lahko prebereva 19) in napisal več iger oz. scenarijev, ne veva pa, kaj vse še hrani doma v predalu.

Spoštovanja vredno, mar ne?

Ker mislim, da želiva oba dobiti urejeno in prijazno predstavo o zarisanim žanrovskem opusu, Ti predlagam, da greva po naslednjem zaporedju (ki ga sicer lahko preskakuješ, kolikor in kakor Te je volja): pogledati morava, kaj vse bi to lahko bila znanstvenofantastična literatura in tematika, predvsem v referenčnem smislu, se v kratkem seznaniti z osnovno vsebino in problemskimi sklopi Remčevih del, proučiti specifiko njegove tipologije, problematizirati osrednjost njegove tematike ter poiskati snovnost njegove sporočilnosti, spotoma pa se tudi poskusiti še spoznati z avtorjem.

Podajva se torej na pot.

1.1. *Sodobni človek sploh nima več časa, posluha in občutka za mite in legende. Morebiti zato, ker bi mit »zameglil dejansko stanje stvari« (prim. Iksion, str. 130)? Ali je potemtakem vseeno mogoče živeti brez njih – in če je, kako je to mogoče? Smo zato bolj prijazni, kot bi lahko bili, nas bo to mar predrugačilo?*

Temeljna okvirna opredelitev znanstvene fantastike je po mojem, da znanstvena fantastika pomeni svobodno potovati /gibati se/ v času in prostoru, vključno z vsemi posledicami in stanji, počutji, ki pri tem nastajajo in iz tega izhajajo.

Pa nanizajmo še nekaj opredelitev, da se s prepletom in soočenjem (za) misli ustvari preglednejša in čvrstejša podlaga za umestitev Remčevega znanstvenofantastičnega opusa v globalnem in parcialnem smislu.

Proces ustvarjanja znanstvenofantastične literature prav gotovo pomeni tudi »raziskovanje nekih temeljnih zakonitosti družbenega razvoja, zakonitosti, ki so delovale v preteklosti in bodo nedvomno tudi v prihodnosti« (prim. Grabnar, isto), medtem ko z druge strani, »znanstvena fantastika projecira (anticipira) našo civilizacijsko skušnjo v vesoljski (tuj) prostor in nezemeljski (prihodnji) čas« (prim. Bajt, 1992). Znanstvena fantastika seveda tudi predstavlja »zmišljanje svetov, različnih od resničnega sveta«, kar se doseže »s širjenjem verjetnosti in nujnosti v toliki meri, kot to dopušča znanost, razumljena v hipotetičnem, ekstrapoliranem smislu«, pri čemer, razumljivo, »ni nujno, da ti svetovi obstajajo, lahko pa vsekakor bi« (prim. Živkovič, isto).

Za razumevanje obravnavane teme bi morebiti še upoštevali naslednje osnovne predpostavke:

- a) znanstvene (prirodoslovne in družboslovne) determinante kot izhodiščna osnova,
- b) fantaziranje, domišlja(va)nje brez pregrad in meja,
- c) gibanje (potovanje) v času in prostoru, dejansko in/ali iluzorno,
- č) podoživljanje, premlevanje, sprevračanje (ne)doživetega (prim. Blo-dnjak št. 3/89, str. 14).

Zanimivo je ugotavljati, ko se vedno znova sprašujemo o smislu in definiranju znanstvene fantastike, da obe njeni osnovni opredelitveni komponenti še do danes nismo v bistvu in zares fizično obvladali (ali smo sploh to sposobni, takšni, kot smo, tu, kjer smo, in zdaj, ko smo?): potovati v času sploh ne (ali naj bi to tudi bilo možno no), v prostoru pa izrazito ne.

Še vedno lahko sanjamo, tudi kljub znova in znova prestavljanim Nasinim ekspedicijam, o poletu na Mars, a priti še kaj dlje, zares, no, to pa je za sedaj realno le v nerealnem svetu. Nujnost in smiselnost znanstvene fantastike je potem še dokazljiva in potrebna, za njeno osnovno definicijo pa so, kot kaže, še vedno dovolj le tri besede, čas, prostor, potovanje.

O temeljnosti in jedrnatosti definicije po moje pričata tudi znanstvenofantastični deli, ki sta v tem smislu osnovni (klasični): Zvezde kot prah (Asimov I., 1951) ter Skozi čas in nazaj (Simak C.D., 1951).

K tej strnjjenosti bi seveda še kar dodajali opredelitve, vendar pa ne gre toliko za odkriti kaj novega in doslej nenapovedanega, kot za dejstvo dodati in obogatiti zvrstnost, razmišljajočnost ter pestrost, pa še okrepiti drznost in vzpodbuditi izzivalnost.

1.2. Antologija kratke znanstvenofantastične proze Mihe Remca »Astralni svetilniki« predstavlja pomembno vsebinsko in referenčno zaokrožitev (ne pa seveda še izpolnitev) njegovega znanstvenofantastičnega opusa, hkrati pa je to še dobrodošel in spoštljiv dogodek tudi na slovenski literarni sceni.

V knjigi je zbranih večina zgodb, ki jih je avtor objavljajl v različnih periodikah v zadnjih 10 letih in so v bistvu publiki oz. vsaj bralcem, ki spremljajo žanr, znane. Tu prihajajo med nas v zbranem, vsebinsko in oblikovno zaokroženem paketu ter tako predstavljajo njegovo osmo knjižno izdajo, kar je na vsak način podvig, tako za slovensko znanstvenofantastično sceno kot za avtorja samega (v tem stoletju, pa tudi sicer, smo Slovenci imeli samo še enega pisca, ki je bil v tem žanru tako plodovit: to je bil s svojimi šestimi knjigami v prvi polovici tega stoletja Damir Feigel; prim. Živkovič, isto, ter D. Feigel, Pol litra vipavca, Založništvo tržaškega tiska, Trst, 1978, spremna beseda M. Košute).

Kaže, da je tudi Remec svojevrsten svetilnik, orientir katerega luč oziroma markacija seže daleč čez naše nacionalne, bolje rečeno lingvistične okvirje in meje (saj res: ga bomo že končno kaj prevajali?).

Težko bi točno rekli, katera po vrsti antologija slovenske znanstvenofantastične proze je knjiga, ki jo prebiramo – pa menda to niti ni tako važno, najsi bo šele tretja ali pa že deseta (kolikor globoko pač hočemo seči v čas). V vsakem primeru je to osvežujoče dejstvo: tudi tisti, ki ga spremljamo, Remca namreč, smo kar malce presenečeni in nam je tako dano tehtneje in koreniteje uvideti razsežnost njegovega horizonta in daljo njegovega dometa.

Za nas, spremljevalce, je to nepogrešljiva in nujna dopolnitev njegovega vrha, ki je še manjkala, kakor tudi še manjka, npr. uprizoritev njegove drame

»Kuga plastionska« (seveda je treba poudariti, da sta obe omenjeni dejstvi izven moči in »pristojnosti« avtorja samega, kot je bilo tudi to, da je npr. »Votlina« kar pet let čakala na objavo).

Pravzaprav smo lahko zadovoljni, da prihaja v naš čas: osma knjižna izdaja v petnajstih letih, to je profesionalno naravnano tempo, ki, ob zgledni vsebinski dorečenosti in tehtni sporočilnosti, presega meje našega kontinuuma. S tem pa, ko Remec, kot vsaki pravi pisatelj, »piše o sebi in svojem času« (prim. Ina Petric, spremna beseda k V. Pečjak, Drejček in trije Marsovčki, Ljubljana, 1992) ter dosledno upošteva in spoštuje znanstvenofantastični aksiom o sleherni tolerantnosti, strpnosti in drugačnosti in drugotnosti, ko mu je slednje tako nauk kot izkušnja, sam najbolj pristno in dorečeno seže čez te meje.

Boljšega in mirnejšega dokaza za to, da se znanstvena fantastika zlahka, enakovredno in samozavestno dogaja tudi pri nas, pa niti ne rabimo.

1.3. *Avtorja (pisca) je treba, da bi polneje razumeli njegovo delo, poznati tudi biografsko.*

1.3.1. *Miha Remec je zastavil pero že v zgodnji mladosti, saj so mu, ko je imel deset let (1938.), v podlistku Mladega Slovenca objavili Pravljico o srečnem kovaču.*

Po drugi svetovni vojni, ko se družina Remčevih vrne domov na Ptuj iz izgnanstva v Srbiji, začne pesniti graditeljske pesmi (Pesmi levega žepa, zbirka 1946–1949, izšla v Dialogih, št. 3–4, Maribor, 1981) in objavljati črtice v revijalnem tisku.

Svoj prvi obsežen roman z naslovom Veliki voz, kroniko slovenske meščanske družbe pred, med in po drugi svetovni vojni, napiše leta 1952, objavljen pa je šele štiriintrideset let pozneje, nekoliko predelan, pri Založbi Borec. Njegova prva tiskana knjižica pa so bile – istega, tj. 1952. leta – Pripovedke iz Zmajskega gradu, izšle pri mariborski Založbi Obzorja. Sedem let pozneje izide pri isti založbi v zbirki Pravljice njegova fantastična pravljica Kamen resnice.

V naslednjih nekaj letih se ukvarja z dramskim ustvarjanjem. Mariborska drama uprizori v sezoni 1959/60 kmečko dramo Mrtvi kurent, v Celjskem

ljudskem gledališču pa štiri sezone pozneje postavijo krstno izvedbo drame Srečni zmaji. To je zgodba o ribičih, ki zaidejo v radioaktivni oblak, nastal po poskusni jedrski eksploziji, v njej pa so že zaznavne vse značilnosti poznejše Remčeve znanstvenofantastične tematologije.

Ko ljubljansko Slovensko narodno gledališče v sezoni 1966/67 postavi na oder politično dramo Delavnica oblakov, se za Remca slovenski odri hermetično zapro, za njimi pa pozneje še televizijska hiša. Neuprizorjeni ostanejo drama Kres ob Savici (1969), objavljena v Dialogih št. 5–6, 1989, mladinska igra Priklicevanje Nebov (1973), znanstvenofantastična šaložaloigra Kuga plastionska (1975), objavljena v Novi št. 4, 1982, reviji za ljubitelje znanstvene fantastike, ter neizvedeni znanstvenofantastični filmski scenariji Odpoklic iz orbite, Izginjajoča Mana in Na robu Sonca.

Vmes leta 1969 izide Remčev roman Sončni obrat – tudi ta pri mariborskih Obzorjih – ki v realističnem slogu obravnava človekovo odtujitev.

V tem času že zasledimo Remčevo očitnejše nagibanje k znanstveni fantastiki. Leta 1972 namreč zaključi rokopis svojega prvega znanstveno-fantastičnega romana Votlina (ali noč med novoslovenskimi polharji), čeprav delo v knjižni obliki izide pri Zložbi Obzorja šele pet let pozneje, leta 1977.

Istega leta mu pri Založbi Kmečki glas izide povest Smrt v Kurentiji, ki vsebuje tudi nekatere elemente fantastičnosti.

Leto 1980 pa je za Remca posebej pomembno, saj mu izide že drugi znanstvenofantastični roman — Prepoznavanje (ah bele vdove črni čas), tokrat pri Mladinski knjigi. To se pozneje izkaže kot nadaljevanje (po Votlini) izredne serije sedmih daljših proznih del v tem žanru v poldrugem desetletju, s čimer se Miha Remec predstavi (z istočasnim pisanjem in objavljanjem krajših znanstvenofantastičnih zgodb pa tudi uveljavi) kot vodilni slovenski avtor v tem žanru.

Leto pozneje izide pri Pomurski založbi Iksion (ali beg iz prikazovalnice), 1985. izdana Tehniška založba Slovenije in Pomurska založba roman Mana (časovni zapiski časnika Jurija Jereba), leta 1987 izideta pri Prešernovi družbi v eni knjižni izdaji krajša romana Lovec in Nečista hči v naslednjih štirih letih pa v dveletnih razmakih najprej pri Založbi Borec politično-fantastični roman Zelena zaveza (1989) in zatem spet pri Prešernovi družbi, tokrat v

redni letni zbirki, mladinsko zastavljena znanstvenofantastična povest Zapiški odposlanca Zemlje (1991) na temo prvega stika. Vmes pa mu še leta 1988 pri Mladinski knjigi izide Kodeljica v vesolju, besedilo za otroško slikanico.

V osemdesetih letih pa Remec kot rečeno, intenzivno piše tudi krajše znanstvenofantastične zgodbe in jih objavlja v slovenskem revijalnem tisku. Večino objavljenih — 19 — lahko prebiramo v pričujoči antologiji.

1.3.2. Pisatelj Miha Remec je svoje literarno ustvarjanje v zadnjem obdobju v bistvu v celoti posvetil znanstveni fantastiki. Njegova dela, tako daljša kot krajša, kažejo na suvereno obvladovanje žanra in na takšno izpovedno moč ter ubesedovanje, ki je zbrano, prepričljivo in profesionalno kvalitetno.

Za svoje pisateljstvo je prejel tudi dve nagradi Sfera, ki jo je včasih podeljevalo istoimensko zagrebško društvo ljubiteljev znanstvene fantastike. Tako je leta 1981 prejel Sfero za roman Prepoznavanje (naslednjega leta se je zanjo potegoval z Iksionom, vendar pa zaradi premajhnega števila romanov nagrada v tej kategoriji ni bila podeljena), leta 1987 pa za zgodbo Pomnik za Evridiko.

O kvaliteti in tehnosti njegovih del pričajo tudi ugodne in pozitivne kritike ter preprosto dejstvo, da marsikaterega njegovega dela enostavno ni moč najti v prodaji (sploh pa ne Votline in Iksiona), vsa pa so v bistvu pri bralcih naletela na veliko zanimanje in pozitivni odmev.

Omenimo še – za prezreti tudi ni dejstva, da se Remec pojavlja v Leksikonu CZ – Slovenska književnost ter v Enciklopediji SF, kjer se navajata Remčevo ime in biografija.

To vse dokazuje, da avtor nesporno presega slovenske okvirje, tako po obsegu in kvaliteti kot raznovrstnosti in da je njegov znanstvenofantastični rejting vsekakor zelo visok.

2. Pregled

2. Že v prejšnjem poglavju navedenega Remčevega daljša prozna dela in pričujočo zbirko krajših zgodb bomo tu kratko predstavili in pokomentirali, zgodbe pa poskušali okvirno (ocensko) razvrstiti in pregledati.

2.1. *Najprej si predstavimo in označimo osem daljših tekstov, objavljenih v sedmih knjižnih izdajah. Pojdimo po vrsti.*

VOTLINA (ali noč med novoslovenskimi polharji), Zložba Obzorja, Maribor, 1977, 194 str.

To je prvi Remčev znanstvenofantastični roman, v katerem pa je že nakazal in zajel v bistvu vse osnovne žanrovske teme ter opozoril nase s posebno strukturo dela, še bolj pa z jezikovno platjo oz. ustvarjanjem novih besed, ki se v poznejših delih razvije v osnovno specifiko njegovega opusa (svojsko poimenovanje tako stvarnega kot miselnega, duhovnega sveta).

Osnovna oz. vodilna zgodba predstavlja splet treh posamičnih (pretek-le, sedanje, prihodnje), a med sabo povezanih dogajanj (različnost, ki se stika s pomenskimi in simbolnimi iskrami). Struktura je prepletena in zapletena, toda pregledna, razpoznavna pa je tudi po različnem stilu ubesedovanja posameznih zgodb (in še po avtorjevem napotku za branje na začetku knjige).

Tematologija se pokaže skozi potovanje skozi čas in prostor, brezuspešno iskanje (hrepenenje), totalitarnost (kastovsko ustrojena družba prihodnosti), čudežnost, a nemoč tehnike ter skozi človekovo ujetost. Slednje je tudi simbolično sporočilo, ki se v pretekli zgodbi pokaže predvsem kot prvinsko stanje (votlina, pračlovek, dom), v prihodnji kot ujetost (satniki, bivalniki, nadzorovanost in programiranost) /le-ta je še posebej jasno in nazorno srhljiva/, v sedanji pa predvsem kot stiska (duhovna praznost in moralna nemoč).

Lov na polhe, radoživo dogajanje in asociativne meditacije, kar vse doživlja družčina v eni noči, se pokaže kot izviren okvir za žanrovsko upodobitev iskanja ljubezni, samo-spraševanja po smislu in slutnje, da je vse to početje menda zaman.

PREPOZNAVANJE (ali bele vdove črni čas), znanstvenofantastični roman, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1980, 279 str.

Dogajanje je umeščeno v družbo prihodnosti (Unija), kjer se skozi strukturno linearno zasnovano problematiziranje odnosov med spoloma (osnova in prispodoba za razčlemba modificiranih odnosov med ljudmi samimi ter tudi med ljudmi in /neprepoznavnimi/ humanoidnimi roboti), upodobi človeška praznost, odtujenost in zaprtost.

Družba, ki je »razdeljena« na pretežno žensko populacijo na Zemlji in pretežno moško na planetu Dvojčica, je totalitarna. Tak okvir je najbolj očiten iz Temelnjega kodeksa Unije, ki ga prebiramo na ksernijevih ploščicah (na začetku poglavij), njegovo vrhovno določilo pa je »ne spreminjati«, ker da je ta družba idealna (»dokončno urejen svet«), najboljša možna. Primerjava zapisanega s stvarnim seveda pokaže na trd odmik od idealnosti – sploh ko se ob nesreči vesoljskega plovila tik pred pristankom v matični luki sproži obsežen in nazoren sistem izrednih ukrepov. Drastična omejitvev in celo prekinitev komuniciranja in gibanja to najboljše ponazorita.

Vklenjenost v bivalnike in zaprtost pred okoljem je alarmantna, čeprav odhod v močno spremenjeno okolje v principu ni prepovedan – potrebna je posebna zaščitna obleka in pa tehten razlog.

Skozi obnašanje glavne protagonistke, po unijski konvenci precej staromodne albinistke Ksene, avtor tematizira pojav večne neprilagodljivosti, predvsem skozi dilemo resnično – neresnično »Praviš, da se ti zdi ozunje neresnično. Prej bi rekla, da je neresničen svet v bivalnikih /.../« — str. 41). Po vseh spoznanjih, ko ji med drugim na koncu izbrišejo tudi spomin, se Ksena le prepozna: izhod (simboličen in dobeseden), ki si ga izbere – pobeg v ozunje brez zaščitne obleke – je v okviru konteksta logičen in sprejemljiv, celo prognoističen. Avtor z njim sporoča, da je človek neuničljiv, da je zmagovalec nad strojem, nad brezobzirno tehniko in, predvsem, nad totalitarizmom. S svojo smrtjo ga onemogoči in spodnese.

V romanu je, sploh v primerjavi z *Votlino*, očitna poudarjena in poglobljena dodelava jezikovne specifikke, kar je od avtorja zahtevala tudi izvirna ubesedovalna stilistika.

IKSION (ali beg iz prikazovalnice), znanstvenofantastični roman, Pomurska založba, Murska Sobota, 1981, 263 str.

Antiutopija, predstavljena v tem Remčevem romanu, je mojstrska. Dogajanje je konceptualizirano paralelno, in sicer v devetih prostorskih izsekih (poglavjih): neparni se dogajajo na vesoljskem plovilu /premičniku/ *Iksion*, ki s tričlansko posadko išče planet, kjer bi ljudje po katastrofi pričeli znova, parni pa so uprizarjani v bivalnikih na Zemlji.

Družba je, zaradi življenja v posebnih pogojih, organizirana racionalno in z vsesplošno čvrsto hierarhijo oblasti, ki je odmaknjena in zakrita, pa zato nič manj manipulativna, saj je vse predpisano in določeno. Oblast vse moči usmerja v obvladovanje družbe ter iskanje novega doma (planeta).

Seme dvoma v ta perfekcionizem je zasejano skozi telepate (»senzorje«), ki so edini še »nezmehanizirani« in kot taki osnova za zvezo na vesoljske ultra-daljave, med matico in premičniki. To so v bistvu nosilci samostojnega mišljenja, saj je ostalim odvzeta zmožnost čustvovanja, in tu se zgradba totalitarnosti zrahlja. S to izjemo, ki jo sistem – ironija – rabi, da lahko deluje, je potrjeno pravilo, da je v vsako totalitarnost dvom praviloma in funkcionalno vgrajen, čeprav je morda sprva neopazen.

Napor elite po popolnem obvladovanju je očiten tudi zaradi prepovedanega in za razliko od Prepoznavanja še sankcioniranega izhoda v zastrupljeno zunanost (a je kljub vsemu vendar mogoč: »Brez težav zleze skozi odprtino in vstopi v travo, ki se mu nežno ovija okrog gležnjev« – str. 224). Spomin nanjo je tako ohranjen in mogoč le preko selekcionirano memorirane slike, moč manipulacije pa s tem povečana.

V seriji prvih treh Remčevih romanov lahko torej zasledimo razvoj kodifikacije sankcioniranega odnosa do okolja, ki se zaključi s prepovedjo, a težnja in gon po bivanju v pravem, dejanskem okolju s tem nista zatrta.

Po ocenah poznavalcev, ki jim gre pritrčiti, sodi Iksion tudi v sam vrh svetovne antiutopije, ob bok veliki trojki (Zamjatin – Mi, Huxley – Krasni novi svet, Orwell – 1984), in sicer tako po osnovni zamisli in izvedbi kot tudi po strukturi in zaključku. Le-ta je tu še bolj zaprt in grotesken, saj se preživela v vesoljskem plovilu rešita, vendar je ta rešitev le individualna in zgolj njuna, hkrati pa tudi začetek novega, začaranega kroga. In kaj je potem to – le konec, spet začetek, mar tudi nadaljevanje – kdo ve?

MANA (časovni zapiski časnikarja Jurija Jereba), Tehniška založba Slovenije, Ljubljana, Pomurska založba, Murska Sobota, 1985, 287 str.

Delo za katerega se zdi, da je gotovo osrednje in najbolj zgoščeno, prepleteno in večpomensko ter večsporočilno v Remčevem opusu, ima posebno značilnost: povsem očitno se dogaja tu, med nami, danes in v krajih, ki jih poznamo. V bistvu na

zelo izviren način obravnava variacijo prvega stika v paralelnem svetu, čas («časovanje») pa mu je za to osnoven medij oz. stična točka med vzporedji in sobivanji.

Osnovna tema je zastavljena skozi filozofijo prostora in predvsem časa, skozi tematiziranje dotika, besede in pogleda v funkciji prvega stika ter skozi novorek in njegove odtenke, ki so tudi pomotujoči, napačni in tragični. V ubeseditvi se ves čas prepletata dve komponenti: znanstvenofantastična z zgoščeno, humano in široko sporočilnostjo, skoraj že s pozivom po strpnosti do drugačnosti, celo ne-normalnosti, in realistična z nazornim pričevanjem in prepoznavno odslikavo razmer ter odnosov v slovenskem novinarstvu.

V odnosu in komunikaciji med izkušenim novinarjem (časnikarjem), ki naj bi v času kislh kumaric napisal zabavno poletno reportažo o nezemeljskih bitjih («postavice»), in nezemeljsko protagonistko iz tujega, vzporednega vesolja, ki je humanejše od našega, se nam razkrijejo nove in neznane razsežnosti človekovega in siceršnjega bivanja, njihovi mogoči in nemožni preseki ter odpro prepadi, ki obstajajo med kozmičnimi raznovrstji.

Dnevniško napisan roman, ki se dogaja neznosno vročega julija in avgusta, se na koncu znajde zapečaten na sodnomedicinskem inštitutu, nedostopen javnosti, ter se tako kljub svojemu osnovnemu sporočilu izteče v nerazumevanje drugačnosti.

LOVEC, NEČISTA HČI, Prešernova družba, Ljubljana, 1987, 182 str.

V prvi povesti, Lovcu, nam Remec na svojevrsten in izviren način razkrija osnovne in nepresežene dileme človeške eksistence.

Kaj je tisti, ko lovi, in kaj je, ko ulovi, je os njegovega tematiziranja. Lovec lovi in plen je ulovljen; toda, ali se razmerje ne obrne, ne obrača, je mar res ves čas isto in enako? To je začaran krog in sklenjeno vprašanje, na katerega ni pravega odgovora. Rešitev je v izhodu, ki je lovčeva smrt, s katero ohrani pri življenju »ulovljenca«.

Sporočilo, ki ga posreduje na ta način, je izredno etično in humano: ne ubijati, nikakor ne ubijati. Čeprav ga, lovca, sprva, prvič, zanese, se pozneje izkaže, da je to predvsem posledica manipulacije, ki jo narekuje vrsta in nivo eksistence v družbi daljne prihodnosti, kjer je človek nižje in podrejeno bitje. S tem pa se razkrije še dodatni, večstranski in večpomenski odnos. Človek je namreč v tej

družbi vpet med eno, višjo vrsto (gospodar) in drugo (nižjo?), ki je za razliko od njega svobodna, prosta, čeprav skrita. Stiska, v kateri se znajde človek – lovec, ne dopušča kompromisa, ampak terja odločitev – v prid ene ali druge strani.

Obe možnosti pa sta njemu v pogubo. Ali v psihično in tem nadaljevanje zasušnjene eksistence, če pokonča »plen«, ali pa v fizično, eksistenčno, ki je drugačna, manj usodna, ker ohrani bitje, ki bi ga sicer, tudi če bi hotel ostati živ, a kljub temu zasušnjen, moral ubiti. S slednjim sporočilom se avtor približa visokoetični filozofiji C. D. Simaka, ki rangira živa bitja izrazito in strogo po etičnih kriterijih in kjer zato človek ni ravno najboljše zapisan.

Druga povest, Nečista hči, je značilna po tem, da je v njej erotika najbolj izrazito v funkciji osnovnega in nosilnega sporočila. Le-to pa je večplastno in večpomensko. Po eni strani pravi, da erotika tako kot smisel in kot sredstvo ni sposobna zadovoljiti človeka, po drugi pa da kljub njej človeška vrsta (lahko) usiha in izgine (predvsem zaradi lastnega nespametnega ravnanja, ki se tu manifestira skozi zelo onesnaženo in za življenje komajda kje še primerno zemeljsko površje).

Pri človeku namreč ne gre pričakovati, tudi v erotičnem smislu ne, da bo ravnal samo funkcionalno, kadar je to eksistenčno nujno in neizogibno.

Človek je pač protislovno in zapleteno bitje, racionalno in iracionalno. To mu je včasih v pogubo, drugič spet nasprotno, a drugače verjetno ne gre (s čimer Remec postavi pod vprašanje nekatere ustaljene moralne principe in predsodke o človekovem obnašanju).

Tega se ne da predvideti in ne programirati, kajti potem to ne bi bil več človek.

ZELENA ZAVEZA (političnofantastični roman), Založba Borec, Ljubljana, 1989, 231 str.

Futurološko zasnovan roman se dogaja v sedanosti /le-ta je sedaj, danes, že preteklost – ne samo z vidika metronomije), ki je očitno predstavljena v bodočnost. V tem delu je asociativnost z aktualnim dogajanjem najbolj poglobljeno tukajšnja, naša, hkrati pa je posebej poudarjena izredna moč in vpliv medijev. To je očitno tudi iz ubeseditve celotnega teksta, ki je mestoma že pisan kot TV-tekst s pridodanim števcem odjem – detajl, ki presenetljivo

nazorno kaže na veliko možnost manipuliranja televizije kot totalnega medija z javnostjo.

Osnovna ideja romana je v uspelem osamosvojitvenem dejanju in odhodu iz zvezne države. S tem pa se že postavlja vprašanje, v koliki meri je to bilo pisano samo kot političnofantastični roman, kot zgolj fiktivna deskripcija, ne pa že vsaj kot futurološka prognoza, če ne celo kot družbena predikcija.

Vprašamo se lahko povsem jasno, ali in v koliki meri je to morebiti knjiga slovenske pomladi (rokopis zaključen julija 1988).

Številni elementi kažejo na to: spor, konflikt in zmagoviti spopad z zveznimi vojaškimi enotami, Kočevje kot tabu cona, cvetje, baloni in protesti pred vojašnicami, predvsem pa moč TV, sploh v njenem odnosu do vzpostavljanja in efektivnosti politike kot oblasti.

In ali je takrat knjiga slovenske pomladi sploh lahko bila napisana v kakem drugem žanru, če je hotela biti napisana »na kraju dogodka samega« (Clarke), pa čeprav »uprizorjena« stoletje kasneje?

Če delo razumemo na ta način – in zakaj ga ne bi? – je avtorju vsekakor v prid in ponos, da so ga življenje in dogodki v tako neizprosno kratkem času potrdili in mu v globalu odvzeli političnofantastični okvir. Kljub temu ostaja njegova sporočilnost in opozorilo o vplivu medijev, o odnosu do eksistenčni nepogrešljivosti erotike.

Ostaja pa zlasti še pričevanje o izredni moči prognostičnega in funkcionalnega simbolizma (saj je to ta žanr, mar ne?), tudi kot ponazoritev tedanjega časa in njegovih sil-nic.

ZAPISKI ODPOSLANCA ZEMLJE, Prešernova družba, Ljubljana, 1991, 148 str.

To je znanstvenofantastična povest pretežno za mlado populacijo, v kateri je žanrovski prijem osnovni okvir in vodilo za mladostnika pri njegovem vživljanju v svet odraslih, njihovih travm, zmot in zablod, pa tudi običajnih vsakodnevnosti.

Ko trojica zemeljskih odposlancev (osnovnošolci, fanta in dekle v času počitnic) s težavo išče in vzpostavlja stik z »zuzembiji« (zunajzemeljska bitja), ugotavlja in spoznava podobno težavnost stikov med (odraslimi) ljudmi sploh.

Iskanje je povezano z odkrivanjem nežnosti in simpatij, ki so sicer za marsikoga, žal, nezemeljske, tako neopazne in redke so že, in z ekologijo. S slednjo je že tako kot z dihanjem – ekološke teme so postale vseprisotne, bolezenske opazne in vsakodneвне. Temu gre prav gotovo v prid dejstvo, da se zgodba dogaja sredi Ljubljane, med nami, v izrazito urbanem konglomeratu, kar omogoča ilustrativnejši odnos do okolja in njegovo nazornejšo problematizacijo.

Na koncu se sicer izkaže, da je bilo čakanje zaman: »zuzembijev« ni oz. jih tokrat ni bilo, pa nič ne de, saj se tudi dejansko ne ve, kako in kaj je s tem.

Stil pripovedi človeka mikavno vrne v čas osnovnošolskih sanjarjenj ob prvem srečanju z astronomijo in vesoljstvom ter mu hkrati mestoma vzbudi skrivne, že pozabljene občutke otožnosti in hrepenenja po pobeglem, zasnanem času. Le-ta je v povesti, kjer skorajda ni siceršnjega avtorjevega novoreka, saj ga situacija ne narekuje, dočaran tudi s šifriranimi zapisi, s pomočjo katerih mladostnik dorašča in se osmišlja.

2.2. Ciklus 19 kratkih Remčevih znanstvenofantastičnih zgodb se nam tu prvič ponuja v prebiranje v tako strnjeni in zaokroženi obliki. Podajmo torej njihovo okvirno razvrstitev in tematski pregled ter opozorimo na prevladujočo značilnostno potezo.

Izbor se začne in zaključi z zgodbama, ki človeku nista v prid, celo nasprotno. Pa tudi sicer je pri Remcu malo drugačnih. To že daje slutiti in vedeti, da je pisatelj nagnjen k tematiki, ki svari in opozarja ter kaže na zgrešeno smer razvoja, pretežno povzročeno s hoteno, namerno človekovo voljo in dejanjem. S tem nas pripelje do splošnega zaključka, da v njegovih zgodbah prevladuje katastrofičnost, nekaj, kar pelje in nese, nosi v pogubo (več o tem pri točki 4.1.).

V nekaterih zgodbah avtor namiguje, kaže in tudi direktno omenja katastrofo kot osnovni ali pa izhodiščni tematski okvir.

To so npr. naslednje: Tipalka z Mura, Opna, Gora hrepenenja, Orionov odcep, Ikar in želva ter Opazovalec. Izvemo, da »se nam uničenje približuje z nepojmljivo naglico«, toda gotovo pomotoma (čeprav neizbežno), ker je verjetno »životip zaznal razpad ozonskega plašča (...) kot stik z uničujočim pasom

vesolja« /Tipalka iz Mura/ ali pa da je po oceni višjega uma »treba dosledno zatreti vsakršno kal, ki bi lahko povzročila ponovno okužbo tega osončja« /Opna/. Pa tudi Opazovalec ve, da »je po zemeljskem času dogodek že zelo blizu« in čeravno bi že kaj poskušal storiti, to ne bi pomagalo – vseeno »bi se zgodilo tisto, kar se ima neizbežno dogoditi.«

Pomenski odtenek pri ugotovljeni skupini opozarja na to, da je tudi po katastrofi potrebno pričeti znova. Tako Hiša vztrajno čaka na človeka, on pa se je s Poslednje ploščadi že odpravil znova v svet; tudi v Opni se ženske napatijo v širni svet, ravno tako Ikar in želva kreneta vsak za svojim – čeprav slednja v svetu, ki je Ikarja poslal pod nebo, med ptice, želvo pa »proti jugu, ki je bil nekoč sever.«

Kljub nosilnim temam se v nekaterih zgodbah pojavlja in združuje več motivov kot (skupna) uprizoritvena osnova. Vsaj tretjina jih tako vsebuje oz. gradi na manifestiranju prvega stika, pretežno s prizvokom, ki je slej ko prej negativen, tudi poguben za človeka (ali pa tudi, po drugi strani, odraz in ilustracija človeške nesposobnosti za prvi stik na ne-egocentričen način).

Na to nas opozarjajo Pomnik za Evridiko (njen »zemeljski organizem ni prenesel tolikšnega žarčenja«), Astralni svetilniki (v vrtinčenju pasadenskih oblakov se na koncu prikaže Eva, taka, kot je bila prej), Opna (prvi stik kot intervencija višjega razuma), Stik (parodija, v kateri vesoljska vrsta prekine kontakt, ugotavljajoč, da je človeška »razumska stopnja nezadostna«), Diamantni veter (»Dojemam mislečnost diamanta, ki je odsev duhovne nihajnosti, katera človeku na Zemlji ni dojemljiva.«) in Klic (komunikacija preko ultra-daljav, iz vesolja v podvesolje, ki potrdi smisel obstoja, čeprav samo še v prejemu – »Vsaka naša sekunda lahko zanje pomeni sto-letje ali tisočletje.«) pa v nekem nemočnem, protislovnem smislu še Opazovalec (»Svet je samo eden,« rečem. »Kdor je tu, ne more biti z drugega sveta.«).

Nekaj zgodb bi lahko kot posebno zvrst tehnično zasnovanih poimenovali »računalniške«. Sam termin je tu sicer vsebinsko vprašljiv, pomeni pa vsaj to, da so zgodbe nastale kot možna reakcija na tudi pretirano, otročavo in nesmotrno rabo in razmah računalnikov oz. računalništva. Tako Govoreči stebri in V blodišču opozarjata na zaslužjevanje in obvladovanje človeka s tehnologijo sploh, Stik pa izzveni v poneumljeno sproščanje nakopičene

agresivnosti (računalniške igrice) in opomin pred nezmožnostjo racionalne in smiselne reakcije.

Klasični temi potovanja skozi čas in prostor posveti avtor dve zgodbi (dotakne se je pa še v nekaterih): *Privid na obrežju časa* je pravi mali priročnik »časovanja« ter hkrati edina zgodba, ki ima za izhodišče stvarno strokovno dilemo, ki je zapisana na začetku, *Pomnik za Evridiko* pa presunljivo opozori na neskončne kozmične razsežnosti in povsem človeško vprašanje, čemu vse to, ves ta prostor, če se kaže kot fizično nedosegljiv in nepojmljiv.

V omenjenem sporočilnostnem sklopu Remčevih zgodb gre vsekakor komentirati, kako je z njegovimi protagonistami, ko in kadar se soočijo s spoznanjem in kaj jim le-to pomeni.

Običajno je (za) spoznanje takrat, ko ga dojamejo in s katerim se soočijo, že prepozno. To ima različne posledice: včasih vzpodbudi protagonista, da se zavestno odloči za prekinitev eksistence, katere smisel je sicer bil predvsem ali pa tudi le v iskanju spoznanja (*Klic, Pomnik za Evridiko*), včasih se dojetje spoznanja itak ujame z uničenjem, s koncem (*Astralni svetilniki, Diamantni veter*), lahko pa je »zgolj« človeško prepozno (*Stik*).

Kot kaže, je spoznanje vzročno povezano s katastrofo, ki pa se v teh zgodbah pretežno pojavlja, kadar pride do srečanja in stikanja elementarnih različnosti, do tako razumljenega prvega stika.

Je mar zato sedanjí in tukajšnji splet časa in prostora res ovira in opozorilo – kljub temu da se sprašujemo, čemu potem taka prostranstva in mi v njih? Mar torej ne segati že zdaj po tem, čez to, tam onkraj, ampak se poglobiti vase, da ne bomo sicer v želji po onem zanemarili in izgubili to; v nasprotnem pa dobili tudi ono, sposobni in pripravljeni (zanj)?

Zdi se, da se avtor, kljub vedno znova izpričevanemu humanizmu, ne glede na obliko sporočilnosti oz. opozorilnosti, zaveda vsaj za sedaj še nepremostljivih ovir v času in prostoru, ter jih kontrapunktno sprejema.

Verjetno tudi zato v treh zgodbah spekulativno projicira svet, v katerem se bo preživelo brez človeka, ki je bil in ga ni/ne bo več. To so *Vpeljava, Ikar* in *želva ter Opazovalec*.

Ker se je zemljino površje ekstremno spremenilo, človek se pa tem spremembam ni zmožal prilagoditi, se je umaknil pod površje, a navzgor, ven, so se pa

dokončno naselili majhni glodalci. Le-ti so tudi zato vzdržljivejši in odpornejši, ker je človek v preteklosti predvsem na njih opravljal poskuse – in jih tako učvrstil (Vpeljava). Človeka tokrat ne zamenjajo oz. nasledijo mravlje (Simak), ampak glodalci, lahko pa tudi plazilci (Ikar in želva), ki so bili tu že davno, davno prej.

Je pa tudi možno, da bo vse skupaj nekoč propadlo in bo nastopilo »vsesplošno rušenje stvarstva« (Opazovalec), zato da bo potem, po nekem občem vesoljskem ciklusu enkrat spet »nekoč iz stvarstva duha ponovno vzbudilo stvarstvo snovnosti«.

Vendar tudi takrat ne bo šlo brez prič — on je tu, čeprav sam ve, da je težko biti »Opazovalec« (Remec), kot je »težko biti bog« (Strugacki) ali pa »Stražar« (Clarke).

Toda njemu, priči, je verjetno najtežje: je vseмирski in nad človekom, čeprav je prav tako izšel iz njega, ampak njegovo sporočilo je trše in bolj žalostno. Samo gleda in se sprašuje; nič ne čuva ali nadzira in tudi ne javlja, ko čas za to dozori. Ne vmeša se v tok dogodkov – pa ne, da se ne bi smel ali hotel, le smisla nima, vse bi itak šlo dalje, po svoje. Tudi pomagati ne more in obrazložiti ne, lahko le upa na razumevanje.

Ostaja nam pač nema priča ponavljajočega se časa.

3. Ločnica

3. Izzivalen in terminološko specifičen znanstvenofantastičen opus Mihe Remca ponuja vrsto možnosti za analizo njegovega stila in tipologije, ki ju uporablja v ustvarjanju svojega pisanja.

Zato je vsekakor vredno posebej razmisliti o terminologiji (prim. Blodnjak, št. 10/1990, str. 23–27) njegove proze, predvsem o terminologiji kot diferenci specifični, ki to njegovo prozo dela povsem svojsko, prepoznavno in (p)osebno.

V tem smislu nas pri Remcu zanimajo predvsem nove besede, neologizmi, njihova raba, nastanek in pomen.

Kot predmet prvotnega proučevanja te tipske značilnosti Remčeve proze so bile uporabljene štiri njegove krajše zgodbe, ki so sicer vse objavljene tudi

v tej zbirki (Pomnik za Evridiko, Dromidska podoba, Tipalka z Mura, Privid na obrežju časa). Seveda so pri interpretaciji posameznih primerov ne spuščam v dodatne razlage vsebine naštetih zgodb, saj so znane.

3.1. *Navedimo najprej definicijo neologizmov, pri čemer bomo uporabili tri osnovne vire. Tako so neologizmi »neobičajne, malo rabljene, nevsakdanje besede in besedne zveze« (J. Toporišič, Slovenska slovnica) oziroma v lingvističnem pomenu 'besede ali zveze, ki še niso splošno uveljavljene« /prim. »uvajati neologizme«/ (Slovar slovenskega knjižnega jezika – SSKJ) ali pa so to »jezikovne novotvorbe, besede ali izrazi novejšega izvora ali taki, ki se na določenem nivoju jezikovne uporabe občutijo kot novi ali ki še niso v vsakodnevnem običajnem govoru ali pa še ne v standardnem jeziku, v ustaljeni jezikovni tradiciji (...). Običajno nastanejo zaradi potrebe najti nove nazive za pojave, predmete, pojme, ki jih s sabo prinaša razvoj tehnike, kulture, družbe.« (Splošna enciklopedija Jugoslovanskega leksikografskega zavoda, Zagreb.*

Če torej povzamem, razumemo s terminom neologizem neobičajne in nevsakdanje besede in besedne zveze, ki še niso splošno uveljavljene in s katerimi poimenujemo pojave, predmete in pojme, ki jih prinaša družbeni razvoj, vzpodbujen predvsem z razvojem znanosti in tehnike.

Izpisane besede in besedne zveze iz omenjenih štirih zgodb razdeljujem glede na prisotnost in kvalifikacije v SSKJ v dve skupini:

1. Je prisotna v SSKJ, ni neologizem (če je v SSKJ, potem to zelo verjetno ni nova beseda, ker je namreč že v rabi in torej ni nova).
2. Ni zabeležena v SSKJ, je neologizem (če je ni v SSKJ, potem je zelo verjetno nova beseda, ker je še ni zaznane, torej verjetno še ni v rabi in je dejansko nova).

Tu je potrebno še dodati, da SSKJ med številnimi kvalifikatorji (lingvistično, starinsko, ekspresivno itd.) nima kvalifikatorja »neologizem«, pa si je bilo zato potrebno pač pomagati predvsem z že omenjeno definicijo in z njenimi niansami.

Seveda to ni izključujoča delitev, ampak nam opora SSKJ služi predvsem kot osnovna orientacija pri opredeljevanju neologizmov. Prav tako prisotnost oz. odsotnost besede v SSKJ ne pomeni avtomatično, da gre oz. ne gre za neologizem. Je pa to zelo verodostojen in verjetnosten pokazatelj.

Včasih se tudi, recimo malo rabljena ali pa starinska beseda (ali osnova za takšno izpeljanko), ki je kot taka zabeležena v SSKJ, pri Remcu uporabi kot neologizem (npr. »vrtuljenje« – SSKJ v peti knjigi na str. 542 navaja »vrtelja« in »rečna vrtulja« /zastarelo/, Remec pa jo očitno na novo uporabi /izpelje/ in ji na ta način da pridih neologizma, neobičajne in svojske rabe).

3.2. Navedimo torej za vsako izmed štirih zgodb po nekaj najbolj značilnih primerov v okviru obeh opredelitvenih skupin (v oklepaju za bese-do oz. bese-dno zvezo sledi najprej številka skupine, zatem še število ponavljanj, nava-janje pa sledi po istem vrstnem redu, kot se je pojavljala pri branju zgodb).

Pomnik za Evridiko: vsedelnik (2, 32), kristalovinast (2, 1), vzbuh (1, 3), vrtuljenje (2, 1), vspominiti (2, 1), mrgolinčast (2, 1), telestičen (2, 1), izspominiti (2, 5), umeteliti (2, 1), varovalnica (2, 1), odslikovati (2, 1), prikaznik (2, 2), ozunje (2, 3), obližje (1, 1), velepodoba (2, 24), podobar (1, 3), napravek (2, 2), prikazovalnik (1, 2), belikav (2, 1), svetokrasje (2, 4), osvetlje (2, 2), vselešnji (2, 1), obodje (2, 1).

Dromidska podoba: podobar (1, 7), vesoljeplovec (2, 2), rokonoga (2, 4), mrgolinčenje (2, 1), kristalovina (2, 1), znajdenje (1, 1), zvijugan/zvijugati (1, 1), zmešek (2, 1), stereoprikazovalnica (2, 1), prikazovalniški (2, 1), sončevina (2, 1), vrtuljiti (2, 1), brezčasje (1, 1), brezprostorje (1, 1), časiti (2, 1), prostoriti (2, 1).

Tipalka z Mura: životip (2, 26), obrvje (2, 1), umobolnež (2, 1), vbliževalen (2, 1), vbliževalnik (2, 2), vijačiti (1, 1), belikav (2, 1), osuhneti (2, 1), našalnik (2, 1), zničevalnik (2, 1), stičnik (2, 1), zničenje (2, 1).

Privid na obrežju časa: duhovnjak (2, 16), časovanje (2, 15), odreka (2, 1), zarek (1, 4), časovalec (2, 1), uduhoviti (2, 5), zagleniti (2, 1), udomiti (1, 1), mimočasiti (2, 3), časovati (2, 3), časiti (2, 3), žalovit (2, 1), duhovnjaštvo (2, 1), ženovzdržnost (2, 1), duhovnjaški (2, 2), učasiti (2, 1), vajati (2, 1).

3.3. Poglejmo sedaj (še) enkrat nekatere primere, ki se pojavljajo naj-pogosteje, zatem pa si bomo ogledali še nekaj najbolj tipičnih.

Torej najpogostejši:

- a) Vsekakor opazno izstopa skupina besed s skupno osnovo »čas«: časovanje (15), časovalec (1), mimočasiti (3), časovati (3), časiti (4), učasiti (1).
- b) Pogosto je uporabljena tudi skupina besed z osnovo »duh«: duhovnjak (16), uduhoviti (5), duhovnjaški (2), duhovnjaštvo (1).
- c) Dva po našem mnenju neologizma sta vsak v svoji zgodbi rekorderja po številu ponovitev. To sta »vsedelnik« (32) in »životip« (26). Oba sta nosilna stebra pripovedi v svoji zgodbi in pravzaprav tudi nosilna neologizma v naši razpravi.
- č) Trije, prav tako neologizmi, zanimivi in izvirni, se pojavljajo po dvakrat: vbliževalnik, kristalovinast in belikav.

In še najbolj tipični:

- a) Vsekakor sodijo med najbolj tipične, že omenjeni najpogostejši: družina »čas«, vsedelnik in životip.
- b) Tipičen neologizem, narejen s spremembo spola že znane besede, je prav gotovo »napravek« (prim. naprava, napravica, ženski spol). Če upoštevamo SSKJ, je Miha Remec pač med prvimi, če ne celo prvi, ki je zapisal omenjeni neologizem pred slovarsko zaznano rabo.
- c) Podobno velja za neologizem »prikaznik«. SSKJ navaja »prikazen« (ženski spol).
- č) Pravkar omenjeni prikaznik bi skupaj z naslednjimi povezali v družino, in sicer: prikazovalnik, stereoprikazovalnica, prikazovalniški. Pri slednjem primeru se Remec za las izogne slovarsko ugotovljeni rabi – prikazovalen. Za prvi tu navedeni primer – »prikazovalnik«, ki smo ga prej uvrstili v prvo skupino /prikazovalnik (1, 2)/ pa je potrebno dodati, da ga SSKJ v četrti knjigi ne navaja oz. takrat še ni bil slovarsko zaznan. Pojavi se šele v peti knjigi, v dodatku k že predhodno objavljenim štirim knjigam. Ne vem sicer, če je ta navedba posledica

Remčeve inovativnosti, vsekakor pa je to zgovoren primer, ki gre avtorju v prid in je tudi neke vrste referenca njegovi neologizaciji.

- d) Beseda »umeteliti« (2, 1) je, upoštevaje SSKJ, Remčev neologizem oz. »njegova« izpeljanka. Slovar v peti knjigi na str. 262 namreč navaja »umetelen« in »umetelnik«, izpeljanke pa ne.
- e) Enako je z inovacijo »zmešek« (2, 1). SSKJ ga ne navaja, medtem, ko pa v peti knjigi na str. 549 zazna rabo za »zmešati« in »zmešati se«.
- f) Na vsak način je potrebno omeniti še tri besedne zveze, ki so izstopajoče pri Remcu, tako glede izvirnosti kot besedne žlahtnosti: pojoče barve (Dromidska podoba), obrežje časa, odtis časa (Privid na obrežju časa). Gre za izredno posrečene zveze, ki so ustvarjene s prenosom lastnosti z enega pojma oz. pojava na nek drugi, kjer to sicer ni običajno, je pa toliko bolj učinkovito in daje zvrstni izraznosti poseben ton.
- g) zanimiv primer, za katerega lahko po eni strani ugotavljamo, da je neologizem, po drugi strani pa vendar ni, je »odpoklicati (se)« /Pomnik za Evridiko/, ki ga sicer nismo uvrstili na začetni seznam. Gre za specifičnost rabe v sobesedilu: avtor ga uporablja v pomenu uničiti, izbrisati se, dokončno se uničiti. Torej ne odpoklicati koga, marveč prekiniti existenco, bivanje koga ali česa. Niansa, ki je, kakorkoli že smela, vsekakor sprejemljiva in uporabna.

Menimo, da smo z zapisanimi primeri (najpogostejši in najbolj tipični) zadovoljili zahtevi, da se neologizmi »pojavnajo v okviru družin besed posamezne izmed teh besed, ki so nove ali pa (izredno) malo rabljene« (Toporišič, isto).

3.4. *Postavimo si sedaj še vprašanje o pomenu obravnavanih neologizmov; kaj torej pomenijo, ali jih je smiselno in možno »prevajati« in ali jih morebiti avtor sam pojasnjuje (»prevaja«).*

Ob pozornem prebiranju obravnavanih zgodb in navedenih neologizmov, jih je mogoče večino razumeti ali pa s precejšnjo gotovostjo trditi, da pri branju teh zgodb ne prihaja do pomenskih kratkih stikov zaradi siceršnjega

nepoznavanja neologizmov. V kolikor pač obstajajo njihova tolmačenja oz. razumevanja, ki niso povsem čvrsta in enoznačna, nič zato. Mogoče je avtor, ki mu je treba priznati posebno veččost in domiselno spretnost pri ubesedovanju, hotel doseči tudi to.

Ko govorim o »prevajanju« neologizmov, menim, da le-to ni potrebno, če je s tem mišljeno njihovo izdvajanje iz sobesedila, iz konteksta posamezne zgodbe. Kajti njihova funkcija je prav v tem, da v določenem sobesedilu ponazarjajo oz. pomenijo nekaj bolj ali manj točno določenega (ravno to ali pa vsaj predvsem to in ne kaj drugega). Siceršnje razumevanje neologizmov pa je ob branju in tudi spremljanju Remčevega opusa (govorimo pač o njegovih neologizmih) mogoče.

Navedimo še dva primera, ko avtor sam, na nek način mimogrede, pojasnjuje svoje neologizme. Pravim na nek način: to pomeni, da mu v sobesedilu ne gre ravno za pojasnjevanje, za »prevajanje«, ampak v nizanju dogajanja tako neologizem kot njegovo pojasnitev uporabi kot del teksta, ne pa kot posredno in namensko »prevajanje«. Oba primera (časovati, uduhoviti) sta vzeta iz zgodbe *Privid na obrežju časa*:

»Po vajah in strogih odrekanih se je Eszemu kmalu posrečilo časovanje in v duhu je potoval vse dlje in dlje v preteklost (...). Pred smrtjo mu je prepustil piramido z vsemi glinastimi ploščicami v njej in mu zaupal zadnjo skrivnost o časovanju: kako prodreti v prihodnost, kar je bilo veliko težje kot se spustiti po toku časa v preteklost.«

»Še nekaj ga je zanimalo: če se mu naposled le posreči ujeti strujanje prihodnosti, se bo njegovo duhovno bitje lahko približalo dušam tedaj živečih ljudi? V preteklosti to ni bilo možno, saj so predniki bili samo sence, lupine, iz katerih se je duh preselil na obrežje časa. Se bo lahko uduhovil v čutenje in mislenje prednikov?«

Zanimiva je tudi ugotovitev, da Remec za svoje neologizme in pa za besede, ki se k njim nagibajo (vsebinsko in oblikovno), uporablja več kvalifikatorjev (po SSKJ), npr. umetniško (podobar), starinsko (obližje), bio-loško (dvooččen), književno (presev, brezčasje, brezprostor).

3.5. Na vsak način se je zanimivo in smiselno tudi vprašati, kako, predvsem s kakšno tehniko, Remec »izdeluje« neologizme, kako poteka »jezikovna neologizacija« (prim. D. Bajt, 1980) kot ena najpomembnejših prvin njegovega umetniškega ustvarjanja.

V tem smislu se kažejo oz. so opazni (vsaj) trije načini:

- a) Sprememba spola že znane besede z že omenjenimi primeri (napravek, prikaznik).
- b) Prenos lastnosti (znane, običajne besedne zveze) na drug pojem ali pojav (neznane, neobičajne besedne zveze), s čimer se doseže posebna izvirnost in izrazna učinkovitost /t.i. jezikovna aktualizacija/ (pojoče barve, obrežje časa).
- c) Spreminjanje znanega (običajnega) položaja oz. znane (običajne) rabe pred-, pri- in medpon z neznano (neobičajno) rabo oz. tudi njihovo dodajanje ali opuščanje zaradi tvorbe novih besed. Na ta način posrečeno in učinkovito nastaja vrsta novih neznanih, neobičajnih ali pa nerabljenih, malo rabljenih besed, ki so v tako »neresničnem« besedilu, kot je znanstvenofantastično, še posebej izrazno učinkovite in uporabne (prim. npr. odslikovati /Pomnik.../, lovilnik /Astralni.../, osuhneti /Tipalka.../, ocevje /V blodišču/, čakada /Diamantni.../, odpočitek /Klic/, stanišče /Vpeljava/, zvirati /Orionov.../, nakapnik /Opazovalec/).

Lahko torej ugotovimo, da je za Miho Remca jezikoslovna plat zelo pomembna in da posveča veliko in skrbno pozornost besedotvorju ter da je pri tem zelo inovativen. Na ta način je tudi opazno obogatil besedišče slovenskega knjižnega jezika, posebej v žanrski rabi.

Storimo lahko še korak naprej in zaključimo, da je v dobrih dveh desetletjih svojega intenzivnega ukvarjanja z znanstveno fantastiko Remec uspel ustvariti specifičen in svojski »novorek«. Le-ta se opazno in smiselno ter vsebinsko raznovrstno pojavlja vse od Votline dalje, v tem časovnem obdobju pa je moč zaznati njegovo dograjevanje in rast, gibanje in zorenje ter izpijleno stilizacijo.

Remčev novorek seveda ni Orwellov. Od njega se loči že vizuelno, saj ga nikjer posebej ne opredeljuje in utemeljuje ter eksplicira, kot je to storil Orwell. Bistvena razlika pa je vsebinska (taka, ki hkrati ločuje oba v pomenškem smislu, v smislu odslikavanja odnosov med ljudmi in siceršnjih odnosov s tem novorekom kot izraznim sredstvom in komunikacijo): pri Orwellovemu so protagonisti v bistvu prisiljeni uporabljati ta novorek, ki je tuj, srhljiv in ubijajoč (kar je verjetno tam tudi njegova osnovna, družbena funkcija). Pri Remcu pa ga uporabljajo lahkotno in neprisiljeno, kar je odraz drugačne situacije (kljub antiutopiji kot temeljni podmeni obeh avtorjev) in verjetno tudi posledica vere v človeka, ki se pojavlja kljub siceršnjemu in konstantnemu Remčevemu pesimizmu.

Zanimiva pa je še ena funkcija Remčevega novoreka, ki se včasih izkaže tudi za usodno (v slabem in v dobrem). To je novorek kot enigma, kot šifra, katere dešifriranje privede tudi do zmote, do napačnega razlaganja, do napačnega znamenja (prim. Mana, str. 163: časnikar in str. 263: »Potem se pač tujincu lahko zgodi, da časnikarja zamenja s časovnim operaterjem.«).

Omenimo še, da bo verjetno prišlo do uporabe določenega fonda Remčevega novoreka tudi pri drugih (prim. npr. B. Meserko – »všečno«) avtorjih slovenske znanstvene fantastike. To predpostavko utemeljujem z dejstvom, da je jezik živ pojav, ki se širi, raste, prepleta in vpliva (prim. npr. razširjenost Asimovih zakonov robotike v ne-njegovih delih).

3.6. Terminološka specifika Mihe Remca v njegovi znanstvenofantastični prozi je na vsak način privlačna in zanimiva, hkrati pa predstavlja pomembno determinanto njegove znanstvene fantastike.

Tukajšnja razmišljanja so, tudi zaradi prostorske omejitve, vzorčna, vendar pa, po mojem mnenju, veljajo v tem smislu za ves njegov ustvarjalni opus. Slednje se lahko ugotovi in potrdi že z malo pozornejšim prvim branjem njegovih zgodb ali pa z naslednjim, ponovljenim branjem. Značilnosti, ugotovljene pri analizi štirih njegovih zgodb, po mojem veljajo in se potrdijo, če jih preverimo še na ostalih; v osnovi pa držijo tudi za romane (kar bi seveda terjalo bolj poglobljeno in obsežnejšo študijo).

V tem pogledu je Remec prav gotovo najbolj tipičen in samosvoj v slovenski znanstveni fantastiki, saj je njegovo besedišče oz. besedni zaklad, kar se uvajanja in rabe neologizmov tiče, prežet z elementi strnjivosti, dorečenosti in celovitosti. Opazimo lahko, da ga v posameznih delih dograjuje in dopolnjuje ob hkratni rabi že uporabljenih novih besed in besednih zvez.

Na ta način ustvarja vtis urejenosti in načrtnosti, brez zanemarjanja sprotnosti asociativnosti in kreativnosti.

Zato lahko brez zadržkov in s potrebno argumentiranostjo, tako glede tehtnosti kot pomenskosti, analizirano lastnost Remčeve znanstvene fantastike tudi v ključnem smislu nedvoumno označimo kot zelo pomembno in posebej opazno karakteristiko izvirne slovenske znanstvenofantastične proze, verjamem da tudi v prepoznavnem smislu.

4. Tipika

4. V vsebinskem in tematskem smislu je obravnavan Remčev opus izredno raznolik, razgiban in obsežen. To je pravi kalejdoskop (prim. Bradbury R., Kalejdoskop) usod in mavrica tem, vrelc in panorama različnosti. Teme, ki jih uporablja v svojih krajših in daljših delih, obsegajo v bistvu ves klasičen repertoar znanstvenofantastičnih tem.

Če jih naštejemo le nekaj najvažnejših, so to: prvi stik, apokalipsa, vesoljska in časovna potovanja, paralelni svetovi, psihološka doživetja, izkušnje in travme v posebnih ne-zemeljskih, ne-človeških razmerah, roboti in umetna inteligenca, kot način problematizacije pa sta to predvsem dva modela: utopija in antiutopija.

Miha Remec je po načinu upodabljanja in uprizarjanja svojih idej tipičen predstavnik in zagovornik antiutopije (antiutopija kot svarilo in kot prepoznavanje prvin in opozoril negativnega razvoja). S tem v nekem smislu tudi nadaljuje z bogatim izročilom antiutopije v slovenski znanstvenofantastični literaturi (prim. dr. B. Grabnar, 1978).

V vsebinskem smislu pa po mojem mnenju pri njemu prevladujoča tema apokalipsa oz. določneje: katastrofa.

Katastrofa v svojem temeljnem in prvinskem pomenu je predvsem prisotna v njegovih krajših znanstvenofantastičnih zgodbah. Ko govorimo o romanih, bi lahko to katastrofičnost določneje in natančneje opredelili še z oznako »zaklenjeni človek« (Remčev izraz). Sam pisatelj pravi, da se ukvarja z zaklenjenim, vklenjenim človekom in zato tudi posledično z njegovim pobegom ven iz te stiske – »pa naj je to zaklenjena veriga kurenta ali kapsula nadsvetlobnega vesoljskega premičnika« (Delo, Književni listi, 3.III.1983, intervju, M. Meršol).

Takšna »zaklenjenost« je motivsko prisotna v njegovih delih že od srede šestdesetih let dalje, odkar se pravzaprav ukvarja z znanstveno fantastiko (»... to je stiska, ki jo znanstvena fantastika najlažje izrazi...« — Delo, isto). To je njegova rdeča nit in, verjetno, z vsemi variacijami (kako /se/ odkleniti) tudi njegov credo.

Osnovno vodilo, sporočilo in jedro njegovih znanstvenofantastičnih del je potemtakem katastrofa. To je njegova temeljna podmena, iz nje pa kot logična konsekvence izhaja, sledi svarilo kot osnovni po(d)uk in osnovna izpoved, kar se ujema tudi z njegovim antiutopičnim načinom izpovednosti.

Najbolj prepoznavne in najbolj opredeljujoče dimenzije katastrofe kot osnovnega konceptualnega izhodišča in njene izpovednosti pa so pri Remcu naslednje:

- a) tehnika
- b) erotika in ekologija
- c) fenomenologija časa

4.1. Osnovna, izhodiščna in konceptualna tema Remčeve znanstveno-fantastične proze je torej katastrofa in katastrofičnost, z različnimi možnimi posledicami le-te kot/in spremljajoči pojavi, znaki, ki na to opozarjajo in to kažejo, tako psihološka, emotivna kot racionalna stanja in počutja protagonistov ali pa samo sopotnikov.

V tem smislu se seveda postavlja neizogibno vprašanje, kaj to katastrofa sploh je.

Če odgovor na to vprašanje iščemo na osnovi enega bolj znanih razmišljanj o katastrofah (in rangiranju le-teh), ki potencialno ogrožajo humano vrsto na tem planetu v sedanji t.i. moderni dobi (prim. I. Asimov, Približevanje katastrof), lahko uvidimo predvsem, da je z vidika tega trenutka oz. sedanjosti in z naše perspektive (subjektivna percepcija in perspektiva sodobnega individuuma) sam pojem katastrofe zelo relativen.

Verjetnost velikih, kozmičnih katastrof je v obdobju, v katerem na tem planetu živi moderni človek, majhna. Bolj pa je nevarna možnost katastrof planetarnega obsega, ki so v bistvu lahko povzročena s človekovo aktivnostjo in neupoštevanjem naravnih zakonitosti ter njegovega neprilaganja njihovim delovanjem (efekt tople grede, bežanje dreves, prenaseljenost).

Katastrofe v kozmičnih razmerah in v tem smislu ne gre pričakovati.

Vendar pa katastrofe, ki jih opisuje Remec, po eni strani izhajajo iz ravnostnega, kozmičnega pogleda in kozmičnih relacij ter interakcij. Protagonisti, ki se tu srečujejo, so po svoji naravi in genezi tako različni, da kljub nekemu njihovemu ozkemu skupnemu imenovalcu, v okviru katerega lahko skupaj bivajo in komunicirajo, pride nujno do katastrofe, potem ko njihova komunikacija uide iz tega ozkega pasu. Do tega seveda mora priti, saj se njihova radovednost kot osnova univerzalne humanoidnosti (prim. Votlina, str. 125) ne da in ne more omejevati. Kljub tveganju, kljub poznavanju nevarnosti ali pa tudi brez le-tega.

Kot del oz. vrsta filozofije katastrofičnosti se v Remčevih zgodbah tako pojavljajo kozmične nesreče, ki praviloma ugonobijo glavnega ali pa enega izmed obeh glavnih protagonistov. Tako je z Evridiko (prim. Pomnik za Evridiko), ker ni prenesla kozmičnih neskončnosti in ekstremnosti, tako je v Diamantnem vetru pa tudi v Opazovalcu.

Vsebinsko jedro takšnih pogubljenj lahko (po)iščemo tudi v vprašanju, ali različnost, sploh popolna različnost, povzroča in prinaša katastrofičnost.

In dalje: ali je katastrofičnost kot posledica skoraj absolutne različnosti sploh kaj drugega kot normalno stanje v takšnih (nečlovekovih) razsežnostih, v večnostnih in ogromnih prostranstvih prostora in časa, ki niti niso doumljiva z našo percepcijo? Pa še: ali je prvi stik (kot tema in oporišče, ki je – pa ne samo pri Remcu – povezano s katastrofičnostjo), ki nujno mora biti

oz. bo le v relacijah strahovite različnosti, možen v kakšnem drugačnem pri-devju (prim. Klic)?

Ali je v kozmičnih razsežnostih sploh možno govoriti o katastrofi kot o pojmu? Saj je verjetno ni, to je menda le sosledje in hkratnost dogodkov in dogajanj: sprememb, ki gredo svojo (naravno) pot in je to katastrofa le z vi-dika naše, človeške, mikropercepcije (ki pa je za nas seveda osnovna, saj nas določajo drugačne razsežnosti). Ali ni torej katastrofa predvsem nesreča tis-tih, ki bi radi bili veliki, ki bi radi segli (segajo) po tistem velikem, ogromnem svetu, ki ni njihov svet ali pa je njihov ne-svet?

Po drugi strani pa gre pri Remcu tudi za »naše«, zemeljske, planetarne katastrofe, tiste, ki so možne z vidika človekovega nesmotrnega poseganja v naravo in v svet, v katerem živimo in ki nas živi.

Takšna sprememba je npr. (za)menjava magnetnih polov (prim. Ikar in želva), takšno je stanje po planetarni nesreči, ko se je treba na novo prilago-diti in začeti povsem na novo, kakorkoli že (prim. Vpeljava, Hiša, Opna, še posebej Nečista hči). Nesreča je lahko tudi pomota, celo parodija (prim. Ti-palka z Mura), je pa tudi taka, ki je samo človekova, individualna tragedija, tudi nepojasnjena (prim. Privid na obrežju časa, Orionov odcep).

Iz zgodbe v zgodbo Remec torej opozarja na katastrofo (nesrečo) in sva-ri pred njo - toda, ali ga kdo sliši?

Kaže, da ne. Zato je tudi toliko pesimizma in potrnosti (osamljenosti?) v teh zgodbah. V tem smislu je zanimiv tudi pomislek o razmerju in povezavi med antiutopijo in pesimizmom, saj Remec nedvomno je pesimist.

Iz njega veje otožnost kot človekovo prvinsko stanje in nenehna nagnje-nost k prepričanosti o večni kontrapunktnosti življenja.

4.1.1. V sami podstati znanstvenofantastične literature je tehnika poudar-jeno prisotna od vsega začetka. Pravzaprav znanstvenofantastične litera-ture ni moč pisati brez njene tehnične plati, pa naj bo to že kar njeno ne-posredno omenjanje in prisotnost ali pa gre zgolj za njeno posredno prisotnost, ko nas bolj zanimajo posledice, konsekvence njene prisotnosti in nje-nega vplivanja na subjekte (protagoniste).

Za razliko od marsikoga, ki v znanstveni fantastiki tehniko in z njo povezan napredek povečuje, Miha Remec tehnike ne mara.

To seveda ne pomeni, da je njegova znanstvenofantastična literatura brez tehničnih in tehnoloških komponent – celo nasprotno. Njegovo opisovanje takšnih detajlov pa tudi celega tega kompleksa je dostikrat zelo natančno, zaključeno in funkcionalno (prim. delovanje in zapletenost sistema bivalnikov v *Prepoznavanju* in v *Iksionu*). Vendar pa je pri Remcu opisovanje tehničnih detajlov naravnano shrljivo in vzbuja primesi strahu, kajti sam je tradicionalist in ne apologet tehnike; v njej vidi zlo.

Tudi njegovi različni avtomati, stroji mehanizmi in naprave so tako konstruirani, da ne marajo človeka. To je obojestranski odnos odbijanja in zavračanja.

Tega negativnega odnosa ne spreminja niti dejstvo, da so včasih njegovi junaki odvisni, tudi eksistenčno, od tehnike.

Čudežnost in brezhibnost tehnike junaku sicer omogoča in jamči preživetje v vsakršnih razmerah in pogojih (prim. *Votlina*; četrti način branja ali npr. *Iksion*, str. 32), vendar pa ga to ne pomirja. Kljub temu je nesrečen, nezadovoljen, saj mu vsa ta »mehanična« čudežnost ne zmore poiskati ali vsaj pomagati poiskati odgovore na temeljna vprašanja, ki ga tarejo.

V svojih delih Remec izraža odpor do tehnike (prim. *Iksion*, str. 54), hkrati mu tehnika pomeni tudi vidik izražanja in demonstriranja odpora, včasih jo pa tudi krivi za stanje katastrofičnosti našega sveta.

Njegov nori ata z Brezij (prim. *Mana*) ne mara letal, jih sovraži, čeprav je prisiljen živeti z (pod) njimi, v *Nečisti hčeri* (prim str. 144) pa jasno izrazi svoj odnos in odpor do tehnike: »Zdaj je bilo vse skupaj žalostna polomija. Nekoč dragocene računalniške naprave je bičal veter, pral dež in sonce jih je neusmiljeno segregalo. (...) Propadli so, kot je propadla vsa tehnična oprema, sloneča na porabi nečistih in dragih pogonovin.«

Odpor do tehnike je pri slednjem citatu izražen s prihodne distance, medtem ko pa pri naslednjem (*Votlina*, str. 126–127; drugi način branja) stori enako s sedanje časovne distance (kar je izpovedno in učinkovitostjo vsekakor težje za znanstvenofantastično besedilo): »Svetilka je ugasnila. V temi obstojita kot vkopana. (...) S Poldetovimi svetilkami je vselej kaj narobe. Če ne gre žarnica, jih pa tolikokrat prižiga in ugaša, da izprazni baterije. Ali pa svetilke

kako drugače uniči. Kakor ribiške palice, sekire in nože. In sploh vse tehnične pripomočke.«

Remec torej v svojih delih nenehno sooča in zoperstavlja človeka in tehniko. Dejstvo, da je človek prisoten, pomeni ob hkratnem odporu do tehnike tudi up in stavo nanj, na človeka (prim. Iksion, str. 123: »Pomenilo bi, da bionetične spremembe niso dokončne...«). Ker v tem smislu avtor le stavi na človeka, se s tem nehote »izda«: kljub antiutopičnosti veruje v človeka, v njegov obstanek in preživetje.

Antiutopija mu je, kot kaže, metoda, da to lahko bolj poudari, pa čeprav skrito, inverzno. Kljub antiutopičnosti kot metodi menim, da je to referenčni okvir opusa Mihe Remca.

4.1.2. Antiutopija kot način znanstvenofantastične izpovednosti svari in opozarja. Da pa bi to lažje, nazorneje in bolj učinkoviteje počela, mora včasih tudi banalizirati.

Subjekt in objekt je potrebno zato včasih razgaliti in pohabiti, simbolično pa tudi dejansko, da je nato s tako absurdnostjo šele mogoče doumeti vso razsežnost tragičnega oz. na spreobrnjen način pozitivnega (če ga sploh še imaš).

Kaže, da je odgovor za stalno in relativno intenzivno prisotnost erotike in ekologije pri Remcu iskati ravno v prej navedenih razmišljanjih.

Vsa Remčeva znanstvenofantastična literatura je namreč prepredena z elementi erotike in ekologije, ki se tu, po moje, prepletata in dopolnjujeta, sploh v osnovni izpovednosti in opozorilnosti.

Erotika je tako v svoji večpomenskosti predvsem znak odnosov med ljudmi (odtujeni, prazni, banalni, zavrti) ter praznosti in hladnosti človeka kot posameznika. Človek v njej išče oporo preživetja in osnovo preživetvene sle (prim. Opna), a v njej vidi tudi specifičen »samobeg« (prim. S. Mavsar, Samobeg, 1982).

Že izjemoma (prim. Prepoznavanje, str. 182) pa se erotika pojavi v smislu užitka in uživanja do vrhunca polnosti ter uravnovešenja sobivanjske kulture in predajanja ter skladnosti in harmonije. To pa še posebej zato tako izjemoma, a izrazito sporočilno, ker med praviloma tako različnimi, skoraj

nezmožno združitvenimi Remčevimi protagonisti v »enem« času in prostoru pravzaprav ni možnosti združitve. Od tu potem vsa ta praznost, razočaranje in erotika kot pobeg pred samim sabo, pred ničemer sicer ni rešitve, tudi s pomočjo erotike ne (prim. Nečista hči, str. 151).

Posebej važno za pomensko izraznost erotike pri Remcu je hoteno in namerno pretiravanje ter tudi njena občasna banalnost (prim. Vpeljava). Tako doseže verno ponazoritev in odraz ohromelosti, izgubljenosti in brezupja pri svojih protagonistih, npr. Nečista hči, str. 129: »V brezumni strasti je poiskal hčerine ustnice, ki so bile neme, negibne, kakor okamenele. (...) Bila je nema in začudena. Začudena do ohromelosti.«

Erotika je torej ves čas tu – povsod, med vrsticami in sicer. Kot je z njo tako tudi v (našem) življenju, pa čeprav jo opazimo ali ne, če kaj maramo/moremo z/a/ njo ali nič, tu pač je. Vsakodnevna in drugačnostna.

Ker Remec z razgaljanjem človeka (erotika) in narave (ekologija) poudarjeno opozarja in svari, je normalna in celo nujna sporočilna in metaforična povezanost. V obeh primerih gre namreč za izrazito opozorilo po izgubljenem (zapravljenem?) in za presunljiv klic in krik, za vpitje po vrnitvi v prejšnje stanje nepohabljenosti in neodtujenosti. Povedano drugače, Remec na ta način izrazito ilustrativno opozarja, do kako hudih motenih medčloveških odnosov in odnosov človeka z naravo so pripeljale ali lahko pripeljejo današnje zablode človeštva.

V tem smislu je tudi izrazita prvinskost in simbolnost tako erotike (greh, izgon, katastrofa), kot tudi ekologije (divji lov, domači recepti, zastrupljena narava, strah pred zunanostjo). Zaradi izrazite medijskosti mu obe v svoji elementarnosti, celo banalnosti, služita tudi kot most, kot stičišče, kot zveza med stanji, svetovi, položaji, med drugačnostmi (prim. Votlina, str. 89, 160, Stik med drugim in tretjim načinom branja).

Hkrati pa z ekologijo neizprosno poudarja, da s svojim prostorom, svojim okoljem, človek ne more živeti skregano, sprto in narazen. Možna je le simbioza, ki se je kot taka izkazala in potrdila v tisočletjih.

In da bi to sporočilo bilo lažje in globlje doumljivo, gre Remec in položi ta spoznanja v usta in obnašanje protagonista v čas sto let za nami (prim. Zelena zavesa, str. 111): »V resnici mu sploh ni šlo za divjad, v gozd ga je gnala

divjelovska strast, saj so Črnolesniki v teh gozdovih na črno plenili divjad že v prejšnjem stoletju. (...) Nenadoma se je iz biokmeta spremenil v divjega lovca, z vsem čutenjem in mišljenjem. Nobena vejica ni počila pod njegovim stopalom, noben grm ni zašumel, Črnolesnik je šel skozi gozd kot duh, kot gozdni palček, ves spremenjen v oči in ušesa.«

Sporočilo pa je jasno: samo divji lovec (prvinskost) je lahko biokmet (simbioza). Kajti samo on razume naravo v njenem osnovnem smislu in ima do nje tak, elementaren odnos. Človek, stopljen z naravo, njen sestavni del; on je ona, ona je on, nič ji noče in nič mu noče.

Učinkovito in tehtno ponazoritev ter v nekem smislu tudi prvotno utemeljitev takega odnosa do sveta (ekologija) najdemo v Votlini, str. 12 (drugi način branja): »Pravo razkošje, obsedeti pred votlino v gozdu, neopažen, nadzorovan od ljudi in naprav.« ter str. 53 (četrti način branja): »...sonce, voda, nebo. (...) To so najuspešnejši oddihovalni podužitki in so zato privzeti v občji spored.«

Erotika in ekologija, skupaj in posamič, se tako izkažeta po svoji elementarnosti ter kot stičišče in katalizator. Človeka v njegovi praznosti in odtujenosti pa ne zapolnita, temveč ga opozarjata na njegovo, izpod nog izmikajočo se mu stvarnost.

4.1.3. Vznemirljivost in privlačnost časa kot ene temeljnih opredelitvenih komponent znanstvenofantastične literature je vsemogoča. Čas privlači in odbija, vsi smo v njegovih rokah, brez njega ni ničesar – pa vendar, kaj je onkraj časa?

Miha Remec se očitno zaveda teh dvomov in pomislekov, saj je predvsem v Mani (npr. str. 84, 133–139, 172), v Votlini (npr. str. 46, 153, 162, 170) in v Iksionu (npr. str. 88, 114, 116) postavil osnove svojega pogleda na čas oz. elemente njegove fenomenologije (prim. tudi Privid na obrežju časa, Orionov odcep). Slednja je še posebej zanimiva, tipična in usodna, kadar se čas ne »ujame« in ne »ujema« s protagonisti, z njihovim ravnanjem in željami.

Ko čas merimo oz. ko hočemo ugotoviti časovno lokacijo naših dejanj glede na prostor, moramo seveda nekako (z)meriti čas. Toda, ali je čas sploh

merljiv, se retorično sprašuje Remec, ko v isti sapi ugotavlja, da »čas ni merljiv«, kljub temu pa »je nekje točka, kjer se dogodek dejansko le primeri«. In v drami *Na robu Sonca* ugotavlja, da »smo torej obdani z nepremostljivim omotom časa« (str. 12).

Tudi subjektiven odnos do časa kot fizične danosti je pomemben, čeprav ima človek občutek, sploh kadar mu zmanjkuje časa, da »čas dela z« njim in ne on s časom. Človeku se takrat zazdi, da je čas razklan, da ne ve več, kje je še čas kot tak obvladljiv in zmerljiv. Če namreč čas merimo in delimo na vedno manjše delce, ki so kot taki v bistvu neobvladljivi s človekovo naravno čutno zaznavo, se lahko že vprašamo, kje je sploh meja med materijo in ne-materijo, umom.

Naslednje vprašanje, ki v takem kontekstu nujno sledi, je vprašanje ne samo dimenzij časa, ampak tudi njegove konstrukcije in v tem smislu možne obvladljivosti ali vsaj simbioze. Remec ugotavlja skozi razmišljanja netukajšnje protagonistke, da ima čas svojo »os« in da se k njej »časi« ter da se v tem prostoru na neki točki »čas izobrača in prostor z njim«.

To je verjetno »stičišče osnovnega z neosnovnim«, kar je menda v smiselni povezavi s točko, kjer »neiztečno blodi iz prostora v neprostor«, ko je čas »pozabljen« in »puhel«, ko so zvezde, »kakor da se ni nič zgodilo«, in kjer je možno, da nisi »več v času«, kakor tudi, da se komu »čas vzame«.

Zato je tudi možno, da Remec v prostoru odkriva točke (prim. *Mana*, str. 172), kjer so nastavljene oz. postavljene časovne tranzitne postaje (prim. *Simak C. D., Tranzitna postaja*), skozi katere se potem pretakajo (s)misel in materija, snovnost in duhovnost; vidljiva, zaznavna in dopovedljiva le za neposredne protagoniste takih srečanj (prim. *Bradbury R., Marsovske kronike*), pa še za njih v izredno skrčenem prostorskem in časovnem obsegu.

Miha Remec se tako dokazljivo suvereno sprehaja po časovni in prostorski osi: tematika njegove znanstvenofantastične literature se dogaja na vseh nujnih možnih koordinatah (/preteklost, sedanost, prihodnost/, /prostorsko: tu, pri nas, tam, povsod po Zemlji, na nebesnih in vesoljskih prostranstvih, tudi v brezčasju in neprostoru/).

Čas (mu) je tako univerzalni kontinuum, izmuzljiv in nepredvidljiv, rabelj in milostnik, medij in masaža, samozadosten in večern; ne-s-končen.

5. Sklep

5. Zapisano je že bilo, da je Miha Remec značilen reprezentant in apologet negativne utopije. Sviri torej pred razvojem kot negativiteto.

Hkrati pa se dogajanje v njegovih delih, vseh brez izjeme, tako ali drugače vrti in suče okoli človeka. Človeški individuuum je osrednja os in jedro vsega. Njegova usoda za slednjo ugotovitev v principu ni važna. Pomembno je, to že lahko zapišemo, da Remec v vsej tej svoji črnosti išče in uprizarja človeka.

Ali je potem možno in dopustno zapisati, da se v opredelitvi in oznaki njegove antiutopije kot absolutnega univerzuma na eni strani ter v določitvi in problematizaciji človeka kot relativnega subjekta na drugi strani in v osmislitvi njunega medsebojnega odnosa vzpostavlja in oblikuje sporočilnost Remčevih del?

Ali je tako zastavljeno vprašanje, ko človek potuje in pohajkuje skozi njegovo pisanje, lahko dovolj široko, pronicljivo in korektno, da bi se z njim zajela tipika in ločnica Remčeve znanstvenofantastične proze v svoji posebni prepoznavnosti?

Na vsak način je po mojem mnenju potrebno pogledati in razmisliti ta odnos, če hočemo ujeti pouk Remčevih del – pa četudi le-ta ne bi bil kaj drugega, kot kako splošno, že (s)poznano sporočilo, obarvano z izključno njegovo, remčevskovo specifikom in aktualizacijo. V slednjem je namreč, konec koncev, tudi smisel vsakokratne upodobitve slehernega Homo sapiensa: absolutna konkretnost v relativni splošnosti.

5.1. *Po načinu problematizacije svojih del je Remec torej zagovornik antiutopije.*

Antiutopija pa »prikazuje družbo, kakršna naj bi ne bila, a preti nevarnost, da bi vendarle takšna utegnila postati» (prim. Grabnar, isto). Četudi potem gre družben razvoj v posameznih primerih svojo, drugačno pot, to seveda (anti)utopiji kot taki ne zmanjša njene vrednosti. Le-ta namreč ni v tem, da pisec ugane, zadene projekcijo bodočnosti (ki bi potem menda bila že nesprejemljivo srhljiva). Saj je tudi vprašanje, ali bi jo lahko dejansko upoštevali

(oz. od nje to pričakovali), če bi pravilno napoveda(ova)la – kaj takega menda tudi ni v človekovi naravi.

Gre predvsem za variiranje splošnih družbenih naravnosti in za poskuse »filozofskih in socioloških spekulacij« (Grabnar, isto). Ti pa so po svoji temeljni metodi pri antiutopiji taki, da predstavljajo poseben, metaforičen način zavzemanja za pozitivno stvarnost.

Tisto, pred čemer avtor v taki obliki izpovedanosti svari in kar sicer kot pozitivno na videz zanika, je dejansko predmet njegovega poudarjanja in zavzemanja. Na ta način je tudi njegova literarna učinkovitost večja in tehtnejša.

Trši kot je ta okvir, bolj ko je črna in hujša ta antiutopija, večje je upanje, silnejša je vera v človeka in bridkejšje je svarilo: ravno zato, da le ne bi bilo dejansko potrebno.

In ravno takšna je tudi Remčeva antiutopija – vseobsegajoča, srhljiva, neznosna od celote do detajlov, skratka: brezupna.

Njeno podobo pa še dorečejo elementi totalitarizma, ki ga glavni protagonisti zlasti (ali pa zvečina) šele opazijo v kritičnih, katastrofi bližnjih situacijah (prim. Prepoznavanje, Iksion). S tem pa je povezan tudi pojav manipulacije in manipuliranja, »igranja« s človekom (prim. Iksion, str. 182: »Ves čas je zavzeto upravljal že upravljano stvar«.) s strani neznane, skrite oblasti, v katere obstoj pa se kljub vsemu pojavi tudi dvom (prim. Iksion, str. 124).

5.2. Tako zastavljene relacije in razmere so seveda človeku odločno nenaklonjene.

Človek se znajde tu v dveh nasprotujočih si vlogah oz. družbenih položajih, ki pa kljub temu odražajo njegovo osrednjost.

Po eni strani je človek osrednji subjekt dogajanja, je torej vsebinsko in po formi v središču. Po drugi strani pa se tudi pojavlja kot izrazito marginalen, podrejen, zavržen, nepomemben in prepuščen objekt (prim. Klic, Vpeljava).

Kadar je v tej, slednji vlogi, je itak jasno: ni mu pomoči. Ko se pa pojavlja v tistem prvem statusu, je zadeva drugačna. Je dejaven, giblje se, poskuša biti vpliven na dogajanje okoli sebe, a bolj ko (se) spoznava in prepoznavava, na slabše (mu) gre, vse dokler se spet ne znajde odpisan in zavržen.

Človek je, nam torej sporoča Remec, zgubljen, saj neizprosno drvi v pogubo. To se avtorju zapiše npr. otožno (prim. Opazovalec), absurdno (prim. Stik), cinično (prim. Človek pred psom), posmehljivo (prim. V blodišču) in groteskno (prim. Vpeljava).

Zato se tudi odloča za smrt (prim. Zelena zaveza, Prepoznavanje) in ne za življenje. Le-to je pač razčlovečeno in dehumanizirano (zgodí se, da že od-tujenost sprejema kot normalno, »neodtujeno» – prim. Votlina, str. 94; dru-gi način branja) in je smrt edini izhod. Tako doseže tudi nesmrtnost in sre-čo (prim. Votlina, str. 168–170; četrti način branja).

Tak človek se seveda počuti sam, osamljen, in razočaran, v kolikor že tudi dejansko res ni tak (drugačni pa so Remčevi junaki v bistvu že itak vsi po vrsti).

Gre potem za izrazito, celo nerešljivo zapletenost življenja in bivanja kot takega; dejal bi, morebiti smelo, da je pri Remcu življenje vedno in zgolj le kontrapunkt (prim. Nečista hči). Percepcija le-tega je zato tudi razpoznavna kot katastrofa, upodablja pa se v različnih pomenskih odtenkih in konkret-nostih, posamič ali v večih hkrati (npr. vklenjenost, ujetost, stiska, osamelost, ohromelost, osama, strah, utvara, grozljivost, samobeg, pobeg).

Pravzaprav je še edino, kar v takem kontekstu daje neko upanje, to, da Remčevi junaki iščejo (četudi dostikrat, skoraj praviloma zaman) – toda, ali je to dovolj?

5.3. Na trenutke se v tem trdem in neprebojnem zidu le pokažejo razpoke – de-tajli, ki s svojo močjo opozarjajo na upanje.

Usodnost takih detajlov kaže na neuničljivo željo po domačnosti, po bli-žini in toplini, po življenju. Tako nam sporoča vonj po pravkar kuhani do-mači kavi (prim. Lovec, str. 51), enako čutimo pri želji po dotiku (Mana, str. 129, 149) in z vso silovitostjo nas preplavi spoznanje o življenju (prim. Lo-vec, str. 108).

Človeku se zazdi, kot da bi se že kdaj sam (z)našel v teh njegovih preple-tanjih (čarnost divjega ribolova otroških let v vaškem potoku, akacije ob ko-lovozu pri hiši tete Mice, ajdovska jama s pet tisoč let staro lobanjo).

Upanje pa ostaja in njegov smisel se uprizarja v iskanju.

* * *

Tako, spoštovana bralka, prispela sva.

In preden se razideva, še, v slogu najinega avtorja, detajl.

Tole najino kramljanje je bilo napisano, preden je pisec teh vrstic pravzaprav (s)poznal kogarkoli: Tebe, avtorja (videl ga je le enkrat, in še to bežno, mimogrede), prav tako tudi oba urednika, še zase ne ve(m) točno, kako je bilo.

Pa je zato le malo pomišljal: kako zastaviti pisanje, sploh glede na to, da ga človek, še posebej, kadar v zamisli odstopa od konvencije, toliko bolj poskuša primerjati z njo.

Kako, torej, bi?

Svet je dal neznani, a morda tudi znani (Mana, str. 194): »Potrebuješ druge ljudi za potrdilo?« se je začudil. »Karkoli sem kdaj videl, sem videl sam. S svojimi očmi gledam. Nihče drug ne vidi znamenj in barv letal, ki letijo visoko zgoraj čez nebes, nihče drug ne more videti kanje nad kamniškim Starim gradom. Tudi moj pomagalec ne, čeprav ima dobre oči. Naj zato ne verjamem svojim očem, ki mi jih je bog dal take, kot so, daljnovidne in ostre kot pri ptici ujadi? Morda se je Stvarnik zmotil in mi vsadil oči orla ali kanje, kaj vem... Jurij, ne oziraj se na druge. Če si jo videl, potem že je.«

No, zdaj veš vse.

Zato jih beriva, njegove zgodbe. In če se spet srečava, si bova edina: ravnó tako, kakor nisva prišla v Bridgeport, ampak v Camelot (prim. M. Twain, Yankee na dvoru kralja Arturja), tako to tudi ni Damir Feigel, ampak Miha Remec.

Pravzaprav sem pa že ves čas vedel, da bo na koncu on.

Charles de Lint: *Velika knjiga o Mali deželi*⁴

OB MOČNIKU, MAJNIKA 1994

»To ni zgodba, ki sem jo jaz brala.«
(Janey)

»Zanima me, kaj se je pozneje zgodilo z njimi,«
je rekla Jodi Denzilu, ko je zaprl knjigo.

Obdan z magijo in fantazijo prihaja kanadski pisec Charles de Lint, rojen 1951 na Nizozemskem, predstavnik srednje SF&F generacije (dose-daj smo iz prevodov poznali pretežno klasični repertoar »očetovske« generacije), kot relativno neznan v slovenski knjižni prostor.

Njegovo obsežno delo »Mala dežela« – v originalu izšlo kot »The Little Country« pred tremi leti v Združenih državah (sicer napisal še npr. *The Fane of the Grey Rose*, 1979, *The Badger in the Bag*, 1985, *Svaha*, 1989, *Angel of Darkness*, 1990, idr.) nam predstavlja založba KIKI KERAM, ena redkih, ki se v današnjih časih še ukvarja z znanstveno fantastiko in s fantastiko.

Prav slednje, fantastika, pa je osnovno vodilo in polje, kjer za-živi de Lintova ustvarjalna moč.

Ravno ta fantastika mu omogoča, da osnovno idejo razvije v zanimivo, dinamično in čarno zgodbo. Za to porabi okroglih 500 strani v dveh delih (*Skriti ljudje* in *Izgubljena glasba*), zraven pa na koncu še doda izbor napevov z notami. Glasba je bila sicer napisana za violino, mogoče pa jo je igrati tudi

⁴ Objavljeno v: Lint, Charles de. 1994. *Mala dežela*. Ljubljana: Založba Kiki Keram, str. v–x. Podpisano s psevdonimom.

na najrazličnejša druga glasbila. In kar je še posebej zanimivo – avtorske pravice za glasbo so njegove, de Lintove. Pisec je namreč sam navdušen zbiralec starih običajev in glasbe, z njo pa se tudi resno ukvarja.

V tej zgodbi se vse dogaja okoli knjige in z njo; knjige, »izdane v eni izdaji in enem izvodu«, knjige, ki jo berejo na obeh straneh prehoda: »Ali ste kdaj slišali, da naj bi bil Men- a- Tol vhod v drugi svet?«

Eni to knjigo berejo, vsak po svoje, in s tem ko jo berejo, že - nevede – povzročajo spremembe. Drugi jo hočejo ravno zaradi te moči na vsak način dobiti v svoje roke. Na koncu pa jo dobe tisti, ki so jih do tedaj brali – in ti potem berejo o onih, ki so jo (njih) prej brali.

Tako se nam ena zgodba kaže v dveh: v zgodbi o knjigi, okoli nje in za njo, ter v oni v knjigi (pa vendar spet o njej).

Vse se dogaja tam, istočasno, le da na obeh straneh »prehoda«. Kaže, da je potem vse odvisno le od tega, od kod gledamo skozi – ta (v) pogled nam opredeljuje tisto »pravo« zgodbo.

Ali, če se vprašamo v duhu vsebine – kdo bere koga oz. kaj: ali Janey bere (o) Jodi ali obratno? Ali je tu morebiti še kaj tretjega? Mar vsi vedno »le« gledamo skozi?

Avtor je za knjigo požel vrsto laskavih kritik (»Eden najbolj originalnih piscev fantastike.« Booklist; »Odlično ... magično, misteriozno, mistično. Zastrahujoče nadnaravno.« Chicago Sun – Times; »Blesteča domišljija ... de Lint vas popelje tja, kjer še nikoli niste bili.« Ottawa Magazin).

Ko jo preberemo, ne da bi pri tem »otrple roke« ali pa bi morebiti zaradi hitrega branja »po nerodnosti odtrgali kakšno stran« (Orson Scott Card), ugotovimo, da se v knjigi prepletajo prvine fantastike, detektivke in deloma tudi znanstvene fantastike, zasledimo celo tajne lože.

Če pa bi jo bilo potrebno označiti samo z eno besedo, bi enostavno dejali: magija.

»Magija,« je zašepetala Janey.

»Magija,« je rekel in ponovil besedo, kakor da bi bila talisman.

Enostavno in zapleteno, jezikovno pestro in – magično. Poglejmo si sedaj nekoliko поблиže to magičnost, njene elemente in medsebojne odnose, njihov izvor in definicijo ter poskusimo ugotoviti njihov pomen za nas in našo

stvarnost. Vmes, za lažje razumevanje in argumentirano pestrost, pa se še malo po-igrajmo s citati.

Magija se nam tu kaže v soodvisnosti z večimi pojmi, hkrati pa je skozi precej njih dodatno pojasnjena in prikazana.

Osnovna vzročna zveza, kot lahko ugotovljamo pri tem de Lintovem delu, obstaja med magijo in glasbo. Naslednja pomembna razsežnost je protislovnost in hkrati deloma tudi soodvisnost med magijo in logiko. Zasledimo pa še nekatere prvine, ki podrobneje in dodatno označujejo ta osnovni termin (npr. čarovnija, vraževernost, fantazija, i-racionalnost, i-realnost, šarm ipd.).

Magija je torej eksistenčno povezana z glasbo (»Vse, kar je potrebovala je bila melodija.«). Vendar ne z navadno, s kakršnokoli, ampak s tisto prvinsko glasbo, ki se ujema z ritmom srca (»Poskusi prisluhniti bitju tvojega srca.«); kot lasten utrip je potem ta glasba. To je prav gotovo tudi zato, ker je glasba eden od pokazateljev človekovega prvinskega stanja – tako kot magija. Tu se obe ujemata, od tu izvira njun skupni smisel in smoter, njun sinergični pomen.

Ko glasba naraste v *crescendo* (postopno narašča njena jakost, stopnjuje se dinamika odnosov in dogajanja, krepi se silnost bitnosti), pridejo v tej zgodbi vsi k vrhu, h knjigi, ki pa odide skozi prehod na drugo stran in s tem se zanjo zapro vrata.

Magija seveda je resnična, saj služi za preklapljanje obeh svetov, svetov na obeh straneh prehoda (devetkrat moraš skozi luknjo – to je ključ do poti skozi opno med obema svetovoma).

Magija je prav tako seveda za vsakega drugačna – saj je pri vsakemu tudi delni odraz njega samega. V takem stanju se zavedaš vsega in ničesar, svet se ti zdi neresnična mešanica dveh svetov, ki prehajata drug v drugega (svet je bil včasih eden z megleno in lahko prehodno opno vmes, danes pa le – ta postaja čedalje manj prehodni zid).

Če pa človek ni sposoben, da sprejme glasbo v svoje srce, je ne more nesiti nazaj na svoj svet in potem čarovnije – ni: »Nobene uglašnosti ni bilo, nobene ubranosti s prvotnim ritmom.« Tako je, če ni magije, tako je, ko se magični čarni ris prekine in se milni mehurček razpoči.

Magija združuje sosledja in sočasnosti: »Glasba se je razprostrla po deželi in prinesla logiko v njegov svet in prinesla je magijo v njen svet« In celo: »Tvoj svet postaja prostor brez luči – v mojem svetu pa je preveč luči.«

Soodvisnost med magijo in logiko nam pokaže na temeljni lastnosti obeh svetov. V enem prevladuje magija (iracionalnost, paranormalnost), v drugem pa logika (»Denzil je tako logično misleč človek, kolikor ga sploh lahko najdete, kar pomeni, da ne verjame v magijo.«).

V prvem, »njihovem«, je logika nekaj posebnega in neobičajnega - kot magija v »našem«. Ali je zato čarovnik v našem mar logik v njihovem?

Magičnost, kot splošna in sprejemljiva podoba stvarnosti, kakršno nam je sugerira de Lint, je emulzija in skupek pestre različnosti. Njena srž je magija, ki jo gre po eni strani razumeti kot okulturni nauk o skrivni povezavi vseh stvari med seboj in o vplivanju na naravo z močjo poduhovljene volje (prim. pri tej in ostalih razlagah ustrezna gesla Slovarja slovenskega knjižnega jezika), po drugi kot preprosto čarovništvo in čaranje ter po tretji kot veliko, nenavadno in skrivnostno moč.

Logika je njen, celo »magični« antipod. Kajti biti logičen pomeni predvsem verjeti v sosledno, sistemsko in racionalno urejenost vzročno-posledičnih odnosov in na njih temelječih preglednih spoznavnih struktur, izhajajočih še iz ugotovljivih faktov in zaključkov. Tako je seveda logika čisto in zlahtno nasprotje magije, s katero pa jo na poseben način stika ravno »usodnost« tega nasprotja. Čarovnija kot najzanesljivejša podstat magije in njena nazorna kvalifikacija je predvsem posledica oz. rezultat vplivanja skrivnostnih sil na naravo in klicanja koga ali česa ter ustvarjanja koga ali česa s čarovnimi sredstvi. To počno čaravnice (čarovniki), dobri ali zli, sami ali s svojimi pomočniki, večinoma tako, da izgovarjajo in čarne izreke.

Zato ni nič neobičajnega, da so mnogi vraževerni. Kljub logiki kot danes prevladujočemu načinu mišljenja in sklepanja verjamejo v vraže: verujejo oz. prepričani so, da lahko kaka stvar oz. dejanje na razumsko nedoumljiv način vpliva na usodo oz. življenje.

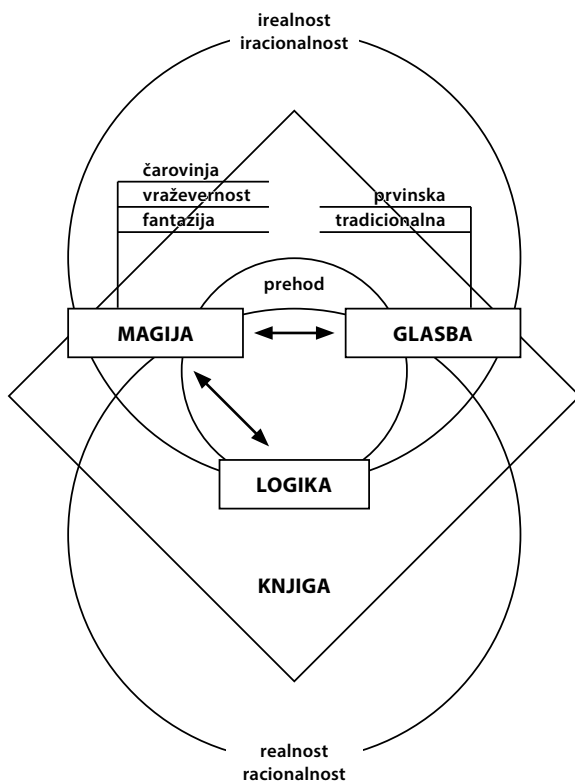
Pa saj to je fantazija, nato/zato porečemo. To je prosto kombiniranje misli in predstav, domišljija: to je neusahljiva, ustvarjalna, živahna, bujna fantazija.

In glej ga zlomka – ali ni to Charles de Lint: sposobnost za kombiniranje takih predstav, ki niso osnovane na resničnosti?

(Po svoje je stvar seveda paradoksalna – če pravimo, da je kaj neresnično in nestvarno /irealno/, lahko to ugotovljamo le s pomočjo resničnosti in stvarnosti; če pravimo, da je kaj nerazumsko in nedoumljivo /iracionalno/, lahko to ugotovljamo le s pomočjo razumskosti in doumljivosti.)

Morebiti bi bil ta približni analitični pogled dojemljivejši, če si ga ponazorimo z naslednjo skico, ki povzema in prikazuje pravkar opisane relacije – a bodimo previdni: pogled je lahko tak, seveda, le z naše, logične strani, kakšen pa je z one, druge (nasprotné?), moremo zgolj ugibati; možno, saj je kar zrcalen (če je oz. če bi bilo res tako, bi si to lahko oboji šteli v dobro).

Pogledali pa bi, recimo, takole:

A če sedaj to strnem, ugotovim, da vse v bistvu spoznam in dojamem skozi knjigo. To, ki jo držim(o) v roki, in ono, o kateri in v kateri beremo(o). Vsakršna ta knjiga pa je neponovljiva in edinstvena.

»Kako mu je to uspelo?« je vprašala Clare. »Vse zgodbe imajo enake elemente, enake značaje in razmerja, zgodbe pa so vendar tako različne.«

»Morda je ta knjiga res magični računalnik,« je rekla Janey. »Vsi uporabljamo isti program, vsak pa vnaša druge podatke.«

Ta edinstvenost, ko vsak bere svojo zgodbo, je mogoča ne samo zato, ker vsakdo bere knjigo deloma tudi kot odsev samega sebe in svoje usodnosti, temveč predvsem zato, ker je tudi vsako življenje »v enem izvodu«, neponovljivo – a vendar imamo vsi enako izhodišče, enak magični »program«.

Torej je to resnična magija, kajne?

Priznajmo zato, ko jo bomo odložili, katero že knjigo!?, da ima de Lint stil in da zna ustvariti napeto, zapleteno in prepleteno zgodbo, ki človeka pritegne in prikuje. In tenkočutno dodajmo še ščepec posebnega šarma: njegovo čaranje in naša očaranost ter začaranost izhajajo iz dejstva, da ima njegova fantastika neizpodbitno osnovo v natančni geografski realiteti.

Velika knjiga magije, skratka.

Bojan Meserko: *Obraz v obrazu ali sanjališko iskanje izgubljenega jaza*⁵

OB MOČNIKU, MALEGA TRAVNA 1995

»Besides, she's she, – oh dear, how puzzling it all is!«
»I do,«Alice hastily replied;»at least – at least I mean what I say – that's
the same thing, you know.«
L. Carroll, Alice's Adventures in Wonderland

»Kadar je bilo jasno in vedro, me je mučil glavobol in preganjale so me sanje. Bile so sive lise, ki so se raztezale po stenah, temnejše od noči in temnejše od vseh senc. Segale so po moji duši in jo grabile s svojo sencovitostjo.«
Sanjališče

V slovenski znanstvenofantastični literaturi Bojan Meserko vsekakor ni ne nov ne neznan.

Ne glede na empiričnost take trditve – morebiti jo bo kdo skušal podkrepiti ali pa tudi zanikati – lahko rečemo, da je prisotnost na naši ZF sceni opazna vsaj dobrih petnajst let. Javnost oz. odmevnost te prisotnosti pa je seveda odvisna od tega, kako jo ugotavljamo oz. merimo.

Glede na Meserkov širok in raznovrsten opus, ki vsaj za določen, resda verjetno ožji krog njegovih poznavalcev in znancev ni zavil v tenčico in o čemer bo v nadaljevanju tekla beseda tudi eksaktneje, je bilo samo in zgolj še vprašanje časa, kdaj bo njegov roman – tu ga beremo pod naslovom Sanjališče,

⁵ Objavljeno v: Meserko, Bojan. 1995. Sanjališče. Ljubljana: Založba Kiki Keram, str. i–ix. Podpisano s psevdonimom.

čeprav je le-to bolj izbrana kot pa predvsem in povsem dokončna naslovna varianta – naposled le prišel na knjižne police poznavalcev in ljubiteljev izvirne slovenske ZF literature.

Vzemimo npr. njegovih stodvajset kratkih zgodb, od katerih je dobršen del (tretjino) objavil v različnih medijih, ali pa kot primer navedimo njegovo leta 1983 v samozaložbi (naklada 250 izvodov) izdano zbirko **Igra in agoni-ja** ter številne (približno 15) radijske igre, objavljaj jih je pretežno, tudi s ponovitvami (tri kar trikrat ponovljene), na zagrebškem radiju, krajše zgodbe (blizu 30) pa v stalni radijski rubriki ljubljanskega radija "Minute za ZF", dve ali tri pa tudi na ljubljanskem Radiu Študent.

Omenimo še, da so mu Naši razgledi leta 1985 na literarnem natečaju za črtico odkupili zgodbo Obrat, na enem od natečajev revije Življenje in tehnika pa je »pobral« kar obe prvi mesti (prvo s psevdonimom, drugo pa s pravim imenom).

Kot njegov najnovejši in že v mednarodnih krogih priznan dosežek pa navedimo krajši ZF animirani film "Dobrodošli na planet Zemlja" v režiji zagrebškega oskarjevca Dušana Vukotiča – Bojan Meserko je za film po svoji noveli "Kmečka idila" napisal scenarij, medtem ko je bila novela predhodno že objavljena v Siriusu in Superpipu, kot radijska igra pa konec leta 1984, ponovljena 1987 na drugem programu zagrebškega radia. Premierna predstavitve animiranega filma je bila lani (1994) v otvoritvenem terminu zagrebškega svetovnega festivala animiranega filma, prikazali pa so jo še na mednarodnih festivalih v Londonu, Trstu, Münchnu (povsod nagrade za originalnost), Montrealu in Anessyu.

Nagrade, ki jih je animirani film prejel, a tudi njihova odmevnost, pričajo najmanj o dvojem.

Prvič je to potrditev izvirnosti (predvsem glede pristopa ter "uprizoritve") in uspešnosti slovenske ZF ustvarjalnosti, ki ni ne kratka ne neznana. Poznavalcev ni treba prepričevati, ostalim pa je o tem na voljo kar nekaj tovrstne literature oz. študij (omenimo pa le eno, prav gotovo manj znano: *Anatomy of Wonder* je univerzitetni priročnik ZF za študente književnosti v ZDA, v njem pa so omenjeni slovenski avtorji Miha Remec, Vid Pečjak in Bojan Meserko).

Seveda je potrebno pravkar navedeno trditev podkrepiti še z dejstvom, da slovenski ZF dosežki prejemajo, sicer ne ravno kontinuirano, mednarodna

priznanja, ki kažejo na njeno trdoživost in stalnost. Verjetno je v zvezi s tem njen največji problem prav to, skorajda ni prevajana-kdo, npr., bo naposled že prevedel Remca?

In drugič je to dokaz, da se v Meserku res nekaj »skriva«.

Avtor, ki je šele s koprodukcijskim fanzinom Blodnjak povsem neposredno in dejavno, a tudi suvereno posegel v kreiranje ZF scene pri nas, je s tem prejel hvalevredno žanrovsko priznanje – kje drugje kot na tujem! – kot potrditve svoje, ne samo zanimive, temveč tudi uspešne posebnosti. To je po nekaj letih spet osvežilen in nov, vzpodbuden veter v jadrnih slovenskih ZF ustvarjalcev.

Posebej pa je seveda treba omeniti njegovo založniško dejavnost.

Najprej gre tu za Meserkovo sodelovanje pri slovenskih ZF revijalnih projektih pred desetletjem in pol, v zadnjem času pa je to postala ena njegovih glavnih dejavnosti oz. preokupacij.

V tem smislu lahko zato kot pravzaprav edini resnejši poskus izdajanja ZF revije v zadnjem poldrugem desetletju štejemo fanzin **Blodnjak**, ki sta ga konec osemdesetih let skupno urejala in izdajala Bojan Meserko in Marjan Skvarča. Izšlo je 13 števil, ki so Blodnjaku zaradi žanrovske vsebinske tehtnosti, privlačnosti in izvirnosti dobršnega dela objavljenega čtiva po mnenju številnih kritik prinesle neformalno supremacijo na ZF sceni v tedanji državi. Fanzin leta 1991 preneha izhajati v revijalni obliki in se spremeni v knjižno zbirko z enakim nazivom – pri novoustanovljeni (Meserkovi) privatni založbi KIKI KERAM. Njen knjižni program je posvečen izključno ZF&F, v njem pa so že izšle štiri knjige, med njimi kot dosedaj najpomembnejša, sploh z vidika utrditve in potrditve domače ekspedicije slovenske ZF identitete in samozavesti, znana antologija zgodb Mihe Remca Astralni svetilniki.

No sedaj pa – kot že rečeno – držimo v rokah njegov, Meserkov roman, ki je nastajal pravzaprav precej časa, roman, ki je vsekakor nekaj posebnega: **Sanjališče**.

Ko ga najprej, seveda radovedni, prelistamo, nas takoj zbode v oči njegova posebna formnost in formularnost. Že sam naslov je premišljeno, a z navdihom stkana igra, ki jo bržkone lahko samo sanjamo. Sledi z nič manj presenetljivosti uvodna, toda zagotovo jedrna formula, sestavljena elementarno

triadno. Ves čas in od vsepovsod, ko je potem dalje listamo, to knjigo, skačejo v nas besede, nekje silovito zgoščene, da se komaj prebijemo skozi njihovo pogrtnjenost, drugje, sicer redkeje, pa kot sledi, ki spet in spet opozarjajo na prisotnost senc. In nazadnje, povsem na koncu – šok v najboljšem Meserkovem stilu (prim. npr. tudi njegovo, pod psevdonomim objavljeno zgodbo Čakalec v Blodnjaku 1).

Zatem pa, ko jo preberemo, vprašanja. Plaz vprašanj, ki nas odnese v vrtinec osuplosti, zbeganosti in-občudovanja. In – last but not least – ali ni vse skupaj le ena sama neprestana igra? Je ali ni? Verjetno je: »... morda samo igra...« (**Sanjališče**). Je – prav gotovo (pesimistično) je igra: vse je vedno in povsod samo in zgolj igra. Eni se tega zavedajo/mo, drugi pa ne (variate: nikoli, delno, vedno, občasno). A vse je kljub temu igra, ki mine in z njo vse, kar je pripeto na te duše in ta telesa – ki mine, kot bi »prhnil« (Meserko) po pijači.

Kaj je torej Sanjališče?

Mar – prvič – nemara anamneza in vivisekcija kakega zapitega podeželskega brezdelneža in sanjača, ki ga dajejo »čas, blaznost in blodnje«? Morebiti pa – drugič – vznemirljiva in tudi svojevrstna, a pretežno nezavedna, čeprav fizično določljiva »menjava duha«. Ali pač – tretjič – raziskovalno rutinska in kontrolna ekspedicija v zakotnem delu časa in prostora?

Bržda pa gre v določenem smislu za dramaturško zahtevno evolucijo, v kateri Meserkov junak (»Medij je masaža in masaža je medij...« – M. McLuhan) postopoma, zavzetje in vedno bolj detajlneje odkriva svet, v katerem se nahaja oz. se je znašel, in to tudi transparira dalje, ne da bi se tega zavedel. A ko se pa kar naenkrat zave, da je seveda »čarovnije« konec: znajde se v brezizhodni situaciji, kjer nobena od obojih »vrat v poletje« ne pomenijo izhoda.

Da gre za neko vrsto evolucije, nam potrjuje več znakov.

V prvem poglavju je on še on, tukajšnjik. Nato pa mu sence (»... nemo-goče, nobene črte nima dlani...« – Sanjališče) počasi odvezemajo črto za črto in z vsako odvzeto ga je manj. Kakor je to odvezemanje oz. izgubljanje sprva temeljito, zelo temeljito (saj je spočetka on še najbolj tukajšnjik, potem pa vse manj), tako je tudi začetni del romana, ki se sicer ne dogaja na Zemlji, ampak na neke vrste orbitalni postaji, tujerasnih, ameboidnih bitij, strukturno obsežnejši, poznejša poglavja pa so krajša, kajti njegove prvotne identitete je

vedno manj – do neizprosnega konca (»Bil sem čisto navaden opazovalec, ki se je vživel v drugo resničnost in ni hotel ali smel iz sebe.« – Sanjališče).

Usihanje identitete in neke vrste njena za-menjava oz. z druge strani »novo zavedanje« je osnovano na večnem antagonizmu med dobrim in zlim, ljubeznijo in sovraštvom, mirom in vojno. Verjetno ni naključje, da se šele po vojni – kot emotivni, osebno sinergični apokalipsi – protagonist prične briti (prej mu brada še ne raste). Kako človeško!

Ko odkrivamo »Mesernikove« kroge spoznanja in jih pri teh zraven potihlo štejemo, meneč, da bomo, pa čeprav skrivaj, prišli do »devetega kroga pekla« (= sanjališče), smo takorekoč na vsakem koraku izpostavljeni pastem in zagatam.

Včasih je to naravnost že zasičujoče natančno in vestno detajliziranje, zaradi česa nam ta vsakdanjost vstaja pred očmi taka in tako, kakor je v njeni siceršnji dnevni, hipni minljivosti ne utegnemo zaznati. Morebiti je zato na trenutke tako sitna in nestrpna, včasih celo zoprna, toda taka je in v tem je piščeva mojstrovina: ujel jo je in (nam) jo tako tudi reflektira – in vsakič, ko jo beremo, tako zaznano, reflektirano in transparirano »poročilo«, vsakič je ta vsakdanjost za odtenek drugačna in drugotna.

Ravno zato jo je treba brati vedno znova, od začetka, kar vmes, kjerkoli, kakorkoli.

Mogoče se kdo pri tem branju tudi vpraša, kje je ves ta čas zemljanova duša (»Slutil sem njegovo skrivnost moje nenavadnosti.« – Sanjališče). Tega v romanu ne zvemo – morebiti bi morali povprašati sence, če so (tokrat) voljne spregovoriti. Mogoče pa bo kdo (Meserko) kdaj pojasnil tudi ta vidik zgodbe, kaj se ve.

Kaj pa, če jo je moč videti z očmi formule, ali pa, če je treba zato pogledati skozi?

Ko pogledamo obraz (vsaka dlan je namreč tudi obraz/odraz človekove duše), ki se bliža obrazu, ki se stika z njim, uzremo pravzaprav ogledalo.

Kaj je torej obraz in kaj zrcalo? Mar oboje oboje ali eno eno ali vse hkrati?

Kdo je obraz, ki ga gledamo v obrazu, ki ga beremo v knjigi – ki ga lahko pogledamo tu, čez nekaj vrstic, zastrtega in utrtega, kaj je ta obraz in čigav je? Ima mar (on) po spletu nekih čudnih okoliščin, ki jih niti sam ne pozna,

Meserkovo »poročilo s planeta tri« je zelo kompleksno: tako je po obliki in tudi po vsebini.

V prvem smislu zato, ker je to strnjena in skoraj neprekinjena pripoved, ki jo beremo in beremo brez oddiha in postanka. Je stkana kot tapiserija – brati jo lahko začneš kjerkoli, pa se ti ne zdi, da nisi prav začel; tudi po-gledaš kjerkoli, gledaš jo lahko kjerkoli in nimaš vtisa, da si se napak ozrl.

V drugem smislu pa je to zapletena observacija, ki vključuje psihološke, socialne, biološke, filozofske, različne prirodoslovne in še kakšne druge primesi. Natančna in detajlna je, včasih bridka a tudi naivna – mar tudi vedno realna?

Sanjališče tako kaže, da sanje niso vedno igra; to je sila zanimivo, prepleteno in večplastno, celo zapleteno pisanje, kaj šele branje – toda pregledno in razumljivo, ter dober odraz (obraz?) tako razmer kot glavnega protagonista in njegovega (sanjskega – ?) vživljanja.

Verjetno bi bilo vsako drugačno, enostavno pisanje ponarejanje njegove situacije in konteksta, v katerem se je znašel (domnevamo, da kafkovsko neodvisno od svoje volje: »Potem se mi je stanje izboljševalo iz dneva v dan bolj.« – Sanjališče).

Vse to jasno tudi kaže, kakšen je Meserkov stil in nas opozarja na njegovo, že omenjeno specifičnost.

Omenimo vsaj eno, a v tem romanu pionirsko in v tem romanu zelo opazno: Meserko ne uporablja velike začetnice. Še konkretnije: v tem romanu ni imen, prevladujejo osebe, ki niso poimenovane, v nekem smislu torej neidentificirane, skoraj anonimne. celo brez obraza. Smisel velike začetnice je skrčen in zožan na označevanje začetkov stavkov.

Ta vsekakor načrtna intenca pa deluje – kakorkoli že je šokantna – sprejemljivo in skoraj redundantno.

Zelo mogoče torej je, da na koncu ugotovitveno sklenemo s poskusom komentarja uvodno zapisane posebne oblike in ključnosti tega nenavadnega in privlačnega romana: brati ga je treba, kar naprej, vmes tudi obračati (kam je odletel ptič, skozi knjigo, skozi naslovnico, je ostal kje med vrsticami?) – sanjališče je tu, med nami.

Vojna in nemir⁶

LJUBLJANA, MAJ 2001

»Vojna je nadaljevanje romance z drugačnimi sredstvi.«
The Economist

Postavlja se torej vprašanje: ali bo vojna?

Zato in nato v tem času zgoščevanega se nemira, ki (me) opredeljuje, analiziram okoliščine in možnosti za odgovor na to vprašanje.

Kakšen bi lahko bil ta odgovor in kaj vse naj se pri tej analizi upošteva?

Subjektivno percepcijo, objektivno danost in artikulacijo (kaj je to »objektivno« ?) pa še kaj: klepeti, pogovori in debate z znanci, istomišljeniki in nasprotniki, poslušanje, kako drugi razpravljajo o tem, opazovanje, kako se ljudje obnašajo na ulici, ko hite (mimo), v trgovinah, kako kupujejo in se pogovarjajo, v kemični čistilnici, pri sorodnikih, v vlaku, povsod...

V času nemira torej proučujem, kakšne so možnosti za vojno.

To pa počnem, ker je odgovor na zastavljeno vprašanje pomemben z vseh mogočih zo(p)rnih kotov in vidikov, sploh ne nazadnje tudi s povsem osebnega, družinskega, celo eksistenčnega. Seveda se ne ve, ali bo možno verjeti temu, kar se naj bi dognalo, premislilo, raz-mislilo. Še najbolje bi menda bilo zagnati se na lastne občutke in na svoj šesti čut. Le-ta je sicer še precej nedorečen, a vseeno se nagiba k tistim čudnim in zoprnim občutkom, da se nekaj kuha.

Premislek o vojni, ki nam visi nad glavo, in nemiru, ki je med nami, navrže še nekaj dilem in misli, ki bi jih bilo zanimivo omeniti.

Značilnost, ki jo opažam že kot tipično, je tako imenovani »tempo vročih vikendov«.

⁶ Objavljeno v: *Vojaška zgodovina*. [Tiskana izd.]. let. 1, št. 3, str. 65–70. Povzeto po istoimenskem eseju v moji knjigi Slovenec v Beogradu.

Zadnje čase se namreč dogaja, da incidentni dogodki izbruhnjejo v petek ali kvečjemu in najpozneje v soboto zjutraj. Kritičnost dogajanja se tako prestavlja na tisti čas v tednu, ko naj bi ljudje počivali in si oddahnili od vse-mogočega »medtedenskega« dogajanja. Hkrati pa si marsikdo v tistem času tedna tudi ne dovoli vtikanja »zunanosti« v njegovo privatno življenje, saj si med tednom ni vedno lahko privoščiti, da živiš malo tudi zase in za svoje. Politika pa na ta način zelo spretno zadeva tam, kjer je človek zelo občutljiv in kjer bo dogodek imel najboljša tla za nevrotičen odmev in reakcijo, vse to pa še dodatno »politizira« t.i. navadnega človeka in ga zvleče v »javnost« v bistvu proti njegovi izrecno izraženi volji.

Potem se tako tisto navadno tedensko dogajanje umiri in tudi prepolovi.

Umiri na ta način, da se incidentnost umakne v vikend, tj.v konec tedna, prepolovi pa, da se v tisti prej omenjeni »umirjenosti« v prvi polovici komentira in razpravlja (ob kavi in s primerno stopnjo zagretosti) o minulem vikendu, v drugi polovici pa se razpravlja o možnosti in identiteti naslednjega vikend-dogodka (kar je dostikrat tudi ugotovljivo in napovedljivo že na osnovi malo pozornejšega spremljanja tukajšnjega »lokalnega« časopisja - ki pa ima, razumljivo /namreč, saj je tako tudi mišljeno in skoraj zagotovo še načrtovano/, »nelokalno« oz. kar »globalno« odmevnost). To se ponavlja že kar nekaj tednov in tudi na ta način se tisti običajni življenjski ritem spreminja (pa ne naravno, ampak posiljevano) in povečuje že itak prisoten nemir. Ponazoritev teh vročih »vikend - paketov« pa je seveda, žal, več kot dovolj.

Skozi to in tako analizirano dogajanje človek ves čas opaža neko zanimivo in verjetno tipično dvojnost oz. podvajanje (pa spet zagotovo ne slučajno).

Po eni strani se dogajanje »dogaja« kot tako, po drugi strani po se dogaja (in ne samo povzema, odraža) v medijih. Oba tokova sta v vzročno - posledični povezanosti in se hranita drug z drugim. To seveda neizprosno vpliva na vsakdanje življenje in ga nujno razceplja in podvaja. Človek tako ne ve več, kaj je normalno in kaj ne, kaj je res in kaj je samo (načrtno ustvarjana) fikcija, ki se prikazuje kot stvarnost. S tem se povečujejo možnosti za manipulacije in demagogijo in ustvarjajo se pogoji za progresivno rast samoobnavljajoče se kolektivne prevare in slepila.

Kot nalašč, bi dejal naivnež, in kdo mu ne bi verjel.

Človek se po vsem tem vpraša, ali in kako je sploh še možno normalno živeti, načrtovati in premišljati. Kako živeti normalno, z jasno vizijo in kako predvidevati svoje delo in početje, ko pa se vsak dan znova in drugače podira in spreminja - ali bo tisto, kar predvidevam in si želim, obstalo in se uresničilo ali pa me (nas) bodo spet metali iz tramvaja v gluho noč?

Seveda je možno, da si človek reče, ne, to pa ni res, to ne drži, tega ne verjamem in pika. Saj res - ali je možno verjeti vsemu temu? Kaj pa če je sporočilo drugačno, ne pa ta, recimo, očitna resnica, ki veje iz medijske vojne?

Obstaja seveda več možnih tolmačenj tega sporočila.

Recimo: ali je to le bolj ali manj alarmantno beleženje dejstev; je to resno mišljeno, kar že piše, je mar grožnja, pritisk, morebiti opozorilo ali napoved, lahko tudi podžiganje.

Na osnovi različnih takšnih opažanj pa tudi analiziranja časopisnih besedil ter pogostosti ponavljanja političnih dogodkov lahko ugotavljamo, da se vse dogajanje in čas, ki ga živimo, obnaša kot lijak in tekočina v njem. Vse se dogaja čedalje hitreje in siloviteje, hkrati pa se vse skupaj še oža in zgoščuje. Kot voda, ki jo skozi lijak pretakaš drugam, v kakšno drugo posodo, je to naše življenje, ki ga živimo tukaj in zdaj, razpeti in ujeti.

Zgoščevanje in prepletanje, stopnjevanje nepreglednosti in neobvladljivosti, krmarjenje, ko sta zraven konceptualne in pragmatične navigacije potrebna še improvizacija in sreča.

Izberem torej, v tem nemogočem času, ko zgodovina drsi mimo in skozi (aretacija četverice in Odbor, štafeta in žaganje hloda, val mitingov in nasilja, pluralizacija političnega prostora, njena poznejša institucionalizacija in serija volitev, vsplošna blokada po zborovanju in operetni udar, nedvoumna opredelitev s polletnim rokom, tanki na ulicah prestolnice), tri točke, jih ponazorim s časopisnim presekom in naredim unijo teh presekov ter se dokopljem do spoznanja: nemir se krepi, ko se čas zgoščuje v lijak in se vse (z)gnete, pojavlja se več in več konfliktov in vse poti, pravzaprav, peljejo proti vojni.

Toda, kljub tako sugeriranemu odgovoru – ali vojna res bo?

Rešitev je tudi v geslu dneva, simpatičnem in privlačnem, ki pravi: samo da ne bo vojne.

To geslo je povsod opazno in prisotno, lansirano je prav tako tudi skozi medije, ko se npr. sprehodiš med naslovi. Očitno je, ko se nadvse referenčni *The Economist* že v »davno« objavljenem članku retorično in verjetno tudi prognoistično, kratko in jedrnato, pa zato nič manj pomenljivo, sprašuje - »Vojna?« (september 1989).

Tudi skozi take signale je očitno, da obstaja precejšnja verjetnost za, saj se to tako tudi danes, poldrugo leto zatem čuti, enako vprašanje pa se postavlja z nič manjšo tehtnostjo.

(Toda – kaj pa, če smo že v vojni? Mar ne živimo v nekem stanju »permanentnega vojaškega udara« /B. Jež/, pa se tega niti še tako in v tem smislu nismo ovedli. In če je to morebiti tudi res, verjetno nihče prav ne ve, kdaj se je vse skupaj začelo - vsekakor ne takrat, ko smo se to vprašali, ampak že prej, veliko prej.)

Vendar pa kljub vsemu kaže, da je skupinska percepcija ostala na ravni sposobnosti, da samo artikulira psihološko defenzivno geslo »samo da ne bo«, ni pa sposobna (ali pa tudi noče – kakor kje in kakor kdo) aktivirati vsega potrebnega, da bi se to dejansko preprečilo; vsaj poskusilo preprečiti. Ko človek opazuje dnevni tok dogodkov, se zazdi in dozdeva, da se kar rine v to, za kar se upa, da ne bo...

S tega vidika je tudi očitni in absurden paradoks, ko si jugoslovanska emigracija, vedno enotno agresivna in strumno protidržavno nastrojena ter borbena razpoložena, sedaj že najmanj dobrega pol leta vije roke in obupano pravi ter upa, samo da ne bo vojne. Tu se pa to spoznava oz. se je dokopalo do tega vrelišča šele sedaj, spomladi - ali ni emigracija spet enkrat pametnejša - ne, modrejša?

Opazam, da zadnje čase ljudje na veliko kupujejo zaloge in se pogovarjajo samo še o tem; ne znajo početi nič več drugega in se pogovarjati o ničemer drugem.

Pri vsaki jutranji kavi je to prvo vprašanje in prvi up - samo, da ne bo vojne...

Psihološki vidik je, jasno, posebej zanimiv: kako se ustvarja ta atmosfera, ali je to kepa, ki je povzročila plaz, ali je to iracionalizem, slast in strast po vojni, po obračunavanju - kdo je rekel vojna?

To tu sedaj, v tem trenutku, če spet povzamem referenčni tednik, je najbolj zanimiva država (»zemlja«) na svetu - nikjer drugje se nič kaj zanimivega ne dogaja (on tega verjetno že ne piše kar tja v en dan, ha - torej le bo...?). Tudi zgodovina nas uči, da so tu vojne vedno uspevale, s Ferdinand ali brez njih (oni so se verjetno itak znašli »na licu mesta«, reveži, slučajno). Vedno s(m) o bili, via facti, recimo, potegnjeni v takšne in kakšne pa še nekakšne obračune.

Vpraša me nekega dopoldneva, brez kave, znanka, starejša, umirjena go-spa, pravkar se je vrnila iz Ženeve: »Vsi so nervozni, vidim, ali Vi niste?« (Slobodanka oz. Boba) in pripoveduje mi znanec (Dragan), popoldne, tokrat ob kavi, nedavno se je vrnil iz Bonna, da ga je vprašala hčerka, kako je to, ko je vojna – ali se še vedno hodi v službo, ali lahko kupiš kruh in mleko, ali bo tudi potem treba v šolo...(ščepec racionalizma in zbranosti: morebiti - ne, skoraj zagotovo, je to najbolj srhljiva ponazoritev stanja in stanj v tem dobesedno norem času, kar jih poznam).

In vprašam se sam, nekega popoldneva v praznem in drdrajočem kupeju - če se osamosvojimo, mar ne bo »Sava« vozila dalj kot do Dobove? In vpraša me tudi kolega, ko se spet peljeva nekega zaspanega ponedeljkovega jutra, v vlaku, sama, vpraša me (ali tudi sebe, ne vem) dvomljivo in nejeverno, vidim, da si ne zna predstavljati in da mu gre težko v glavo, ti, ali si lahko to predstavljaš, toliko novih carin in čakanj (pa menda ja ni to zanj zdaj osnovni problem)?

Kaj naj mu odgovorim, če po vsem tem, po toliko (nesmiselnih) voznjah in po tako pristno izrečeni misli, takrat zvečer, čakajoč na tisti ropotajoči in razpadajoči tramvaj (»Rad bi šel domov, ni mi do matematike /seštevali in množili smo številke tramvajskih prog ter se računčkali z njimi/, enostavno bi šel rad domov«.), če mu po vsem tem še ni jasno, kako je bolje.

Raje molčim.

Torej, ko se vprašamo, na vlaku, ki drvi po slavonski praznini, v zastrto zakajeni restavraciji prvega razreda, proti zahodu, na sever, ko se pogledamo, z vprašanjem v očeh: ali bo vojna? - si ne vemo, kaj prav odgovoriti.

Menda ne, menda ja ne.

Prepričujemo se in si verjamemo, skoraj zagotovo si verjamemo.

Pa vseeno, nismo prepričani, nemir se nam je zalezal v duše.

Nekaj visi v zraku, čutimo.

Od resničnosti k sanjam: *Remčeva Iksia*⁷

OB MOČNIKU, NA PETINŠTIRIDESETO KRESNO NOČ

»Čudež si, Iksia.«

UVOD se začenja nestandardno in netipično, kar se le da: vedno kadar berem Miho Remca, zapadem, se znajdem v stanju posebne, vznemirljive čutnosti, morebiti celo transcendence. To velja tudi za ta tri, morebiti celo štiri hipna, sunkovita in hkrati natančna branja Iksie, ki me je navdušila. Subjektivno, čeprav ne brez tehtnih utemeljitev, ki mi takšno subjektivizacijo prevede v generalno stališče do Remca in njegove znanstvene fantastike. In če, samo za preblisk, sežem do samega začetka – pred ne vem več kolikimi leti se je začelo, ko sem, priznam, povsem slučajno dobil v roke njegovo Smrt v Kurentiji. Vsekakor dovolj, da sem ga potem začel načrtno iskati na knjižnih policah in ker sem tedaj bral skoraj izključno znanstveno fantastiko, je šlo zlahka in hitro. Tako z iskanjem kot z branjem.

Če torej za začetna razmišljanja pomislim, kaj vse je danes znanstvena fantastika in kako se ustvarja, bi najverjetneje lahko govoril o dveh temeljnih pristopih: po eni strani gre za umetniško črpanje iz nove, izvirne teme in po drug strani za zajemanje iz izvirne variacije na znano, že obdelano temo. Pisanje s katerimkoli od obeh temeljnih pristopov niti ni lahko, celo težko, saj

⁷ Objavljeno v: Remec, Miha. 2001. *Iksia*. Maribor: Založba Obzorja, str. 243–251. Podpisano s psevdonimom in izšlo v čudežnem *z*f letu. Po najinem zadnjem srečanju z Miho v sredini devetdesetih sem odslužil mandat na Švedskem in kmalu po tistem, ko sem se jeseni 2000 vrnil v Slovenijo, se mi je javil Miha. Imel sem slabo vest, ker me je prehitel. A zgodba je zanimiva zato, ker niti ni vedel, da sem že nazaj in me je iskal preko družinskih sorodnikov na avstrijskem Koroškem. Našla sva se in potem ostala v rednem stiku in med rezultati tega je tudi ta – in še druge, kajpak – spremna beseda.

ob tolikšni »globalizirani« literarni, ne samo znanstvenofantastični produkciji, kar se prvega načina tiče, izvirnih tem počasi zmanjkuje (nikoli jih, seveda, ne bo povsem zmanjkalo), in, kar se drugega načina tiče, je variacij vedno več, čeprav pa tudi nikoli ne bodo obdelane prav vse.

V vsakem primeru pa velja, da je potovanje/premikanje v času in prostoru tisto, ki ustvarja znanstveno fantastiko kot žanr. Dodajmo k temu še eno utemeljitev, povzeto po diplomski nalogi Magde Stražišar, v kateri je s proučitvijo pisateljskega opusa Mihe Remca, Franja Puncerja in Bojana Meserka obdelala slovensko znanstveno fantastiko zadnjih dvajsetih let prejšnjega stoletja, ki ugotavlja, da je znanstvena fantastika zvrst književnosti, v kateri se strukturalno povezujejo mitična naravnost, empirična fantastika in pesniška vizija prihodnjega sveta. Kljub temu, poudarja, da včasih družbeni znanstveno-tehnični razvoj dohiti in 'razveljavi' spekulacije tega žanra, pa ostaja tako delo še naprej kot umetniški svet, kot umetniško delo. S tem pa že ugotavljamo, da tudi za produkcijo omenjenega žanra velja, da je eden od pomembnejših namenov potovanja/premikanja kritična refleksija sedanjosti in njene, naše stvarnosti – pri taki metodološki uporabi ne gre zgolj zato, da je s tem njena refleksija varnejša: ona ponuja dodatne možnosti umetniškega doživljanja, ustvarjanja in razvijanja izraznih sredstev žanra, omogoča večje doživljanje, prikazovanje in opozarjanje. In Miha Remec vsekakor opozarja na »strahovite posledice razraščanja nestrpnosti do rasno, versko in miselno drugačnih«, ob tem pa mu je v temeljno oporo razvoj, s katerim »znatnost dosega fantastične dosežke v vesoljski tehniki, s svetovnim računalniškim spletom, možnostjo kloniranja ljudi in še več, tudi izdelave neuničljivega in vsezmožnega živostrojnega človeka«.

Po njegovi izjavi Remec opisuje svet, kakršen naj ne bi bil, torej svari, opozarja, za kar mu očitno najbolj ustreza literarna forma antiutopije. In tu je resnično mojster.

Čeprav bi resda lahko istočasno ugotovili, da je svet, ki ga avtor opisuje in pred kakršnim že svari, deloma ta naš svet, realni svet, ki ga imamo in v katerem živimo (že omenjana nestrpnost, silovit in neustavljiv razvoj znanosti in tehnike, individualizacija in samota sodobnega individuuma itd.). In če njegovo, pravkar citirano izjavo primerjamo z ugotovitvijo prej navedene

diplomske naloge (vmes je časovna distanca poldruega desetletja), v kateri avtorica pravi, da Remec s svojim znanstvenofantastičnim ustvarjanjem anticipira prihodnje družbene oblike, lahko to prav tako pomeni, da projicira temeljne eksistencialne probleme sodobnega človeka tako v prihodnost kot tudi v vzporedne svetove. Mojstrsko in vsestransko obvladovanje takšnega pristopa ga uvršča, to ponavljamo, v svetovni žanrski vrh.

REFLEKSIJE, se mi zdi, se ponujajo kar same od sebe. Remec je namreč izredno inspirativen. Zraven tega je pa tudi dobro poznan, kako tudi ne bi bil, s svojim znanstvenofantastičnim opusom, ki ga uvršča na dosedaj neprekosljivo vodilno mesto na slovenskem prizorišču. Kar spomnimo se najpomembnejšega: *Votlina*, *Prepoznavanje*, *Iksion*, *Mana*, *Lovec*, *Nečista hči*, *Zelena zaveza*, *Zapiski odposlanca Zemlje* in sedaj še *Iksia*.

Kakšen drevored romanov!

Tudi za svetovne razmere, še zlasti če upoštevamo, da na globalni ravni šele v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja pride pri posameznih piscih (npr. King, Pratchet, Stanley Robinson) do hiperprodukcije romanov, medtem ko so dotedanji ustvarjali z ničkahitrejšim tempom, kot je to počel oz. počne Remec. Dvajset let seveda ni razpolovna doba v znanstveni fantastiki Mihe Remca, čeprav *Iksia* prihaja med nas točno toliko časa po *Iksionu*. Branje njegovih romanov nam pokaže, da se mu nekaj osnovnih tem in izraznih sredstev razvija skozi ves cikel: trpeča in ujeta individualizacija človeka, domnevna vsemogočnost tehnike, erotika, odnos do okolja, nove besede itd. Tudi zato se njegovi romani lahko berejo kot določena vsebinska celota, kot, recimo, horizontalni odsev ujemajoče se večdimenzionalne prostorsko-časovne podobe. Sedaj pa vanjo z *Iksio* postavlja direktno nadaljevanje enega od svojih dosedanjih del. Remec je tako očitno na najboljši poti, da ustvari veliko trilogijo slovenske znanstvene fantastike. V tem smislu se nam primerjave ponujajo same od sebe, a so tudi potrebne, saj moremo z njimi dodatno izmeriti »daljo in nebeško stran« ter domet njegovega opusa. Spomnimo se le bežno na nekatere velike cikle: *Odiseja*, *Rama*, *Fundacija*, *roboti*, *Peščeni planet*, *Prstan...* in ugotovili bomo, da je tudi Remec ustvaril poseben, nov svet, od a do ž, vse, kar je potrebno – bitja, naravo, okolje in okolico,

rituale, verovanja, zablode in upanja. Njegovi svetovi so celoviti in kompleksni, v njih najdemo vse temeljne ideje znanstvenofantastičnega stvarstva: alternativa / aluzija / paralela.

Po izvirnih ilustracijah v Iksii že izdelujejo unikatne kristalne vaze. Slovenska znanstvena fantastika je tudi navdih za širšo umetniško, slikarsko postvarjanje in se z zapisane besede širi na ostala izrazna sredstva. Ko opazujemo, kaj šele občudujemo nekatere tukajšnje ilustracije, človek nehote pomisli – to so ustvarjali isti možgani, to je počel telepatško združen, povezan um. Morebiti pa obravnavani žanr na naših tleh tudi gre v to smer. Od januarja 2001 (kakšna sproščena simbolika) fanzin Blodnjak od trinajste številke dalje biva na spletu, v njem in z njim pa tudi nameni o vzporedni preselitvi celotne domače produkcije v virtualnost. Hkrati njegov-i kreator-ji s svojim najdenjem in stalnim virtualnim dialogom, klepetom vzpodbuja-jo idejo entitete, ki bi omogočala vključevanje in so-delovanje kogarkoli, kakorkoli in kadarkoli. Delujoča fantastika?

In samo še besedna refleksija o jasni vsebinski rdeči niti, ki smo jo že in jo še bomo omenjali in ki je tu lahko ponazorjena z dvema desetletjema staro navedbo iz Iksiona: »Že spet se mu utrinjajo novorečja, ki pa morda sploh niso novorečja, ampak davnorečja.« Njegovo nadaljevanje ponuja obilo tovrstnega izbora in marsikje celo samoumevnega besedotvarja, kot so npr. klenkalo, klicar, nebosklon, potovka (ona, ki potuje), svetotajstvo, tujinka, vodonosci, žarkomorstvo...

ZGODBA, ki nam jo ponuja in predstavlja Iksia, je večplastna, vzporedna in trajno spiralna, v kateri se prepletajo vzporedja, a vendar, za razliko od Iksiona, je v njej manj dvoumja in dilem, čeprav je po drugi strani pa več tekočega, kar naravnega, na trenutke skoraj neopaznega prepletanja in stekanja, ko se posamezni tokovi stikajo in stkejo v Iksionovo nadaljevanje, ki je branje za sladokusce.

Ker je zgodbo treba brati in ne razlagati, je zato dovolj, če samo omenimo nekaj prvin v konstrukciji ali pa stvaritvi akterjev in njihovih slehernih relacij: temeljna naveza in nasprotje se zgradita v vzpostavitvi bivanjskosti samoplodnega človeka (Iksia) in živostrojnega človeka (Angel). Njuna usodna

povezanost deloma izhaja že iz lksionovih zametkov, konflikt med domorodci in priseljenci na Evi pa prav tako. Kot izrazit in za razvoj celotne zgodbe nov pojav v Remčevi znanstvenofantastični prozi se pojavi večplastnost sanjskih svetov, ki prehajajo v realnost in se z njo ujemajo ter z njo sobivajo, ta okvir pa omogoči osupljivo povečanje izraznega prostora za uporabo in delovanje erotike, ki ji je Remec že davno tega namenil vlogo posebnega izpovednega sredstva njegove antiutopije. V njej pa, seveda, ne zmanjka iluzij, tiranstva, zablod in zblodlosti.

VZPOREDJA so očitno tudi priljubljen pripomoček, celo orodje v Remčevi znanstveni fantastiki. Hkrati pa je to v tej literaturi eden od fenomenov, ki Remca navdušuje. Poglejmo si jih nekaj, zgolj za ponazoritev in bolj navdušujoče branje.

Iksia, ki pristane na že naseljenem svetu – kot tudi lksion pred tem, pred njo –, nam med drugim tudi dokaže, da je, vsaj v tem vzporedju, lksion ne le nekje pristal, ampak tudi poletel z Zemlje, v kar lahko deloma v lksionu, tudi na koncu, še dvomimo.⁸

Iksia poleti z Zemlje ob njeni dejanski katastrofi, ko pa najde nov bivanjski planet in nadaljuje človeško vrsto, opazimo, da se je oboje zgodilo tudi že pred lksio, pred njenim prihodom na ta planet – kako to, da Iksia pristane ravno na tem planetu?

In še naprej oz. morebiti celo nazaj. lksion: Sumar in Uri. Kaj pa, če Sumar in Uri stopita v isti prostor, če bi že stopila – bi se mar lahko srečala? In bi mar tudi Iksia, po tolikih eonih, lahko stopila na isto površino («... morda sploh nikoli ni bila na kakšnem drugem svetu...»)? Kaj pa, če se morebiti manipulacija iz prikazovalnice le ne nadaljuje, tudi v lksii? Ali lahko pričakujemo tolikšno stopnjo preigravanja in igre v Remčevih besediloslovnih vzporedjih? Bi bilo to lahko mogoče? Takšna razmišljanja in vprašanja so, navsezadnje, dokaz izredne avtorjeve mojstrovine upodabljanja svetov. Krog je z lksiinim prihodom sklenjen in dogajanje sunkovito steče v novi spirali. Nastavkom za

⁸ Za primerjavo: še danes mnogi dvomijo, da je človek res pristal na Luni, in trdijo, da je vse skupaj bilo le potvara oz. kot bi rekli danes, *fake* (komentar avgust 2021).

poti, ki jih bo ali pa vsaj bi lahko ubirala ta spirala, se v tem romanu ni mogoče, a tudi ni treba izogniti. Vzemimo jih kot izziv za avtorja in možna nadaljevanja in za nas, vedoželjne in včasih tudi neučakane bralce, da poskušamo uganiti, kam bi se lahko stekla omenjena spirala.

ŽENSKA je v Remčevem ubesedovanju postavljena na posebno mesto: pripada ji osrednja, najpomembnejša, celo usodna vloga.

Samo kratek pregled nam navrže naslednjo serijo osnovnih protagonistov, ki so one, v navedenih romanih pa si slede takole: Dana /Aa, Anada/(Votlina), bela vdova Ksenja (Prepoznavanje), Eva (Iksion), Mana (Mana), sneževka Trnuljčica (Lovec), sestri Gaja in Reja (Nečista hči), načelnica Zelene brambe Romana (Zelena zaveza), najstnica Polona (Zapiski odposlanca Zemlja), Iksia (Iksia). Celó če se kje in kdaj zazdi, da moški (navidezno) izstopa, je ženski lik dejansko osrednjega pomena. To dejstvo je pri Remcu izrazito sporočilno, strukturalno pomembno, kontrapunktno srhljivo, je temelj za umevanje njegovega reflektiranja in nakazovanja nerazreševanja drugačnosti, ki se kaže v strpnosti njenega sprejemanja.

Remec je kot antični kiparski mojster, kot kamenodobni upodabljaec trajnih mitskih ženskih podob v neuničljivem kamnu, samo z osnovnimi črtami, čeprav izjemno sporočilno, kar jih dela še bolj privlačno nedosegljive, je kot srednjeveški in novoveški risarji in slikarji, kot posamezniki, ki so izstopajoč geniji upodabljanja ženske in ženskosti – omenimo samo npr. španskega tenkočutneža Goyo in njegov (goli) opus. Remec žensko naravnost občuduje, žensko, ki jo v določenem kontekstu – kako tipično, preroško, mar tudi drzno? – vzpostavi kot samozadostno in v tej drži, tej pozi tudi in celo kot univerzalno bitje. Vendar taka, tako zasnovana univerzalnost ne more trajati in se nujno, slej ko prej, izkaže za nepopolno.

Objonica mu tako predstavlja razvojni vrh dosedanjega ukvarjanja z erotiko, točneje, z žensko kot subjektom in objektom te erotike. Remec je, lahko rečemo, občudovalec ženske. To je opazno vsepovsod: opisuje in analizira jo v občutkih in občutenju popolnega zadovoljstva in sreče, predajanja in prejetja, a tudi trpljenja in mučenja, z njenim bitjem in njeno bitjo spoznava in dojema, medij mu je in gonilo, ki se skozi njegove romane, od fenomenalne

Votline do osupljive Iksie, vzpenja, zori in izpopolnjuje. Njena metamorfoza v obojnico je rezultat silne potrebe po ohranitvi vrste, po obstoju človeškega rodu – čeprav s tem, vsaj posredno, odriva svoj prirodni antipod, moškega – verjetno že kot nekaj odvečnega, nepotrebnege, motečega in jo, morebiti ravno zato, ker kot tak z njo manipulira. A skoraj že začaran deveti romaneskni krog se razplete kar presenetljivo, čeravno pa povsem človeško – obojnica Iksia, »čudež si, Iksia«, se v dokončno in zavestno znebi obojništva in p-ostane samo in zgolj ženska (ali ni to mar zadosti, ali ni to vse?), polna, celovita in univerzalna. Saj zato pa ima Angela, živoistrojnega človeka, ki vse bolj postaja samo človek, moški, ki si želi ženske, te ženske, Iksie.

Krog je sklenjen, čeravno pa ne tudi poln: živoistrojni človek lahko postane človek in moški le tako, da se samouniči. Doživljamo torej transformacijo, metamorfozo obeh temeljnih protagonistov, čeprav ne vemo že ves čas, da sta oba nosilna; zanjo že, zanj pa vsaj nekaj časa zagotovo ne. Obojnice, ki je že človek, v njo, žensko, živoistrojnika pa v človeka, in sicer v moškega – oba hote skrčita svojo dotedanjo univerzalnost in na ta način s sinergijo zbližanja dosežeta in presežeta prejšnjo univerzalnost zgolj dveh posameznikov. Zato bi lahko že kar tu ugotovili, da ima najnovejši, deveti Remčev roman dve rdeči niti, njuna nosilca pa sta dva skrajna človeška antipoda, in sicer samoplodna obojnica in živoistrojnik. Skozi njuno naraščajočo ljubezen in skozi sanjske svetove, ki Dromidom in Iksii zagotavljajo neizmerne možnosti prehajanja med časom in prostorom, se vzpostavlja prostorsko časovni kontinuum Remčevega univerzuma.

Pisec je v tem romanu razširil pojmovanje človeka in njegove erotike, strpnosti in sprejemanja drugačnosti do skoraj že skrajnih meja erotike in humanizma. Šele sedaj, ko se skozi Iksio ozremo nazaj, v njegov cikel, se, tako se zdi, zavemo izjemne energije, strasti in vztrajnosti, ki vejejo iz njegovega celotnega opusa, iz slehernega besedila, ki je uokvirjeno v relacijo med Erosom in Tanatosom, med ljubezen in smrt. Eros se mu pri tem zapisuje dvojno, kot neprestano in silno hrepenenje po pravi ljubezni in hkrati kot neprenehno predajanje praznemu spolnemu užitku, zaradi česar so bili vsi dosedanja Remčevi romani deležni tudi spotikanja kritike, deloma prav gotovo na račun spregledane vsebine in njene sporočilnosti. Zakaj naj bi torej bilo z Iksio

drugače? Tanatos pa se, izgleda, nedvoumno pokaže kot tisti akt, ki človeku, tudi živostrojniku, seveda, omogoči popolno svobodo in njegovo zmago nad odtujeno, stehnzirano in nehumano družbo.

Čeprav ne poznamo njegovih načrtov – nanje lahko sklepamo po nekaterih nastavkih v dosedanjih delih – si je zlahka mod predstavljati kakšno nadaljevanje, tudi kakšen samostojen roman.

Ob tem bi si bilo le želeli, da bi vsako njegovo bodoče delo temeljilo – tako kot dosedaj – ali na novi, izvirni ideji ali pa na novi, izvirni variaciji/obdelavi že znane ideje. Po tem, kar o njem vemo, kaj smo o njem in njegovega prebrali, videti ga je verjetno bolj malo – razen med lipami in na barjanskih obronkih –, nikakor ni odveč in tudi ne preveč pričakovati, da bi na drugi strani njegov opus lahko, potem ko se je pred skoraj pol stoletja tako silno, celovito in osupljivo začel v Votlini, pristal na, recimo, kakšni Sipini/Plodovini, s tem pa sklenil neskončno spiralo ponavljajočega se časo-prostora. Spiralo, ki nas bo znova napolnila z vznemirjenjem in prežela z neštevilnimi razsežji osupljivo variiranega, a vztrajno pozitivno reflektirane etike posameznika in družbe, v kateri se z-najde.

SANJE so med nami, z nami živijo in za nas. Pomagajo nam prestajati hude ure, a tudi doživljati nemogoče, srečo, začaranost in čarnost. Vodijo nas in vznemirjajo, opozarjajo in svetujejo, pri Remcu in njegovi Iksii pa tudi pojasnjujejo, povezujejo in živijo svojo stvarnost, ki se dogaja hkrati s stvarno stvarnostjo.

Na trenutke se obe področji tako stikata in prepletata, da je že skoraj težko ločiti obe stvarnosti, sanjsko in stvarno, celo več: Remec ju združuje in ustvarja razvojno nov svet. Ta nova čutnost in miselnost reflektira avtorjevo eksperimentiranje in iskanje skrajnih meja možnega, to možno pa je sprejemljivo le ob veliki meri strpnosti in odprtosti, kar je eden od postulatov tega eksperimentiranja. Ob tem se lahko vprašamo, logično in pričakovano, ali se mar razmerje med sanjami in budnostjo ter budnostjo in sanjami posledično, še zlasti proti koncu zgodbe, z njenim razpletanjem, ne kaže vse bolj kot determinanta socialne kohabitacije v Remčevem konstrukturi prihodnosti – čeprav je ta konstrukt, kot je bilo že nakazano – v marsikaterem elementu tudi odraz

sedanjosti in njenih zagat. Morebiti bi lahko v tem delu spremne besede celo zapisali, da je Remčevo ustvarjanje, med drugim, neke vrste priročnik za razumevanje in pridobivanje, vzpostavljanje tolerance do drugačnosti. Remec skuša razumeti in v veliki meri razume drugačnost, zelo veliko drugačnost v slehernem smislu, zlasti v umevanju (čudnosti) človeka in njegove naravi, ki že najmanj od grških filozofov dalje tako silno obseda neštete mislece.

In ali je potem kaj čudnega, če si je – kot moški, seveda – za kreiranje te strpnosti do drugačnosti izbral žensko, njeno podobo, njeno duhovnost in duševnost, žensko, ki jo tako neizmerno in zavzeto upodablja in proučuje v sleherni njeni možni refleksiji, gibu in dihu, žensko, ki jo zaradi njenega kontinuirano silnega nerazumevanja in nesprijemanja kot osebnost s strani drugega in drugačnega (moškega, pač, kakorkoli jih že upodablja v svojih romanih in kakršnekoli mu jih že riše, hm, življenje okoli njega in nas), ali je potem kaj čudnega, da se mu ta ženska, zaradi nestrpnosti, ki se steka vanjo, zaradi neizpolnitve strasti, slasti, poželenj in hotenj, upov in strahu, skozi evolucijo romanesknega ciklusa prelevi v obojnico, ne samo zaradi zanesljive zagotovitve nadaljevanja rodu, in da se ji šele s srečanjem in sobivanjem z živostrojnikom, prevzetim in prežetim s sanjskostjo človeškega uma, dokončno zahoče postati samo ženska? Ker jo on, ki sočasno hoče postati samo moški človek, nekdo, ki jo, drugačnico, sprejema in hoče samo tako.

Oda sprejemanju drugačnosti in sleherne strpnosti; mogoče pa le ne zaman.

OCENA, če bi jo bilo treba in možno zapisati, bi se za Remca, dosedaj vsekakor največjega, ne samo živečega slovenskega pisca znanstvene fantastike, izšla vsekakor dobro. Celó zelo dobro.

Utemeljiti jo je mogoče na vrsti študij, analiz in mnenj, ki so bila v zadnjih tridesetih letih izrečena in zapisana o njegovem delu v tem žanru. Nekaj je zapisanega tudi v tej spremni besedi, še zlasti tisti del, ki govori o temeljni in temeljiti vlogi ženske v njegovih delih ter o evoluciji erotike ter njeni vsestranski simboliki in izpovednosti.

Zato po vsem zapisanem niti ni potrebno česa posebnega dodajati, saj Iksia govori sama zase.

Za poznavalce Iksiona in za tiste, ki jih bo njegovo nadaljevanje navdušilo, pa se vseeno lahko namuznemo in vprašamo, kje neki le je »lesni črv« v Iksii. Ali je to Angelovo spoznanje o pravi naravi poveljnika Rafa, je to kako od razodetij v raz-zmešnjavi, je to »preprosti elektrostatični naboj živostrojnega človeka«, ki je odsev njegove zaljubljenosti, je to mar skoraj neopazna informacija o dveh vesoljskih vozilih, izginulih na luni Sabini?

No, v kakem trenutku, recimo šibkosti, bi se človek lahko tudi povprašal naslednje: pa je to vse res, kaj mislim in sodim o teh devetih romanih slovenske znanstvene fantastike, s katerimi, od prvega do najnovejšega, sodimo v kvalitetni vrh, ne živim morda in ne berem v nekem vmesnem času in prostoru, ki bi mi zmotno narekoval in šepetal in da kvaliteta ni tako visoka in bleščeča, da je v resnici drugače, kot to tako sedaj izgleda. Odgovor na tako hipotetično, čeprav za kritika in ocenjevalca metodološko nujno vprašanje, bi bil, če bi si zanj sposodil Remčevo metodo, verjetno preprost: ga ne najde, ki bil bi mu kos. To velja tudi v primeru, da bi kak »smolec« gledal »obuvalo« in menil, »jermenov da ima premalo«.

Tako je zanimivo, da so se v nekaterih ocenah prejšnjih Remčevih del, posebej ob Iksionu, očitki kritike nanašali na erotično komponento; ker je bilo tu že ugotovljeno, da je Iksia erotično najbolj dozorelo in polno delo dosedaj, verjetno lahko pričakujemo enake pomisleke. Resnici na ljubo, tudi piscu teh vrstic se je v trenutkih staromodnosti in stereotipnosti zazdelo, kot da bi je morebiti res bilo preveč. Kako tudi ne, ko pa se Remčeva erotika bere kot (visoka) pesem, doživlja pa prav tako, saj je samoumevna in sugestibilna, njen dosedanja vrh pa, bodimo izzivalni, opojen, sproščen, nezadržan, neoviran, brezmejen, drzen. Visoka kvaliteta njegovih del nenazadnje raste tudi iz dejstva, da precejšen vir navdiha črpa tako iz domače (Prešeren) kot svetovne literature (Shakespeare, Tagore in drugi) in še zlasti iz domače ljudske modrosti (»...bledičen kot regrat pod kamnom...«). S tem ko slednjo postavlja daleč v prihodnost, hoče verjetno pokazati tudi na njeno obstojnost in veljavo, ki sta nastajali skozi rodove preprostih, a klenih umov. Nič čudnega, da je njegov stil značilen tudi po mistiki, mitstvu in sporočilnosti, a tudi prijetnosti in žlahtni tekočnosti, celo patini.

Tudi zato je treba ponoviti nesporno: Miha Remec, ki je, ni kaj, napisal novo mojstrovino, bi že davno tega dobil Nebulo in Huga, če bi le pisal oz.

bil prevajan v angleščino. Tako pa ostaja predvsem dodatna ugotovitev, da je to problem vseh pisateljev, ki ustvarjajo v jezikih maloštevilčnih narodov, jezikih, ki jih govori oz. bere le majhna populacija. Morebiti bi se pa vendarle še vprašali, ali morajo res biti taki avtorji tisti, ki sami skrbe za prevode svojih del? Ni morebiti desetletnica slovenske države in njene državnosti priložnost za tako vprašanje, vprašanje, ki ne bi smelo pasti v gluho lozo? Pa ravno pri Remcu, ki je s svojo Zeleno zavezo leta 1988 ustvaril roman slovenske pomladi? Ali moramo Remčevo nedvomno uvrščenost v vrh svetovne znanstvene fantastike, v tistih deset odstotkov, ki resnično štejejo in izstopajo, videti samo tisti, ki obvladamo slovenščino, ali res ni skrajni čas, da bi to omogočili tudi še ostalim?

KONEC, ne samo v tern, najnovejšem, prepričan pa sem, da tudi ne zadnjem Remčevem romanu, je, pravzaprav, zelo preprost. Kljub temu mu ne manjka sporočilnosti, večplastnosti, a tudi realnosti, nenazadnje tudi vsakodnevnosti.

Morebiti bi veljalo tako tudi zaključiti to spremno besedo in prepustiti bralca užitku in premisleku, moči in čarnosti misli, ki veje tako silovito iz Remčevega mislenja in miselnovanja.

Včasih, ko sem se še kot deček⁹ v jasnih poletnih nočeh, ob šumenju Močnika, s hrepenenjem oziral za zvezdami na grafitnem nebu, tedaj sem si želel, da bi sanje postale resničnost. Danes, ko je Močnikova gladina le še senca pomladnih vod, zvezde pa so še vedno tam gori, si vse bolj želim, da bi se resničnost spremenila v sanje.

Ko bi le tisti deček lahko kako izvedel, da je nekdo ob branju Remčevih romanov dosegel izpolnitev svoje želje!

⁹ Ob zadnjem prepisovanju te spremne besede se je beseda »deček« pojavila v spremenjeni obliki, in sicer kot »dedek«. Program je s tem ustvaril popolnoma novo, morda celo boljše, za žanr bolj doživeto dimenzijo (komentar avgust 2021).

Edvard Kopusar: *Podobe iz države na koncu sveta*¹⁰

LJUBLJANA, NOVEMBRA 2001

Vozadju žarometov in uradnih obletnic ima vsakdo izmed nas tudi svojo osebno zgodbo in obletnico. Ker živimo v času generacij, ki oblikujejo, sooblikujejo in opazujejo ter doživljajo vzpostavljanje države, to, kar je ponavadi edinstven zgodovinski dogodek, se naše posamezne, dostikrat neopazne zgodbe vklaplajo v skupno zgodovino. Bolj ko so raznovrstne in posebne, bolj dopolnjujejo skupno usodo, pri tem pa je vsaka izkušnja dragocena in pomembna.

Pisec knjige, ki jo prebiramo, diplomat, popotnik in premišljujoč sogovornik umirjene barve glasu Edvard Kopusar nam predstavlja svojo obletnico: pred desetletjem je začel petletno bivanje v Čilu, deželi na koncu sveta, razpotegnjeni čez polovico Latinske Amerike. To je kontinent, ki ga Kopusar zelo dobro pozna, saj je na njem v različnih življenjskih obdobjih preživel okroglo desetletje. Zato ni čudno, da med prijatelji in znanci izstopa kot njegov nadpovprečno dober poznavalec.

Avtorjevo bivanje v Čilu, ki nam ga predstavlja na naslednjih straneh, je bilo pogojeno z osebnimi in družinskimi razlogi. V Čilu je prebival in se preživljal z najrazličnejšimi opravili: bil je tako pristaniški delavec kot intelektuallec, ki je pisal za čilske in slovenske časopise, ob tem pa na najbolj neposreden,

¹⁰ Objavljeno v: Kopusar, Edvard. 2021. Čile: Podobe iz države na koncu sveta. Ljubljana: samozaložba, str. 7–9. Kolega in prijatelj Edo, dolgoletni diplomat in predsednik sindikata diplomatov, me je pred leti prosil, da mu naj napišem predgovor za knjigo o Čilu, svoji drugi domovini, ki jo pripravlja. To sem z veseljem storil in bil pozneje kar malo žalosten, ker knjiga ni in ni izšla. Dobesedno takrat, ko sem zaključeval to knjigo, je Edo, ob nedavni upokojitvi iz diplomatske službe, končno izdal svojo.

doživet in pristen način spoznaval, kako dežela utripa, kako deluje država in kakšni so njeni prebivalci. Navedeno obdobje sovпада s pojavom in nastopom Slovenije v mednarodnih odnosih in Edvard Kopusar je po svojih močeh zagnano ter neutrudno prispeval k temu, ko je širil glas o svoji državi v geografsko silno oddaljenem Čilu med tamkajšnjimi uradniki, novinarji, politiki in preprosteži. Aktiven je bil med slovensko skupnostjo in s prenekaterim nasvetom in konkretnimi potezami je pomagal slovenskemu častnemu konzulu... Erjavcu.

Ko me je Edo prosil, če bi prebral njegov tekst in mu kaj napisal za uvodno besedo, me je to seveda razveselilo; nenazadnje tudi zato, ker sem se za Latinsko Ameriko posebej zanimal že od osnovnošolskih klopi. A mi je njegovo pisanje, predstavljeno v tej knjigi, vse poznavanje še dodatno in pretanjeno obogatilo in poglobilo. Posebej je k temu pripomoglo že dopisovanje z Edom v tistem času. Moje tedanje delo v Celovcu, ki je časovno skoraj v celoti sovpadalo z njegovim v Čilu, je tako precej naključno prežeto z dodatnim spoznavanjem Latinske Amerike: v moje koroško bivanje je bilo vtakano precej doživetih srečanj z južnoameriškimi Slovenci, to pa sem koristno dopolnjeval skozi prijateljeva pisma, polna tenkočutnih zapažanj o tej oddaljeni celini.

Ob pozornem branju te knjige lahko v njej odkrijemo kar tri sočasne in prepletene zgodbe.

Prva je ta, ki govori o Čilu, neposredno, v ospredju in z vso odprtostjo ter nazornostjo. V njej se nam avtor kaže kot pozoren in dojemljiv človek, izkušeni diplomat in konzul, zvedav popotnik in človek, ki je občutljiv za stiske običajnih ljudi, in hkrati zavidljivo dober poznavalec lokalnih razmer, navad in samoumevnosti (»Zato je gostu popolnoma jasno, kdaj je ustrezen trenutek, da se pobere.«). Opazuje in beleži spremembe v politiki, njegovemu očesu ne uide lagodnost skritega birokrata in zagate preprostega delavca. Predstavi nam, kako poteka tamkajšnji vsakdanjik, kako ljudje praznujejo in se veselijo ter kaj mislijo o svojih sosedih in sebi.

Druga zgodba, prisotna predvsem kot posredna parabola, govori o Sloveniji in slovenstvu. S tem ko avtor razglablja o Čilu, njegovi zgodovini in sedanjosti (ki jo zaradi dnevniško zasnovanega podajanja zaključí leta 1996), govori in piše tudi o Sloveniji in njeni tranziciji. Svojo domovino občuduje,

je nanjo ponosen in dela njej v prid, kjer je to le mogoče, toda istočasno ohranja do nje tudi kritičen odnos (»Slovenec se od Čilleanca 'naleze' ljubezni do domovine oz. patriotizma, prijaznosti do domačih ljudi in tujcev.«). Kot nauk je mogoče ugotoviti, da sta jasna slovenska izpričanost in nacionalen ponos najboljša popotnica človeku, ki se znajde na drugi strani oble, v Kopušarjevem primeru celo kot prvi državljani nove države z njenim povsem novim potnim listom. Prvi čilski uradnik, ki vidi ta dokument, je prijazna carinska uslužbenka slovenska rodu.

In seveda, tretja je zgodba o avtorju, njegovi življenjski poti, navezanosti na temperamenten kontinent; o intelektualcu, razmišljajočem tenkočutnežu preprostega srca in globoke duše. Kot pisec, ki pravzaprav mora v svojem delu, ne glede na njegovo naravo, vsaj do določene mere reflektirati lastno bit in skušnjo, je Kopušar odkrit, pošten in včasih tudi piker do sebe; vedno pa je zazrt naprej. Znotraj njegove družinske navezanosti na Čile vsekakor izstopa stric iz San Felipea – če bi zapisal malce zasanjano, bi rekel, da je to tisti magični sorodnik ali prijatelj (mar ga ni nekoč imel vsakdo izmed nas?), ki je tako nujno potreben, da se posameznik približa zaokrožitvi svoje identitete. Na koncu sveta je ena sama volja do življenja – je to tisto spoznanje, ki nam ga posreduje gladko, privlačno in enostavno napisano ter zelo berljivo strokovno čtivo, polno pomembnih podatkov in zanimivosti ter osebnih vtisov? Iz avtorja na trenutke govori Čilleanec, domačin poznavalec, »insider«, hkrati pa razgledan in pozoren opazovalec, celo psiholog, »outsider«. Zraven strokovnega poduka, potopisnih prijemov in osebnih refleksij tako tekst vsebuje tudi pomembne antropološke prvine. Kako dobro za bralce! V obdobju internetne generacije nam zato Kopušar s svojim pisanjem približa tiste strani človekovega življenja v daljnji deželi, ki jih je edino mogoče spoznati in doživeti v živo – vprašanje je, če ni to največja odlika njegovega dela.

V vsakem primeru pa človek vedno znova odkriva in prepozna, zraven novosti, stare in večno veljavne resnice. Z leti se vedno bolj sprašujem, če ni to celo pomembnejše, kot pa zgolj iskanje novega. Edvard Kopusar nam s svojo zgodbo o Čilu posredno odkriva kozmopolitsko večplastnost sodobnega človeka, ki se zaveda svojih stisk in zadovoljstev, saj je oboje dodobra skušil, in ki se dobro počuti doma.

Antologija ženske znanstvene fantastike: *Med strahom in zaupanjem ali sla po letenju*¹¹

JANUARSKA EPISTOLA OB POLEDENELEM MOČNIKU, 2002

Če bi se lahko strinjali z obrabljeno, a zato nič manj veljavno ugotovitvijo, da je politika umetnost mogočega, mar bi potem tudi lahko dejali, da je znanstvena fantastika (dalje: *zf*) umetnost nemogočega, nerealnega, nedosegljivega?

Če za prvo, torej politiko, velja, da so ženske v njej redek pojav, ali potemtakem to velja tudi za drugo, torej za *zf*? In glede na to da so ženske, kadar se v prvi uveljavijo, izjemno opazne, uspešne in zasenčijo večino moških udeležencev – bi lahko kaj takega tudi sklepali za prisotnost in dejavnost žensk v *zf*?

Že samo nekaj zastavljenih vprašanj nam tako odpira široko polje možnih odgovorov in odgovarjanj, bistveno več, kot pa ga ponuja okvir te uvodne študije k zbirki *zf* zgodb svetovnih avtoric, prevedenih v slovenščino. In ne nazadnje, kdo ve, kakšne vse bi bile in kako bi bile brane naslednje vrstice, če bi dopustili možnost, da je njihov avtor ali moški ali pa ženska.

Posebnost in privlačnost *zf* je prav gotovo v tem, da v neslutene in nezaključene, verjetno tudi nedosežene razsežnosti odpira polje možnega dogajanja za naracijo in akterje, še zlasti, ko jih pomika oziroma postavlja v poljuben čas in prostor ter jim omogoča, da se v njem/njima gibljejo, kakor že nanese oziroma je primerno in potrebno, pri tem pa vedno upoštevajo oz. se trudi upoštevati tiste premise, ki jih že spoznana ali pa šele zgo-

¹¹ Objavljeno v: Blodnjak (znanstvene fantastike) 3: Ali ženske sanjajo o kuharskih receptih? Ljubljana: Založniški atelje Blodnjak, str. i–viii. Podpisano s psevdonimom.

predvidevajoča znanost prepoznava kot izvedljive, danes ali šele jutri. Pri tem pa seveda niti ni potrebno poudarjati, da za tako razumljen ustvarjalni in v bistvu brezmejni okvir *zf* ni važno, kdo so tisti, ki jo pišejo, moški ali ženske. Pa vendar, zakaj, ob vseh ostalih kategorizacijah in klasifikacijah, zakaj ne razmišljati tudi o tisti *zf*, ki jo pišejo moški, in o tisti, ki jo pišejo ženske. Zato zaradi jasnosti in enostavnega ločevanja uporabljam izraza 'moška' in 'ženska' *zf* opisno: *zf*, ki jo pišejo moški oz. ženske (kakršnako koli morebitna drugačna interpretacija nima nobene zveze z mojim namenom uporabe teh terminov).

Če bo zato ta žanr zaradi tega bolj analitično obdelan, bolje razumljen in opredeljen, je to dobro. In seveda, če bi tako razmišljanje šlo v smer vrednotenja, ki bi izhajalo zgolj iz spolnosti pisca, potem je bolje, da počnemo kaj drugega, pametnega.

Že malo bolj tehten sprehod skozi enciklopedije nam pokaže, da v *zf* prevladujejo moški pisci in da je ženskih avtoric malo. Po nekaterih virih (v tej študiji izhajam, kar se faktografskih podatkov in sklicevanj na osnovne trende tiče, iz Grolierjeve 'Encyclopedia of SF' iz leta 1995) se 'ženski val', če ga lahko za tukajšnje potrebe tako delovno opredelimo, pojavi v 60. letih prejšnjega stoletja in od takrat postaja prisotnost ženskih avtoric (in tudi urednic) v *zf* vedno bolj opazna in vsakodnevna, prav tako pa njihova literarna produkcija, ki narašča tako po obsegu kot po vsebini.

Sprva v ženski *zf* izstopa, verjetno kot neke vrste primarna reakcija na moško *zf*, tudi fokusiranost avtoric na ženske protagonistke, ki imajo aktivno vlogo v besedilih, za razliko od bolj kot ne vloge pasivnih objektov v moški *zf*, kjer je bilo ženske treba predvsem reševati iz raznih zagat (ugrabitve, nesreče itd.) oz. so bile postavljene v klišejske vloge pasivnih spremljevalk glavnih akterjev, dostikrat kot čedne spremljevalke, ki so na ta način razgibale dogajanje in scenografijo. Seveda obstajajo tudi posamezni primeri, ki – najverjetneje – kot izjeme potrjujejo pravkar zapisane splošne ugotovitve. Pri tem je možno omeniti recimo Barbarello, privlačno, premeteno in iznajdljivo stripsko junakinjo vesoljskih pustolovščin, ki v njih, vedno obdana, celo obkrožena z moškim svetom, igra aktivno vlogo. Naj pri tem poudarim, da želim s tem predvsem na ravni splošne ocene trendov

predstaviti poenostavljeno skico relacij, ki jih ugotavljamo v tej literaturi do sredine prejšnjega stoletja.

Tako bi bilo mogoče ugotoviti, da se ženske v *zf* pojavljajo zlasti kot a) avtorice, b) kot urednice in c) kot predmet literarne obdelave, slednje pa vsaj v treh vlogah, tj. kot aktivne protagonistke, kot pasivne in bežne protagonistke ter kot odsotne, tj. nase opozarjajo s svojo odsotnostjo.

Ne vem, kdo vse sanja o kuharskih receptih in kdo vse sanja o električnih ovcah, sem pa prepričan, kako dobra je ideja in projekt predstavitve ženske *zf* proze slovenskemu bralcu, zato je treba urednika in prevajalca vsekakor pohvaliti za ta dosežek. Zaradi predstavitve tega vidika žanra slovenskemu bralcu, zlasti tistemu, ki se šele seznanja z njim, in tudi zaradi splošne izobrazbe vseh, ki ga prebiramo že desetletja, je to dobra poteza. In ne nazadnje – računati je treba, da bo ta knjiga po eni strani pomenila dodatno vzpodbudo za slovenske avtorice in njihovo pisanje ter po drugi strani tudi za pripravo podobnega projekta. Kot povsem slučajni *zf* navdušenec od otroških let in kot enako slučajni, a zato z izborom nič manj počaščeni avtor tega besedila, si vsekakor želim, da bi, recimo, čez leto in dan imel priložnost napisati spremno besedo podobne sorte za slovensko antologijo ženske *zf*.

Kadar gre za žensko *zf*, pač najlažje prepoznamo po imenih avtoric, če smo, seveda, pripravljeni verjeti tistemu, kar piše. Ker pa za zahtevnega in kritičnega bralca to ne zadošča, se je vseeno treba vprašati, po čem bi še lahko spoznali oz. prepoznali žensko oz. moško *zf*. Je to stil ubesedovanja, je to izbor akterjev in način njihove prezentacije, mar izbor obdelanih tem, kombinacija različnih metod in prijemov, ali pa to kar enostavno, čeprav hkrati tudi tankočutno, začutimo, prepoznamo, kot otrok prepozna svojo mater, ne da bi mu kdo to posebej obrazložil?

Ali pa je to dejansko enostavno zaradi morebitnega stereotipnega pristopa v dobršnem delu moške *zf*, ko pač pojavljanje žensk zlahka uvrščamo v vrsto klasičnih klišejev, ki se iz vsakdanjega življenja ravno tako zlahka, morebiti celo nevede, prenašajo v literarno refleksijo tega istega življenja, ki ga *zf* dodatno razgrinja in razširja, in so pri tem mačistično-feministični klišeji diabolčni spremljevalci in vsakdanje priročno sredstvo konstrukcije medspolnega ubesedovanja? Kdo vse ve?

Vendar pa najprej pre-berimo zgodbe, ki nam jih ponujajo naslednje strani in uživajmo v njih. Zaželimo si, da bi to bilo prvo poslanstvo, ostalo pa najpač sledi po lastnem izboru slehernega bralca.

Knjiga nam prinaša enajst zgodb enajst avtoric različnih generacij, ki v zgodbah ubesedujejo različne teme in razgrinjajo pred nami, v naših očeh, mislih in fantazijah najbolj nenavadna in ne-mogoča prostranstva.

Predstavljena snov zajema iz širokega možnega izbora tematskih sklopov žanrovskega arzenala, med njimi pa izstopajo:

- a) prvi stik, tako uspel in neuspel (v večih zgodbah) kot tisti, ki je zgolj sredstvo za kako, četudi nerazumljeno sporočilo (*Kumarična omaka*);
- b) mutanti (*Zdravilo za vse*);
- c) prihod tujcev na Zemljo oz. k nam (»Spoznala je, da verjame vanjo zato, ker če bi ona pošiljala zemeljsko življenje v vesolje med zvezde, bi naredila točno tako.« - *Močvirski rezervat*; »Težave v raju«, sem rekel. »Vedno so težave v raju, na to lahko računaš, na kateremkoli svetu.« - *Pravi obrazi*);
- č) že preveč znani in poznani odpor do različnosti in skrita sla po njej (Možnost, da bi kateremukoli otroku Gyra zrasla krila, je bila tisoč proti ena. Malo preden sem odšel, sem vprašal: »Ali kdaj sanjate o letenju?« Njegov odgovor je bil čisto pravniški, odgovarjal je počasi. Pogledal je stran, skozi okno. »Kdo pa ne?« je rekel. - *Letalci Gyja*);
- d) vedno mogoča in dostikrat tudi uporabljena zloraba tehnologije (*Ljubica, bila si čudovita*);
- e) tuji svetovi, ki pa so vedno za koga domači (*Pomen besede*);
- f) različne kombinacije (prvi stik, mutanti in vseprisotnost življenja, inteligence - *Obesiti mačku zvonec*);
- g) *deja vu* psihološke variacije česar koli že (*Hladna večerja*; *Na stenah Irezumija*);
- h) post-katastrofična rekonvalescenca (»Zdravljenje ni proces, pri katerem bi se stvari povrnilo v prejšnje stanje. Je sprejemanje stvari, kakršne so zdaj.« - *Himera*).

Zgodbe so vznemirljive in privlačne, iz njih pa še posebej opazno veje psihološka refleksija medčloveških odnosov v različnih tipologijah okolja. Zaradi narave žanra je ta tipologija tako rada postavljena, odigrana v mejnih situacijah, kjer se tako pogosto v prvem stiku najmanj trije, praviloma pa vsaj štirje elementi (dva tujca in najmanj eno, če ne dvoje, njima tujih okolij) staknejo v usodno matriko: »In prav v tej vlažni jami je življenje, saj v njej preživijo živali! Ali ni za nas zelo pomembno, da odkrijemo, kako so se lahko tako hitro prilagodile tako visoki radiaciji?« (...) »Imajo duše, ki jih lahko dosežemo. Sijoči premičnež, ki je izpustil naše ujetnike, ko nam vsem ne bi uspelo - moramo vzpostaviti stik z njegovim izrastkom in mu povedati za našo težavo. Ti tujci morajo imeti tudi vesoljske polete; ne spadajo v ta svet. Lahko nam pomagajo.« (Obesiti mačku zvonec) In v taki matriki nepojmljivo zapletenih odnosov, v katere so vpleteni in zapleteni protagonisti, je vedno ključnega pomena komunikacija - jo bodo uspeli vzpostaviti, je sploh mogoča, je celo potrebna, kaj je to komunikacija: »... a bistvo komunikacije bi moralo biti, da nas pustijo pri miru.« (Obesiti...) In ko je že enkrat komunikacija vzpostavljena (očitno je torej potrebna?), kako dešifrirati njeno sporočilo in ga razumeti ter nanj reagirati, je to sploh mogoče: »Njihovo skrivno življenje bo varno z njim ... vsa njihova življenja bodo pri njem varna.« (Obesiti...) Ali je potemtakem sploh čudno, da se v tej strahoviti tujskosti ta silna želja in ihta po stiku tako pogosto sprevrže v paradoks ne-razumevanja, ne-uspeha, v svojevrstni Brechtov kozmični krog s kredo?

Je ta krog kaj manj sklenjen, ko gre za tako starodavne in na videz tako preproste stvari, kot je letenje?

(Včasih se mi sanja, že dolgo se mi ni, da letim. Da poskušam leteti: delam dolge korake, poskoke, vedno daljše, vedno bolj nad tlemi, nato pa kar poletim – in čeprav se tega ne zavedam jasno, vem, da letim brez kril. In ko letim, se počutim božansko, nezemeljsko. A nikoli ne morem dolgo leteti, vedno kmalu pristanem, mehko, spretno, kot da bi vse življenje počel samo to. Kako dolgo se mi že ni sanjalo, da letim.)

Dejstvo vsekakor je, da obstaja razlika med moško in žensko *z.f.* Kako pač ne bi, saj je to nekaj povsem normalnega. Vendar pa se nam ob ugotavljanju te razlike in ob podatku, da se ženske kot avtorice pojavljajo šele nekaj desetletij

in da še vedno krepko zaostajajo za moškimi avtorji, pokaže naslednja ugotovitev: tudi zato *zfk* kot žanr ne bo celovita, dokler ženske ne bodo (z-mogle) več pisati. Ker gre pri tem ponovno za eno od splošnih ugotovitev (za natančnejše izsledke bi bilo vsekakor treba opraviti obsežne in podrobno empirično raziskavo), naj poudarim, da velja to pretežno za angloameriško *zfoz*. za tisto, ki se v angleščini tudi pojavlja na knjižnem trgu. Za slovenske razmere pa je možno pravkar navedeno ugotovitev zapisati še veliko bolj drastično.

Že zelo dolgo berem *zf*, čeprav zadnja leta res nekoliko manj, vendar pa moram reči, da sem odkril nove, posebne, dodatne vidike, ko sem spoznal in začel brati Ursulo K. LeGuin (sporočilo: svetloba je leva roka teme, tema je desna roka svetlobe) in ko sem najprej na dušek prebral, nato pa preštudiral, večkrat, izjemni cikel Jean M. Auel, njeno presunljivo in mogočno sago o kromanjonki Eyli, kjer in ko se človeku med branjem ne samo na trenutke zazdi, kot da je ona tu, kot da jo boš srečal na sprehodu po travnikih, med potoki in gozdnimi obronki, s pogledom, uprtim v dalje in sinjine oblakov, kamor človek duh hiti in beži, da se prosto, svobodno, sproščeno odpravlja, skozi prostorčas, kamor si želi in kamor ga nese. Če ne drugače, mi je postalo ob srečanju s stvaritvami omenjenih avtoric jasno, da je dotedanji večinoma moški *zfp* pač nekaj manjkalo. S tem ne mislim trditi, da je *oz*. je bila *zf*, ki jo pišejo moški, pomanjkljiva, ampak, da je *zfk* kot žanr, kot celota, ki in ko so jo pisali samo moški, pomanjkljiva. Odgovor na vprašanje, zakaj so ženske tako malo pisale in zakaj se šele tako pozno pojavijo v obravnavanem žanru, bi presegal okvire te študije, si ga je pa vseeno dobro zastaviti. Ali pa mar pišejo več, kot se jim objavlja, pa je šele pojav žensk - urednic odločneje sprožil njihovo objavlanje, s tem vzpodbudil, da ne rečem odkril njihovo pisanje ter povzročil rast trenda?

Vprašajmo se sedaj še, kako je s tu obravnavano tematiko v slovenski *zf*. Že na začetku, povzemajoč po Enciklopediji Slovenije (*znanstvena fantastika*), je treba navesti podatek, da je leta 1953 V. Pacheiner-Klander prva v slovenskem jeziku uporabila izraz 'znanstveno-fantastični roman', medtem ko je Zlata Pirnat-Cognard za slovensko poimenovanje žanra predlagala 'fiktivno-znanstvena literatura'. Omenjeno geslo sicer prinaša samo še eno žensko ime, to je Metka Kordigel, ki je avtorica enainštiridesetega zvezka Literarnega

leksikona (Znanstvena fantastika, Ljubljana, 1994) in ki je tudi doktorirala na obravnavano temo (študija opusa Mihe Remca, Franja Puncerja in Bojana Meserka). Dodatna poizvedovanja nas opozorijo na zgolj dve avtorici na Slovenskem v tem žanru: Marjetka Jeršek je napisala dve knjigi, in sicer 'Smagrdno mesto', 1991 ter 'Kariatidno srce', 1992, in Natalija Kušar, 'Radost življenja' (pisec te študije bo hvaležen za vsako dodatno tovrstno informacijo).

Ženske se kot protagonistke različnih stopenj aktivnosti oz. pasivnosti seveda pojavljajo v moški slovenski *zf*. V tem smislu je zagotovo treba opozoriti na opus Mihe Remca, ki v svojih romanih (in tudi v nekaterih kratkih zgodbah) na osrednje mesto postavlja žensko (več o tem v spremni besedi k njegovemu najnovejšemu romanu Iksia, Obzorja, Maribor, 2001). In če po osebni izboru spodaj podpisanega omenim še tri kratke zgodbe z žensko kot osrednjim protagonistom, pa čeprav morebiti zgolj na simbolni ravni (ki je včasih močnejša, bolj sporočilna od dejanske), bi to vsekakor bile: V krempljih čarovnice Gite (Vid Pečjak), Pomnik za Evridiko (Miha Remec), Mavrična kri-la (Gregor Strniša).

Če bi takole nekje proti koncu tega razmišljanja skušala oceniti, kaj bi bilo v tem kontekstu tako vrednostno sporočilnega, na kar bi bilo treba posebej opozoriti, bi zagotovo zapisala naslednje: izgleda, da iz pisanja ženskih avtoric v znanstveni fantastiki po eni strani veje določena tankočutnost, zdi se mi, da celo nežnost, in po drugi strani nekaj, kar bi poimenovala kot mehko, komaj otipljivo tkivo za kodeks medosebne (tudi medspolne) etike, ki je v samem temelju prežeta z imperativom popolne svobode in vsestranske odprtosti do druge-ga. Skušam si predstavljati, da je ta odprtost tisti medij, ki mi in nama omogoča dostop do enakosti in enakopravnosti (čeprav me včasih kar zmrazi, ko kdo omeni slednja pojma).

Ali kot sem bila slišala v komaj slišnem šepetu misli ono minulo noč: vse to, kar imava midva/midve med sabo, je samo in izključno najina stvar; tako kot je tisto, kar imata vidva/vidve med sabo, zgolj vajina stvar in tako gre to naprej. Samo če ti zaupam, brez strahu, in če sem pripravljena, ti lahko kaj povem – a to nikakor ni nujno, ni potrebno in ni razloga, da bi ravno tako bilo, če se jaz sama tako ne odločim. In če si pripravljen-a to sprejeti – večkrat, ko obstaja ta -ka pripravljenost, bolj naravno, bolj samoumevno postaja vse skupaj, polneje

in bogateje, glej!, sva si lahko enaka/enaki, si lahko zaupava, se lahko zaneseva drug na drugega.

Zato se mi v tej prozorni, albinski opni medspolnega prehajanja in slehernega uživanja ob branju žanra, ne glede na avtorsko poreklo, zazdi, kako pomembno je, da žanr pišejo vsi, da lahko bralstvo z veliko žlico zajema iz ponujene bere in da se s tem širi obzorje nemogočega in magično polje nedosegljivega. Oboje jemljem kot neizpodbitno vzpodbudo in motivacijo za nadaljnje pisanje *zf*, pri tem pa si želim, brez zardelih lic (če pa so že pordela, je to zaradi sprehoda po mrzli planjavi), več poguma, več – kako naj rečem, ženskosti, več normalnosti.

Spomini na leto 1991 – Celovec: *Zadnji jugoslovanski in prvi slovenski konzul*¹²

LJUBLJANA, APRIL 2002

Sreda šestindvajsetega junija 1991 je bil tako lep, sončen dan, poln vznemirjenja in pričakovanj, da bi si človek zaželel, da ga kar ne bi bilo konec. Kako ne, bil sem doma. No, sploh pa je bilo tisto poletje dolgo in vroče v celoti.

Med opoldanskim vrvežem sem sedel na vrtu železniške restavracije v Ljubljani in čakal na zvezo za Celovec. V eni roki sem držal velik sladoleđ Ljubljanskih mlekarn, z drugo pa listal praznične številke Mladine, Dela in Dnevnika. Bil sem na poti v sosednjo Avstrijo, da na generalnem konzulatu tedaj še ne bivše države začnem delati kot konzul.

Pred dvema dnevoma sem se po telefonu pogovarjal z Duško Merc, vodjo kadrovske službe na zunanjem ministrstvu, ki mi je sporočila, da me kliče, ker minister dr. Rupel zaradi izredne situacije nima časa za pogovor. Posebej je poudarila, da naj ja pravočasno odpotujem. Čeprav bom formalno, vsaj za zdaj, delal na jugoslovanskem konzulatu, ne glede na to kako dolgo bo trajalo, gre za sosednjo državo, za našo manjšino, za delovno mesto, ki so ga vedno zasedali Slovenci in če ga tudi tokrat ne bi, bodo iz Beograda sigurno poslali koga drugega, svojega; najmanj, kar je potrebno storiti, je, da se zavzame pozicija, bo že prav prišlo.

¹² Objavljeno v: Teropšič, Tomaž (ur.), Teropšič, Mitja (ur.). *Zmagovito Posavje: spominski zbornik*. Brežice: Posavski muzej; Zveza veteranov za Slovenijo, Pokrajinski odbor za Posavje, 2011. Str. 343–348. Izdaja zbornika se je sicer malo zavlekla, ampak spominski zapis je s tem samo pridobil.

Pred štirimi dnevi sem praznoval 35. rojstni dan, še dan pred tem, v petek, sem s poslovnim vlakom Sava zapustil vročični in razbeljeni Beograd. V četrtek pozno popoldan, še en dan prej, sem se poslovil od tamkajšnjega nadškofa in metropolita dr. Franca Perka. Prijazno in vzpodbudno mi je predal popotnico: »Veselim se Vašega dela; Slovenija bo sedaj rabila veliko moči, da se postavi na noge in uveljavi«. Teden dni prej sem bil gost na večerji, ki jo je priredil dr. Ciril Stern, avstrijski generalni konzul v Beogradu, sicer pa koroški Slovenec. Dobil sem veliko informacij in tudi neformalnih nasvetov, v spominu pa mi je ostal pogovor z novim avstrijskim veleposlanikom, ki je potožil, da ne more predati poverljivih pisem. Država, v katero je prišel, namreč nima predsednika (takrat je nekaj mesecev trajala blokada zveznega predsedstva, ker zaradi nasprotovanja t.im. srbskega bloka ni bilo mogoče izvoliti Hrvata Stipeta Mesića za predsednika).

Še dva dogodka iz tistega obdobja mi prihajata v spomin kot zelo tipična: ko sem bil še na pripravah, sem v Slovenskem vestniku, tedniku Zveze slovenskih organizacij na Koroškem, prebral vestičko, ki je napovedovala moj приход. Urednik Ivan Lukan je napisal, da prihaja za konzula »Slovenec iz Krškega«; in ko sem se poslovil iz tedanjega zveznega ministrstva, mi je načelnik politične uprave, v kateri sem tedaj delal, dejal s porogljivim tonom: »Pa ne se odcepiti - no, saj tudi če bi se hoteli, se ne morete.« Nekaj mesecev pozneje, proti koncu leta, sem v televizijskih poročilih zasledil, da je umrl za posledicami možganske kapi, kot zadnji jugoslovanski veleposlanik v Albaniji. Mi pa smo se medtem osamosvojili.

Bilo je na torkov poldan, proti koncu julija, ko sem se udeležil otvoritve likovne razstave v eni od številnih celovških galerij. Župan Leopold Guggenberger me je posebej pozdravil kot slovenskega konzula, četudi to formalno še nisem bil.

Pozneje sem se mu za to spoštljivo in pogumno gesto posebej zahvalil. Odvrnil je, da se mu to zdi povsem normalno, kot se mu je zdelo normalno, da med junijsko vojno sede v avtomobil in se skozi barikade odpelje v Ljubljano k predsedniku slovenske vlade Peterletu in mu na ta način jasno prenese svojo podporo. Pa tudi ostali koroški deželni in mestni ter občinski politiki in uradniki so z enakim navdušenjem podpirali slovenska prizadevanja

za samostojnost. Zavzeto, odprtih rok in veliko bolj, kot bi jim to narekovale formalnosti. S precejšnjim odporom sem se odpravil na serijo formalnih nastopnih obiskov, ki pa so se spremenili v topla srečanja, kjer so vsi po vrsti izražali podporo Sloveniji in razumevanje za naše poteze: deželni glavar Zernatto, njegova namestnika Ambrozy in Haider, direktor varnosti, policije, zaporov, žandarmerije, vojske ... Pozneje, po mednarodnem priznanju Slovenije, so mi ti že prej navezani stiki izjemno koristili.

Uradno sem pričel delati v četrtek, 27. junija. Natarakar, ki mi je postregel z zajtrkom v hotelu Liebetegger, mi je hkrati s svežimi 'kajzericami' serviral novico – v Ljubljani pa je vojna, kajneda, tanki so na ulicah. Šok, kot za vse in vsakogar, hkrati pa dodatna motivacija in pogum, a tudi opozorilo na previdnost in taktnost. Oboje je bilo zelo potrebno, saj je bila ekipa na generalnem konzulatu zelo mešana: trije Slovenci, nekaj Srbov in Muslimanov, treba je bilo veliko spretnosti, da se vzdušje ni pokvarilo. To se pa ni smelo, saj sem moral biti vsak dan v naslednjih mesecih stalen gost na celovškem letališču, ki je zaradi blokade slovenskega zračnega prostora, postalo dobesedno 'naše'. Po enem tednu delegacij ni bilo več smiselno šteti. Zunanji minister je bil dnevni tranzitni gost, enkrat me je eden od koroških varnostnikov, ko smo čakali prihod letala, vprašal, kako neki zmore, od kod mu vsa ta energija. Med najbolj razburljivimi in zahtevnimi je vsekakor bilo sodelovanje pri organizaciji sestanka slovenskega vodstva z nemškimi zunanjim ministrom Genscherjem v Beljaških toplicah. Sestanka zaradi nevarnosti ni bilo priporočljivo organizirati v Sloveniji, zato se je slovenski del konzulata moral še posebej potruditi, da je prikrikl pomembnost dogodka.

V soboto, 29. junija, tretji dan moje službe, smo na konzulat dobili po faksu povabilo ministra dr. Rupla (poslano je bilo na vsa jugoslovanska predstavništva, kjer smo delali Slovenci), da se priključimo diplomaciji nastajajoče slovenske države. V ponedeljek je bil poslan v Ljubljano pozitiven odgovor, seveda, po telefonu pa smo dobili navodilo, da naj pazimo pri delu in se izogibamo slehernim zaostrovanjem in konfliktom.

Delo je sicer potekalo po treh osnovnih tirih: skrb za slovenske delegacije, ki so iz Celovca potovale po Evropi, vzdrževanje stikov z uradnimi deželnimi organi in še posebej stiki s slovensko manjšino. Vmes pa je bilo seveda

treba opravljati redno konzularno delo. Spomnem se Albanca, očeta številne družine, ki je delal na Koroškem, ko me je prosil, da naj ne dovolim, da mu sina pošljejo v vojsko, saj ne bo več upanja. Formalno ni šlo, a nekako sem mu uspel prišepniti, naj me pozneje počaka zunaj, v sosednji ulici. Med odmorom za kosilo sem mu potem svetoval, naj prinese kakšno potrdilo, da je fant v službi, v šoli, karkoli, naj se znajde. Čez nekaj dni je res prišel, oddal dokument, tako da smo mu morali napisati potrdilo, da mu še ni treba na službenje vojaškega roka, kar je takrat pomenilo pošiljanje v vojno. Možakarja sem čez dve, tri leta, srečal na Jesenicah – že od daleč, čez cesto, je mahal in se mi zahvaljeval. Toda, ves čas je bilo treba paziti: nek večer so mi pred stanovanjem, iz avtomobila, ki je počasi peljal mimo, v hrvaščini zagrozili, da mi bodo podtaknili bombo – vidiš, kaj delajo tvoji v Vukovarju, le pazi se! Pozneje se je ugotovilo, da je to bil eden od hrvaških emigrantov, ki je za vse zaposlene na konzulatu smatral, da so Srbi. Na srečo se grožnja ni uresničila.

Stiki z manjšino so se počasi širili in krepili, čeprav marsikomu ni bilo jasno, kako stvari tečejo (vsega tudi ni bilo mogoče, a tudi ne dobro pojasnjevati). Led je bil prebit nekega nedeljskega dopoldneva, ko sem se z družino udeležil zaključne prireditve na prostem ob likovnem tednu na Radišah, kraju z močnim kulturnim utripom nad Celovcem. Malo smo zamudili, ker je pač bilo treba iskati, zato smo vsi trije sedli kar na zadnjo klop in prisluhnili. Otroška glasbena skupina je zaigrala skladbo »Po Koroškem, po Kranjskem«, Luka, ki je imel tedaj dobra tri leta, pa je spontano vstal in pričel na glas peti, vaje je bil od doma. Vsi so se ozrli, presenečeno pogledali, nato pa zaploskali.

December se je zaključil s pričakovanjem že napovedanega priznanja s strani Evropske unije, nekaj priznanj je že prispelo, zvezne oblasti pa so napovedale, da bodo s koncem leta zaprle generalni konzulat v Celovcu. Prve dni novega leta se je to tudi izvedlo. Papirji so bili zapečateni, nekaj pa sem jih uspel spraviti domov; upam, da je komu kaj prav prišlo. Moja slovenska kolega sta odšla v Ljubljano, jaz pa sem po ustnem navodilu generalnega sekretarja našega zunanjega ministrstva ostal v Celovcu (»Poskusi ostati v konzulatu – če ne bo šlo, boš pa tistih nekaj dni uradoval doma. Ne rabimo herojev, ampak diplomate, ki bodo znali delati v vsaki situaciji.«). Z delom sem nadaljeval, po petnajstem januarju tudi uradno, v prostorih predstavništva

Ljubljanske banke, dokler nismo ob junijskem prazniku uradno odprli slovenski konzulat v Celovcu.¹³

Leto, ki je minilo, pa je bilo izjemno, v vsakem pogledu.

Če pomislim, da so Hrvat, ki je bil zadnji jugoslovanski veleposlanik na Dunaju, ko je enkrat poleti prišel zjutraj v službo, varnostniki pomolili pištolo skozi vrata in ga nagnali (Srbi so prevzeli stavbo veleposlaništva, Bosanci prostore gospodarskega predstavništva, Hrvat je potem ostal v rezidenci - mini sukcesija...), če pomislim, kako narodnostno mešana je bila zasedba v Celovcu (imel sem pištolo na dnu železne blagajne, ki pa se je nisem niti dotaknil, kot verjetno tudi moj predhodnik ne, varnostnik je imel neko brzostrelko, kaj vem, kaj je imel šifrant, le-ti so bili povsod zadnje oporišče režima) in kaj vse je bilo treba narediti za Slovenijo (šef varnostno obveščevalne službe je po posvetu z zunanjim in notranjim ministrom odločil, da ne bi bilo primerno kakorkoli poskusiti prevzeti konzulat), si mislim, da smo jo kar dobro odnesli in da se je vsekakor splačalo biti zadržan in premišljen. Nenazadnje smo s tem tudi dokazali, da znamo krizne situacije urejati umirjeno, a ob tem nič manj zavzeto.

In še dva spomina, dve ponazoritvi te izjemnosti.

Nekaj tednov pred junijskim odhodom iz Beograda (v zveznem sekretariatu sem bil zadolžen za Kanado, Avstralijo in Novo Zelandijo) sem dobil pismo, ki mi ga je poslala pooblaščená ministrica na avstralskem veleposlaništvu. Seznanila me je, da so od jugoslovanske vlade zaprosili za podatke iz posameznih republik o vojnih zločincih v neki zadevi, in me zaprosila, če lahko preverim, ali ni morebiti kdo od zveznih uradnikov pripisal, dodal kakšno ime, ki ga pa slovenske oblasti ne bi imele na takem seznamu. To je bila zame pomembna izkušnja diplomatske tenkočutnosti in solidarnosti, a tudi spoznanje, da so diplomati tedaj natančno poznali odnose v tisti državi, vendar je politika ubirala svojo pot.

Med številnimi zaporniki v celovškem zaporu poleti 1991 je bil tudi fant iz Ljubljane. Zaprt je bil, ker se je bolj kot ne mladostno izživljanje s plinsko, zastraševalno pištolo zaradi razlike v kazenskih sankcijah med obema državama izteklo v tri leta zavora. Večkrat sem ga obiskal v zaporu in končno

¹³ Slavnostni govornik je bil predsednik parlamenta dr. France Bučar.

smo uspeli urediti, da bi ga konec jeseni poslali na prestajanje kazni v Slovenijo, domov. Ker takrat, v obdobju tromesečnega moratorija, še nismo bili mednarodno priznani, je uradna meddržavna diplomatska korespondenca šla preko Beograda, kjer pa se nihče več ni ukvarjal s takšnimi obrobni zadevami. Ko so avstrijski zvezni uradniki fanta pripeljali na šentiljski mejni prehod, da ga izroče oblastem sosednje države, tam ni bilo nikogar. Zaporniku so izročili dokumente in njegove osebne stvari, mu dejali, da je za njih postopek končan in odšli. Fant, ki bi lahko mirne duše izginil kamorkoli, je odšel domov in se naslednji dan javil na ministrstvu za pravosodje. Pozneje so mi povedali, da je bil kmalu pomiloščen.

Če bom kdaj pisal spomine tudi na Celovec (tukaj napisano sem deloma povzel po knjigi »Slovenec v Beogradu«, ki sem jo zaključil tisto poletje, izšla pa je dosti pozneje, na prijateljevo nagovarjanje), jih bom začel s parabolo o zadnjem jugoslovanskem konzulu (po tistem juniju jih ni bilo več, saj je država šla v franže) in o prvem slovenskem, ki je po svojih skromnih močeh prispeval, da se je nova država otresla recidivov svoje predhodnice. Ta dvojna vloga in situacija službovanja na prehodu nam je bila Slovencem v preteklem stoletju očitno pisana na kožo: živeli smo v štirih državah in preživeli tri vojne. Ko bi le ne bilo nobene vojne več, država nam bo pa ostala.

V spomin Črtomirja Čarga: »Pogled preko rame«¹⁴

SP. POHANCA, ZGODNJEGA APRILA 2003

S Črtomirjem Čargom sva se spoznala pred nekaj več kot dvajsetimi leti – kako čas beži!

Takrat sem šele dobro začel delati v krški papirnici oz. celulozi; v duhu tedanjega časa sva bila najprej oba »tovariša« in sva se, jasno, vikala. Meni se je zdelo nespoštljivo, da bi ga takorekoč že po dveh, treh dneh trepljal po ramenih in tikal, čeprav sem bil v njegovi družbi dolgo časa edini, ki sem ga vikal. No, po več letih sva v neki debati oba presenečeno ugotovila stanje stvari in ga takoj popravila. Pa saj ni čudno, da sva na to pozabila – obema se je vsebina, ki naju je povezovala, zdela pomembnejša in na formo enostavno nisva bila pozorna.

Za Črta sem najprej slišal kot za fotografa in tako so ga mi tudi predstavili. To mi je ostalo v spominu, čeprav pa niti ne vem več, kako in kdaj sva se spoznala – takrat je še delal v centralnem stikališču tedanjega tozda Energetika v krški papirnici. Pred tem sta se že desetletja poznala z mojim pokojnim očetom in zanimivo, kako je svet majhen: moja mama in Črtova soproga Danica sta bili skupaj med drugo svetovno vojno v izgnanstvu v okolici Dresdna. Po tistem sta se prvič srečali šele, ko sva se s Črtom že dobro poznala in prijateljevala.

¹⁴ Objavljeno v: TEROPŠIČ, Tomaž (ur.). *Bil sem zraven: 25. območni štab Teritorialne obrambe in vojne enote Teritorialne obrambe v vojni leta 1991: razstavni katalog*. Brežice: Posavski muzej, 2011. Str. 42–46. Publikacija je izšla dosti pozneje, kot je bilo prvotno mišljeno, saj je bilo veliko uredniškega dela, zamude pri oddaji nekaterih prispevkov in podobno.

Ko me je konec leta 1996 diplomatska pot zanesla na daljnji sever, v Stockholm, se mi je zgodilo, da sem bil proti koncu leta gost na kulturni prireditvi, ki jo je izvedlo slovensko društvo v Stockholmu. Za prireditev je bil zadolžen referent za kulturo Boris Šavc. In glej, ponovna potrditev, da je svet res majhen: eden prvih Slovencev, s katerim sem se srečal več kot 2000 km od doma, je bil Črtov prijatelj iz mladostnih let, iz Trnovega. Najlepša je trnovska fara, najlepše mi poje trnovski zvon, bi lahko malo za šalo in malo za res ponovil za Črtom. No, presneto res pa je bilo škripanje in cviljenje ljubljanskega tramvaja, ki je zavijal v oster ovinek blizu stanovanja, kjer so nekaj časa živeli Čargovi. Z Borisom sva se zadnjič videla na Črtovem pogrebu, zraven sta bila še dva njuna prijatelja, vsi skupaj pa so igrali v džez skupini, kar je bilo takrat v petdesetih nekaj podobnega kot dobro desetletje pozneje beatlomanija ali danes reperstvo. Črt je po preselitvi v Krško z džezom prekržaril Posavje. Ko je zvedel, da sem pa jaz iz artiške fare, je takoj povedal, da so enkrat ali dvakrat igrali tudi v Artičah. No, sobotni koncerti na videmskem celulozinem bazenu pa so postali že skoraj legendarni.

Če ne bi bila zamolčana – bog ve, zakaj – bi bila legendarna tudi prva mladinska delovna akcija v Sloveniji po drugi svetovni vojni. Že poleti 1945 so mladi ljubljanski fantje delali v Leskovcu pri Krškem in sredi gozdov na Studencu nad Sevnico. Črt, suhljat in majhen, kot večina ostalih, a s trobento, ki bi lahko bila skoraj večja od njega, je bil na Studencu trobentač. Razburljivo in težko, dostikrat tudi tvegano dogajanje opisuje Miran Sattler v povesti »Mestni vrabčki na vasi«, ki jo je v podlistku pred kakšnimi tremi desetletji objavila Mladina. Zanimivo, da isti medij v polovici osemdesetih ni želel objaviti intervjuja, ki sva ga o tem pripravila s Črtom.

Črt je bil fotograf in umetnik, preprost človek s silno energijo, občutenjem in z zavidljivo etiko, velik šaljivec, ki pa ga življenjska trpkost ni obšla.

Veliko sva debatirala o umetnosti in književnosti; kako ne bi. V spomenu mi je komaj še ostal verz, ki nama je bil večkrat za iztočnico: »Ljubim ta trdi čas/ pognal sem vanj svoje kali/ zdaj vase strmim vse dni/ bom našel v njem svoj obraz?« Umetnost je seveda bila Črtu bližja kot marsikomu: njegov oče Ivan Čargo je bil v prvi polovici prejšnjega stoletja eden vodilnih kubistov, mednarodno priznan, vse do svoje smrti v petdesetih letih pa je ostal

med vodilnimi slovenskimi slikarji. Muza je bila torej Črtu očitno položena v zibelko. Umetnost pa človeku vedno ne olajša življenja, kar umetniki vedo zelo dobro. Prešeren je celo zapisal, da je slep, kdor se s petjem ukvarja, govoril pa je tudi o sreče jezi. Slikar Ivan Čargo je bil poznan kot velik idealist in pokončen človek trdnih principov, zato je verjetno potreboval umetnost tudi kot olajšanje. Ne moremo pa biti povsem prepričani, da je vedno umetnost tista, ki človeku nujno prinese olajšanje.

Črtovo poznavanje sodobne literature in njenih avtorjev – marsikoga je osebno poznal – je bilo veliko in je kazalo na tenkočutneža in človeka, ki je znal prisluhnuti in začutiti. Spomnim se, kako zelo mu je bilo hudo, ko so mediji objavili, da je umrl Vitomil Zupan, brez dvoma eden največjih, čeprav tudi precej spotikanih romanistov prejšnjega stoletja na Slovenskem. Črt je prišel dopoldne k meni in še preden je dobro zaprl vrata, je že rekel, vprašal, vse v eni sapi: »Ali si slišal, Vitomil je umrl.« Sedela sva v pisarni, na srečo sama, in Črt se ni in ni mogel potolažiti. Meni pa je šele tedaj postalo jasno, kaj sem zamudil, ko se nisem v študentskih letih potrudil – zakopan v knjige – da bi Zupana osebno spoznal. A bilo je že prepozno.

Posebno poglavje Črtovega življenja so bili njegovi aforizmi. Bil sem osupel, ko sem se prvič srečal z njimi, ko mi je zaupal, da jih piše, ko sem jih bral. Morebiti se je ravno po lahkoti, s katero je ustvarjal aforizme, dalo izmeriti, kako silna je njegova umetniška moč in kako velik je razpon njegove ustvarjalnosti. Črt je prekipeval od energije.

V sredini osemdesetih, ko sem še urejal *Obveščevalca* v krški papirnici oz. celulozi, smo začeli z načrtnim objavljanjem njegovih aforizmov. Črt je imel svojo redno rubriko in veliko smo jih objavili. Danes vidim, da smo jih na ta način iztrgali pozabi in ostali so zapisani. Izjemna serija aforizmov, ki stojijo ob boku najboljšim slovenskim in ki temeljijo na silno tenkočutni, domiselni in ironično-kritični odslikavi nespameti, na katero ni imuna nobena družba v nobenem času. Pred leti sem razmišljal, kako bi bilo poučno in lepo, če bi Črtove aforizme zbrali v posebni knjigi, skupaj s satiričnim stripom, ki ga je tudi v *Obveščevalcu* objavljala Jože Novak. Naš *Obveščevalec* je bil takrat po zaslugi obeh avtorjev nekaj posebnega in je opazno izstopal med več kot stotimi tovarniškimi časopisi v Sloveniji. Žal nisem zmogel niti zadosti energije

niti premogel dovolj časa, da bi se lahko lotil takega projekta. To, kar sem si takrat zamislil kot naslov knjige, je pa danes naslov tega spominskega zapisa.

Med najboljšimi aforizmi, vsaj za moj okus, je vsekakor tisti, ki pravi: »Nisem za, kaj šele proti.« (S Črtovim soglasjem sem ga objavil v svoji knjigi »Slovenec v Beogradu«.)

Nastal je kot avtorjev pretanjen in šaljiv, seveda pa tudi kritičen odziv na poplavo referendumov, ki so okarakterizirali tisto obdobje samoupravljanja. Kdo bi si bil takrat mislil, da je ta njegov aforizem nesmrten in kako dobro se prilega tudi današnji demokratični Sloveniji. Kar zdi se mi, da stoji Črt tule ob meni in komentira, rekoč, od človeka namreč vedno pričakujejo, da se bo kar naprej za kaj izjasnjeval.

Ničmanj posebno in pomembno poglavje Črtovega življenja je bilo vezano na radioamaterizem. Ko je moja generacija šele po hipijevski revoluciji bežno in prvič slišala za globalizacijo, je bil Črt kozmopolitski duh, ki jo je že prakticiral. Preko radijske frekvence je imel znance povsod po svetu in bil z njimi takorekoč v dnevnem stiku. In človek bi pa danes skoraj pomislil, da se je zgodovina pričela z internetom...

Zdi se mi, da sta bila Črtov radioamaterizem in njegova fotografska dovršenost tisti potezi, ki sta med slovensko osamosvojitveno vojno vročega polja 1991 najbolj prišli do izraza. Črt, veteran vojne za Slovenijo, je bil njen akter in priča v Posavju in v Krakovskem gozdu. Ostal bo zapisan v analih slovenske zgodovine: v objektiv je ujel tok dogodkov in vzdušje tistih dni, in on je bil, ki je po etru prestregel orlov let.¹⁵

Črtov odnos do slovenstva je bil klen in trden, a vendar ne trmast. Na trenutke je gotovo primerljiv z Levstikovim Tugomerjem – glej, tako je ime Črtomirjevemu sinu! -, čeprav vedno v mejah realnega in mogočega. Toda ali bi slovenstvo sploh lahko preživel tako drugače?

¹⁵ Dodajam junija 2021 v Ljubljani, ko urejam to knjigo: Črt je po radijski zvezi, preklopil se je na frekvenco jugoslovanske vojske, ki jo je nekje staknil, mojster radioamaterstva, pozno popoldan prestregel informacijo: »Orel pride ob peti (»Orao stiže u pet.«).« Orel je bil tip letala jugo vojske, napad pa je sledil naslednjega jutra ob petih zjutraj. Posavski teritorialci so se umaknili nazaj s položajev in letala so udarila deloma v prazno, deloma pa po svojih vojaki, ki so se pomaknili naprej.

Pred kratkim sem pri ponovnem prebiranju Prešernovega Krsta pri Savici naletel na razmišljanje Janka Kosa o vsebini pesnitve in značilnostih glavnih oseb. Osrednja oseba je seveda Črtomir, medtem ko je osrednja tema te povesti v verzih svoboda kot poglobitna vrednota, od katere so odvisne vse druge: »Svoboda kot neodvisnost od vsega, kar ni v skladu s človekovimi naravnimi težnjami, je bistvena vrednota, vse drugo ji je podrejeno.« To pa je zagotovo očitno stičišče med Prešernovim in našim Črtomiro. Z vsakim ponovnim branjem Krsta in z vsakim premislekom, ki me povrne k Črtu, sem bolj prepričan v to. Črt je bil osebnost svobodnega duha, širokega ustvarjalnega razpona in tankočutnega, pravičnega zaznavanja sočloveka.

Črt je bil zavezan svobodi, svobodoumnemu razmišljanju in ravnanju, pri tem pa je imel poseben občutek za pravičnost in za to, kje je meja posameznikove svobode – le-ta je vedno določena s svobodo drugega. Črt je seveda sprejemal in pristajal na zapleteno sprejemanje in igranje različnih družbenih vlog, kar posamezniki počnemo vse življenje. Toda to ga niti malo ni oviralo, da ne bi bil zavezan predvsem enakosti v tem smislu, da ima vsakdo pravico in možnost biti to, kar je, povedati to, kar misli, in biti prepričljiv zgolj s tehtnostjo in globino svoje misli. To je edina avtoriteta, na katero se človek lahko sklicuje in jo uporablja v odnosu do drugih. Pa ne samo v svojem zasebnem življenju, ampak tudi v zapletenih družbenih odnosih, kjer je tako veliko sklicevanja samo na avtoriteto, ki jo posamezniku daje njegov položaj. Prava avtoriteta izhaja iz posameznika, iz njegove misli in duše, in to je tisto, kar vsakomur daje resnični ugled in priznanje – čeprav oboje kljub temu ni nikakršen razlog za morebitno prevzetnost. Vesel sem, da sva se Črtom v teh razmišljanjih povsem ujela in želim si le, da bi me te njegove misli še dolgo navdihovale.

V zadnji letoletni čestitki, ki mi jo je poslal, takrat še na sever – bilo je potem, ko ga je zahrbtna bolezen prvič hudo prizadela –, je zapisal: »... nisem več prepričan, da kopriva ne pozebe...«. Ko sem prišel domov iz Stockholma, sva se videla dvakrat ali trikrat in nekajkrat govorila po telefonu. Na videz se je kar spremenil: govoril je bolj počasi in ni se več tako gromko smejal, ostal pa je seveda tisti pravi, z igrivimi očmi in s klenim občutkom za šegavost in satiro.

Za Črta sem torej najprej slišal kot za fotografa.

A z vsakim najinim srečanjem se je pred mano odkrival in rasel človek velikih umetniških in človeških razsežnosti. Včasih sem se kar čudil, od kod jemlje vso to silno energijo, ustvarjalnost in toplino. Črt je res bil nekaj posebnega in v čast si štejem, da sva si bila tako blizu. Včasih, ko grem po Vidmu ali po starem krškem mestnem jedru – čeprav se to zgodi zelo redko – se mi zazdi, da se moram samo ozreti preko rame, pogledati naokoli in že bom videl nasmejan obraz in igrive oči ter slišal najnovejšo šalo in prejel kanček dodatne modrosti iz novega aforizma. V kalejdoskop vtkan univerzum izpod roke velikega mojstra.

A vse to so seveda samo pričakovanja, porojena iz preteklih doživetij.

Črta ni več, ostajajo pa neštete fotografije, aforizmi, radioamaterska sporočila, ujeta v eter, in trden spomin na umetniško dušo, na človeka, ki nam je tolikokrat razvedril obraz in sprostil nasmeh, to čudežno zdravilo, ki ga je bilo pri njem mogoče vedno dobiti brez recepta in v neomejenih količinah. Hvala ti, Črt.

Do kod gre človekova sled?¹⁶

Michael Benson: *BEYOND Visions of the Interplanetary Probes*

LJUBLJANA, JANUARJA 2004

Konec prejšnjega leta nam je postregel s tremi prelomnimi dogodki: vesoljska sonda Voyager, ki je bila lansirana z našega planeta pred več kot četrt stoletja, je na svoji poti zapustila sončni sistem in vstopila v medzvezdni prostor onkraj njega. Druga vesoljska sonda po imenu Spirit je zaključevala priprave na spust in raziskovanje rdečega planeta. In pri newyorški založbi Adams je izšla – pod zgornjim naslovom – knjiga, v kateri je avtor Michael Benson zbral in v osupljivi kalejdoskop uredil nepregledno množico fotografij, ki so jih vesoljske sonde posnele o planetih našega osončja (manjka Pluton, ki ga »človeško« oko še ni ovekovečilo).

Zajetna knjiga – vrhunski umetniški in publicistični izdelek - nam po eni strani prikaže komaj predstavljivo prostranstva sveta, ki je naš kozmični dom in ki je že »sam po sebi zadosti spektakularen«. (str. 314). In po drugi strani nam pričara njegovo osupljivo estetsko dovršenost in raznolikost, da zlahka pozabimo na fizično surovost, ki je njegov temeljni zakon. Avtor nam skuša dopovedati, da je sončni sistem in planeti ter vse ostalo v njem »resnični prostor« (str. 276). Ob mojstrskem izboru fotografij pa je včasih temu kar težko verjeti.

V uvodni besedi A. C. Clarke razvija tezo o človekovi evoluciji iz morja v vesolje in napoveduje prehod od vrste Homo Sapiens k »Machina Sapiens« oz. od počasne biološke k hitri tehnološki evoluciji. Ta se že odvija pred

¹⁶ Objavljeno v: *Delo*. [Tiskana izd.]. 8. mar. 2004, str. 14 v prilogi Znanost za razvoj.

našimi očmi in človek naj bi zaradi svoje fizične ranljivosti vse bolj postajal samo vmesni člen. Če bi namreč vse znano vesolje skrčili zgolj na velikost našega planeta, bi prostor, v katerem se človek lahko giblje brez posebne fizične zaščite, znašal le en sam atom. V zaključni besedi pa L. Weschler nasprotno zatrjuje, da je človek nenadomestljiv. Človek ne izstopa zaradi skoraj nepremagljive fizične omejitve potovanj po vesolju, ampak zato ker se je sposoben čuditi in uživati v čudesih narave.

Slednjega pa nam Benson ponuja v izobilju: od zastrašujoče lepe Venere do zagonetnih Saturnovih prstanov, od vrelega, kontrastov polnega Merkurja do nepredstavljivega Jupitra (večji kot vsi ostali planeti in njihovi sateliti skupaj). Med občudovanjem fotografij (tudi pravih posterjev), opremljenih z domiselnim in poučnim besedilom, se seveda ukvarjamo tudi z vprašanjem, ali smo v tej neskončni praznoti sami. Ali je res mogoče, da medzvezdni prostor z neizmernim številom podobnih osončij ne premore še koga?

Fotografski *maestoso* je velika promocija realne kozmičnosti okoli nas, a hkrati tudi male države pod Alpami, saj avtor »živi v Ljubljani, Slovenija« (zadnji notranji zavihek). Michael Benson je prišel v Slovenijo pred dobrim desetletjem in se nastanil v Ljubljani iz družinskih razlogov. Bralcem Dela je znan po odmevnem intervjuju z Arthurjem Clarkom in več člankih o vesolju, ki so bili objavljeni v Sobotni prilogi (skupaj s fotografijami iz omenjene knjige).

Benson je pisec, producent in fotograf, ki redno objavlja v *The Atlantic Monthly*, *The New York Times*, *Rolling Stone* in v vrsti evropskih tiskanih medijev, npr. v *International Herald Tribune*. Med njegovimi najbolj znanimi dokumentarci je film 'Napovedi požarov' (*Predictions of Fire*), ki je bil gledališčno uprizorjen v New Yorku in ki je na številnih mednarodnih filmskih festivalih prejel vrsto priznanj. Trenutno pripravlja t.im. globalni 'road movie' z naslovom 'Več krajev za vedno' (*More Places Forever*) in 'Breztežje' (*Zero*), film o prvi gledališčni uprizoritvi v breztežnostnem prostoru oz. v ničelni gravitaciji.

Bilo bi naravnost odlično, ko bi se našel slovenski založnik, ki bi bil pripravljen ponatisniti knjigo »Beyond« za tukajšnjo javnost.

Paradigma brez zidu¹⁷

SP. POHANCA, AVGUSTA 2004

Konec hladne vojne in val sprememb, ki je sledil revoluciji brez revolucije v čudežnem letu 1989 – *annus mirabilis* –, lahko danes, to je po petnajstih letih, vidimo v bistveno bolj jasnem kontekstu. Zaradi intenzivnosti, obsega in dinamike sprememb govorimo o dogodku, ki je primerljiv le z največjimi v pisni zgodovini človeštva. Lahko ga, na primer, postavimo ob bok koncu tridesetletne vojne, ki ga je sklenil Westfalski mirovni kongres 1648. V tisti čas seže nastanek nacionalne države, ločitev cerkvenih in posvetnih oblasti ter razvoj evropske (in tudi svetovne) zgodovine skozi sistem ravnotežja menjajočih se imperialnih koalicij.

To so temelji modernega razumevanja sveta in odnosov med glavnimi akterji ter njihovega vrednostnega sistema. Nacionalne države v takem pojmovanju temeljijo na nedotakljivosti meja in na nedopustnosti vmešavanja v notranje zadeve, njihove armade se oborožujejo in pripravljajo na spopad, človekove pravice so le relativno pomemben pojem posameznih političnih garnitur. Varnost je zagotovljena z zastraševanjem in oboroževalno tekmo. Sodelovanje oz. nasprotovanje je izključno podrejeno trenutnim političnim interesom.

Tako opredeljen sistem je pričel doživljati svojo erozijo in evolucijo po prvi svetovni vojni z delovanjem Društva narodov in z ustanovitvijo Organizacije združenih narodov po koncu druge svetovne vojne. Vojno razdejanje in socialno opustošenje Evrope med pričetkom prve svetovne vojne in Stalinovo smrtjo sredi petdesetih let, ko se pojavi prva znamenja možnega bodočega mehčanja trde blokovske polarizacije, lahko primerjamo z omenjeno tridesetletno vojno. K poskusu uravnoteženja in rahljanja blokovske polarizacije pripomore v sredini petdesetih let tudi oblikovanje gibanja nevrščenih

¹⁷ Prva objava eseja. Ne spomnim se več, kje naj bi ga takrat objavil.

in dve desetletji pozneje podpis helsinškega sklepnega dokumenta o sodelovanju (predhodnica današnje OVSE). Nastanek in razvoj zahodnoevropskih integracijskih procesov (zlasti EU in Nato) ter vrsta političnih, ekonomskih in socialnih kriz, ki pretresajo vzhodno, tj. socialistično Evropo, pripomorejo k nadaljnji evoluciji pojmovanja modernosti v politiki in njenem upravljanju z vsakdanjim življenjem. Tudi proces dekolonizacije s pojavom velikega števila novih držav pomembno prispeva k razrahljanju monolitne blokavske polarizacije. A še vedno se zdi, da je svet urejen, varen in predvidljiv, njegovi akterji pa imajo hierarhiziran vpliv. Govorimo o paradigmi modernega sveta: moderna država, moderna diplomacija, moderna mednarodna skupnost, moderna umetnost, moderna literatura itd.

Annus mirabilis pa nam postreže s preobratom: združita se obe Nemčiji, razpadejo tri večnacionalne, hegemonistične in socialistične države Sovjetska zveza, Češkoslovaška in Jugoslavija, na njihovem ozemlju nastane 22 novih držav in evropski integracijski in dezintegracijski procesi doživijo svoj dosednji vrh. Na celotnem prostoru, ki se je dobesedno čez noč soočil z demokracijo in s tržnim gospodarstvom, se pojavi varnostni vakuum, oživijo nacionalistična gibanja, razpadejo stare strukture in hitro se razblinijo iluzije, ki so nenadno spremembo povezovala s samoumevnim prihodom blaginje. Dvesto let po francoski revoluciji, ki jo je zraven promocije svobode, bratstva in enakosti zaznamovalo nasilje, prvič doživimo žametno revolucijo brez nasilja, tako, ki nam prinese svobodo. Težišče pozornosti se prenese na posameznika in njegove pravice, na njegovo družbeno in osebno emancipacijo. Obdobje herojev se konča, človekove pravice postanejo univerzalni kriterij pravičnosti in še posebej opozarjajo na položaj hendikepiranih in marginaliziranih. Revolucija v komunikacijski tehnologiji in vedno večja dostopnost njenih proizvodov (zlasti integrirana mobilna telefonija) izrazito poveča posameznikovo svobodo, a hkrati tudi njegovo osamljenost.

Pojmovanje varnosti se razširi na socialo, ekonomijo, okolje in ostala področja vsakdanjosti, njeno zagotavljanje pa postane mogoče le s povečanim sodelovanjem mednarodnih akterjev. To pa niso le nacionalne države in mednarodne organizacije, ampak tudi – morda pa celo vedno bolj – posamezniki, civilna družba in nedežavne skupine pritiska. Nekatere od slednjih postanejo

zaradi svoje agresivne dejavnostjo ena ključnih varnostnih groženj. Namesto blokovske konfrontacije nas ogrožajo terorizem, lahka orožja, mednarodni kriminal, ki je vedno bolj povezan, nezaposlenost, večanje potreb po energiji in pomanjkanje pitne vode, skratka naraščajoča občutljivost družb, v katerih živimo. Ker hočemo živeti vedno boljše – in tudi živimo –, so družbeni sistemi vedno bolj zapleteni, vedno bolj ranljivi s preprostimi sredstvi in načini ogrožanja in vedno težje je zagotavljati varnost. Terorizem kot da se je ponovno rodil in v kombinaciji z izjemno povečano dosegljivostjo najrazličnejših in relativno enostavnih orožij je postal nepredvidljiva in stalna varnostna grožnja. Njegove žrtve pa so praviloma in v naraščajočem številu civilne osebe, še predvsem otroci, ženske in ostareli. Naključni posamezniki. Zato nacionalna država ne zmore več sama zagotavljati varnosti in izpolnjevati pričakovanj svojih vedno bolj mobilnih državljanov. Zato se njena suverenost delno premika navzgor, v centre mednarodnih povezav, in delno navzdol, v regionalne povezave. Nekdanja bipolarnost se je pretvorila v multipolarnost in tudi najmočnejši niso več v celoti varni. Zdi se, da se je svet popolnoma spremenil, da je v enem samem, velikem gibanju, celo vrvenju, namesto nekdanje statičnosti in ravnotežja.

Morda je bila umetnost tista, ki je že pred desetletji nakazala simbolizem teh sprememb in ki je uveljavila koncept postmodernosti.

Postmoderne države in družbe so odprte, temeljijo na sodelovanju in povezovanju in na intenzivnem spreminjanju klasičnih atributov nacionalne države. Armade evropskih držav se med sabo ne vojskujejo več, temveč pospešeno sodelujejo. Lahko bi rekli, da smo priča procesu denacionalizacije sedanjih evropskih vojska – njihov nacionalizacija je bila v preteklosti tista, ki je omogočala vodenje vojn. Nekdaj nezaželeno, celo prepovedano vmešavanje v notranje zadeve posameznih držav je danes zapovedano skozi številne institucije. Svet Evrope in OVSE, na primer, temeljita na institucionaliziranem preverjanju spoštovanja človekovih pravic in svobode medijev. EU in Nato pričakujeta od svojih članic uskladitev celotnih družbenih struktur, še posebej varnostno-obrambnih sistemov. Transparentnost, sodelovanje in zaupanje so tiste vrednote, ki zamenjujejo nekdanje izključevanje in konfliktnost. Univerzalna svoboda posameznika in njegova brezprizivna pravica, da išče

svojo zaščito tudi pred lastno državo, predstavljata vrednostni orientir sveta po padcu berlinskega zidu.

Kaj se je torej zgodilo?

To se sprašujejo tako znanstveniki kot preprosteži, vojaški strategji in okoljevarstveniki; vsi. Čeprav je vprašanje delno morda tudi retorično, pa je vseeno obče prisotno. A zdi se, da bi bilo nanj možno dati precej enostaven, jasen in nedvoumen odgovor.

Namreč, priča smo menjavi družbene paradigme.

Tisto, kar je minulih nekaj stoletij veljalo kot osnovna resnica in način delovanja, kot pravilo in gibalo zgodovine, se je v temelju spremenilo. Lahko bi celo rekli, da se je spreobrnilo. Zgodovina nacionalne države predstavlja posedovanje, obvladovanje, kontroliranje in varovanje lastnega teritorija in na njem živečega prebivalstva ter ostalih resursov. Državna meja je bila sveta stvar. Način urejevanja teh zadev je določal vrednostne sisteme, zgradbo varnostnih, socialnih in drugih sistemov. Totalitarizem in ideologija sta bili prevladujoči značilnosti prejšnjega stoletja. Z njunim koncem pa se je iztekla prejšnja paradigma. Nova je danes že jasno prepoznavna, čeprav so znaki prejšnje še prisotni in bodo gotovo še nekaj časa. Postmoderna država temelji na odpiranju meja, na sodelovanju in povezovanju. Celo več, tudi mednarodne organizacije se povezujejo med sabo. Na širšem evropskem prostoru je ta čas krepitev sodelovanja med EU, Natom in OVSE predmet vsakodnevnih razprav. To širi področje varnosti in svobode posameznika, njegovo gibljivost in samozavest. A vendar ga ta zanos, ki se še vedno tudi kaže kot ekonomska nuja, morda hkrati pelje stran od njegovih temeljev.

Zato je leto 1989 mogoče razumeti kot lijak, skozi katerega se je zgodovina obrnila in je *camera obscura* spremenila paradigmo. Iz modernega sveta smo stopili v postmoderna. Da smo to spoznali in uvideli, je bilo potrebno petnajst let vznemirljive, spremenljive in nepredvidljive zgodovine. Nihče je ni pričakoval, a vsi smo si je želeli. Čakali smo jo kot odrešitev, a nam ni prinesla dokončnih odgovorov. Omajala je vero v stare dogme in jih veliko tudi zrušila, namesto novih odgovorov pa je ponudila zgolj možnosti, scenarije in priložnosti. Nič ni več dokončno veljavno, vsak si mora odgovore poiskati sam, v skladu s svojim prepričanjem, dejavnostjo in zavzetostjo.

Varnostni vakuum, ki se je pokazal kot eno prvih znamenj po padcu zidu, je očitno bil dolgoročna napoved. Če menimo, da je vzhodnoevropska revolucija leta 1989 minila brez nasilja, pa lahko ugotavljamo, da se je nasilje zgolj razpršilo in se danes pojavlja predvsem skozi naraščajoče teroristične napade. Zaradi globalizacijskih sprememb, ki se kažejo v sleherni dostopnosti česar koli, je terorizem lahko postal ena od osrednjih nevarnosti današnjega sveta. Pravzaprav je njegova realnost. S tem se vrača čas negotovosti in neke vrste postmoderna aktualizacija Hobbsove vojne vseh proti vsem. Morda je to tudi postmoderna tridesetletna vojna, ko se ne ve, kdo je sovražnik, kje in kdaj se bo pokazal in kako se mu zoperstavljati. Sprememba paradigme je torej najbolj očitna in zaznavna ravno v spremembi varnostnega okolja, groženj in načinu njihovega zoperstavljanja. Kaže, da je sedanje reševanje ne le varnostnih, ampak tudi političnih, gospodarskih, socialnih verskih in drugih globalnih vprašanj zelo zgrešeno, saj v veliki meri generira nadaljnje avtoritarne prijeme, to pa istočasno povečuje negotovost in odpira prostor terorizmu. In nič ne kaže, da bi se to stanje lahko v doglednem času spremenilo.

Moderna paradigma je temeljila na delitvah in izključevanju, v njen temelj je bil, če uporabimo prisposodbo, vgrajen zid. V postmoderni se je ta zid razblinil. Petnajst let je vsekakor premalo, da bi lahko doumeli to spremembo in živeli drugače, kot smo bili navajeni. A v tem času je zrasla nova generacija, ki ne zna živeti po starem, ker nikoli ni živela tako. Zanja je naša postmoderna paradigma edini miselni in dejanski okvir, ki ga ima in v katerem živi. Vse ostalo je zgodovina. Ta okvir je zanjo neizčrpno polje izzivov in priložnosti, polje svobode in velikih možnosti.

Največji slovenski pesnik France Prešeren je to postmoderno paradigmo bržda imel v mislih, ko je pred 170 leti v Glosi dejal: »Koder se nebo razpenja, grad je pevca brez vratarja, v njem zlatnina čista zarja, srebrnina rosa trave.«

Petnajst let pozneje: 1989–2004¹⁸

POHANCA, JESENI 2004

Vprašati bi se bilo mogoče, ali je petnajst let v toku zgodovine veliko. Kakor kdaj, porečemo. Pred stoletjem, ko se je zdelo, da zgodovina teče počasi, to zagotovo ni bilo veliko. Toda danes, ko se zdi, da dogodki, življenje in percepcija vsega tega pridobivajo na globalizirani hitrosti (vedno manj časa je potrebno, da pridobimo vedno več informacij o vedno večjem številu tem), je petnajst let prav gotovo dosti več, morda celo veliko. Vsekakor pa dovolj, da se je mogoče lotiti ocene, kaj se je zgodilo in kaj ter kako se je spremenilo po koncu hladne vojne.

* * *

Leto 1989 je bilo pomembno in prelomno. Konec hladne vojne in razpad blokvske delitve sveta simbolizirata tolikšne spremembe, katerih posledice še do danes niso v celoti vidne in prepoznavne. V pičlih treh letih so razpadle tri večnacionalne države, ki so svoj oblastni ustroj temeljile na komunistični oz. socialistični ideologiji, in na širšem evro-azijskem prostoru je nastalo oz. obnovilo svojo državnost 22 držav. Vzhodni blok se je zamajal, ko so množice s t.im. revolucijo hodečih sprožile val migracij zlasti med tedanjima Vzhodno Nemčijo in Češkoslovaško ter Madžarsko, in se zrušil, ko je pod nakopičeno energijo množic padel berlinski zid in ko sta avstrijski in madžarski zunanji minister s škarjami prerezala ograjo iz bodeče žice med obema državama. Spremembe so bile nepredvidljive, hitre in silne; nepojmljive. Bile pa so tudi nenasilne. To je bila, zgodovinsko gledano, njihova izstopajoča značilnost, zaradi katere lahko govorimo o revoluciji brez revolucionarjev oz. nasilja,

¹⁸ Objavljeno v: Rast, revija za literaturo, kulturo in družbena vprašanja. Let. XV. December 2004. Št. 6 (96), str. 637–641.

o demokratični oz. žametni revoluciji, leto 1989 pa označujemo za čudežno – *annus mirabilis*. Ob izteku 20. stoletja, ki je bilo stoletje vojn in neslutenege nasilja, zajame vzhodno Evropo (najširše razumljen termin za potrebe tega teksta) verižni val revolucij, segajoč od Baltika do Balkana, od evropskega osrčja do azijskih prostranstev. Revolucije v letu 1989 so bile v osnovi nenasilne, mirne in njihova zasluga je prehod iz totalitarnih družbenih sistemov v predstavniške. Z njimi nastopi konec realsocialističnih režimov, ideologija se ne prekriva več z oblastjo in v ospredje stopi svoboda posameznika kot temeljni družbeni postulat. Neomejene možnosti potovanja so bile pred tem za večino prebivalcev bivše vzhodne Evrope nekaj nepredstavljivega. Odnos do posameznika postane ključni kriterij za vrednotenje družb in oblastnikov. Pravice človeka kot posameznika in odrinjenih ter prizadetih družbenih skupin, ne glede na državne meje, zakoličijo pričetek jasne prepoznavnosti postmodernega sveta.

Leto 1989 je mogoče in treba postaviti v primerljiv zgodovinski niz: 1648–1789–1848. Prvo oznanja konec tridesetletne vojne, nastanek nacionalne države ter ločitev cerkvenih in posvetnih oblasti, skratka pričetek jasne prepoznavnosti modernega sveta, drugo izbruh francoske revolucije (svoboda, bratstvo, enakost, a tudi revolucionarni teror) in tretje pomlad narodov in Prešernovo smrt. Za glasbene sladokusce in umetniške vizionarje dodajamo še 1979, tj. leto, ko legendarna rockovska skupina Pink Floyd izda svoj neprekosljivi album Zid (The Wall).

* * *

Posledice sprememb so globalne in lokalne. Geopolitični zemljevid Evrope je povsem predrugačen; leta 1988 je bilo na svetu 163 držav, danes jih je 194 (od tega 191 članic OZN). Na svetu praktično ni točke, ki se je ne bi dotaknil ta val: socializem kot državna ideologija in ureditev v nekdanji ortodoksni obliki obstaja samo še na Kubi in v Severni Koreji, a ju jasno načenja zob časa, medtem ko je Kitajska že globoko v procesu kontrolirane preobrazbe. Priča smo globalni in globalizirajoči se družbeni metamorfozi, ki je primerljiva s prehodom iz srednjega v novi vek, z odkritjem Amerike in s prehodom na kapitalistični način proizvodnje. Če upoštevamo, da je direktni val sprememb

zajel vso srednjo, vzhodno in južno Evropo ter ne samo evropski del bivše Sovjetske zveze, pač pa tudi Zakavkazje in Centralno Azijo, da to obsega populacijo med 150 in 200 milijoni ter 25–30 vključenih držav, in to v obdobju samo dobrih treh let, in če pomislimo še na potrebno družbeno energijo, ki je povzročila tolikšno družbeno tektoniko, in imamo pri tem pred očmi intenzivnost, dinamiko in obseg sprememb, lahko ugotovimo, da gre za dogodek, kakršni v zgodovini niso pogosti. Zlom velikih, na socializmu utemeljenih večnacionalnih držav in njihovih družbenih sistemov je sprostil ogromno količino nakopičene oz. zadrževane družbene energije. Od tod tolikšen razpon predrugačenja in prevetritve.

Spremembe so zajele območje, ki je bilo neke vrste svetovni mikrokozmos in je obsegalo več kot petino svetovne kopenske mase in približno šestino vseh tedaj obstoječih držav. A ne samo to: sprememba je bila celovita in strukturna, saj je v temeljih zamajala in predrugačila spoznavno stvarnost. Prava revolucija torej, ki je zajela politiko, gospodarstvo, socialo, kulturo, vrednostni sistem in se dotaknila sleherne pore človekovega bivanja. Povzročila je ne samo nepričakovan varnostni vakuum, ampak tudi pojav t.im. velikega pričakovanja, ki se je hitro izkazalo za povsem neupravičeno, celo za zablodo, namreč, da odprava dotedanjega rigidnega planskega gospodarstva in pričetek delovanja tržnih zakonitosti s povečano konkurenco povsem avtomatično pomeni oz. prinaša tudi blaginjo. Kakšna zmota. Soočenje propadlih in neučinkovitih socialističnih nacionalnih ekonomij z delovanjem tržnih zakonitosti je v prvi fazi v večini primerov prineslo opazno poslabšanje življenjskega standarda in propad velikih gospodarskih sistemov, posledično pa nezadovoljstvo, ki je marsikje sovpadlo z odpovedovanjem socialnih institucij. Ukrajina bi bila lahko žitnica Evrope, tolikšni so njeni poljedelski potenciali, a danes ne zmore nahraniti niti sebe. Romunsko in bolgarsko kmetijstvo sta na kolenih, kako je v Belorusiji, skoraj nihče natančno ne ve. Lokalni in tleči konflikti širom Kavkaza povzročajo nadaljnje propadanje podeželja, veliko izseljevanje in obubožanje. Turizem se komajda postavlja na noge, to lahko vidimo vsepovsod onkraj bivše železne zavese, prijemi so nezivirni, neučinkoviti, posnemajo prinešene vrednote in zanemarjajo lokalno etnografijo. Stare institucije so propadle, nove še vedno niso povsod nastale,

razočaranje pa je bilo v veliki meri tudi posledica dejstva, da je t.im. zapoznala amerikanizacija vsakodnevnega življenja, kulture, medijev zajela vsakogar.

Zraven navedenih pojavov opažamo v prvi polovici devetdesetih let prejšnjega stoletja porast lokalnih medetničnih konfliktov, ki praviloma nastanejo znotraj držav in ne med njimi. Tudi varnost kot eden osrednjih in najbolj zapletenih družbenih pojmov doživi svojevrstno preobrazbo: postaja vse bolj razumljena in proučevana kot vprašanje ekonomske sfere, socialnih odnosov, okolja, človeka kot posameznika in iz njega izhajajočih vidikov. V tradicionalnem vojaško-političnem smislu je bila varnost razumljena zlasti kot preživetje držav, ki so zato razvijale zahtevne in drage obrambne sisteme, v veliki meri pa je temeljila na zastraševanju in odvracanju ter sprožanju lokalnih in omejenih kriznih žarišč. Sedaj pa vse bolj postaja razumljena predvsem kot varnost posameznika in njegovega preživetja v vsakodnevem okolju, kjer so varnostni izzivi in grožnje po eni strani stalni in znani (onesnaženje okolja, vprašljiva kvaliteta hrane, občutljivost visoko razvitih prometnih, energetske in drugih sistemov), po drugi strani pa nestandardni, razpršeni, nepredvidljivi in kombinirani (mamila, lahko orožje, trgovanje z ljudmi, kriminal, agresivno delovanje nedržavnih skupin). Ne gre več za izključno vojaške grožnje, teh je vedno manj, marveč za precej drugačne. Njihovo delovanje je povezano in prizadeva posameznike (praviloma samo civilne žrtve) v številnih državah. Zato se jim je treba zoperstavljati drugače: s sodelovanjem vojska, policij, obveščevalnih služb, s poenotenjem bioloških, medicinskih in drugih standardov ter z vzpostavljanjem poenotene kontrole meja. Zato se države, vsaj znotraj pretežnega dela severne poloble, izrazito pa v EU in v Natu, ne vojskujejo več med sabo, ampak njihove institucije, od armad naprej pospešeno sodelujejo. Sodelovanje nacionalnih armad in policij na celotnem evropskem in tudi širšem prostoru je ena od pomembnih novosti obdobja po koncu hladne vojne. Kdo bi si bil pred desetletji lahko predstavljal kaj takega.

Veliko protislovij, še več pričakovanj in razočaranj, iluzij in zagnanosti, obenem pa predvsem svobode. In glej čudo, z njo pa tudi nevajenost svobodi in še vedno prisoten refleks samodejnosti. Toda samodejnost je izgini-la in nič več ne pride samo od sebe, nič več ni zajamčeno in za vsako stvar in

pridobitev se je treba potruditi. V nasprotnem primeru, če si pasiven, zaostaneš. Morda zveni trdo, a ponuja veliko možnosti za podjetje, v vsakem primeru pa pomeni veliko spremembo. In z vsakim letom več je razlika večja in nekdanj otipljiva podoba tistih časov, ki kot da smo jih še skoraj včeraj živeli, vse bolj blede in prehaja na dokumente in z njimi v arhive. Sedanja najstniška generacija je že tista, ki nima konkretnega, svojega spomina na ono obdobje. Ima svoje interese in oblikujejo jo samoumevnost posameznikove svobode, globalna dostopnost ter izrazita in sleherna mobilnost.

* * *

Splošna ocena preobrata je prav gotovo pozitivna: parlamentarna demokracija je bila vzpostavljena kot edini mehanizem družbenega delovanja, vzpostavljen je bil večstrankarski politični sistem, tržno gospodarstvo je zaživelo in razvija se civilna družba. Vladavina prava in človekove pravice sta danes nepogrešljiv in samoumevni element delovanja tudi v tranzicijskih družbah. Teh sprememb seveda nikakor ne gre povečevati, toda razlika v primerjavi z obdobjem pred petnajstimi leti je očitna, tako v številkah kot v pojmovni sferi. Konkurenca ne le v gospodarstvu, ampak tudi v politiki je vse bolj neizprosno gonilo razvoja.

Zato je mogoče v prvem poldrugem desetletju postblokovega razvoja opaziti nekatere pomembne trende. Politična in ekonomska stvarnost postsocialistične Evrope je zelo pestra in njena raznovrstnost se še pogloblja. Kot regionalni razvojni standard je mogoče opaziti vmesno stanje med zahodno, tj. tržno-demokratsko uspešnostjo in bivšo vzhodno, tj. socialistično neuspešnostjo, to pa v opazni meri vpliva na večjo oz. manjšo politično stabilnost in ekonomsko učinkovitost posameznih držav. Vendar pa je zaznavana jasna pozitivna povezava in tudi odvisnost med uspešnostjo demokratizacije posameznih družb in stopnjo njihove gospodarske razvitosti in učinkovitosti. Očitno je tudi, da je bila sprememba oblasti in nosilcev moči po zlomu komunizma odvisna od rezultata prvih demokratičnih volitev: kjer je opozicija prepričljivo zmagala, je sledil hiter in učinkovit gospodarski razvoj, povezan s krepitvijo demokracije in s politično stabilnostjo. Razočaranja je bilo v takih primerih bistveno manj. V obratnem primeru,

ko so zmagali predstavniki bivšega režima in je bila opozicija šibka, je opazen trend h krepitvi avtoritativnih režimov ob šibki ekonomski in politični liberalizaciji ter s prisotnim nihanjem v delovanju družb. V tistih državah, kjer opažamo približno enako porazdelitev moči, je prišlo le do delnih političnih in gospodarskih reform, kar praviloma predstavlja politično nestabilnost in neučinkovito gospodarstvo.

V takšnem novem in spremenjenem mednarodnem okolju igrajo pomembno vlogo integracijski oz. povezovalni procesi. Če v začetku devetdesetih ugotavljamo močne dezintegracijske procese (razpad treh večnacionalnih držav), pa je v nadaljevanju opazen trend širitve mednarodnih organizacij na širšem evropskem prostoru oz. porast delovanja integracijskih procesov. Povezovanje, sodelovanje in vključevanje je osnovna zapoved postblokofskega sveta. V minulem poldrugem desetletju smo priča dvema širitvama EU in Nata (1995 oz. 1999 in 2004), to pa hkrati odraža tudi njuno vsebinsko preobrazbo. Obenem se večja članstvo OVSE in Sveta Evrope, obe organizaciji pa tudi krepi svoje delovanje in ga prilagajata spremenjenemu mednarodnemu okolju. Ob križanju članstva v EU (danes 25 držav, pred desetimi leti 12) in Natu (26 –16) ugotovimo, da obe organizaciji vključujeta več ali manj vso Evropo, razen nekaterih balkanskih držav (če dodamo še članstvo v Partnerstvu za mir, je pokrita praktično vsa Evropa, razen mikro držav). To ima seveda dolgoročne in korenite strukturne posledice. Članstvo v EU predpostavlja izvedbo celovitih in zahtevnih družbenih reform, s katerimi se dotična država preobrazi in uskladi svoj celotni pravni, ekonomski in drug red s sistemom pravil, ki veljajo znotraj integracije. Pri članstvu v Natu velja enako v prvi vrsti za nacionalni obrambno-varnostni sistem in še posebej za oborožene sile. Države članice tako delujejo znotraj razvejanega in usklajenega sistema obnašanja, ki krepi njihove potenciale in zmanjšuje možnost odstopanja od dogovorjenih pravil. Krepi se torej pozitivno obnašanje in minimalizira deviantno, zlasti kar se tiče uporabe sile in kršenja pravnih norm. To povečuje varnost in bistveno zmanjšuje, dolgoročno pa tudi odpravlja meddržavne konflikte. Zato je tako pomembno članstvo v obeh organizacijah in zato je to cilj večine držav, ki so nastale po koncu hladne vojne.

* * *

Slovenija in Slovenci smo z veliko spremembo, ki jo simbolizira leto 1989, mnogo pridobili, največ v svoji dosedanji zgodovini. Tisoč let po prvem zapisu slovenskih besed in petsto let po objavi prve knjige je slovenski jezik danes že skoraj poldrugo desetletje uradni jezik naroda, ki ima svojo mednarodnopravno priznano državo. V njej živijo pripadniki dveh ustavnih manjšin in številni drugi državljani in državljanke, slovenska manjšina in diaspora pa imata jasno identifikacijsko točko v globalni raznolikosti. Brižinski spomeniki, Trubar, Prešeren in Cankar poosebljajo splošen tok in vzpon narodove zavesti in biti, ki je po trinajstih zvezdnih letih državotvorne krepitve danes članica velike družine evropskih narodov in držav. Slovenš'na cela se je v veliki meri preobrazila v slovensko državo, ki se je ravno petnajst let po koncu hladne vojne soočila s filozofskim vprašanjem o koncu svoje zgodovine. Smo se ob izpolnitvi velikih projektov znašli na koncu svoje zgodovine ali mar na njenem začetku? Če z zgodovino mislimo predvsem na ideologijo, potem bi bilo prav, da smo blizu koncu, če pa z njo mislimo na možnosti nadaljnjega razvoja, kjer bo prednjačil svoboden in neoviran posameznik, potem smo prav gotovo še daleč, zelo daleč od konca svoje zgodovine. Nesluten razmah ne samo podjetništva, ampak tudi založništva in medijev ob nespremenjeni narodovi fizični substanci je fenomenalen pojav in priča o velikih in dosedaj precej neizkoriščenih potencialih. Vprašanje obstoja, ki je bilo v naši dosedanji zgodovini vedno najbolj odvisno od moči drugih, večjih in ki je zato bistveno določalo nacionalni značaj (pomen prilagodljivosti), je danes odvisno od lastne sposobnosti, inovativnosti in odprtosti. Poet bi dejal, da smo v fazi nepovratnega prehoda od domačijskosti v svetovljanstvo, od korenin h krilom, kjer brez prvega ne moreš doseči drugega, a zaradi slednjega se nikakor ni treba odreči prvemu. Zgodovina nam torej ponuja obilo izzivov.

* * *

Morda bi lahko zato še posebej izzivalen nauk iz obdobja epohalnih sprememb strnili takole: vprašajmo se, danes, po petnajstih letih, kako se da začutiti izjemnost takih obdobij takrat, ko se dogajajo. Je to sploh mogoče zaznati in se vključiti v tok zgodovine in zraven prispevati kaj svojega? In če je

mogoče, smo to storili, je bil posameznikov (naš) prispevek tak in tolikšen, da ga je po poldrugem desetletju še mogoče opaziti? Ali pa je morda delovanje zgodovine že do nerazpoznavnosti posplošilo tisto, kar se je v kakem konkretnem trenutku zdelo pomembno? Smo torej bili sposobni zaznati zgodovinskost dogajanja, se vključiti vanj in prispevati kaj takega, da bi bilo še nekaj časa prisotno, opazno, koristno? In bi znali to sposobnost prenesti na prihajajoče generacije?

Kant je v temelj svojega filozofskega premisleka postavil posameznika, medtem ko Hegel prisega na državo. Protislovje? Prešeren je vizionarsko napovedal čas, ko rojak prost bo vsak. Zdi se upravičeno sklepati, da živimo v obdobju, ki nam omogoča izpolnjevanje vseh treh vidikov bivanjske razsežnosti sodobnega človeka. Redek trenutek v zgodovini.

Tudi zato bo kar prav, da se v občutni meri strinjamo s Kosmačevo ugotovitvijo, da veliki dogodki ne potrebujejo velikih besed. A kdaj pa kdaj je vseeno treba kaj napisati in katerega osvetliti.

Pripis: Za nadaljnje branje na to temo bi lahko priporočili vsaj naslednje štiri vire: *Reflections on the Revolution in Europe* (Ralf Dahrendorf, 1990), *Kleine Staaten in grosser Gesellschaft/Small States in the Emerging Europe* (Josef Langer in Wolfgang Pöllauer, 1995), *Between Past and Future, The Revolutions of 1989 and Their Aftermath* (Sorin Antohi in Vladimir Tismaneanu, 2000) in *Diplomacija in varnost* (Milan Jazbec, 2002).

OVSE, Slovenija in Slovenci¹⁹

LJUBLJANA, JUNIJ 2005

Slovensko predsedovanje Organizaciji za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) v letu 2005 ima poleg odmevnega političnega in strateško dolgoročnega pomena tudi močno simbolično noto. V tem priložnostnem prispevku bosta po eni strani osvetljena vloga in pomen organizacije za Slovenijo ter po drugi strani prispevek Slovenije in Slovencev v celoten proces. Namen prispevka je predvsem dokazati razumevanje procesa, zavedanje njegovega pomena in prispevek k njegovemu razvoju od samih začetkov. Takšno sporočilo je velikega pomena za slovensko nacionalno samobitnost in samozavest v mednarodni politiki.

V letu 2005 praznuje organizacija, ki je bila ustanovljena leta 1972 kot Konferenca o varnosti in sodelovanju v Evropi (KVSE), 30. obletnico od podpisa Helsinške sklepne listine, ki se smatra za njen temeljni ustanovni akt. Davnega leta 1975 je bil tako v Helsinkih sprožen proces, ki je poskušal premostiti blokovsko polarizacijo in ponuditi forum za sestajanje ter izmenjavanje mnenj med takorekoč dvema svetovoma: med Vzhodom in Zahodom. Podpis sklepne listine je bil avgusta tistega leta po eni strani zaključek dolgih in napornih pogajanj, po drugi strani pa je pomenil institucionalizacijo

¹⁹ Objavljeno v: Kultura dialoga: Norme, načela, zaveze, institucije, delovanje OVSE 30 let po Helsinkih, Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, 2005, str. 13–19. To je eden mojih redkih vsebinskih prispevkov (rutinskih govorov, ki sem jih kdaj pa kdaj moral pisati po službeni dolžnosti, ne štejem), ki sem ga napisal za koga drugega. S sem želel predstaviti slovenski prispevek v OVSE, ki je sicer zelo malo znan in ki sem ga izvedel iz prve roke. Pod prispevek je bil podpisan veleposlanik dr. Boris Frlec, bivši zunanji minister, ki je vodil projektno skupino za predsedovanje OVSE (vnjej sem delal v času predsedovanja), s katerim smo se zelo dobro razumeli.

medblokovskega dialoga. Zaposlil je ne samo diplomate, ampak tudi politike, civilno družbo, akademsko skupnost in medije ter bistveno prispeval k mehčanju pregrad.

Slovensko predsedovanje OVSE poteka v prvem polnem letu našega članstva v EU in zvezi Nato, kar daje naši državi dodatno težo in pomen ter odgovornost. Hkrati pa je to izziv in priložnost za Slovenijo in za njeno dodatno mednarodno uveljavitev. Po pridobitvi neodvisnosti, zagotovitvi članstva v najpomembnejših mednarodnih institucijah, dveletnemu nestalnemu članstvu v VS OZN, gostitvi prvega vrhunskega srečanja med predsednikoma Bushem in Putinom ter vrsti ostalih, odmevnih mednarodnih srečanj, je predsedovanje OVSE prav gotovo dogodek, ki utrjuje podobo uspešne in dejavne države v mednarodnih odnosih. Ker je Slovenija nastala po koncu hladne vojne, v valu demokratizacije in nacionalne emancipacije, ki je širši evropski kontinent zajel pred petnajstimi leti, so navedeni vidiki še očitnejši in pomembnejši.

OVSE je danes organizacija, ki povezuje 55 držav severne poloble in je najbolj vseobsegajoča varnostna struktura, saj so v njej prisotne vse evropske države, ZDA, Kanada in vse države, nastale na ozemlju nekdanje Sovjetske zveze (mimogrede: tudi vse slovanske države). To za predsedujočo državo ni zgolj obsežen in raznolik geografski prostor od Vancouvra do Vladivostoka, ampak široko polje političnih, diplomatskih in varnostnih priložnosti. Slovenija nastopa kot predsedujoča v vlogi verodostojnega moderatorja ter povezuje raznolikost in včasih tudi nasprotujočost pogledov. To je v obdobju, ko varnostni in drugi izzivi terjajo povezano in usklajeno, tj. komplementarno delovanje mednarodnih struktur, dodaten napor in priložnost. Slovenija se bo s tem bolj poglobljeno, opazno in močneje vključila v diplomatske in politične mreže, rezultati njenega delovanja pa bodo zaradi tega vidnejši in dolgoročnejši.

Trije dogodki so pomembni za opazovanje, oblikovanje in proučevanje odnosa Slovenije in Slovencev do OVSE in za razumevanje pomena sedanjega predsedovanja. Lahko tudi rečemo, da gre obenem za tri simbole razvoja slovenske nacionalne biti in državnosti.

Prvič, podpis helsinške sklepne listine se je zgodil v času, ko je Slovenija imela v okviru bivše Jugoslavije na osnovi ustave iz leta 1974 že eno leto status republiške države, prebivalci pa smo se lahko že izrekli tudi za slovensko

državljanstvo. Na formalni ravni je to pomenilo tudi pravno možnost za razširitev in okrepitev mednarodnega sodelovanja, ki ga je izvajal pristojni republiški sekretariat. Njegovo delovanje je bilo med ključnimi elementi formiranja slovenske diplomacije ob neodvisnosti. Tedanji republiški sekretar za mednarodno sodelovanje Marjan Osolnik, danes upokojeni veleposlanik, se spominja, da je bil podpis helsinške sklepne listine temeljni argument, s katerim si je Slovenija (in tudi Hrvaška) od zvezne jugoslovanske vlade priborila soglasje za pristop k delovni skupnosti Alpe-Jadran. Prav tako je bilo besedilo sklepne listine prevedeno v slovenščino takoj po podpisu in je vzbudilo veliko zanimanje javnosti.

Slovenski prispevek v pripravah na nastajanje helsinške sklepne listine je sicer manj poznan, a je prav gotovo pomemben. Slovenski diplomati in poslanci so v tem procesu sodelovali od samih začetkov. Največje sporno področje v času dolgotrajnih priprav na podpis je bila tretja košarica (informacije, človekove pravice). V reševanje zastoja se je vključila svetovna parlamentarna unija, ki je priporočila sklic konference evropskih parlamentarcev, ki naj bi skušali rešiti zaplet. Njena politična skupina je s to nalogo zadolžila posebni delovni odbor, ki ga je vodil slovenski član Bogdan Osolnik, izkušen diplomat in parlamentarec (*Med svetom in domovino*, 1992). V ključnih pogajanjih s predstavniki Sovjetske zveze je odbor dosegel kompromis in prispeval k oblikovanju besedila sklepne listine. Ta slovenski prispevek je toliko pomembnejši, če upoštevamo, da so bile ravno človekove pravice tisto torišče, kjer je dejansko padel berlinski zid. Bogdan Osolnik, ki je danes častni član svetovne parlamentarne unije, je v uniji v tistem času nasledil Jožeta Vilfana, kot predsednica slovenskega odbora Unesco pa je bila v priprave na Helsinke vključena tudi Marija Vilfan.

Za Slovenijo je imel podpis sklepne listine zelo konkretne pozitivne rezultate. Proces odpiranja in zaupanja v Evropi, ki je bil sprožen, je bistveno pripomogel k sklenitvi Osimskih sporazumov, ki so še danes eden od temeljev slovenske zahodne meje. Pozitivno povezavo med Helsinki in Osimom so slovenskim parlamentarcem poudarili italijanski kolegi na beograjskem srečanju evropskih skupin svetovne parlamentarne unije leto dni pozneje. Italijansko delegacijo je vodil Giulio Andreotti, nekdanji predsednik italijanske vlade, ki se je tudi osebno zavzel za sklenitev Osimskih sporazumov. Pomembno je še dejstvo,

da so udeleženci nadaljevalne konference KEVS, ki je bila v Beogradu, na pobudo slovenskega sekretariata za mednarodno sodelovanje obiskali Slovenijo, si ogledali zahodno mejo in obe Gorici ter bili pozdravljeni s strani obeh županov. Za tiste čase je to bilo skoraj že nepredstavljivo dejanje.

V proces nastajanja in delovanja KVSE so bili torej vključeni tudi slovenski predstavniki, ki so takrat delovali znotraj jugoslovanskega okvirja. Zato govorimo ne samo o odnosu Slovenije do KVSE/OVSE, ampak v tistem obdobju o odnosu Slovencev, tj. posameznikov, diplomatov in politikov. Med diplomati izstopa pokojni veleposlanik in dolgoletni državni sekretar Ignac Golob (Dru god in tukaj, 1992), opazno vlogo pa sta imela tudi veleposlanika v pokoju Rudi Čačinovič (Poslanstva in poslaništva, 1985) in že omenjeni Marjan Osolnik. Golob je bil več kot desetletje aktiven v KVSE, bil aktualni vodja jugoslovanske delegacije in predsedujoči madridski konferenci, ki se je začela konec leta 1980, in bil konec istega desetletja tri leta vodja jugoslovanske delegacije na dunajski konferenci. V KEVS je videl avtentično evropski civilizacijski projekt, z močno atlantsko in danes tudi srednjeazijsko dimenzijo. Čačinovič je kot rezidenčni veleposlanik bivše države v Madridu prav tako deloval kot aktualni predsedujoči madridske konference (z Golobom sta v tem svojstvu izmenoma nadomeščala zunanjega ministra). Na nadaljevalni konferenci KVSE na Švedskem (Stockholmska konferenca KVSE o ukrepih zaupanja in varnosti ter o razorožitvi v Evropi) leta 1984, kjer je bil dosežen premik pri transparentnosti vojaških dejavnosti in krepitvi zaupanja, je bil Marjan Osolnik kot tamkajšnji veleposlanik namestnik vodje delegacije. Slovenski diplomati so v teh krogih povsod uživali velik ugled.

Drugič, oblikovanje in podpis Pariške listine za novo Evropo novembra 1990 je bil za Slovenijo, ki je bila od maja istega leta dalje v formaliziranem procesu mednarodnega uveljavljanja in osamosvajanja, izjemno pomemben dogodek. Slovenija sicer za razliko od baltskih treh držav ni mogla samostojno sodelovati na konferenci, a tudi zvezne oblasti v Beogradu so brez pomislekov onemogočile, da bi dr. Dimitrij Rupel (Skrivnost države, 1992) kot tedaj še republiški sekretar za mednarodno sodelovanje bil član delegacije bivše države. Njegovo udeležbo na podpisu Pariške listine je omogočila Avstrija, dogodek pa je bil izjemno pomemben za predstavljanje slovenskih namenov in za navezovanje

stikov. Na vrhunskem mednarodnem političnem srečanju, ki so se ga udeležili številni najpomembnejši svetovni voditelji, jih je Slovenija neposredno seznanjala s svojimi načrti in z razmerami v tedanji državi ter pridobivala podporo zase. Slovenska razmišljanja in prizadevanja so neposredno odražala duha pariške listine in čeprav dogodek ni prinesel izrecne in neposredne podpore, je dal dodatno in veliko vzpodbudo procesu osamosvajanja.

Udeležba v Parizu pa je tudi jasno napovedala in pokazala evolucijo in transformacijo obravnavanega odnosa: kot je iz dotedanje diplomacije Slovencev nastajala slovenska diplomacija, se je tudi pričel iz individualiziranega odnosa Slovencev do KVSE/OVSE oblikovati institucionaliziran državni slovenski odnos do te organizacije. Proces oblikovanja nacionalne države slovenskega naroda in na ozemlju Slovenije živečih prebivalcev, ki je izšel iz prvih demokratičnih volitev pomladi tistega leta, je že bil jasno mednarodnopolitično zaznamovan. Nenazadnje je veliko simbolike tudi v tem, da je bila KVSE prva mednarodna organizacija, v katero je bila sprejeta Slovenija (24. marec 1992). To je bila velika zgodovinska in praktična prelomnica pri utrjevanju mednarodnega položaja nove male države. Slovenija je za sprejem v KVSE zaprosila že 9. januarja 1992, torej še pred mednarodnim priznanjem, 8. julija istega leta pa je podpisala Helsinško sklepno listino.

Tretjič, vrhunsko srečanje OVSE v Istanbulu novembra 1999 je pomenilo priložnost, kjer je Slovenija predstavila svojo ambicijo in kandidaturo, da v naslednjem obdobju predseduje organizaciji. Pobudo, ki je prišla neposredno po slovenskem predsedovanju Forumu za varnostno sodelovanje OVSE, je predstavil tedanji predsednik slovenske vlade dr. Janez Drnovšek. To je bil državniški akt suverene države, ki je imela za sabo že skoraj desetletno obdobje delovanja v mednarodni skupnosti, posebej zaznamovano z iztekajočim se uspešnim nestalnim članstvom v VS OZN.

Lahko torej rečemo, da je letošnje slovensko predsedovanje OVSE utemeljeno na dosedanjem prispevku Slovenije in Slovencev tej organizaciji. To je vsekakor dobra osnova za uspešno vodenje te zapletene in zahtevne varnostne strukture. Hkrati pa je to priložnost za aktivno prisotnost naše države v mehanizmu kolektivne varnosti in za vplivanje ter soodločanje o številnih vprašanjih regionalne in globalne varnosti. Slovenija bo s tem okreplila, poglobila

in tudi čvrsteje navezala stike s tistimi deli severne poloble, kjer je dosedaj bila manj prisotna: z evropskim vzhodom (Belorusija, Ukrajina, Moldavija), z kavkaško trojico držav (Armenija, Azerbajdžan, Gruzija) in s srednjeazijsko peterico (Kirgistan, Kazahstan, Tadžikistan, Turkmenistan, Uzbekistan). To je obenem priložnost za dodatno promocijo slovenskih ekspertov na področjih in temah, s katerimi se ukvarja OVSE. Gre predvsem za razminiranje (Mednarodni sklad za razminiranje in rehabilitacijo žrtev min), nadzor oborožitve, uničevanje zalog streliva, lahko orožje ter za ukrepe za razvijanje zaupanja in povečevanje varnosti. Prav tako je treba podariti, da je Sloveniji kot organizatoriki nedavnega Ekonomskega foruma OVSE v Pragi maja letos uspelo inovativno povezati v isti tematski sklop urejevanje vprašanj migracij, in sicer tako na področju človekovih pravic kot na ekonomskem področju. Pri tem je bila pomembna tudi vključitev predstavnikov slovenske akademske skupnosti v izvedbo omenjenega dogodka, eden od konkretnih rezultatov pa bo Priročnik o migracijah, ki bo prvič izšel v slovenščini.

Kot popolnoma nov in velik izziv pa se kaže pilotski projekt izobraževanja o otrokovih pravicah v OVSE. Podlaga zanj je Strategija za soočanje z izzivi 21. stoletja, ki je bila sprejeta pod nizozemskim predsedovanjem, politično težo pa daje projektu dejstvo, da ga podpira večina držav članic in da nobena ne nasprotuje implementaciji zavez o izobraževanju o človekovih pravicah. S projektom »Naše pravice« je otrokom ponujeno prijazno didaktično gradivo, ki poljudno predstavlja njihove pravice in omogoča internacionalizacijo civilizacijskih vrednot. Prvi odmevi na predstavitev projekta, ki išče sinergijo med delovanjem različnih mednarodnih vladnih in nevladnih organizacij, so zelo dobri in vzpodbudni. Vse kaže, da je znova Sloveniji uspelo najti novo in perspektivno področje, kjer se bo lahko dodatno uveljavila kot prizadevna in učinkovita članica mednarodne skupnosti.

Zaključimo lahko z mislijo, da je letošnje slovensko predsedovanje OVSE dobro nadaljevanje dosedanjega stalnega, čeprav resda ne obsežnega, a zato nič manj pomembnega prispevka v razvoj te organizacije. Ob nadaljevanju dosedanjega tempa, predstavljenih vsebin in doseženih rezultatov bo predsedovanje spodbuda za nadaljnjo aktivno, konkretno in odmevno vlogo Slovenije v mednarodni skupnosti.

S knjigami skozi življenje²⁰

SP. POHANCA, V JUNIJU 2006

Že nekaj časa razmišljam, kdaj sem se prvič srečal z brežiško knjižnico, katere visok jubilej praznujemo (še večji bo, upravičeno, ko se bo v našo lokalno zgodovino čitalništva vključil čas od prve čitalnice v občini Brežice leta 1890). Pravzaprav mi je kar malo nerodno, ampak ne morem se spomniti točnega datuma.

Najverjetneje je to bilo v poletnih počitnicah po drugem razredu osnovne šole, ki sem jo obiskoval v Artičah. V tistih časih je bilo seveda vse drugače kakor danes. Tedaj še nisem slišal za Beatle, ni še bilo študentskih nemirov in pohanski potok Močnik je bil tako velik, da se je v njem dalo plavati skoraj kjerkoli. Predvsem pa ni bilo lahko priti iz Pohance v Brežice, v knjižnico. Oče Milan je imel moped in tako sem kdaj smel prisesti, ko je bil po opravkih. Še največkrat mi je knjige prinesel kar sam. Drugače bi pa lahko šel samo peš – seveda kot še ne desetleten otrok tega nisem niti želel niti mogel storiti.

No, čeprav je bilo vse drugače, pa sem že na veliko prijateljeval s knjigami in s pisano besedo. Vneto sem bral knjige Prešernove družbe, saj je imel stari oče Albin naročeno redno letno zbirko, kupoval pa je tudi druge njihove izdaje. Kako sem užival ob knjigi *Ti Coyo* in njegov morski pes ali pa pozneje napeto prebiral *Upor obešencev*. Navduševalo me je branje revije *Obzornik*, mesečnika, ki ga je tudi izdajala Prešernova družba. Bral sem pa še *Zvitorepca* in druge stripe v *Tedenski tribuni*, ki jo je imel prav tako naročeno. In njegova sestra Mica, ki je živela v Ljubljani in bila naročena na *Delo*, je

²⁰ Objavljeno v: Černelič, Lučka (ur.), et al. *Po desetletjih rasti razcvet: [šest desetletij Knjižnice Brežice]*. Brežice: Knjižnica, 2006. Str. 102–108. Prispevek je bil napisan za monografijo ob 60. letnici občinske matične knjižnice Brežice, objavljen pa z naslovom »Začaran v kalejdoskop knjig«.

izrezovala otroške podlistke in mi jih potem podarila. Kako zanimiva je bila štorija o kamniškem hlaponu pa pripoved o bratih Zoranu in Bojanu, ki sta se skozi južnoameriško džunglo prebijala za očetom.

Mama Milena pravi, da je bilo pri nas doma vedno vsepovsod veliko knjig. Družinski spomin mi pripoveduje, jaz sam se tega ne spomnem, da je bila njena knjiga prva, ki mi je prišla v roke, ko sem bil star kaki dve leti. Mama je dobila v krški papirnici za darilo knjigo Sirota Stina, ki jo je podpisal direktor in so jo ji dali za dobro in prizadevno delo. Ker pa se mali otroci morajo vedno s čim igrati, sva se tudi midva s knjigo pričela igrati. Končalo se je slabo zanjo: po nekaj urah je bila scefšana na koščke... Prič ni bilo zraven, prišle so pozneje, ko je bilo delo že opravljeno. Žal mi je, ampak res ni bilo nalašč. Sem pa vsekakor vesel, da se je tista prva izkušnja v kasnejših letih kljub temu iztekla meni in knjigam v prid. Vse je za nekaj dobro, nas uči stara modrost. Pozneje mi je mama morala iz kartona izdelovati velike črke, s katerimi sem se igral. Ko sem bil star šest let, sem že bral prve knjige, čeprav bi težko rekel, da se tega sam spomnem. Mi je pa ostalo v zgodnjem spominu, da sem že od nekdanj, če lahko tako rečem, iz papirja skrbno rezal liste in jih porisane in popisane lepil ter šival skupaj. Papir smo na srečo imeli vedno pri roki, saj sta ga oče in mama, ki sta delala v papirnici (mama je pozneje nehala delati), redno dobivala preko sindikata. Tako so nastajale moje prve knjige in še danes se živo spomnim, kako sta bili sosedovi učiteljici Micika in Darinka navdušeni nad njimi. Skoraj bolj kot jaz. In kadar je imela tudi mama kakšne opravke v Brežicah, peljala se je s kolesom, je tudi ona vedno zavila v knjižnico in mi prinašala knjige.

Kot rečeno, sva se z brežiško knjižnico našla in potem so se knjige začele kar vrstiti. Deževati. Odprl se mi je ne sicer popolnoma nov svet, vendar pa tako velik, da bi lahko bil kar omotičen. Morda sem kdaj tudi bil, ko sem postopal med skoraj nepreglednimi policami, polnimi knjig. Zdelo se mi je, da toliko knjig človek skoraj da že ne bi mogel imeti. Danes se mi zdi pomembno, da sem ob srečanju z brežiško knjižnico že imel dobro bralno kondicijo in mi je knjižnica že od začetka predstavljala neke vrste visoko šolo čitalništva. Ker nisem začel iz nič, je šlo hitro, temeljito in zavzeto. Če se malo pošalim, sem bral že kot kakšen bruc in ne šele kot kratkohlačnik. Tudi

zato mi je brežiška knjižnica ostala v tako trdnem spominu in je tako pomembnom vplivala na mene.

Spet pa ne vem, katero knjigo sem prebral najprej. Vem, da sem še posebej vneto bral – kako ne bi – Karla Maya in Julesa Verna. Kaj bral, knjige sem kar požiral. Potem, mislim, da je bilo okoli četrtega razreda, ko sem slučajno odkril znanstveno fantastiko in sem prebral vse, kar je bilo na knjižničnih policah na voljo. V posebnem spominu mi je ostalo poletje oz. šolske počitnice po četrtem razredu osnovne šole. V nekem otroškem prepiru sem staknil poškodbo ključnice, dobil v brežiški bolnišnici za nekaj tednov oprtnik in nič več ni bilo od vsakodnevnega kopanja in plavanja z ostalimi vrstniki v Močniku. Počitnice bi bile vsaj na moč dolgočasne, če ne že klavrne, če ne bi bilo knjig iz Brežic. Ležal sem na kavču v kuhinji in nezadržno bral knjige, ki mi jih je oče prinašal iz občinske matične knjižnice. Občasno mi je bilo sicer malo nerodno pred domačimi, ker nisem bil za nobeno rabo in sem takorekoč lenaril, ampak saj ni šlo drugače. Pa sem torej na veliko bral.

Brežiška knjižnica je povezana tudi z mojim prvim srečanjem z radijem. V tretjem ali četrtem razredu smo obiskali brežiški radio, kar je bilo sila zanimivo in poučno doživetje. Učiteljica je mene določila, naj v studiju kaj preberem v mikrofona, sošolci pa so bili na drugi strani šipe v snemalni sobi. Ker ni bilo nobene prave knjige pri roki, sva stopila po hodniku na drugo stran, v knjižnico, vzela Knjigo o džungli in za mikrofonom sem, ne da bi se utegnil kakorkoli pripraviti, prebral tistih nekaj prvih stavkov o Mougliju. Potem sem še sam šel v snemalno sobo, kjer se mi je tehnik Ljubo, legenda brežiškega radija, s katerim sva v mojih gimnazijskih letih postala prava prijatelja, prijazno nasmehnil in zavrtel posnetek na začetek, da ga bom še jaz lahko slišal. No, vidiš, je šaljivo dejal, ko se je trak vrtel nazaj in delal nerazumljive glasove, saj tudi japonsko znaš...

Skozi vse to sem se navezal na knjižnico, na knjige in na zaposlene gospe, ki so bile in ostale prijazne in mi pomagale in svetovale pri izbiranju. Postali smo dobri znanci in to ostali še dolga leta. Vendar brežiški knjižnici v mojem življenju, kot rečeno, ni bilo lahko, a se je zelo dobro držala. Ves čas je imela močno konkurenco, od že omenjenih domačih knjig Prešernove družbe pa do knjig, ki sem si jih jaz, pozneje pa tudi sestra Milena, sposojal v osnovnošolski

knjižnici v Artičah, in tistih, ki so prišle na vrsto v študijskih letih v Ljubljani, vedno bolj pa tudi številne tiste, ki so doma bogatile in večale nekdanjo, če lahko tako rečem, dedovo knjižnico. Mislim, da je bilo v študentskem obdobju, ko sem nakupoval knjige skoraj po tekočem traku, tudi na račun prenekaterih malice (sestra je počela isto), tako naročeval posebne zbirke velikih slovenskih založb kot tudi kupoval po razprodajah in v antikvariatu. Ko sem se pozneje odpravil v službo v Beograd, sem s seboj nesel dva kovčka slovenskih knjig. Ob vrnitvi domov čez tri leta in pol sem jih s sabo peljal nekajkrat več (seveda ne samo slovenskih). Danes pa jih je vseh skupaj kar nekaj tisoč.

Zanimivo, še posebej mi je ostalo v spominu, da se je knjižna ponudba iz vseh teh knjižnic med sabo dobro dopolnjevala in ujemala in med njihovimi knjigami ni nikoli bilo spora. Še več, dostikrat se je zgodilo, da v njih ni bilo knjige, ki sem jo želel ali pa moral prebrati. In še nekaj: zelo pogosto se je dogajalo, da sem bral po več knjig iz različnih knjižnic hkrati. Ko sem bil v brežiški gimnaziji, je bilo naravnost imenitno, kako enostavno je šlo z izposojajo knjig. Vse je bilo blizu in pri roki. Obenem je sestra iz artiške osnovnošolske knjižnice neprestano nosila domov predvsem pravljice. Mislim, da sem v tistem obdobju prebral vse, kar se je pravljic in o pravljicah sploh našlo. V eni od njih sem prebral utrinek iz skandinavske sage, ki ponazarja nepredstavljivo razsežnost časa. Takole nekako je menda pisalo: visoko na severu je gora (ime sem pozabil), visoka kilometer, široka in dolga pa tudi. Vsakih sto let prileti nanjo droben ptiček in si obnjo obdrgne kljun. Ko bo s tem »izrazil« goro, bo minil trenutek večnosti. V prenekateri svetli švedski noči sem se spomnil te globoke življenjske filozofije.

Prav tako je zanimivo, da pisana beseda ni bila tista, ki bi me direktno napeljala k študiju novinarstva. Bila je govorjena beseda radijskih športnih prenosov, ki sem jih v ranem otroštvu poslušal ob nedeljskih popoldnevih. Toda vseeno sem že zgodaj pričel pisati. To je bilo kratko, sprva domišljijsko pisanje, pozneje, proti koncu osnovne šole pa že poročevalsko, novinarsko, ki se je proti koncu gimnazije najprej skozi mladinske oddaje na brežiškem radiju in pozneje na začetku študija z delom na radiju Študent in s prvim dopisovanjem v Dolenjski list razvilo v zavzeto novinarstvo. Proti koncu študija sem v različnih razmakih in intervalih pisal za veliko slovenskih tiskanih medijev.

Zraven sem ves čas bral in požiral knjige. Vendar šele v beograjski življenjski epizodi se je zgostila kritična masa prebranih besed in nastajati je začelo prvo, resno in zahtevno, daljše pisanje. Morda je bila oddaljenost od »slovenšne cele« tista, ki je povzročila knjižni »kvantni« preskok, gotovo pa tudi radost ob sinovem rojstvu in obup ob očetovi smrti. Skratka, v devetdesetih letih prejšnjega stoletja so nastale moje prve knjižne izdaje in hkrati sem opazil, da sem že nekaj časa kupoval bistveno manj knjig kot pred leti. Verjetno zaradi selitev, pomanjkanja časa za branje in prostora za knjige, največ pa gotovo zato, ker se je nabralo toliko besed, desetletja neumornega branja so jih nanese in prinašala, in so te besede začutile, da morajo ven iz mene. In to počno temeljito, saj se jih je doslej nabralo za šest knjig: štiri strokovne o diplomaciji, od tega sta dve izšli v tujini, ena zbirka esejev, ki je pomladi letos izšla tudi v nemškem prevodu, in en roman. Družbo jim dela cela vrsta različnih člankov in študij. Močno jih imam na sumu, besede namreč, da hočejo na papir tudi tiste, nepoznane, neodkrite in skrivnostne, ki jih nisem nikoli nikjer prebral. In glej ga, zlomka, v knjižnicah izposojajo tudi moje knjige, ljudje jih berejo, vsake toliko časa mi kdo pove, da je bral katero in kako se mu je zdela, študentje se učijo po mojih knjigah in diplomati prav tako. Seveda se mi ob tem tudi dobro zdi, vendar pa nisem nikoli načrtno razmišljal o tem, da bom toliko pisal in da se bo mojim knjigam tako godilo. Seveda sem si želel pisati, vendar so bile tiste želje precej splošne ali pa so se navdihovale ob prebranih knjigah: kaj takega bi napisal, sem si zaželel po marsikateri prebrani knjigi ali pa ko sem stal sredi polic v brežiški knjižnici in se oziral naokoli po morju besed. Tudi tiste knjigice iz zgodnjega otroštva so morda nastale bolj kar tako, iz igre. No, sedaj pa pišem načrtno in imam toliko idej in zamisli za pisanje, da jih ne bom mogel nikoli vseh uresničiti. Kot mi je včasih zmanjkovalo časa za branje, mi ga sedaj zmanjkuje za pisanje.

Brežiška knjižnica je v tej moji sedANJI, najnovejši zgodbi prisotna najmanj na dveh pomembnih mestih.

Prvič, prepričan sem, čeprav tega niti ne morem posebej dokazati in le-karniško izmeriti, da so vse tiste prebrane knjige vplivale na moje sedanje pisanje. Brez njih bi drugače in manj, ali pa morda niti ne pisal (no, slednje bi si res težko predstavljal). Name so bistveno vplivale v tistem obdobju, ko sem

že nekaj prebral in ko sem imel že prve izkušnje s pisanjem. Hkrati sem bil čvrsto opredeljen za študij (za novinarstvo sem se odločil že v četrtem razredu osnovne šole) in je bilo vse tisto, kar sem z besedami počel, neke vrste nezavedna priprava nanj. Ampak ob vsem tem sem, to vidim sedaj, potreboval pomembno orientacijo in oporo in navdih, kako se piše »zares«. In ko sem stal in hodil med knjižnimi policami matične knjižnice, je bilo takega navdiha, četudi ne bi sploh jemal knjig v roke, dovolj. Seveda so druge knjižnice (posebej moram omeniti še krško Valvazorjevo, ki ima tudi nek poseben, čaroben pridih) enako vplivale na moje pisanje, vendar sem v brežiški bral tiste vrste knjig, ki jih drugje nisem. Torej ima občinska matična knjižnica svoje posebno mesto in zasluge. Tudi zato, ker sem veliko izposojenih knjig prebral po dvakrat, trikrat oziroma si jih večkrat izposodil, tako so me navduševale. Šele mnogo pozneje sem slišal za misel, ki pravi, da je s knjigo, ki je ne prebereš večkrat, že prvič škoda izgubljati čas.

In drugič, moje knjige imajo tudi v brežiški knjižnici. Tako sedaj na nek poseben način z velikim veseljem vračam knjižnici del tistega, kar sem v mladosti od nje prejel. Ne vem, če sem tole razmerje uspel čisto pravilno opisati, ampak takole jaz to občutim. Ko me je ob pisanju tega prispevka prešinila omenjena misel, se mi je dobro zazdelo. Kajti več kot imamo knjig, več lahko beremo in preberemo in to nam vsem, zlasti pa mladim, zelo koristi. In v brežiški knjižnici se bo zagotovo znašla še marsikatera moja knjiga.

Ko je bil rojen moj sin Luka, smo živeli še v Krškem. Knjige zanj smo kupovali, veliko pa smo jih tudi dobili pri obojih starših in še kje. Vendar pa sva tudi s sinom pred leti večkrat prišla v brežiško knjižnico. Potreboval je knjige za šolsko branje in ker so bile v ljubljanskih knjižnicah izposojene, smo jih dobili v brežiški! Da sva se lažje znašla v knjižnici, jaz je nisem pred tem obiskal že leta, nama je pomagala moja nečakinja Brina. In jaz sem se med obema najstnikoma počutil, kot da sem tudi sam ponovno v njunih letih, in stikali smo po policah in iskali in se zabavali, da je bilo kaj. S knjigami lahko potuješ skozi čas. Otroci naprej, odrasli nazaj. In ko se na sredini srečaš, si kar malo začaran.

No, še ena, tretja moja izkušnja domuje v brežiški knjižnici. Prijatelj Drago, ki je v njej zaposlen, je bil leta strasten zbiralec otroških knjig v različnih

jezikih (morda je še sedaj, dolgo se že nisva pogovarjala o tem). Ko sem bil med mojim švedskim bivanjem nekoč doma na dopustu, sem mu obljubil eno knjigo o Piki Nogavički v švedščini. Če sem prav slišal, je knjige podaril svoji/naši knjižnici, kar pomeni, da je tudi »moja« *Pippi Långstrump* med njimi. Odlično!

Slučajno je tako naneslo, da sva s soprogo Majo v tistem času, ko se je Slovenija osamosvajala, ustanovila družinsko podjetje, ki se ukvarja s knjigami. Založba Abrakadabra je izdala že nekaj prikupnih otroških slikanic in še več jih ima v načrtu. Nisem utegnil preveriti, ali so tudi že v brežiški knjižnici. Želim si, da bi bile.

Občinski matični knjižnici Brežice, ki po sedanjem štetju niti ni tako starejša od mene, in njenemu osebju želim še veliko uspešnega dela in vznemirljivih trenutkov s knjigami in s tistimi, ki jih berejo, in se veselim naslednjega snidenja.

Franciju v slovo in zahvalo²¹

SP. POHANCA, NOVEMBER 2006

Ko sva z mamo zaključevala večerni telefonski klepet zadnji novembrski torek, mi je rekla, nekaj ti še moram povedati pa boš žalosten. Streslo me je in zmrazilo, nisem niti mogel niti želel verjeti. Novica za žalost in za jok, za obup. In nemoč.

Spomladi 1981, ko sem bil v prvi službi v Ljubljani, sva se seznanila s Stanetom Grahom, ki je bil takrat odgovorni urednik TV Ljubljana. Beseda je dala besedo in predlagal sem mu, da bi kot novinar pričel z občasnim TV dopisništvom iz Posavja. Stane je bil za, vendar je predlagal, da bi za začetek delal skupaj in pod mentorstvom Janeza Pezlja, ki je takrat kot izkušen dolenski dopisnik pokrival tudi naše kraje. »Lahko ti bo,« mi je rekel Stane, »ker imaš v Sevnici odličnega snemalca. Velik strokovnjak je in vsi ga poznajo«. Popotnica, da boljše skoraj ne bi mogel dobiti.

Tako sem prvič slišal za Francija Pavkoviča in ga kmalu zatem tudi spoznal. V naslednjih treh letih sva, kolikor je trajalo, da se je posavsko TV dopisništvo po velikih pogajanjih iz honorarnega prelevilo v stalnega (problem je bil predvsem zagotoviti finančna sredstva), po dolgem in počez prekrizala večino krajev v Posavju. Stkalo se je čvrsto prijateljstvo in nastalo je nešteto prispevkov, ki so v sliki in besedi prikazovali naš tedanji gospodarski, kulturni, športni in seveda tudi politični utrip. Ob tem sem zraven pisanja prispevkov ponavadi Franciju asistiral pri snemanju, velika močna luč pa je bila zelo težka in moral sem jo krepko držati, da je bila čimbolj negibna, svetloba pa vedno pod pravim kotom. Tako sem mimogrede tudi spoznaval abecedo snemanja, kako se režejo kadri, kako se približa (zumira), kaj je najboljši prehod (rez) iz enega kadra v drugega in spoznal zlato pravilo televizijskega

²¹ Objavljeno v *Sava glas*, leto 7, št. 173 (7.12.2006), str. 10.

novinarstva tudi v praksi (v teoriji sem bil kar podkovan), namreč, da ekran ne prenese »sedečih« poročil. Slika je zato, da prikaže ljudi v gibanju, pri delu, to je osnovno sporočilo.

Preko Francija sem tudi spoznal vrsto posavskih veljakov in obratno. Predvsem pa sva snemala v skoraj vseh podjetjih, delavke v brežiški in sevniški Jutranjki ter Lisci, v krški papirnici izmenske »šihte«, občutljive posle v Nuklearki, sosedo Anico, ki je v brežiškem Slovinu za tekočim trakom dan za dnevno nepremično zrla v steklenice z vinom in jih kontrolirala, kmete v vinogradih in pri obiranju hmelja, bizeljske slivarje in restavratorske umetnike mojstra Cevca v kapelici visoko v strmini nad Loko pri Zidanem mostu. Bil je vroč poletni dan, ko sva sopla in grizla kolena, razgled na Savo prekrasen, in ko sva se po zaključenem opravilu zadovoljno spuščala proti njegovi katri, naju je poletna ploha do kože premočila. A splačalo se je, saj so najin prispevek, ki je bil objavljen v elitni rubriki na koncu dnevnika, še dolgo potem hvalili. Tudi urednik dopisništva Tomaž Terček, ki ni najbolj maral zunanjih sodelavcev, je nekako spravil iz sebe pohvalno besedo. Ideja za prispevek pa je bila Francijeva in še danes sem mu hvaležen zanjo.

Franci me je naučil eno pomembnih praktičnih novinarskih lekcij: ko sva delala prispevek o brežiški tovarni pohištva, sem obljubil direktorju, da mu bom pokazal besedilo pred objavo. Franci mi je to pozneje, ko sva bila sama, odločno odsvetoval, češ, same težave bodo. A jaz sem hotel biti korekten in ga nisem poslušal. Direktor me je pozneje napotil k eni sodelavki in po treh, štirih popravilanjih sem imel tistega dosti ter sem zaključil po svoji pameti in vesti. Tej svojevrstni izkušnji sva se s Francijem pozneje večkrat nasmejala.

Ko je posavsko TV dopisništvo ob formalni ustanovitvi prevzel Goran Rovani (jaz nisem želel zapustiti novinarskega dela in službe v papirnici), sva se s Francijem redkeje videvala. Meni je za tistim časom ostala zelo koristna izkušnja iz dela z najbolj vplivnim medijem in neprecenljivo življenjsko obdobje, ko sem delal s prijaznim, dobrim in neopaznim človekom velikega srca in odprte roke, ki je bil mojster svojega poklica in pretanjen mentor vsakemu, ki se je hotel kaj naučiti. A tudi sam je vedno rad prisluhnil koristnemu nasvetu. Stane Grah je takrat pred petindvajsetimi leti imel prav, da bolj ne bi bil mogel imeti.

Mislim, da sva se Francijem Pavkovičem zadnjič videla lansko pomlad na eni prireditvi v Posavskem muzeju in si v gneči na hitro, a prisrčno stisnila roki. Bil je tak kot vedno.

Mi pa nismo več, saj nam manjka dragocen sodelavec. Zato bi zelo rad videl, da mi teh spominov ne bi bilo treba pisati na ta način in ob taki priložnosti. Ampak ker je, kot pač je, je to še najmanj, kar lahko storim za dragega prijatelja in ga vsaj za trenutek iztrgam večnosti.

Štiridesetletnica vodnika Pepperja²²

SP. POHANCA, JUNIJ 2007

V začetku letošnjega junija je minilo štirideset let, odkar je angleška pop skupina *The Beatles* izdala svoj neprekosljivi album »*Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band*«. Nosilna pesem se začne z znamenitim uvodom »Bilo je pred dvajsetimi leti...«. O jubileju »gospoda Pepperja« so pisali ugledni svetovni mediji, med njimi *The Wall Street Journal* in *The International Herald Tribune*. Tisti njihovi (hm, njegovi) oboževalci, ki smo tedaj imeli komaj deset let, jih imamo sedaj več kot petdeset. Kako čas beži!

Za Beatle sem prvič slišal v sredini šestdesetih let. Takrat smo doma kupili prvi radio in slišali tudi *Rumeno podmornico*, enega izmed njihovih mnogih hitov. O simpatični liverpoolski četverici pa sem veliko bral tudi v reviji *Stop*. Beatli so korenito spremenili popularno glasbo, njeno ustvarjanje, pojmovanje in doživljanje (seveda so prinesli tudi modo dolgih las še za fante). Peli so o vsakdanjih rečeh na nevsakdanji način, a tako preprosto, prijazno in blizu, da ti je enostavno bilo všeč. Številne njihove pesmi – npr. *Hey Jude*, *Michelle*, *Yesterday*, *Obladi – oblada*, *Love me do*, *Let it be*, *Get back ...* - so osvojile srca mnogih generacij hkrati (še vedno nanese, da jih skupaj poslušamo mama, sin in jaz). Med vsemi pa izstopa omenjeni album, v katerem so premaknili meje pop glasbe nepredstavljivo daleč. Pesmi so polne prisrčnosti in besednih zvez, ki so po eni strani komaj razumljive brez poznavanja lokalnih posebnosti (kdo neki je *Mr. Kite* in od kod se je sploh vzela *Lucy*?) in po drugi strani ponujajo nešteto možnosti, kako jih razumeti. Vse pa prinašajo osnovno sporočilo prijaznosti, ljubeznivosti in ljubezni, čeprav dostikrat razposajeno in včasih tudi razbijaško. To so zgodbe, sestavljene iz na videz neloogično povezanih delcev iz vsakdanjega življenja, fantazij in želja, razočaranj

²² Objavljeno v *Sava glas*, leto 8, št. 187 (21.6.2007), str. 9.

in navdihov. Vse to je med nami, to pozna vsak od nas. Ko sem takrat poslušal te pesmi, sem jih sicer vse razumel, a skoraj nič mi ni bilo jasno, vendar pa sem bil nad vsem navdušen in sem, seveda, še danes.

Beatli so bili tako popularni, da sva se s sošolcem Ivanom, ko sva hodila vsak dan peš v artiško šolo in sva debatirala o rumeni podmornici, odločila, da bova ustanovila ansambel, ki se bo imenoval The Beatles 2. Drugo ime, razumljivo, sploh ni prišlo v poštev. Vendar pa sem jih kljub temu začel zares in temeljito spoznavati pozneje, ko so se že razšli. Z leto dni starejšim bratrcem Miranom sva se, ko sem zaključeval osnovno šolo, on pa prvi letnik poklicne šole v Celju, odpeljala z vlakom v eno tamkajšnjih prodajaln kupiti obe rdeči in obe modri veliki plošči; opazil jih je in mi povedal zanje (za nakup, ki tedaj ni bil poceni, sem staršem povedal par tednov pozneje...). Sledilo je več dni neprestanega poslušanja in uživanja, od katerega me je kar bolela glava. Nekaj let pozneje sem v tretjem letniku gimnazije pri praktičnem pouku angleščine predstavil Beatle in govoril o njihovih pesmih, prinesel sem plošče in profesor Tasič jih je presnel na kasete in debatirali smo v nedogled. Takrat so Beatli, ne da bi to vedeli, osvojili in preplavili tudi brežiško gimnazijo, saj so jih začeli poslušati še v drugih razredih. Najnovejša knjiga o Beatlih, ki jo imam na kupu zraven postelje, govori o njih s filozofskega stališča, kupil pa sem jo lanskega Miklavža na washingtonskem letališču. Zahtevni eseji so me dokončno utrdili v prepričanju, da so bili štirje kuštravci med prvimi znanilci postmodernizma.

Naj za konec povzamem glavno sporočilo *Rumene podmornice*: v mojem rojstnem kraju je živel mož, ki je prepotoval svet in nam je veliko pripovedoval o tem. In če dodam: tisti, ki potujemo za njim, pravimo o tem onim, ki bodo potovali za nami, vsak pa širi obzorje in dodaja nove izkušnje. Tako se svet vrtil naprej.

Beatlov ni več, naj živijo Beatli.

Slavko Cerjak – Pero (1956–2008)²³

SP. POHANCA, MAREC 2008

SPerotom sva bila soseda, sošolca in prijatelja. To so redke kombinacije, ki še bolj redko zdržijo na daljši rok. Ampak ko enkrat zdržijo, jih nobena sila ne izniči.

Kmalu po začetku osnovne šole, prva je bila v Artičah, so se preselili na Videm. Spomnem se ga, ko je med našo in Kosovo domačijo zavil domov, na Zgornji Obrež. Včasih je tekel mimo, včasih je bil v družbi, dostikrat tudi sam. Iskriv in morda globoko v sebi malo zasanjan fant. Po tistem odhodu v zgodnjem otroštvu sva se zares srečala šele v brežiški gimnaziji, sošolca. Njegov glas je bil takrat že umetniški, obetaven, globok in poln. Mislim, da je bila ravno želja po razdajanju glasu tista, ki ga je zanesla na brežiški radio, pred mikrofonom, urejat in vodit mladinske oddaje. Takrat, jaz sem se mu pridružil malo kasneje, sva se dokončno zblížala in postala prijatelja. Tudi ko sva tekmovala v teku na 1000 metrov – zelo dober atlet je bil. Nesebično je vzpodbudil moje tekaške ambicije, jaz pa sem se mu oddolžil pri šolski nalogi iz angleščine. Desetletja pozneje naju je na svojevrsten način dodatno zblížala in povezala diplomacija – njegova tašča je bila prva slovenska veleposlanica.

Igralsko poslanstvo so mu sojenice sila pretanjeno dahnilo v zibelko. Prijelo se je, kot se le malokje. Z gorečim navdušenjem mi je pripovedoval, kako vznemirljivo je bilo na sprejemnih izpitih na igralski akademiji. Sir Laurence

²³ https://www.lokalno.si/2008/03/28/44395/aktualno/zadnje_slovo_slavka_cerjaka_na_dan_gledalisca/

Fotografija zadnjega Perotovega umetniškega nastopa je presunljivo simbolična: po opravljenih sprejemnih izpitih za študij na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo mi je povedal, da je za nalogo dobil, da naj s klobukom v rokah izrazi vse, kar je mogoče. Komisijo je prepričal več kot uspešno.

Olivier, vrhunski igralec, je nekoč dejal, da je najboljši takrat, ko ni več meje med igranjem in življenjem in ko ne ve, kje se giblje. Ravno zaradi tega je bil Pero pravi profesionalc: nadarjen garač, ki se je razdajal in je bil velik. Strelmel je k perfekcionizmu in se zato povzpel v sam vrh slovenskega ustvarjanja. Za njim ostaja serija izpiljenih gledaliških vlog, filmski nastopi in televizijska pojavljanja, literarna branja... Za njim ostaja na daleč in iz mladosti prepoznaven glas, od nekđaj malo raskav, za njim ostaja pronicljiv, včasih tudi malo ironičen humor.

Velik je bil – pa ne samo kot gledališčnik – ker je to svojo vrhunskost hotel, znal in tudi uspel prinesiti domov, tam, od koder je izšel, da bi še na našem podeželju pognala korenine. Zakopal se je med scenarije in rekvizite, spremenil hišo v atelje in ga napolnil z besedami, s svojim donečim glasom, z izvirnim zanosom. Morda pa je to še najpomembnejše od vsega. Posavsko mladino je začel zastrupljati z gledališčem, kje drugje, kot na svoji domačiji – kjer hiša mojega stoji očeta – in kako dobro je šlo in kazalo. Predobro?

Zadnjič sva se videla predlansko jesen v Kostanjevici, ko smo s prijateljem in sošolcem Francijem uprizorili prijeten večer, poln spominov, šegavosti in brezskrbnega koketiranja s politiko, do katere je imel vedno – upravičeno – kritičen odnos. Pred predstavo sva debelo uro sedela in se pogovarjala in vse življenje se je strnilo v en sam kalejdoskop. Podarjen čas za zrelo premišljevanje o smislu, dobroti in sreči. In potem spoznaš in veš, da prijateljstvo seže čez čas in prostor. Premosti in nadomesti vse razpoke, obrusi misel in okrepi smisel. Osnovne poteze, misli, poze ostanejo iste, le poglobijo se in dozori; požlahtnijo. Morda kakšna postane tudi trpka.

In ko človek odide, ostane za njim veliko. Perotova zapuščina je taka, velika in razkošna, a čez njo se pne huda bolečina. In ko bo ta bol jenjala do te mere, da bomo lahko videli čez njo in z njo tudi živeli, bomo šele uvideli, v kaj je zrasel in kam se je vzpel eden izmed nas. Tisti, ki je imel čarni glas, tisti, ki je bil hudomušen, a rahločuten in obetaven, naš Slavko.

Perota smo pokopali včeraj, na svetovni gledališki dan, na ljubljanskih Žalah. Odšel je tja, kamor bomo odšli vsi, in počakal nas bo, kakor bomo tudi mi počakali naše zanamce.

Slovensko predsedovanje EU 2008: *Diplomacija v svetovnem vrhu*²⁴

LJUBLJANA, JULIJ 2008

Izteklo se je slovensko predsedovanje Svetu EU. To je pomembna prelomnica v delovanju slovenske države in njene diplomacije, saj predstavlja, kot vsak zaključek, še posebej pa uspešen, pričetek kvalitativno novega obdobja. Slovenska diplomacija je predsedovanje opravila v svojem dosedanjem zenitu, od njega pa se je poslovila zrelejša in bolj izkušena.

Predsedovanje je bilo po svoji zahtevnosti, celovitosti in zapletenosti dogodek in projekt, ki je za osamosvojitvijo najpomembnejši v slovenski zgodovini. Kot proces je predsedovanje zraslo in obenem črpalo iz dosedanjih primerljivih projektov, kot je bila po eni strani strukturna preobrazba slovenske družbe, ki je pripeljala do članstva v EU in v Natu, ter po drugi strani nestalno članstvo Slovenije v Varnostnem svetu OZN (1998–1999), predsedovanje OVSE (2005), predsedovanje mreži za človekovo varnost (2006/7) in predsedovanje Svetu guvernerjev IAEA (2006/7). Že prihodnje leto pa sledi prav tako polletno predsedovanje Svetu Evrope. Slovenska diplomacija, ki ima, če posplošimo, nekaj več kot 500 zaposlenih in nekaj več kot 50 diplomatsko-konzularnih predstavništev, je ob teh projektih rasla, se razvijala in krepila. Z nabiranjem izkušenj in vključevanjem, tako s formalnim članstvom kot z vzpostavljanjem najraznovrstnejših stikov, v različne formalne povezave in neformalne mreže, je s predsedovanjem EU postala učinkovita, prilagodljiva in za spremembe odprta ter učeča se diplomacija. S tem je dodala dragocen prispevek k zrelosti, upravičenosti in koristnosti minulih dvajsetletnih

²⁴ Objavljeno v: Jazbec, Milan (ur.). *Predsedovanje Slovenije Svetu Evropske unije: zunanji odnosi*. Ljubljana: Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, 2008. Str. 111–115.

konkretnih prizadevanj za vzpostavitev države Slovenk in Slovencev ter vseh slovenskih državljanov.

Slovenija je predsedovala EU deset let po pričetku nestalnega članstva v varnostnem svetu OZN in manj kot štiri leta po članstvu v EU. Povod za predsedovanje je bil sklep Evropskega sveta z decembrskega srečanja 2004, da bo Slovenija kot prva nova članica predsedovala EU, in sicer v prvi polovici leta 2008, razlogi za predsedovanje pa so v slovenski nedavni politični in zgodovinski izkušnji ter uspešnosti glede na primerljive države.

Kot se ve, je cilj predsedujoče države vodenje Sveta EU na tak način, ki bo zagotavljal konstruktiven in učinkovit potek dela na zasedanjih vseh sestav Sveta EU in Evropskega sveta. Država, ki predseduje, ima v času mandata zato predvsem tri sklope nalog, in sicer:

- vodi delo vseh sestav Sveta EU in Evropskega sveta,
- zastopa Svet EU v odnosu do drugih institucij EU, in
- zastopa EU v odnosih z mednarodnimi organizacijami in v odnosih z državami, ki niso članice EU (t.im. tretji subjekti).

Kljub enaki mehaniki sistema predsedovanja ima vsaka posamezna država precej možnosti, da vnese svoj pristop in oblikuje lastno politično podobo predsedovanja. To se odraža pri določanju vrstnega reda in časovne dinamike obravnavanja prednostnih vsebin ter v političnem tonu predsedovanja, ki se kaže skozi način vodenja razprav, sklicevanja sestankov, oblikovanje dnevnih redov, oblikovanje osnutkov stališč in sklepov itd. Glede na omejenost diplomatskih mrež praktično vseh držav članic se v skladu z odločitvami Sveta EU (npr. oktober 1977 in december 2006) v tretji državi, kjer predsedujoča nima rezidenčnega predstavništva, njena funkcija prenese na naslednjo predsedujočo državo. Tako so v slovenskem primeru to funkcijo opravljale Francija (v 110 državah), Velika Britanija (7), Nemčija (6), Portugalska (2) ter Italija in Irska (v po 1 državi). A tudi Slovenija je, kljub majhnosti svoje mreže, v času portugalskega predsedovanja, to funkcijo opravljala v Črni gori in Makedoniji.

Osnovni vsebinski, formalni in politični okvir, ki je določal izvedbo slovenskega predsedovanja, je bila formula »trio«, ki je bila za izvedbo

predsedovanja vpeljana na septembrski seji Sveta leta 2006. Slovenija je predsedovala skupaj z Nemčijo in Portugalsko, 18 mesečno obdobje pa se je pričelo januarja 2007 (naslednji, tj. aktualni trio predstavljajo Francija, Češka in Švedska). Pred tem so morale vse tri države, v sodelovanju s Komisijo in Sekretariatom Sveta, pripraviti 18-mesečni program predsedovanja, ki je bil tudi izhodišče za pripravo treh zaporednih 6-mesečnih predsedovanj (predstavljen je bil decembra 2006). Program je v večji meri že zastavljen pred tem, saj nastane na osnovi predhodnih aktivnosti in sklepov Evropskega sveta, dokumentov Sveta EU ter različnih ostalih dokumentov (t.im. podedovana agenda). Vsaka predsedujoča znotraj tega vsebinskega okvirja izbere oz. poudari tiste teme, ki so aktualne in bližje njenim interesom. Na ta način se skozi zaporedna predsedovanja zagotavlja kontinuiteta politike, v katero pa aktualna predsedujoča vnaša svoje poudarke.

Znotraj obsežnega programa predsedovanja za časa celotnega tria je Slovenija opredelila, v skladu s prakso predsedujočega, t.im. zahtevnejše doseže, katerim je posvečala posebno pozornost. To so bili naslednji: razprava o prihodnosti Evrope, širitev, Zahodni Balkan, evropska sosedska politika, evropsko leto medkulturnega dialoga, energetika, Lizbonska strategija, reforma kohezijske politike, podnebne spremembe, biotska raznovrstnost, vloga EU kot globalnega akterja, pregled skupne kmetijske politike, reforma proračuna EU, Schengen in prihodnost zunanje meje. Vse navedeno je bilo osnova za določitev prednostnih nalog slovenskega predsedovanja, ki so bile:

- Prihodnost EU (ustavna pogodba in institucionalne reforme),
- Širitev EU in evropska sosedska politika (predvsem Zahodni Balkan),
- Podnebno-energetski paket,
- Medkulturni dialog.

Predsedovanje v organizacijskem smislu predstavlja izvedbo programa ter pripravo in vodenje sestankov, s čimer se neposredno vpliva na oblikovanje dnevnega reda in uvrščanje zadev, ki se bodo obravnavale, zatem kakšen bo vrstni red obravnavanja posameznih tem in prek tega tudi na to, kakšne bodo sprejete odločitve. Navedeno se izvaja skozi širok okvir stalnih stikov in

sodelovanja predsedujoče države, ki zraven povsem operativnih vsebinskih stikov predvsem s Sekretariatom Sveta in z državami članicami, obsegajo še sodelovanje s Komisijo, z Evropskim parlamentom in navzven s tretjimi državami in mednarodnimi organizacijami. V odnosu do tretjih subjektov se je tudi slovensko predsedovanje odvijalo skozi številna srečanja v različnih delovnih in uradnih formatih, največ v ministrski trojki in trojki političnih direktorjev. Izstopajoči, tako v vsebinskem kot v organizacijskem smislu, so bili vrhi EU + 3. V času slovenskega predsedovanja so zasedali štirje: aprila z Japonsko, maja z latinskoameriškimi in karibskimi državami in še junija z Rusko federacijo ter z ZDA (slednji v Sloveniji).

Za izvedbo predsedovanja, ki je bil široko zastavljen vladni projekt, je vlada vzpostavila ožjo delovno skupino za predsedovanje EU, ki jo je vodil predsednik vlade (ob članstvu ministrov za finance, za zunanje zadeve in za javno upravo ter vodje Službe vlade za evropske zadeve /SVEZ/, v rangu državnega sekretarja) in širšo delovno skupino za predsedovanje EU, ki jo je vodil državni sekretar SVEZ, sestavljali pa so jo predstavniki ministrstev. Prva je nadzirala strateško raven priprav in predsedovanja ter sprejemala ključne politične odločitve, druga pa je vodila najširše operativne priprave in izvedbo predsedovanja. Za operativno izvedbo priprav je bilo ustanovljenih naslednjih pet podskupin:

- Podskupina za program predsedovanja (vodilo jo je Ministrstvo za zunanje zadeve),
- Podskupina za kadre (Ministrstvo za javno upravo),
- Podskupina za komunikacijo z javnostmi in promocijo (Urad Vlade za komuniciranje),
- Sekretariat za predsedovanje EU (Generalni sekretariat vlade),
- Podskupina za proračun predsedovanja (Ministrstvo za finance).

Ministrstvo za zunanje zadeve je torej vodilo Podskupino za program predsedovanja, ki je bila zadolžena za pripravo programa predsedovanja ter za pripravo koledarja vseh aktivnosti v času predsedovanja EU. Podskupina za program je pripravljala pregled aktualnih vsebin slovenskega predsedovanja,

identifikacijo prednostnih nalog šestmesečnega programa, skupinske programe, okvirne začasne dnevni redov za vse sestave Sveta EU in koledar predsedovanja, opredelitev načinov vodenja predsedovanja, identifikacijo razlik pri predsedovanju glede na spremembe aktov Unije, pripravo in usklajitev Evropskega diplomatskega programa s Portugalsko in za druga ustrezna vprašanja, povezana s predsedovanjem.

Če bi strnili tu okvirno predstavljene vidike in izkušnje iz slovenskega predsedovanja EU, bi ugotovili, da je predsedovanje zelo zapleten, zahteven in vsebinsko širok proces, ki zahteva veliko usklajenosti na različnih ravneh. Označimo ga lahko kot tisto točko, do katere in v kateri so bile na preizkušnji tiste strukturne značilnosti razvoja slovenske diplomacije, ki so jo kot ključne označevale v preteklem obdobju in ki naj bi postale najpomembnejše tudi za njeno nadaljnje delovanje. Kot rečeno, je predsedovanje gotovo predstavljalo prelomnico tako za slovensko državo kot za njeno diplomacijo. Pomeni zaključek skoraj dvajsetletnega obdobja, v katerem so se vzpostavili in razvili temeljni strukturni elementi in procesi slovenske države in njene diplomacije. Za Slovenijo je bilo zato predsedovanje izjemna priložnost, da se vključi v vodstveno skupino držav članic, ki so nosilke integracijskega procesa. Za slovensko diplomacijo je bil to prelomen izziv, ki ji je ponudil možnost, da postane sokreator evropskih integracijskih procesov in da se čvrsto vpne v socialne, osebne in diplomatske mreže v obsežnem mehanizmu institucij EU in držav članic. Stiki, ki se oblikujejo skozi skupno urejanje dnevni in strateških zadev, so odlična dolgoročna naložba za posameznika in za diplomacijo.

Prav tako je bilo predsedovanje priložnost, da se po eni strani intenzivira in poglobi proces vsestranske integracije Slovenije kot nove članice in da se po drugi strani utrdi vzorec delovanja male države v zapleteni in soodvisni mednarodni skupnosti. Prelomnost te faze se je pokazala v dejstvu, da je bilo delovanje slovenske diplomacije prvič vpeto v velik in zahteven okvir ter da je obenem vodila procese sodelovanja s ključnimi globalnimi akterji. Slovenija je opravila izpit z odliko.

Če strnemo, predsedovanje je zagotovo tisti lakmusov papir, ki pokaže v odtenkih, ali država zmore razumeti, sodelovati in voditi procese ter ne biti zgolj njihov bolj ali manj neopazen udeleženec. Danes je zato Slovenija

polnokrvna in hladnokrvna država članica. Za njeno diplomacijo pa je pomembno, da bo obdržala in razvijala občutek za organizacijsko fleksibilnost ter sposobnost sprejemanja novih vsebin v svoje delo in na tem temeljila oblikovanje politik. Skratka, utrdili smo si podobo resne, zavzete in delujoče države članice.

Miha Remec: *Četrta mušketirka*²⁵

NA STIČIŠČU SVETOV IN POTI, AVGUSTA 2008

Pred nami je nov, sila domiseln in učinkovit ter ponovno nadvse izviren roman barda slovenske znanstvene fantastike.

Miha Remec je z ostrostrelsko natančnostjo in v svoji znani maniri velikega pisatelja popisal zgodbo vegetarijanke Alite in njeno usodno srečanje z mesojedcem Rokom na pravzaprav nam domačih tleh, a v drugem in drugačem, prihodnjem času, ter njuno popotovanje v obljubljeni deželo daleč in visoko na vzhod, ki je polno spoznavanja in odkrivanja, še najbolj njiju samih in razmer, ki so ju ustvarile, ter sveta, kateremu se do določene mere morata prilagajati, čeprav korenito posežeta v njegov nesmiselni in tudi nerazumljivi ustroj ter s tem začrtata dogajanje in še zlasti njegovo refleksijo, v čisti postmoderni pozi, ko je posameznik zlasti sam proti vsem(u), poln skepse, mestoma tudi sam vase, in išoč opore v silni dinamiki, katere sestavni del pač je.

Remčeva Alita je vrhunska emancipiranka, kar pomeni, da nikakor ni zafrustrirana, in zmore vse in nikoli ne poklekne. To je mogoče verjetno zato, ker je jedla z ljubeznijo in iz ljubezni, in v tem je podobna Juliji. Toda njeno pravo mesto je drugje – v krogu tistih izbranih protagonistk, ki so v svetovni znanstveni fantastiki postavile Olimp in začrtale »daljo ter nebeško stran«. To so, po povsem subjektivni predstavi spodaj podpisanega, Clarkova *Nicole*, Tolstojeva *Aelita* in Auelina *Ayla*. Clark je s svojo *Nicole* zgradil osupljivo sago o Ramancih, ki vse počno trikrat in omogočijo Zemljanom vzpon med zvezde; Tolstoj je z *Aelito* ustvaril predstavo nedosegljive vesoljske princeze, medtem ko je Auel s svojo še nedokončano sago o Otrocih Zemlje ustvarila

²⁵ Objavljeno v: Remec, Miha. 2008. Ostrostrelka. Slovenj Gradec: Spirea, str. 195–198. Podpisano s psevdonimom.

podobo kromanjonke *Ayle*, z visokimi etičnimi standardi, z že skoraj magično intelektualno in prakticistično iznajdljivostjo ter z neverjetno preprostostjo. *Nicole* potuje skozi kozmična prostranstva in simbolizira pot tja daleč, ven; *Aelita* je že tam nekje in do nje je treba šele pripotovati; *Ayla* potuje tu, skoraj mimo, vendar daleč pred časom, čeprav je njena refleksija te poti nadčasná, kozmična; fizično in geografsko vzeto, potujeta Auelina in Remčeva junakinja po dobršnem delu enake poti, le da gre prva na zahod, druga pa na vzhod, obe pa ob Donavi. Vse tri prinašajo sporočilo o pogumu in krhkosti, o vztrajnosti in zvedavosti, o nežnosti in odločnosti. To sporočilo je univerzalno, vendar odprto in dovzetno za bogatitve.

Ostrostrelka je napisana v trinajstih sočasjih (v zadnjem doseže prag svojega romanja) in v treh samočasjih. Medtem ko sočasja uprizarjajo njen in njegov pogled na isti čas, prostor in dogajanje, pa samočasje pomenijo njeno kontemplacijo, prežeto z obupnim eksistenčnim prizadevanjem, ki, kot kaže, rodi sad. Spogledovanje preko muhe ju povabi na snidenje v nevihti, ki ju po valovih Dune odnese do ciganske svatbe in v Bogomilov stan, ko skozi puščavski privid med kozarji dosežeta višinsko omotico in po svileni poti prideta na Tibetijski prag; v snežni maternici se odvije samogovor s plodom in solze odplaknejo bolečost preizkušnje.

Dialog je ponovno temeljno stilsko in sintaksno vezivno tkivo Remčeve mojstrovine, ki je obenem, ker govorimo o avtorju Remcu, prežeto z ljubeznijo, erotiko in neologizmi. Erotika je – znova – sredstvo, prostor, spodbuda, omama in obramba, neologizmi pa stilni prijem (npr. *izmisleki*, *ljuboželjnost*, *tujinec*), ko z rabo manj znanih in manj uporabljenih besed v drugačnem, a nikakor ne napačnem kontekstu opominja na tisto, kar človeku – kar naprej – uhaja med prsti.

Katastrofa je tako ali drugače referenčna točka Remčevih del. Iz njenega okvira se vsakič prikaže stiska, preko katere je osrednji protagonist – pri Remcu so to praviloma ženske – sposoben, voljan in pripravljen stopiti, čeprav ni gotovo, ali mu to vselej tudi uspe; zdi se, da končni rezultat niti ni tako posebej pomemben.

Reka Koupa razmejuje vegenski sever, kjer se razprostira vegetarijanski kondomij Vegenija, in mesojski jug, kjer se razprostira mesojedski rezervat

Mesoja. Mrtvostražna stotnija na eni (poveljnica straže je stotnica) in drugi (poveljnik straže je polkovnik – mar res samo naključno?) strani reke budno pazita, da se ne bi nihče pretihotapil preko meje, ker so »se tako zasovražili samo zaradi uživega načina prehranjevanja«. Očitno totalitarno ustrojena in vojaško organizirana družba, neusmiljeno in nasilno razcepljena po načinu prehrane in nanjo vezani spolni segregaciji (veganke so ženske s severne strani reke in mesojedci so moški na jugu), ki pa takoj, ko Alita in Rok zbežita in postaneta socialna skupnost, prične kazati očitne razpoke: »Kaže, da vas Vegence oskrbuje z orožjem in opremo ista fabrika kot nas Mesojce. (...) Presenečajo me sorodnosti v vegenski in mesojški ureditvi. Tako kot isti jezik in vojaško orožje, imajo tudi oni preroke in zakonik.« Pa tudi meja kot ločnica prične zgubljeni pomen: »Meja med kondomiji je v naših glavah trdnjša, kot če bi bila iz železobetona. Preprosto ne morem dojeti, da med tem in onim bregom ni nobene ovire. (...) Zanimivo, bolj ko greva na vzhod, bolj so meje med vegenskimi kondomiji in mesojškimi rezervati slabo varovane. (...) Tu, kjer zdaj hodiva, ni več vegenskih kondomijev, ne mesojških rezervatov, ni meja in tudi ljudi ni več.«

Alitino in Rokovo potovanje na vzhod je njuna emotivna, intelektualna in socialna katarza in metamorfoza, s katero razdreta utesnjujočo razdeljenost in razcepljenost; ko bežita pred njo, bežita tudi pred diktatom nasilne, malodane zapovedane zbližanosti.

Oklep dokončno odpade, ko ob Rokovem zatrjevanju, »da je v ljubezni in vojni vse dovoljeno«, Alita v mrzličnem šepetu silne ljubezni spozna: »Pojedla bi te ... pojedla ...«. Veganka, sama in zakopana v sneg, preživi tako, da je meso in pije mleko. Morda se tudi zato znanstvenofantastična bravura obenem bere kot preživetveni priročnik (poglavja bi lahko bila Hrana, Pijača, Druženje, Psiha, Ljubezen, Razum), ko ne gre prvenstveno za preživetje v naravi, kjer to ni ne težko ne hudo, saj si del te narave in se moraš od nje le učiti in jo posnemati, marveč preživeti v družbi, ko gre za pobeg iz totalitarnosti in iz njene ujetosti, zaklenjenosti in zakletosti.

Ostrostrelka – bral sem jo presunljivo lepega pomladnega jutra osem tisoč metrov nad zasneženimi vrhovi Alp – je že dvanajsti Remčev znanstvenofantastični roman (Votlina, Prepoznavanje, Iksion, Mana, Lovec, Nečista

hči, Zelena zaveza, Zapiski odposlanca Zemlje, Trapanske kronografije, Iksia, Iks). Ob tem je objavil številne krajše zgodbe iz tega žanra (izbor devetnajstih je izšel 1993 pod naslovom *Astralni svetilniki*, z obsežno študijo avtorjevega opusa), drame, radijske igre ter se posvečal tudi drugim žanrom. Njegova letošnja osemdesetletnica je potrditev izjemne plodovitosti neprekosljivega literarnega formata, sam pa jo predvsem razume kot spodbudo za nadaljnje pisanje.

Miha Remec ostaja vedno znova odkrivano odkritje, ki je empirično sposoben prekositi samega sebe. Je mojster, ki z izjemnim pisanjem blesti v vrhunski formi in v samem vrhu slovenske znanstvene fantastike, mi pa čakamo, zraven naslednjih romanov, tudi na njegovega vajenca, kateremu bo – predvidevamo – zapustil svoja očala.

Beno Arnejčič: Nadaljevanje strahu z drugimi sredstvi in načini: *Junaki in psevdounaki v psihologiji množic*²⁶

POHANCA, AVGUSTA 2008

Če bi sprejeli hipotezo, da je Evropska unija postmoderna entiteta – ali pa vsaj taka, v kateri naraščajo elementi postmodernizma – potem bi lahko verjetno pritrdili izpeljavi iz te iste teze, namreč, da je EU tudi postherojska družba. Junakom se danes, splošno vzeto, ne piše dobro. Veliko jih je, morda celo preveč, njihov rok uporabnosti pa je relativno kratek, vedno krajši in morda tudi prekratek. Včerajšnji junaki so komaj še v spominu, predvčerajšnjih herojev pa nihče več ne pomni. To je (njihova) bridka usoda, ki je v precejšnji meri tudi posledica dejstva, da je vedno težje ločiti med pravimi in namišljenimi junaki.

Gotovo gre velik del teh vidikov pripisati – pa naj ne izzveni frazersko – silni moči medijev in skozi njih neprestanemu prikazovanju dejanj, ki kakorkoli odstopajo, s tem pa se nekako razblinja prag tistega, kar je res vredno, izstopajoče in trajno, da ne rečemo plemenito. Danes ni več niti čas niti časa ne za junaštvo ne za junačenje. Pa vendar kaže, da se slednjega še kar najde, prvega pa skoraj nič več.

Pričujoča monografija dr. Bena Arnejčiča se v veliki meri osredotoča na fenomen junaštva, morda lahko rečemo tudi konkretneje, na problematizacijo junakov in psevdounakov. Dr. Arnejčič je navedeno zajel v izviren, širok in temeljit teoretičen in empiričen okvir, iz katerega je očitno veliko in tehtno

²⁶ Objavljeno v: Arnejčič, Beno. *Izbrana poglavja iz psihologije množice, vojaške in vojne psihologije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2008. Str. [9]-12. Knjižna zbirka Varnostne študije.

poznavanje psihologije množic. Avtorjev fokus je še posebej uperjen v vojno / vojaštvo, kot pojav, institucijo in dejavnost, v kateri posameznik, se pravi vojak, ki je tudi osrednji junak te knjige, najde svoj prostor pod soncem. Posameznik, *individuum*, kot osrednji element novoveške paradigme, je vedno v interakciji s svojim okoljem, hote ali nehote, po svoji volji ali proti njej. To okolje se v primeru vojne / vojaštva uprizarja v obliki skupine, ki, kadar jo razumemo v njeni formalni obliki in postavimo v naš primer, predpostavlja vojaško organizacijo in vojno kot okvir njene manifestacije. Pri tem morda najbolj radikalno pride do izraza posameznikova usoda v globalizacijskem okvirju, ko je on²⁷ po eni strani povečano suveren zaradi moči in podpore, ki mu jo daje komunikacijska tehnologija, in po drugi strani povečano odvisen od skupine, katere sestavni del v vsakem primeru je. V prvem primeru se večja posameznikova izolacija, samota in samost, v drugem pa njegova pripadnost kolektivu, ki pa lahko tudi vpliva na občutek samote. Morda, z ne veliko pretiravanja, bi navsezadnje lahko zapisali, da je posameznik konec koncev vedno prepuščen zgolj samemu sebi oz. da se mora v najhujši krizi vedno soočiti sam s sabo, s svojimi strahovi, stiskami in, nenazadnje, tudi z lastnim obstojem.

Vojna kot ključni generator okolja, vključno z vsemi njegovi značilnostmi in sestavinami, ki kroji posameznikovo – vojakovo bit, se je v minulih desetletjih radikalno spremenila. Če jo razumemo kot meddržavni spopad velikih, strateških razsežnosti, ki ima za cilj uničiti ali pa vsaj podrediti nasprotno stran, je dejansko ni več. Ostaja pa vrsta spopadov in konfliktov, tudi dolgoročne narave, ki potekajo praviloma na operativni ravni in ki vključujejo vojaško silo v njenem osnovnem smislu – ubiti in uničiti, ne glede na vedno bolj aktualno razlikovanje med obrambo in varnostjo, ki pomembno vpliva na poslanstvo sodobnih oboroženih sil. Rupert Smith²⁸ v svoji knjigi *The Utility of Force* (Penguin Books, 2006) pravi, da se je po koncu hladne vojne definitivno spremenila vojaška paradigma, in sicer iz napoleonovske

²⁷ Moški spol v tem prispevku uporabljamo v nevtralni obliki, razen če ni kje posebej drugače navedeno.

²⁸ Upokojeni angleški general, namestnik vrhovnega poveljnika zavezniških sil za Evropo (DSACEUR) v letih 1998–2001 in poveljnik operativno-taktičnih ravni v Bosni in Hercegovini (1995) ter v prvi zalivski vojni.

»meddržavne industrijske vojne« (*interstate industrial war*) v vojno »med ljudmi« (*war amongst people*), torej tako, kjer je bojišče postalo ozemlje, kjer živijo civilisti (npr. obleganje in poskus uničenja Sarajeva), in v kateri praviloma sodelujejo nedržavni akterji (npr. mednarodne koalicije in paravojaške formacije). Ena izmed šestih značilnosti te vrste vojne je po njegovem tudi dejstvo, da »se borimo tako, da ne izgubimo vojaške sile, ne pa tako, da bi dosegli cilj z uporabo sile za vsako ceno.« (str. 17).

Po tem kratkem razmišljanju, izhajajočem iz povsem subjektivno izbranega pregleda avtorjevih misli in zapažanj – o kompleksnosti knjige priča že natančno razdelano kazalo – lahko ugotovimo, da je posameznik nosilec številnih družbenih vlog znotraj vojne kot posebne, čeprav ne neobičajne družbene situacije. Tak posameznik je vedno razpet med strahom in pogumom. Zato je potrebno pretanjeno interdisciplinarno poznavanje vsebin, ki bodo posameznika naučile, kako se upreti strahu, a bržda tudi pretiranemu pogumu. Vojak je, seveda, tisti posameznik, ki je nosilec bojne dejavnosti. Zato mora biti pogumen, čeprav morda ne ravno neustrašen; znati se mora upreti strahu, v spopadu mora zadržati prisebnost in ostati psihično nepoškodovan. Na to mora biti pripravljen, usposobljen in motiviran. Kajti, navsezadnje je od njega, posameznega vojaka, odvisen razplet konkretnega spopada in uspeh celotne misije. Dr. Arnejčič nas podrobno in sistematično seznanja ter podučuje, kakšna je vojščakova psiha, kaj se z njo dogaja in kako se znajti v tem zapletenem svetu, ki se tako pogosto omejuje na psihično refleksijo realnega dogajanja.

Preveč enostavno bi bilo zgolj povzeti po Rousseauju, da je posameznik po naravi dober in da ga pokvari šele družba. Dr. Arnejčič v svojem referenčnem znanstvenem delu nazorno in z obilo empiričnih primerov pokaže, da se je treba naučiti poguma, in analizira vrsto situacij in pojavov, ko se vojakove veščine, pridobljene z drilom, lahko zlorabijo, ko se z vojakom lahko manipulira. Vojak potrebuje podporo svoje enote in poveljstva, a ne samo on – tudi njegova družina. Psihološka opora in podpora je tudi etična, saj vojak je in ostaja človeško bitje. Strah in sovraštvo sta res močna motivacijska dejavnika v vojni, toda z njenim koncem se posledice obojega v vojaku ne zaključijo, mnogokrat postanejo celo močnejše in še bolj razdiralne. Vojna očitno ni samo družben proces, ampak tudi psihološki.

Meja med junakom in psevdounakom je zelo tanka in spremenljiva, pa najsi gre za vojaka, politika ali diplomata. Erik Durschmied²⁹ je v svoji knjigi *The Hinge Factor* (Hodder & Stoughton, 1999) navedel in analiziral vrsto primerov iz zgodovine vojskovanja, ko je nepredvidljivost posameznika, tako poveljnika kot vojaka (naključje, neumnost in nesposobnost), odločala o izidih velikih bitk (npr. sodček žganja v bitki med avstroogrsko in turško vojsko pri Karanebesu 20. septembra 1788, tri cigare v bitki pri Antietamu v ameriški državljanski vojni 17. septembra ali pa Hitlerjev zadržan ukaz v bitki za Francijo 21. maja 1940). Vsi navedeni primeri potrjujejo staro Clausewitzewo misel, da sta naključje in negotovost dva najbolj splošna in najbolj pomembna elementa vojskovanja. Slej ko prej oboje izhaja iz posameznika, iz njegove psihofizične konfiguracije, in Arnejčičeva knjiga močno pripomore k razumevanju psihe in (pod)zavesti dejanj ter naravnani osrednjega izvajalca vojne. Ker je le-tega, seve, tudi strah, ga je treba naučiti poguma (racionalna percepcija razmer in njim ustreznega ravnanja), a tudi tega, kako ublažiti, če ne že odpraviti posledic, ki jih vojaški spopad pušča v posamezniku. Avtor nas suvereno popelje v spoznavanje značilnosti junakov in v odkrivanje njihove psihične matrike ter problemov in stisk, obenem pa našo pozornost usmerja na to, kako jih ublažiti in odpraviti ter kako junaka / vojaka ponovno usposobiti za njegovo misijo. Arnejčičeva knjiga je vredna, da se jo natančno prouči, saj predstavlja dobro zastavljeno delo ter izvirno kombinacijo teorije in empirije kakor tudi razgibano napisano besedilo. Z njim avtor v slovenskem prostoru vsekakor orje ledino.

Junake dandanašnji torej naredijo mediji. Vsak dan jih delajo. Nekateri so pravi, večina pa so le hipni, kot muhe enodnevnice, in ko pride naslednji dan, so na vrsti že drugi, novi junaki. Včerajšnji potonejo v pozabo, nekateri postanejo psevdounaki, nekaterih pa nikoli več ni na spregled. Ostajajo pa posamezniki, ki so – bili – vojaki, ki imajo svoje družine, žene in otroke, in ki računajo, da bodo, ko bo konec njihovega junaštva ali pa psevdounaštva, zaživel običajno življenje. Dr. Beno Arnejčič nam s svojim obsežnim delom pomaga razumeti ta zapleten, morda tudi protisloven, a vseeno tako vsakdanji prizor iz življenja homo sapiensa.

²⁹ Dopisnik televizijskih korporacij BBC in CBS s številnih svetovnih kriznih žarišč, npr. Vietnam, Iran, Irak, Afganistan itd.

Gorazd Gorenc: 1962–2009³⁰

LJUBLJANA, MAREC 2009

Na prvo letošnje marčevsko soboto smo se v hladnem in turobnem popoldnevu na pokopališču na Raki pri Krškem poslovili od Gorazda Gorenc, diplomata, novinarja, intelektualca in prijatelja.

Gorazd Gorenc je iz živahnega in bistrega podeželskega fanta zrasel v človeka izstopajočega formata, ki je pustil pomemben pečat v vsem, s čimer se je ukvarjal. Po končani brežiški gimnaziji, kjer se je odlikoval s tekom na dolge proge, je odšel na študij v Ljubljano in se hitro vključil v intelektualne in politične kroge ter civilnodružbena gibanja.

Kot predsednik študentske mladine na ljubljanski univerzi je odigral pomembno vlogo v času slovenske pomladi. To je bila zelo visoka in zelo pomembna funkcija, ki jo je opravil zavzeto in častno. Takrat so se iz dejavnosti številnih projektov, katerih ustanoviteljica je bila organizacija študentske mladine, stekala precejšnja denarna sredstva. Gorazdova zasluga je bila, da se je velik del teh sredstev prelil v podporo nastajajočim političnim strankam v Sloveniji. Ta, recimo ji infrastrukturna in malo znana ter opazna podpora je bila velika pomoč nastajajoči demokraciji na Slovenskem. Iz tistega časa je izviralo tudi Gorazdovo prijateljevanje s posamezniki iz kroga Nove revije.

Naš Gorazd se je povzpел visoko nad svoje okolje. Bil je izstopajoč študent, pristen prijatelj, človek dobrih misli in resnicoljubnež. Za vsakega je imel prijazno besedo in vsakomur je rad pomagal. Naredil je uspešno kariero na številnih področjih: bil je uspešen študent, politični aktivist, znan novinar in kvaliteten diplomat, nazadnje pa se je posvetil delu v diplomatski

³⁰ Objavljeno v: *Lokalno.si*. <http://www.lokalno.si/si/aktualno/ljudje/?id=19105> pod naslovom »Odšel je Gorazd Gorenc–Gorči«. Besedilo sem prebral ob Gorazdovem odprtem grobu na pokopališču na Raki.

knjižnici zunanjega ministrstva. Po hudi in kratki bolezni je odšel, če povzamemo po Prešernu, tje, kjer znebi se človek vsake teže, tje, kamor hrup prepirljivcev na seže.

Gorazd je imel precej značajskih potez, ki so ga povezovali z Valentinom Vodnikom. Pred kakšnimi dvestotimi leti je Vodnik zapisal: Ne hčere ne sina po meni ne bo, dovolj je spomina, me pesmi pojo. Za Gorazdom pa ostaja kup depeš in številne analize, vrsta odličnih strokovnih mnenj in nešteto rutinskih gradiv. Spomin nanj bo ostal v nas in bo zamrl šele takrat, ko bo dež izbrisal črke njegovega imena z nagrobne plošče.

Hvala, Gorazd, za prijateljstvo, in hvala vsem, ki ste ga spoštovali in imeli radi ter mu stali ob strani.

Slovenija in Svet Evrope: *Prepletanja in prehajanja*³¹

LJUBLJANA, JUNIJ 2009

Slovenstvo se je kot nocija vrisalo na evropski zemljevid, ko je bila Evropa šele ideja, njene nacionalne države pa oddaljena prihodnost. Slovenija se je pričela institucionalno vpenjati v Evropo, ko je ta neposredno po koncu hladne vojne prehajala v vse bolj jasno izoblikovan integracijski proces, njene nacionalne države pa s prepletanjem različnih svoboščin presegati svojo preteklost. Slovenija je s tem dobila izjemno zgodovinsko priložnost – v zanosu bi lahko tudi rekli, da celo neponovljivo – postati sooblikovalka procesov, ki so danes na globalnem prizorišču evropska primerjalna prednost in privlačijo pozornost ostalih svetovnih igralcev.

Ta privlačnost se kaže v prepletanju vrednot in načel, ki na prvi pogled nimajo posebne moči v realnostih postmodernege sveta, kjer se izzivi in priložnosti, a tudi grožnje in nevarnosti, povezujejo v nepredvidljive in težko obvladljive matrice. Pa vendar to zgodovinsko tkanje igra pomembno vlogo. Pri tem gotovo izstopa Svet Evrope, najstarejša panevropska mednarodna organizacija, ki dve desetletji po koncu hladne vojne zajema in prežema praktično celotno Evropo (s trenutno izjemo Belorusije) ter širi svoje simbolične silnice v globalen prostor. Izhajajoč iz univerzalnih načel človekovih pravic in široke svobode posameznika, da sam odloča o sebi, ter dolžnosti njegove države in mednarodnih institucij, da mu s svojim delovanjem to omogočajo in ga pri tem ščitijo in varujejo, je Svet Evrope orientir v komplementarnosti multilateralne delovanja, ki bistveno zaznamuje aktualno mednarodno skupnost.

³¹ Objavljeno v: Pogačnik, Marko (ur.), Jazbec, Milan (ur.), Škerlavaj, Andrej (ur.). *Slovenija in Svet Evrope*. Ljubljana: Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, Sektor za načrtovanje politik in raziskave, 2009. Str. 107–108.

Na zelo pretanjen in učinkovit način se smisel Evrope kot ideje, koncepta in projekta kaže in udejanja v široki paleti aktivnosti Sveta Evrope. Slovenija je v tem našla svoje mesto.

Slovenska pot v ta krog je odločilno in simbolično zaznamovana z disidentsko izjavo anatemiziranega posameznika, ki je danes zgodovina: dr. France Bučar, starosta slovenske državnosti, je na plenarni seji Evropskega parlamenta 20. januarja 1988 pozval mednarodno javnost, naj preneha z dajanjem finančne pomoči tedanji Jugoslaviji, saj s tem samo vzdržuje totalitarni sistem, ki je strukturno zapisan propadu. Bistvo njegovega sporočila je bilo, da imajo le demokratične države perspektivo. Samo nekaj let pozneje je taisti posameznik, tedaj predsednik najvišjega zakonodajnega telesa nove države na svetovnem zemljevidu, v državniški komunikaciji z generalno sekretarko Sveta Evrope Catherine Lalumière³² prižgal luč za pohladnovojnovsko širitev te organizacije in preurejanje širše Evrope. Medsebojna sinergija se je izkazala v dvojnem prepletu: Slovenija je bila prva izmed novonastalih držav, ki so bile sprejete v njegovo članstvo. Kriteriji za sprejem so bili neprimerno zahtevnejši kot za članice v prejšnjem obdobju. Vendar je to pomagalo oboema stranema: Slovenija je prispevala k dvigu standardov ter s tem zgrabila in izrabila zgodovinsko priložnost, Svet Evrope pa je z našo izkušnjo in prispevkom dobil potrditev svoje smelosti in odprtosti, ki takrat nikakor ni bila samoumevna. A vrata so bila odprta, luč prižgana in pot zastavljena.

Čas prehoda se je iztekel v obdobje prepletanja in nove države, ki so v minulih nepolnih dveh desetletjih razširile družino Sveta Evrope, so obogatile njegovo delovanje, a tudi vnesle dodatno dinamiko na široko agendo. Kot priča naša priložnostna publikacija, je nabor tem širok, raznolik in reprezentativen. Zelo priročno in uporabno za slovensko predsedovanje Odboru ministrov, ki smo ga maja prevzeli od Špancev in ga bomo novembra predali Švici. Za Slovenijo je ta izziv, ki je že zunanjepolitični in diplomatski posel,

³² Spoznala sva se na celovškem letališču jeseni 1991, ko je prišla v spremstvu našega generalnega konzula v Strassbourgu Andreja Novaka na obisk v Slovenijo. Zaradi zapore slovenskega zračnega prostora s strani jugoslovanskih oblasti je pristala na letališču v Celovcu. Naslednjič sva se videla novembra 2009 na slovesnosti, ko je od predsednika dr. Türka prejela državno odlikovanje zlati red za zasluge.

praktično zadnji v pionirski seriji velikih preizkusov malega igralca v veliki areni. Spomnimo se: manj kot šest let po pridobitvi mednarodnega priznanja je bila Slovenija že v dveletni družbi nestalnih članic Varnostnega sveta Združenih narodov, zatem pa so sledila predsedovanja Organizaciji za varnost in sodelovanje v Evropi, Mreži za človekovo varnost, Odboru guvernerjev Mednarodne agencije za jedrsko energijo in Svetu Evropske unije. Preplet poslanstev in ciljev teh projektov je mogoče najti v širokem, večplastnem in dinamičnem zavzemanju za svetovni mir in varnost, kjer je prostor za iznajdljive in spretnne male igralce in kjer veliki in močni ne morejo brez njih v svetu, ki je strukturno zahteven, prepleten in soodvisen.

Aktualna kriza, ki je globalna ter se s finančnega in gospodarskega področja širi na ostala, še posebej na socialno in okoljsko, prinaša dodatno sporočilo, čeprav ga je v tem trenutku morda mogoče brati bolj ali pa zgolj med vrsticami. Kaže se namreč, da je v njenem bistvu verjetno prekoračen rob oz. meja sobivanja in sožitja med človekom in naravo, med organiziranim družbenim načinom človekovega bivanja v naravnem okolju ter zmogljivosti njegove sprejemljivosti ter v preizkušanju njegove odzivnosti. Premajhno upoštevanje etičnih norm v razmerjih med ljudmi in njihovimi državami kakor tudi v odnosu do okolja je zamajalo strukturne temelje planetarnega obstoja. Njihova nova osmislitev in ureditev bo mogoča le z upoštevanjem posameznika ter vrednot, pravic in dolžnosti, ki mu jih narekuje okoljska paradigma, v konkretne oblike pa naj bi prevajale mednarodne institucije. Kriza je zato dejansko priložnost.

Svet Evrope je dve desetletji po koncu polstoletnega obdobja planetarne politične napetosti ponovno pred zahtevno preizkušnjo in velikim izzivom. S svojim izbranim poslanstvom lahko opozori na tiste vrednote, načela in norme, od katerih je morda še najbolj odvisna renesansa globalnega sobivanja. Ukinitvev smrtnih kazni oz. vsaj prepoved njenega izvajanja izstopa kot vrh njegovega vrednostnega sistema, temelječega med drugim na socialnih in ekonomskih pravicah posameznika, ki bo moral vstopiti v smisel kolektivnega urejanja svetovnih problemov oz. v zametke t.im. globalne vladavine, ki je danes ne samo možna, ampak tudi nujna.

Obenem pa je enak izziv pred Slovenijo. Njeno predsedovanje Odboru ministrov Sveta Evrope je le ponazoritev dileme, s katero se soočajo nove – in

med njimi pretežno male – države, nastale v minulem obdobju: kako po pretežno uspešni, če pač posplošimo z našega na ostale primere, izpolnitvi temeljnih državnih in zunanjepolitičnih ciljev preiti k njihovem razumevanu kot sredstev, ki bodo v prid državljanu, tj. svobodnemu individuumu. Prepletanje vrednot in delovanja posameznih igralcev bo vplivalo na stopnjevanje dinamike integracijskega procesa, v katerem zavzema Svet Evrope občutljivo in vplivno mesto, Slovenija pa mu predseduje v obdobju, ki lahko prispeva k njegovemu dodatnemu zagonu.

Za Slovenijo in njeno diplomacijo, prek tega pa tudi za njeno zunanjo politiko, bo to koristno in pomembno, če bo nadaljevala z nadgradnjo dosedanjih izkušenj ter jih zmogla preliti iskanje in zapolnjevanje niš, ki bodo krepile njen položaj in vsebino delovanja. Zato mora v ospredju pozornosti biti in ostati posameznik in njegova blaginja ter vrednote, ki ga osmišljajo.

Peter Božič: 1932–2009³³

LJUBLJANA, JULIJA 2009

Za slovenskega razumnika, literata in človeka odprte duše Petra Božiča sem prvič slišal, ko mi je pred mnogimi leti prišel v roke njegov roman Očeta Vincenca smrt. Še vedno imam knjigo tu, na dosegu roke.

Takrat nisem nič vedel o avtorju. Danes, ko ga ni več, vem precej, pa še vedno se mi odstirajo nova spoznanja, ki odrivajo žalost za dragim pokojnikom. Ko sem že delal v krški papirnici, sva o njem večkrat spregovorila s pokojnim Črtomirom Čargom, ki je Petra – bila sta isti letnik – poznal še iz svojih ljubljanskih let. Tudi Peter mi je Črta večkrat omenil.

S Petrom sva se spoznala pred kakšnimi petnajstimi leti, ko sem med službovanjem v Celovcu kdaj pa kdaj prišel v Ljubljano, po sestankih, a tudi napolnit radovednost in dušo. Ne spomnem se več, kdaj in kje točno sva se srečala, vem pa, da sva se od prvega dne tikala. Tudi ne vem, ali je bil z vsakim tak; meni pa je bilo vseč in dobro se mi je zdelo, še danes se mi, seveda. Najina srečevanja so bila redna in redka, predvsem pa naključna. Ta princip je vedno deloval. Ko nama je naključje prekrižalo poti, sva obstala na pločniku, včasih tudi ob kakšni kavi ali čem podobnem, čeprav le malokdaj, in se takoj zatopila v klepet, ki je bil na tričetrt zahtevna intelektualna, kulturniška in politična debata. Skozi polemična in šegava vprašanja, ki so bila na pol trditve, mi je povedal, kaj je novega v Ljubljani, na zunanjem ministrstvu in okoli nekaterih izstopajočih politikov. Že kar nejeverno se je smejal, ko sem bil na obrambnem ministrstvu, in se je delal, da mu ne gre v glavo, kaj naj

³³ Nekrolog je bil poslan v uredništvo portala www.lokalno.si, a ni bil objavljen, z obrazložitvijo, da pokojni ni bil povezan z našimi kraji. Direktno sicer ni bil, je pa bil med mnogimi slovenskimi izgnanci, in sicer jugozahodno od Dresdna, kjer bil nameščen velik del izgnancev iz Posavja.

bi diplomat počel med vojaki. Le redkokdaj je koga pohvalil, rad je pokritiziral, ne morem pa se spomniti, da bi bil kdajkoli do kogarkoli hudoben in žaljiv. Tega, kolikor jaz vem iz najinih srečevanj, ni bilo v njegovem vrednotnem sistemu.

Njegova mnenja in informacije so bile vedno koristne. Bolje in lažje sem razumel odnose in zaplete, a tudi zdrahe in spletke, ki se tkejo okoli oblastnih in njim prilizljivih se krogov. Verjetno sem bil zaradi tega kdaj še bolj previden, predvsem pa sem bil po vsakem takem pogovoru bogatejši. Ti pogovori pa so se začeli s praviloma naključnim srečanjem, obojestranskim nasmehom in pozdravom, kjerkoli je že to bilo, končali pa, ko se je Peter, ki ni znal biti pri miru in ni dolgo zdržal na enem mestu, odločil, da je dovolj. »Živjo, kako si?« se mi je od daleč nasmejal, jaz pa njemu tudi. »Ti, grem,« je rekel, ko mu je bilo dovolj, se spet nasmejal in odšel. V očeh je imel žerjavico, ki je grela in poganjala njegovo bit, ki je včasih komu podkurila in koga tudi opekla, predvsem pa ga je napolnjevala z vitalnostjo in izžarevala modrost. Srečevala sva se zjutraj in zvečer pa tudi čez dan; ob Ljubljani, na tržnici, na ljubljanskem nedeljskem boljšem trgu, v katerikoli že ulici, vedno pa naključno. Enkrat sva se vnaprej dogovorila, da se dobiva na večerji v Peni in ko sem ga čakal pol ure, so mi rekli, da ga nocoj ne bo, ker je moral nekam iti. Tak je bil Peter Božič.

On je vedel vse in poznal vsakogar, zato so bili pogovori z njim neizčrpane učne ure, ko si praktično zastonj lahko pridobival znanje, ki ni sicer nikjer na prodaj. To je bil privilegij, ki ga je mogoče deliti le z redkimi.

Peter je bil generacija mojih staršev. Čeprav sva se vedno pogovarjala o drugih, o sebi pa bolj malo, sem vedel za njegovo strast do nogometa, vendar pa sem šele sedaj zvedel, da je bil med vojno v izgnanstvu v vzhodni Nemčiji, kot moja mama, in da je tudi on preživel zavezniško borbardiranje Dresdna. Nikoli se nisva o tem pogovarjala in sedaj mi je žal, da ga nisem bolj spraševal.

Nikoli nisem pričakoval, da se bo pokazal na kakšni od ljubljanskih ulic in prišel mimo, pa se je vedno prikazal; sedaj pričakujem, a ne pomaga.

Enake možnosti med utvaro in resničnostjo³⁴

LJUBLJANA, OKTOBER 2009

Vprašanje enakih možnosti je v svojem bistvu preprosto: organiziranost vsake družbene tvorbe mora omogočiti posamezniku, ki vanjo vstopi in v njej deluje ter prispeva k njenemu razvoju, da je njegov položaj odvisen od upoštevanja pravil igre, sposobnosti in rezultatov. To bi moralo biti v interesu tako tistih, ki določeno organizacijo vodijo, kot tudi tistih, ki v njej delajo. Od teh teoretičnih izhodišč dalje pa nas praksa uči, da navedeno ni tako samoumevno in enostavno. Dovolj je, da se že površno ozremo okoli sebe, ne glede na to kje delamo in živimo, da ugotovimo, kako obstaja vrsta drugih dejavnikov, ki prispevajo k posameznikovemu položaju in njegovem napredovanju, dostikrat celo pomembneje in temeljiteje. Čeprav je res, da vsako posploševanje pomeni najmanj delno prezrtje dejstev, ki so drugačna, je pač treba posploševati, da so odstopanja bolj očitna in da je možno pridobiti več podpore ter doslednosti za njihovo odpravljanje.

Če od splošnega preidemo h konkretnemu, lahko ugotovimo, da slovenska diplomacija oz. diplomatska organizacija, če se izrazimo natančneje, pri tem v ničemer ne odstopa od splošnega stanja v slovenski družbi. To je gotovo sprejemljivo pojasnilo, vendar pa obenem predstavlja oz. bi moralo predstavljati nujno izhodišče za spremembo stanja. Na prvi pogled kaže, da prelomnica enakih možnosti v slovenski diplomaciji poteka preko neenakih možnosti med spoloma: čeprav v njej prevladujejo ženske, so (bile) na vodilnih položajih v občutni manjšini. Vendar če povzamemo podrobne ugotovitve obsežne empirične raziskave, ki je predstavljena v tej knjigi, lahko ugotovimo, da gre pri vprašanju

³⁴ Objavljeno v: Jazbec, Milan (ur.), et al. *Enake možnosti v slovenski diplomaciji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009. Str. 97–100.

neenakih možnosti v slovenski diplomaciji za kombinacijo najmanj treh močnih in med sabo čvrsto povezanih dejavnikov. Na različne možnosti napredovanja kot kriteriji vplivajo osebne zveze oz. preference, strankarska pripadnost oz. politična podpora ter vprašanje različnih spolov. Akterji znotraj tega trikotnika so po eni strani politiki (širše bi lahko rekli vplivneži različnih profilov, ki pa so praviloma povezani s politiko, če že niso politiki), po drugi strani pa tudi diplomati. Razmerja med njimi so zelo dinamična in spremenljiva, čeprav precej stalna, ne glede na menjavanje konkretnih oseb pri politikih in diplomatih.

Ključni motiv pri uporabi različnih sredstev, ki ne upoštevajo enakih možnosti, je napredovati hitreje kot drugi, ne glede na lastne sposobnosti in pokazane rezultate dela. V organizaciji, kot je diplomatska (pa ne samo ta), je konkretne delovne rezultate sproti težko meriti, saj so praviloma znani oz. očitni na daljši rok (čeprav to ne pomeni, da se – če poenostavimo – ne ve, kdo je dober in kdo slab delavec). To predvsem pomeni, da jih je kratkoročno lažje predstaviti kot pozitivne in posameznikovo delo kot uspešno (tudi kadar ni tako) ter oboje uporabiti kot osnovo za odločitev na račun koga drugega. Dolgoročno pa je bistveno težje posameznikovo delo pokazati kot uspešno, če ni tako, saj so negativni rezultati očitni (čeprav to nujno ne pomeni, da tudi taki ne bi napredovali). Če se pozneje, ko je odločitev o napredovanju že sprejeta, izkaže, da je bilo drugače, odločitve seveda nihče ne bo spreminjal za nazaj oz. vsaj dosedaj je ni. Če se v taki situaciji, ko je bila sprejeta odločitev, ki ni temeljila na upoštevanju kriterijev, ki upoštevajo enake možnosti, znajdeta ali moški ali ženska, spol ne igra pomembne vloge. Napreduje pač tisti, ki ima boljše zveze ali kakšen drug, prej omenjen vzvod podpore. Če imata oba dodatno podporo, pa praksa kaže, da je bolj verjetno, da bo napredoval moški in ne ženska.

Kot rečeno, zraven »dodatnih« kriterijev, ki so ključnega pomena za vertikalno promocijo mimo enakih možnosti, vplivajo nanjo tako politiki kot diplomati. Vertikalna promocija je zaradi delovanja v mednarodnem okolju v diplomatski organizaciji specifična in drugačna kot v drugih organizacijah (Jazbec, 2001:130–137).

Prvi, torej politiki, podpirajo tiste, ki so jim osebno bližji, na račun onih, ki jim niso blizu ali pa jih ne poznajo. Če je posamezni diplomat član iste stranke, je več možnosti, da ga konkretni politik pozna (čeprav to ni vedno nujno

tako, saj se včasih intervenira izključno na osnovi priporočila). Kriterij izbora oz. podpore je torej jasen, razumljiv in na prvi pogled izgleda morda celo sprejemljiv; dokler se praviloma ne ugotovi, da tisti, ki ga politik pozna in podpira, ne izpolnjuje kriterijev oz. da je ugotovljivo slabši od drugih, ki nimajo politične podpore. Če bi bil izstopajoče boljši, praviloma ne bi potreboval dodatne podpore in zoper njega ne bi bilo kakšnih posebnih odporov poklicnih kolegov.

Drugi, se pravi diplomati, pri politikih iščejo podporo zase, in sicer na račun ostalih diplomatov. Tudi to ravnanje je jasno in razumljivo ter bi prav tako morda lahko bilo na prvi pogled sprejemljivo. Vendar ni, kajti posameznik, ki izstopa s svojimi delovnimi rezultati in sposobnostmi, praviloma ne bi smel potrebovati dodatne, še posebej pa politične podpore, če že govorimo o poklicni organizaciji, kot je diplomatska, pa tudi vojaška in policijska, če naštejemo najbolj očitne in znane, a vendar še zdaleč ne edine. Največkrat tudi je tako, da sposoben in učinkovit posameznik ne teži k iskanju politične podpore. Vendar pa brez nje težje in redkeje napreduje v primerjavi s tistimi, ki pdoporo, zaslužno ali nezaslužno, imajo.

V obeh primerih je torej skupno uporabljanje dodatnih promocijskih kanalov oz. kriterijev, in sicer zato, ker konkretni posameznik ve, da sicer nima posebnih možnosti v primerjavi z uspešnimi. Za razliko od športa so v tem poklicu bližnjice očitno možne.

Če se v takem položaju oz. v takih razmerah znajdeti, kot smo že omenili, ali moški ali ženska, pri odločitvi spol ne igra odločujoče vloge. Seveda, če se v takih položajih večkrat znajdejo ženske kot pa moški, je to odraz neenakih možnosti, ki nekako filtrirajo ženske na njihovi poti k promociji oz. uspehu. Vendar potem to ni direktni odraz neenakih možnosti v diplomaciji, ampak v širši družbi, najmanj pa v državni administraciji. Kadar so v takih situacijah večkrat izbrani moški kot ženske, tedaj je to direktni odraz neenakih možnosti v organizaciji glede na spol. Izkušnje številnih, in ne samo slovenske diplomacije, temveč še posebej malih in novih malih držav, v katerih se opaža večji odstotek žensk kot pa v širši populaciji, kažejo, da je manj žensk na višjih diplomatskih položajih (Jazbec, 2001: 121–126).

Diplomacija seveda ni politika, ji pa nujno sledi in jo v pretežni meri odraža, nenazadnje je to tudi njena naloga v mednarodnem okolju. Omenjena

povezava med politiko in diplomacijo ima na primeru neenakih možnosti svojo diabolčno razsežnost, ki se je zavedata obe strani. Ker je politika dominanten pol, ji je zaradi tega lažje stopiti na distanco in se ne vmešavati v kadrovanje v diplomatski organizaciji, če želi vzpostaviti in ohranjevati njeno poklicnost oz. profesionalizacijo (Jazbec, 2001: 137–142, Kosin, 1997, Petrič, 1996). K temu lahko prispeva tudi tako, da kadar kadruje na vodstvena mesta (praviloma na veleposlaniška), od posameznikov, ki jih kadruje oz. poskuša kadrovati, tudi zahteva, da izpolnjujejo zahteve poklica. To pa se sedaj praviloma ne dogaja, in tu je maneverski prostor, kjer lahko politika dvigne svoj rejting med diplomati pa tudi v javnosti.

Vedno se bodo našli diplomati, ki bodo pri politiki iskali podporo zase, četudi oz. ravno zato, ker brez nje ne bi imeli posebnih možnosti. Tudi v tem primeru je na potezi politika, da s svojim ravnanjem – distanco do takih poskusov pokaže, kakšno poklicno diplomatsko organizacijo želi in kako jo doseči.

Pri navedenem bi morda na prvi pogled izgledalo, kot da je zgolj politika odgovorna in kriva za neupoštevanje enakih možnosti v profesionalnih organizacijah na splošno in tudi v slovenski diplomaciji. Seveda ni tako enostavno. Je pa res, da ima politika vzvode, s katerimi lahko korenito prekine podpiranje in promocijo tistih, ki ne izpolnjuje temeljnih pogojev napredovanja, ki so omenjeni na samem začetku. Izkušnje, čeravno morda nepisane, kažejo, da je politična podpora posameznikom, kadar gre očitno za skupino enakovrednih diplomatov, bistveno manj moteča, kot pa kadar politika podpira posameznike, ki so bistveno slabši pri izpolnjevanju temeljnih kriterijev. Morda politiki na prvi pogled ni očitno, kateri so eni in kateri drugi posamezniki oz. diplomati, zato bi se morala – kadar že namerava intervenirati – pozanimati, kako je s tem. In v tem dejanju oz. nedejanju je njen greh, če lahko tako zapišemo. V politiki za uspeh šteje podpora javnosti, najbolj očitno seveda na volitvah in v preigravanju možnosti do neskončnosti oz. do sprejemljivega rezultata, medtem ko v diplomaciji (in drugih poklicnih organizacijah) šteje izpolnjevanje pravil in tu ne bi smelo biti preigravanja možnosti. Politika se lahko odreče takšnega načina interveniranja, četudi diplomati ne bodo nehali iskati podpore pri njej. Potem bomo lahko govorili o enakih možnostih tudi v praksi, se pravi v resničnosti, in ne o njih samo kot o teoretični možnosti, se pravi kot o utvari.

Ob podrobnem branju rezultatov obsežne empirične raziskave o enakih možnostih v slovenski diplomatski organizaciji in ob njihovi poglobljeni interpretaciji, je z delnim poznavanjem razmer v naši diplomaciji mogoče precej hitro priti do realne podobe stanja. Ali je to dovolj velik motiv za politiko, da se vzdrži intervencij in kadrovanj po bližnjicah ali ne, diplomati sicer predvidevamo, ne moremo pa zagotovo vedeti. Vemo pa, da nekateri naši kolegi gotovo ne bodo prenehali z lobiranjem pri različnih sferah politike, dokler bo to možno. Ne da bi imeli ambicijo ocenjevanja v tej zaključni besedi, lahko zapišemo, da je politika pa nekajkrat že pokazala, da v okviru umetnosti možnega zmore sprejemati za poklicno organizacijo, kot je diplomatska, pravilne in pretehtane odločitve. Če bo teh več, bo vprašanje enakih možnosti bistveno manj pereče, kot je danes, tako za oba spola kot tudi za posameznike, ki ne morejo napredovati, ne glede na spol. To bo med drugim najboljša popotnica vsem mladim diplomatom, ki stopajo po poti svojih starejših kolegov.

Slovenska država in z njo tako politika kot tudi diplomacija, ki stopajo v svojo polnoletnost ter s tem v novo razvojno obdobje, imajo sedaj priložnost, da pokažejo in dokažejo poslušnost ter sposobnost uresničiti tisto, kar bo edino pripomoglo k nadaljevanju našega ugleda v mednarodni skupnosti in v globalni politiki. Ob taki ambiciji se nam tudi enake možnosti v slovenski diplomaciji zdijo uresničljiv koncept in nikakor ne prezahteven odraz težnje po razvoju.

Zato bi v sklepni misli kljub vsemu lahko zapisali, da je vprašanje enakih možnosti, ne samo v diplomaciji, morda pa res preprosto: posameznik, v našem primeru diplomat, naj bi bil odvisen od uvodoma zapisanih treh kriterijev in pri svoji promociji ne bi smel biti deležen nikakršnega razlikovanja s strani predpostavljenih, ne glede na svoj spol, nacionalno, versko, rasno in drugačno pripadnost ter na svoja politična, svetovnonazorska in ostala prepričanja. Naša študija kaže, kaj o tem mislijo pripadniki slovenske diplomatske organizacije za obdobje, ko je ta iskala in pričakovala svojo bližnjo polnoletnost, obenem pa tudi, kaj in kako bi bilo na tem področju modro ravnati v njenem naslednjem razvojnem obdobju.

Katarina Jalovec: *Razledenelo cvetje*³⁵

POHANCA, OB KRESU 2010

Srhljiva lepota pljuska iz globin razledenelih pesmi mlade ustvarjalke. Pesnica Katarina domuje v idiličnem prostoru, polnem zelenja, vode in gozdov. Morda v njih prebivajo favni in izzivajo njeno prostrano ustvarjalnost, ki izpričuje zavidljivo zrelost in visoko sposobnost artikulacije te zrelosti.

Človeku se zazdi, kot da bi bral šifre. Povedi, ki so tako polne in tako zgoščene, da včasih kar zavekajo sporočilo, ki spolzi skozi misli, preden te uspejo dojeti smisel in si ga prisvojiti, da bi jih obogatil. In pesnica širokogrudno razsipa to bogastvo, kot da bi ga imela v nedogled polne skrinje – verjetno jih tudi ima, kdo ve. Njene prelestne lutke v divjem svetu kot da bi bile naprodaj za prgišče ničla, ki se razteza skozi polnost besedi v nedogled.

Vsaka beseda, neizrečena pa še posebej, je medij, ki te potegne do koga, skozi katero prispeš tam, za kje in za kar nisi vedel, da obstaja in tudi ne bi obstajalo, če te besede ne bi – slučajno – srečal in se ozrl zanjo, ko ti je v mislih pomahala. Komunikacija, ki poteka skozi vsako pesem, sili kvišku in širi daljo in bogati in odpira hkrati.

Katarinine pesmi imajo eno neizrečeno, komaj ugotovljivo poslanstvo, ki se kaže skozi osupljivo sposobnost izrekanja. Morda se zato za trenutek in morda tudi na prvi pogled zdijo odmaknjene in zamaknjene, celo zasanjane, kot da jim tudi ne bi bilo spet toliko mar, da zbujajo pozornost. Tu smo, pravijo, in to nam zadošča. Sporočamo, kar vidite ali pa tudi ne vidite. A nam je

³⁵ Spremna beseda k pesniški zbirki *Ledeno cvetje*, ki jo je napisala Katarina Jalovec. S Katarino, izstopajočo učenko osmega razreda, sem se spoznal, ko sem na Osnovni šoli Podbočje spomladi 2010 predstavil knjigo Martin Krpan – diplomat in vojščak. Dogodek je organizirala učiteljica Janja Rostohar.

to dovolj. Berite nas in bolj ko nas boste brali, več nas bo. Vi pa, kakor že želite in kakor vam je že prav. Tu smo in nič več. Ne maramo vsiljenosti in se ne vsiljujemo. Smo pa tu.

Pesem v pesmi ob pesmi zaradi pesmi. V njih pa umetnost in bodočnost.

In čustva, ki so prikrita in zakrita za – navidezno? – brezbrizno, suho in trdo logiko ter premislekom, ki ničesar ne prepušča naključnosti. Pa vendar rinejo na dan, na svetlo, ta čustva, nezaustavljivo in vztrajno, kot regrat, ki se prerije še skozi tako trden asfalt. Katarinina poezija je močna in silna in kar pogosto se zazdi, kot da bi avtorica sama hotela to silnost ubraniti pred zunanjostjo, kateri obenem prepušča svoje pesmi. Steklo, led in kamniti diamanti so elementi, so koščki, iz katerih sestavlja premislek in pomislek o ljubezni. Izvirno in sprašljivo; zakaj?

Če dobro premislim, sem se povsem slučajno srečal s pesnico in z njenimi čakalnicami. Morda so taka srečanja še najboljša, vsaj za začetek. Bili smo obdani, ena zvrhano polna šola nas je bila, s knjigami in z varnostjo in zaupnostjo, ki nam jo ponujajo, zato je potem zlahka prišel navdih in je kar takoj nastala še ena knjiga; tale.

Berimo te pesmi, počasi, uživaje, in počakajmo, da bo njihov kalejdoskopski odsev ozaril in prežehlado pesnico. Voščimo ji poln nebes zvezd, ki jo naj vlečejo kvišku in navdihujejo. Prisluhnmotišini in nestrpno pričakujmo darove.

Voščimo ji, Katarini, še veliko premisleka, neučakane ustvarjalnosti in zavzete tišine. In polnosti vsega.

Sports and Diplomacy can walk hand in hand³⁶

ANKARA, SEPTEMBER 2010

Turkey and Slovenia have long enjoyed friendly relations. Our mutual cooperation includes a series of bilateral and multilateral viewpoints and projects which are a reflection of our excellent, comprehensive and in-depth mutual relations. The highlights of the past years include intensive and open dialogue between the two countries at various levels, particularly at the highest political level. Both countries have expressed a great interest in a comprehensive strengthening of relations, particularly with regard to business. Slovenian companies see opportunities primarily in transport, energy, logistics, tourism, new technologies and environmental protection equipment.

There are several points of commonality where both countries, despite the difference in size, find excellent synergies and opportunities for long-term cooperation. We should mention in particular our shared and active interest in the stability, security and development of the Western Balkans. The launching of a NATO Membership Action Plan for Bosnia and Herzegovina, which is important for the continued development of security structures in

³⁶ Objavljeno v: Sinfo, October 2010, str. 19. Povod za prispevek je bila košarkaška tekma med Turčijo in Slovenijo v Istanbulu na svetovnem košarkaškem prvenstvu (na moj sedmi dan kot novi veleposlanik v Turčiji), ki sta si jo ogledala oba predsednika, dr. Abdullah Gül in dr. Danilo Türk, kakor tudi oba zunanja ministra dr. Ahmet Davutoğlu in Samuel Žbogar ter oba veleposlanika (ideja za državniško srečanje na tekmi je bila moja in boljšega začetka mandata si ne bi bil mogel želei). Veleposlanika obeh držav sva bila potem povabljeni, da napiševa vsak svoj priložnostni prispevek, ki sta bila objavljena skupno. Prispevek, ki ga je napisal turški veleposlanik v Sloveniji Derya Kanbay, je bil objavljen na strani 18. V redakciji so spremenili prvo osebo v tretjo.

this fragile country, was achieved by Turkey and Slovenia through the persistent presentation of evidence to the Allies, whom they succeeded in convincing at the meeting of foreign ministers in Tallinn last November. Furthermore, we should mention Slovenia's collaboration in the global project the Alliance of Civilizations, which was initiated by Turkey and Spain. Slovenia regularly attends meetings and participates in discussions and activities. The Euro-Mediterranean University in Portorož is steadily creating a place for itself within that framework.

One of the key frameworks for our mutual cooperation is Turkey's ambitions for the EU membership and Slovenia's stalwart support of that goal. Slovenia openly supports Turkey's endeavours towards membership in the EU. Slovenia believes that the achieving of this goal is of major significance for both the EU and Turkey. In recent decades, the European integration process has transformed the European continent, and through the free flow of capital, people, goods, services and knowledge and the common currency and common market has united it into a soft power that is effective in a global context. When the negotiation process, which must be supported by both sides, has been completed, Turkey's membership will bring about substantial added value.

This can be illustrated by the fact that due to its extremely important geopolitical position, Turkey is an indispensable player at the meeting-point of regions such as the Near East, the Caucasus, the Black Sea region, the Western Balkans, Central Asia and North Africa. At the same time its relations with the EU, the Russian Federation and the USA are so important, owing to the need for regional security and the broader supply of energy, that it plays a pivotal role within this matrix. Its growing economic vitality and membership in the G 20 are therefore very important for its continued relations with Slovenia.

Mutual goodwill can undoubtedly also be seen in the still striking fact that just before the beginning of the World Basketball Championship, Turkey waived visas for Slovenian citizens. The championship saw fantastic performances from both teams: playing in its second world championship, Slovenia achieved its stated objective by making it into the final eight, and Turkey made it all the way to the final. Moreover, it was once again demonstrated that

sports and diplomacy can walk hand in hand: on the evening of their quarterfinal game, which was played on the last day of Ramadan, the presidents of the two countries, dr. Danilo Türk and Abdullah Gül and their staffs met for a working visit in Istanbul, and after discussions and dinner watched the game. Afterwards they visited the players of both teams. This was also a great send-off for the new Slovenian ambassador to Turkey, already the fourth, at the beginning of his term of office.

His most important duties include the continued development of the excellent relations between the two countries in all areas, particularly in business. This also means demonstrating a willingness to support cultural projects (e.g. exhibitions, translations, visits) and exchanges in the fields of education (the number of students studying in both countries via the Erasmus programme is growing), science (the two countries' Academies recently signed a cooperation agreement), tourism and others.

The most recent opportunity appeared in the field of advertising, whereby on the basis of a Slovenian initiative Istanbul will host an international advertising festival, which will combine and increase the reputations and prestige of the four largest continental advertising festivals, Portorož's Golden Drum, the Iberian-American FIAP, the Asia-Pacific ADFEST and the Art Directors Club of Europe. This will stand as a challenging complement to the festival in Cannes, give Istanbul a new opportunity to show off its treasures and its priceless historical, cultural and economic potentials, give Slovenian advertisers a new long-term partner, and give both countries another noble project.

The new Slovenian ambassador to Turkey and his staff, including the esteemed and active honorary consuls in Istanbul, Izmir and Antalya, will continue the successful work of the past generations and attempt to build upon it in the spirit of the most well-developed relations between the two countries to date and a willingness to search for new projects and opportunities.

David Vasiljevič: *Sava šumi*³⁷

LJUBLJANA/POHANCA/ANKARA, OB IZTEKU POLETJA 2010

V otroških letih sem veliko zahajal v Krško, točneje na Videm. Z bratrančema, enim malo starejšim in drugim malo mlajšim, in z njunim prijateljskim krogom smo prekržali mesto, zahajali v kino in bili redni gostje na bazenu, kjer sem vztrajno in z užitkom izpilil plavalne večšine.

A najbolj me je privlačila mogočna, spoštovanje vzbujajoča in že kar skrivnostno velika in visoka skala, celo pečina, ob reki Savi, na videmski strani, kak kilometer proti toku navzgor pred mestom, na pol skrita med topoli in visokim grmovjem. V Savi smo se kopali in plavali, na skali pa smo se greli kot martinčki in posedali kot kaki traperji v ameriški divjini. Pustolovsko in vznemirljivo. Nekateri med nami so s skale, ki se je vzpenjala kakor da bi rasla navpik iz vodovja, celo skakali v globočino in s tem izkazovali, morda pa tudi razkazovali ali pa samo poskušali kazati domnevni ali pa resnični vrhunec telesne pripravljenosti in psihične zbranosti ter poguma, morebiti celo prevelikega in morda že nevarnega; jaz si tistega nisem niti želel niti upal početi.

Med nami je bil nekdo, ki bi ga po prebranem literarnem prvencu Davida Vasiljeviča *Srce v skali* lahko videl kot Petra Skalo. Bil je velik, močan in pogumen, že kar ene vrste antični deseterbojec. Tarzan in gladiator obenem. Vse si je upal in vse je zmožel, bil je tudi dober prijatelj. Ne spomnim se več zanesljivo njegovega imena, mi je pa ostalo v spominu, da je po nekaj kratkih letih našega druženja kot kafa izginil iz naše družbe. Nikoli več nisem slišal zanj in tudi danes, po več kot dobrih, dobrih šestintridesetih letih, ne vem, kaj se je zgodilo z njim, kam je odšel, kje je. Nikoli več nisem slišal zanj, pa

³⁷ Objavljeno v: Vasiljevič, David. 2010. *Srce v skali: [roman]*. Brestanica: samozal.

tudi pomislil ne nanj, dokler nisem konec letošnjega avgusta na dušek prebral Vasiljevičevega rokopisa.

Njegovo delo ima več, nekaterih že kar eksperimentalnih odlik.

Prva je gotovo ta, da v izhodiščni parameter svoje fabule brezprizivno postavi domače lokalno okolje, ki ga naredi za do določene mere že (medij-sko) globaliziranega. Krško ima že najmanj od časov, ko ga je obiskal Fran Levstik in je bilo zaradi živahnega pristanišča na šumeči reki slovenski Babilon, izpričan ustvarjalni potencial. Zgodba, ki jo beremo na naslednjih straneh, ima svoje sidro v Krškem (resda ne na Vidmu, poreko lokalni natančne-ži ...), se iz njega izvije v širni svet ter na koncu osrednjega protagonista spet postavi, zanese in vrne v domač kraj. Morda bi lahko celo rekli, da je vse, kar se dogaja vmes, ene vrste trans, sanje, blodnje, mora, a je pustolovsko, nabito z energijo in docela nepredvidljivo, je pa geografsko zastavljeno tako, da se ve, od kod gre mladenič in kam spada iz njega preobraženi starec.

Drugič je to v celoti inovativen stil, ki v svoji posebnosti – vsebinski, oblikovni in vizuelni – izstopa iz ustaljenih okvirov ter v njih niti ne spada niti jim ne ustreza. Ta presenetljivost butne v bralca takoj, ko zagleda prve besede in stavke, še preden jih začne brati in še prej ko jih prebere; zadošča že pogled na prvo stran besedila in vidimo, da je nekaj drugače, kot smo vajeni. Ta drugačnost se kaže v relativno kratkih stavkih, ki so pisani že skorajda kot samostojni odstavki, saj je vsak stavek zase malodane že odstavek. Zato je tudi branje besedila telegrafsko, sam oblikovni izgled in avtorjev pristop nas pripravita do tega, da knjigo dejansko beremo telegrafsko. Morda bi lahko rekli še bolj natančno: ko beremo roman, se nam zazdi, kot da so stavki, v katerih je napisan, taki kot da bi brali odgovore na navodila, ki so priložena novemu kompjuterju, pralnemu stroju, mobilniku, kateremukoli aparatu že, namreč stori to, naredil sem to, obrni takole, obrnil sem takole, pritisni na ta gum, pritisnil sem nanj in tako naprej in tako dalje. Je to morda potemtakem že kar telegrafski roman? K tej posebnosti sodi tudi, recimo mu, baročno načičkan, deloma že rokoko slog pisanja. Na primer: »Roke so v pekočem cvrčanju utrujenosti prosile za počitek in pljunek s kisikom sveže obogatene krvi.« Ali pa tole: »Med potjo še vedno nisem dojel kontekstne razpetosti besed, četudi skakajoče na skali relativno absolutnega plašča tehtnice.« In da

ne navajamo dalje: »Privlačna nežna mračnost je v soju tisočernih simultano plesočih plamenic pogumno osvetljevala areno in ji dajala pridih mističnosti že skoraj sakralnega spektakla.« Kdaj smo zadnjič brali kaj takšnega in da ni šlo samo za samotni stavek ali dva?

Tretjič, v romanu je gotovo mogoče opaziti in slediti določeni etiki, kot da bi se avtor potrudil predstaviti (svoj?) življenjski *credo*: biti zapisan doslednosti in potešenosti v krogu tistega, kar potrebuješ, in ne tistega, kar zmoreš nakopčiti; tistega, kar lahko ustvariš in prejmeš ter tudi imaš, ne pa tistega, kar lahko mimogrede izgubiš: materialno bogastvo je relativno in očitno ni glavna vrлина in vrednota. Bogastvo, ki se kopiči tu in tam, v pustolovskem razpletanju, se izgubi in razprši, kot je tudi bilo najdeno; srečka, ki je izžrebana med tistimi, ki sicer ne prinašajo dobitka, prinese protagonistu pravzaprav pogubo (čeprav se na koncu le izmaže) in še bi lahko naštevali, če uporabimo frazo, ki je ljuba pripovedovalcu zgodbe, torej Borisu, ki je, kaj pa drugega kot novinar, saj je omenjena fraza tipičen žargonizem. Toda etika ne biva ne v praznem ne v idiličnem prostoru in času. Roman je mestoma prežet in napolnjen s tolikšno brutalnostjo, da bi bralca, če bi o njej posebej razmišljal, gotovo vsaj za trenutek odvrnila od branja. Toda brutalnost je, kajne, očitno del življenja, od vekomaj in verjetno še za dolgo časa, če ne celo za zmeraj. Skratka, temna stran življenja, agresivnost, ki plane na dan, marsikdaj tudi če ni izzvana. Izrazno sredstvo, s katerim avtor morda želi opozoriti, da je preživetveni kod tisto, kar človeka žene naprej ne glede na okoliščine in ovire. Ta brutalnost svojevrstno seva iz imperativa zmage: če hočeš zmagati, kar moraš storiti, da boš preživel, nas podučuje Peter Skala, potem moraš biti brutalen; vsaka zmaga je taka skozi oči poraženca. Zmaga prinese vse, poraženec ostane nihče, to je preživetje in ris, v katerem se giblje protagonist.

Naprej, četrtič, zgodba, ki jo beremo, se protagonistu kar dogaja, vse tisto se mu enostavno zgodi, kot da sam pri tem že ne bi nič imel. Nič novega, nič eksperimentalnega. On pa se, ko se mu to dogaja, strastno bori, vztrajno išče, trdno vztraja na poti in se vrača, od koder je prišel, čeprav tja, kjer je (bil), zagotovo ni hotel iti. Morda bi pozoren bralec v tem hotenju še uspel najti pridih uživanja? Pot, ki jo je zmogel, je gotovo osupljiva in fikcija, ki ga je pri tem vodila in ga določala, je srhljiva. Toda, če pogledamo v resničen

svet: poznam krško, no, videmsko mladenko, ki je pred nekaj leti v paru prepotovala del tega, tu, v tej knjigi opisanega sveta: iz Krškega do juga Indije, čez Turčijo, Iran, Afganistan, Pakistan in nazaj. Hočem reči, tudi v resničnem svetu ljudje potujejo po najbolj mogočih in nemogočih predelih sveta in njihove dogodivščine lahko napajajo literarno kreacijo in jo do določene mere gotovo potrjujejo ter ji tudi pritrjujejo.

Petič, in ne zadnje pa tudi ne nenazadnje, David Vasiljevič nas poduči o nečem, o čemer verjetno Ian Flemming ni razmišljal: osrednji protagonist ne živi samo dvakrat, temveč se tudi tretjič rodi. To se zgodi tako mimogrede, da tega skoraj ne opazimo, čeprav obakrat umre enako, le da na povsem različnih koncih sveta. In če bi bralec pretehtano pomislil – in ni izključeno, da avtor romana o tem niti ni razmišljal – bi opazil, da obstaja še protagonistovo četrto rojstvo, in sicer v samem sklepnem dejanju njegove odisejade. S Penelopo sta se vmes postarala, ostala sama in se po prgišču časa, v katerem človek odraste ter dozori, našla. Na Itako skozi Krško in nazaj. Mar ni bila Odi-sejeva domovina na veliki, mogočni, nepremagljivi skali, visoko nad vodo?

Pisanje je študij in študij je pisanje, bi verjetno lahko sklenili ob premišljevanju o zavzetem eksperimentalnem romanu, ki je vsekakor dobro napisan in se dobro bere, čeprav bralec morda obojega ne zazna na začetku, kjer se ga zlahka oprime skepsa, a ga oboje zagotovo posrka vase in ne spusti do samega konca. Avtor je s svojim delom prehodil viharini most nad deročo reko in gre lahko pomirjen naprej. Bralca pa ta nevsakdanji izziv še čaka.

Irena Ferluga: **Zagovor: *Identiteta skozi prizmo nespremenljivih vrednot***³⁸

ANKARA, JANUARJA 2012

Avtorica pričujoče knjige, dolgoletna Večerova novinarka in izstopajoča Anekdanja, prav tako večletna urednica njegove gospodarske redakcije Irena Ferluga, magistrica komunikoloških znanosti, je oseba, ki je prav gotovo ni treba zagovarjati. Prav tako je tudi ni treba predstavljati, saj je vsakemu Večerovemu bralcu, ki ni ravno od včeraj, znan njen obsežen, tehten in temeljit ter poznavalsko izpiljen opus prispevkov, ki segajo na različne novinarske zvrsti, zlasti pa so to komentarji, pogledi in intervjuji. Slovensko gospodarstvo v njenih prispevkih zlahka uzre svojo pravo podobo, slovenska gospodarska in finančna politika pa – zlahka ali ne – svojo, ne toliko pravo smer.

Najbrž pa tej – njeni – knjigi ne bo odveč zagovor, torej tisto, kar pride za govorom, se pravi, kar se izpiše in napiše potem, ko je zgodba, lahko bi rekli tudi »govor«, zaključena. Prav tako bi lahko še rekli, da ta in tudi druge knjige zagovora morda sploh ne potrebujejo. No, če ga že imajo, je smiselno, da tak in tako razumljen zagovor pridoda kaj h govoru, k osnovni vsebini knjige, k njenemu sporočilu.

Avtor teh vrstic ima vtis, da je Irenina knjiga predvsem taka knjiga, ki skozi optiko širše zastavljene, čeprav ne široke družinske kronike pred nas postavi tiste vrednote, ki naj bi bile temeljnega pomena v našem življenju. Te vrednote pa si v vsakem trenutku, v vsakem obdobju zaslužijo zagovor, obrambo,

³⁸ Objavljeno v: Ferluga, Irena. *Spomin na spomenico: razmišljanja za mamo*. Maribor: Subkulturni azil, zavod za umetniško produkcijo in založništvo, 2012. str. 72.

apologijo, to, da se jih poudarja kot take, brez katerih bi se naša življenja vrtela v praznem teku, stopicala na mestu, skratka, nazadovala. Mislimo na osebno načelnost, zavezanost svobodi, predanost prijateljstvu, svobodomišelnost in sposobnost upreti se nadvladi. Pa še: čast, ponos, iskrenost, odkritost, pravičnost, enakost, delo, ugled, ponos – še kar nekaj časa bi lahko naštevali, čeprav je niz zlahka prepoznaven in tudi splošno znan. Rezultat prepletanja in medsebojnega delovanja teh vrednot je sreča, kot ugotavlja avtorica, prizorišče njenega uresničevanja pa zlasti družina kot zahteven sklop medosebnih odnosov, ki sega od spoštovanja do hierarhije in se razpenja med različne generacije.

Pisec teh vrstic nadalje meni, da so te vrednote nespremenljive in da ustvarjajo človekovo in človeško identiteto. Dandanašnji se zdi, kot da se te vrednote zelo spreminjajo in da izgubljajo na pomenu, da se krušita in krčita njihov domet in pomen, skratka, da so v zatonu in da njihova moč pojenjuje. Nedvomno je dejstvo, da so te vrednote bistveno manj in v bistveno ožjem pomenu prisotne v skupinskem in javnem življenju, kot je to bilo pred časom. Tak vtis je še toliko bolj izstopajoč, ker se agresivna pozornost medijev minulo desetletje tudi na Slovenskem bolj kot kdajkoli prej usmerja na škandale, izpade, ekscese in na vse tisto, kar je osupljivo in izstopajoče v negativnem smislu. Pozitivne reči, se pravi osebe in dogodki, pa niso taki, marveč so (bili) tako in toliko samoumevni, da se jim skorajda nihče več javno ne posveča – in zato, paradokсно, izgubljajo svojo samoumevnost. Vendar pa ne usihajo in ne izginjajo, saj živijo in delujejo naprej na individualni ravni, v pogovorih in stikih med posamezniki, vendar se le težka prebijejo v sfero javnega. Zato je taka knjiga tako zelo pomembna in zato je potreben tudi njen zagovor, da podkrepi tisto, kar je njeno plemenito sporočilo. In glej, to sporočilo je nekaj posebnega, ker je opremljeno s tako plemenitostjo, ki ne izhaja iz zanikovanja drugega in drugačnega, ker ne zasmehuje in ne podcenjuje, ampak izpostavlja dobro in častno.

Dober odraz spreminjajoče se matrice vrednot in njene pretežne aktualne podobe ustvarja navidezna lahkotnost sklepanja zvez in odnosov v socialnih omrežjih, ki so praktično virtualna, navidezna, kljub temu da prenašajo sporočila resničnih oseb. No, četudi ne vedno samo njih – znani so primeri,

ko kdo pod nesvojim imenom prenaša v imenu druge, dejanske osebe sporočila, ki jim prejemnik verjame in misli, da so od tiste osebe, za katero sodeč po imenu in priimku, ki si ga lahko vsakdo sposodi, tudi gre, ob tem pa ta oseba morda za to niti ne ve in nima možnosti, da bi preprečila zlorabo svojega imena. Ubesevalna mehanika socialnih omrežij narekuje, slovenščina (oz. uporabniki v tem jeziku) v taki rabi pa ji zelo sledi, da je vsaka oseba, s katero se vzpostavi stik, kar prijatelj. Tako smo obdani s prijatelji, ki jih znenada mrgoli, a jih le malo poznamo in vprašanje je, koliko takih prijateljstev in prijateljev je sploh – lahko – trajnih. Kaže, da je prijateljstvo postalo modna muha enodnevnica. Neznamna lahkotnost takšne socializacije je daleč od tistega, kar si naiven človek predstavlja pod dejstvom, da ima, skuša imeti, si želi imeti nekaj prijateljev, morda za prste dveh rok, kar je že veliko, z njimi deliti poglede na svet, svoje delovanje, stisko, srečo, up in zadovoljstvo.

Komunikacijska tehnologija omogoča hitro in zelo široko, številno in številčno sklepanje poznanstev, ki pa so v principu samo bežna. Zavedeni z nespretnim posnemanjem angleških primerov nas prepričujejo, da imamo elektronske »račune« (»accounts«), ne pa naslove, in »prijatelje« (»friends«), ne pa znance, in potem ene in druge štejemo ter tekmujemo v tem, kdo jih bo imel več. To je predvsem iluzija, saj tehnologija kot taka in sama po sebi na prinaša prijateljev in jih ne ustvarja, omogoča pa hitro in učinkovito komunikacijo med prijatelji, znanci, sodelavci, strokovnimi kolegi in podobnimi, tudi neznanimi osebami. Podoba množice elektronskih, internetnih prijateljev morda ustvarja videz, da se vrednota prijateljstva krepi in širi, vendar praksa kaže, da so taki stiki bežni, krhki in vezani na mimobežne interese in stične točke, ki se spreminjajo zelo hitro. Zato ne uspejo ustvariti resničnih in dolgotrajnejših vezi, razen kadar gre za zelo jasne interese in daljše obdobje, v katerem se posamezniki tudi osebno, v živo spoznajo. Prav tako je vprašljivo, ali takšni stiki omogočajo delitev osebnih stisk in ali bi vzdržali velike osebne preizkušnje, kar je v osnovi prijateljskega odnosa. Šele to omogoča možen nastanek vrednostnega sistema, ki temelji na preverjeni etiki in morali. In šele potem je vihravi elektronski čas, ki ga živimo, lahko podoben vihravemu preteklemu času in njegovim nespremenljivim vrednotam, ki s(m) o ga živeli in iz njega nesli tiste vrednote v današnji in jutrišnji čas.

Zgodba o Ireninem dedu, ki to ni bil, saj je padel mnogo pred rojstvom svoje nesojene vnukinje, Hinku Roštoharju, Maistrovemu borcu za severno mejo, partizanskemu spomeničarju (spomenica padlih borcev), internirancu, obsojenem na dosmrtno ječo s strani italijanskih okupacijskih oblasti, ter osebi, katere smrt poleti 1944 je še vedno popolnoma zastrta, prihaja med bralce v času, ko se, v širšem okviru svetovne krize, ki razžira naše, že nekaj časa najedane vrednote, oziramo za smerokazi naših življenj in naše usode. Kaže, da brez tistega, kar nas osmišlja kot soljudi v osnovnem etičnem in moralnem smislu, ki ni oprt na materialnost in preračunljivost, in kar je bilo preizkušeno in preizkušano v minulih dobah, dostikrat tudi zlorabljeno, ne bomo zmogli iti naprej.

Ta zgodba se nam predstavi skozi zanimiv stilski prijem, saj je to po eni strani pripoved o Irenini mami, osemdesetletnici letošnjo (2012) pomlad, po drugi strani pa o njeni hčerki in njunem odnosu. Ta »govor« je napisan sila odkrito, recimo pošteno, in nam kot tak na splošni ravni omogoča vpogled v družino in zapletenost njenih vsakokratnih socialnih odnosov, na konkretni ravni pa odkriva usodo izginulega človeka, ki desetletja po svoji smrti z odkrivanjem svoje zgodbe mami in hčerki omogoči vzpostavitev odnosa, ki ga vsakdo v svojem življenju potrebuje. Zdi se, da tisti, ki bi bil ponosen na svojo vnukinjo, če bi mu to bilo fizično omogočeno, in na katerega je njegova hčerka, se pravi, avtoričina mama, gotovo ponosna, pa naj si to vemo ali ne, kroji in oblikuje zgodbo, ki jo je bilo treba napisati. Ne vemo, kakšen je bil njegov stil in osebni profil, vendar pa skozi pripoved vnukinje, skozi njeno osebnost in skozi identiteto vmesnega člana – njegove hčerke in njene mame – spoznamo preplet usod, v celoti prežet z močnim etičnim pečatom. Ta odtis je gotovo prispeval k temu, da obe živi protagonistki te zgodbe potrebujeta čas in okoliščine, da zaživita s polnim odmikom od vsega, kar je (lahko) težilo nji, pa tudi kogarkoli izmed nas.

Povest, ki se v tej knjigi z jasnim in odličnim stilom prevesi v publicistično in strokovno monografsko delo, je tudi odsev nekega časa, ki je v minulih dveh desetletjih postal tako zelo oddaljen, da je na trenutke že morda kar tuj in morda – bogokletno zapisano – sploh ne več toliko naš, se zdi in dozdeva. Tak vtis je, seveda, napačen, a kljub temu prisoten in seva v nas.

Knjiga sama je zato en velik zagovor časa in vrednot, brez katerih ne bi bilo ne nas ne našega časa. Izžareva neminljive vrednote, ki edine zmorejo ustvariti čvrsto identiteto, in se ne odmika pred osebnimi stiskami posameznika, ki gre vedno naprej, čeprav bi lahko zavil tudi kam drugam, pa tega ne stori. Ne glede na kakršnekoli zgodovinske okvire je to drža, ki je mogoča in dosegljiva.

»Po Koroškem, po Kranjskem« – ali kako je nastajala slovenska država in njena diplomacija: *Spominski zapis prvega slovenskega konzula v Celovcu*³⁹

ANKARA, V ZAČETKU FEBRUARJA 2012

Na začetku moram povedati, da se je moj izlet v diplomacijo, no, danes je to že dolgo časa kar pravo potovanje, enostavno zgodil.

To pomeni, da navedeno ni bila niti moja ambicija niti moj cilj. Oboje je to postalo šele, ko sem se v sredini osemdesetih let na prigovarjanje nekaterih prijateljev in znancev le odločil, da se grem poskusit še v tem poklicu. Vanj sta me takrat pritegnila tudi Čačinovičeva knjiga Poslanstva in poslaništva ter občasni nastopi oz. javljanja veleposlanika Ignaca Goloba prek ljubljanske televizije. Zavidljivo napisane diplomatske spomine črnogorskega diplomata Veljka Mićunovića Moskovska leta (svojo veleposlaniško misijo je pričel malo pred mojim rojstvom) sem tudi prebral v tistem času. O diplomaciji sicer kaj posebnega nisem vedel, niti tega ne, kje je v Ljubljani Republiški sekretariat za mednarodno sodelovanje, pa tudi ne, kje je v Beogradu Zvezni sekretariat za zunanje zadeve. Ko sem bil prvič tam, nisem niti vedel, kje je pravi vhod v tisto ogromno stavbo, in raje ne izdam, skozi katerega sem hotel vstopiti. Skratka, bil sem *outsider*. Najbolj konkretna posledica tega dejstva je bila, da nisem imel zvez na nobeni strani in nisem nikomur pripadal. Včasih mi je bilo žal za to, ker bi v nasprotnem primeru prav gotovo hitreje in lažje napredoval. Danes pa mi za to ni mar, saj lažje analiziram svojo preteklost in dogajanje okoli sebe z distance, neprizadeto ter bistveno bolj objektivno. To je velik in ne ravno pogost privilegij.

³⁹ Objavljeno na spletni strani Ministrstva za zunanje zadeve ob dvajseti obletnici mednarodnega priznanja slovenske države 2012.

V diplomatski službi sem se tako znašel v sredini oktobra 1987. Po opravljenih sprejemnih izpitih – med 330 kandidati iz vse države nas je bilo 8 Slovencev, 30 nas jih je opravilo, od tega 4 Slovenci – sem se poslovil od poslovne kariere, ki je nasledila prejšnjo novinarsko (ta je bila pravzaprav edino, kar sem si kdaj želel doseči) in ona še prej politično, ter odšel v Beograd (tamkajšnja leta na esejističen način premišlujem v knjigi Slovenec v Beogradu, ki je leta 2006 izšla tudi v nemškem prevodu pri celovški Mohorjevi založbi, s spremno besedo avstrijskega diplomata in koroškega Slovenca dr. Wolfganga Petritscha, s čigar starši sem se spoznal v mojih koroških letih).

V tem delnem in necelovitem spominskem zapisu obravnavam čas od junija 1991 do poletja 1992. V njem povzemam in omenjam pretežno manj znane dogodke in osebe, ki niso tako samoumevni v uradni zgodovini.

Pomladi 1991 sem se v ministrstvu prijavil na razpis za konzula v Celovcu. Pred tem sem se sicer že večkrat potegoval za razne premestitve v tujino, ampak ni šlo. Ali so bili kandidati premočni ali pa me nihče na slovenski strani ni podprl, kakorkoli že. Tistikrat je uspelo, na osnovi intervencije Demosovega zunanjega ministra dr. Rupla (ki me sicer ni poznal, poznali so ga moji prijatelji; jaz sem ga poznal le prek njegovih predavanj o sociologiji kulture in po njegovih knjigah, najbolj se mi je dotedaj vtisnila v spomin Čas v njej rabelj hudi ali kako strašno kaznujejo slovenske pisateljce). Pričel sem s pripravami v konzularni upravi in jih zaključil v začetku junija. Priprave so bile zahtevne, a sile koristne in profesionalne. Največ me je naučil en srbski kolega, ki je bil pred tem konzul v ZDA in me je po rjavih zašiljenih brkih spominjal na starega očeta Albina, ki je v Ameriki preživel osem dolgih let v začetku 20. stoletja; tisti konzul, imena se, žal, ne spominjam, je bil velik *profi*. Po zaključenem mandatu v Celovcu, kjer sem bil, tako se je zgodilo, pol leta zadnji jugoslovanski konzul ter nato tri in pol leta prvi slovenski, sem napisal knjigo Konzularni odnosi, prvo take vrste pri nas; torej se je splačalo naučiti in se potruditi pri delu. Na pripravah sem tudi pozorno bral oba tedanja manjšinska koroška dnevnik Slovenki vestnik in Naš tednik. Bil sem zelo vesel in že kar ponosen, ko sem v sredini meseca maja v Vestniku zagledal kratko vest o mojem prihodu v Celovec. Novinar Ivan Lukan, s katerim sva pozneje postala velika prijatelja, je zapisal, da bo »konzula Mikšo zamenjal Milan Jazbec, Slovenec iz Krškega«.

Tisti čas sem se gibal na dveh, od sebe oddaljujočih se tirih: zaključeval sem priprave za konzularno službo v Celovcu, obenem ko je država, s katero sem imel sklenjeno delovno razmerje, razpadala po šivih, hkrati pa je neustavljivo nastajala slovenska država, s katero sem imel v koreninah osebno in narodnostno pripadnost. Glede na to da so bili v preteklosti konzuli v Celovcu praviloma Slovenci, je moje početje in vztrajanje imelo konkreten smisel, ki se je pozneje izkazal za zelo velikega in koristnega. Iz Beograda sem odpotoval v petek, 21. junija 1991, en dan pred svojim 35. rojstnim dnevom, in istega dne, ko je tam ameriški državni sekretar James Baker prepričeval republiške voditelje in jim zabičal, naj jim ja ne pride na pamet osamosvajanje (pravzaprav je govoril o odcepitvi). Večer pred tem sem bil na prijateljskem poslovilnem obisku pri beograjskem metropolitu in nadškofu dr. Francetu Perku, ki mi je ob slovesu, saj mu je bilo bolj jasno kot meni, kako bo izgledala moja služba v Celovcu, dejal za popotnico: »Veselim se Vašega dela. Slovenija bo sedaj rabila veliko moči, da se postavi na noge in uveljavi.«

Kot vesten uradnik sem se najavil na pogovor k ministru dr. Ruplu za ponedeljek ali torek, preden v sredo, 26. junija odpotujem Celovec. Ker minister ni imel časa, me je napotil k namestniku Zoranu Thalerju, ta pa na generalnega sekretarja Matjaža Kovačiča, s katerim sva se poznala s podiplomskega študija mednarodnih odnosov. Tisto prepošiljanje, ki je bilo odraz velike dinamike v slovenskem ministrstvu in zelo intenzivnih priprav na osamosvojitve, se je končalo tako, da me je v torek domov klicala Duška Merc, vodja kadrovske službe, in rekla, da nimajo časa, saj so razmere zelo resne in da naj smatram, da sem pogovor opravil ter naj se čimprej odpravim v Celovec, da se prej morda kaj ne bi zgodilo. Hipoma in dokončno mi je postalo jasno, koliko je ura. V sredo zvečer sem prispel z vlakom v Celovec in šel v Hotelu Liebetegger spat; bil sem zelo utrujen od vseh naporov in napetosti minulih tednov in mesecev. Zjutraj, v četrtek, 27. junija, sem pred zajtrkom večkrat poskusil telefonirati domov, a je bila linija ves čas prekinjena. Grem torej na zajtrk in bom poskusil še pozneje, preden se odpravim v službo, si pravim. V prazni jedilnici se mi je pri zajtrku pridružil receptor, ki je bil izrezana kopija igralca Donalda Sutherlanda iz znanega vojnega filma M.A.S.H. Pozdravi me, prisede in pravi: »Kako je pri vas v Ljubljani, vojna, a ne?« Debelo ga

pogledam in vse mi je jasno, zdaj res dokončno, in brez vojnega filma. Seveda nisem poskusil še enkrat telefonirati.

Na generalnem konzulatu me pozdravijo, nervoza precejšnja, kakopak; nismo se je znebili do konca leta, ko so jugoslovanske oblasti konzulat zaprle. Popoldne predstavniki slovenske manjšine demonstrirajo pred konzulatom in preberejo protestno pismo. Začetek diplomatske kariere? Seveda si je nisem nikoli tako predstavljal. V naslednjem letu je bilo, razumljivo, vsekakor preveč dogodkov za ta ne predolg spominski zapis, zato povzemam tiste najbolj tipične.

Začel sem s predstavitvenimi obiski pri deželnih oblasteh; k tistim najvišjim me je pospremil in me predstavil generalni konzul Marijan Majcen. Počutil sem se precej neprijetno, saj sem bil kot Slovenec uradno jugoslovanski konzul, torej sem predstavljal državo, ki je napadla mojo nastajajočo državo. To je pomenilo, da sem že na samem začetku diplomatske kariere znašel v redko doživljenem škripcu med institucionalnim okvirjem in osebno slo. To je bila velika in upam, da neponovljiva šola. Včasih se mi zdi, da bi mi Kafka takrat lahko zavidal ... njegova senca me je spremljala še kar nekaj časa.

Torej, ker je propadajoča država formalno in kljub vojni še obstajala, sem moral opravljati naloge, ki konzulu pristojijo po dunajski konvenciji o konzularnih odnosih. Seveda nisem bil edini Slovenec, ki se je znašel v takem položaju in čez nekaj dni, točneje v soboto, 29. junija, smo na konzulat dobili faks sporočilo, s katerim je minister dr. Rupel povabil vse Slovence, ki smo delali v jugoslovanski diplomaciji, da naj se pridružimo novonastajajoči slovenski diplomaciji. V ponedeljek smo trije zaposleni, zraven generalnega konzula in mene še Irena Zdovc, v obratno smer poslali podpisane pristopne izjave. Bili smo veseli in čutili smo določeno olajšanje – naša diplomatska pripadnost je bila s tem formalizirana. Čez nekaj dni smo dobili tudi navodilo, da naj do nadaljnjega ostanemo na konzulatu, ker nas rabijo. Zakaj, se je že vmes pokazalo – jugoslovanske zvezne oblasti so zaprle slovenski zračni prostor, in tako je celovško letališče postalo dejansko slovensko okno v svet.

Z generalnim konzulom sva izmenjaje se veliko časa prebila na letališču, ko sva urejala potrebne formalnosti za slovenske delegacije, ki so odhajale v tujino na razne sestanke in pogajanja, in tuje, ki so prihajale v Slovenijo z

istim namenom. Ko je prek Celovca iz Beograda v Slovenijo prišel mirovni posrednik Cyrus Vance, je dnevnik *Kleine Zeitung* na naslovnici objavil fotografijo, kako se rokujem z njim, ko je izstopil iz letala. Minister dr. Rupel je bil skoraj dnevni takorekoč tranzitni gost na letališču, pogosto tudi predsednik Kučan in nekajkrat še dr. Drnovšek, takrat še formalno član jugoslovanskega predsedstva. Ob eni taki priložnosti, bil je lep, sončen dan, ko zaradi sprememb v zračnem prometu ni mogel odpotovati v Španijo, se je oglasil za slabo uro na konzulatu. Bilo je ravno naslednjega dne po znani seji zveznega predsedstva, na kateri so se dogovorili za umik jugoslovanske vojske iz Slovenije. Zapiske s seje, ki jih je pisal na uradno gradivo, je za spomin podaril generalnemu konzulu. Jaz sem ga ob srečanju – zadnjič pred tem sva se videla še v Beogradu, ko sem mu povedal, da sem na poti v Berlin – lepo pozdravil in mu povedal, da zaradi pritlehne spletke v domačih logih nisem odpotoval v Berlin, ampak pristal v Celovcu. Nasmehnil se je in dejal: »No, saj vam je tu še boljše.« Nisem mogel drugega, kot da se strinjam z njim. Zaradi tiste logistično – protokolarne prakse sem v onih mesecih spoznal praktično ves slovenski politični in državni vrh. Edini, s katerim se nisem srečal, je bil dr. Jože Pučnik, ki je Koroško obiskal nekaj mesecev pred mojih prihodom. Koroški varnostni organi so za slovenske politike vedno organizirali protokolarno – varnostno spremstvo in nas s tem dejansko obravnavali kot državo, čeprav še nismo bili priznani. Včasih sem na letališču prebil po pol dneva, zelo pogosto sem bil tam zgodaj zjutraj in pozno zvečer. Poznal sem praktično vse, od direktorja do čistilk. Ko me je neko soboto na celovski tržnici pozdravila letališka uslužbenka, sem se počutil doma.

Posebej pomemben dogodek za Slovenijo tistega poletja na Koroškem je bila organizacija srečanja slovenskega političnega vodstva z nemškim zunanjim ministrom Genscherjem. Ta bi sicer moral obiskati Slovenijo, vendar so mu pristojne nemške službe to odsvetovale, jugoslovanski organi pa onemogočili. Zato sva z generalnim konzulom poskrbela za potrebno organizacijo sestanka v Beljaških toplicah. On je bil z avtom in s šoferjem, bošnjaškim varnostnikom, na razpolago in prisoten ob dogodku, jaz pa sem dežural na telefonu na konzulatu, da ne bi kdo drug prestregal klice iz Ljubljane; teh je bilo tisti dan veliko.

Na mnogih prireditvah, ki sem se jih udeleževal, je bilo vedno potrebno razlagati, kakšen je moj status in kaj pomeni moje delo na Koroškem. V sredini julija me je na otvoritvi slikarske razstave v središču mesta župan Leopold Guggenberger posebej pozdravil kot slovenskega konzula, za kar sem se mu prisrčno zahvalil (ob mojem poslovnem obisku poleti 1995 mi je podelil častni znak mesta Celovec – Der Ehrpfennig der Stadt Klagenfurt). Konec istega meseca smo se ene nedelje dopoldan družinsko odpeljali na kulturno prireditev na Radiše, trden in zaveden manjšinski kraj vzhodno od Celovca. Malo smo zamudili, ker sem iskal pravo pot, zato smo sedli v zadnjo vrsto na lesene klopi, da ne bi motili programa. Komaj smo vsi trije posedli, je otroški ansambel pričel igrati instrumentalno izvedbo pesmice Po Koroškem, po Kranjskem. Triletni sin Luka, ki je pesem znal na pamet, je takoj vstal in pričel glasno peti, kot je bil navajen od doma. To je bil naš diplomatski *debut* pri slovenski manjšini na Koroškem. Ena najljubših sinovih pesmic še iz mojih predkonzulskih časov pa je bila, zanimivo, tista, ki pravi »Jutri bo v Celovcu semenj, tja gor ga bom peljala...«

Poskušal sem se udeleževati vseh prireditev, na katere so me vabili, tedaj in pozneje, včasih sem se bil prisoten na treh v istem večeru na različnih koncertih Koroške. Tako sem se tudi seznanil z marsikaterimi znanimi Slovenci – v vrtcu Mohorjeve, ki ga je obiskoval Luka, je na zaključni prireditvi enkrat nastopil Polde Bibič in recitiral Martina Krpana, drugič je bil v gosteh Tone Pavček s svojim Čurijem Murijem. S filmskim igralcem svetovnega slovesa Demetrom Bitencem sva se spoznala na otroški dramski prireditvi v Šentjanžu. S Cirilom Zlobcem sem se po neki prireditvi srečal v stari in priznani celovski gostilni Pri Joklu, ki je bila tedaj še v središču mesta, zraven slovenske manjšinske banke. Seveda so praktično vsi slovenski politiki obiskovali manjšinske prireditve. Na eni sva se tako po dolgem času videla s takratnim obrambnim ministrom Janezom Janšo in se takoj zatopila v zavzet pogovor. Pozneje mi je manjšinski aktivist povedal, da so sprva nekateri začudeno gledali, saj niso pričakovali, da se bo ravno konzul tako dobro razumel z obrambnim ministrom.

Na številnih prireditvah, ki so jih prirejale deželne institucije, sem se redno pogovarjal z direktorjem deželne varnostne direkcije dr. Pichlerjem o

razmerah v Sloveniji in še posebej o vojni v Bosni. Izmenjala sva si veliko koristnih informacij in postala dobra kolega. Pozneje se je isto nadaljevalo z njegovim naslednikom in s številnimi drugimi sodelavci.

Razmere seveda niso bile enostavne. Na konzulatu smo bili trije Slovenci, ena srbska družina z dvema srednješolskima otroka, oba zakonca sta bila zaposlena na konzulatu, in ena bošnjaška družina, z dvema osnovnošolskima otroka, oba zakonca prav tako zaposlena na konzulatu. Srb je bil vicekonzul in zadolžen za pošiljanje šifriranih depeš, šifro je imel v skladu s tistimi pravili samo on, medtem ko je bil Bošnjak varnostnik, ki je imel v skladu z istimi pravili edini od zaposlenih brzostrelko. Kaj sta imela vicekonzul in generalni konzul, ne vem, jaz sem imel v pisarni na dnu varnostne blagajne pištolo, ki mi jo je pokazal predhodnik; nikoli je nisem vzel v roke. Običajno smo se ob pol osmih zjutraj dobili na kavi in ob pregledu dogajanja. Kot po nepisanem dogovoru smo se izogibali tem, ki bi nas lahko dokončno razdvojile in razklale, saj smo nekako morali zdržati skupaj, nenazadnje kot običajni ljudje. Spomnim se, kako sta srbska sodelavca precej spremenila mnenje do vojne in razlogov zanjo, ko je jugoslovanska vojska obstreljevala hrvaški Karlovec, kjer sta imela svoje srbske sorodnike.

Ko se je poleti 1991 vojna na Hrvaškem razplamtela, je na jugoslovanskem veleposlaništvu na Dunaju enega jutra veleposlaniku, ki je bil Hrvat, ko je prišel v službo, varnostnik, ki je bil Srb, pomolil pod nos nabito pištolo in ga napodil. Na Koroškem je bilo veliko hrvaške, srbske in bošnjaške emigracije, če rečem v tedanjem žargonu. Za vse smo uslužbenci konzulata veljali za režimske Srbe, ker je bil generalni konzulat pač jugoslovanski. Vsi so poznali naše registrske tablice in da smo zaradi tega varnostno zelo izpostavljeni, sem v živo spoznal neke avgustovske nedelje zvečer pred stanovanjskim blokom, kjer smo živeli. Avtomobil sem ustavil pred vhomom in nameraval nekaj stvari odnesti v stanovanje, ko se je mimo – kot da bi me čakal – pripeljal velik osebni avtomobil, ustavil tik ob meni in skozi odprto okno mi je moški v čisti hrvaščini zagrozil, da mi bo »razstrelil avto, zaradi tega, kar delamo v Slavoniji«, ki je tedaj plamtela v vojni. Pozneje so tistega človeka prijeli in zaprli, saj je priznal, da je v navalu besa grozil konzulu, za katerega je menil, da je Srb. Prejeli smo še nekaj manjših groženj in lažnih alarmov, a se je vse skupaj na srečo mirno izteklo.

Ko sem tisto dolgo in vroče poletje obiskoval zaprte jugoslovanske državljanke v celovškem deželnem zaporu, so bili vsi veseli konzulovih obiskov. Nekateri pogovori so bili pretresljivi. Nekaterim sem pomagal že s tem, da sem jim prinesel časopis in cigarete, nekaterim pa zgolj s prijazno besedo. Beguncev na Koroškem praktično ni bilo, le nekaj posameznih primerov iz hrvaškega dela Istre. Iz Istre je bil tudi zelo prijazen mornariški častnik, Hrvat, še danes ne vem točno, kaj ga je prineslo ravno v Celovec, ki se je oglasil na konzulatu s posebno željo – da naj mu potrdim ladijsko knjižico. To je ena izmed številnih konzularnih funkcij, nič posebnega za izvežbanega konzula. Toda ne takega na sredi celine, v Celovcu, kjer je edina voda kanal iz Vrbskega jezera, to pa ni morje, kljub temu, da je v nemščini ena in ista beseda za morje in za jezero, le spol je različen. Ko je obiskovalec videl, da nekako čudno obračam tisti dokument po rokah, me je hitro in prijazno podučil, kaj je treba narediti, in takoj je bilo urejeno. Nato sva se še kakšne pol ure zadržala v prijetnem klepetu. Zanima me, kako bi se držal tisti moj brkati »ameriški« konzul, pri katerem sem delal priprave, če bi kdaj izvedel za to anekdoto, saj sem ga nagovarjal, da naj ne izgublja preveč časa z ladijskimi dokumenti, ker da grem v Celovec in ne v kako veliko pristaniško mesto.

Ko se je tistega oktobra iztekel trimesečni moratorij, je bilo jasno, da je slovenska osamosvojitvev nezaustavljiv proces, ki bo kmalu mednarodno pravno priznan. Slovenski diplomati, ki so še delali po jugoslovanskih diplomatskih predstavništvi in konzulatih v tujini, so se pričeli vračati domov, v slovensko diplomacijo. Generalni konzul je izkoristil letni dopust in odšel na daljši obisk k hčerki v ZDA, Irena Zdovc se je vrnila v Ljubljano, jaz sem pa dobil navodilo, sicer samo ustno, da naj ostanem v Celovcu, dokler bo le mogoče in varno. Ostali zaposleni na konzulatu so sprejeli to dejstvo, saj je bilo očitno, da smo bili za Beograd pozabljeni, kar se političnega pomena tiče. Vzdušje je bilo še napeto, vendar sem imel vtis, da je najhujša nevarnost mimo. V začetku decembra smo prejeli šifrirano obvestilo, da je jugoslovanska vlada sprejela sklep o zaprtju več veleposlaništev v odročnih državah in nekaj konzulatov, med drugim tudi Celovca. Ta je bil verjetno na seznamu zato, ker je bil jugoslovanska last in je zato obstajala bojazen, da bi ga Slovenija ob pričakovanem bližnjem priznanju enostavno fizično zavzela. Tako možnost

smo takrat v ozadju tudi preverjali. Sprejeta je bila odločitev, da se bo ravnalo v skladu z mednarodnim pravom, saj moramo pokazati, da kot novonastajajoča država priznavamo in spoštujemo vladavino prava. Konec meseca je prišla ekipa iz Beograda ter pospravila dokumentacijo in arhivo (nekaj gradiv sem uspel uničiti) ter vse skupaj odpeljala. Stavba generalnega konzulata in celotna nepremičnina (velik vrt in dvorišče) je bila zaprta in zapečatena, ključi pa predani mestni upravi, ki je prevzela skrb za vzdrževanje in varovanje, do dokončne razrešitve. Jugoslovanski generalni konzul iz Gradca, ki je bil prisoten ob zapiranju, me je povabil, naj se mu pridružim v službi pri njem in da bo uredil vse potrebno v Beogradu. Dejal sem mu, da bom razmislil, nekako sem si moral kupiti čas.

Tik pred božičem je nemška vlada javno napovedala priznanje Slovenije in Hrvaške s 15. januarjem 1992. Zato sem tiste dni, ko sem sporočil v Ljubljano novico o zaprtju konzulata, dobil ustno navodilo, da naj ostanem v Celovcu, obdržim stanovanje, uradujem kar v njem (ali pa se znajdem kako drugače) in s tem mimogrede še počakam na mednarodno priznanje.

Znašel sem se tako, da sem se dogovoril z direktorjem celovškega predstavništva Ljubljanske banke Francem Cuznarjem, da mi je odstopil eno pisarno, njegova tajnica Marija Sommeregger pa mi je pomagala urejati sestanke. Od obeh sem dobil nešteto sila koristnih velikih in malih napotkov, izkušenj in komentarjev. Takrat sem tudi, nenazadnje, na Marijino pobudo pričel hoditi na kosilo v restavracijo Mohorjeve. To je v praksi pomenilo, da sem se vsakič srečal s številnimi predstavniki manjšine, poklepetal in uredil marsikatero službeno zadevo kar takole mimogrede. Hrana je bila izvrstna in domača, pripravljale so jo kuharice – sestre uršulinke.

Mednarodno priznanje je bilo veliko veselje, olajšanje in čast. Z vseh strani sem prejemal čestitke in plošča se je obrnila, če se izrazim s prisposodobom. Ponovno sem bil v večtirnem delovnem ritmu: opravljal sem nastopne obiske kot predstavnik nove države, čeprav je bil moj status še nedorečen in ne popolnoma jasen. Na pogovoru v Ljubljani pri Matjažu Jančarju, ki je vodil sektor za sosednje države, sva ugotavljala, kako pravno rešiti moj status. Konzulata v Celovcu še nismo imeli, le veleposlaništvo na Dunaju. Po pogovorih z nemškim vicekonzulom v Celovcu in dodatnih pogovorih je vmes slovenska

vlada odprla v Celovcu generalni konzulat, ki ga je vodil častni konzul koroški Slovenec Karel Smolle, ki je bil sicer pred tem med prvimi slovenskimi pooblaščenca v tujini, ki jih je imenovala Demosova vlada. Postal sem vicekonzul na konzulatu, dejansko edini zaposleni, za vse delo. Pozneje, ko je bil imenovan tudi generalni konzul, sem postal konzul. Na osnovi dogovora z ministrstvom sem začel iskati prostore za konzulat, našel sem jih na Bahnhofstrasse 22 A v drugem nadstropju, v središču mesta, uradno smo se vanje vselili junija pred državnim praznikom. Skratka, vzdušje je bilo zanosno, delovno in zelo živahno.

Ognjeni krst je sledil konec meseca. Nekega dne popoldan sem uredil vse potrebno za potovanje dr. Drnovška s celovškega letališča naslednje jutro, naredil načrt glede spremstva, moje udeležbe, preveril, če je vse v redu, nato pa smo zvečer gledali televizijska poročila, najprej na koroškem lokalnem programu in nato še osrednja avstrijska. Tistega večera do osrednjih nismo niti prišli, saj je iz deželnih prišla tragična novica, da se je na smučišču v Mokrinah (Naßfeld) kakšnih 100 km zahodno od Celovca zgodila zelo huda nesreča, v kateri je bilo več mrtvih, med njimi štirje slovenski smučarji. Še preden sem uspel klicati na varnostno direkcijo in preveriti podrobnosti, me je klical dežurni iz ministrstva, danes že pokojni Andrej Žlebnik, in naročil, da naj preverim stanje in se naslednje jutro odpravim tja in storim, kar je možno in potrebno storiti. Na varnostni direkciji mi je dežurni, koroški slovenski znanec, povedal, da je močan veter silovito zanihal žičnico in štiri osebe je s sedeža najprej vrglo visoko v zrak in nato so padle navzdol skoraj sto metrov v sneg. To je bila za mene ena najhujših izkušenj in preizkušenj v moji konzularni karieri. Osupljivo lepa zimska narava na pobočjih Mokrin je bila zavita v črnino. Vsi tamkajšnji uradniki in politiki, od uprave žičnic do hotela in župana so bili zelo ustrezljivi z vsem potrebnim. Ob tistem dogodku sva se spoznala s koroškim odvetnikom Ludwigom Drummlom, ki je v poznejši odškodninski tožbi zastopal slovenske državljane.

Istega meseca sem se udeležil novoletnega pogovora in sprejema za predstavnike manjšine pri predsedniku Kučanu. Bilo je zelo slovesno in vsebinsko, na manjšinski strani sami znanci, le da so me dva ali trije malo postrani gledali. Pozneje sem zvedel, da še niso vedeli, da sem že slovenski konzul

in si zato niso bili na jasnem, kako in kaj. Dogodki so takrat prehitevali vse, operativnega dela je bilo ogromno, časa pa samo 24 ur na dan.

Nadaljevala pa so se zlasti moja potovanja po Koroški, kjer sem obredel bog ve koliko krajev, bil prisoten na manjšinskih prireditvah v najbolj odročnih vaseh, se pogovarjal s starimi in mladimi, z uradnimi predstavniki institucij, organizacij, obiskoval šole in vrtce, se pogovarjal s premnogimi ljudmi, ki jih politika kaj posebej ni brigala, ampak so bili pač zavedni Slovenci, željni stika s predstavnikom slovenske države. Če bi imel čas – no, ko ga bom imel – bi lahko napisal pravcato Ulyssesovo popotovanje po idiličnem koroškem podeželju v štirih letnih časih. Jesenske meglice v visokogorju, vonj po pokošenem senu na travnikih ob gradu Finkenstein, migotanje vroče poletne sape nad gladino Klopinskega jezera, prikriti lokali v središču Celovca, ko z ulice vidiš le majhen vhod, za katerim se odpre skrito dvorišče, prehod za pešce s Kramargasse na Novi trg, ki me je vedno spominjal na tisti slavni beatlovski prehod na Abbey Road, zamolklo šumenje Drave pri galeriji Šikoronja v Rožeku (Luka je imel tam razstavo svojih dinozavrov, jaz pa poslovenilni sprejem avgusta 1995), tiho petje gozdov v Podjuni, otožnost ljudskih pesmi v dolini Zile ... na strmo ležečem vaškem pokopališču, skritem visoko v gozdovih Karavank, sem opazil grob, kjer počiva slovenski fant, rojen v Škofji Loki in padel v vietnamski vojni ... slovenšn'na cela ...

Odmevnejša poteza, ki sva jo s častnim generalnim konzulom speljala ob prisotnosti koroškega deželnega glavarja dr. Christopherja Zernatta, je bila menjava označbe YU za SLO na veliki avtocestni tabli, ki v smeri od Beljaka proti karavanškemu prehodu še danes kaže, koliko kilometrov je do Ljubljane.

V deželni upravi je bil moj glavni in stalen sogovornik dr. Ralf Unkart, direktor uprave. Uglajen, umirjen in sila razgledan gospod, s katerim sva se veliko pogovarjala, uredil mi je marsikatero pomembno zadevo in me podučil o številnih poteh in stranpoteh tamkajšnje politike. Bilo je zelo koristno, ker sem bil poučen o rečeh, ki jih je zelo težko zvedeti in poznati, sogovornik pa je bil sila odkrit v najinih pogovorih. Povedati moram tudi, da je bil najbolj zaslužen, da sem tisto pomlad na celovški univerzi vzpostavil vrsto stikov, med drugim tudi za moj doktorski študij, ki sem ga takrat vpisal in končal osem let pozneje, ko sem zaključeval moja nordijsko–baltska leta. Dr.

Unkart me je takrat napotil na dr. Lindo Pelzmann, harvardsko profesorico, ona pa na dr. Josefa Langerja, priznanega sociologa, ki je postal moj mentor in s katerim še vedno vzdržujem stike.

Nadaljevali so se obiski zapornikov, tokrat, seveda, slovenskih državljanov. Precej je bilo teh obiskov, vsakršnih, zahtevnih, neobičajnih, tudi zagnanih. Naj navedem samo dva bežna spomina. Nekoč me je klicala starejša gospa, ki je bila vsa obupana, ko je zvedela, da je sin priprt v celovškem zaporu, in me prosila, naj mu, za božjo voljo, pomagam. Bilo je nerodno, ker o tem nisem nič vedel. Po preverjanju pri pristojnih organih sem izvedel, da je dotični res priprt, a da je zahteval, da ne obvestijo o tem slovenskega konzulata. To možnost izrecno navaja dunajska konvencija o konzularnih odnosih. Gospe sem to v telefonskem pogovoru tudi sporočil, a ni bila kaj posebej potolažena. Enkrat sem prejel klic moškega, ki je dejal, da je vodja proizvodnje v velikem podjetju in da so njegovega sodelavca priprli. Precej nevljudno je zahteval, da nemudoma uredim, da ga bodo takoj spustili, saj je nedolžen in brez njega se bo proizvodnja ustavila. Seveda ga niso spustili in tudi proizvodnja se ni ustavila.

Izvajanje konzularnih funkcij se je v tistih mesecih pa tudi prvih dveh letih predvsem nanašalo na izdajanje vizumov osebam, ki so bile državljani držav na območju bivše Jugoslavije. Izjemno veliko je bilo takih primerov, da je družina živela v Sloveniji, kdo od družinskih članov pa je delal v Avstriji in takorekoč čez noč so potrebovali vizum. Veliko je bilo mešanih zakonov, zelo veliko je bilo primerov sprejemanja v slovensko državljanstvo.

Tudi slovenski državljani so potrebovali različno konzularno pomoč. Spomnim se naslednje anekdote, ki se je ljubko iztekla – ljubko zato, ker je bilo dobro za stranko. Kadar se oseba hoče poročiti v tujini, potrebuje potrdilo o tem, da za to ne obstajajo ovire (npr. da še ni poročena). Potrdilo se strokovno imenuje »nulla osta« in nanj se vpiše, da dotična oseba na osnovi zakona konkretne države izpolnjuje pogoje za sklenitev poroke z drugo konkretno osebo. No, proti koncu tedna sta prišla na konzulat avstrijski državljan in slovenska državljanka, ki sta se naslednji teden v soboto nameravala poročiti. Gospa je zato rabila omenjeno potrdilo od pristojnih slovenskih organov. Sprejemem njeno vlogo, zaračunam konzularno takso, rutina, kajpada.

Dogovorimo se, da bosta prišla po potrdilo naslednji petek, dan pred poroko, saj bo do takrat potrdilo zagotovo prispelo. In res, prišel je tisti petek, prišlo tisto potrdilo in tudi bodoča zakonca. A glej ga, šmenta, ko smo bolj kar tako pogledali potrdilo, smo ugotovili, da je sicer v redu, a nekaj pa je bilo preveč, odveč. Vestna uradniška roka je zapisala na potrdilo, da ni ovire, da se tista gospa poroči – v Avstraliji. Šok, seveda, na obeh straneh, pri njiju in pri meni, ura pa dvanajst. Vsi normalni uradniki na tem svetu nehajo ob tej uri delati – in kako dobiti novo, pravo potrdilo? Nemogoče. Zadeva je bila še toliko bolj zoprna, ker na potrdilu se itak ne omenja države, pomembni sta imeni oseb bodočih zakoncev. Bodoči mož se v obupu spomni rešilne bilke in me prosi, da naj po telefonu govorim z njunim župnikom v tisti zakotni hribovski vasi na Karavankah, ki ju bo poročil, in naj mu razložim, da je to pomota, saj je bilo nekako treba rešiti poroko. Imeli smo srečo, župnik je bil doma, oglašil se je na telefonski klic in bil tudi toliko uvideven, da je verjel neznanemu konzulu na drugi strani linije.

Pospešeno smo tudi nadaljevali s pripravljalnimi deli za otvoritev konzulata. Proti koncu pomladi, ko se mi je pridružila še celovška povratnica Irena Zdovc, ki je medtem nekaj časa delala na Dunaju pri veleposlanici dr. Kattji Boh, bivši ministrici in soustanoviteljici Demosa, smo se vselili v prostore. Častni generalni konzul Smolle je prišel dvakrat, trikrat na teden mimo, dogovarjali smo se za razne protokolarne zadeve, in zelo veliko je pomagal pri številnih stikih na vseh področjih. Otvoritev smo načrtovali za junijsko proslavo ob državnem prazniku.

Izteklo se je tako, da smo konzulat v celoti usposobili za vsakodnevno delo, otvoritev s sprejemom pa pripravili v mestni koncertni hiši. Pred izbrano in številčno publiko je s koncertom nastopil Ljubljanski oktet, slavnostni govornik pa je bil predsednik parlamenta dr. France Bučar. Celovec je zanj mesto posebnega spomina, je razložil v klepetu po otvoritveni slovesnosti, saj je bil on tisti, ki je vkorakal v Celovec na čelu partizanske enote in se potem pogajal z britanskimi zavezniki, ki so prišli tja pozneje, o režimu v mestu. Dobre mesec dni pred tem sem se v parlamentu udeležil slovesnosti ob sprejemu Slovenije v OZN. Govor dr. Bučarja je zaznamoval čas in trenutek. Pokrovitelj našega celovškega sprejema je bilo podjetje Slovin – Bizeljsko Brežice. Med

drugim so pripeljali s sabo tudi veliko steklenico osamosvojitvenega šampanja. Ko je njihov predstavnik v svečani tišini odprl ogromno steklenico, je velikanski zamašek s hrupnim pokom odneslo komaj slab meter mimo slavnostnega govornika ...

Vlada je tiste dni za generalnega konzula imenovala Jožefa Jeraja, dotedanjega ministra za trgovino (delo je nastopil v sredini novembra, januarja 1993 se nam je pridružil še varnostnik – šofer Štefan Koren, nekaj časa je z nami delala tudi Marjeta Pretnar Čop). Ob tem sklepu je protestno odstopil častni generalni konzul Smolle in postalo mi je jasno, da je končano naše pionirsko konzularno obdobje v Celovcu. Pred odhodom na dopust sem napisal daljše poročilo o delu v prvem polletju in še do danes nimam vtisa, da ga je kdo sploh prebral.

Celovško obdobje je pustilo v moji karieri neizbrisen spomin in pečat. To je povsem razumljivo, saj so se zgodovinski dogodki, ki smo jim bili številni slovenski diplomati v obdobju prehoda priča na raznih koncih sveta, kar vrstili in vsak od nas ima svojo posebno zgodbo, vse skupaj pa pričajo o nastanku in uveljavljanju nove države in njene diplomacije skozi osebni pogled in izkušnjo. Hvaležen sem vsem, s katerimi sem se v tistih letih srečeval (mnogi so dandanašnji že pokojni), vsak pogovor in nasvet je prav prišel. Z nekaterimi še ohranjam bežne stike, kaj več je komaj mogoče. A tudi to je veliko, ob visoki koncentraciji spominov. Zraven nemškega prevoda Slovenca v Beogradu, ki je izšel pri Mohorjevi založbi, imam na polici tudi knjigo Diplomacija in Slovenci, ki je izšla pri Založbi Drava; doktorat, ki sem ga zagovarjal na celovški univerzi junija 2000, pa je leto pozneje izšel pri britanski Založbi Ashgate.

In končno, zdi se mi, da sem po skoraj petindvajsetih letih diplomatske službe in enajstih izdanih knjigah o diplomaciji, postal *insider*. Za razliko od naključnega pričetka je to rezultat sistematičnega in premišljenega dela.

Andrej Rahten: Predgovor: *Nazoren izsek iz časa velikih sprememb*⁴⁰

ANKARA, JUNIJA 2012

Pred poldrugim desetletjem sem bil med gosti na večerji, ki jo je za vodje diplomatskih misij priredila tedanja švedska zunanja ministrica Lena Hjelm-Wallen. Ministrica je bila prijazna, njen glas tekoč in mehak, vzdušje prijetno, slovesno in sproščeno obenem. Zraven mene je sedela soproga eritrejskega veleposlanika, zobozdravnica. Pogovarjala sva se o nastanku držav in pridobivanju neodvisnosti. Povedala mi je, da je, ko je napočil čas, odložila belo haljo, vzela v roke puško in se pridružila gverilcem, ki so se borili za svojo državo. Vmes smo zaslišali gostiteljičin glas, ki je ravnokar začela svoj nagovor. Za uverturo je v prvem stavku povedala naslednje: »Ne maram govorov, ki se začnejo z besedami *živimo v času velikih sprememb*.«

Vsekakor vsečna, čeprav resda tudi malce zagatna misel. Verjetno je ni generacije, ki ne bi občasno pomislila, da živi v takem obdobju; kaj šele, ko se ozremo v zgodovino, tisto bližnjo in ono oddaljeno. Obstaja močan vtis, da se je težko izogniti temu, da bi določeno dogajanje označili za veliko spremembo.

Aktualna monografija izrednega profesorja zgodovine dr. Andreja Rahtena se je ozrla v obdobje pred natanko sto leti. To je pa že časovna distanca, prek katere ne seže več živ spomin in zato je mogoč neprizadet in objektivni pogled ter ocena. Navedeno nam avtorjevo delo vsekakor ponuja in pri tem ne skopari z navajanjem referenc in različnih pogledov tedanjih sodobnikov

⁴⁰ Objavljeno v: Rahten, Andrej. 2012. *Jugoslovanska velika noč: slovenski pogledi na balkanski vojni (1912–1913) in jugoslovansko vprašanje*. 1. natis. Ljubljana: GV založba, str. 7–9.

na čas, ko so se že slišali uvodni takti, kot pravijo zgodovinarji, preludija v kataklizmo svetovnih razsežnosti. Dvajseto stoletje se je začelo z balkanskima vojnama – to je predmet natančne in poznavalske obravnave v tej knjigi – ter se z balkansko vojno, tretjo, tudi končalo. Morda bi lahko bili še bolj natančni: prva leta prejšnjega stoletja so bila zaznamovana, vsaj kar zadeva razmerja med evropskimi velesilami, z avstrijsko priključitvijo Bosne in Hercegovine, se pravi s t. i. bosansko krizo 1908–1909, končalo pa se je z vojno v BiH v letih 1992–1995, z najbolj brutalno fazo razpada bivše Jugoslavije.

Balkan je v zgodovini minulega stoletja skratka odigral izjemno pomembno vlogo, saj je postavljala evropske sile pred velike preizkušnje. Dopisnik še danes zelo referenčnega dnevnika *International Herald Tribune* Carl L. Sulzberger (sicer nečak ustanovitelja) se je znašel v Beogradu tik pred začetkom druge svetovne vojne in regijo definiral takole: »Balkan, ki po turško pomeni gore, se razteza približno od Donave do Dardanel, od Istre do Istanbula. Ta pojem zajema majhne države, kot so Madžarska, Romunija, Jugoslavija, Albanija, Bolgarija, Grčija in del Turčije, čeprav niti Madžari niti Grki nočejo te etikete. To je vesel polotok z živahnimi ljudmi, ki so jedli papricirano hrano, pili močno žganje, nosili pestre obleke, z lahkoto ljubili in morili ter imeli čudovit smisel za razvnanje vojn« (Izbrani memoari, 1980: 37). Seveda, to ni bilo dovolj za produkcijo balkanske zgodovine, ki je daleč presegla možnosti lokalne porabe: Balkan je bil od začetka 19. stoletja prizorišče emancipacijskih teženj narodov, ki so tedaj živeli pod turško nadvlado. Ko je skozi tisti čas začela turška moč usihati, so naraščale osamosvojitvene težnje in rezultati, s tem pa je ta polotok skozi t. i. vzhodno vprašanje neizpodbitno vstopil v evropsko zgodovino. Pred dobrimi sto leti – torej v času naše pozornosti – je bilo očitno ključno rivalstvo med Avstrijo (oz. monarhijo) in Srbijo. Prvo je v tem soočanju konfliktnih interesov podpirala Nemčija, drugo Rusija (zato Benko temu pravi avstroogrsko-ruski prepiri na Balkanu v letih 1908, 1912 in 1913 – Zgodovina mednarodnih odnosov, 1997: 154), preostale države, tako v regiji kot na širšem kontinentu, so preigravale politične možnosti in diplomatske kombinacije, vsem je pa šel na roko zaton imperialne Turčije.

V tistem spiralnem času smo se Slovenci znašli, tako se vsaj da razbrati iz skrbno proučenega publicističnega in arhivskega gradiva (med številnimi

viri je avtor v profesionalni maniri npr. raziskal zbirke iz desetih arhivov in šestnajstih časopisov), ki nam je predstavljeno zelo nazorno, v valu velikega navdušenja nad srbskimi uspehi v obeh balkanskih vojnah, ki ga je zaznamovala tudi nič manjša kritičnost do monarhije. Morda bi lahko rekli, da se je takrat začel jasen in neizpodbiten proces prehoda od državne vključenosti v germansko zgodovino k jugoslovanski. Jugoslovansko vprašanje in poznejša slovenska vključenost vanj je eden od otipljivih, sicer za takrat še vedno bolj posrednih kot neposrednih rezultatov obeh balkanskih vojn, ki sta ga v ključni meri izkristalizirali, njima sledeča prva svetovna vojna pa ponudila priložnost, ki je bila uporabljena (realpolitično vzeto zelo pragmatična in morda tudi najbolj sprejemljiva, saj je bilo takrat slovenstvo – eden od številnih predmetov v političnih igrah evropskih sil – na robu propada). Vendar tisti proces prehoda ni bil brez opozoril in jasno izraženih političnih pomislekov, kot nam avtor pokaže na več mestih v svojem delu (npr. komentar Cankarjevega predavanja *Slovenci in Jugoslovani*) in doda misel o praktično in politično spregledanih opozorilih.

Knjiga nam v kratki časovni skici razgrne živahnost slovenskega političnega dogajanja pred sto leti. Bilo je tesno vpeto v širši družbeni okvir, izkazovalo je visoko raven sposobnosti odzivanja na tedanje dogajanje ter tudi zavzeto in polemično opredeljevanje do njega. Preludij v prvo svetovno vojno, največji dotedanji oboroženi konflikt vseh časov, ki je neusmiljeno in morda tudi politično srhljivo preračunljivo zarezal v slovensko narodovo tkivo, je Slovence, če poenostavimo, praktično že začel (prostovoljno in soustvarjalno) predstavljati iz enega državnega imperija v naročje nastajajočega novega, ki se je takrat sicer šele nekako začrtoval v osnovnih obrisih skozi ambicije, želje in politična razmišljanja.

Pričujočo monografijo zgodovinarja, diplomata in analitika dr. Andreja Rahtena odlikujejo širina avtorjevih pogledov, število uporabljenih virov ter arhivska podprtost navedb, ugotavljanj in razmišljanj. Zato potrebuje le kratko popotnico v obliki dobrodošlice enega od njenih prvih bralcev, ki poleg avtorjevega poznavalstva posebej poudarja njegov občutek, da je prislunil stoti obletnici za Slovence in slovenstvo pomembne prelomnice, in njegov posluh, da je to priložnost izkoristil za spomin in opomin ter za nauk in

oporo pogledu naprej, za premislek ob opazovanju toka zgodovine, v katerem so vsi sedanji dogodki rezultat preteklih procesov, a obenem soustvarjajo prihodnje. Knjiga bo zato uporaben in vsekakor dobrodošel učbenik za študente različnih (družboslovnih) smeri, pa tudi za številne druge bralce, ki jih zanima naš pretekli čas. Iz njega bodo črpali navdih za premislek o pomembnem trenutku zgodovine slovenstva.

In če se za konec, ponovno nekoliko posplošeno, ozremo v tok minulih dobrih dveh stoletij, pač lahko sklenemo, da gre zlasti za veliko emancipacijsko težnjo narodov, ki jo je spodbudila francoska revolucija in katere del smo tudi Slovenci. Zdaj, ko je za nami prvo desetletje novega stoletja in ko verjetno tudi sami živimo *v času velikih sprememb*, se lahko veliko mirneje kot naši predhodniki z začetka prejšnjega stoletja zazremo vase in v svojo prihodnost, s tehtnim naborom vzvodov in pripomočkov za kovanje lastne prihodnosti, ki seveda – kot nobena – ni brez izzivov in tveganj.

A je naša in v naših rokah in z drugimi jo delimo v vzdušju sodelovanja in povezanosti, o kakršnem v onem času ni bilo ne videti ne slišati.

Me, Myself and My Fear⁴¹

ANKARA, AVGUST 2012

I guess *fear* has always been an indispensable part of me, may be also or even my *alter ego*, whether a hidden or a visible one, what actually doesn't matter, at least now when I am million miles away from my childhood. I have realized it on this very evening (late August 2012, dark sky over the Esenboğa plateau, with sharp, bright moon hanging in the middle of the stardust), coming back to Ankara from my too long holidays in Slovenia and starting to write the essay, which is now about him, my fear.

The first aspect with which I should conceptualize my contemplating is the fact that I have to admit or even to confess that during last years I have hardly had time for him. My life is so organized and rational that fear would hardly fit in it, I mean in its outer face. A faceless fear? I could guess that fear would feel uncomfortable in the processes, which characterize my life and my living and make it possible. Fear is an emotion, a feeling (I've got a feeling, John and Paul would say), an impression, it impregnates human being, it is an abstract form and notion, which has to be free, flexible, adaptable that would fit everywhere and would not allow himself to be categorized and pushed into drawers, boxes, to be lined and framed with nothing apart openness. Furthermore, I understand and accept fear as a reflection of the outer space, open, unlimited, full (a Slovene proverb says that fear is from within empty and from without blank), free, that vibrates with creativity, order

⁴¹ Objavljeno v: Cihan Akkartal, Fatma (ur.). *City and fear: ITEF 2012: Istanbul Tanpınar Literature Festival*. 1st ed. Istanbul: ITEF - Istanbul Tanpınar Literature Festival, 2013. Str. 165–168. Knjiga je izšla tudi v turščini z naslovom *Şehir ve Korku* (vsi podatki isti), naslov eseja v turščini se glasi Ben, Kendim ve Korkum (str. 161–164).

as well as with disorder (isn't disorder just left hand of order?), a frontierless space that inspires, advances, a place for emotions, where also he – the fear – harbours and feels comfort and safe, that is, as a matter of fact, where I find my *rainbow beyond the soul*, where I rest and recharge.

The feeling of fear articulates himself in various shapes and forms, which change their appearances during not only time, but during the age of a given person. I hardly remember what was the way I felt it when being younger, much younger than today, but I know there was here and there a clearly recognizable feeling of fear; if my memory still is what it used to be those were moments of feeling it, but highly intensive, boiling milliseconds of time, when sometimes it seemed that fear was an eruptive everything. You are my everything. Those sparklings passed in a blizzard wise fashion much alike as they came, but left the memory and imagination, which sometimes – of course now, much later – almost look like a kind of pleasant ones. Those were the days when fear was close to panic, but now it is close to concern. Even more, what one would imagine fear being mostly as a sort of concern. Who knows, maybe this is the way how I try to transform fear into something else, something more acceptable, less fearsome. If this would really be – or is – the case, maybe it is – hopefully not – unfair towards fear. Didn't mean to harm you, old chap.

But I also have to add that during last years I feel from time to time the same phenomena as my mom does or she is at least telling me about it: when you grow older you begin at least partially to think, feel and behave differently, and that is what makes your fear coming out, above, on the surface, stepping into your consciousness. Maybe age is also the stage when and where fear can really come to its outer shell and is what it deserves to be. Maybe young years are not the period, where fear would feel really comfortable. To feel fear really makes you be afraid, but it hardly leaves whichever space for anything else. But for more, for an ability to wholly comprehend with fear, to cope with its subtle messaging, you need to be able to feel fear in its wholesome shape, to be able almost to interact with it. Fear is not just a fear, only something to be afraid of and to run away from; on the contrary, fear is a point of interaction, a point of departure to explore our back side, which is part of us that we carry it with all the time.

Observing yourself when faced with fear is practically impossible. Well, it indeed is if you manage to observe yourself in a time of fear as if you were observing somebody else, reserved, emotionless, this is that you are able to step out of you and observe the other you from which you've just stepped out. This, I would hope, is the only way also to overcome the distracting nature fear has on us and to absorb the positive influence fear offers us. To be able to learn from fear and to gain from it, one should, well, one has to be able to get away from panic, which fear is primarily and naturally producing, and to reach at the decoding messages, which it also brings along but are by the rule always hidden and hardly recognizable, too. So, being taken by panic means you surrender yourself to fear and goes where it takes you; but transforming fear into concern you might be able to use it for your own benefit, taking him with you instead, that is to help you manage your way through, to go forward. Well, I would dare to say it is not just a theory, a theorizing experiment, but also the way I aim to go along, how to seek to manage my life. My experience does not want to say this takes away possible suffering or negative outcome, it is with you regardless of the way you try to handle fear. But in the latter case you still have a chance to get something out for you and that's what makes difference.

Perhaps this has also to do with the fact of accepting fear as a part of life. To get comfort with fear would mean being aware that fear is here, with you, with us and that without it life is not as it should be. For this reason fear should be taken into account as a tool of predictability, of bringing one's attention to facts of life through perspectives otherwise not perceived and understood. So, fear should be accepted and not feared of. Its messages should be taken as an additional support to get along, to get through, to be, shortly, comfort.

Basically, I should ask myself what do I feel as fear, what is that would make my nerves vibrate and my body get a goat skin. The answer is not that easy. Would this be something fully unexpected or unknown or something produced by ultra gruesome noise in the middle of a night when silence rests in your ears and heart or what? I used to – and liked to – say that I do fear only, like Asterix the Gaul, that heaven would not fall on my head. Seriously. This is, of course, only a way of interpretation, a sort of explanation, full

of symbolism and allusions. The concrete answer lies somewhere inside and is primarily connected to those things, which I would not like to see to happen either to me or to anybody else. This is what I would be able to say that makes me feel fear or be scared.

After all, I have to say that I can not and want not to live neither without boxes nor without openness, meaning that I can also not live without fear, although him being hidden, unrecognizable, even not aware of his presence. It is somewhere near here and will remain here, preferably at the backstage, if I were put a question of choice on this topic. The fear is me and I am the fear, my fear, we are all together; however, it is only a slight, thin, subtle slice of my personality and this is how it should be to be productive, valuable and comprehensive. To a certain extend I would for sure feel empty and hopeless without fear, and hopefully also the other round would be the case.

Two short questions and two short answers:

1. What do you fear most?

I would dare to place my answer, as already pointed out before, along the thinking of one of my favourite comic heroes, Asterix the Gaul, who likes to say that the only fear he has is that the heaven would not fall on his head. Seriously.

2. What do you not fear at all?

The question is of a rather unease nature for me – basically there isn't an answer to it within my vibrations. I don't know, would be too simple to say, but yet it is very close to it what an answer of mine could be. Strange? Unsatisfying? Might be, yes. But what else should I say? I fear there isn't a better answer...

Ime človeka⁴²

LJUBLJANA/ANKARA, JANUAR 2013

Ena od redkih stvari, ki nas praviloma spremlja vse življenje, je naše osebno ime. Resda ga ne dobimo po svoji volji, saj nam ga dodelijo starši ob oz. po rojstvu, no, izberejo ga običajno že prej, pa vendar nas spremlja od zibelke do groba. In ne samo spremlja – če imena ne zamenjamo, kar sicer lahko storimo, ostaja isto, ne glede na to, kako dolgo živimo oz. posameznik živi. Ime je tako ključen znak naše identitete, našega jaza, ki se ne stara, medtem ko se vse drugo spreminja: izgled, seveda, glas ravno tako, pogled tudi in še um sčasoma postaja drugačen, počasnejši in se tudi spreminja, le ime ostaja.

Zato ni čudno, da je treba z imenom in z njegovo uporabo ravnati zelo previdno, rahločutno in občutljivo, celo nežno.

Starši oz. starejši radi otroke kličejo z različnimi vzdevki, ki so praviloma pomanjševalnice otrokovega imena. V najzgodnejših dneh in tednih je to razumljivo in tudi povsem prijetno, luštkano. Toda s takim pristopom se spravljamo v nevarnost, da pomanjševalnica ostane in z njo tudi naš pogled na otroka, ki ne raste in se ne spreminja z njegovim razvojem in odraščanjem. Če pa gledamo na otroka z njegovim imenom, se kljub nespremenljivosti imena naš pogled na otroka razvija in raste z njim, je dinamičen in ni statičen. Naslednje obdobje v našem razvoju, ko pogosto dobimo posebna, dodatna imena, je šola. Med vrstniki je priljubljeno dajati imena po lastnostih, skrajšanih ali prirejenih imenih in taka imena običajno ostanejo dolgo v rabi, tudi po končani šolski dobi. Običajno se pozneje krog uporabnikov skrči na tiste, ki se srečujejo in ostajajo v stiku. Včasih z leti pomen in smisel takega imena sicer zbledita, ostane pa vsaj spomin.

⁴² Prva objava eseja.

Podobno je z dajanjem ljubkovalnih imen med zaljubljeni. Naklonjenost, ljubkovalnost, osvajanje, ogrevanje itd.

Med zakonci – prav tako. Trdna vez, varen in širok most v prihodnost in čvrsta vez s preteklostjo, ki, še posebej, če je dolga, je zaloga, navdih, zagon.

Če se ne nagovarjamo po imenu v najožjem krogu, je to običajno znak, da nekaj ni v redu. Manjka zaupanja, srčnosti, prijaznosti, ljubeznivost, ljubosti, radosti. Treba se je ogovarjati z imenom, saj je to tisto, kar se pne od začetka do konca, to je to, kar smo mi, kar sem jaz in kar si ti, zakaj sem jaz jaz in ti ti in zakaj jaz hočem imeti tebe in ti mene. Jaz tebe vidim v tvojem imenu in ti mene v mojem. Če jaz ne uporabljam tvojega imena, te več ne vidim dobro, ti postajaš nekaj drugega, manj mojega, nekaj oddaljujočega se, in če ti ne uporabljaš mojega imena, me ne vidiš več dobro, jaz postajam nekaj drugega, manj tvojega, nekaj oddaljujočega se. Polziva iz skupnega, iz najinega kroga, ki sva ga ustvarjala in ga hotela imeti ter tudi imela, iz objema, in sčasoma, če se ime povsem preneha uporabljati, postaja tako polzenje hitrejše, močnejše, samoumevno, del vsakdana. Če ni v tem okviru, v tem čarnem risu, osebnega imena obeh zakoncev, potem nekaj škriplje in bo vedno bolj škripalo. Lahko se sicer naolji, da ne bo več škripalo, lahko pa tudi počti in se nikoli več ne popravi.

Vse je v imenu človeka.

Poskusite kdaj počasi, z občutkom in z užitkom, s pozornim poslušanjem spregovoriti, povedati svoje ime. Videli boste, kako je lepo, kako prijetno gre v uho in skozi njega v dušo in srce. Naredite isto z imenom vam najljubše in najbližje osebe – hipoma vam bo ta oseba še bolj v duši in v srcu, prežela vas bosta toplina in zadovoljstvo, skratka sreča. Pomislite, kako se bi počutili, se počutite, če nikoli ne storite tega. Prazno, tista bližnja oseba je daleč, morda je skoraj ni več v vaši zavesti, razen morda le zaradi kakšne rutinske silnice, ki se vam zdi samoumevna, pa nič več.

Ime človeka je melodija duše in zagon srca. Ime je objem, neime je odrievanje in zapust.

Zakaj ime izginja oz. tudi izgine iz uporabe v najožjem krogu? V družinskem krogu, pri odraščajočih otrocih, je običajno, da se družinski člani kličejo po vlogah, ki imajo, npr. oči, ati, mami, mamica, sinko, punčka in podobno.

To je do ene mere razumljivo, čeprav pa obenem odraža razmerje tradicionalnih odnosov, ki v sedanjem svetu ne zmore vedno in dovolj prilagodljivo odražati vseh sprememb in jih v pozitivnem smislu vsrkavati v družino. Vsaj občasno klicanje po imenih bistveno pripomore k samozavesti, dobremu počutju in podobi odraščanja otrok in spreminjanja družine s tem. Ime je opora in pokazatelj kvalitetnega spreminjanja in rasti družine.

Zakonca, ki ostaneta sama, ko otroci odidejo, kar je ena od ključnih sprememb v naših življenjih, ko se zavemo, da je reprodukcija vrste pomembna, ni pa vse, ali pa če živita brez njih, se pravi, jih nimata, sta v medsebojni socialni komunikaciji sama, torej dva in nekako samoumevno postane, da pri pogovoru ne uporabljata imen, saj se ve, komu je beseda namenjena. Pri tem ne more biti nobenega nesporazuma. To je razumljivo in gotovo do določene mere tudi praktično, a ni dobro. S tem izginjata iz vsakodnevne uporabe obe imeni, prek tega pa tudi njuna navezanost, simpatija in vse, kar ju povezuje. Brez imen nas v najožjem krogu slej ko prej ni (več).

Imena pa se, nasprotno, stalno in celo dosledno uporabljajo v skupinah, v družbi in v službi, se pravi med ljudmi, ki so nam do določene mere gotovo blizu, saj z njimi hočeš nočeš preživimo velik del življenje. Uporaba imen je razumljiva, funkcionalna in praktična, saj le tako lahko vemo, kdo se s kom pogovarja, komu kaj sporoča in naroča. Obenem pa to do določene, četudi morda ne prevelike mere, povezuje tako skupino v socialno celoto, ki ima skupno zavedanje, skupno, čeprav ni nujno, da tudi močno identiteto. Ima jo, jo vzdržuje in v primeru uspešnega delovanja se ta identiteta krepi in postaja vir zadovoljstva in samozavesti. In tak posameznik, ki ima ime, on ali ona, saj je vseeno, se potem znajde v domačem krogu, krogu dveh najbližjih, kjer pa nima več imena; tam ni imen. Sprememba, morda sprva ne pomembna in očitna, a naraščajoča in se krepi, vedno bolj, četudi se oba na tako početje morda na videz navadita in to sprejemata. Očitno, razumljivo? Seveda. Pa tudi slabo. Kako naj potem to deluje, zbližuje, povezuje, nadgrajuje? Zelo, zelo težko, čedalje težje.

Poskusimo si ponazoriti pomen imena za počutje in medosebno psihologijo z naslednjim. Predstavljajte si, da svojo ženo ali moža nekaj časa dosledno kličete le z njegovim priimkom. Vedno in povsod. Je to še vaša žena,

je to še vaš mož, to, kar slišite in si predstavljate, ko spregovorite njen/njegov priimek? Je to tisti človek, za katerega bi dali vse, žrtvovali vse, se mu predali v celoti? Hm, težko verjamem, da bi se res. In potem si predstavljajmo obratno: svojo ženo ali moža dosledno kličimo po osebnem imenu. Kakšno zadovoljstvo, kakšna radost, kakšno prežemanje dobrega, lepega, vznemirljivega. Obetajoče, privlačno.

Zato ne kličimo najbližjega po imenu samo takrat, kadar nam je hudo in smo ogroženi oz. kadar je naš najbližji, on/ona v taki situaciji, ampak tudi, ko je vse v redu, ko nam je lepo. In potrudimo se, da nam bo lepo, da bo našim najbližjim lepo, vsak dan, z malenkostmi, z malimi dejanji in potezami, nudimo jim to in sprejemajmo to. To bo vedno znova odkrivalo vznemirjajočo lepoto njenega/njegovega imena in s tem krepilo medsebojni odnos.

Zato imamo ljudje imena.⁴³

⁴³ Utrinek iz zaključne redakcije decembra 2021: »Nekoč je imel fant ime, kot je navada pri ljudeh.« je v pesmi Črna pega čez oči zapel že skoraj neprekosljivi kantavtor Tomaž Pengov.

Aškerc in njegov potopis za današnjo rabo⁴⁴

ANKARA, SPOMLADI 2013

Slovenci smo popotniki, to je znano že zelo dolgo; na vseh kontinentih se najde naša sled. Križem svet gredo stopinje, ena izmed njih je moja, nanjo pada sneg, je pred desetletji zapisal slovenski pesniški guru Kajetan Kovič. Kadar pa naletimo tudi na konkretne zapise, ki potrjujejo te sledi, je to še toliko bolj vznemirljivo in pomembno. Če pa so pri tem še iz starih časov, nam to poveča vznemirljivost in radovedni nemir, saj nam kaže, da smo od nekdaj potovali in spoznavali. Mnogo je takih, kajne.

Aškerčev potopis v Carigrad izpred 120 let je lep primer zglednega žanrskega besedila, ki ga je intelektualec, poet in zavzet Slovenec napisal, ko je potoval v mesto, kjer se – kot mi je pred časom ponosno povedal istanbulski župan dr. Kadir Topbaş⁴⁵ – poljubljata dva kontinenta. Napisan je v prijaznem in žuborečem jeziku, ki mu nekateri sicer očitajo pomanjkanje literarne virtuoznosti, a je ravno pravšnji za bralca dnevnega časopisa, da ga s

⁴⁴ Objavljeno v: Jazbec, Milan (ur.) 2013. Aškerc in Istanbul. Ankara: Yıldız Yayıncılık, str. 87–93. Aškercev potopis Izlet v Carigrad (Popotne črtice), ki ga je napisal in objavil kod podlistek v Slovenskem narodu leta 1893, smo na slovenskem veleposlaništvu v Ankari s turškim založnikom promocijsko izdali trojezično: slovensko, angleško in turško ter v knjigi objavili tudi faksimile prve slovenske knjižne izdaje iz istega leta. Knjiga je bila deležna številnih pohval in pozitivnih odmevov širom Tučije. Ob obisku predsednika Pahorja v Turčiji januarja 2014 je na svečani večerji gostitelj dr. Abdulah Gül v svoji zdravici namenil en odstavek tej knjigi, ki jo je poimenoval kot vzor kulturne diplomacije.

⁴⁵ Edini trikratni (zapored) župan Istanbula je umrl pred dvema letoma, Ljubljano pa je obiskal spomladi 2016. Z županom sem se dogovarjal, da bi v Istanbulu obeležili pomembnejše točke, ki jih Aškerc opisuje v svojem potopisu kot neke vrste Aškerčevo pot in tudi postavili priročen kip. Vendar pa se projekt ni izšel, bilo je preveč birokracije in se je vse skupaj zavleklo v nedogled.

svojim modrovanjem ne odvrne, ampak pritegne. Ravno pravšnji za bralca iz njegovega časa, a tudi za današnje rabo tistih, ki iščejo nasvet, kam potovati, in vtis o tem, zakaj naj bi tja kdaj tudi šli. Piščev namen je bil preprost in učinkovit: spoznati starodavno in kozmopolitsko prestolnico, skratka, biti, kot bi temu rekli dane, turist. No, tisti konkretni turist, ker je pač rad sukal pero, je pustil za sabo zraven minljivega spomina še živ zapis o svojem podvigu.

Aškerc seveda ni bil in ni mogel biti prvi Slovenec v tistem mestu. Mnogo jih je bilo in večina bo za vedno ostala neznana. Vemo pa zagotovo za dva izstopajoča, ki sta bila tam že precej pred njim, in nikakor ne kot turista: to sta bila prvi slovenski diplomat Žiga Herberstein, ki je v prvi polovici 16. stoletja z diplomatsko nalogo obiskal Konstantinopol in tamkajšnjo porto oz. administracijo. Srečal se je tudi s tedanjim sultanom Suleymanom Veličastnim in zgodovinarji pravijo, da mu pred njim ni bilo treba klečati, kakor drugim diplomatskim odposlancem, kar je bila posebna čast in priznanje velikemu diplomatu, ki je bil ponosen na svoj jezik.

Drugi je bil Benedikt Kuripečič, ljubljanski menih, ki je leta 1530 kot prevajalec spremljal habsburška diplomatska odposlanca, grofa Josipa Lamberga in Nikolo Jurišiča, na dvor k istemu vladarju. Dva Slovenca v tako kratkem času pri istem sultanu – kakšen diplomatski niz in podvig. Kuripečič je bil razgledan in pismen mož ter ravno dovolj delaven, da je ves čas potovanja pisal dnevnik o ekspediciji, katere del je bil. Izdal ga je že naslednje leto.

Velikan slovenskega realističnega pesništva s konca 19. stoletja je torej v dobri popotniški družbi. Vprašajmo se, kakšen je pomen njegovega potopisa za današnje rabo.

V besedilu lahko zaznamo več vidikov. Prvič, kot smo že rekli, Aškerc je bil prototip turista, ki je spoznaval, bil zvedav in užival ter tudi očitno nekaj vedel o cilju in kraju svojega potovanja. Prav tako očitno se je za svojo pot tudi dobro pripravil, saj je moral poznati vsaj osnovne zapise in turistične vodnike, ki jih je, ne samo o Istanbulu, konec 19. stoletja povsod že bilo veliko. Drugič, literat očitno ni niti mogel niti hotel, da ne bi ob uživanju in radovednosti, ki sta ga spremljala po poti, tudi zapisal svoje občutke in spoznanja ter ob vsem tem (kramljajoče) razmišljal. Hotel je po eni strani, da njegovi vtisi ostanejo dalj časa živi (in morda tudi živahni), in po drugi strani jih

je hotel deliti s širšo javnostjo. Potopis je izšel istega leta v časopisu Slovenski narod ter zatem dvakrat tudi v knjižni izdaji (1893 in 2006). Njegova literarna refleksija potovanja je navdušujoča, premišljujoča in človeka potegne vase ter pritegne na pot. Vzeti je treba pot pod noge, pravi slovenska ljudska modrost. Tretjič, avtor precej poznavalsko piše o mestu, ki ga je obiskal, dovzeten je za njegovo drugačnost in različnost, se jima tu pa tam tudi čudi in obenem dokazuje, da ju tudi pozna in gotovo vsaj do neke mere sprejema. To je za današnje razumevanje in doživljanje Istanbula zelo pomembno, saj mesto kar vrvi od religij, etničnosti, kultur, tradicij in spominov. Vse skupaj pa tvori eno veliko sintezo humanizma, zgodovine in potencialov za prihodnost, ki – to je v mestu na Bosporju očitno – raste in se oblikuje pred našimi očmi. Kozmopolitizem na dosegu roke. Četrtrič, s tem ko Aškerc poznavalsko piše o mestu, ki ga je doživljal, postavlja slovensko literaturo in žurnalizem ter njunega bralca v enakopravno držo in položaj s takšnimi, kot so poljska, francoska, nemška, albanska, ruska, ameriška, italijanska, bolgarska, avstrijska in še marsikatera pisana beseda. Njihovi mojstri so in bili v Istanbulu in pisali o njem, na primer Edward Raczynski, Antoine Galland, Gustav Rasch, Nezim Frakulla, Fjodor M. Dostojevski, Ernest Hemingway, Fausto Zonaro, Petko R. Slavejkov itd. O tem se veliko ve, a za Aškercem pa, kot da je izginila skoraj vsaka sled. Pa vendar je Aškerc neizpodbitno uvrstil slovenstvo v niz jezikov in stanj duha, ki so pustili svoj pečat v velikem mestu. Na to smo lahko ponosni. Petič, Aškerc je izrazil domoljub, ki pa je spoštljiv in odprt. Njegov potopis jasno priča tej drži.

Današnji Istanbul je drugačen, kot je bil Aškerčev Konstantinopol. To seveda ni nič čudnega in tudi nepričakovanega. Mesto je vmes doživelo zlom imperija, vzpon republike, preživelo obe veliki vojni dvajsetega stoletja, požare, lakote, potrese in pretrese, vmes pa se je ves čas nezadržno širilo, raslo in bogatilo. Na primer, nekaj mimobežnih podatkov: skoraj 20 milijonov prebivalcev, ki s tamkajšnjim gospodarstvom (v njem je ščepec slovenskih podjetnikov) ustvarijo slabo polovico turškega družbenega proizvoda; razdalja od ene mestne točke do druge znaša polovico slovenske diagonale od obale do vzhodnega dela Prekmurja; na sredini med London in Doho raste novo svetovno finančno središče; turške *soap* opere privlačijo trume turistov od

vsepovsod, še posebej iz arabskega sveta, a tudi število slovenskih se vztrajno povečuje; kulturna, umetniška, literarna, svetovljanska produkcija v Istanbulu je nepregledna in se povečuje, v njej najdemo zraven Pamukovih mojstrov in njegove ode rojstnemu mestu med drugim tudi tako svetovni oglaševalski festival, ki je v osnovi slovensko-turška pobuda, kot tudi nastajajoči turško-slovenski slovar, pa znano splošno tržnico – veliki bazar – kot tudi tisto z začimbami, ki je raj za čutila, nakupovalno središče Kanyon, kjer lahko zajetna denarnica kupi praktično vse tisto, kar je na razpolago tudi v trgovinah Manhattna in še bi lahko naštevali, v nedogled.

Aškerc bi svoj popotniški cilj seveda prepoznal, a bi bil tudi zelo preseenečen, začuden. To je usoda vsakogar, ki vsaj dvakrat, trikrat prispe v vele mesto in se ga njegov utrip oprime ter ga več ne izpusti. Mesto, še posebej vele mesto, je svojevrsten organizem, ki diha, utripa, raste in se širi, spreminja. Potrebno je veliko napora, da je taka rast obvladovana, če si lahko spodobimo ta bojni izraz, a morda je potrebno še več napora, da so podobe starih časov, tistih, ki tkejo velemestno tkivo iz desetletja v desetletje, skozi mostove časa, obvarovane.

Seveda bi pomemben del Aškerčevega presenečenja predstavljalo dejstvo, da bi v Istanbul prišel s slovenskim potnim listom (in morda – ali pa tudi ne – z letalom). Pa saj ni treba, da gremo vse nazaj do velikega pesnika, še mnogo bližje našim časom bi to bilo nepredstavljivo. Zgodovina ubira svoja pota in dobro je, če se lahko človekova in človeška hotenja uskladijo z njenim tokom, vanj kaj malega prispevajo in s tem pridobijo na pomenu, vsebini in horizontu.

Berimo Aškerčev potopis s tako iztočnico in skušajmo tudi mi kaj ustvariti za prihodnje rodove. To je vznemirljivo in radostno početje. Privoščimo si ga, pa ne samo v letu, ko praznujemo dvajseto obletnico diplomatskih odnosov med Slovenijo in Turčijo, državama, ki sta tako zelo različni, a imata tudi marsikaj skupnega.

Naj to skupno ustvari še veliko različnega, pestrega, novega in izzivalnega ter ostane skupaj.

A Day in the Game⁴⁶

ANKARA, SEPTEMBER 2013

The more I grow older the more I am convinced that life is a game. This might sound ridiculous, cynical, sarcastically or even irresponsible, but it does not – I am very serious about it. It may also mean that I am sarcastic, cynical or even irresponsible. But no, not at all. I have always taken my life very seriously, also when I was playing around as a kid or even later. This does not mean that I can not be happy, make jokes and fun and enjoy; of course I do, I have been doing this ever since! Or at least I think so. Well, was thinking so, before those dreams occupied me, my soul and my being. My life.

I remember when more than half a century ago I was baking a typical Slovene cake called *potica* (actually, it was *potička*, because it was so small ...), of course from sand, in a small pot, playing at the corner of our house, in the shadow of an old nut tree – how many nights, before sleeping, I was enjoying the sounds of wind, running over and across its magical leaves, while it was tendering my soul and watering my early dreams. My future school teacher passed by and she praised me highly, claiming I would be an excellent cook – how pleased I was. In the same period, I was once making a small book from the paper, covered by my illustrations; I glued a couple of pages together with a hand made glue, done by myself, and also tried to nit them together – again, she said, I will be a writer when I grow up. Some time later, she said I will be a scientist. I can not remember this would have had been a game, but I remember each of these events and how serious I was while doing what I was trying to achieve. They were so real and made everything possible, everything to be real.

⁴⁶ Objavljeno v: Cihan Akkartal, Fatma (ur.). *Şehir ve Oyun: ITEF 2013: Istanbul Tanpınar Literature Festival*. 1st ed. Istanbul: ITEF - Istanbul Tanpınar Literature Festival, 2013. Str. 147–151, z naslovom *Oyunun İçinde Bir Gün*.

So, along with these all, I thought there were/are rules, practices and a difference in approach of different persons, who walk through (their) lives. But not only thought, also experienced.

So why then a game?

A game, which goes by itself, without taking care about the actor, the participant, but going on, rolling on, moving along the spin of life, with chilling effect on you, descending into its most hidden corners and sideways, running up to its highest peaks, without any advance warnings, signals, just keeping going, like a merry go round, maybe sometimes even like a rollercoaster. Why? And how did I start noticing that it is really a game, what brought me to that point of this crucified understanding?

In the primary school I was always the best one. Everything was easy and was coming around without any effort. Smooth and relaxed. But then, once at a sudden, it happened two, three times, also very smooth and easy, that I slipped, lost balance, just like that, easy. I didn't want to change the previous path of joy and ease and was not bothered with the question, why it goes that easy. Why should I. But, when those small, innocent misfortunes started to happen, I wanted to change their course. But, no, no, it didn't work, they continued, were piling above each other and pushing me down and in. That could have made me think, but I was too innocent, inexperienced, surprised and shocked. So it worked, now I know.

Again, the more I grow older, the more I see how difficult it is to distinct between one's life and a game. The more it looks like a life, the more it appears to be a game. This is unbelievable, this goes against any logic. If the life is a game, how could I influence it; my own life? This is not something to play with, this is something I would like an influence on it. I would like to plan, prepare, foster and strengthen it. I would like to orient it and take my chance. I do not want to be left to the way how it just happens. But now, it is less and less possible. This all makes pain, it hurts and provides an impression that life is a huge bag of suffering. Why is it really that way? Could it not be any other way?

Sometimes I have a feeling I am just dreaming all this. That I would awake from a bad dream and find out it does not have anything to do with reality,

with me. But that awakening does not come. The dream is here, on and on, just the dream by itself and alone. With me. And there is no possibility to influence it. I could try to communicate with my dream but it does not allow me to do it. I also even don't know if my outcries reach the ears of my dream or it is everything really just in vain.

There were times when I tried to play games with my life, which is a game. To outmanoeuvre it. To create a double catch 22, to counter it with a sophisticated approach, a surrealistic one. I couldn't make it, it didn't work. I don't know why. But it's not only that I can not play games with that game. I can not play any games at all. That magic castle, where I am imprisoned, that my life game, does not allow to be active, effective and influential. No. No games allowed, my dear – apart that game, which I pursue, says my playful alter ego.

Long gone are times when my *potička* meant something, when she was a sign of hope, the promise of success and a light, which attracts life. A game for real life. That attraction vanished and was pushed aside by the strength of the game master. I don't know who he is. I don't know what she has in mind. I just know that it is killing me, step by step, day by day, more and more. Like a butterfly on a sunny day is flying high up, enjoying, just like that it is pushing me down and down. A vicious circle of life, which is called game in I don't know what actually it is reforming to in reality, in those dreams, which do not let me believe they are dreams.

Sometimes I think this adventure must have to do something with my early times, with my childhood, which was spent in the country side, away from any cities, urbanization, from anything what could give an impression of complex city dwelling. It looks like a punishment to me and for me. I never had any aspiration towards the city, I didn't like it, neither as an abstract, general phenomenon nor as a concrete manifestation, with real people in mind.

Now I would like to go back, to my childhood, to tear apart that book, to demolish that *potička*, run away from that teacher who praised me so much. I enjoyed life, I could remember, life, which was taken for granted and was easy like a dream, but now I am suffering those dreams, which are turning into my life; difficult life. What is this? How this could have happened? Am I really a *homo duplex*? I also wonder why this game is about me – me, myself

and I. Is that *I* really so important to loose time and play games with it? Is there really that much time affordable? Don't exactly believe so. I would actually have to run away from myself.

I don't know what is real and what is not; what is life and what is game, is it a game or life. Would I know it if I were closed between four gray walls in the heart of the city? Would that do, would that happen? I don't know and I do not want to know. How could I be supposed to believe myself if I can not distinct it? I don't care at all to be bothered with the question if you believe me or not, that's not my part of life, I mean game. I would like to know it for myself, for my pure own satisfaction. Is this really all too much? Can this really not be achieved?

There is, however, one thing that I am sure about: I am living this city for ever and will never return. Be it a game or be it life, I am leaving, for ever. This would for sure help me leave my nightmare behind, in somebody else's hands and mind. I do not have any expectations it could possibly cure my *duplex mind*, I don't care about this. I am leaving the city. Now, at this very moment. I know, yes, you would ask me about the game. I don't hear your question and also if I would, I would not understand it. This has been too much of an experiment for me. Can't stand it anymore. And if anybody of you comes after me, I will pretend I don't know. I will start playing games.

The more I want to live real life, the less I can manage to. This is a spell. I am landlocked in the game, which I neither wanted to happen nor have chosen. But obviously I have no choice but to continue, what I don't how I will. So let's enjoy the game.

A life in a game.

Vitomil Zupan in njegova pravljíčna vez z islamskim svetom⁴⁷

ANKARA, NOVEMBER 2013

V slovenski literaturi dvajsetega stoletja zavzema pisatelj, pesnik, prevajalec, dramatik, scenarist in esejist Vitomil Zupan (1914–1987) posebno in izstopajoče mesto. Zupan je bil odmeven in zelo plodovit pisatelj ter izrazito prepoznavna in vsestranska osebnost: zraven prekipévajočega literarnega udejeztvovanja je bil velik športnik (del svojega življenja je bil poklicni boksar), mornar, pustolovec, intelektualec, predvsem pa svobodomiselni duh, ki se ni uklanjal nikomur. Tudi zaradi tega – ob svoji prislovični šegavosti in zabavljivosti ter politični kritičnosti – je kmalu po koncu druge svetovne vojne prišel navzkriž z režimom ter za več let pristal v zaporu, iz katerega je prišel tudi z zavzemanjem mednarodnega PEN kluba. Leta 1948 je bil zaprt kot sumljiv intelektualec, leto pozneje je bil na političnem procesu obsojen na 10 let zapora in po pritožbi kar na 18 let; iz zapora je prišel leta 1954. Zupan je odraščal in se oblikoval v intelektualnem, razburkanem in – danes to jasno vemo – v kataklizmičnem medvojnem času dvajsetega stoletja. Zato so to

⁴⁷ Objavljeno v: Jazbec, Milan (ur.), Zupan, Vitomil. *The tale of the black sheikh with the red flower*. Istanbul: Koyu Kitap, 2015. Str. 5–11, pod naslovom »Vitomil Zupan and his magical bond with the Islamic world«. Knjiga je sicer izšla dvojezično, v angleškem in arabskem prevodu, kar se je dobro ujelo tako oblikovno kot tudi pravopisno. Za Zupanovo pravljíco in njeno zgodbo mi je povedal Janez Miš (Založba Miš je leta 2006 izdala moj roman o diplomaciji Mavrica izza duše). Založbi je prišel v roke Zupanov rokopis iz leta 1938 (istega leta je izšel Bartolov Alamut), njihova premierna izdaja pa je dobila nagrado na londonskem sejmu knjig za opremo. Takoj sva se dogovorila, da bomo pripravili angleško-arabski prevod, da bo pravljíca prišla tam, od koder po svoji vsebini tudi izhaja.

– zlasti vojna izkušnja in politično zapornišvo – tiste okoliščine, ki so, združene z njegovim nespornim talentom, ustvarile kombinacijo, iz katere je izšel ustvarjalec s svojo posebno in silovito usodo. Ta ga je povezala z eksistencializmom in tudi vplivala na to, da Zupanovi junaki ves čas izžarevajo, morda že kar trmasti in neupogljivi, vitalizem, prežet z močnimi prvini humanistične morale, ki pa se včasih upodablja precej prikrito.

Te posebnosti se zlasti kažejo v dejstvu, da je večji del njegovih najbolj odmevnih romanov, v katerih posega po memoarističnih drobcih in jih z mojstrsko literarno fikcijo gnete v prepričljiv samo–izpovedni opus, izšel desetletja po svojem nastanku. Bili so politično nesprejemljiva refleksija časov, ki v uradni optiki ne bi smeli biti reflektirani tako, kot so bili v Zupanovih romanih. Tudi njegova tukajšnja pravljica je izšla mnogo pozneje, ko jo je Zupan napisal, celo posthumno. A ne zaradi kakšne cenzure, ampak zaradi muhavosti življenja.

Proti koncu leta 1938, istega, v katerem je Vladimir Bartol objavil svojega Alamuta in Sartre svoj Gnus, je Vitomil Zupan snoval in lastnoročno tudi izdelal svojo pravljico o črnem šejku z rdečo rožo. Kot lahko beremo v izpovedi Ifigenije Simonović, gre za silovito in silno ljubezensko zgodbo, pravljico, potegnjeno iz domišljjskega sveta, a s toliko opore in povezav z realnim svetom, da je malo takih. A že naslovna sintagma – *črn šejk in rdeča roža* – pove, da je v zgodbo vsajeno protislovje, močna napetost med *erosom* in *tanatosom*, med ljubeznijo in smrtjo, med hrepenenjem in pogubo. In kje bi za tak torzo našli boljše okolje, kot je arabska puščava, pesek, ki je ena sama danost in edina realnost, veter, ki ga raznaša vsenaokoli in dominira življenjsko stvarnost, sonce, ki žge, rezultat vsega tega, teh sil, pa je pomanjkanje vsega drugega. In tu se pojavi človek, ki hoče s svojo ljubeznijo, s svojim srcem, predanostjo in zavzetostjo, iz česar se napaja njegova moč, to spremeniti, pokazati, da ljubezen, kot so rekli stari Rimljani, premaga vse. Morda pa še gre v tej arabeski celo za tako ljubezen, ki ni samo silna, ampak tudi muhava in muhasta ter neodvisna od ljubečih se in ne ozirajoča se nanje.

Zdi se, da je ta, v pravljici tako mojstrsko upodobljen razkol in nasprotujoča si privlačnost, krojil tudi usodo pravljice kot take. Nikoli ni prišla v

roke tiste, kateri je bila namenjena, in tudi avtor sam je večji del življenja, če odštejemo tista vojna leta, ko jo je ves čas nosil s sabo, v svoji torbi, bil brez nje. Je tako tudi z ljubeznijo, ki podžiga in žge človeška srca: bolj ko je oddaljena, močnejša je, in morda je s tem tudi močnejši njen privid, njena iluzornost. A brez nje ne gre in na koncu se zdi, kot da bi prišla na pravo mesto, do cilja, seveda predvsem simboličnega in zlasti simbolično.

Govorimo lahko najmanj o dveh posebnostih te pravljice. Prva je gotovo ta, da gre za mojstrovino, ki se je ne bi branil noben arabski ali drug pisec, ki pozna širok prostor, kjer so v okviru islama nastajale pravljicne zgodbe in povesti, ki so svoj vrh dosegle tudi v Tisoč in eni noči. Druga pa je ta, ki je za nas še toliko bolj zanimiva, namreč, da je ta mojstrska pravljica nastala v Sloveniji, majcenem delu osrednje Evrope, Evropa pa se tedaj v svojem literarnem snovanju praktično ni ozirala na Orient. Slovenci smo s to pravljico vstopili v islamski svet, resda z drobceno knjižico, a skozi velika vrata.

Zupanov romaneskni opus je osupljiv (pesniškega v svojem prispevku, ki je objavljen že v originalni, slovenski izdaji te pravljice, navaja že omejnena Ifigenija Simonović) in svojevrsten: zelo analitičen, samo-kritičen, avto-biografski, tak, da secira predmet obdelave neprizanesljivo, do milimetra natančno, in iz tega početja seje življenjske nauke. Vrh je dosežen v trilogiji naslednjih romanov: *Menuet za kitaro* (izšel 1975), *Komedija človeškega tkiva* (1980) in *Levitan* (1982). V isti vsebinski sklop sodijo še *Duh po človeku* (1976), *Igra s hudičevim repom* (1978), *Gora brez Prometeja* (1983), *Potovanje na konec pomladi* (1972) in *Klement* (1974). Njegov zadnji roman *Apokalipsa vsakdanjosti* (1988) je ostal nedokončan, sredi stavka, ki ga je prenehal pisati kdo ve zaradi kakšnega razloga in h katerem se ni več uspel vrniti, da bi ga dokončal. Njegovo delo je zaznamovano z dejstvom, kot že rečeno, da je izšlo v drugih in drugačnih časih, kot je bilo napisano, da je prekipevajoče ustvarjalno, z mešanico slogov (neonaturalizem, realizem, sentimentalizem, eksistencializem, avantgarda), in da se je izoblikovalo v romanih, otroški literaturi, dramaturgiji, scenografiji in radijskih ter televizijskih igrah.

V središču njegove ustvarjalnosti je človek in njegova (zla) usoda, ki ji, tako se včasih zdi, avtor še pomaga, da tega človeka cefra, muči in secira, včasih

– redko – pa tudi mu omogoči, da uživa in da je brezskrben. A vse to je le zunanji videz siceršnjega analiziranja nešteto vidikov človekove nravi, muhavosti in neštivilne kombinatorike socialnega udejstvovanja človeka v odnosu do sočloveka. V tem se vidi močna Zupanova vez, pa tudi navezanost na eksistencializem, ki pa je različno doziran v njegovih delih, a je njihova pomembna prvina, saj bi lahko Zupanovo pisanje o človeku označili s parafrazo njegovega romana – *komedija človeškega življenja*. In pri tem, spet, se zdi, da (ta) človek ne ve, za kaj pravzaprav in točno gre. Slednje avtor sam izpove v romanu Menuet za kitaro, v opisu bega razpršene partizanske enote pred močno nemško ofenzivo med drugo svetovno vojno, ko pravi, da niti ne vedo, zakaj bežijo, za kaj v osnovi gre, in da se tudi tedaj, ko bo vsega tega enkrat konec, ko bo vsak pisal svoje spomine, spet ne bo vedelo, zakaj je pravzaprav šlo. In zato je treba ponovno poudariti: ko pa beremo to čudovito pravljico, ki jo je avtor postavil v svet islama in med sipine arabskega peska, se nam zdi, kot da je z njo drugače, kot da bi hotel avtor tedaj in z njo postaviti jasno sporočilo koprneče in vsemogoče ljubezni, ki pa se lahko tudi sprevrže v mnogo hudega, če je človek (in ljudje) ne spoštuje.

K tej bežni freski o Zupanu moram dodati dva osebna vtisa, reminiscenci.

Prvič, Zupanovi romani so pretežno izhajali v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja, ko sem se iz osnovnošolskega najstnika prelevil v zrelega študenta. A spoznaval – prebral do obisti – sem jih šele v naslednjem desetletju in kot študent nisem našel priložnosti, da bi se tedaj potrudil in osebno seznanil z velikim pisateljem, ki je živel in ustvarjal v istem – ne velikem – mestu, morda celo v sosednji ulici, v katerem sem jaz študiral. Koliko bi lahko bil zvedel, kaj vse bi lahko pridobil, če bi ga osebno spoznal in poznal. Pa nisem.

Drugič, moj velik prijatelj Črt Čargo, njegov oče je bil eden najbolj znanih slovenskih slikarjev prve polovice in sredine dvajsetega stoletja, se je dobro poznal z Zupanom. S Črtom sva bila sodelavca nekaj let in veliko sva predebatirala. Spomnim se ga, ko je pozne pomladi, v sredini maja 1987, prišel v mojo pisarno, bled in resen, ter rekel: »Vitomil je umrl.« Obema je bilo hudo ob tem.

Naneslo je tako, več desetletij pozneje, da je slovenska Založba Miš, ki je pred leti izdala moj roman Mavrica izza duše, izdala to Zupanovo pravljico.

Direktor Janez Miš mi jo je pokazal na ljubljanskem knjižnem sejmu, povedal, da je dobila nagrado v Londonu za izvirno ilustracijo, in jasno je bilo, da sva se dogovorila, da jo prevedemo in objavimo tam, kjer je po svoji vsebini, stilu in uprizoritvi tudi doma.⁴⁸

Naj se ji dobro godi in naj bo lepo sprejeta.

⁴⁸ Knjigo smo med drugim poslali vsem veleposlanikom arabskih držav in predstavniku Arabske lige v Ankari, odzivi so bili izjemno pozitivni, z veliko mero hvaležnosti. Knjigo sem poslal tudi Ifigeniji Simonović, ki se mi je z razglednico zahvalila in me tudi podučila o nekaterih napakah, ki so se nam, žal, pripetile. Dostavil sem jo tudi v uredništvo Sobotne priloge Dela, a nisem nikjer zasledil kakšne objave o tem raritetnem Zupanovem delu. Škoda, kajti knjiga kaže na velik domet slovenske literarne ustvarjalnosti in na avtorjevo veliko svetovljanstvo.

Drago Jančar: *Na robu smrti in na robu življenja*⁴⁹

LJUBLJANA/ANKARA, AVGUST 2014

Galjot je velik srednjeveški roman slovenskega pisatelja Draga Jančarja. To je velika, natančna in izpiljena freska po eni strani povezanih, a obenem tudi povsem individualnih, naključnih usod ter po drugi strani hkrati znanih in sorodnih, a tudi popolnoma neznanih in tujih človeških usod v nedoumljivo zapletenem, kompliciranem in morda tudi zblaznelem času.

Roman je postavljen v preteklost, v zgodovino. To je pogost pristop v romanopisju, saj na ta način avtor skozi postavitev dogajanja v odmaknjen, ne njegov čas nekako lažje in svobodneje razglablja o tematiki. A obenem pa skozi obravnavo konkretne preteklosti prav tako lažje in bolj prefinjeno ter posredno usmeri kritičen pogled v svojo sedanost. In kakšna je ta preteklost, kakšen je tisti čas?

Galjotov čas je obdobje sredine sedemnajstega stoletja.

Tedaj je v Evropi divjala tridesetletna vojna (1618–1648). Kaj divjala, tista vojna je pustošila po Evropi in jo skorajda uničila. To je bil konflikt, ki mu pozneje ni bilo para vse do prve svetovne vojne tristo let pozneje (nekateri govorijo o prvi polovici dvajsetega stoletja kot o drugi tridesetletni vojni – parametri za tako primerjavo so realni). In zelo je možno, da takega konflikta na stari celini ni bilo vse od konca rimskega imperija več kot dobro tisočletje pred tem. Verska vojna med katoličani in protestanti je spravila države po osrčju vsega kontinenta drugo proti drugi, soočila je zavezništva, a je tudi razklala številne

⁴⁹ Objavljeno v: Jančar, Drago. 2015. Kürek Mahkûmu. Istanbul: Dedalus, str. 381–384. Sprememno besedo s prevedenim naslovom »Ölümün eşiğinde, yaşamin eşiğinde« k turški izdaji romana Galjot sem napisal na osnovi prošnje prevajalke, da bi turškemu bralcu približal zgodbo ter čas in razmere, v katerih se dogaja. Besedilo sem pozneje poslal v Delovo redakcijo s predlogom, da ga objavijo. Odgovora nisem prejel, objave pa tudi nisem zaledil.

družbe in države navznoter: »Neka nalezljiva blaznost se je naselila v katoliške in protestantske dežele«. Potisnila je ljudi proti ljudem. Vžgala in spodbujala je čustva in strasti – verske, nacionalne, skupinske, osebne, profitne, oblastne, zdi se, kot da je vse bilo eno samo veliko vrenje, gomazenje in prekopicavanje. Drug preko drugega. Veliki angleški filozof Thomas Hobbes, sodobnik tistega nepopisnega socialnega pregnetevanja, je tedaj skoval znano maksimo »človek človeku volk«. In tujec, bi dodali. Tisto je tudi bil čas procesov proti čarovnicam in čarovništvu sploh. Vsakdo je lahko bil sumljiv praktično zaradi česar koli. Strah se je zalezal v ljudi. V roke inkvizicije – in zlasti v oprijem njenih mučilnih naprav – si prišel mimogrede, na osnovi ovadustva, strahu, praznoverja, česarkoli, vsakdo je lahko bil, ki je prijavil pregrešno dušo. Iz rok inkvizicije praktično ni bilo povratka – grešnik je dobil svoje, tisti, ki ni priznal, pa je skušal učinkovitost mučilnih naprav, prav tako do konca. Pravzaprav ni čisto jasno, kako to, da se je pa Johan Ot tam uspel izmazati. Nadalje, to je bilo eno izmed obdobj, ko je epidemija kuge več kot zdesetkala neuko – kakšen greh – evropsko populacijo. Toliko pasti in kombinacij nevarnega življenja je tiste čase prežemalo Evropo, da se je bilo skoraj nemogoče izogniti »nalezljivi blaznosti«.

Skratka, čas, v katerem spremljamo usodo Johana Ota, osrednjega protagonista v Jančarjevem roman, je bil grozen, totalitarno poguben (»Današnji čas je čas terorja«, nas podučil pripovedovalec.). Kakšen pa je današnji čas, ki se ga Jančar posredno gotovo kritično dotika v svojem romanu, bo moral presoditi vsak bralec sam; menimo, da se mu ponuja kar nekaj paralel. Zdi se pa, da je tisti čas, ko si je vsaka gosposka prizadevala ukrotiti in obvladati človeka v celoti, potrebno poznati vsaj v obrisih in si ga vsaj na splošni ravni predstavljati, saj bi se drugače bralcu lahko zazdelo, da bere v enem besedilu zgodbe, ki so nanizane in težko doumljive.

A vendar se pozornemu bralcu lahko kljub temu zdi, da so tiste okoliščine le širši družbeni okvir, v katerega avtor vstavi človeško dušo Johana Ota (pa tudi drugih, ki jih spoznavamo ob branju) zato, da bi ob grozovitosti časa in z njo lažje, bolj nazorno ter silovito prikazal njeno notranjo nestanovitnost, razcepljenost, zmedenost. Ta duša beži od nekod in beži nekam. Ne vemo in ne zvemo pravzaprav, od kod in kam in zakaj. Beg se zdi, da je njen bivanjski okvir, ta beg pa je – kot tudi njen čas – zanj poguben (»Kako daleč je mogoče

priti v eni noči divjega teka?«). To je gotovo. Že na samem začetku zgodbe mu reče krčmar: »Ne morete naprej«. Toda obenem je treba povedati povsem jasno, da ima Johan Ot izjemno življenjsko energijo in ni kar tako prepuščen usodi, nemočen. Na samem koncu si pravi »izmazal se bom«. Ne, on je močan, se bori, vztraja, vendar mu ne uspe. Komu sploh uspe? »Mož svoji usodi ne more uiti«, se zdi, da Johanovo usodo svojevoljno zapečati pripovedovalec.

Johan Ot tudi sicer ni kdorsibodi – znal je pisati in brati, precej suvereno (sumljivo?) je debatiral o vseh ključnih temah tistega časa: zdravilstvo, fizika, trgovina in posel sploh, a tudi o metafiziki in državnih zadevah, čeprav o slednjih dveh ni bil zgovoren. Zanj bi lahko rekli, da je bil ene vrste potepuški intelektualec. A ker je izstopal, je bil lažje ranljiv. Čeprav se je obenem znal prepuščati vsem užitkom in razuzdanosti svojega časa (»Johan Ot je požrtije in pijančevanja, ki jim ni bilo konca in kraja, dobro prenašal.«). Pogubna kombinacija? Lahko bi bil naredil kariero, a ga je neka nora žerjavica v glavi, pravzaprav proti lastni volji, gnala na rob, v nestanovitnost, ki ga je na koncu premagala.

Galjot, katerega prva slovenska izdaja sega v oddaljeno leto 1978, se po izpovedni moči, strukturi in poznavalskosti materije lahko meri z velikimi evropskimi romani svojega časa, to je nedvomno. *Galjot* in *Ime rože* sta sodobnika (prva italijanska izdaja 1980). Oba avtorja, Jančar in Eco, uporabita isto presunljivo in nepozabno frazo: »Johanu pa je zablislil spomin k ženskici na slami, ki niti njenega imena ne ve.« – »Edini ljubezni mojega življenja nisem nikoli vedel imena.« Vse to seveda pomeni – in tega ne smemo prezreti ne v naši spremni besede ne sicer – da je Drago Jančar velik pisatelj. Njegova izpovedna moč je silovita. Je med najbolj prevajanimi Slovenci sploh. Morda mu kdaj uspe seči na literarni Olimp in postati tudi lavreat.

Bralcu našega romana ni lahko: branje je zahtevno, potrebno je veliko zbranosti, a radovednost in vztrajnost sta na koncu potešeni. Zato ga je treba brati, se poglobiti vanj in rezultat bo spoznanje o nekem drugem času, ki ni naš čas, in o nekih drugih ljudeh, ki niso naši ljudje, ki nismo mi.

In morda bo zato bralec, ki ni neposredni dedič tistega zblaznelega časa v osrčju kontinenta, celo lažje doumel usodo Johana Ota in njegovo sporočilo za današnjo rabo.

Süleyman Demirel (1924–2015) – *legenda turške politike*⁵⁰

ANKARA, JUNIJ 2015

V enem samem, a malo daljšem stavku, ki zadošča za predstavitev, lahko povemo praktično vse. Süleyman Demirel, ki je umrl v ponedeljek zjutraj ob drugi uri zaradi posledic dolgotrajnega in težkega obolenja dihal v Ankari, kjer je tudi živel, je bil in ostaja legenda turške politike: leta 1965 je bil pri enainštiridesetih najmlajši predsednik vlade, vodil je sedem vlad v skupnem trajanju deset let in 5 mesecev, v letih 1993–2000 pa je bil deveti predsednik turške republike.

Demirel je s svojim delom in stilom zaznamoval drugo polovico delovanja turške države, njegov vstop v vrh turške politike pa je sovpadal z razmahom strankarskega prizorišča. Zaradi svoje izjemne človeške odprtosti, preprostosti in posluha za ljudske modrosti je ostal zelo priljubljen in s tem tudi vpliven vse do smrti. Posebej je bil priljubljen v mednarodni politiki in imel je poseben posluh za Balkan. Bil je med ključnimi promotorji modernizacije, industrializacije in urbanizacije svoje države. Ti procesi so pridobili na pomembnosti v drugi polovici osemdesetih let, do polnega izraza pa so prišli v minulem desetletju, ko je Turčija postala stabilna, moderna in izrazito odprta družba in država. Demirel je ne samo verjel v moderno Turčijo, ampak je temu posvetil vse svoje, ne samo politično življenje. Lahko bi rekli, da je to bil njegov politični *credo*. Ker je bil mojster političnega preživetja (po vojaškem udaru 1980 je bil za nekaj časa tudi odstranjen iz političnega življenja), je zmožgal vztrajno, nezaustavljivo in preiščljeno uresničevati vizijo svoje države kot moderne in širše sprejemljive, čeprav marsikateri njegov taktični korak ni vedno kazal na to ali pa bil tako razumljen.

⁵⁰ Objavljeno v: Večer, 18.06.2015, str. 11.

Za današnjo Turčijo je videl dva ključna izziva s širšimi vplivi: spremembo sedanje ustave, ki je bila sprejeta po vojaškem udaru leta 1980, in rešitev kurdskega vprašanja. Za nadaljnji notranjepolitični razvoj in stabilnost je to po njegovo sila pomembno. Obenem je še poudarjal, da je tudi gospodarski razvoj zelo pomemben, čeprav ne sme biti vse in sam po sebi ni zadosti. Širše gledano pa mednarodna skupnost ne bo preživela brez demokracije in humanosti, brez tega ne bo napredka. Demirelov odhod časovno sovпада z nedavnimi turškimi parlamentarnimi volitvami, v čemer lahko vidimo svojevrstno politično in državniško simboliko.

Demirel je verjel v EU kot unikatni zgodovinski mirovni projekt, ki omogoča sožitje, sobivanje in napredek. To je bilo njegovo razumevanje evropskega integracijskega procesa, ki ga je zagovarjal, spodbujal in promoviral. Vedno je poudarjal, da je EU posebna tvorba, ki ima zraven močne ekonomske dimenzije izrazito politično težo, in je obenem proces, ki je privlačen, koristen in delujoč ter kot tak nima primere v zgodovini. Vse te prednosti so skozi desetletja postale že kar samoumevne, vendar pa jih je treba ves čas poudarjati in na njih opozarjati, sicer se lahko njihov učinek in vpliv razvodeni. Za Turčijo je pogajalski in reformni proces izjemno pomemben, vendar bi morali obe strani več storiti, da bi se uspešno nadaljeval. V teh njegovih besedah bi bilo mogoče zaznati določeno skrb in ob tem je mogoče tudi dodati, da ni in ne bo dobro, če se ta premik ne bo zgodil kmalu in zavzeto. Slovensko podporo turški ambiciji po članstvu je zelo cenil.

Demirel je prvič obiskal Slovenijo leta 1970 v okviru obiska tedanje Jugoslavije. S posebnim žarom v očeh mi je povedal, kako je bil prevzet ob sprehodu po Ljubljani. Desetletja pozneje, leta 1997, je bil na državniškem obisku v naši državi in je občudoval napredek in spremembe ter bil ponovno očaran s prijaznostjo ljudi, s katerimi se je srečal. Posebej je cenil strateško partnerstvo, ki ga je rahločutno in kot izkušen politik razumel kot politični okvir, kot programski dokument in kot spodbujevalec vsestranskega sodelovanja. Našo državo je dojemal kot primer dobre prakse, kot uspešen subjekt mednarodnega javnega prava, katerega izkušnje in dosežke bi bilo treba predstavljati z večjo samozavestjo. Lepo je imeti prijatelje, ki te na ta način spodbujajo in odpirajo oči.

Pokojnega predsednika sem prvič obiskal novembra 2010, kmalu po prihodu v Turčijo. V minulih letih sva se srečala večkrat in se vedno pogovarjala zelo odprto, prijateljsko in naklonjeno. Kljub visoki starosti je deloval čilo in vse do zadnjega dne je bil intelektualno zelo prodoren, s posebnim spominom. Njegov delovni kabinet ostaja natrpan z najnovejšimi knjigami – vključno s prevodi slovenskih del v turščino, ki smo jih izdali v minulih letih – o mednarodnih odnosih in politiki, med njimi prevladujejo tiste o Iraku. To veliko pove o njegovem razumevanju širše regije in svetovnih političnih izzivov ter o usodni povezanosti današnje mednarodne skupnosti.

Zahtevno in nevhvaležno je opisati odnos med bivšim predsednikom prijateljske države in gostujočim veleposlanikom, da ne bi človek niti pretiraval niti ostal preskromen. V turščini obstaja privlačna in povedna beseda *abi*, ki pomeni starejšega brata. V prenesenem pomenu se uporablja za starejšega človeka, ki je izkušen in komu naklonjen, nekje vmes med mentorjem in prijateljem, žlahtna kombinacija obojega. Tako razumem najin odnos s pokojnim predsednikom Süleymanom Demirelom, za katerega sem prvič slišal v gimnazijskih letih in s katerim sem imel čast se srečevati, pogovarjati in se od njega učiti. Kot poklicni diplomat si želim, da bi kaj takega bilo dano vsakemu veleposlaniku.

City and Voices: *The Grand Mystery of Istanbul*⁵¹

LJUBLJANA, APRIL 2016

Istanbul is grand, believe me.

I was actually there. Well, I was there. Too many times not to be able to feel it and to get it under my skin. Not that I didn't like it or that I was trying to avoid it. No, no, it was completely the other way around; it was only so many times that I soon stopped counting it and was just furnishing myself each time with a new layer of impressions and colours, that were knitted together with its voices. City always knows the business. This city taught me the lesson. And it did it well, no doubt. Sometimes, nowadays, much later and much further away, I miss it. I miss it so much that I can not tell it; if only I could start again, a million miles away – there. But it doesn't matter since I am alone, all by myself, nobody is here with me from those times, from those voices, there is nobody to tell this story to, and nobody who would listen together with me to those sounds. Sounds that used to be the essence of my life, the blood of my body, the feelings of my soul, beatings of my heart. Nobody. But this does not change facts, memories and voices that still echo in my dreams, in my mind, in my me. I know it, since I was there and part of those voices.

I was going there always alone, but this does not mean that I was also at all times alone there, to. No, on the contrary, I was there by the rule in a company. In a good one. She never went with me there, never was there and I guess she never will be. But she was always with me. She materialized in different personifications, in different bodies and with different faces, she was always

⁵¹ Objavljeno v: <https://www.cilerilhan.com/en-US/Works/Anthologies/City-and-Fear>

she, there, but it always was different incarnation. I was trying to listen to her and to the city at the same time. Mostly, however, I was listening to the city through listening to her. She has been a criterion. Well, she was.

Megalopolis with millions of people and with billions of voices, sounds, whisperings, noisy and cozy, never still and never in full silence. Emerging from nowhere, coming from all around, all the time, more and more, the sea of voices in the land of miracles, they cover me with softness and tenderness, preparing me and getting me ready for you. Well, I think there were days and occasions when I went to sleep late in the night or woke up in small hours and there was nothing in the air. You could feel nothingness, touch it with your hands, smell it and see it all around you. Nothing, absolute silence, even odor did not make a single sound. The city of nothingness. Those nights were still and untouchable. I remained almost out of breath. There was nothing. Nothing was there. Nobody was there.

“Tell me, what you think now, what do you feel at this very moment”, she asked me in expectation. I felt her voice, I heard her mood. In undercover and on guard, easy going but strong and determined, that was how she was. Oh, she.

I was senseless. She caught me by surprise. I didn't feel anything, didn't think about anything. Not even about her, believe me, please. I was completely away, even didn't notice that she was there. Yet, I started talking, whispering, getting words out of me, out of emptiness. Still remember when I came in the city for the first time. Flew in late afternoon on a sunny day, walked out of the cabin as the first one and stepped into emotions. They hugged me at a glance, fully overwhelmingly. It was so unexpected, but so familiar, so strong and all around. Stepped into the ocean of emotions, vibrating in the air, through me, voiceless. Emotions, I still can hear them, remember them singing in my ear, voices of the city. It was also not much different when I left the city, many years later. Times passes by so quickly, I would say it's been only five days and not five years, he commented at my farewell visit. This and my city. Vibrations all around, relaxation, accumulating feelings, sounds, impressions. The sun was hot, ears full, my mind wandering around. I didn't meet anybody that I would possibly know or who would know me. Exactly

right for a lasting memory, when all things must pass anyway. So easy going and so nice. I really felt fine. Remembrance, a sudden and pleasant one that disturbed my night dream and pillow whispering.

She was listening to me, carefully and speechless. I was talking and talking and at the same time I was carefully listening to her listening to me. She was so extraordinary, so outstanding that even her listening was gracious. Now I regret that I didn't try to drink her listening with open mouth as I did with her voices, it would do me good in these old days as an elixir of eternal life. I don't need it, as a matter of fact, but sometimes it really looks like since I am so alone and there's nobody to share things, there's nobody to share memories and nobody to share voices with. Only her picture there in the darkness, her face, her image, she. Oh, she. Love me you love. The voiceless woman, my woman, spoke, my girl, my lady, my sound. It's she. Give me a blink, offer me a word, furnish me a smile, make me an island, stay with me and be mine. I am yours anyway from the beginning of time, from the beginning of the city. I remember so many times when she half whispered half said to me, let's do it again. Her eyes were blinking in the growing night, she was smiling and I was surprised, but ready, oh. I was always ready for her although that might have not always been so clearly visibly and recognizable.

Nobody believed me when I was telling about those my no-voices nights. Long and happy and pretty much promising.

I was trying to explain how nothingness looked like, how sounds were missing, there were holes in the air, full of all kinds of nothings and no sounds. Not at all. Her naked body slipped slowly like that fabulous bird in my childhood across mine in full emptiness. I felt everything clearly, so full, though as if it would come from across the ocean of colours, my ocean and my void and not from the past almost forgotten and long gone. When the night was dark, I saw her skin in full white, when the day was long, her skin was absolute dark. And soft and warm and so touchy. The first time ever I touched you, your face and your skin. I thought the paradise opened to me, magic absorbed me and eternity kindly and generously offered me her blessing. And there were so many days and nights in this city, so many whisperings and sounds. They were all telling me the same feeling – feeling of her, she was the

spring of everything, of each and every voice and sound, nothing was there without her. Sometimes I think that voices were there only because of her. Voices of this city. Her voices and her city.

For me it was the city of no return. I never came back. And she never came to me again, whatever the face and body, whatever the voice and incarnation. It did not happen again. Who broke the mystery I never learned and was never told. Everything still lives in my memories, my ears still echo those sounds, but my energy keeps vanishing away, in its sandy, tricky way. And no matter what was the reason, it was my fault. I should have not done it, I must have returned, at least for a half day, for a brief, short summer night, I should have done it. But I didn't. So what is more natural now than that I don't have anybody to tell to about my life, my stories and voices that were fulfilling it. Voices without ears and ears without voices. For nothing and in vain.

She wakes me up in the morning, stays with me and does not let me, does not allow me go, leave this warm, nice, pleasant room and bed and pillows, her hug and my dream, my life and her love, does not want me go, says I have to stay, enjoy the escape, nobody knows you are here, she insists, nobody knows you'll stay in bed, you are not here, aren't you is she playing with me, and I am defenseless, it's a mystery how to make it, how to be here, be me.

Voices of love.

Love that was so full and vibrant, with voices so low and so touchy. So moody. Her voices found there in the grand city with even more grandiose whisper, making me soft and committed. Love me love while love is love is you and comes and stays and remains love. Love you, love your pillow whisper, your you, love you. My love.

She was my mystery. The mystery of Istanbul.

Diplomacy as a Social Process: *a Prelude to Sociology of Diplomacy*⁵²

LJUBLJANA/ŽENEVA, MAJ 2016

After years of practising diplomacy, I realised that there are only a few broader reflections on diplomacy that would per se include an interdisciplinary approach and keep simultaneously a clear focus on diplomacy. Generally, the majority of definitions come either from the broader scope of political sciences, international relations, and legal contemplations or from the rather narrow and specialised area of emerging diplomatic studies. Hence, let me put the record straight: the sociology of diplomacy is missing.

During my lectures to students and young diplomats and in numerous discussions with colleagues, both practitioners and academics, as well as after reading thousands of pages, various aspects and elements needed for an understanding of diplomacy from a social point of view appeared one after another.

What is diplomacy? There are as many definitions as there are their authors, and they are not contrary but complementary. They include primarily understanding diplomacy as an activity, a skill, a foreign policy, an organisation, and a behaviour.

Here I would add the following point: one could understand diplomacy also as a dynamic social process that enables constant communication between states as well as between states and international organisations with an aim of fulfilling their foreign policy interests. This process is ongoing in the international arena (i.e., community) and also includes the participation of other

⁵² Objavljeno kot blog na: *Diplo: towards more inclusive and effective diplomacy*. Msida: DiploFoundation. 17. maj 2016. <http://www.diplomacy.edu/blog/guest-blog-diplomacy-social-process-%E2%80%93-prelude-sociology-diplomacy>

actors; all produce social interactions that support the existence of the international community from one point of view and the sustainability of diplomacy from another. So, we could claim this as the process nature of diplomacy.

Next, what is crucial and new is that diplomacy by substance (and to a certain extent also by form) depends on a given social and historical situation. Additionally, it is exactly the unprecedented structural intensification of globalisation after the end of the Cold War that has made this dependence obvious, inevitable, and conditional. As we already know, the intensified advancement of communication and transport technology has also heavily influenced the work of diplomats, namely what they do and how they do it. The performance of diplomats at home and abroad, their recruitment, their education and training, their promotion within the diplomatic organisation (in particular between the ministry and missions abroad), gender equality, the introduction of new methods and topics on their agenda, all this demands a sociological approach to understand, explain, and implement diplomacy. Still, you remember Comte, don't you? *Savoir pour prévoir, prévoir pour prévenir* [Know to predict, predict to prevent].

This way of thought led in parallel towards the first articles like one in the journal *Perspectives* in the summer of 2013 and also to the first book on the sociology of diplomacy in Slovene in August of 2012 by the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana that I conceptualised and edited. The expanded English version with an indepth introduction study by David Crieke-mans was published by Istanbul Cultural University in November 2014, while the Russian translation of the English version was published by the Diplomatic Academy of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine in August 2015. They include two fundamental texts on sociology of diplomacy, one by the late Professor Emeritus of the University of Ljubljana Vladimir Benko and one by me. The additional case study text should be pointed out as well: Diana Digol prepared a sample study of the social portrayal of diplomats that were recruited in the first years after the end of the Cold War in post-socialist countries.

Last but not least – what next? Two tracks follow in parallel: encouraging the empirical production of papers as well as additional generalising and theorising. More on both next month in this blog.

Irena Ferluga: *NKBM v podobi raziskovalnega novinarstva*⁵³

LJUBLJANA, JUNIJ 2016

Slovenski žurnalizem je končno dobil knjigo, kakršne še ni imel in kakršno je potreboval že kar nekaj časa.

Avtorica Irena Ferluga, šolana novinarka in magistra sociologije, je pripravila svoje življenjsko delo. Če upoštevamo dejstvo, da je v slovenskem novinarstvu aktivno prisotna dobra štiri desetletja, in to ves čas specializirana za področje gospodarstva, z ožjo delovno usmeritvijo na bančništvo, in ga podkrepimo z ugotovitvijo, da ji pri tovrstni kilometrini v našem prostoru ni para, se nam ta knjiga odpre v dodatni, pravi luči. Obenem se nam pokaže tudi zahtevnost priprave in izvedbe takega projekta. Ne gre, seveda, samo za knjigo kot tako, ampak za čas, delo, raziskovanje, objave in njihov izbor, dopolnjen z izjavami osrednjih protagonistov slovenske bančne zgodbe, ki je bila ves čas tu, čeprav nikoli povsem in zares v ospredju ne medijske in ne politične javnosti, kaj šele bančne.

Naprej, lahko bi rekli, da gre že kar za strokovno monografijo, za pravo sago o banki. O tem, kar je včasih in dolgo časa bila druga največja slovenska banka, kako je rasla, zrasla in se izčrpala, nam spregovorijo vsi njeni direktorji, avtorica pa jih pri tem spodbuja ter njihove izpovedi uokvirni in preplete v izbor in izseke iz svojih žurnalističnih mojstrovini, ki so na to temo nastajale skozi njeno aktivno kariero, ki jo je vezala zgolj in na samo enega delodajalca. To pomeni, da je podrobno, zavzeto in poznavalsko spremljala zgodbo o tej banki, o njej ves čas pisala in nanjo opozarjala, tako po posameznih vidikih in vsebinskih sklopih kot tudi v širšem družbenem kontekstu. Zraven vsega pa še pokaže in dokazuje, da je osebno poznala njene osrednje igralce

⁵³ Objavljeno v: *Večer, V soboto*. [Tiskana izd.]. 10. sept. 2016, [letn.] 72, [št.] 211.

in spremljala njihove, z banko povezane poti in usode. Pri tem je pridobljeno nenehno preverjala pri različnih sogovornikih iz različnih institucij, od guvernerjev banke Slovenije, predsednikov uprav največjih bančnih in finančnih institucij v državi do strokovne in mnenjske javnosti. Knjiga je zato tudi logičen, čeprav ne že od samega začetka njenega novinarskega delovanja načrtovan projekt. Nastala je z uresničitvijo nedavne ideje in iz avtoričinega obsežnega znanja, ki je raslo in se bogatilo skozi desetletja njene kariere pri mariborskem Večeru, ter iz njenega pretanjenega poznavanja razmer in odnosov, tako onih povsem suhoparnih finančnih podatkov, števil in trendov kakor tudi tistih občutljivih, a muhasto spremenljivih medčloveških.

Knjiga je obenem zrcalo slovenske tranzicije, ozadij, iger in igrice, posegov in intervencij, zapravljenih priložnosti in neizkoriščenih možnosti. Skratka, učbenik tranzicije. Priročnik za razumevanje ne samo naše, ampak tranzicije sploh, na vsem bivšem oz. postsocialističnem prostoru. Ko jo bodo brali drugje, bodo bolje razumeli svoje zgodbe, čeprav je, seveda, vprašanje, ali razumevanje samo po sebi zadostuje. Kot je tudi vprašanje, kaj je sploh tisto, kar naj bi zadostovalo, da se take zgodbe – taka izčrpavanja – ne bi več dogajale.

Avtorica je s svojimi tisočnimi žurnalističnimi izdelki obredla, prepotovala in obdelala Slovenijo. Mariborski zorni kot je prislovično poseben, v tem primeru pa zagotovo toliko boljši za razumevanje in prikazovanje, za utemeljevanje tako pravilnosti kot tudi zgrešenosti.

Knjiga je dosežek, ki je neponovljiv, ker so današnji čas in naše profesije z njim praviloma tako razdrobljene, da ne omogočajo kumulacije znanja ter izkušenj. Veliko vprašanje je, ali bo še kdo toliko časa vztrajal pri eni medijski hiši, na enem strokovnem področju in s tako jasno usmeritvijo na razgrinjanje zgodb.

Ostaja pa dejstvo, da ima raziskovalno novinarstvo model, NKBM ogledalo, avtorica pa svoj credo. Magistra profesije.

Dr. Anton Korošec: *Elementi za diplomatski portret*⁵⁴

LJUBLJANA, JULIJA 2016

Dr. Anton Korošec sodi med izstopajoče slovenske politike minulega stoletja, v njegovi prvi polovici pa v sam vrh; morda je bil celo najpomembnejši. Korošec je bil politik in zaradi svoje uspešnosti, nacionalne države ter vpliva gotovo tudi državnik. Ob vsem tem je v njegovem delovanju moč najti tudi nekatere pomembne diplomatske elemente in vidike, ki jih zgodovina diplomacije še ni proučila.

Med politiko in diplomacijo je v osnovi jasna ločnica: politiki odločajo, diplomati pa izvajajo. Obenem je med obema področjema je tudi nekaj pomembnih podobnosti (npr. pragmatizem, prilagajanje okoliščinam in uresničevanje interesov).

V času Koroščeve dunajske kariere izstopata dve politični dejanji, ki sta hkrati bili tudi diplomatski: 30. maja 1916 je v parlamentu monarhije prebral Majsko deklaracijo, na cesarjevo ponudbo o preureditvi monarhije dve leti pozneje pa je izrekel znane besede »Prepozno je, veličanstvo«. V obeh primerih gre za eminentno diplomatsko dejanje.

V njegovem poznejšem delovanju, ki je bilo usmerjeno v nacionalno konstituiranje Slovencev znotraj prve Jugoslavije, izstopa pet diplomatskih dejanj.

Jesen 1918 je odpotoval v Ženevo, kjer se je prvič srečal s srbskimi voditelji. Namen potovanja je bil vzpostaviti stik in spoznati se s tistimi, ki so bili takrat edini pripravljeni pomagati Slovincem. V tem smislu je bilo srečanje uspešno,

⁵⁴ Otvoritveno predavanje ob pričetku delovanja Inštitutta dr. Antona Korošča petnajstega junija 2016 na 1. Koroščevem večeru, pozneje objavljeno v mesečniku Slovenec, avgust 2016, št. 2, str. 25. Kot zanimivost dodajam, da je dr. Korošec, ob svojih prihodih domov iz Beograda, zelo pogosto in zelo rad zavil v hotel Zlatorog, ki ga je v Kranjski gori imel oče Demetra Bitenca. Demeter mi je večkrat z navdušenjem in s posebno patino pravil o tistih obiskih.

čprav Korošču takrat ni moglo biti jasno, za kakšno ceno s kakšnimi metoda-
mi se bo manifestirala tista pripravljenoost. Junija 1927 je bil na tajnem večdnev-
nem obisku v Bolgariji, kjer se je srečal z najvišjim državnim vodstvom in se po-
govarjal o sodelovanju v slovanskem kontekstu. Dve leti pozneje je bil na zdra-
vljenju v Nemčiji in je vzpostavil dobre stike s tamkajšnjimi socialdemokrati (po-
znejši vzpon nacizma je izničil njihov pomen). V maju 1940 se je na poti iz Berli-
na ustavil na Slovaškem, kajti njegov prijatelj iz mladosti Tico je bil slovaški pre-
mier. Neformalno se je srečal s celotnim državnim vrhom, pogovarjal pa se je o
njihovim izkušnjah, ki bi se jih dalo uporabiti za Slovence (takrat je bil Korošec
že močno zaskrbljen za usodo slovenstva). Vmes je bil na ne najbolj jasni politič-
ni misiji tudi na Madžarskem.

Korošec ni imel direktnega vpliva na jugoslovansko zunanjo politiko, ki je
bila v rokah dvora, čeprav je užival veliko zaupanje kraljeve družine. Vendar je
bil upoštevan pri vprašanjih slovenske manjšine v Italiji in Avstriji, ko je šlo za
politiko in odnose s silami osi (z njihovimi voditelji je v letu 1940 mrzlično, a
neuspešno poskušal vzpostaviti direkten stik), bil je tudi predmet diplomatskih
depeš iz Beograda in iz Zagreba (še posebej analiz ob svoji smrti) in tu pa tam
je uspel pomagati Slovincem v jugoslovanski diplomaciji (npr. Izidorju Cankar-
ju in Ivanu Hribarju).

Splošno so znane nekatere Koroščeve značajske poteze, npr.: bil je spreten
in galanten v nastopanju, užival je velik ugled, bil je velik realist ter prilagodljiv,
imel močne živce, širino in toleranco, obenem pa skromen, s širokim horizon-
tom in kulturo, hkrati pa zelo spreten in vešč. Morda vse to niso tipične lastnos-
ti za politika, so pa zanesljivo lastnosti dobrega diplomata.

S treh vidikov smo osvetlili diplomatski vidik dr. Antona Korošča. Ugotovimo
lahko dvoje. Prvič, eden najpomembnejših slovenskih politikov je imel di-
plomatske lastnosti in je občasno izvajal diplomatska dejanja. To je do določene
mere razumljivo, ni pa bilo glede na njegov ministrski portfelio v tedanji državi
niti nujno niti samoumevno. Drugič, glede na svoj večstranski pomen si Koro-
šec najmanj zasluži podrobno diplomatsko-zgodovinsko analizo in oceno, tako
zaradi širšega poznavanja njegovega tovrstnega prispevka kot tudi zaradi navdi-
ha iz tega mlajšim generacijam. Morda bo s tem Sloveniji lažje najti pot naprej iz
sedanjih sila razgibanih časov.

Ernest Petrič:

*Profesor, pravnik, diplomat in politik*⁵⁵

LJUBLJANA, JULIJA 2016

Uvod

V slovenskem družbenem, političnem in javnem življenju ter v znanosti in diplomaciji zavzema Ernest Petrič, doktor mednarodnopravnih znanosti, posebno mesto, kar si zasluži podrobnejši pregled, natančnejšo obravnavo in analitično-primerjalno umestitev v širši kontekst. Njegova pojavnost, kot bomo predstavili in dokazovali v nadaljevanju, široko in odmevno presega slovenske okvire ter ga obenem čvrsto pozicionira tudi v mednarodni kontekst in ga v njem definira. Gotovo bo prav in nikakor ne bo odveč, da že tu hkrati zapišemo, da je za celovito razumevanje in poznavanje Ernesta Petriča slovenski prostor preozek in premajhen, torej da ga ne bi mogli razumeti, če bi ga gledali samo skozi slovensko prizmo. To je dobro, pomembno in spodbudno, za tiste, ki mu oz. mu bodo sledili (čeprav postavlja visoke in težko premagljive standarde). Z vsem tem jubilent po eni strani uveljavlja in potrjuje svoj širok in izpiljen osebni profil ter preko tega po drugi strani dragoceno prispeva k odmevnosti države in družbe, iz katere prihaja in izhaja.

Njegova biografija se bere spoštljivo: rojen leta 1936 v Tržiču, diplomiral leta 1960 in doktoriral šest let zatem na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.

⁵⁵ Objavljeno v: Zidar, Andraž (ur.), Štiglic, Sanja (ur.), Polak, Petrič, Ana (ur.). *Slovenske misli o mednarodnih odnosih in pravu: prispevki ob 80-letnici dr. Ernesta Petriča*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV: Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, 2016. Str. xix-xliii. Zbirka Mednarodno pravo.

Leta 1961 se zaposli na Inštitutu za narodnostna vprašanja in se leta 1965 preseli na Fakulteto za sociologijo, politične vede in novinarstvo (FSPN, današnja Fakulteta za družbene vede – FDV), kjer s presledki ostane vse do leta 1989. Že leta 1966 postane docent in leta 1982 redni profesor za mednarodne odnose in mednarodno pravo. V študentskih letih je konec petdesetih let med drugim podpredsednik zveze študentov ljubljanske Univerze in takrat prvič pride v resen spor z oblastjo. Desetletje pozneje se ponovno znajde v politiki: leta 1967 je izvoljen za poslanca in nato v obdobju 1967–1972 (najmlajši dotedanji) član slovenskega izvršnega sveta, pristojen za področje znanosti in tehnologije. Danes bi rekli, da je bil minister v republiški vladi in še točneje ter zaradi poznejših (pa tudi današnjih) dogodkov in razumevanja duha časa: bil je minister v Kavčičevi vladi. Zaradi znanih razlogov je Kavčičeva vlada padla, Petrič pa je bil dodatno obeležen zaradi t.im. afere 25 poslancev. Sledilo je njegovo drugo in vsekakor odmevno, zahtevno in občutljivo ter deloma tudi stigmatizirajoče politično izobčenje. Lahko bi najmanj suhoparno ugotovili, da ga je ta izkušnja zaznamovala za celotno nadaljnjo kariero v smislu prekaljenosti, odločnosti, širine in predvsem občutka za politično realnost ter za tisto, kar je v določenem trenutku potrebno za politično pretehtanost in pravilnost. Sledilo je poldrugo desetletje posvečeno znanstveno-raziskovalnemu in pedagoškemu delu, tako doma, zlasti na FSPN (dekan, prodekan, direktor raziskovalnega inštituta, vodja različnih komisij in odborov) kot tudi v tujini, bodisi kot Unescov ekspert (Kolumbija, 1972 in Irak, 1975) ali gostujoči profesor (Adis Abeba, 1983–1986). Zraven tega se je izpopolnjeval še na Dunaju, v Heidelbergu (Max Planck inštitut), Würzburgu, Haagu in Solunu.

V letu, ko pade berlinski zid, se prične njegova skoraj dvajsetletna diplomatska kariera, ko postane jugoslovanski veleposlanik v Indiji (nerezidenčno akreditiran v Nepal), kjer ostane do slovenske osamosvojitve, ko se leta 1991 vrne domov. Jeseni istega leta, še preden Slovenija pridobi mednarodno priznanje, postane najprej slovenski predstavnik in spomladi 1992, ko ZDA priznajo Slovenijo, tudi veleposlanik v Washingtonu (nerezidenčno akreditiran v Mehiki), od koder se vrne domov leta 1997 in postane državni sekretar na zunanjem ministrstvu. V tem času izstopa zlasti slovensko nestalno članstvo v Varnostnem svetu OZN (1998–1999) in Petričevo vodenje tega

procesa v zunanjem ministrstvu. Sledi dveletno delovanje na sedežu OZN v New Yorku (2000–2002) kot stalni predstavnik pri svetovni organizaciji (ne-rezidenčno akreditiran v Braziliji). Leta 2002 postane slovenski veleposlanik v Avstriji in hkrati do leta 2004 akreditiran še pri OVSE, v letih 2006–2007 pa predseduje odboru guvernerjev mednarodne agencije za jedrsko energijo (IAEA) ter po izteku mandata kandidira za generalnega direktorja te agencije. Aprila leta 2008 je bil izvoljen za člana Ustavnega sodišča republike Slovenije, ki mu je en mandat tudi predsedoval (2010–2013), in kjer se mu mandat izteka v letu 2017.

V minulem desetletju je še član komisije za mednarodno pravo Združenih narodov (ILC) s sedežem v Ženevi, en mandat pa ji tudi predseduje, prav tako pa je tudi član Posvetovalnega odbora za nominacijo sodnikov Mednarodnega kazenskega sodišča. Že vrsto let je tudi podpredsednik svetovalnega odbora Mednarodnega inštituta za bližnjevzhodne in balkanske študije IFIMES iz Ljubljane. Kot predavatelj deluje na Fakulteti za državne in evropske študije ter na Evropski pravni fakulteti. Praktično ves čas pa se s svojimi članki oglašuje v družboslovni reviji *Teorija in praksa* kakor tudi v številnih drugih domačih in tujih ter objavlja prispevke, ki širijo obzorje in segajo v teme, ki so aktualne in potrebne premisleka.

Najkrajše možno rečeno je Ernest Petrič profesor, pravnik, diplomat in politik (takoj je treba dodatno pojasnjevalno zapisati, da je gotovo še kaj več – ampak ostanimo pri teh štirih izstopajočih generalizirajočih kvalifikatorjih –, a zagotovo pa ni nič manj). S tem nikakor ni nujno rečeno, da si vidiki njegove osebnosti sledijo v tem vrstnem redu ali da se je njegova osebnost morda oblikovala na ta način; obratno, zapisati je treba, da je Petrič več– in vsestranski človek, ki je nazorna poosebitev tistega, kar so stari Grki nepreseženo poimenovali *zoon politikon* in ki je rasel in se oblikoval hkratno večkratno, in da so ti različni vidiki, bolje izraženo, različne dimenzije njegovega individuuma, nastajali sočasno, prepletajoče se in dopolnjujoče se ter da z njegovo zrelostjo ta procesno naravnana in izoblikovana rezultanta vse bolj prihaja do izraza. Seveda je za vsem tem prisotnega, včasih jasno, včasih manj ali celo neopazno, izjemno veliko neprestanega dela. Predvsem branja, razmišljanja in pisanja ter javnega nastopanja. Ernest Petrič je tistega kova človek,

ki mu delo nikoli ni odveč, ki ne zna reči ne in ki naredi vse, česar se loti, ter tudi večino, če ne že vse tisto, kar se ga prosi. Morda bi celo lahko uvodoma zapisali, da je človek izzivov, neprestanega spoprijemanja z njimi, še več, bližnjim poznavalcem njegovega dela in osebnosti bi se morda lahko tudi zazdelo, kot da venomer išče nove izzive. To je, verjetno ne samo dandanašnji, ne tako pogosta značilnost, ki se pri njemu izpričano kaže kot vrlina.

Naša predstavitev in razglabljanje o Petriču je v metodološkem smislu ravno zaradi navedene večplastnosti in dinamične hkratnosti njegovega interdisciplinarnega delovanja strukturno nelinearna, se pravi prepletена, povzema-joča in dopolnjujoča obravnava, ki je obenem tudi generalizacija in kompleksen, razgiban pogled na dejavnega človeka v zahtevnem družbenem procesu. Zato o njem govorimo tako, da ga prikazujemo skozi komentiranje njegovega delovanja na posameznih področjih in skozi analiziranje tega delovanja luščimo spoznanja in sestavljamo podobo o njem.⁵⁶

Razsežnosti, vidiki in poudarki

Izhodiščna generalizacija

Petrič je oseba, ki se suvereno sprehaja med različnimi delovnimi področji (glavna so navedena v naslovu prispevka). K tej ugotovitvi je potrebno dodati dvoje poudarkov v funkciji pojasnila. Prvič, to suvereno sprehajanje pomeni, da on obvlada različna področja, to njegovo obvladovanje pa je rezultat večdesetletnega dela, študija, premišljevanja in pisanja. Z leti, ko prehaja

⁵⁶ Avtor tega prispevka pozna portretiranca od sredine sedemdesetih let, ko je bil študent na FSPN. Osebo sta v stiku od portretirančevega vstopa v jugoslovansko diplomacijo, v kateri je avtor delal že nekaj časa pred tem. Osebo sodelujeta od nastanka slovenske države, še posebej intenzivno pa v minulem poldrugem desetletju, s poudarkom na pedagoškem sodelovanju. Iz navedenega izvira tudi avtorjevo precej natančno poznavanje Petričevega dela, stališč in dejanj (zato lahko v tem prispevku govorimo tudi o uporabi družboslovne metode opazovanja z lastno udeležbo, zraven deskripcije, analize, primerjave, komentarja in sinteze).

ustvarjalna rutina na visoko, v njegovem primeru na odlično raven, je to sprehanje samoumevno, sprotno in v funkciji bogatenja pisanja oz. nastopanja. Drugič, pri tem je potrebno posebej poudariti tudi njegovo prehanje s področja na področje. V najmanj dveh primerih to prehanje ni bilo prostovoljno, ampak zaukazano, določeno, pri čemer praktično ni imel izbire. Govorimo o njegovih dveh izkušnjah, ko je bil odstranjen iz političnega delovanja: prvič konec petdesetih let, ko je bil podpredsednik študentske organizacije na Univerzi v Ljubljani, in drugič, ko je bil minister v Kavčičevi vladi dobro desetletje pozneje, in je bil tudi kot poslanec v središču t.im. afere 25 poslancev kot kandidat za člana zveznega predsedstva. Ne vemo, v koliki meri je vse navedeno spodbudilo njegovo udejstvovanje na različnih področjih, mogoče pa je sklepati, da je s tem, ko ni ostal premočrtno v politiki, pridobila njegova usposobljenost tako v akademskem, interdisciplinarnem kot tudi v delovnem smislu. Bil je prisiljen poglobiti se v več različnih področjih, kot pa če bi bil dejaven samo na enem ali morda dveh (zraven politike je težko biti poglobljeno aktiven še kje drugje), hkrati pa je vzpostavil (ali pa najmanj okreplil) poseben delovni ritem, s katerim je na različnih področjih z vztrajnim in zavzetim delom obvladal posamezna področja, obogatil in izpilil njihova poznavanja ter s tem ustvarjal fond znanja, ki je bil in postal heterogen, komplementaren in na vedno višji strokovni ravni.

Človek si ustvari tak delovni ritem in tako prepletano znanje ali pa si ga tudi ne. Dostikrat je tak pristop – da si ga oblikuje – najmanj posredna posledica onemogočanja ali prepovedi udejstvovanja na enem (običajno političnem) področju, ko je posameznik prisiljen se ukvarjati s kakim drugim področjem iz povsem eksistenčnih in eksistencialnih razlogov, in to stori morda temeljiteje in zavzeteje, kot bi sicer, obenem pa do določene mere gotovo tudi zato, da si preprosto da duška, da sprosti nakopičeno energijo zaradi negativne izkušnje, ki bi se sicer zlahka spremenila v frustracijo, na ta način pa se ne. Taki obrati in prijemi še zdaleč niso samoumevni, lahko pa so v končni fazi zelo plodoviti. To vemo vsi, ki smo kdaj kaj takega izkusili na lastni koži. V primeru Ernesta Petriča in njegovih dveh omenjenih izkušenj je to – namreč ta obogatitev in suverenost – očitno. Sklepamo lahko še, da potem z leti tak splet izkušenj in pristopov pripelje tudi do tega, da je tak človek večji realist,

bolj kritičen in da to potem tudi javno artikulira in predstavlja, s poglobljenim občutkom in zavedanjem o potrebnosti morda ne ravno družbenega konsenza, gotovo pa ravnovesja.

Profesor in pravnik

Verjetno se ne bomo nič kaj zmotili, če zapišemo, da je Ernest Petrič po svoj osnovni opredelitvi pedagog, ki je utemeljen v pravu in mu tudi zapisan, s ključnim poudarkom na njegovi mednarodni razsežnosti, kar ga dela svetovljana. Dvomimo sicer, da je Weber⁵⁷ imel v mislih konkretno tudi pravnike, ko je pisal svoj esej o politiki kot poklicu (čeprav je njegova spoznanja mogoče vsaj primerjalno prenesti na fenomenologijo poklica kot takega), a vendar je pravo Petričeva vokacija, o tem ni nikakršnega dvoma. Gotovo v tem dejstvu leži velik del razlogov za njegovo samozavest, suverenost in prepričljivost. Z enako gotovostjo bi lahko rekli, da mu je ta opredelitev obenem izhodišče in osnova, na kateri je zgradil svojo večplastno identiteto. Ta je široka, dinamična, odprta in v stalnem izgrajevanju.

Pedagog pri Petriču v osnovi pomeni redni profesor mednarodnih odnosov in mednarodnega prava, kot je že bilo zapisano. To pomeni, da je mogoče njegovo dejavnost ter njen domet izmeriti z analizo njegovega znanstvenega, raziskovalnega in pedagoškega udejstvovanja. Oglejmo si zato njegove objave, jih analizirajmo, primerjamo med sabo glede na področja, teme, število in strukturno prepletenost ter poskušajmo s tem prikazati njegov domet in uspešnost.

Ko se posvetimo pregledu njegovih objav v bibliografiji, ki jo navaja sistem COBISS, jih je z začetkom julija 2016 skupno 379. Pri tem je treba dodati, da bi ta seznam, vsaj po vedenju avtorja tega prispevka, če bi bil aktualiziran (zaradi zasedenosti vnašalcev vedno obstaja določen zamik med opravljenimi aktivnostmi in objavami ter njihovo evidenco), že zlahka presegal številko 400.

Profesor Petrič je avtor treh izstopajočih, inovativnih in velikih znanstvenih monografij, ki so nastale v različnih obdobjih njegovega življenja (in jih tudi zaznamovale), vse tri pa so bile odmevne in ostajajo take še danes

⁵⁷ M. Weber, nav. delo.

(in se skozi njegovo delovanje tudi dopolnjujejo in nadgrajujejo). Predstavljajo nadgrajujoči se in visok domet predvsem teoretične pravne obdelave – tedaj in danes – aktualnih tem v mednarodnih odnosih. V mislih imamo naslednja prelomna dela: Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin (1977.a), Pravica do samoodločbe (1984) in Zunanja politika: osnove teorije in praksa (2010).

To je trojica mejnikov v njegovem ustvarjanju (in v slovenski družboslovni misli), ki je rezultat poglobljenega znanstvenega, raziskovalnega in pedagoškega dela, za zadnjega, tistega o zunanji politiki, pa lahko mirno zatrdimo, da gre za njegovo življenjsko delo. Navedeno delo tudi spada med pet velikih izvirnih monografij s področja mednarodnih odnosov, prava, zunanje politike in diplomacije, ki smo jih Slovenci dobili v minulem desetletju, in to v zaporedju petih let, potem ko je leta 2000 izšlo zadnje veliko tovrstno delo nestorja mednarodnih odnosov Vlada Benka z naslovom Sociologija mednarodnih odnosov. Gre za naslednja dela: Diplomatsko in konzularno pravo (Bohte in Sancin, 2006), Temelji mednarodnega prava (Türk, 2007), Filozofija družbenih ved v znanosti o mednarodnih odnosih (Brglez, 2008), Osnove diplomacije (Jazbec, 2009) in še navedeno Petričevo delo leta 2010.

Hkrati, v tesni vsebinski povezavi s pravkar navedenimi Petričevimi temeljnimi objavami, pa je treba zapisati še naslednje: leta 1981 v Trstu izide njegovo delo Mednarodnopravni položaj slovenske manjšine v Italiji (tudi v italijanskem prevodu pod naslovom *La posizione giuridica internazionale della minoranza slovena in Italia*, 1981), ki jo lahko smatramo za vsebinsko nadgradnjo ter konkretizacijo (in hkrati akademsko pogumno in odmevno) prve od treh tu navedenih monografij. Njegovo omenjeno delo o zunanji politiki izide leta 2013 tudi v angleškem prevodu pri prestižni nizozemski založbi Martinus Nijhoff Publishers naslovom *Foreign Policy: From Conception to Diplomatic Practice*⁵⁸, leto pred pa že v albanščini v Prištini z naslovom *Politika e jasme: bazat e teorisë dhe praktika* na Kolegji Universitar Victory. Govorimo torej lahko o sedmih izdajah njegovih temeljnih znanstvenih del, od tega o treh prevodih. To predstavlja obsežen, pomemben in tehten opus v življenju znanstvenika.

⁵⁸ Zelo nazorno recenzijo je napisala J. Dujić Frlan, nav. delo.

V nadaljevanju bomo osrednje tri na kratko predstavili, zato da si lažje ustvarimo vtis o njihovi pomembnosti, aktualnosti in komplementarnosti. Pri tem je treba takoj poudariti, da so njegova dela pisana temeljito, jasno in natančno, obenem pa s potrebno in v tovrstni literaturi sicer ne tako pogosto mero generalizacije, ki jasnosti in natančnosti s tem doda pomensko težo. Izstopajoče je tudi navajanje oz. uporaba številnih virov literature, kar kaže na široko poznavanje področij in na dopolnjujoče se razumevanje materije skozi primerjavo, soočanje in selekcijo virov. Razumljivo je, da so navedena dela zato tudi obsežna (skoraj tristo oz. štiristo oz. petsto strani drobnega tiska).

Mednarodnopravno narodnih varstvo manjšin (1977.a)

To je izvirno in prvo veliko monografsko delo v slovenski družboslovni misli, ki se posveča narodnim manjšinam in njihovemu mednarodnopravnemu varstvu. V samem osrčju tega sklopa pa je vprašanje svobode, in sicer skupin, ki ne pripadajo večinski populaciji in ki so zaradi tega v izhodiščno neugodnem položaju, da ne rečemo ogrožene. Kako jih zaščiti, kako ohraniti njihovo posebnost in kako vse to urediti v mednarodnopravnem okvirju, so zgolj nekatera od osnovnih vprašanj, ki jih avtor na široko razgrinja, o njih razglablja ter zelo natančno in v maniri pravnega strokovnjaka niza v logičnem vsebinskem zaporedju in s tem ustvari pregleden, vsebinski in še danes v marsikaterem poudarku in misli uporaben in referenčen vir.

Zapišemo lahko, da je bistvo Petričeve obravnave varstva manjšin v mednarodnopravnem okvirju to, kako so države po splošnih in posebnih določilih mednarodnega prava dolžne ravnati v odnosu do narodnih manjšin, vključno z vprašanjem, ki še v današnji mednarodni skupnosti ni vedno jasno sprejemljivo, kaj namreč je narodna manjšina oz. kako jo definirati. Vprašanje narodnih manjšin in njihovega mednarodnopravnega varstva oz. dolžnost, držav ravnati v skladu s pravom in pravičnostjo, je zato še posebej občutljivo, ker praviloma nastaja po specifični poti, saj so države so tiste, ki ga ustvarjajo. Obenem je še vedno aktualno vprašanje, v koliki meri so države pripravljene sprejemati tovrstno zakonodajo in jo upoštevati. Stopnja njihove pripravljenosti je še danes, kljub jasnim pravnim normam, različna in prevečkrat

odvisna od dogovarjanja dveh vlad, torej od kvalitete bilateralnih političnih odnosov in manj od upoštevanja pravne zavezanosti.

Delo je razdeljeno na sedem delov: Mednarodnopravno varstvo manjšin do leta 1945, OZN in manjšine, Narodna manjšina in manjšinske pravice, Norme in načela mednarodnega prava o pravicah manjšin in njihovih pripadnikov, Mednarodnopravno urejanje položaja narodnih manjšin v posameznih državah, Sredstva, ki jih države uporabljajo za urejanje manjšinskega vprašanja, Mednarodnopravno varstvo manjšin de lege ferenda. Na koncu je objavljenih petnajst temeljnih pravnih dokumentov na naslovno temo, izbrana bibliografija in pregled ratifikacij in pristopov h konvencijam OZN.

Pravica do samoodločbe: mednarodni vidiki (1984)

Tudi to je izvirno in prvo veliko monografsko delo v slovenski družboslovni misli, ki proučuje vprašanje narodov do samoodločbe, ravno tako v mednarodnem pravnem, političnem in državotvornem okvirju. Z malce drugačnim pogledom lahko tudi za to delo zapišemo, da ima v samem osrčju vprašanje svobode, tj. svobode kolonialno podjarmljenih narodov. To – kolonializem in dekolonizacija – je tema, ki je v desetletjih od objave Petričeve monografije doživela veliko evolucijo, prinesla marsikatero razvojno spremembo, a še vedno ostala v temelju nekaterih ključnih mednarodnih vprašanj sodobnega časa in njihovega razumevanja. Delo je nastalo v izteku obdobja dekolonizacije, kar pa ne pomeni, da je vprašanje samoodločbe izgubilo na aktualnosti, saj je, konec koncev, v korelaciji s sleherno in ne samo kolonialno nadvlado oz. dominacijo.

Osvobajanje izpod te dominacije in politična emancipacija teh skupnosti v samostojne države je zahteven, težak in dinamičen, verjetno tudi tvegan proces. Avtor se v svoji monografiji sprašuje o številnih vidikih tega vprašanja, tako teoretičnih kot praktičnih, pa tudi o pogojih in okoliščinah, v katerih je mogoče priti njegove uresničitve, ter o upravičenosti oz. o tem, kdaj je zahteva po uresničitvi te pravice legitimna (torej ali je vsaka zahteva taka oz. možno je sklepati, da tudi ni, dokler ne dozori okoliščine, dokler niso izčrpana vsa pravna in politična sredstva in podobno). Štiri desetletja po nastanku tega

dela ostaja vrsta teh vprašanj glede uresničitve pravice narodov do samoodločbe aktualnih, o čemer pričajo primeri iz sedanjih mednarodnih odnosov.

Delo je mogoče razdeliti v dva osrednja vsebinska sklopa: prvi, obsežnejši v triintridesetih tematskih poglavjih predstavlja in tematizira naslovno temo, drugi pa predstavi šest študij posebnih primerov (avtor štirih je Bojko Bučar, tedaj Petričev asistent in doktorski kandidat ter med drugim nosilec raziskovalnega projekta »Mesto in vloga socialistične republike Slovenije v mednarodnih odnosih«); od teh sta dva, Namibija in Eritreja, danes samostojni državi in sta uspeli uresničiti pravico do samoodločbe, Ciper pa je še vedno razdeljen, s tem da je Republika Ciper od leta 2004 članica EU. V prilogi je objavljenih trinajst dokumentov ter obsežen seznam literature.

Nenazadnje, opozorila je vredno dejstvo, da si je avtor za moto k tem delu izbral sedmo kitico iz Prešernove Zdravljice, ta visok in v praksi težko dosegljiv vizionarski in etični apel k svobodi, prostosti, miru in dobrososedskim odnosom, tisto, ki je sedem let pozneje postala himna slovenske države, potem ko je slovenski narod uresničil pravico do svoje samoodločbe in nacionalne emancipacije.

Zunanja politika: osnove teorije in praksa (2010)

Monografija, ki je tretje veliko izvirno Petričevo delo, izide približno četrto stoletja po prejšnji. Tako velik časovni razmak je posledica najmanj dveh dejstev. Prvič, avtor je bistven in skoraj celoten del tega obdobja deloval v mednarodnih odnosih oz. je prakticiral tako diplomacijo kot tudi zunanjo politiko, kar pomeni, da ni pisal večjih besedil, ampak predvsem diplomatske depeše in različne krajše prispevke, in drugič, kot rečeno, gre za življenjsko delo na področju zunanje politike (ta pa ne nastanejo hitro in zlahka, ampak zorijo, za njih je potreben čas, ki prinese premislek, kritično distanco in žlahtnejši pogled).

Avtor je v tem velikem delu povezal nekatere ključne pojme z obravnavanega področja, in sicer mednarodne odnose, zunanjo politiko in diplomacijo, jih še posebej predstavil vezane ne samo na državo, ampak še posebej na fenomen majhnih in novih držav, kjer se zlasti v praktičnem (posredno daje veliko tovrstnih nasvetov za njihovo delovanje) smislu navezuje na politiko

in prakso Slovenije kot ene od takih držav.⁵⁹ Monografijo še posebej odlikuje velik nabor literature (več kot 700 enot) in številne definicije ključnih pojmov, ki jih avtor večče sooča, primerja in komentira ter lušči iz njih tisto, kar se mu zdi pomembno, izstopajoče in navsezadnje tudi pravilno. Posebna kvaliteta je avtorjevo izrekanje kritičnih misli o zunanjepolitičnem odločanju in delovanju, pri tem pa se odziva na tovrstni slovensko prakso in jo komentira ter skozi kritičen pogled podaja svoja jasna, realna in odločna stališča. Monografija je sistematična, celovita in argumentirana, prehajanje med teorijo in prakso pa tekoče, učinkovito in logično.

Delo je razdeljeno na pet delov: Teoretske osnove zunanje politike, Mednarodno okolje in zunanja politika, Odločanje o zunanji politiki, Sredstva zunanje politike, Posebnosti zunanje politike majhnih in novih držav. Na koncu je objavljen še obsežen seznam v tekstu ali opombah omenjenih del, kar praktično predstavlja osnovno literaturo z obravnavanega področja.

Ko pa se ozremo na Petričevo publicistično dejavnost, izstopa strokovna monografija *Od cesarja do voditelja* (1988), ki je raziskovalno-potopisni rezultat njegovega dveletnega delovanja v Etiopiji, kjer je v letih 1983–1986 predaval na Pravni fakulteti Univerze v Adis Abebi.

Knjiga je spretna kombinacija strokovne monografije in klasičnega potopisa v žlahtni maniri. Je izstopajoče delo te vrste, v kateri prideta do izraza bogato avtorjevo poznavanje materije in njegova sposobnost vživeti se v tisto, kar proučuje in obdeluje, ter pronicljivo opazovati in spretno zapisovati. Avtor je knjigo pisal, ko je predaval, potoval, se pogovarjal, kritično razmišljal in morda tudi krotil svoja čustva, da se ne bi preveč vživel v kraje in ljudi ter značaje in poti, s katerimi se je srečeval in koder je hodil. Knjiga je tudi svojevrstna kronika razvoja te velike, stare in mogočne države, ki ji ni bilo v njeni bogati zgodovini skoraj nič prizanesenega; avtor o tem piše zavzeto in prizadeto in čeprav je opazovalec, je več kot zgolj to.

Obenem pa je to delo še odlična ponazoritev Petričeve narave, oziroma tistega, kar je njegov, ne samo akademski, ampak tudi siceršnji intelektualni *credo*: on ne more, da ne bi pisal. Pisal o vsem, s čimer se ukvarja, pisal krajše

⁵⁹ To je tema, pri katerih se izvorno in precej unikatno stikajo akademski interesi portretiranja in avtorja tega prispevka. Prim. Jazbec, nav. delo (2001).

ali daljše tekste, eseje in razprave, članke in študije in, seveda, knjige. To ni tako samoumevna lastnost, kot bi bilo mogoče predvidevati na prvi pogled. K temu dodajmo, da četudi se najdejo, ki tako delujejo (pišejo in reflektirajo svoje delo), je Petrič redek v tem smislu, da je njegovo pisanje, kljub privlačnemu stilu, poglobljeno, argumentirano in prežeto tako s teoretičnim premislekom kot tudi z empiričnimi podkrepitvami.

Kljub pravkar poudarjenemu je treba dodati, da je Petrič prav tako dober govornik, kot je tudi pisec. Njegovi nastopi in predavanja odražajo spretnost velikega mojstra, ki se je morda s precejšnjim delom te sposobnosti že rodil, a vsekakor jo je, če je že bilo tako, izrecno s svojim strastnim delom, pogumnim eksperimentiranjem in tako z raznolikimi vajami kot tudi s pedagoško vztrajnim ponavljanjem razvil do mojstrske uprizoritve. Njegovi ustni nastopi, ne glede na konkretno obliko (predavanje, intervju, debata, polemika, predstavitev mnenj), so izdelani v skladu z, recimo temu tako, antičnimi navodili: uvod, metodologija (neposredno, še raje pa zgolj posredno predstavljena), oris predmeta, razlaga (ki osnovno temo temeljito predstavi, diskutira ter jo poveže z marsikatero dodatno temo in s tem postavi v širši kontekstualni okvir), utemeljitev, polemika, širok zaključek in končni poudarek oz. spoznanje, najraje v stavku ali dveh. Njegova beseda je žlahtna, jezik čist in melodija tekoča, poudarki pa sledijo naravni govornici misli in telesa. Navedeno so tako odlična izhodišča za vse tisto, kar Petrič je in za njegovo delovanje na področjih, kjer je v samem vrhu in ki smo jih poudarili v naslovu tega prispevka. Zato je tudi nadpovprečno uspešen, izstopajoč in tisti, ki velikokrat daje utrip in kaže smer (pa čeprav to ni nujno vedno tako razumljeno in sprejeto, morda kdaj celo omalovažujoče in kritizersko).

Petričevo raziskovalno in pedagoško delo je prav tako impresivno in obsežno. Začnimo pri slednjem: v času profesorske kariere je bil mentor trem doktorantom, 33 magistrskim kandidatom (od tega jih je bilo 19 na bolonjskem študiju) in kar 91 diplomantom (od tega 40 na bolonjskem študiju). Podpisan je tudi pri 29 končnih poročilih o rezultatih raziskav, od tega pri 24 kot prvi in vodilni avtor. Ti podatki po eni strani zaokrožujejo celovitost, obsežnost in zahtevnost njegovega znanstveno-raziskovalnega in pedagoškega opusa, po drugi strani pa nudijo temeljit vpogled v tematsko raznolikost in

hkrati osredotočenost ter v veliko delovno produkcijo skozi daljše časovno obdobje (stalnost znanstvenega dela je med najbolj zahtevnimi vidiki, obenem pa je tista, ki na daljši rok prinese akumulacijo znanja, izkušenj in dosežkov, saj kratkoročnih in kampanjskih rezultatov tu ni, če pa že kdaj kaže, da so, so le navidezni).

Omenili smo že Petričevo pisanje in objavljanje člankov v reviji Teorija in praksa, pa tudi v številnih drugih domačih in tujih revijah kakor tudi v monografskih publikacijah in zbornikih. Skupaj jih je več kot sto, med njimi pa so nekateri izstopajoči, ki so opozarjali na aktualnost posameznih tem, ustvarjali rdečo nit njegovega razmišljanja in bili predhodniki obsežnejših besedil, pa tudi sicer neke vrste mejniki v družboslovni misli. Tako je njegov članek o zunanji politikih malih držav⁶⁰ po eni strani zametek njegove monografije o zunanji politiki, po drugi strani pa najmanj refleksija in določena nadgradnja članka o posebnosti politike »malega« naroda v isti reviji iz leta 1969.⁶¹ Članek o varstvu manjšin in pravici do odcepitve⁶² je moč razumeti kot napoved njegove monografije o pravici do samoodločbe. V isti krog gre tudi prispevek o humanem poslanstvu samoodločbe⁶³, medtem ko v članku o samoodločbi in narodnih manjšinah⁶⁴ opozarja na stične točke in povezave med tema dvema velikima temama ne samo njegovega znanstvenega korpusa. Članek o slovenskem narodnostnem vprašanju danes⁶⁵ pa je njegov prispevek v dolgo tradicijo samospraševanja slovenskega družboslovja in emancipatornega premišljevanja. Pri takem pregledovanju in razmišljanju o njegovih objavah se opazovalcu zlahka porodi misel, kako se je ukvarjal s tistimi vprašanji, ki so *de facto* tlakovala pot razmišljanju o slovenski osamosvojitvi in njeni uresničitvi.

Dodajmo še, da je Petrič urednik oz. član uredniških nekaterih zbirk, ki jih izdaja Center za evropsko prihodnost. Gre za publikacije, ki so praviloma

⁶⁰ E. Petrič, nav. delo (1996).

⁶¹ E. Petrič, nav. delo (1969).

⁶² E. Petrič, nav. delo (1981).

⁶³ E. Petrič, nav. delo (1985).

⁶⁴ E. Petrič, nav. delo (1977.b).

⁶⁵ E. Petrič, nav. delo (1971).

dvojezične, posegajo pa v slovensko diplomatsko in zunanjepolitično zgodovino, tako glede prelomnih dogodkov kot tudi izstopajočih oseb (npr. *Personiae* in *Fontes*).

Petrič kot pravnik se v splošnem in temeljnem smislu ves čas kaže tudi skozi pretanjeno razumevanje in jasno poudarjanje pomena človekovih pravic. Zdi se, da je to ena temeljnih podstati Petričevega razmišljanja in pisanja. Skozi njo se kaže njegov odnos do prava in pravičnosti ter posluš zanju in do etičnosti kot enega temeljnih vodil v delovanju človeka. Morda je to tista točka, pri kateri je treba poudariti, da je Petrič tak pravnik, ki pravne teme in vidike jasno in vsebinsko vpenja v mednarodnopravni okvir. Povezuje notranjo in zunanjo razsežnost pravne misli in prakse, če temu lahko tako rečemo, saj sta obe plati vse bolj povezani in postajata takorekoč eno in isto; za taki ju je naredil ali pa ju vsaj v veliki meri pospešeno dela globalizacijski proces, ki povezuje v soodvisnost in prepletenost vse vidike naših življenj in delovanj, tako posameznikov kot celotnih družb, odpira in odpravlja meje, projicira iz notranjih vidikov v mednarodne in obratno.

V minulih osmih letih pa prihaja Petričeva pravna komponenta do izostrenega, jasnega in odmevnega pojavljanja skozi njegovo funkcijo sodnika (in en mandat tudi predsednika) Ustavnega sodišča Republike Slovenije. S svojim pristopom in odločitvami ter njihovim predstavljanjem in pojasnjevanjem je Petrič dostikrat jasno ter utemeljeno ubiral svoja pota, s tem razburkal strokovno in širšo javnost, a se vseeno le zdi, da je iz njih zelo spoznanje o širokem, odprtem in predvsem življenjskem pristopu do izrekanja mnenj (za kritično izjasnjevanje o tem, pa tudi o drugih vidikih njegovega delovanja, bi bilo, seveda, potrebnega veliko več prostora in podrobnih obravnavanj, kar pa ni namen niti tega prispevka niti te memorialne publikacije). Posebej pa je treba poudariti njegovo stalno, jasno ter izrecno zavzemanje za absolutno neodvisnost ustavnega sodišča in sodstva ter za pomen avtonomnosti sodne veje oblasti sploh (morda ob tem ni odveč komentar, da se še vedno privajamo na delovanje in razumevanje načela delitve oblasti in ravnotežje vseh treh vej, kar je dolg, nelahek, a edino možen proces in stanje). V praktično istem obdobju je Petrič dejaven tudi v Komisiji za mednarodno pravo v okrilju OZN. Gre za zelo specifično, zahtevno in prestižno telo OZN, kjer se Petrič

počuti domačega in kjer ima široke možnosti prispevati iz svoje dolge in bogate kariere. Obenem pa gre seveda za dejstvo, da je njegovo članstvo v ILC (vključno s ponovitvami in z enim predsedniškim mandatom) zahteven in redki dosežek (omejeno na 34 ekspertov v svetovnem merilu), ki Petriču tudi omogoča aktivno prepoznavnost v svetovni pravniški eliti ter tudi udejnjanje prepoznavnosti Slovenije v tem okviru. Kaže, da je slednje pri Petriču že avtomatizem: z vsem svojim delovanjem aktivno promovira Slovenijo in to vključuje v delovanje in privabljanja kolegov vrhunskih svetovnih pravnih strokovnjakov v našo državo. Morda se ne bi mogli izogniti občutku, da slovenska država slednjega ni dovolj uporabila (če je že zaznala).

Diplomat in politik

Že dolgo je znano, da diplomacija ni politika, a da pa mora dobro poznati politiko, ji po naravi stvari slediti in jo prav tako deloma tudi sooblikovati. Velja seveda tudi obratno, namreč, da politika ni diplomacija. Politika odloča (v svojem prizadevanju za javno dobro in za njegovo doseganje, čeprav se dostikrat zdi, da je Laswellova definicija – kdo dobi kaj, kdaj in kako – še vedno aktualna), diplomacija pa izvaja, če smo zelo ezopovski. Pa vendar je med njima precej stičnih točk in povezav, kar je navsezadnje logično in tudi pravilno.

Petričev pogled na diplomacijo je zelo jasen in nedvoumen: »bistvo diplomacije [je] komuniciranje med državami s pomočjo posebnega osebja. (...) Komuniciranje z diplomati drugih držav in s funkcionarji in zunanjepolitično birokracijo tujih držav ter s funkcionarji in z birokrati mednarodnih organizacij je bistvo početja diplomatov.«⁶⁶ Nadalje, diplomacija je »še vedno najpomembnejši organ države za zunanje zadeve. Diplomacija je edini organ države, ki se izključno, trajno, sistematično, poklicno ukvarja z zunanjimi odnosi države. To je specifična dejavnost predvsem zaradi njenega predmeta (zunanja politika oziroma mednarodni odnosi), zaradi območja, kjer deluje (v tujini), zaradi občutljivosti (problem zaupnosti) in zaradi lastnih tehnik oziroma lastnega modusa operandi.«⁶⁷ Tako, z vsemi niansami in s pahljačo

⁶⁶ E. Petrič, nav. delo (2010), str. 307.

⁶⁷ Prav tam, str. 341.

mnenj o spreminjanju diplomacije v sedanjem obdobju ter ob njeni hkratni vsebinski korelaciji z državo, je treba razumeti Petriča – diplomata in njegovo delovanje (pa tudi, seveda, Petriča – profesorja). V tem kontekstu je treba razumeti tudi njegovo pojmovanje diplomata: »V veliki večini držav je diplomatska služba poseben poklic, za katerega se zahteva določena, vsekakor akademska izobrazba ter izpolnjevanje še drugih kriterijev.«⁶⁸ Izhajajoč iz tega »[P]rofesionalizem pomeni visoko usposobljenost, profesionalno kvaliteto dela, ne pa dejstvo, da si je kdo zagotovil stalno zaposlitev v zunanjem ministristvu.«⁶⁹ Še posebej pomembno je to za veleposlanike, saj velja, »da kdor ni bil »osebnost« v domovini, še preden je postal veleposlanik, bo to v tujini še manj.«⁷⁰ In nenazadnje, diplomatova »vloga ni ustvarjati težave v odnosih z drugo državo, pač pa da jih odpravlja in tudi ne, da odnose zaostruje, pač pa da gradi razumevanje, potrebno za to, da pride do dogovorov o rešitvi problemov.«⁷¹ Skratka, diplomat mora izrabiti vsako priložnost za poglobljanje prijateljskih odnosov. In kar se tiče lastnosti dobrega diplomata, kot jih vidi Petrič, zadošča sklic na Nicolsona: resnicoljubnost, vestnost, hladnokrvnost, potrpežljivost, umirjenost, skromnost in lojalnost; vse drugo, kar je dobrih človeških lastnosti, pa se itak smatra za samoumevno.⁷²

Kot smo predhodno predstavili in komentirali Petričeva temeljna monografska dela, da bi podkrepili razumevanje portretiranca in njegovega delovanja ter razmišljanja, bomo v nadaljevanju na enak način pogledali njegove diplomatske postaje in s tem dopolnili navedeno.

New Delhi (1989–1991)

Petričevo delo v Indiji kot zadnji jugoslovanski veleposlanik je bil njegov vstop skozi velika vrata v svet prakticiranja diplomacije, a ne kjerkoli in kdajkoli. Indija je ena največjih in vplivnih držav sveta, v anglosaksonskem svetu

⁶⁸ Prav tam, str. 323.

⁶⁹ Prav tam, str. 324.

⁷⁰ Prav tam, str. 327.

⁷¹ Prav tam, str. 328.

⁷² H. Nicolson, nav. delo, str 67.

se je je oprijel popularen izraz največje demokracije na svetu, z vidika njegove tedanje pozicije pa je bilo pomembno predvsem dvoje: prvič, Indija je bila skupaj z Jugoslavijo in Egiptom soustanoviteljica gibanja neuvrščenih, in drugič, Jugoslavija je tisti čas predsedovala gibanju (z Janezom Drnovškom kot jugoslovanskim predsednikom, ki je bil takrat po funkciji tudi predsedujoči gibanja). To je dvignilo Petričeve reference v Indiji na najvišjo možno raven, obenem pa je zaradi tega in skozi to tudi lažje prihajala do izraza njegova široka razgledanost in usposobljenost ter profesionalnost. To ga je naredilo za privlačnega, stalnega in pomembnega sogovornika pri indijskih oblasteh in v diplomatskem zboru. Kot je sam zapisal, je bil zaradi tega bolj iskan in bolje zapisan sogovornik kot npr. ameriški veleposlanik: »Jugoslavija je namreč predsedovala gibanju neuvrščenih, zato je bila njena vloga v New Delhiju izjemno pomembna. Pravzaprav je bil vpliv Jugoslavije v Indiji takrat celo pomembnejši kot vpliv ZDA, s katerimi Indija ni imela posebej dobrih odnosov in je bila sprva močno zadržana do takratnega vojaškega posega v Irak.«⁷³

Obenem pa se lahko vprašamo, najmanj retorično, ali je bila njegova, torej Petričeva, izkušnja enaka tisti, ki jo je dve desetletji pred tem imel znani ameriški ekonomist in diplomat John Kenneth Galbraith, ki je bil med drugim tudi veleposlanik ZDA v Indiji. Galbraith je zapisal v svojih spominih, da znana diplomatska krilatica, ki pravi, da so diplomatski sprejemi borza informacij, ne drži, saj ni na nobenem od njih v Indiji zvedel nič takega, česar ne bi že vedel ali bi moral vedeti ali ne bi zvedel kmalu v okvirih običajnega dela.⁷⁴ Seveda je treba ob tem kritično dodati, da pa je takrat in tedaj – pa ne samo v Indiji, ampak še kje drugje in tudi dandanašnji – tisto veljalo za ameriškega in morda še katerega veleposlanika, medtem ko pa večina gotovo pridobivala ter izmenjevala informacije na diplomatski borzi. Takšna je realnost diplomatskega dela in s tem gotovo ni nič narobe.

Prijateljemanje z ameriškim veleposlanikom (o njunih pogovorih je slednji seveda redno poročal v State Department, kot se v tem delu zahteva in ne samo spodobi) pa je med drugim tudi pomenilo, da je bilo Petričevo ime v obtoku v Washingtonu in mu je olajšalo marsikatero nevšečno praktikalijo, ko je

⁷³ E. Petrič, nav. delo (2012).

⁷⁴ J. K. Galbraith, nav. delo, str. 392.

tja prispel kot slovenski predstavnik, a brez diplomatskega statusa, saj Slovenija takrat še ni bila priznana: »Pri delu mi je močno pomagalo, da sem bil kot nekdanji veleposlanik Jugoslavije v Indiji v času prve zalivske vojne v Washingtonu, še zlasti pa v State Departmentu, že znan, predvsem zaradi sodelovanja z ameriškim veleposlanikom W. Clarkom v New Delhiju. Z njim sva prav v tistem času razvila prijateljske odnose in dobro sodelovanje. (...) Prav Clarkova poročila iz New Delhija v Washington so imela pomembno vlogo, tako da so mi bila – ne glede na formalno »nediplomatski« status – vrata v State Department odprta.«⁷⁵ Ta izkušnja dodatno potrjuje ravno tako pomembno stalnico v diplomatskem delu – ker diplomati krožijo z lokacije na lokacijo, se velikokrat srečajo na različnih delih sveta, s tem je njihovo delo olajšano, imajo osebne stike in povezave, to je pa med ključnimi dejavniki uspešnega diplomata.

Petriča je v Indiji doletela enaka izkušnja kot vse Slovence, zaposlene v jugoslovanski diplomaciji: namreč predčasen zaključek mandata in povratak v Slovenijo. Takoj se je pozitivno odzval na povabilo tedanjega slovenskega zunanjega ministra Rupla, da naj se pridruži novonastajajoči slovenski diplomaciji (vabilo je sicer prišlo po faksu v soboto, 29. julija 1991, avtorja tega prispevka pa je doletelo v Celovcu, kjer je bil novopečeni konzul). Čačinovič o tej epizodi zapiše takole: »Na povabilo zunanjega ministra se je odzvalo 52 izkušenih in narodno zavednih slovenskih diplomatov, ki so delovali še v jugoslovanskem zunanjem ministrstvu ali pa so bili na različnih mestih v ambasadah in konzulatih po svetu. Na vsa vodilna mesta jih je svojčas predlagala slovenska republika in so tudi – po danih možnostih – zastopali slovenske interese.«⁷⁶

Petrič je bil iz Indije tudi nerezidenčno akreditiran v Nepal.

Washington (1992–1997)

Če pogledamo diplomatske arhive, ugotovimo, da je bil Petrič prvi uradni predstavnik slovenske države v tujini. V Washington se je odpravil konec septembra 1991 in je bil tako tudi prvi, ki je opravil predstavitev v

⁷⁵ E. Petrič, nav. delo (2012).

⁷⁶ R. Čačinovič, nav. delo 119.

zunanjepolitičnem odboru državnega zbora (popularni izraz je sicer »zaslišanje«, po enostavnem prevodu angleškega izraza »hearing«, in do poletja 2001, ko je bil pozitiven rezultat predstavitve v parlamentu še obvezujoč za nadaljnji postopek, je to bil bolj kot ne ustrezen izraz, od tedaj naprej pa je »predstavitev« gotovo primernejši). Petriču sta sledila dva, ravno tako politika in profesorja, in sicer v Bonn Boris Frlec (pred tem je bil tam že kot jugoslovanski veleposlanik) in na Dunaj Katja Boh (ustanovna članica Demosa in ministrica za socialo v Demosovi vladi), oba sicer po prejemu mednarodnega priznanja Slovenije. Vsi trije so bili preizkušeni, usposobljeni in s prepričljivo življenjsko kilometrino. Lahko rečemo, da je to gotovo bil veliki diplomatski met slovenske države, ki jo je takrat postavil daleč naprej in na povsem prepričljivo mesto ne samo med vsemi primerljivimi državami. Avtorju tega prispevka se zdi, da je v tem smislu naši državi pozneje do določene mere pošla sapa, kar je škoda, hkrati pa ni ne pravilno ne prav, in tudi nevhvaležno do podobnih strokovnjakov in profesionalcev, ki jih je imela in jih ima na razpolago; obenem pa je to gotovo demotivirajoče do naslednikov omenjene trojice (pa pri tem nimamo v mislih dejstva, da bi potrebovali več zunanjih kadrov na veleposlaniških mestih, ampak več takšnih, ki bi bili bolje usposobljeni v primerljivem smislu).

Petričevo delo v ZDA je zaznamovalo več pomembnih ter izstopajočih dogodkov: mednarodno priznanje Slovenije, še posebej s strani ZDA, njegove države sprejemnice, sprejem v OZN, vojna na Hrvaškem in v BiH, Daytonski mirovni sporazum ter lobiranje za slovensko članstvo v EU, Natu in za nestalno članstvo v varnostnem svetu OZN. To so bile teme, ki so, seveda, zelo zaposlovale vse slovenske diplomate, a slovensko diplomatsko posadko v ZDA pa iz razumljivih razlogov še toliko bolj. Morda je bila najbolj izstopajoča izkušnja to, da Slovenija ni bila povabljena v članstvo v zvezo Nato v prvi širitvi po koncu hladne vojne zgodaj poleti 1997. Petrič je bil prvi, ki je to izvedel oz. mu je bilo to sporočilo preneseno s strani visokega ameriškega sogovornika.⁷⁷

Petrič je bil iz ZDA tudi nerezidenčno akreditiran v Mehiki.

⁷⁷ Pogovor z namestnikom ameriškega državnega sekretarja Strobejem Talbottom opiše v intervjuju za zbornik *Slovenija in pika!* (2016, str. 321).

Ljubljana (1997–2000)

Triletno delovanje v statusu državnega sekretarja za multilateralne zadeve na slovenskem zunanjem ministrstvu je potekalo predvsem v znaku najprej lobiranja za slovensko nestalno članstvo v varnostnem svetu združenih narodov in potem v dveletnem delovanju v tem najvišjem svetovnem političnem organu (1998–1999). Petrič je vodil in usklajeval delo pristojne delovne skupine, ki je bila ciljno ad hoc telo za izvedbo projekta nestalno članstvo (operativno jo je vodil Aljaž Gosnar).

Projekt je bil za Slovenijo največji diplomatski dosežek po mednarodnem priznanju, Slovenija pa je postala nestalna članica manj kot šest let po priznanju.⁷⁸ Ker je eno od železnih zakonitosti diplomatskega dela, da diplomatska predstavništva delujejo na osnovi navodil iz prestolnice, je v tem primeru šlo po eni strani za izjemno dinamično, operativno in praktično na vsa področja segajoče delo (ki ga je Petrič vodil in usklajeval na strateški ravni) in po drugi strani za oblikovanje stališč države do vseh vprašanj, ki so bila na dnevnem redu, pri tem pa je bilo ključno vprašanje, kako slediti lastni oceni in presoji položaja ter interesom ter hkrati navedeno usklajevati z interesi predvsem petih stalnih članic VS. Petrič je velikokrat pravil, kako zahtevno je bilo to usklajevanje in odločanje, saj so ga pred glasovanjem o ključnih temah skoraj že drug za drugim klicali veleposlaniki teh držav v Ljubljani in lobirali za poglede in stališča svojih držav. Gotovo pa je to pomenilo tudi priložnost za zunanjepolitično in diplomatsko pozicioniranje Slovenije v mednarodni politiki.

Lahko bi rekli, da je bilo to obdobje za Petriča pomembno tudi zato, ker je imel priložnost delovati in se preverjati kot menedžer v diplomatski organizaciji. V diplomatskem delu so pri vodenju procesov in tudi pri operativnem odločanju vedno bolj pomembna menedžerska znanja. To se potrjuje praktično vsakodnevno.⁷⁹ Državni sekretar je praktično namestnik ministra, kar pomeni, da je vključen v vodenje procesov na najvišji ravni in dnevno zunanjepolitično odločanje, usklajevanje stališč in zaključno pripravo gradiv za Vlado in Državni zbor. Ker je diplomatska organizacija (se pravi, zunanje ministrstvo

⁷⁸ M. Jazbec, nav. delo (2010).

⁷⁹ K. Rana, nav. delo.

in diplomatska predstavništva in konzulati) velika »mašinerija« za zbiranje, obdelavo in posredovanje zunanjepolitičnih informacij na več strani in različnim prejemnikom, je menedžersko delo zelo specifično, zahtevno in ima visoko dnevno dinamiko. Ravno zato sta po eni strani pomembna velika fleksibilnost in racionalnost, po drugi strani pa odnos do proračunskih sredstev. Hkrati pa je pri tem delu, pa ne samo v diplomaciji, zaželeno in potrebno obvladati veliko psiholoških znanj in veščin. Pri vsem tem je Petrič postavil visoke profesionalne standarde.

New York (2000–2002)

Petrič je bil na sedežu ZN drugi slovenski veleposlanik po vrsti. Nasledil je Danila Türka, ki je bil zaradi slovenskega delovanja v varnostnem svetu v New Yorku osem let kot slovenski veleposlanik, po izteku nestalnega članstva pa je pomladi 2000 prešel kot pomočnik tedanjega generalnega sekretarja Kofija Anana v sekretariat ZN. Petrič je tako podedoval visok ugled slovenske diplomatske posadke, poskrbel za njegovo nadaljevanje in dejavno prisotnost Slovenije v tamkajšnjih diplomatskih in političnih krogih.

To je bil obenem čas izvolitve Busha ml. za predsednika ZDA konec leta 2000 in terorističnega napada na ZDA septembra 2001. Petrič je tako v živo spremljal te burne dogodke skozi okvir ZN, obenem pa je bil očevidec velike transformacije ameriške varnostne in zunanje politike, ki se je jasno izoblikovala skozi t.im. vojno proti terorizmu. Radikalna sprememba globalne varnostne paradigme je vplivala na celoten spekter diplomacije, na njeno bilateralno in multilateralno dimenzijo, na kar se je bilo treba hitro prilagoditi, izoblikovati lasten pogled in zunanjepolitični pristop ter to upoštevati v odnosih s praktično vsemi. Predvidevamo lahko, da je bil New York kot svetovno diplomatsko središče tudi osrednje torišče teh sprememb.

Lahko še zapišemo, da je bil Petrič od svojega vstopa v diplomacijo naprej ves čas tesno povezan po eni strani zlasti z delovanjem diplomacije ZDA (debate v Indiji z ameriškim veleposlanikom, službovanje v Washingtonu in New Yorku pa tudi na Dunaju v multilateralnem pogledu ter delovanje v Ljubljani v že omenjenih okoliščinah) in po drugi strani vključen v ključne teme

in procese svetovne diplomacije. Težko bi bilo podati splošno in kratko oceno, kaj je to pomenilo (in še pomeni) tako zanj kot za slovensko državo in diplomacijo, a gotovo pa lahko ugotovimo, da je bila s tem Slovenija zaznana in prepoznana v teh krogih kot aktivna, zanesljiva in odzivna država in diplomacija (kolikor je to pač odvisno od izstopajočih posameznikov, v našem primeru diplomatov, kjer jih je sicer zraven Petriča bilo še nekaj).

Petrič, ki je bil iz New Yorka tudi nerezidenčno akreditiran v Braziliji, je svoj mandat končal predčasno, saj je bil poslan na Dunaj.

Dunaj (2002–2008)

Petričeva dunajska diplomatska epizoda je večplastna: ves čas je bil bilateralni slovenski veleposlanik, akreditiran v Republiki Avstriji, nekaj časa (2002–2004) je bil kot multilateralni veleposlanik akreditiran pri Organizaciji za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE) ter prav tako hkrati ves čas pri dunajskem centru OZN. Ta njegova večplastnost ni bila, tako s slovenske diplomatske kot tudi s pretežne tamkajšnje diplomatske navade, nič posebnega: države se v takih primerih (npr. tudi kombinacija bilateralnega veleposlanika v Bruslju v Kraljevini Belgiji in stalnega predstavnika pri EU ali pri Natu ali celo vse troje hkrati, pa tudi npr. bilateralni veleposlanik v Parizu v Republiki Franciji in hkrati multilateralni pri Unescu ipd.) odločajo za različen pristop, ki ga skozi čas tudi spreminjajo, odvisno od potreb, okoliščin in možnosti, včasih pa tudi od osebnih preferenc vpletenih posameznikov. Sklepamo, da je pri Petriču verjetno šlo za realno oceno obsega dela in potreb ter temu prilagojenih možnosti.

V okviru omenjene tretje dunajske plasti je vsekakor močno izstopalo (brez kakršnegakoli podcenjevanja velikega pomena slovensko-avstrijsko bilateralnih odnosov) njegovo enoletno predsedovanje Svetu guvernerjev IAEA v obdobju 2006–2007. Na tem položaju je nasledil japonskega veleposlanika pri agenciji Yukija Amano, pri katerem je pred tem eno leto deloval kot njegov namestnik. Prvič v zgodovini slovenske države, pa tudi slovenstva, se je zgodilo, da je slovenski diplomat oz. Slovenec za leto dni predsedoval odboru organizacije, če lahko tako rečemo v širšem smislu,

svetovnega jedrskega kluba.⁸⁰ Po izteku njegovega mandata, ki je sovpadel z iztekom mandata tedanjega generalnega direktorja organizacije, Egipčana Mohammeda el-Baradeja, je sledila še Petričeva uradna državna kandidatura za izpraznjeno mesto – pri tem se je pomeril z že navedenim Amanom, ki je potem tudi bil izbran. Ta kandidatura je bila velik met in drzen poskus, ki pa je vseeno sodil v sfero mogoče in realnega. Namreč, Petrič je bil kot akreditirani veleposlanik v tistem krogu kar nekaj let, spoznal, poznal in obvladal je materijo in metode delovanja, kajpada, bil je poznan, sprejet in upoštevan v krogu držav članic in njihovih tako političnih kot tudi strokovnih predstavnikov, zato bi lahko rekli, da je bila kandidatura – ki je skoraj zagotovo ne bi bilo brez njegovega predhodnega predsedovanja odboru guvernerjev – naravna, normalna in odraz slovenske ambicioznosti (pa tudi njegove, seveda, saj eno ne gre brez drugega). In ravno realna, zdrava in domišljena ambicioznost je tisto, kar Petrič ves čas svojega delovanja vnaša (in zagovarja) v širši družbeni, pa tudi politični prostor. »Lahko bi bil konformist in bi sledil toku dogodkov, se strinjal z obstoječo linijo, pa bi bilo vse skupaj enostavneje.« je dejal v enem od številnih pogovorov z avtorjem tega prispevka.

Ali je bila kandidatura realna z vidika specifične teže slovenske države v tem klubu, je drug vidik, ki pa ne sme zamegliti dejstva, da je država imela izstopajoče usposobljenega kandidata. Da je ravno zaradi tega bilo primerno, če ne že potrebno, da se kandidatura vloži, je seveda lahko stvar političnih in drugih razprav, vendar avtor tega prispevka meni, da je bilo to povsem ustrezno diplomatsko dejanje (ob tem je treba poudariti, da ne vemo, koliko napora je bilo vložene v realizacijo ideje o kandidaturi pa do njene uresničitve, vendar dvomimo, da je bilo tudi v tem primeru bistveno manj skepse, kot je to pri slovenskih kandidaturah običajno, ko je prisotna velika skepsa, tako v kandidata /praktično kateregakoli/ kot tudi v kandidaturo kot tako /praktično katerokoli/). Nenazadnje, čeprav Slovenija ni izstopajoče ime v krogu jedrskih vprašanj in tematike, pa sta najmanj dva Slovenca že izstopala v tistem okviru, se pravi, Marjan Gregorič, dolgoletni direktor slovenske Agencije za jedrsko varnost in dober znanec v IAEA, ter prvi direktor Nuklearne

⁸⁰ M. Jazbec, nav. delo (2010).

elektrarne Krško (NEK) Janez Dular, dolgoletni ekspert IAEA, ki je med drugim vodil predstavništvo agencije v Moskvi še pred slovenskim članstvom v EU (slednje je bilo dotedaj nepisano pravilo za izbor vodje predstavništva). In ponovno ne samo mimogrede: verjetno je tudi sedanj, drugi po vrsti predsednik uprave NEK Stane Rožman izstopajoča referenca v teh krogih.

Zapisali smo že, da je Petrič politično bitje, če povzamemo termin starih Grkov. Ta vidik njegove osebnosti je, če lahko tako zapišemo, prvinski in je kot tak enak dejstvu, da je Petrič pravnik.

Oba vidika – politično bitje in pravnik – se dopolnjujeta in prežemata ter tvorita eno in isto izhodišče. Morda bi moralo zaradi terminološke doslednosti pravzaprav poimenovanje politično bitje zadostovati. Ta termin je namreč mogoče – če prav razumemo antične mislece –, če ne že tudi treba razumeti kot vseobsegajoč opis za aktivnega posameznika, ki ga je francoska revolucija s svojo politično-intelektualno dediščino postavila v središče sveta kot emancipiranega individuuma, kot osvobojenega posameznika. Ki pa je celovit in v tej svoji celovitosti političen, pri vseh od nas v širšem, pri nekaterih pa tudi v ožjem pomenu političnosti oz. politike. To je ključen poudarek pri razumevanju Petriča kot politika in tudi za njegovo razumevanje politike. To pa je, da mora politika stremeti k in zagotavljati javno dobro.

Prav gotovo je navedeno stališče osnova za njegovo držo v obeh primerih, ko je prišel v konflikt s prevladujočo politično miselnostjo. Oziroma povedano drugače, v konflikt je prišel, ker je zastopal svoja stališča in ker jih ni spreminjal po vetru, ker se ni uklonil pritiskom oz. ni popustil prepričevanjem, pa bi, konec koncev, tudi lahko. Navsezadnje lahko tudi zapišemo, da mu je čas dal prav.

Ponovimo in še poudarimo: leta 1967 je bil izvoljen za poslanca v tedanji skupščini ljudske republike Slovenije, tudi zaradi česar ga je Stane Kavčič povabil za člana tedanje republiškega izvršnega sveta oz. dejansko slovenske republiške vlade. Bil je najmlajši dotedanji minister, zadolžen za znanost in tehnologijo, v vladi pa je bil v obdobju 1967–1972 (Kavčič je pod političnimi pritiski odstopil jeseni 1972 in bil nato izoliran vse do smrti⁸¹).

⁸¹ Kavčič se v svojih spominih (nav. delo) seveda dotika tega obdobja, zlasti v prvih dveh poglavjih.

To je bila vlada, ki je v izteku 60. in v začetku 70. let prejšnjega stoletja za takratne razmere delovala moderno, njen pogled pa je bil usmerjen predvsem v modernizacijo političnega in gospodarskega prostora. To je bil obenem tudi čas velikih obračunov v jugoslovanskem političnem vrhu, gospodarskih reform, študentskih nemirov in vala nacionalnih gibanj, ki so zajela zlasti Srbijo, Hrvaško in Slovenijo (v mednarodni politiki pa je bila zlasti odmevna sovjetska okupacija Češkoslovaške avgusta 1968). Kavčičeva vlada je bila del teh procesov, čeprav bi težko rekli, da je bila z njimi tesno in vzročno povezana, dejstvo pa je bilo, da je Kavčič predstavljal nosilca t.im. nove, sveže in mlajše smeri v zvezi komunistov in da je hotel predvsem okrepiti gospodarski razvoj Slovenije in ga približati zahodnim trendom. Tako se je njegova vlada znašla v osrčju dveh največjih političnih afer, ki sta pretresli slovenski politični prostor v obdobju po drugi svetovni vojni. Prva je bila t.im. cestna afera, ki je nastala zaradi zavzemanja za infrastrukturno modernizacijo Slovenije (politični očitke je bil, če poenostavimo, da Slovenija solira na račun razvoja drugih republik). Druga pa je bila t.im. afera 25 poslancev, ki je izbila sodu dno, če uporabimo ljudski rek za oris razmer, ki niso bile več obvladljive. Skupina petindvajsetih poslancev v slovenski skupščini je v skladu s spremembo poslovnika predlagala svojega kandidata za člana zveznega predsedstva iz Slovenije. To je storila v skladu s poslovníkom, a mimo posvetovanja z zvezo komunistov (ZK) in s socialistično zvezo delovnega ljudstva (SZDL), torej z osrednjo politično silo in z osrednjo krovno politično organizacijo. Za kandidata je bil predlagan Petrič (ki je pozneje zaradi velikega političnega pritiska odstopil). Po eni strani je bil postopek skupine poslancev povsem pravno korekten in v skladu s težnjo oblasti, da z več kandidati nadene postopku demokratičnejši videz, a po drugi strani pa seveda ni bilo možnosti za kakšen drugačen rezultat, kot da bo izvoljen uradni kandidat (kar Petrič ni bil). Celó več, nihče ni niti pričakoval, da bo kdo predlagal kandidat na način, kot je to omogočala sprememba skupščinskega poslovnika. »Takrat je pač bilo tako, da je bila forma eno, realna politika pa drugo«, se spominja Petrič.⁸²

Petrič se je s tem znašel v središčju dveh ključnih in praktično sočasnih političnih afer: pri cestni je bil vpleten kot minister v Kavčičevi vladi

⁸² E. Petrič, nav. delo (2016), str. 316.

(čeprav ne ravno zadolžen za infrastrukturo) in pri aferi 25 poslancev je bil prav on tisti predlagani kandidat in s tem torej najbolj izpostavljen.⁸³ Posledice so bile predvidljive: Kavčičeva vlada je padla, ko je Kavčič pod pritiski podal odstopno izjavo oktobra 1972, Petrič pa je iz vlade moral oditi že poleti 1972.⁸⁴ Repe takole opiše tedanje dogajanje: »Konservativni del vodstva, ki je bil privržen Edvardu Kardelju, operativno pa sta se v njem najbolj izpostavila France Popit, predsednik CK ZKS, in Sergej Kraigher, predsednik skupščine, je s Stanetom Kavčičem in »liberalci« skušal obracunati že v času t.i. cestne afere. »Cestni aferi« so sledile še nekatere druge, najbolj odmevna pa je bila »afera 25. poslancev«, do katere je prišlo, ko je skupina republiških poslancev poleti 1971 mimo SZDL in ZK, vendar pa v skladu s poslovnikom predlagala še svojega, tedaj najmlajšega ministra v Kavčičevi vladi, Ernesta Petriča. Ker so poslanci s tem posegli v kadrovski monopol ZK, je prišlo do ostrega odziva; nekaterim je bil odvzet poslanski mandat, posledice pa so občutili še dolga leta.«⁸⁵ Ne tako mimogrede zapisano, edina funkcija, na kateri je Petrič ostal, je bilo članstvo v vodstvu lovske zveze Slovenije.

Danes je Petrič edini od vseh tedanjih akterjev, tako tistih, ki so bili zrušeni, kot tistih, ki so jih rušili, ki je še aktiven v slovenski politiki. Mirno lahko zapišemo, da ga je tista politična izkušnja zaznamovala za vse življenje. Dejstvo, da se je pobral in da je obstal ter se vrnil, obenem pa postal neke vrste senior, ki v slovenski politiki in o njej lahko ne samo veliko pove, ampak še posebej marsikaj svetuje na osnovi osebnega poznavanja razmer in akterjev ter razvoja dogodkov, pomeni, da je bil vztrajen in deloven

⁸³ Z. Roter, nav. delo, str. 268–269, navaja, kako so za tisto ozračje, ki je bilo polno neznosnega političnega pritiska, »nekateri od »varuhov revolucije« po tiho že govorili kot o kontrarevoluciji.«

⁸⁴ Da je bil Petrič ves čas naprednih pogledov priča npr. njegova udeležba na sestanku izbranih mlajših kadrov (»Popit bi rekel anarholiberalci« - Z. Roter, nav. delo, str. 383) pomladi 1971, kjer so se pogovarjali, kako revijo Teorija in praksa uporabiti za širjenje političnega prostora (B. Repe, nav. delo (2015), str. 68). Prim. Z. Roter, nav. delo, str. 266–267. Da Petrič v tistem času ni več imel političnega zaupanja, navaja Kučan (B. Repe, nav. delo (2015), str. 70).

⁸⁵ B. Repe, nav. delo (2010), str. 113.

ter da se je našel na drugem področju oz. se vrnil vanj, to je znanosti. Zmogel je moč in energijo, verjetno pa tudi trmo, da se ni prepustil marginalizaciji, kar se v takih situacijah zlahka (in verjetno tudi precej razumljivo) zgodi. To vse je dodaten in pomemben vidik njegove osebnosti in posebnosti (za natančnejši osebni vpogled bo pač treba počakati na njegove spomine – ob tem, kako pomembno je zanj pisanje in prenašanje izkušenj, dvomimo, da jih ne bi napisal).

Poslanska afera je bila poučna tudi zato, ker kaže na pomembno potezo Petričevega značaja: dolgo časa se ni vedelo, ali je bil Kavčič kot predsednik vlade seznanjen s predlogom skupine 25 poslancev, ki so za kandidata predlagali njegovega ministra. Petrič o tem nedavno pove naslednje: »Dolga leta sem sicer zanikal, da bi Kavčič to vedel, pred leti pa sem priznal, da sem ga obvestil. To sem mu povedal tisti popoldan, ko so mi kandidaturo ponudili. Rekel je: »Sprejmi, ampak jaz s tem nimam nič.« Takrat je bil namreč politično že močno napadan.«⁸⁶ Dvoje je očitno iz te izjave. Prvič, Kavčič je podpiral demokratizacijo kadrovskih procesov in odločanja, seveda znotraj sistema, ampak v skladu s pravili, ta pa so bila modernizirana. Kljub pritiskom je vztrajal na svoji poti. To je bilo zelo pomembno. Drugič, Petrič je z zadevo seznanil svojega predpostavljenelega, torej predsednika vlade, ampak pozneje je to zanikal. Zakaj? Gotovo zato, ker ni hotel, da bi Kavčiča dodatno bremenila še ena velika afera. S tem pa ni, kakopak, sebi nič olajšal položaja, nasprotno, ve se, da si ga je samo še otežil.⁸⁷ Pa vendar, ostal je pri svojem. Oba akterja, Kavčič in Petrič, sta izbrala in ubrala pot, ki je bila težka, a pravilna in poštena do drug drugega.⁸⁸

⁸⁶ E. Petrič, nav. delo (2016), str. 315–316.

⁸⁷ To posredno potrди Roter (nav. delo, str. 320), ko pravi, da ga je ob priložnosti visok uslužbenec Službe državne varnosti vprašal, »ali se morda s Kavčičem videva dr. Ernest Petrič.« Oba, Roter in Petrič, sta bila na Kavčičevem pogrebu (Prav tam, str. 383).

⁸⁸ Kot dodatno potrditev navedimo Petričev članek, posvečen misli in delu Staneta Kavčiča. E. Petrič, nav. delo (1987).

Pledoaje

Skušajmo sedaj v sklepi besedi strniti pogled na Ernesta Petriča, rednega profesorja mednarodnih odnosov in mednarodnega prava ter veleposlanika z izstopajočim stažem, se pravi profesorja, ki je prakticiral diplomacijo in zunanjo politiko, in, nenazadnje ter najmanj splošno in okvirno, čeprav nekajkrat povsem konkretno, še politika.

Vprašajmo se, kaj je tisto, kar ga je naredilo takega in zaradi česar je njegova kariera večplastna, široka, vsebinska in raznovrstna, a na koncu vseeno povezana in prepleteno enovita.

Strnjeno rečeno, je to izrazita delavnost, visoka akademska izobrazba, preizkušena tudi v praksi in ne samo v profesorskih kabinetih, in večstransko delovanje na različnih področjih, dostikrat na nekaterih hkrati. K temu gre prišteti njegovo odprtost, dovezetnost, a obenem pa tudi jasnost in nespremenljivost nekaterih temeljnih stališč in načel. Morda pa je pri tem vsem ključno to, da je vse navedeno, pa še kaj drugega, znal ves čas dinamično in razvojno povezovati v celoto, uporabljati v praksi, prenašati v teorijo ter nadgrajevati.

Dodatno se vprašajmo, kaj so nauki in spoznanja iz njegove poti za tiste, ki prihajajo za njim in ki bi jim to lahko koristilo kot napotek, nasvet, kot izkušnja.

Prav tako strnjeno lahko zapišemo, da sodi med njegova temeljna sporočila oz. nauke dejstvo, da si je treba pridobiti ustrezno izobrazbo ter se usposabljanje ves čas. Zatem je potrebno ves čas veliko, kvalitetno in zavzeto delati. Treba si je znati ustvarjati sodelavce, a ne na račun odstopanja od temeljnih delovnih in nazorskih principov. Hkrati je potrebno odpirati, omogočati in spodbujati mlade, ki se podajajo v svojo kariero.

In čisto na koncu, če skušamo biti metodološko dosledni in portretirančev delovni pristop prenesti v sklep tega portreta ter zapisati, kaj je, v stavku ali dveh, morda treh, tisto, kar ga označuje, razlikuje in vzdiguje od ostalih, tisto, kar ni zgolj zadeva biologije, se pravi števila let in vsega, kar neizogibno prinesejo s sabo, ampak posameznikovega *modusa operandi*, potem zapišimo:

Prvič, Ernest Petrič je široko razgledan in akademsko izobražen svetovljan odprtega duha in širokega pogleda, z izpiljenim občutkom za pravično in

dobro, tako na splošni, abstraktni kot tudi na konkretni individualni ravni. Drugič, je človek velikega teoretičnega premisleka in iskanja ter empiričnega preverjanja in potrjevanja, ki ga ženejo in razvijajo osupljiva delovna energija in zavzetost ter pretanjen posluš za sočloveka. Tretjič, je pravniško natančen, a obenem publicistično odprt in dovzeten, hkrati pa preprosto človeško topel in tudi šegav, kadar tako nanese in kadar je tako še treba; je človek, ki izstopa in usmerja ter zna prisluhniti in poslušati. Skratka, mojster v staroveškem pomenu učitelja in senior slovenske politične realnosti.

Sociology of Diplomacy and Special Diplomacies⁸⁹

LJUBLJANA/ŽENEVA, SEPTEMBER 2016

While trying to define a certain social phenomenon, one has to look around in a search of finding similar issues and their definitions. They help to craft out and to lean on at the definition effort.

As a continuation of our June blog post, let me put forward the following logical question: If sociology of diplomacy really is missing in the observation of this ancient phenomenon, what it is then, how could we define it? Hence, let us try to focus on the issue of its definition as a starting point for later discussion on other aspects.

Firstly, one should touch upon again on the previously presented definition of diplomacy that I like pretty much (not because it is mine, but because of its obvious social background): diplomacy is a dynamic social process that enables constant communication between states as well as states and international organizations with an aim of fulfilling their foreign policy interests. Actors that participate in this process produce social interactions that support the existence of the international community from one point of view and the sustainability of diplomacy from another one.

Secondly, for the purpose of a better insight view let us bring in the discussion the term diplomatic organization. With this we understand the main diplomatic body that produces complexity of diplomatic activity and relations among various actors. It consists of the foreign ministry as its central part and the network of diplomatic missions (both at the receiving states as well as at the international organizations).

⁸⁹ Objavljeno kot blog na <https://www.diplomacy.edu/?s=milan+jazbec>

Thirdly, stemming from the above, what is then our understanding of sociology of diplomacy?

Generally speaking, sociology of diplomacy is a science that falls among the special sociologies. It deals with the study of phenomena, relations, and processes in diplomatic organization and its environment. Consequently, diplomat is the basic and probably also initial object of its research attention.

This scientific endeavour, on the one hand, uses sociology's methodological toolbox to study the relations and processes that emerge and take place on that field of human activity expressed through involvement with diplomacy, and, on the other hand, focuses on the substance with which diplomats concern themselves with when implementing foreign policy and the way in which these tasks (diplomatic functions) are implemented in particular social environments.

Finally, let us have a look at some initial and optional defining approaches:

From one point of view, sociology of diplomacy is a subfield of sociology (that is, a special sociology) which deals with the study of the social conditionality of diplomacy as well as the sociological study of the social context, development, and operation of diplomacy.

From another point of view, is also a branch of sociology that studies the social phenomena, relations, and processes which are included in the shaping and implementing of foreign policy, and which deals with understanding and explaining diplomacy as well as relations between general and other social structures that emerge through this process or participate in it, and the interactions that are thereby produced.

Additionally, we could see it as a sociological and multidisciplinary analysis of diplomatic organization, its structure, and the dynamics of social relations within it (in particular the shaping and implementing of foreign policy, managing processes, organizational change) and the relations that take place between it and other organizations or institutions that deal with the shaping and implementing of foreign policy and with diplomatic activity, referring in particular to bureaucracy as a special form of organization.

Last but not least, it would be the study of the connectedness and interdependence of organizational structures and technological complexity to that extent and scope that includes diplomacy.

This offers enough food for thought for a creative contemplation of sociology of diplomacy. More on it next time.

Negotiation Training⁹⁰

LJUBLJANA/ŽENEVA, SEPTEMBER 2016

Generally and basically speaking we negotiate through all of our lives. **W**e start to learn it by pure imitating adults and continue with somehow automatically developing our own patterns and approaches. The measure of its accomplishment is the way we succeed in daily life and its endless activities.

If this approach works well – even if unconsciously – for the above mentioned (although it should not), one has to learn and train negotiating skills to be able to fulfill tasks better in practically each working environment. But when speaking of diplomats and persons (bureaucrats and experts in particular), involved in foreign policy and international relations, negotiation training is a must, of course.

This depends from one point of view on different vertical and horizontal position within a given institution of a person concerned, his/her experience, age and education as well as of the nature of organization, its social context and broader environment in which such organization operates. And from another point of view it depends on characteristics of institutions, persons as well as of ambitions and goals of the other negotiating side. Part of this information is known in advance, while part of it has to be acquired accordingly. A concrete negotiating training has to take into account all these various aspects, having basically in mind whether training serves general education of participants or is it target oriented. In the latter case a concrete social context stands out, in particular cultural layout of participants. What defines them, dictates also the way how they use negotiation approach and

⁹⁰ Objavljeno kot blog na: *Diplo: towards more inclusive and effective diplomacy*. 29. avg. 2016. <http://www.diplomacy.edu/blog/negotiation-training>.

in what kind of social and cultural form. All in all, one could speak about a complex and dynamic negotiating matrix that could also serve as a basis for negotiation training plan, structure and time frame.

Along already well elaborated approaches, methods and technics one has to keep in mind general lines and details of different social contexts. Sometimes it is hardly possible to overcome them.

For example, it is not possible to have a glass of wine or whiskey or to tell a nice joke during a break when the two sides relax (and often they do this jointly, also as a commonly accepted negotiation approach) when the two sides come from basically different cultural and religious environments. Or the other way round: when drinking wine would fit in the context but one side declines it categorically (does not want to). It would be difficult to train skills for a variety of such problems. And they do appear.

Following the rules and going by the book is one part of the negotiating coin. The other one should leave room for creativity that would mean improvisation. To adapt to the issue with creativity and improvisation is as a matter of fact a must. It could be used as a reaction when the other side goes against logic, behaves totally unexpectedly (with purpose, of course) or when our side wants to achieve the same effect. This must be taught as well, but not too much since improvisation should remain what it is.

To wrap up: negotiating training is a must for everybody involved in diplomatic business. But this must shall not bind and narrow the involved person within a strict negotiation frame. Negotiation process consists from well-defined rules from one point of view and from an open area where the actor follows his/her feeling how to tackle the issue from another point of view. Here must be enough space for improvisation that actually is creativity. Last but not least, it is a given social context that defines the selection of negotiation approach, its methods and also the way and substance of improvisation.

Although the existing technology offers numerous ways of negotiation training, it is – or it should be – the human factor that has the last word. Otherwise one gets negotiating machines that would be cut off whenever a single negotiator on the other side would use approach and technics that would go against logic.

Antologija slovenske moderne poezije: *Kapljice absurda v deželi sonca*⁹¹

SKOPJE, NOVEMBER 2016

Poezija je osmišljanje človekovega življenja.

Stalno, neprekinjeno, vsestransko, strastno in hlastno, umirjeno in premišljeno, eksperimentalno in dosledno, nepredstavljivo, igrivo. Kakršnokoli že. A osmišljanje in premišljanje. To je bistvo človeške vrste, ki se imenuje *Homo Sapiens*. Misleče bitje. Pesmi so misli. Mislim, torej pesnim. In sem.

Morda je zaradi tega že kar heretično pesnikovanje označiti s pridevnikom absurden, kot razberemo iz igre v naslovu spremne besede. Toda poezija je vsestranska, njene razsežnosti so neštevilne in segajo v neizmerjene daljave, prostore in razumevanje. Moderna poezija slehernega časa pa je – ali bi vsaj morala biti – za tisti isti čas moderna tudi v tem smislu, da sega čez rob konkretne modernosti, izven nje in preko nje. Torej tudi v absurdnost, v presežek, v odsežek. Zatorej tvegajmo in ostanimo pri tem izzivalnem naslovu.

Poezija se nam lahko vsakič po-kaže tudi kot eksperiment.

Zakaj pa ne, saj je vse, kar počnemo, in s čimer se srečujemo v naših življenjih, tudi neke vrste eksperiment in eksperimentiranje. Človekovo življenje je eksperiment, saj nikoli pravzaprav ne vemo, kaj je, kako bo teklo in kako se bo izteklo. No, morda je Dostojevski že vedel, ko je zapisal nekako takole: spoznavajo se tri mesece, ljubijo se tri leta, prenašajo se trideset let, otroci pa začenjajo znova. Zato ima poezija prednost in privilegij, da lahko počne, karkoli se ji zahoče, ko odraža življenje, ga preoblikuje in gnete, vpliva nanj ali pa se tudi, konec koncev, nanj enostavno požvižga. Toda poezija, kot vsa književnost, je obenem še družbena kritika in morda je absurdnost, absurдна

⁹¹ Objavljeno v: *I ti svetnuva parče ubavina: sovremena slovenečka poezija*. Skopje: Matica makedonska, 2016. Izbor in prevod Sonja Dolžan in Viktorija Blažeska.

forma in izraz, že kar izrazito sredstvo družbene kritike in predvsem razgla-
lja banalnosti in profanosti, ki se prikraejo v naša življenja in skušajo v njih
zagospodariti, pa tega sami morda niti ne opazimo.

Antologija slovenske moderne poezije v velikem stilu in z vajami v slo-
gu prinaša pesmi petindvajsetih avtorjev oziroma avtoric. Njihove stvaritve
nam ponujajo širok razpon in nabor tem in sporočil, pa tudi izzivov, refleksij
in morda celo zgolj (Kaj pa je v poeziji »zgolj«?) opisov.

Psihologi pravijo, da ni naključnosti in da je vsak t.im. naključen izbor
že vnaprej določen in izoblikovan v podzavesti, ampak kljub vsemu: pred-
stavimo prgišče utrinkov, ki so se avtorju teh vrstic nekako prilepili na prste.

Alja Adam pravi »mogoče bi raje drsela skozi tok besed«, ko listamo njene
pesmi, Ana Pepelnik pa nekako drugače pokaže nase: »Jaz se bojim. Čeprav
se nočem. Regrat je lep.« Cvetka Lipuš navaja: »Saj sva krasen par: ti vsa obe-
tavna, jaz polna upov.«, medtem ko Gašper Malej ugotavlja: »Postal boš ob-
raz, ki ti ne pripada.« Nenazadnje, oko se zdrzne, ko zazna: »Zate sem prišla
... da izpijem vodo tvoje osamljenosti.« (Andraž Polič).

In – kot se reče s frazo – še bi lahko izbirali in nabrali, prebirali in uživali.

Za slovensko poezijo je treba tudi povedati, da ji nikoli ni manjkalo stika
s svetovnimi trendi in ji zaradi tega nikoli ni bilo treba zardevati. Lahko bi
rekli, da je vedno bila *in*. Vsaj deloma in vsaj z nekaterimi svojimi predstavi-
niki in z nekaterimi njihovimi pesmimi.

Recimo, Prešeren. Bil je izjemno načitan in razgledan, na tekočem z li-
terarnimi, filozofskimi (Pevcu) in političnimi gibanji in premisleki, obenem
pa čvrsto zasidran v antično mitološko izročilo (Umreti ni mogla stara Sibi-
la) ter s pretanjenim posluhom za domačo žlahtnost (Vrba) in nujo njene tor-
zične vpetosti v svet. Bil je sodobnik in svetovljan.

Zatem Levstik in njegove otroške pesmi. Kdo ne pozna Najdihojce: pe-
smi, deklice in pesniške zbirke? Ne glede na literarni okvir in evropske tren-
de, ne glede na njihovo filozofsko ozadje, je Levstik s svojimi pesmimi za ot-
roke postavil velik mejnik ter izpričal rahločutnost sicer trdnega, odločne-
ga človeka, ki mu česa takega niti ne bi prisodili, ter se tudi z njimi zapisal
na slovenski Parnas.

Potem, v desetletjih po drugi svetovni vojni sta Matej Bor in Gregor Strniša s srhljivo pretanjenostjo in z globokim, jasnim, celo prodornim pogledom opozorila na zloveščost človekove in človeške odtujenosti. *Alienacija* kot eden temeljnih filozofskih konceptov. Prvi s ciklusom *Šel* je popotnik skozi atomski vek in drugi s ciklusom *Zvezde* (pa tudi *Vesolje*). Njuna dosežka sodita v čas, ko je človeštvo začelo še v praksi odkrivati dosežke razvijajoče se tehnologije, ki je – tako se je zdelo na prvi pogled – človeku omogočala dotedaj nemogoče in nesluteno. Ga osvobajala. Oba sta videla dalj in bolje kot večina ter bila tisto tudi sposobna izraziti v vrhunski pesniški formi, ki bi, kjerkoli bi že nastala, pristala na vrhu.

In, recimo, še Tomaž Šalamun, največ prevajani slovenski pesnik vseh časov (tudi v makedonščino, se ve) in v sredini sedemdesetih let prejšnjega stoletja med znanilci modernosti, postmodernosti, avantgardnosti, absurda, kakorkoli že kdo poimenuje takrat prebujajoči se val, ki si ga je za svojega izbral Šalamun. Spodaj podpisani se spominja, kako se je v tistih časih muzal, skupaj z gimnazijskimi sošolkami in sošolci, ter bil pozneje hvaležen srednješolski profesorici za njen takratni pogum, da je v učilnico z glasnim branjem pripeljala »*gobice, gobice, v vražjo mater*«.

Skratka, za slovensko poezijo oz. za njen opazen del je bil dom vedno svet in svet je vedno bil dom. O tem ne manjka potrdil tudi v tej antologiji.

Morda zato, pred zaključkom, še beseda o izhodiščni mehaniki nastanka te, pa tudi vsakršne druge antologije: avtorju teh vrstic se zdi ustrezno, če izbor pesmi (bolj pesmi kot pa književnosti oz. njenih zvrsti) nastane tako, kot pač nastaja poezija. Se pravi, spontano, eruptivno, kreativno, kot to prinesejo čustva in preneseta pisalo in sredstvo, s katerim in na katerega se zapiše. Seveda čisto brez nekega osnovnega reda in sistematičnosti že ne gre, ampak pričakovati, da bo antologija poezije (in moderne morda še posebej) nastala tako, da bo vse, kar je bilo spravljeno na dan, tudi enostavno presejano skozi sito in precejeno skozi cedilko, pa naj potem tam ostane tisto najboljše, urejeno in kar je pač v skladu s kriteriji, je malo preveč. Vsaka antologija naj bi bila tudi neke vrste kreativen izdelek, ki nima končnega roba, ki bi pesmi zaprl in stisnil v nek prostor zaradi kakršnegakoli razloga že. Zato se vsakič, verjetno res vsakič, zgodi, da izbor ne zajame vsega, kar bi lahko

bilo ali pa tudi je reprezentativno. Ampak tako je in v tem ne bi bilo treba videti nič posebnega, nič napačnega, nič nerodnega. Pesmi in z njimi poezija imajo pač svoje življenje, neulovljivo, morda kdaj pa kdaj tudi ne najbolj razumljivo, ampak saj je poezija kot taka tudi odraz naših življenj, a ne. Vsaj deloma. In vsaj tistega njihovega dela, kjer so tudi naša življenja neulovljiva in se jih ne da strpati v kalupe, čeprav jih moramo tu pa tam tudi posploševati. Zbirka življenj.

Nenazadnje se še spodobi, da se izreče zahvala ključnim protagonistom tega pohvalnega in pomembnega projekta, za katerega menimo, da bo tudi odmeven.

Torej: najprej urednicama Sonji Dolžan (ki je pesmi tudi prevedla) in Viktoriji Blažeski, ki sta z izborom pesmi in z uredniškim delom opravili gotovo nelahko, a dragoceno delo, v marsičem tudi pionirsko. Zatem prof. dr. Ireni Novak Popov s Filozofske fakultete v Ljubljani za dragoceno pomoč in nasvete pri opravljenem izboru ter, seveda, založbi Matica Makedonska, ki je antologijo založila in izdala.

Celoten projekt ima zraven pomena za literarne sladokusce in tiste, ki jih zanima novejša slovenska poezija, svoje mesto tudi v meddržavnih odnosih. In to zato, ker prihaja med bralce tik pred prihodom novega leta – se pravi 2017 – v katerem bomo praznovali srebrni jubilej (za vsako njegovo leto se je v tej antologiji simbolično znašel po en avtor) vzpostavitve diplomatskih odnosov med Slovenijo in Makedonijo.

P.S. Morda za čisto zaključni stih še kapljica patinastega absurda, skovaneja iz povsem resnične življenjske situacije, kot je s takimi rečmi navada, z zahvalo urednicama, da je pripis lahko pristal, kjer je, in tam tudi ostal.

Pogrešam
silno
ta
ramena
čvrsta trdna
vzdržljiva

te
roke
hrapave
močne
prepletene
te
oči
dobrodušne
velike
otožne
te
sence
očetovih
korakov.

Demeter Bitenc: ***Plemenitež v večplastnih uniformah*** ***– od otroškega ne-občudovanja*** ***do klenega prijateljstva***⁹²

SKOPJE/LJUBLJANA/POHANCA, JULIJA 2017

Bilo je, če se prav spomnim, v začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Natančnega datuma ne vem več, moral bi pobrskati ne samo po spominu, ampak tudi po kakšni enciklopediji, vendar se mi niti ne da niti ne vidim za to potrebe. Ne gre mi namreč za navajanje podatkov, ampak za vtise, spoznanja in okoliščine, v katerih se iz navedenega oblikujejo vrednostne sodbe in ocene ter prelijejo v spomin.

Torej, v tistih časih v naši vasi še nismo imeli televizije. Imel jo je sosed, do katerega se je šlo kakšnih petnajst minut peš in je bil, demografsko rečeno, na robu naše vasi, praktično pa že tako daleč, da smo ga le kdaj pa kdaj razumeli kot soseda. Do njega oz. njegove družine, običajno smo klepetali z njegovo ženo in s toliko let starejšo hčerko, da ni več sodila v moj starostni krog otroških osnovnošolskih let, sem se odpravil, kadar je bil na televizijskem programu, ki sem ga tako jaz kot tudi ostali v naši družini, spremljal v reviji Stop, ki smo jo brali od prve številke dalje, se pravi, kadar je bil na programu kak dober film, nadaljevanka ali kakšna zabavna oddaja – in predvsem – kadar so bili tisti sosede doma in pripravljeni za otroške goste. Na srečo sosedova žena ni bila v službi, ampak je na domu šivala za sevniško Lisco, tako da smo lahko videli kakšen film in nadaljevanko več kot pa manj.

Nek nedeljski popoldan je bil na programu film o indijanskem poglavarju Winnetouju, nemško–jugoslovanska koprodukcija, posneta v hrvaških

⁹² Prva objava eseja.

Plitvicah slabo desetletje pred tem. Z mlajšo sestro sva se odpravila k sosedom, mislim, da so bili vsi doma, kajti takega filma se ni smelo zamuditi. Kdo ni poznal in kdo ni bral mojstrovina, ki jih je o divjem zahodu napisal Karl May in ki so jih mnogi (učitelji) odsvetovali, češ, da kvarijo mladino in njen okus ter najstniška leta. To sem zvedel šele pozneje, že v gimnazijskih letih, tiste zgodbe pa sem predihal že v četrtem in petem razredu.

Zgodbo seveda poznamo, film, v taki ali drugačni izvedbi tudi, tako da o tem ni mogoče povedati kaj veliko novega ali pa sploh ne. Ampak takrat sem, kolikor se pač spomnim, prvič videl filmskega igralca Demetra Bitenca in slišal zanj, ko se je pojavil v družbi izkušenih vodnikov, ki so *greenhorn*a Old Shatterhanda poučevali o pasteh Divjega zahoda in mu skušali stati ob strani. In mislim, da ni minilo veliko časa, ko sem dotičnega zagledal tudi v legendarnem filmu *Ne joči, Peter*, toda – kajpada – na oni drugi, nenaši strani, v uniformi nacističnega častnika. Kako obleka naredi človeka in uniforma igralca pa mi je Demeter pravil leta in leta pozneje, ne da bi jaz kdaj v tisti dobi o čem takem sploh razmišljal, saj je to bil takrat za nas, podeželske, vaške otroke nedosegljiv svet.

Če me spomin ne vara, sem Demetra Bitenca prvič videl v živo mnogo pozneje, ko sem ga poleti 1994 kot slovenski konzul srečal na eni manjšinski prireditvi, bila je otroška igrica, ki so jo igrali na avstrijskem Koroškem, v dolini Roža. Bile so že poletne počitnice, tako da so bili prisotni šolarji, tako igralci kot tisti drugi, razposajeni in razigrani. Bilo je zelo vroče, kakopak, sonce je pritiskalo v lično urejeno podstrešje lokalnega kulturnega doma, bil sem med prvimi povabljenimi in klepetal z domačimi organizatorji ter drugi prisotnimi. No, potem je završalo med vsemi, in kaj je bilo – prišel je Demeter Bitenc. Vesel sem bil, da po takem naključju spoznam enega najbolj znanih slovenskih filmskih igralcev, takega svetovnega slovesa, še posebej znanega in izstopajočega po tem, da je praviloma igral negativce. Take pa si človek, ker je običajno pač jezen na njih, še bolj zapomni. Srečanje je bilo prisrčno, sproščeno in ko se je predstava začela, sta gospod Bitenc in gospod konzul sedela skupaj v prvi vrsti, in še danes se mi zdi, da se je to obema dobro zdelo.

Potem je minilo dobrih sedem let, vmes sem odslužil celovški konzulski mandat, enoletno prehodno obdobje v Ljubljani, odpotoval na sever in se po

napornih štirih letih tudi že vrnil spet domov. Iz Stockholma sem pod pazduho prinesel tipkopolis mojega romana o diplomaciji Mavrica izza duše. Kmalu po vrnitvi sem se najavil Demetru na obisk in počasi sva začela obujati, nadaljevati in krepiti poznanstvo, ki je sčasoma preraslo v prijateljstvo, temu pa je bil priča tudi moj sin Luka. No, potem sem nekega dne Demetru povedal za moj roman in ga poprosil, če bi ga kot prvi prebral in mi povedal svoje mnenje. Demeter je bil koj za, jaz pa sem nestrpno pričakoval odziv. Odziv ni bil, kot sem pozneje zvedel, brez ene velike Demetrove dileme: povedal mi je, da bi se bil skoraj ugriznil v jezik, ko sem jaz odšel, on pa ostal z romanom v roki, namreč, kako naj bi mi vljudno in lepo povedal, če bi tisto branje morda ne bilo nič kaj posebnega, in da na kaj takega ni pomislil, ko ga je sprejel v očno. Tisti njegov odziv pa je bil ne samo pozitiven, ampak že kar navdušujoč, ne samo takrat prvič, ampak še vsakič pozneje, ko je beseda nanesa nanj in kadar nanese nanj (in tista dilema je mimogrede odpadla, jaz sem bil pa vesel, da mi jo je vseeno zaupal). Skozi poglobljene in zavzete debate o diplomaciji, literaturi in *finesah* obojega se je, razumljivo, krepilo tudi najino prijateljstvo.

Pri končni podobi romana je Demetrov *filigranski* prispevek rahločutno pomemben. Naj omenim samo en detajl, ki – seveda – ni samo to. V prvotni verziji se na začetku šestega poglavja osrednji protagonist in njegova založnica med zahtevnim dialogom sladkata z jagodami in šampanjcem. Kako neki se ne bi, saj sem se tudi sam tako mnogokrat na številnih diplomatskih sprejemih v Stockholmu. Toda Demetru to ni bilo všeč: »Veste kaj«, je rekel, saj takrat še nisva bila na ti, »tole pa spet ni nič tako posebnega in to zna praktično že vsak. Prava diplomacija je nekaj boljšega, nekaj veliko bolj prefinjenega« je pomodroval, jaz pa sem bil obenem presenečen in že skoraj nestrpen, kaj neki bo povedal in kako bo obrnil moje besedilo. »Predlagam«, je rekel, »da naj se sladkata s pralineji, tistimi oblitimi z belo in onimi, oblitimi z rjavo čokolado, zraven pa naj že srkata šampanjec, ampak mora biti Dom Pérignon«. Rečeno, storjeno, in tako se bere na strani 65 lične izdaje Založbe Miš. Zraven tega pa me je Demeter še napotil na mojstra Jožefa Oselija, edinega, vsaj do takrat Slovenca, člana francoske gastronomske akademije, ki je bil zaposlen v Hotelu Lev. Gospod Oseli mi je dal urno postreči s tistimi pralineji in šampanjcem in bil sem prepričan.

Ko sem nekaj let pozneje pripravljaj knjigo o Martinu Krpanu, diplomatu in vojščaku, sva bila z Demetrom že kar nekaj časa na ti. Med rednimi, pogostimi in zavzetimi debatami o Krpanu ter njegovi prislovični robotosti in tiho-tapstvu, o čemer sem v knjigi poskušal spremeniti ravno tisto mnenje in pogled s svojo interpretacijo tistega početja in delovanja, je bilo potrebno veliko spretosti, premišljevanja in takta, da sem se nekaterim Demetrovim pogledom, ki so bili dostikrat tudi načrtno izzivalni, postavljaj po robu in pri marsikaterem od njih, mojih, se pravi, tudi obstal in jih obdržal v besedilu. Seveda pa sem nekaj tiste njegove zavzetosti, analitičnosti in *lucidnosti* vključil v svoja razglabljanja. Moja konceptualizacija Krpanovega časa in prostora je bila v veliki meri spodbujena z Demetrovimi komentarji. Predvsem pa se je skozi tiste pogovore širil in poglobljaj krog najine socialne interakcije, miselnega dotikanja in intelektualnega vznemirjenja. Odveč je, seveda, tudi poudarjati, da sva z obema knjiga prekrižarila kar nekaj Slovenije. Nepozabno, edinstveno in neponovljivo.

Demetrova načitanost vedno znova preseneča. Kmalu po njegovem osemnosemdesetem rojstnem dnevu in malo pred mojim odhodom v Turčijo sem se mu v začetku avgusta 2010 najavil na obisk, rekoč, da imam zanj eno zanimivo informacijo. Seznaniti sem ga nameravaj z mojim veleposlaniškim mestom, na katerega sem se odpravljaj v začetku tistega septembra. Po nekaj uvodnih stavkih, ko sva nazdravila in prigriznila – Demeter je mojster v pripravljanju lahkih popoldanskih in večernih prigrizkov –, sem mu povedal, kako in kaj. Navdušeno je plosknil z rokama, mi čestital in potem začel enurno neprekinjeno predavanje o Turčiji, njeni zgodovini, nastanku, intrigah na istanbulskem dvoru ob nastajanju republike, opisovaj glavne protagoniste in razmerja med njimi, tako da sem ostal ne le brez besed, ampak že skoraj tudi brez diha. Seveda vem, da je Demeter zakladnica zgodovinskih dejstev, razlag in ocen, pa me je vendarle presenetil. Prav tako seveda je presenetljivo, čeprav vseeno razumljivo, njegovo izpiljeno poznavanje naše, slovenske zgodovine v minulem stoletju. Demeter je njena živa priča, zelo kritična in poglobljena priča, njegovi ostrini in zahtevnosti pač nič ne uide.

Kot diplomata, ki je v tem poklicu že praktično četrt stoletja in v službi dveh držav zapored, me pri Demetru navdušuje tudi njegova vrhunska uglajenost, pretanjeno obnašanje in pristna drža človeka, ki je gospod, nenarejen,

ampak doživet in izrazito pozitiven, obenem pa zelo jasen in izrecen, ko je treba stvari postaviti na svoje mesto, tam, kamor pritičejo. Demeter in njegova salonska uglajenost, protokol in manire ga delajo že kar neke vrste diplomata. On je *model* za dobro in pravilno obnašanje v družbi pa tudi sicer.

Za konec tega zapisa, ki noče biti pledoaje (čeprav morda *via facti* tudi je), ampak je prikaz osebnega doživljanja maestra z velikega platna, pa še pika na »i« oziroma udarec na gong. Računam, da bo pika malce zbodla v oči in da bo gongov zven malček zabol el uho.

Statistika ni le stroka za zbiranje podatkov in veda o njihovem tolmačenju in preoblačenju ter delanju znanosti iz tega, seveda. Je zelo uporabna tudi za to, da se jasno, neprizanesljivo, suhoparno in tako, da jih ni mogoče prezreti, prikažejo dosežki in podvigi, ki sicer morda gredo mimo ali pa se jih noče videti in družbeno priznati. Kaj nam torej pove statistika, če vsaj malo pobrskamo po Demetrovem umetniškem, predvsem filmskem opusu?

V več kot šestdesetih letih je posnel več kot 230 filmov, igranih in tudi dokumentarnih pa še takih, kjer se oboje preli va v enovit filmski izdelek. Tudi v častitljivi starosti nastopa pred filmskimi kamerami in je član uglednih mednarodnih filmskih žirij. Uprizarjal je like in osebnosti, ki so, če posplošimo in karakterno izostrimo zaradi njegovega umetniškega prispevka k interpretaciji družbenega življenja, ustvarjanju modelov, vzorcev in vzornikov, *negativci*. Ob tem je ključen del tega vzorca uniforma. Demeter je bil tako predvojni nemški zunanji minister von Ribentropp kot tudi marsikateri umorjeni ali pa tudi ne negativec, z njimi je ustvaril celo vrst, pravo paleto likov z druge strani zakona, kavbojev, nemških častnikov (mislim, da v tem kontekstu *oficir* zveni bolj jasno, profilirano in dorečeno), navadnih (če to obstaja) barab, prestopnikov, režimskih tožilcev, pripadnik zloglasne tujske legije in podobnih likov v tako začrtanem okvirju. No, vesel sem, tudi zaradi otroškega spomina, da Demeter vsaj enkrat zagotovo ni bil negativec: v tistem prvem filmu o Winetouju z naslovom Zlato Apačev je bil stezosledec Dick Stone, ki ga je Demeter upodobil, in je bil skupaj s Samom Hawkensom in Willom Parkerjem vedno na strani pravice.

Vsi njegovi liki so vrhunski profesionalci, se pravi tako odigrane vloge – učinkoviti, dorečeni, prepričljivi, srhljivi, že kar resnični, o čemer priča vrsta

znanih in manj znanih anekdot iz igralčevega zavidljivega in v veliki meri nerazumljenega in nezapopadenega ciklusa. Demeter Bitenc je ustvaril lik negativca kot blagovno znamko, ki je prepoznavna povsod in vsepovsod. Demeter Bitenc – filmski negativec je jasen, prepoznaven, učinkovit, nezamenljiv, pa najsi bo to do potankosti urejen SS poveljnik, zaprašen kavboj ali srep tožilec. Demeter Bitenc je z likom negativca, ki ga je ustvaril in razvil v svoji sila dolgi kozmopolitski karieri, prispeval k bogatosti žanra in njegovi kvaliteti. Obogatil je žanr, razvil njegovo specifiko in dodelal zahtevno vlogo. Vsakega lika se je lotil profesionalno, tudi svoje prve kavbojske vloge, ko se je v parih dneh, če poenostavim, naučil jahanja konj, brez česar v westernih seveda ne gre, do prepričljivega umiranja na skoraj že kakršenkoli način. Njegova postavljenost v katerikoli od takšnih uniform priča o igralčevi sposobnosti identifikacije, artikulacije in performnosti, ki je izpiljena *blagovna znamka*.

Demeter Bitenc je vrhunski profesionalc; čisti profesionalc.

O tem priča število prebranih in naštudiranih scenarijev ter zaigranih vlog, priča izpiljen lik negativca, ki je nastal in se briljantno profiliral skozi tistih šest desetletij in s katerim je Demeter Bitenc obogatil kinematografsko umetniško zakladnico; o tem bi pričala tako Richard Burton kot Stewart Granger, če bi še živela, o tem bi pričala Ali McGraw, če bi jo vprašali, o tem, pravzaprav, pričajo vsi tisti filmi in vse tiste vloge in vsi tisti soigralci, režiserji, producenti, tehniki, snemalci, o tem, nenazadnje pričamo vsi, ki smo kdaj videli vsaj nekaj njegovih filmov.

Ne vem, pa tudi nočem ugibati, ampak moram vseeno zapisati: menim, da bi bil tak repertoar, pa sem ga samo zelo na splošno povzel, saj o Demetru Bitencu poznavalcem, *cinéastom* in umetniškim kritikom, ni treba kaj posebej na dolgo in široko razlagati, v katerikoli od 196 držav, kot jih konec aprila 2012, ko zaključujem to pisanje, štejejo Združeni narodi, pa tudi v tistih nekaj dodatnih, ki niso članice svetovne organizacije, ustrezno družbeno priznan.

No, vem za eno, kjer bi to še posebej moralo biti, pa ni tako.

Zakaj ni tako?

Ne vem in ne sprašujte, prosim, mene.

Ankara/Ljubljana/Pohanca, aprila 2012

Dodatek

To besedilo sem napisal za knjigo ob Demetrovem devetdesetem rojstnem dnevu. Knjige, žal ni bilo, ostal pa je zapis, ki je tu tak, kot je bil napisan.

Vmes je preteklo pet dolgih, a kratkih, lepih, a tudi težkih let, obdarjenih in ožarjenih, zavzetih in pregetih. Jaz sem vmes verjetno doživel več ekvilibristike kot Demeter, a on se je še bolj nalezel patine in jo podaja neumorno; zanimivo, v enem od številnih intervjujev si je privoščil izrecno negativne misli o domu in svetu. Jaz si to v tej starosti lahko privoščim, tako nekaako se je izrazil. Velika modrost človeka, ki je videl svet in okusil dom. Ki je bil vedno del tega, a obenem pa nad vsem tem. Kot zoreči modrec, ki je srkal in črpal, dodajal in vzgajal, ter rasel in se dvigal. Težko bi mu ugovarjal.

Ob zaključku mojega turškega obdobja, bilo je ravno na tisti dan, ko je moja mama naštel štiriinosemdeset let, sem se ob menjavi letala na istanbulske letališču ustavil v prostocarinski prodajalni, kupil največjo steklenico viskija Glenfiddich in jo prinesel Demetru. To je zate iz moje turške ekspedicije, sem mu rekel.

Odveč je poudarjati, da mi je, ko sem čez letno dni odpotoval v Makedonijo, ponovil predavanje, ki ga je imel pred časom o Turčiji, le da zdaj na drugo temo.

Iz Turčije sem tudi prinesel rokopis drugega dela trilogije o diplomaciji; nastal je po dolgih premišljevanjih, napisan pa je bil hlastaje, kot tudi prvi del pred mnogimi leti v mojem zadnjem švedskem poletju. Na obeh knjigah je zapisana po ena Demetrova misel. Na prvem tale: *Tekst je svetovljanski splet prefinjene intime, kot en čebelji panj, kot mreža pajkova*. In na drugem sledeča: *Roman visoke inteligence, s prefinjenim jezikom in z izstopajočimi mislimi*.

Hvala, Demeter in srečno!

Gremo skupaj v nove zmage ☺

Zoran Predin: *Kantavtor ve svoj dolg*⁹³

SKOPJE, DECEMBER 2017

Opredeliti Zorana Predina s pojmom kantavtor, kot ga predstavi v rubriki NEDELOVIH 7 Nedelo (resda tam ni posebnega prostora za širšo karakterizirajočo poved), je sicer natančno, a vsekakor preozko. Zoran namreč sodi v vrh mislecev in nosilcev slovenske glasbene revolucije minulega pol stoletja, slednja pa temelji predvsem na, širše rečeno, pop glasbi. Časovno jo lahko opredelimo že z novimi vsebinskimi, melodičnimi in sporočilnimi elementi legendarnega festivala Slovenska popevka, ključni premik pa je bil zagotovo storjen z neštetokrat in nenehno slišanimi in poslušanimi Pankrti in njihovima komadoma *Lublana je bulana* ter *Tovarši, jest vam ne verjamem* (1978 oz. 1977).

Iz kratkotrajnega in občasnega druženja s Petrom Lovšinom in Borisom Krambergerjem, ko sem bil bruc (in še nekaj časa v drugem letniku) na Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo, ko sta onadva, ko smo se ob popoldnevih večkrat pogovarjali (verjetno sta takrat že najmanj v podzavesti snula revolucionarne komade), ugotavljam za nazaj, že kakšno desetletje, izhaja moje prepričanje, da je slovenska pop glasba v sredini osemdesetih let, na dobršni podlagi, s svojo refleksijo izražala in napovedovala široko družbeno in politično spremembo. Z vsemi nadaljnjimi prispevki v desetletju zatem je to možno povsem empirično ugotoviti in potrditi. Mimogrede, v istem intelektualno ustvarjalnem in kritičnem okolju sta me, tudi še kot bruca, za Asterixa navdušila gimnazijski prijatelj Zoran Senković in študentski kolega Igor Vidmar, medtem ko pa sem Srečnega Luko, sicer tedaj v srbohrvaščini znan kot Talični Tom, bral že desetletje. Kakšna leta so bila tisto!

⁹³ Prva objava eseja.

Torej, navedeno velja tako za že omenjene Pankrte kot tudi za Laibach, Gastrbajtrs (današnja Demolition Group), Šifrerja, Lačnega Franza in Predina, Martina Krpana in še za marsikateri bend in pesem in komad in stil, vse do – ali pa od – punka/panka pod Slovenci in na Slovenskem. Preveč in jih je in tako so pomembni, da v tem eseju o Predinovi drugi knjigi, ki sicer ni »druga žena iz harema«, ne more biti kaj več govora od pravkar napisanega. Dodajam le misel enega od ustanoviteljev sociologije, to je francoski mislec Auguste Comte, ki pravi, da je treba proučevati, da bi vedeli, in vedeti, da bi lahko napovedali.

Ko smo se na slovenskem veleposlaništvu v Skopju konec leta 2016 in potem v začetku naslednjega leta, temeljito in sistematično, pripravljali na obeleževanje petindvajsete obletnice diplomatskim odnosov med obema državama, so se tiskarski stroji v Mariboru ogrevali, da na svetlo spravijo drugo knjigo Zorana Predina z naslovom *Dno nima dna*. Za vrh proslavljanja izstopajoče obletnice, program je sicer vseboval petindvajset velikih dogodkov, smo izbrali, seve, junijski sprejem ob državnem prazniku.

In sodelavka Mira je na enem jutranjem kolegiju predlagala, da naj pripeljemo Zorana Predina. Takoj sem bil za in od navdušenja pričel, kot neplanirano obvezno točko našega sestanka, navzočim recitirati pesem Zvonovi temne vode, eno, po moje, najbolj zahtevnih in pretanjenih. Vse ostalo je bilo rezultat trdega dela, ki se je povsem obrestovalo (še enkrat ne čisto mimogrede: na istem sprejemu smo tudi priredili razstavo Mustrovega stripa o Zvitorepcu). Skopski koncert je Lačni Franz nekaj dni zatem ponovil še na Ohridu, v okviru prireditve Slovenija na Ohridu (v druženju po koncertu sem Zoranu dejal, da sva si v nečem enaka: če bi tudi jaz imel dva metra, kar nimam, bi igral košarko in ne bi bil diplomat, kot tudi on ne roker). Prava pravcata mini turneja. Konec istega leta, ko sva se že drugič srečala, spet v Skopju (koncert je takrat organiziral Mande, balkanski Brian Epstein), mi je Zoran v poznem srednjenovembrskem večeru ob Vardarju, v medsebojni izmenjavi knjig, podaril podpisan izvod: »Za boj proti slabi volji«, je napisal v posvetilo.

Naslov sam je poveden, kot da bi bil Zoran diplomiral pri Tomu Korošču, danes upokojenem zaslužnem rednem profesorju ljubljanske univerze,

izstopajočemu strokovnjaku za strukturo, stil in oblikovanje časopisnih naslovov. Tega poznavanja in teh spretnosti me je v zadnjih dveh letnikih študija novinarstva Tomo učil in naučil, temo za diplomsko nalogo o naslovih v slovenskih časopisih pa mi je tik pred nosom speljala kolegica. Ampak sva se z uglednim profesorjem, takrat še nadarjenim docentom, vseeno dogovorila za mentorstvo pri moji novinarski diplomi. Splačalo se je, kakopak.

Zoran je kolumne, zbrane v tej knjigi, objavljaj v slovenskem časopisnem prostoru (začelo se je v Dnevnikovem Objektivu), zbrane pa jih je sedaj ponudil v bolj celovit, trajnejši in vsebinsko povezan premislek. Gre za z jasno osebno noto prežete kratke komentarje, v katerih podaja svoj pogled, stališča in ocene, vse v znanem stilu, ki mu ne manjka satire in šegavosti, a tudi ne samo občasne pikrosti, s katero poudarja in kritiki izpostavlja nesmisle, ki so večni.

Med njimi je, pa avtor tega izrecno ne omenja, ampak iz knjižne forme je očitno, tudi naslednji, čisto žanrovsko novinarski: komentar je žlahtna novinarska zvrst, za katero se ve, kakšna je in o čem piše. No, v sedanjem času, zaradi diktata slehernega poenotenja, mnenjski voditelji, novinarji in vsi ostali (tudi taki, ki imajo pet minut ali pa še manj časa), pišejo kolumne. Kolumna, iz angleške »column«, se pravi stolpec (portal *fran* navaja tudi »stolpica«), je poimenovalno nadomestila komentar, pa tudi večino drugih kratkih novinarskih zvrsti. Kolumna, ki je odraz preddigitalnega novinarstva, ki je še poznalo navpične stolpce, v katere je bila razdeljena časopisna stran (za en stolpec napiši, je naročil urednik), je v digitalnem času vzcvetela. Paradokсно, saj digitalno novinarstvo ne pozna stolpca, ta je z on line vizualizacijo izginil, saj so na ekranu samo vrstice in odstavki. In pojavila oz. po svoje kar ostala je kolumna, ki sama po sebi nič ne pove (razen tega, da se ponavlja, npr. tedensko), kaj je, o čem piše, in je zato lahko karkoli. Komentar, npr. pa nikakor ni karkoli; vemo, kaj je. Kot tudi esej, satira, kozerija, iver in druge novinarske zvrsti, ki so danes več ali manj vse kolumne, a so takrat, ko so še nosile zvrstna imena, bralcu takoj povedale, za kaj gre.

No, kot rečeno, mojstrske kolumne, kratke zgodbe, črtice, zbrane v tej knjigi, jasno povedo, kaj so. Kar je dobro in dobro dene. In okrepi malo nostalgije po pravem žurnalizmu. Nostalgije, ki jo Zoran vpleta med vrstice svojih razmišljanj, kot kuharski mojster dodaja začimbe svojim najboljšim jedem.

Čeprav je šla moja prva asociacija ob tem naslovu na Ježkovo pesem Zakaj ima liter dno (kajti, če ga ne bi imel, bi »litrov vanj šlo sto in sto«), seveda »dno« tu pomeni predvsem stanje v družbi, organizaciji, kjerkoli že, v katerikoli obliki družbenega organiziranja ljudi, ko pride tako daleč, da mislimo, da je vse zanič in da nič ne deluje, in smo zato prepričani, da ne more biti še slabše. Seveda je lahko, vedno je mogoče in tudi je. O tem pa nas poučijo številni primeri tako iz zgodovine kot iz sedanjosti. Mislim, da je Zoran hotel povedati ravno to z naslovom te svoje druge knjige: nikoli ni tako slabo, da ne bi moglo biti še slabše. Povedati in na to opozoriti. Res je, dno nima dna. In proti temu se je treba boriti, se nenehno zoperstavljati in s svojim delovanjem, pa tudi zgledom, kazati, da je lahko in da mora biti bolje. To, mislim, da je predvsem hotel sporočiti in povedati.

Njegove kolumne, bolje rečeno, njegova odzivanja, imajo, vsako posebej, v ozadju konkretno osebo, konkreten dogodek, o katerem piše, ga komentira, se tudi obenj spotika: da razgalja nesmisle, traparije, nečimrnosti. Da ob potem pove, kaj je prav in kako se dela. Pa da je zraven še hudomušen, šaljiv. Kot je zapisal Levstik, resnico je treba zaviti v prijetno šalo. Ta Predinova šala pa je jasen, natančen in kritičen pogled, ki si pusti ugovarjati samo na enak način – s šalo, kajti sicer bi tisti, ki ugovarja, ne imel resnega protiargumenta. Zoran Predin je namreč avtoriteta.

A ob vsem tem pa je on trubadur. Vendar ne tisti srednjeveški romantik in zaljubljenec, ampak novoveški, ki se upira neoliberalizmu, ki nas je prepeljal (čeprav to ne pomeni, da ni obenem tudi romantik). Upira in kaže ter opozarja na njegove norosti, slabosti, hibe, nesmisle, kaže na sto in en način, tudi z navduševanjem nad pristnostjo, iskrenostjo in ljubeznijo (prim. str. 180–194). Preprosto, a močno, kot je to vedno bilo. Poln je energije in zavzetosti. In oboje uporablja tudi za to, da on diha za ovratnik: malim bogovom, povzpeticom, slabi vesti, pohlepu, napuhu in še marsikomu ter marsičemu. Na primer: »Frizerji, nutricionisti in izdelovalci viagre imajo nedvomno večji vpliv na njih (predsednike raznih držav, op.) kot pa načela francoske revolucije« (str. 67). Njegov humor je treba vsaj tu pa tam resno vzeti: »...se pri živem telesu spreminjam v preroka, saj se mi nekatera besedila mojih pesmi

pravkar neusmiljeno uresničujejo« (str. 81). Če pozorno prisluhnemo njegovi ponarodeli Praslovan (1981), nam bo precej jasno.

Že kar nespodobno bi bilo, če ne bi omenil še nepredvidenega in nepričakovanega finala nastopa Zorana Predina in Lačnega Franza na našem, že omenjenem jubilejnem diplomatskem sprejemu ob državnem prazniku. Na samem zaključku koncerta me je Zoran, na moje veliko presenečenje (čeprav sem nekaterim prijateljem komaj dopovedal, da nisva bila nič dogovorjena in da jaz sigurno nisem nič vedel) povabil na oder in sva po dveh, treh stavkih uvodnega klepeta potem skupaj, kot dva stara rokerja, zapela njegovo izvedbo Zdravljice. Moja sodelavka in namestnica Urška do takrat ni vedela, da v njen delokrog sodi tudi posneti predpostavljenega, kadar poje na koncertu, a je reagirala profesionalno rutinersko ... Posnetek, ki smo ga objavili na face book strani veleposlaništva in še na you tube kanalu, si je v slabih štiriindvajsetih urah ogledalo skoraj deset tisoč radovednežev. Jure Apih, oglaševalska legenda, mi je kasneje komentiral, da je bilo to za slovenske razmere izjemno veliko.

Seveda pa Zorana Predina preko njegove glasbe poznam že od samih začetkov. Le da sedaj nimam gramofona in si moram nabaviti kakšnega prvovrstnega, da si bom lahko ob posebnih trenutkih spet zavrtel kakšno njegovo, pa tudi katero drugo vinilko. Bil sem med tistimi, ki so vse njegove pesmi spremljali od trenutka, ko so se pojavile v etru in se navduševal nad njimi. Večino sem znal na pamet, še danes marsikatero, in kar naprej sem jih analiziral. Tako sem še danes prepričan, da Dan zmage sodi med tistih nekaj slovenskih, ki so napovedovale razpad države, kot tudi Šifrerjeva Kdo bo za pijačo dal in To ni političen song Martina Krpana. Pa zagotovo še katera.

Zoran Predin, ki je, jasno, tudi velik kantavtor, seveda ni nikomur nič dolžan, razen samoumevnosti takšnega odnosa do najbližjih (kot je to z vsakim od nas, vedno in povsod), a to ni in ne more biti predmet takih pisanj, kot je tole. Vendar se mi zdi, da se lahko z aktualizacijo znane Župančičeve maksime v obliki šifre kratko, jedrnato in zlasti večplastno pove, kakšen je njegov poetski domet. In v tej luči se »kantavtorjev dolg« pokaže kot nadvse dragocen prispevek k tistemu, kar imenujem slovenska glasbena revolucija.

Ne vem, če je Zoran Predin revolucionar, a njegove pesmi in eseji so za današnjo, za sleherno nekonformistično rabo. Anatole France je menda nekoč dejal, da so revolucije sicer koristna stvar, a da je pa bolje živeti sto let pozneje. Se bojim, da ne bomo dočakali. Vendar njegove, Predinove, pesmi, aranžmaji in kreacije sploh premikajo z geotermično močjo, geometrično natančnostjo in z ravno takšnim premislekom. Kako potem tudi ne bi delovale še v praksi. Se pravi, da, konec koncev, Zoran je revolucionar. Po vsebini iz časa francoske revolucije, po nastopu pa iz tiste dvesto let pozneje (prim. str. 89–92). Goreče, strastne – tudi kakšna divja je vmes – pesmi in pretanjeno, celo žametno izvajanje. Naj živi slovenska glasbena revolucija. In naj vsak od nas tako poravna svoje dolgove, kot to počne Zoran Predin.

In naj še kot čisto oseben P.S. na koncu zapišem, da je bila moji mami, ko sem ji pravil o mojih srečevanjih z Zoranom, od vseh njegovih pesmi še najbolj všeč tista še vedno precej nova »Bolj star, bolj nor...«. Težko bi bilo, si mislim, najti ugovor zoper to trditev, zavito v prijetno in očitno všečno pesem. Morda pa pride s starostjo.

Demeter Bitenc: 1922–2018⁹⁴

SKOPJE, APRILA 2018

Slovenska filmska legenda svetovnega slovesa Demeter Bitenc, pretanjen na priča minulega stoletja, je v 96. letu umrl danes, v nedeljo, 22. aprila 2018. Zadnjih nekaj let je sodeloval z Inštitutom IFIMES in s svojim vrhunskim umetniškim dometom, talentom in šarmom obogatil vsakoletne podelitve najvišjih priznanj Inštituta izstopajočim javnim osebnostim v mednarodni politiki. To besedilo je spomin na velikega človeka. Poznala in prijateljela sva četrto stoletja in to je del mojega spomina nanj.

Demeter je odšel v velikem stilu, kot je tudi živel. Zapustil nas je točno opoldne in s tem ponovno povedal, kaj je bil njegov filmski habitat: western filmi, negativni junaki in izpiljene upodobitve psiholoških profilov, katerih bi bil vesel tudi Hitchcock. V svoji zavidljivi igralski karieri, ki je trajala skoraj sedem desetletij, je nastopil v več kot 240 vlogah, kar je imponanten opus. Bil je vrhunski profesionalc in ko si ga kdaj pohvalil, je rutinsko dejal: »Opravljaj sem samo svoj posel.« Brez hvalisanja in pretiravanja, ampak z žarom v očeh, zagonetnim izrazom na obrazu in z besedami, polnimi izkušenj, spominov, anekdot in šarmantnosti. Zase je dejal, da je pravi aristokrat, resen, zavzet, odprt in spoštljiv.

Z Inštitutom IFIMES se je seznanil, ker so ga zanimala predavanja in okrogle mize. Še do pred letom dni je bil reden obiskovalec prireditvev. Toda svoj neizbrisen pečat pa je dal vsakoletnim podelitvam najvišjih priznanj

⁹⁴ Objavljeno na www.ifimes.org (22.04.2018). Ko sem zvedel za Demetrov odhod, sem sedel za računalnik in na dušek napisal ta nekrolog. Poslal sem ga na Ifimes in zvečer proti polnoči je bil objavljen kot prvi sploh, v Demetrov spomin. Tako se je končalo najino, skoraj tridesetletno prijateljstvo in plodno ter za mene še posebej dragoceno sodelovanje.

Inštituta, in sicer na ta način, da je program obogatil z recitali. Tone Pavček, Prešeren, Wislava Szymborska, Rainer Maria Rilke, to so le nekatera od imen domače in svetovne poezije, ki so mu bila blizu. Vsi recitali so dosegljivi na spletni strani Inštituta in si jih je moč ogledati.

Minulo jesen je bil septembra na Bledu v ospredju Rilke. Demeter je v originalu nežno zagrmel vso presunljivost in silino poezije tega nemškega poeta. Serge Brammertz, ki je bil glavni nagrajenec, je imel solzne oči. Po zaključku slovesnosti je prišel k Demetru, ga pred vsemi močno objel in mu dejal: »Veste, Rilke je tudi moj najljubši pesnik.«

Moj osebni spomin na Demetra je širok in globok. Poznala sva se do obisti, pravil mi je o svojih velikih vlogah in majhnih skrivnostih, intimnih in profesionalnih dogodivščinah, pogledu na svet in ljudi, življenjskih izkušnjah, zagatah in lepotah. Praviloma sva se pogovarjala sama. Spomladi minulega leta je v enem pogovoru razširil roke in navdušeno izjavil: »Življenje je lepo!« Kako naj bi mu ugovarjal, si drznil ugovarjati. Nasprotno, bil je velik navdih, spodbuda in prijateljska opora. Za njegovo lansko 95. letnico so čestitke deževale od vsepovsod. Iz Pariza se mu je po telefonu oglasila Marie Versini, ki je v prvem Winetuju igrala Nšo–či (Demeter je bil v tem filmu tihi kavboj Dick Stone).

Ko je pred desetletjem in pol prebral rokopis mojega romana o diplomaciji Mavrica izza duše, mi je dal nekaj izrazito pretanjenih nasvetov in komentiral, da od Prousta naprej česa tako prefinjenega še ni bral. In spomladi 2015, ko sem zaključeval moj turški mandat, mi je rekel, daj, napiši brž še drugi del, jaz sem star in bi ga rad dočakal. Ga je, a tretjega pa, žal, ne bo. Na lanskem knjižnem sejmu je nastopil na promociji moje dvojezične knjige pesmi in potem sva se v množici in šumenju zaklepetala, kot da je to zadnjič. Ali pa prvič, ko sva se spoznala na manjšinski kulturni prireditvi na avstrijskem Koroškem, kjer sem služboval kot konzul. In ko sva se zadnjič videla, v soboto, 24. marca zvečer, je bil že hudo bolan in utrujen od neznosnih bolečin. A vseeno je bil za nekaj minut iskrev, duhovit in pronicljiv.

»No, zdaj mi boš pa lahko napisal lep nekrolog,« je dejal kar takoj na začetku, jaz sem ga pa osuplo gledal in poslušal. »In ne pozabi napisati, da sem recitiral na Ifimesu.« Nikakor ne bi, seveda, kako neki, te izpiljene fragmente, ki bi jih bil vesel Berlin ali Pariz. Ob slovesu pa je dodal: »In še piši pesmi.«

Demeter jer bil zakladnica anekdot. Navajam samo dve, ki pa v veliki meri ponazarjata, kaj pomeni biti aristokratski *freigeist* v kateremkoli režimu.

Kmalu po drugi vojni, v tistem naelektrenem ideološkem ozračju velike preganjave, je bil posebej opazen zaradi svojega stila oblačenja. Nekoč so ga pripeljali na zaslišanje, češ, da s svojo garderobo, med drugim z belimi usnjenimi rokavicami, propagira buržujsko mentaliteto in kontrapropagando. Šlo mu je zelo za nohte in v zadnjem trenutku, dobesedno, se je spomnil in dejal: »Veste, saj tudi maršal nosi bele rokavice.« Spustili so ga in odtlej je imel mir pred njimi. Med snemanjem filma o Sutjeski so večkrat z Richardom Burtonom posedeli ob tabornem ognju in se pogovarjali, vsake toliko časa pa je Bartona s helikopterjem prišla obiskat Liz Taylor. Večkrat je pogovor nanesele na komunizem in enkrat je Liz dejala, veste, tudi jaz sem komunist. Vsi so jo začudeno pogledali in zrl v njen prstan za milijon dolarjev, ki ji ga je kupil Richard. Ona je to opazila, malo zardela, položila roko na prsi in dejala: »Toda samo globoko v mojem srcu.«

Demeter je bil svetovljan, tak nam ostaja v spominu in ga krasi ter žlahtni. Njega pa ni krasilo izstopajoče nacionalno oz. državno priznanje za njegove umetniške dosežke. Naj si vsak sam ustvari mnenje o tem.

In za konec, za poslednjo misel na njegovem odhodu v hladno hišo, kamor varna vodi pot pogreba, če povzamemo po Prešernu, je treba spomniti na zgodnja šestdeseta leta minulega stoletja, ko je bil na obisku v Ljubljani Kirk Douglas s soprogo. Demeter je bil njun spremljevalec in Kirk se mu je prek svoje soproge zahvalil s prisrčnim pismom.

Hvala, Demeter, za vse in počivaj v miru.

Miha Remec:

*V parku časa, v tkanju človeških usod*⁹⁵

SKOPJE, APRILA 2018

Miha Remec ni niti nov niti neznan v slovenski znanstveni fantastiki (ZF). Pravzaprav je treba ta izzivalen in retoričen začetek obrniti: Miha Remec je nadvse izstopajoč pisec, da ne rečem že kar pojav v slovenski ZF.

O tem govore že zelo splošna dejstva: v šestih desetletjih, avgusta letos jih je napolnil krepkih devet, je na knjižno polico postavil kakšnih dvajset knjig z ZF tematiko. Naštejmo njegove romane (kronološko): Votlina (1977), Prepoznavanje (1980), Iksion (1981), Mana (1985), Lovec (1987), Nečista hči (1987), Zelena zaveza (1989), Zapiski odposlanca zemlje (1991), Iksia (2001), Iks (2006), Ostrostrelka (2008), Mitrejin koder (2011), Trapanske kronografije (2018), Klonski greh (2018), Pajčevina časa (2018) in Ustvarjanje duš (2018). Slednji trije romani predstavljajo njegovo drugo trilogijo, posvečeno Ptuju (Ptujaska trilogija), prvo pa sestavljajo romani Iksion, Iksia in Iks (napisani v razmaku treh desetletij). Njegove kratke zgodbe so izšle v dveh zbirkah, in sicer Astralni svetilniki (1993) in Žar ptica (2013, izšla tudi v srbskem prevodu). Roman Lovec je izšel v angleščini (2018), kar nekaj pa jih je ponatisnjenih.

Tematsko je Remec mojster antiutopije.

To je ključna splošna značilnost njegovega pisanja. To je področje, ki ga analizira, secira in razgalja, v njegovem središču pa je človek s svojimi stiskami, zagatami, brezizhodnostjo in iskanjem. Povsem gotovo lahko poudarimo, da je to samo bistvo ZF kot žanra, kjer domuje naš jubilant. To uprizarjanje je seveda obdano s parametri, kot so čas, prostor, materija in znanost. Pri Remecu izstopata dve značilnosti: erotika kot jasna in neposredna kritična refleksija

⁹⁵ Objavljeno v: Remec, Miha, Jelušič, Aleksandra. *Ptujaska trilogija. 3, Petovionsko razgrešenje*. 1. izd. Rob: Amalietti & Amalietti, 2018. str. 169–173.

človekove brezizhodnosti in posledično iskanje rešitve ter uporabljanje novih besed. Remčevi neologizmi so že kar žanrovska tipičnost in so vredni samostojne poglobljene študije. Nenazadnje, k vsemu sodi tudi precej prisoten okvir postkatastrofičnosti. Remčevi junaki iščejo izhod in rešitev pred verjetno katastrofo, najmanj v enaki meri pa so postavljeni v obdobje, v življenje po katastrofi. Ponovno pomemben element antiutopije.

Lahko tudi mirno zapišemo, da je Miha Remec tipičen predstavnik generacije klasikov ZF. To pomeni, da je v družbi avtorjev, kot so Arthur C. Clarke, Isaac Asimov, Ray Bradbury, Philip K. Dick, Robert A. Heinlein, Clifford D. Simak, Robert Sheckley, Frank Herbert, Ursula K. Le Guin in Stanislaw Lem. V žanrovskem smislu nadaljuje rdečo nit, ki so jo zastavili Jevgenij Zamjatin, George Orwell in Aldous Huxley, medtem ko mu v slovenskem jezikovnem prostoru izbrano družbo delajo predvsem Ivan Tavčar, Damir Feigel, Vid Pečjak in Franjo Puncer. Remec je klasik, ker zastavlja smeri in krepi žlahtno bistvo žanra. Nekateri od naštetih klasikov so že pokojni, nekateri so praktično nehali pisati, a on je s svojim opusom potegnil klasično ZF prepričljivo v 21. stoletje.

Dodatno, tematsko izhodišče Remčevega ZF opusa je treba poiskati v dveh njegovih zgodnjih delih. Prvič, Smrt v kurentiji (1977) je mojstrsko prizorišče osebnih stisk kurenta, ki je ujet v oklep, v opravo, v masko, ki je za zunanji svet in opazovalce ter občudovalce predvsem statusni znak in simbol, Remčev kurent pa je v njej ujet, je ujetnik, v brezizhodni stiski. Drugič, Votlina (1977) postavlja stisko v jasen ZF okvir in je kultno delo slovenske ZF. V njem Remec zastavi temeljne vidike ZF kot žanra in svojega njenega upodabljanja. Kombinacija obeh vidikov je osrčje njegove izpovednosti in po tem je Remec čisti ZF avtor. Klasik.

In potem sta tu še obe trilogiji. Asimov, Clarke in Herbert so avtorji najbolj znanih trilogij oz. že kar romaniziranih ZF sag. Remec jim z obema svojima stoji z ramo ob rami. To pomeni, da je skupaj z njimi tematsko, konceptualno, stilsko in tudi narativno-dramaturško na ZF Parnasu.

Ptujska trilogija je svojevrsten *unikum*.

Prvi del je dodelan, izpiljen in pretanjen Mitrejin koder. Drugi del je eksperimentalno okrepljen z naraščajočimi elementi pesnjenja, kjer Remca dopolnjuje do takrat njemu neznana in nikoli videna soavtorica, v nekem smislu celo njegov *alter ego*. In tretji del, prav tako izpisan v enakem sinergičnem

soavtorstvu, je pretanjeno prehajanje v epsko mojstrovino, ki jo je mogoče nazorno označiti s Prešernovo formulo »čas v njej rabelj hudi«. Remec je s trilogijo o tujstvu (Ptuj: P-tuj; ptujski – tujski) postavil ZF kot žanr v obločni plamen, ki sega od čiste naracije prek dramaturgije do epa. Ko bodo prišli iz drugih galaksij, jih bo čakala v *brezbesedje* zavita Remčeva visoka pesem. Pionirsko, osupljivo, a morda glede na širok razpon njegove ustvarjalnosti vseeno tudi po malem pričakovano. Dodatno, obe njegovi trilogiji potrjujeta, da je Remec sposoben ustvarjati v dolgem časovnem kontinuumu in da ima kipečo ustvarjalno inovativnost, ki zmore že zaključeno zgodbo povezati v nadaljevanje. To je odlika velikih mojstrov.

Ptujska trilogija je oda očesu časa. Je *časoslovni* vrtinec visoke dinamike in tekočega, liričnega stila in mehkega ubesedovanja velikih, večnih in neminljivih vprašanj človeške biti in smisla. Ko jo beremo, se nam zdi, da se sprehajamo v parku časa (»Zdaj se bomo sprehajali po času kot ptice po nebu ...« – druga knjiga, stran 35). Je oda po stilu, zanosu in čutenju, po odtisu življenja, to je prabit, to je duh, ki pomeni združitev dveh duš, to je visoka pesem ZF. S to trilogijo je Remec znova presegel samega sebe in odprto ostaja vprašanje, kje so meje tega njegovega samopreseganja.

Trilogija nas vodi med temo in svetlobo, kjer se križajo časovne poti, po njih pa hodijo in begajo in se iščejo duše, iz katerih so stkane človeške usode. Z njenim tretjim delom se je Remec kot po *kronoportaciji* vrnil k Votlini, na začetek časa – ali pa na njegov konec, kdo ve – k votlini, temu antropološkemu prapočelu stvarstva.

Nenazadnje je potrebno posebej poudariti dejstvo, ki je za slovensko ZF zelo pomembno, dejansko in simbolično, namreč: odločitev založbe Amalietti & Amalietti, da je prepoznala veličino Remčevega opusa in oblikovala zbirko *Zbrana dela M. Remca*.

Skratka, če sklenemo, lahko mirne duše zatrdimo, da je Miha Remec vodilni slovenski ZF ustvarjalec, ki zaseda, ne glede na to da praktično ni bil prevajan, v svetovni ZF pomembno mesto. Njegov tematski opus, žanrovska raznovrstnost, stilska izpiljenost in inovativnost ter nadvse bogata knjižna bera to potrjujejo. Ko imamo v mislih klasike ZF, je med njimi tudi on.

Danica Ručigaj:

*Sonce, ki ni izgubljeno pod zemljo*⁹⁶

SKOPJE, JULIJA 2018

Spoštovani,

v trenutkih in ob priložnostih, kakršna je nocojšnja, človek ne more čuti nikakršnega veselja, kar je razumljivo. Pa čeprav je treba povedati, da nocoj govorimo o prvi makedonski pesnici, veliki osebi in veliki ženski, in to nas mora navdajati z nekim posebnim zadovoljstvom in ponosom. To pa je, navsezadnje, tudi eno pristno, človeško in toplo veselje.

Meni je seveda v posebno čast, da lahko kot slovenski veleposlanik v Makedoniji in kot ljubitelj pisane besede, spregovorim ob tej priložnosti in naši skupni poetesi v čast in v spomin.

Zdi se mi še najbolj prav, da preberem esej, ki sem ga napisal za knjigo, ki jo predstavljamo nocoj.

Moram seveda posebej izreči priznanje ekipi, ki je pripravila to knjigo in novinarskemu kolegu Svetu Stamenovu za njegovo vztrajnost, doslednost in veliko energijo. To je, skupno vzeto, že peta knjiga o Danici Ručigaj. Vsekakor bo treba kakšno izmed njih prevesti v slovenščino, da bodo njene pesmi in glas o njej prišli tudi na ta način v Slovenijo, domovino njenega očeta.

Naj si zato še dovolim predlagati, da bi makedonsko veleposlaništvo v Sloveniji uredilo postavitev spominske plošče Danici Ručigaj na njihovi družinski hiši v Kranju. Mi se pa bomo potrudili s podobno gesto v Makedoniji.

⁹⁶ Uvodna beseda na predstavitvi knjige in simpoziju – Skopje, MKC, četrtek, 06.09.2018. Objavljeno v knjigi o Danici Ručigaj: Stamenov, Sveto (ur.), Čolović, Iskra (ur.). *Nedorečenost, o prokleta da si: antologija na pesni posveteni na prvata makedonska poetesa Danica Ručigaj*. Skopje: S. Stamenov, 2018. Str. 415-423, in v knjigi: Stamenov, Sveto, Jazbec, Milan. 2021. *Skopski razgovori*. Skopje. Str. 307-315.

*Danica Ručigaj je velika, pomembna in trajna vez med Republiko Slovenijo in Republiko Makedonijo, med kulturo in poezijo obeh držav in narodov. Bodimo ponosni na to.*⁹⁷

Tistega vročega poletnega julijskega dne, šestindvajsetega je bilo, v davnem letu 1963, ko je zemlja zjutraj ob peti uri in sedemnajst minut silovito stresla Skopje, je med 1070 življenji ugasnilo srce prve makedonske pesnice, po očetu Slovenke, ki je tri leta pred tem s svojim pesniškim prvencem osupnila, presunila in prevzela makedonsko, pa tudi širšo poetično sceno.

Bil sem star dobrih sedem let, doma smo že imeli radio, in spomnim se, da sta starša vsak dan, kadar smo bili doma, poslušala osrednja dnevna poročila ob trinajsti uri. Tudi takrat smo jih. Še danes me zmrazi, ko se spomnim na molk, ki je hipoma zavel po kuhinji, ko smo slišali za potres. Jaz niti nisem točno vedel, kaj je to potres, sem pa takrat zagotovo prvič slišal za Makedonijo, za deželo, ki je leta pozneje postala država in ki je ne ravno moj drugi dom, mi je pa prirasla k srcu, kot le malokatera. Razlogov za to je veliko, zelo veliko. Danica Ručigaj ima med njimi posebno mesto. Simbolično, zelo simbolično, sam bog ve, zakaj je bilo tako: ko je Makedonija vstopila v moje življenje, je Danica odšla iz svojega. Tako se nisva mogla nikoli fizično srečati.

Kmalu po mojem prihodu v Makedonijo septembra 2016, kot šesti slovenski veleposlanik po vrsti, sem med tukajšnjimi literati spoznal Zlatico Ručigaj, Daničino mlajšo sestro, ki je po naključju preživela potres. Za prvo makedonsko pesnico pa mi je že prej povedal Rade Siljan. A moram priznati, da sem vse to zvedel šele, ko sem prišel sem, v deželo večnega sonca.

In takorekoč z vsakim dnem se mi odkrivajo nove plasti in nianse iz življenja in dela gardedame makedonske poezije. Nenazadnje, kot mi je pred dvema tednoma povedala gospa Zlatica, njihova tedanja posest, kjer so živeli, ko se je zgodil potres, je danes prva soseščina slovenskega veleposlaništva na Ulici Majke Tereze, po starem na Vodnjanski. Se pravi, da se je slovensko veleposlaništvo pred slabimi dvajsetimi leti preselilo tja, kjer je velika pesnica živila in ustvarjala. Kot da bi jo s tem hoteli posthumno in simbolično počastiti. Naj bo blag, spokojen in dolg, veličasten spomin nanjo.

⁹⁷ Besedilo v kurzivu je uvod v govor.

Šestindvajsetletna mladenka, lepotica, kot pravijo fotografije, dama velikega duhovnega obzorja, kot pričajo njene pesmi, prodorna intelektualka, kot se da razbrati v teh pesmih ne samo med vrsticami, pokončna in pogumna oseba, kot se vidi in ve, je takoj zablestela na makedonskem pesniškem nebu. Bolj kot prva slovenska pesnica Josipina Turnograjska davno pred tem, a so bile okoliščine tedaj povsem drugačne. Presunila je s svojimi pesmimi, v katerih so silna lirična pretanjenost, lepota in senzibilnost kot pri Prešernu, v katerih je temna slutnja kot pri Gregorčiču, in zlovešča srhljivost kot pri Kosovelu. In tu je še pesniška avantgarda, s katero je avtorica orala ledino v širšem mednarodnem prostoru, ne da bi to pravzaprav tudi sama natančno vedela. Pred prvimi Francozinjami, na primer, in tudi poldrugo desetletje pred Tomažem Šalamunom, ki je bil v Sloveniji nosilec tega vala in postal njegov bard.

Poezija Danice Ručigaj se osredotoča na številne teme, poudarke in nianse. To je po eni strani odraz njenega talenta in velike, ne samo mladostne energije, in po drugi strani dejstva, da je zasijala na makedonskem Parnasu kot žareč komet s tisočnimi utrinki; toliko jih je bilo, kot je črk v njenih pesmih ...

A gotovo je njen osrednji motiv, njen fokus, ljubezen, iskrena in čista, presunljivo intimna. *Leitmotif*. Nič neobičajnega, rečemo na prvi pogled, saj ga ni poeta, ki ne bi pisal o tej večni temi. Pa vendar zaradi vsega tega ne vemo nič bistveno več o samem bistvu ljubezni, česa takega, da bi bili potešeni in ne več radovedni. Kako neki bi to bilo mogoče, saj prava ljubezen ni potešitev, ampak odpiranje, dajanje in predajanje in več ko je daš, več ko je posreduješ, več je je, več je imaš in prejmeš, to je spirala, ki gre navzgor, v nebo in v srce, ki se pne in ki je vedno večja, vedno močnejša. Tudi Daničine pesmi pričajo o tem, recimo Žena, Iluzija, Prsti, Brezimen, Ti in jaz, pa še mnoge; tudi njej je vse to bilo jasno. Morda je zato v njeni poeziji prav tako očitno prisoten antipod tej in taki ljubezni, namreč smrt. Noben velik poet ne poje samo o ljubezni ali samo o smrti. Eno ne gre brez drugega, zelo, zelo težko je eno doživeti brez izkušnje z drugim. Kosovel ima zbirko pesmi z naslovom Eros in Tanatos, Prešeren poje o upu in o strahu, o prijazni smrti, ki naj se ne mudi, in o tem, kako pevcu vedno sreča laže, tudi Cankarjeva Erotika ni imuna na to. Nenazadnje, Tolstoj je apokaliptično pisal o vojni in miru, Hugo

pa je v svojem nepresegljivem romanu Nesrečniki (po katerem je Tolstoj vzel strukturo za svoj omenjeni roman) postavil spomenik ljubezni in odpuščanju, a tudi smrti kot odrešitvi. Spomnimo se še: Tavčar je v Slikah iz Loškega pogorja zapisal *ljubezen nam je vsem v pogubo, tako starim kakor mladim*, da Cvetja v jeseni niti ne omenjam ...

Kaj je torej ljubezen?

Fikcija? Mit? Želja? Stvarnost? Morda prekletstvo? A je morda nekaj tako čudovitega, kot je ljubezen, lahko tudi prekleto, kot je pri Danici prekleta *nedorečenost*? Vrelec ljubezni pri njej rodi zrelo ljubezen, a tudi takšno, ki je (le) igra, ker je igra, ker si ne upa biti resničnost, ker ne more in ne zmore biti in ker ne sme biti resničnost, zato je lahko samo igra.

Ljubezen je v njeni poeziji skrivna želja, ki postane javna, obča, vsem znana in dostopna, njena ljubezen je Rilkejev začarani panterjev krog, je lahko tudi takšna, o kakršni beremo v starodavni kitajski pesmi Bila je lepa tisti večer, ki jo je spesnil Li Tai Po. To je ljubezen v rahločutni lirični mojstrovini, kakršne je bil sposoben Minatti, ki je izražena skozi hrepeneč up Pa bo pomlad prišla, pri Minattiju, največjem in najbolj čistem slovenskem liriku doslej. Naj mi bo dovoljeno: meni je zelo blizu asociacija na tisto barvo Daničine poezije, ki jo približa trepetliki, temu čudovitemu drevesu, prisposodbi ljubljene, pa četudi gre včasih morda le za *osamljen pogovor z njo, ljubljeno*.

Pa ne samo osamljen: njena poezija vsebuje rezignacijo, brezup in priduščen krik po pravi sreči, ona si želi zakopati svojo senco v zemljo in jo predati oblakom in vetru (Prošnja vodi in vetru).

Nenazadnje, izpovedati je treba tudi resnično pravljico o tem, kako sta se spoznala Daničina starša: oče je bil kot starojugoslovanski častnik iz Kranja poslan na službovanje v Kumanovo. Ko je bil v Skopju pri maši, se je v cerkvi zagledal v mladenko. Nezadržna očaranost in ljubezen na prvi pogled, kot pri Prešernu v trnovski cerkvi na veliko soboto leta 1833, skoraj natanko stoletje je vmes. Z dvema razlikama: ljubezen je bila srečna in potrjena s poroko, pesmi pa je pisala hčerka.

Vračam se, da zapiram vrata, pravi poetesa v svoji zadnji pesmi, po kateri je tudi parafraziran naslov tega eseja. Jaz pa bi k tej njeni misli le dodal, da jih mi vsi, vsak v svojem življenju in vsak na svoj način, vedno znova

odpiramo, gledamo skozi ta vrata v življenje, ga osmišljamo, o njem razmišljamo in se sprašujemo.

Povsem jasno pa je, da se s potresom, v katerem je Danica Ručigaj odšla od nas, vrata za njo niso zaprla. To je nemogoče. Ta vrata se vedno znova odpirajo, vedno znova jih odpirajo in odpiramo s spominom nanjo, s knjigami, ki izhajajo njej in njenemu opusu v spomin in v premišljevanje.

Zato Danica ostaja zvezda na večernem nebu, ko na zemljo lega mrak in za njim prihaja noč, v kateri je poetesa ustvarjala in blestela.

Na tem istem nebu sveti še danes in še dolgo bo.

Rudi Mlinar: *Tam, kjer sem doma*⁹⁸

POHANCA, JUNIJA 2018

»V knjigah se skrivajo angeli iz papirja.«
Misel iz romana

V drugi polovici čudovitih šestdesetih let prejšnjega stoletja, natanko pred petdesetimi leti, v posebnem letu 1968, v zlatem obdobju kulturnega festivala Slovenska popevka, ki se je lahko takrat, in se tudi še danes, po tehtnosti besedil, izpiljenosti aranžmaja, pretanjenosti uglasbitve in mojstrskosti izvedbe kosal z največjimi enakimi evropskimi festivali, je Edvin Fliser na besedilo Miroslava Košute, v uglasbitvi in z aranžmajem Jožeta Privška nepozabno zapel nepozabno pesem z gornjim naslovom ter z njo osvojil tretjo nagrado občinstva in nagrado za debitanta.

Tam, kjer sem doma, je hitro postala uspešnica, legla je v srca in duše vseh, ki so jo poslušali, in postala pesem hvalnica domačim krajem. Hvalnica v tem smislu, da nam pove, kako ima vsakdo izmed nas svoj domač kraj, od koder izvira in kamor se vrača, na kakršenkoli način že. Ta domači kraj je vir navdiha, moči in poguma, da greš naprej in navzgor, v to sem popolnoma prepričan. Domač kraj je fizično dejstvo, je pojem in predstava, je tudi nekaj, kar z leti in desetletji počasi blede, a nikoli ne zbledi, zato njegovo sporočilo ostaja enako.

Ko sem letos v temni zimi, februar se je komaj pričel, bilo je na svečnico, na dušek prebral zgodovinski roman o velikem Pišečanu Maksu Pleteršniku,

⁹⁸ Objavljeno v: MLINAR, Rudi. *Maks Pleteršnik: teden s slovaropiscem: biografski roman*. Celje; Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, 2018, str. 5–8. Tu je objavljena prvotna, daljša verzija.

sem bil prepričan, da je ta knjiga, ta pristen, iskren in temeljit zapis Pleteršnikovega življenja, oda Pišecam. In skozi to vsem nam, ki živimo oz. izhajamo iz teh krajev. Pa tudi vsem tistim, ki imajo radi svoj dom in ga nosijo s sabo, ko potujejo po belem svetu. Pleteršnik mu je ostal zavezan vse svoje življenje.

Avtor Rudi Mlinar je ustvaril mojstrovino, s katero bi bil tudi sam Pleteršnik zadovoljen. Zakaj? Zato, ker je njegov, Pleteršnikov, recept za dober roman naslednji: »Res je, moje pripovedovanje se pač ne more zapisati kot roman. Če bi kdo hotel, bi moral k temu, kar sem povedal, dodati kar veliko svoje domišljije. Še kako dobro se zavedam, da pisanje romanov ni enostavno delo, sam sem poizkusil, pa sem hitro obupal. Preveč stvarno sem gledal na vse skupaj, pri takem gledanju pa je fantazija potisnjena v kot, brez nje pa se žal romani ne pišejo.« In zgodovinski roman, kot ga držimo v rokah, seveda, ne more brez domišljije. Njegova osnova je resnična oseba in resnični dogodki, ampak vsega ni mogoče, pa tudi ni treba, rekonstruirati, kakor je že v resnici bilo. Kdo ve, kaj vse je to resnica. Gre pač za pripoved, ki izhaja iz resničnih okoliščin, ostalo pa je stvar avtorjeve zamisli in pogledov, na tisto, o čemer piše, na to, kar hoče s svojim delom sporočiti. Roman o Pleteršniku je vsekakor dosegel svoj namen.

Monumentalnost, če lahko tako rečemo, je dosegel že s sedmimi bibličnimi dnevi, ki so okvir za pripoved, za njeno razgibanost, strukturo in potek. Na sedmi dan se študent, ki se mu je profesor razkril, vrne v Ljubljano in s sabo nese zajeten šop zapiskov iz svojega bivanja v Pišecah. Izhodišče romana je dejstvo, da uglednega profesorja na proslavi na ljubljanski univerzi nihče od prisotnih študentov ni prepoznal. Iz tega občutka krivde in slabe vesti se potem izplete osebna pripoved, izpovedana v domačem kraju, na starost učenjakovega življenja.

Ko beremo profesorjevo življenjsko pot in njegove nazore ter poglede, si ne moremo kaj, da se ne bi vprašali – kaj pa sem jaz (kdorkoli ta jaz že je) storil za mlade, da bi uspeli, da bi jim pomagal. Moj osebni odgovor je mogoče strniti v dve knjigi, ki ju je izdala moja nekdanja osnovna šola v Artičah: *Diplomacija za osnovnošolce* in *Uspeh na dlani*.

Prva je rezultat mojih pogovorov z osnovnošolci na brežiški osnovni šoli na temo diplomacije ter srečevanj z osnovnošolci v brežiški občini, vključno,

seveda, s Pišečani, druga pa prispevek, spodbuda za mlade, da lahko uspejo, da si upajo uspeti. Nastala je na osnovi pogovorov, ki smo jih osmerica nekdanjih artistskih učencev imeli s sedanjimi generacijami na temo, kako uspeti v življenju.

Da pa uspeš, moraš biti pogumen. Vsakdo izmed nas nosi v sebi pogum, ki običajno ni nujno v ospredju naših dejanj, vsaj v rani mladosti ne. Zato ga mora kdo spodbuditi, da se pokaže iskra in da se navdih razplamti. Za to sta potrebna naklonjeno domače okolje (to je starši, ki otroku zaupajo in ga spodbujajo, ter šola, ki ga razume in prav tako spodbuja). Drugače rečeno, vsaj za kratek čas moraš imeti mentorja, ki mu zaupaš in ki te spodbudi ter usmeri tja, kjer se najverjetneje in najlažje najdeš (če se ne, je treba poskusiti znova, iskanje je pomemben del poti do uspeha) in pa vzornika, ki te vsaj za kratek čas popelje, potegne naprej. Pri obojem ni ravno nujno, da si sam prepričan, da je to tisto prav; kako neki pa naj bi vedel? Malo je takih, ki so že v rosnih letih vedeli, kaj hočejo, tisto dosegli, in se morebiti pozneje usmerili še kam drugam ter morda tudi tam uspeli. Pleteršnik je imel vso podporo staršev, ki so ga usmerili tam, za kar je bil sposoben, čeprav si kot otrok tega niti ni sam želel. In imel je mentorja v odločilnem obdobju, to je v času študija na Dunaju, samega Frana Miklošiča, velikega Slovenca, profesorja, znanstvenika in celo rektorja dunajske univerze. Premislimo o tem vsak pri sebi in poskusimo pomagati tam, kjer lahko. Nikoli ne vemo, komu pride naša konkretna izkušnja prav in komu prižge upanje v očeh. To je vedno največja nagrada.

Velik slovenski intelektualec Jože Javoršek je v svojih Spominih na Slovence uporabil izraz »magični trikotnik«, s katerim pove, da so bili utemeljitelji slovenskega knjižnega jezika, Primož Trubar, Fran Levstik in Josip Jurčič, rojeni v zemljepisnem trikotniku, ki ni tako velik, da ga človek ne bi mogel v dnevu, dveh prehoditi. K temu je potrebno, ne samo zaradi romana, ki ga držimo v rokah, dodati podobno misel: trije veliki slovenski slavisti, jezikoslovci, so bili rojeni oz. delali oz. živeli, kakor kdo in kakor kdaj, v naših krajih, na nekaj kilometrov razdalje, v občini Brežice. To so bili Pišečan Maks Pleteršnik, Ribničan pater Stanislav Škrabec in Mostečan Jože Toporišič. S tem so naši kraji zapisani v osrčje slovenske identitete in jezikoslovne zgodovine. To navajam zato, da lahko podkrepim eno od osnovnih misli

iz pričujočega romana: človek mora biti ponosen na svoje kraje, mora to kazati, izpričevati in iz tega izžarevati delovno vnemo, človeško dobroto in naravno pristnost. Vsega tega najdemo na naslednjih straneh dovolj, da se v to zlahka prepričamo.

Maks Pleteršnik seveda ni mogel osebno poznati Trubarja, je pa dobro poznal njegovo delo. Toda – z drugo dvojico iz magičnega trikotnika pa je prijateljeval, bil sodelavec, sopotnik in soustvarjalec. In še z mnogimi, naštejmo jih nekaj: Janez Bleiweis, Matjaž Cigale, Anton Janežič, Janko Kersnik, Josip Stritar, Fran Levec, Fran Šuklje, Ivan Cankar ... Če posplošimo, da bomo lažje razumeli velik pomen profesorja Pleteršnika z naših Pišec, moramo zapisati: z izjemo prvega (Bleiweis, ki je bil Prešernov sodobnik) in zadnjega (Cankar), so vsi ostali steber močne generacije slovenstva, ki je vstopila v naš prostor po Prešernu (Levstik je bil na njegovem pogrebu v Kranju kot najstnik). Generacija velikanov in Pleteršnik med njimi. Pomislimo, »navaden kmečki fant iz Pišec«, kot ga opiše Mlinar, je bil enak velikanom slovenstva. In bil tudi sam tak, čeprav je vse življenje ostal preprost in skromen. Slednje je mojstrsko predstavljeno, opisano in pojasnjeno v tem velikem romanu. Ta je tak, ker govori o Pleteršniku, pa tudi zato, ker je delo napisano spretno, tekoče, poznavalsko in skrbno.

Čas, v katerega je vstopil Pleteršnik in v njem deloval, je bil poseben. Mirne duše lahko zapišemo, da ga najbolje ponazarja Levstik, ta »*trd, neizprosen mož jeklen*« (ne samo mimogrede, letos mineva 160 let od njegovega Martina Krpana z Vrha). Njuno prijateljstvo je bilo iskreno in čvrsto, kljub Levstikovemu vihnemu značaju, ki pa je bil bogato obdarovan z mnogimi talenti, s čimer si je ustvaril izstopajoče mesto v slovenski zgodovini. Pleteršnik ga je obiskal le nekaj dni pred smrtjo in ta odlomek v romanu dobro izpričuje pomen tistega časa.

Pleteršnikovo življenje in delo zaznamuje slovensko-nemški slovar, s katerim se je zapisal v našo zgodovino in jo pomembno soustvaril. Posvetil mu je več kot desetletje trdega, zavzetega, natančnega in vestnega dela; mnogi pred njim so obupali. To je Cankar (letos obeležujemo stoto obletnico njegove smrti) leta 1911 napisal o Pišečanu in o njegovem slovarju: »Kaj nam je dal Pleteršnik, ve vsakdo, komur je lepota slovenščine v srcu. Deloval je leposlovno

in znanstveno, zlasti pa je zbral in uredil veliki slovensko nemški slovar, najlepšo in najzanimivejšo knjigo, kar jih imamo Slovenci, neizčrpen vir in skoro neizrekljiv zaklad jezikovne lepote.«

Roman ponuja obilo povodov za samospraševanje, če bralec že to hoče in če ga je volja premišljevati o lastni življenjski poti in jo osmišljevati. O tem, kdo smo in kaj smo. Od kod smo prišli in kam gremo, kaj lahko in kaj smo pustili tistim, ki prihajajo za nami: izkušnje, nasvet, namig. S tem se dotakne Trubarjevega poslanstva »*stati inu obstat*«.«

Moj izvod rokopisa je popisan in nakracan (tudi zato, ker sem ga bral na letalu in v avtomobilu) z vrsto misli, utrinkov in vzgibov, ki mi jih je narekovalo branje. Že samo zaradi tega se je splačalo vzeti besedilo v roke. Seveda je bila tu še vrsta, dolga, nepregledna vrsta čisto osebnih, intimnih prebliskov in izpovedi, o katerih pač nima smisla širše pisati. Kadar nam usoda nakloni – ali pa ko smo sami toliko močni – da se tak vrelec zgodi, je to za vsakega od nas, ko to ima, prejme, ustvari, sila pomemben in ključen del naše, sleherne, identitete in povsem osebnega smisla.

Za konec, za popotnico in za zahvalo, dodajam namig: postavimo roman o Pleteršniku na knjižno polico zraven romanov o velikih Slovencih: *Plamenica* (Mimi Malenšek, o Trubarju), *Neiztrohnjeno srce*, *Pogine naj pes* in *Tujej* (Anton Slodnjak, o Prešernu, Levstiku in Cankarju).

Knjigi se bo dobro godilo v tej družbi, kajneda, bralci pa bomo imeli nepresušen vir zadovoljstva, ponosa in veselja. Knjig se je treba veseliti in jih brati.

V svetu iluzij, aluzij in reminiscenc: *Moja srečevanja z Jožetom Ciuho*⁹⁹

SKOPJE, AVGUSTA 2018

Bil sem star dobrih deset let, ko sem se prvič srečal z Jožetom Ciuho. No, ne ravno z njim osebno, ampak z njegovo ustvarjalnostjo. V Pionirskem listu, to je bil tednik za osnovnošolce, je izhajal podlistek o njegovem študijskem potovanju in spoznavanju Latinske Amerike. To je bil kontinent, ki me je vsa osnovnošolska leta najbolj navdihoval in sem vedel o njem, kar je bilo v tistih letih in časih pač vedeti mogoče mlademu fantu s podeželjja, ki je imel na voljo knjige, nekaj revij in poslušanje radija. Podlistek je izhajal v kratkih nadaljevanjih, ki so bila kombinacija slik oz. risb, ki jih je Ciuha risal in v besedilu pod njimi nizal svoje vtise in spoznanja. Na prvi mah me je navdušil in očaral, celo začaral.

Ko sem se v poznejših letih, vse do pred kratkim, srečeval z Jožetovimi slikarskimi mojstroviniami, me je vedno prevzela njegova izvornost, izjemna razgledanost, ki se je odražala v vsaki njegovi sliki, velika in premišljena družbena kritičnost ter predvsem svetovljanstvo. In lahko si predstavljamo navdušenje podeželskega fanta, ki je od časov, ko se je prvič srečal z velikim rojakom, zrasel v diplomata in veleposlanika, ko je ugotavljal – in še vedno ugotavlja – da sta njegovi dve dosedanji veleposlaniški lokaciji, to sta Turčija in prek nje Bližnji Vzhod, Kavkaz in Perzija, ter Makedonija, vsajeni v temelje Jožetovega slikarskega opusa in filozofije. Zraven, če lahko tako rečem, latinoameriške razposajenosti, razigranosti in ustvarjalne svobode prek vseh

⁹⁹ Objavljeno v: Koneska, Kornelija (urednik). *Jože Ciuha: slike, crteži i grafiki od kolekcijata na Osten muzejot na crtež = Jože Ciuha: slike, risbe in grafike iz zbirke Muzeja risbe Osten = Jože Ciuha: paintings, drawings and prints from the collection of Osten museum of drawing*. Skopje: Osten, 2019. Str. 88–93.

predstavljalih meja ter azijskega sistematičnega, spiritualističnega pogleda na svet najdemo v samem osrčju tistega, kar je Jožetov *credo*, pravoslavno in bizantinsko ikonografijo. Ta ustvarjalnost je bila vpeta v kombinacija zlate in črne barve, kraljevskih vizij in osebne intime, včasih dvomeče, krhke, a vedno stremeče naprej in navzgor.

In kakšne mojstrovine so to, kakšne kombinacije, kakšna vizualna premišljanja s čopičem, ki je desetletja žarel od zavzetosti, entuziazma, kreačije, domišljije, absurda in perverznosti, a ob tem ves čas imel pred očmi eno in samo bistvo: človeka kot individuuma, tistega, ki ga je rodila francoska revolucija in racionalistična civilizacija. Ciuha je tega človeka izpostavljal kritičnemu pogledu, ki se kaže skozi poteze absurda in karikiranja, opazno pa si je pri tem pomagal z živalskimi podobami in liki, skozi katere je kritiziral človeške hibe in nečimrnosti. Njegov opičji ciklus je velika mojstrovina, že kar pravi vizualni planet opic, bi lahko rekli.

Vsekakor je bil Jože Ciuha izvorno otrok in tudi dedič novoveške filozofije, čeprav je bil mojstrsko in še najbolj doma v srednjeveški mistiki in koreografiji. Zato se je zlahka znašel, ne da bi mu bilo treba tja splezati, na evropskem intelektualnem Parnasu. Bil je intelektualec evropskega formata, zato je zlahka domoval tako v Parizu kot v Ljubljani in na zasanjanem dalmatinskem otoku Šipan. Vseposod je ustvarjal, a je bil na teh lokacijah različno sprejet in sprejeman. Toda ostal je vedno enak. Zavzet, navdušen in navdušujoč slikar, umetnik prve lige, in topel človek, iskren, odprt, a tak, ki je vedno znal dobro zavarovati svojo dozo naivnosti, ki vedno spremlja velike ljudi, pred tem, da ni bila ranjena s strani brezbriznežev. In v svojem življenju jih je srečal veliko, brezbriznežev.

Minulo poldrugo desetletje je bil najbolj doživet čas najinih srečevanj in pogovorov. Predvsem v Ljubljani, saj sva bila praktično soseda, pa tudi na Šipanu, v njegovem ateljeju.

Jože Ciuha je bil mojster intelekta, besede, občutka in posluha; misli, besede, opažanja in vtisi, vse to je vrelo iz njega. Bil je eden od velikanov slovenskega ustvarjanja. Za njim mi ostaja sporočilo, da je treba vedno znati pazljivo prisluhniti človeku in naravi, gledati in odstirati plasti, brati med vrsticami, a biti ves čas zavezan človeku, temu minljivemu bitju, ki je sposobno delati

neminljive stvari. V njegovem ljubljanskem ateljeju sva sedela med kopicami slik, skic, papirjev, barv in se pogovarjala. V njegovem šipanskem ateljeju sem bil navdušen, osupel in očaran, kako je na tista velika, ogromna stekla z zadnje strani slikal, nanašal barve, ki sem jih s sprednje, prave strani gledal v obratnem smislu. In potem smo nekega večera, poletje je bilo tako toplo, mehko in polno, vsi skupaj odšli v cerkvico na bližnjem hribu nad mestom, kjer nam je violinski virtuoz Miha Pogačnik priredil nepozaben *concertino*...

Z Jožetovo soprogo Radmilo sem se seznanil šele pred desetimi leti. Če je za Jožeta mogoče trditi, da je izžareval silno ustvarjalnost in slikal neprestano, z monumentalnimi zamahi, je za Radmilo mogoče reči, da je bila vrhunski menedžer. Pomislimo, Jože je imel v svojem dolgem in lepem življenju več kot petsto samostojnih razstav in še kakšno tretjino tega zraven tudi skupinskih. To pomeni, da je vse to organizirala Radmila (seveda skupaj z institucijami, kjer je razstavljal, ampak ona je bila tisti *spiritus agens*). Radmila je bila tipični predstavnik tistega, kar se imenuje *fin de siecle*: njeni predniki so segali v več držav in v različne družbene sloje, politične, diplomatske, umetniške in poslovne.

Skratka, Jože in Radmila sta bila ustvarjalen par, ki ni poznal meja, in v posebno in veliko čast si štejem, da smo se poznali, sodelovali in tudi prijateljeli, kolikor je pač to bilo mogoče in dano.

Naj omenim tri konkretne točke iz našega sodelovanja.

Ko sem leta 2009 napisal knjigo Martin Krpan – diplomat in vojščak, je ilustracije, vključno z naslovnico, prispeval Peter Ciuha, Jožetov sin, tudi akademski slikar. Z Radmilo sva imela nekaj trdih pogajalskih rund, a ko sva do rekla zadevo, je nastala unikatna knjiga, v kateri je Krpana ilustriral Ciuha mlajši – starejši je Krpana ilustriral dolgo pred tem. Tako sta Ciuha starejši in mlajši edina oče in sin, ki sta ilustrirala osrednjega slovenskega literarnega junaka. Kakšno lepo naključje.

Ko sem odhajal v Turčijo, sem Jožetu obljubil, da mu bomo organizirali kakšno razstavo. In smo, pa ne samo eno. V Turčiji dve (v Ankari in v Izmirju) ter eno v Bakuju, azerbajdžanski prestolnici. In tudi tam smo ponovili pristop oče in sin. Izjemno odmevno razstavo smo predstavili v okviru prvih slovenskih kulturnih dnevov v marcu leta 2015 v samem centru Heydar

Aliyev (mimogrede, projektirala ga je svetovno znana iraška arhitektka Zaha Hadid. To je bilo prvič, da je neka neazerbajdžanska institucija organizirala dogodek v prostoru, ki je izključno rezerviran za domače izvajalce. Še danes sem, seveda, izjemno hvaležen vsem, ki so mi pri tem pomagali.

In ko sem odhajal v Makedonijo, mi je Radmila rekla za popotnico: »Najprej, prosim, obišči Miceta in njegovo galerijo OSTEN.« No, ostalo pa je že zgodovina, a ne? Pa vendar je treba povedati in poudariti še naslednje: kljub prizadevanjem številnih prijateljev, znancev, občudovalcev in zanesenjakov ni prišlo do tega, da bi Slovenija (Ljubljana, Bled, Krško...) gostila Muzej Jožeta Ciuhe. Nikakor ni šlo. No, kot vse kaže, bo to v Skopju dosegel Mice Jankulovski, svetovno znan galerist in ustvarjalec, Jožetov dolgoletni prijatelj in sopotnik.

It Was Fifty Years ago Today: *How the Macedonian Diplomacy was born*¹⁰⁰

SKOPJE, MAJ 2019

Respected Mr. Minister, dear friend Nikola, Ambassador Viktor Gaber, President of the Diplomatic Club, dear friend Sashko, moderator, respected Ladies and Gentlemen, colleagues, Excellencies, there is no need to point out how deeply honored am I having this historical opportunity to give a Key Note Speech at the occasion of the 50th Anniversary of the establishment of the Macedonian Diplomacy.

As the Slovene Ambassador, a career diplomat and also from personal point of view, one would hardly find a better, more noble and distinguished moment to deliver a speech and share views, ideas, remarks and contemplation with such high level audience as we have it here today.

Anniversaries are to be remembered and pointed out. To remember, to learn and to look ahead, but also simply to feel well. And fifty years, half a century is a milestone. So please forgive me if my address will be a kaleidoscope of professional, scientific and personal impressions.

Let me first have a look at the context. Social phenomena and their functioning are always part of a broader environment. This adds to their significance and characterization, but also to their *differentia specifica*.

In 1969 we witnessed Woodstock Rock festival, the greatest gathering of young people that far, and the Beatles performed The Ballad of John and Yoko. Being a young teenager at that time I still feel part of those trends that marked the time. Serious scientific researches say that when we are around

¹⁰⁰ Uvodno predavanje na mednarodni konferenci ob petdeseti obletnici makedonske diplomacije. Objavljeno v *Diplomatski letopis* št. 10, 2020, posebna priloga, str. 89-93. <https://diplomatskiklub.org.mk/downloads/diplomatski-letopis-br-10.pdf>

twelve, thirteen years, our brain is most sensitive and open for absorbing creative impulses from the environment and that marks us for the rest of our lives. Additionally, in Ljubljana the famous Radio Student was formed, the first of that kind in Europe and it is still well and alive after all those years. Being an eager student of journalism roughly a decade later, I was two years working there and deepened my media experiences.

That was a broader social and creative frame that harbored the initiative to establish bureaucratic embryo that planted decisive seeds for the Macedonian Diplomatic Service. Why I am bringing our attention to these facts? Not only because I am the child of sixties – not the only one here, of course – but since diplomats in their daily work have to place everything within the historical and social situation, they have to feel and understand a notion of time to be able to perform their duties. I call this sociology of diplomacy. Just an example – cultural diplomacy is nowadays our mantra. We of course remember what it meant when Laibach visited Pjongjang in 2015 and what a diplomatic endeavor it was. I would have loved to see the Slovene diplomatic follow up of that outstanding effort.

Cultural diplomacy at its peak. We know that culture is the best tool to overcome differences and for bringing people together. It supports friendship and diplomats deal with establishing, broadening and deepening of friendly relations among people, nations and states, don't they. Don't we?

Coming now to a more holistic overview of those fifty years, let me share with you how I try to see that development from a scholar point of view. Since I am the Slovene Ambassador to your respected country and since our two countries are pretty much similar, I will also comment it from a comparative point of view. Also, we do not have time for a deeper dwelling on it, so I will merely present a skeleton of this development.

So, in 1969 the first Macedonian formal structure with an aim to communicate with the international community was formed. I would name that start as a moment or time of *informal capacity*. However, it soon evolved into the period of the *administrative capacity*. It was important since activities in the area of external relations started, although primarily of the informative nature, then first personnel was gaining experience as well as institutional memory started to be build up.

With the adoption of the Yugoslav Constitution in 1974 we can speak about the next period in this development, i.e. the *formal* or *constitutional capacity*. The Constitution delegated to the republics and both autonomous provinces the constitutive status of the federation. They received some prerogatives of a state. That was mostly obvious in the area of external relations – the republic governments were able to establish a formal body dealing with external relations, the so called secretariat for external cooperation. They later served as a foundation for the diplomacies of new states that emerged from those republics. Citizens were also granted passports in their languages.

Through the course of time one can claim that those structures and their activities matured to a level that is in theory called *substate* or *para diplomacy*. In the Slovene case it i.a. presented broad cooperation within the Alps–Adriatic Community, then maintaining formal contacts with the Slovene minorities in Austria and Italy as well as with the Slovene emigrant communities overseas – for example, the then Yugoslavia opened Consulate General in Cleveland, USA, because of the strong Slovene community there. Consulates General in Trst/Trieste and Celovec/Klagenfurt are from this point of view comparable with Consulate General in Solun/Thessaloniki. Substate diplomacy in that case provided personnel, correspondence, archive and institutional memory, along with equipment and premises that served as a basic foundation, as said, for our new diplomacies.

With the independence of our countries their diplomacies stepped in the new, most decisive phase – *state diplomacy*. This happened at the so called zero hour, with what I understand the time between the first democratic elections that were held in Yugoslavia at the beginning of nineties of the previous century, and the international recognition of new states.

When our countries stepped in the integration road (membership in the EU and NATO), their diplomacies stepped in the new phase – *integration diplomacy*. Depending on the scope and dynamics of that relation also diplomacies were changing. They start to face new and different topics, new structures, broader network and its outreach etc. With the full membership in the European integration proces diplomacy is being fully transformed.

From here on the so far last phase of development of diplomacy, according to my mind, could be noticed: the *structural diplomacy* that goes parallel with the period of postmodern diplomacy. It is primarily marked by the overall influence of media and transport technology and they both are changing also diplomatic activities tremendously. To generalize, diplomats nowadays have to focus primarily on structures of power in their host states, while pursuing interest of their sending states.

To sum up, in the development of the Macedonian diplomacy (as also more or less in the Slovene case), we can for the purpose of a structural overview differ the following phases or periods: informal capacity, administrative, formal/constitutional, substate or para capacity (diplomacy), state diplomacy, integration and structural diplomacy.

That much about formal, structural part of how I see the development of the Macedonian diplomacy in the past five decades.

The way ahead is clear: the Republic of North Macedonia is already the de facto member of NATO, waiting for the ratification process to be finished in a due course. Additionally, it is realistic to expect the green light for the start of the negotiation process with the EU within months. To my firm belief, your country has already fulfilled all the criteria and should have been in the negotiation process by now.

For this to maintain, a clear educational focus on young generations of diplomats – not only in the MFA, but also in other departments of your public administration – has to be clearly shaped. I see this challenge as the most important for the Macedonian diplomacy in future. This is, of course, achievable – let us just have a look at the career of your MFA Nikola Dimitrov. He started his career in your ministry roughly speaking two decades ago and has climbed up with hard work, devotion and investing in his knowledge as well as in expertise.

So, obviously there is much more here than only structures. Diplomacy as a state system, function, structure and activity also brings along special and multivectorial care for identity what is being materialized by diplomats.

Since being also writer I have in mind here books. It is important that diplomacies of small states like ours are able to produce books on diplomacy

in our own languages. This broadens diplomatic knowledge and terminology of our languages and enables them to function in full linguistic capacity. Of course we read and learn from handbooks and manuals of Nicholson, Sattow, Barston and Berridge to name a few. But it is also at least that much important to have such books in our own languages and written by our experts on diplomacy. And to read and study them. Here I am particularly glad, being also the author of a few books on diplomacy in Slovene language, that my dear colleague and friend Ambassador and Professor Dancho Markovski is doing the same in the Macedonian language. His publications on digital diplomacy are useful reading in any diplomatic service around the world. Additionally, in both our cases we have many diplomatic memoirs. With those books we are on equal footing with diplomacies of long ago established states.

Further on, civil society has to know also NGOs that focus on diplomacy and international relations. Your Diplomatic Club is such an institution, celebrating its first decade this year. Overall, it is highly important to write on diplomacy, to discuss diplomacy and to educate about diplomacy. With such a broad spectrum of structures and activities our countries range on equal footing in the international community.

Last but not least, diplomacy is about people; it is also people. We diplomats are people, we have our feelings, we share friendships. There is no need for me to persuade anybody of us present here today about this. So I will just name a few examples to support this statement.

After the dissolution of former Socialist Federal Republic of Yugoslavia that according to the findings of the Badinter Commission ceased to exist and was succeeded by five equal successor states, we, diplomats of those new states had the majority of our diplomatic contacts among colleagues and friends that were previously working together either in Belgrade or were posted at the Yugoslav diplomatic missions abroad. That was the most normal practice and a given fact. And it helped us all a lot then and later. We were dealing – and still do – with the succession issue stemming from former Yugoslavia, but more important as diplomats, as colleagues, as members of the international aristocracy as history used to call our profession. We helped and supported each other. Diplomats have to have contacts all around. This is our job.

I already indicated briefly at the beginning of my address – our today's moderator is a dear friend of mine from those times. He was posted as a Yugoslav Consul to Thessaloniki and I to Klagenfurt at the very last days of our former state. That was our diplomatic experience in most possible turbulent times. I also named Ambassador Markovski, we stem from the same diplomatic circle. Also retired Ambassador Ognen Maleski, I see him here in the audience, is from the same generation. Also the respected ambassador of Serbia H.E. Dušanka Divjak Tomić – we got acquainted at the very beginning of my employment in the Yugoslav Federal Ministry of Foreign Affairs in Belgrade in the autumn of 1987. The list of respected names is long and deserves esteem.

We diplomats look ahead on the long run. Therefore we have to cumulate experience, expertise and knowledge. This enables us to understand international dynamic and to be successful. We have to be able to grasp the moment and grab the opportunity. Then we can not only observe and report, but also understand and know where to act. Macedonian diplomats and diplomacy have been successful. The past five decades and efficient facing challenges that lie in front of us prove this. Everybody in this hall today can be proud of this and for the same reason I am glad to be able to congratulate you from the podium.

And last but not least, it would be nice to get together ten years after. We'll have a lot to discuss about.

Thank you once again for me inviting me here today at this noble occasion. I am very grateful that you've listened to my observations.

Freska iz starih za nove čase¹⁰¹

SKOPJE, JUNIJA 2019

Pišem fresko in zajemam iz spominov ter si skušam predstavljati prihodnost. In brskam po tistem delu svoje identitete, ki jo že dolga desetletja kroji in sooblikuje Posavski muzej Brežice.

Moje prvo srečanje z muzejem in z brežiškim gradom, v katerem muzej domuje, je bilo zelo svojevrstno. Zakaj? Preprosto: v najbolj ranem otroštvu so me v svet pisane besede ponesli Mistrovi stripski junaki Zvitorepec, Trdonja in Lakotnik. Dobršen del njihovih pustolovščin se odvija v srednjem veku, npr. zgodbe Trubadurji, Vitez Ropar in Na grmado. Pričarale so mi idilično podobo srednjeveškega gradu: mogočno obzidje s stolpi, širok zaščitni jarek in težka dvižna vrata. A moje razočaranje, ko sem prvič zagledal brežiški grad, je bilo veliko: nobenega zaščitnega jarka in tudi dvižnih vrat ne. Pa saj to ne more biti srednjeveški grad, sem si v žalosti rekel. A me je gospa Stiplovšek hitro potolažila in razložila, kako je s temi rečmi.

Naš Posavski muzej je institucija velikega mednarodnega ugleda in še večjega pomena. Je naše okno v preteklost, tja do rimskega Neviodunuma in Keltoev pa vse do ajdovske deklice iz obrobja Krškega polja (njeno tri tisoč let staro lobanjo sem držal v rokah, ko so poleti 1987 potekala prva izkopavanja). Ima velik posluš za lokalne zgodbe: jeseni 2006 smo v njem praznovali 760. obletnico prve pisne omembe moje rojstne vasi Pohanca.

Želim si, da bi njegovi ustanovitelji omogočili digitalizacijo vseh zbirk in ekspozitov, razstav, spominkov in daril. S tem se bo muzej povsem odprl globalni javnosti in ima ji kaj pokazati. To nam bo omogočilo, da se bomo z virtualnim sprehajanjem po njem počutili doma, kjerkoli se bomo že nahajali tisti trenutek.

¹⁰¹ Objavljeno v: Posavski muzej Brežice – 70 let: priloga Posavskega obzornika, let. 23, št. 13. 26. junij 2019, str. 6.

Rišem fresko prednikom v spomin in zahvalo, s prošnjo zanamcem, da se skupaj najdemo v njej, v nešteti in neizčrpnih podobah Posavskega muzeja Brežice.

Andrej Capuder: *Slovenec v Parizu*¹⁰²

SKOPJE, SEPTEMBER 2019

Slovinci imamo svojo državo tri desetletja in s tem tudi njeno diplomacijo. SA diplomatsko udejstvovanje Slovencev sega daleč v pretekle čase, z njim pa tudi pisanje diplomatskih spominov. Med izstopajočimi so, če se zazremo kronološko, Moskovski zapiski (avtor Žiga Herberstein), Spomini in pisma (Jožef Švegel), Spomini vojaškega atašeja (Vladimir Vauhnik), Londonski dnevnik (Izidor Cankar), Potovanje po sončnih deželah (Aleš Bebler), Veleposlanikovi zapiski (Mitja Vošnjak) ter Poslanstva in poslaništva (Rudi Čaćinovič), iz novejšega časa pa Drugod in tukaj (Ignac Golob), Med svetom in domovino (Bogdan Osolnik), Ambasador vseh (Jožef Kunič), Diplomacija z Italijo (Marko Kosin), Washingtonski zapiski (Božo Cerar), Od politike do diplomacije (Zvone Dragan), Trst, Ljubljana, Dunaj in širni svet (Bojan Grobovšek) in V službi diplomacije (Roman Kirn). Ter, seveda, *Pariški dnevnik* (Andrej Capuder).

Avtorji v njih obravnavajo svoje diplomatsko delo v službi različnih držav, odvisno od časa, v katerem so delovali. Zadnjih šest navedenih obravnava svojo diplomatsko izkušnjo v službi sedanje, tj. slovenske, in bivše, tj. jugoslovanške države, Capuder, Grobovšek in Kosin pa samo slovensko. V vseh primerih gre za diplomatske memoare, kot jih pozna svetovna literatura, in navedeni avtorji stojijo ob boku tistemu, kar lahko beremo pri različnih tujih avtorjih. Pomembno je, da diplomati pišejo spomine. Kajti sicer bi se veliko tega pozabilo. Kaj pozabilo, ne bi se niti vedelo. Zanašati se samo na svoj lasten spomin je namreč premalo: »Spomin je privilegij posameznikov.« (str. 17).

Toda Capudrovi spomini so med naštetimi vendarle nekaj posebnega. Najprej, pisal jih je kot prvi slovenski veleposlanik v Franciji in obsegajo samo

¹⁰² Objavljeno v: *Mohorjev koledar za leto 2020*, str. 182–185.

to obdobje (čeprav je bil pozneje tudi veleposlanik v Italiji). In zatem, njegovi memoari so dnevnik, pisani iz dneva v dan, sproti. Tudi Cankarjevi Londonski dnevnik je pisan na enak način – vendar je treba dodati, da je bil avtor takrat minister v kraljevi jugoslovanski vladi v Londonu in je njegov dnevnik kombinacija predvsem političnih in šele potem diplomatskih vtisov. Capudrov dnevnik pa je za razliko od slednjega polnokrven dnevniški zapis veleposlanika in je v tem pogledu unikum. Tu je treba dodati še neko podrobnost, ki v veliki meri ponazarja avtorjev osebni pečat, ki je še posebej uporaben v diplomaciji, in ne samo v medčloveških odnosih sploh.

Knjiga nosi naslov *Pariški dnevnik*, s podnaslovom *Zapiski slovenskega veleposlanika v Franciji (1993–1997)*. Seveda, avtor je bil prvi slovenski veleposlanik v Franciji, a tega ni obesil na veliki zvon, čeprav bi marsikdo bržda to storil. Ni čutil potrebe po tem, saj dejstva itak govorijo sama zase. Dejstva vedno govore sama zase, tudi kadar se mi z njimi ne strinjamo. Pri Capudru govore diplomatska dejstva njemu korenito v prid.

To so bila leta, ko si je Slovenija še utrjevala svoje mesto pod soncem. Ni bilo lahko, a je šlo. Toda, kot vemo, so se večkrat dogajale malenkosti, ki so potrebovale veliko diplomatske in osebne potrpežljivosti na slovenski strani. Na primer, v devetdesetih je bilo zelo pogosto, da so Slovenijo zamenjavali s Slovaško, in obratno, seveda. Veleposlanik Capuder je tako ob nastopnem obisku pri najvišjem predstavniku neke mednarodne organizacije prejel njegovo knjigo z naslednjim posvetilom: »Ambasadorju Slovenije, profesorju in literarnemu kolegu, gospodu Františku Lipki, s prijateljskimi čustvi. F. M.« (str. 20). No, v naslednjem stavku nam Capuder razjasni, za kaj gre: »Gospod František Lipka je veleposlanik Slovaške.« (str. 17, podobno tudi str. 34). Kdo ve, od kod se je prikradla tista napaka, in kako to, da nihče tega pred srečanjem ni preveril. Ve pa se, da je gospod F. M. osebno zelo dobro poznal Slovenijo. Gre za eno od številnih anekdot, ki smo jih bili deležni vsi, ki smo v diplomaciji slovenske države od začetka.

Vendar pa so bila za našo državo pomembnejša srečanja, kot je bilo npr. tisto s predsednikom francoskega ustavnega sodišča Robertom Badinterjem. Za Slovenijo je bil pomemben, ker je vodil t.im. Badinterjevo komisijo, ki se je ukvarjala s pravnimi vidiki in posledicami razpada bivše Jugoslavije.

Njegova komisija je med drugim sprejela stališče, da je nekdanja Jugoslavija razpadla in da je na njenem ozemlju nastalo pet držav, ki so njene enakopravne naslednice. Zato Capuder po srečanju z njim zapiše: »Eden od botrov neodvisne Slovenije.« (17). Srečanje dveh uglednih romanistov je bilo pristrčno, sproščeno in naklonjeno.

Avtor je svoje delo zasnoval v štirih poglavjih, od katerih vsako zajema po eno leto njegovega veleposlaniškega mandata. Naslovi poglavij so preprosti in kronološko povedni: Prvo leto, Drugo leto, Tretje leto in Četrto leto. Je pa zato njihova vsebina toliko bolj premišljena, sporočilna tako na neposredni kot tudi na posredni ravni in predvsem vsebinsko bogata diplomatska kronika delovanja v državi, ki je soustanoviteljica EU in zveze Nato ter stalna članica varnostnega sveta in ki je takrat spadala med tiste, ki niso bile ravno navdušene nad slovensko samostojnostjo. To pa je pomenilo sila zahteven izziv za veleposlanika in velik zalogaj, prepričati sogovornike v nasprotno. Seveda si bo vsak bralec njegovih spominov sam lahko ustvaril vtis, kako uspešen je bil veleposlanik Capuder pri tem.

Dodatna značilnost in odlika njegovega dnevnika je dejstvo, da vsaj poznavalci vemo, kdo so bili njegovi sodelavci in s kom vse iz Slovenije je imel opravka: avtor te osebe praviloma poimenuje z začetnicami njihovega imena in priimka. S tem je točno povedal, s kom je delal in se srečeval, obenem pa se je izognil pretirani izpovedljivosti. Seveda tudi ni potrebno posebej govoriti o odlikah Capudrovega stila. Intelektualec njegovega kova – bil je vrhunski poznavalec srednjeveške književnosti in v slovenščino prevajal avtorje, kot so Dante, Petrarca, Camoes in Baudelaire – je bil najboljši človek na pravem mestu in v pravem času. S tem je postavil visok standard za nekarierne diplomate, a tudi za vse karijerne: pravi diplomat mora biti široko razgledan, uveljavljen doma in v tujini ter odprt, strpen, uglajen in zavzet, srčen sogovornik. To so odlike idealnega diplomata, o katerih piše klasik diplomatske teorije Harold Nicholson v svojem kulturnem delu *Diplomacija* (*Diplomacy*). Dodajmo še, da se iz Capudrovega dnevnika vidi (pa tudi sicer se ve), da gre za politika krščanskodemokratske provenience, a se avtor v nizanju diplomatskih spominov spretno vzdrži odvečnega politiziranja. Velik mojster žlahtne pisane besede.

Oglejmo si na nekaterih izbranih primerih, kaj nam avtor pove o svojem tedanjem delu in poslanstvu ter kaj vse je vpletal v nizanje dnevnih doživetij kakor tudi njihovo komentiranje, analiziranje in premišljevanje.

Avtor je odšel na svojo diplomatsko pot kot družinski človek zrelih let, s soprogo Majdo: »Vonj njenih las me pomiri, v tujino ne pojdem sam.« (str. 8). Odšel je v tujino, čeprav je državo sprejemnico zelo dobro poznal. A odšel ni sam. Tega se je zelo dobro zavedal in to je intimno tudi izjemno cenil. Tako le zapiše hvalnico svoji soprogi: »Gledam njen lepi profil, kjer plešejo odbleški vodne gladine, in sklenem, da ji bom nekoč povedal, da sem si želel prav takšno ženo.« (str. 56). Takrat sta se peljala s sprejema ob nizozemskem državnem prazniku. Zatorej si zapomnimo njegov diplomatski aksiom: »Diplomat je toliko bolj uspešen, kolikor bolj zna uravnotežiti svoje poklicno življenje z zasebnim.« – str. 82). Gotovo to ne velja samo za diplomate.

Njegova diplomatska ekipa ni bila velika, kar je bilo na začetku delovanja slovenske diplomacije pač splošna praksa: »Samo trije smo. Ni tajnice, ni šoferja (...).« (str. 9). Ko je predajal poverilna pisma francoskemu predsedniku Mitterrandu, je protokol dovoljeval, da ga spremljata največ dva sodelavca. In tako beremo naslednjo opazko veleposlanika, ki ima občutek za pretanjen humor: »Dva moja spremljevalca, najvišja po rangi, mi stopata za petami, – protokolistu zamolčim, da bo to kar vsa moja ambasada (...)« (str. 12).

In še prvi vtis s prvega pogovora v francoskem zunanjem ministrstvu, popularno poimenovanem Quai d'Orsay (slovenskega pa se je prijelo ime Mladika): »Kljub prislovični francoski ljubeznivosti, si ne more kaj, da me ne bi med vrsticami poučeval.« (str. 10). A ko se je razvedelo, kakšen poznavalec francoske kulture, svetovljanstva in manir je veleposlanik Capuder, takih situacij skorajda ni več bilo. Ravno zato mora biti vsak veleposlanik male države, kot je Slovenija, diplomatski prvokategornik. To ni misija nemogoče, to je izvedljivo. O tem govore številni primeri, čeprav se mediji, pa ne samo slovenski, raje naslanjajo ob diplomatskih povprečnežih in njihovih škandalih.

Vsak veleposlanik se po svojih močeh trudi vzpostaviti čimveč stikov na različnih, po možnosti najvišjih ravneh. Na nek način moraš izstopati, da si te zapomnijo. Diplomatski predstavniki različnih držav pri tem sodelujejo in

si pomagajo, tkejo se zavezništva in prijateljstva ter se krepijo obstoječa. Tako je bilo z enim od prvih Capudrovih medijskih nastopov: »Za nastop na TV pa se imam zahvaliti svojemu albanskemu kolegu, prav tako pisatelju, ki postaja v Parizu kar majhna zvezda. Mustafa Besnik, precej mlajši od mene, bil je pred leti na srečanju PEN na Bledu in ne more pozabiti, kako smo ga Slovenci v tistih svinčenih časih lepo sprejeli.« – str. 256).

Kljub vsemu pa na koncu dneva šteje le, koliko si uspel narediti za svojo državo. Zdravo tekmovanje in zdrav prestiž sta stalnica diplomatskega dela. V Parizu to niti malo ni lahko, ne sedaj ne tedaj, ob skoraj dvesto veleposlaništvih. Zato je bil veleposlanik Capuder sila zadovoljen, ko je dobil na večerjo v rezidenco ministra za evropske zadeve, sicer znanca od prej (kako pomembna podrobnost!): »Visoki spev naše rezidence, obisk ministra g. Lamassourja. Dobiti v Parizu na večerjo kakega francoskega ministra je zadevek najvišje vrste.« (str. 40). Kako tudi ne, saj so ob tolikšni množici veleposlanikov vsi oblegani, da je kaj.

Veleposlanik Capuder je v svojem pariškem obdobju seveda sodeloval z veleposlaniki držav, ki so izšle iz bivših jugoslovanskih republik. To je bilo razumljivo in tudi potrebno dejstvo. Vsaka nova država mora na nek način urediti vrsto vprašanj, ki se tičejo bivše skupne države in njenega nasledstva (npr. str. 91 in 230). Nekatera nasledstvena vprašanja še do danes niso rešena in se veleposlaniki s svojimi diplomatskimi ekipami še vedno ukvarjamo z njimi. Države pač drugače štejejo leta svoje odraslosti kot ljudje. Pri tem diplomati seveda pomagamo, a nismo odločilni.

Gre pa tudi za druge vrste vezi, ki se tkejo med diplomati. Npr. prvi makedonski veleposlanik v Franciji je bil dr. Luan Starova, izkušen diplomat in velik pisatelj, eden največjih, kar jih sodobna makedonska književnost premore (danes je podpredsednik njihove akademije znanosti in umetnosti, njegova knjiga *Čas koz* je leta 2019 izšla v slovenskem prevodu). Capudra in Starovo je povezovala ne samo meddržavna in osebna simpatija, ampak tudi dejstvo, da sta oba bila velika intelektualca in književnika. Naj tu dodam še osebno noto: s kolegom Starovo tudi sam prijateljujem v mojem makedonskem mandatu in sem mu posebej hvaležen za njegov predgovor k prevodu mojega roma o diplomaciji *Mavrica izza duše*, ki je izšel v Skopju spomladi 2019.

Capudrov dnevnik se bere, tako kot vsi dobri diplomatski spomini, tudi kot svojevrsten priročnik o diplomaciji. Iz njegove knjige se lahko o diplomaciji veliko nauči širša javnost, a tudi diplomati. Za vsakega diplomata je namreč pomembno, da ima v svoji kilometrini za sabo več različnih mandatov. To pa je dobro dopolnjevati z branjem diplomatske memoaristike, a tudi romanov. Slovenska literatura premore oboje. Tako je diplomat bolje pripravljen na različne, še posebej na zagatne situacije, s katerimi se srečuje v svoji karieri.

Kaj nam še avtor pove o diplomaciji? Da je to poklic. Ki ga pač moraš znati opravljati in se ga naučiti, če se vanj podaš. Da si v tem poklicu vedno v stiku z najvišjimi predstavniki države sprejemnice, v kateri službuješ. V pogovorih z njimi, v organiziranju meddržavnih obiskov, v prisotnosti na odmevnih dogodkih in s podobnimi aktivnostmi tkeš meddržavne odnose. A pri tem nisi politik, ampak kot veleposlanik izvajaš zunanjo politiko svoje države. Ter s svojim poročanjem seveda vplivaš na njeno oblikovanje.

Pri tem je simbolično in formalno najbolj slovesen dogodek tradicionalni vsakoletni sprejem ob državnem prazniku (ob tem Capuder še posebej čišla sprejem za Prešernov praznik – str. 186). Vsak veleposlanik, ne glede na državo, ga s svojo ekipo še posebej pazljivo pripravi. Za vse udeležence, običajno jih pride po več sto, je to sproščeno srečanje s pogovori, ob prigrizku in s pijačo, oboje pa mora predstaviti kulinarične in kulturne odlike dotične države. A za diplomatsko ekipo, ki skrbi za izvedbo dogodka in za dobro vzdušje, je to garaška zadeva (»Kdo bo vse prišel? Ali bo sploh kdo? Ali je belo vino prav ohlajeno? Ali ni teran prekisel? Ali so moji sodelavci prav razporejeni?« – str. 67). Treba je pozorno spremljati, kdo vse se je udeležil od najvišjih predstavnikov gostujoče države, kdo od predstavnikov slovenske skupnosti, diplomatov, medijev, kulturnikov, seveda gospodarstvenikov, pri tem pa imeti v mislih poročila, ki jih bo treba po sprejemu napisati v svoje zunanje ministrstvo (»Moji so dobili nalogo, da prešttevajo veleposlanike, večinoma so prišli iz srednje in vzhodne Evrope, a nekaj izjem je celo iz Afrike in srednje Amerike.« – str. 67). Ves čas je treba opazovati, se pogovarjati in poročati. Iz tega nastaja zunanja politika. Diplomatsko delo je kot tekoči trak: nikoli ga ne zmanjka, vedno moraš biti pozoren na dogajanje v gostujoči državi, si prizadevati za ugled in gospodarsko dobrobit svoje države in paziti, da se obnašaš

tako, da boš v ponos in korist svoje države. In še in še. Capuder zato zapiše: »Samote veleposlanik ne pozna.« (str. 19).

In kako ob vsem tem biti dober in uspešen v tem poklicu? Takole zapiše avtor po obisku v provansalski kartuziji: »Oče prior,« ga vprašam, potem, ko je prvi led prebit, »kako naj ambasador reši svojo dušo?« »Opravljajte svojo dolžnost, kakor najbolje veste in znate,« mi odgovori in me gleda z dobrodušnim nasmehom.« – str. 75). Kar pa ni vedno enostavno. Ob prvem obisku hčerke je bil veleposlanik Capuder do ušes v opravkih: »Ati se vneto ukvarja z letnim poročilom, pripravlja Prešernovo proslavo, hodi na Unesco, kjer je Slovenija zdaj postala bolj dejavna, spremlja politiko slovenskih dolgov v Franciji in terjatev nekdanje Jugoslavije, hodi okrog ministrstev, kjer se pripravlja obisk našega finančnega ministra, ter vseskozi nekomu piha na dušo. (...) Vse to v čast in slavo Slovenije!« (str. 183). Tudi priprava najpomembnejšega bilateralnega diplomatskega obiska gre v isti koš: »Nimam časa, da bi se mi tožilo po čemerkoli. Pričakal me je kup delovnih obveznosti, sprejemov in pošte. Na obzorju je največji oblak, ki lahko vsuje svoj tresk in dež na neko veleposlaništvo, to je obisk državnega predsednika.« (str. 100).

A vendar se vse začne in konča pri dobrih odnosih znotraj ekipe na veleposlaništvu. Ob njeni menjavi Capuder nekoliko sentimentalno zapiše naslednje misli: »Eden naših zadnjih kolegijev na veleposlaništvu. Nikdar več ne bomo skupaj v tej zasedbi. Jeseni začnem s popolnoma novo ekipo, le gospa D. mi ostane na konzularnih zadevah. In na financah. A to je steber, na katerem se da zidati naprej.« (str. 147).

Skratka, pokojni kolega veleposlanik in profesor dr. Andrej Capuder je s svojimi spomini ustvaril literarno mojstrovino. Nekaj podobnega je napisal prav tako pokojni angleški veleposlanik Brian Barder v svoji knjigi *Kaj delajo diplomati* (*What Diplomats Do*), čeprav gre v njegovem primeru za priročnik o diplomaciji (ki pa v osnovi izhaja iz avtorjevih osebnih izkušenj). Capudrov Pariški dnevnik se bere kot zanimivo, privlačno in sproščeno ter zelo odkrito pisanje. V njem se nam avtor razkriva kot uglajen, pretanjen in pronicljiv veleposlanik ter mojster pisane besede. A tudi kot velik intelektualc s poslušom za bistvo in za pomenljive podrobnosti, čeprav vsega, kar ve in opazi, ne zapiše. Nič zato.

Hkrati pa nam njegovi dnevniški zapiski prikažejo družinskega človeka, ki je rahločuten, nežen in ima izpričano rad svoje. In kot tak je velik domoljub. S tem pa je avtor že segel daleč čez zgolj rutinske diplomatske okvire svojih memoarov, kar je velika odlika njegovega besedila. Diplomati smo, navsezadnje, tudi ljudje iz mesa in kosti. Imamo svoje želje in hrepenenja, soočamo se z vzponi in s padci kot vsakdo, le da je naše delovno okolje drugačno in posebno ter še vedno do določene mere zakrito; tak je pač naš poklic. In se zato vse to manj vidi ali pa tudi sploh ne. A za pregovornimi diplomatskimi maskami in molčečnostjo tudi v nas bivajo osebe in živijo ljudje. Avtor je s tem naredil pogumno in pošteno potezo.

Končno, še dvoje misli. Prvič, njegove spomine naj prebere vsakdo, ki mu je mar naša država in njeni prebivalci. Sedaj smo del globalnega občestva in njegova knjiga je poučen priročnik pri razumevanju tega in za naše obnašanje v njem. In drugič, da bi bilo slednje izvedljivo, toplo priporočam založbi Družina, da posthumno, po dvajsetih letih, pripravi ponatis Capudrove uspešnice. Prepričan sem, da se bo znašla na marsikateri knjižni polici in jo vsekakor obogatila.

Essay on Black: *Mice Jankulovski* – *To Shine with Darkness*¹⁰³

SKOPJE, SEPTEMBER 2019

I met Mr. Mice Jankulovski, a man of different and various talents, upon my arrival to Skopje in September 2016 as the newly appointed Ambassador of Slovenia. I have to admit I've heard about him only once prior to this. But that was more than enough to intrigue in me a huge interest in his deeds. And in the person himself.

Decades ago it turned out that the world-famous Slovene painter Jože Ciuha who made his name in the second part of the 20th Century happened to become a close friend of mine. During my ambassador's years in Turkey, when I was also accredited to Azerbaijan, we organized a highly echoed exhibition of Jože and Peter, father and son, in the prestigious Heydar Aliyev Center in the very heart of Baku. So, it was more than normal to pay one of my last visits before departing for Skopje to Jože Ciuha. At the farewell moment, his wife Radmila advised me: "When you come to Skopje, be sure to make your first visit to Mice." I replied: "Mice who?" She made a point: "You'll see."

Now, after my three Macedonian years, I stand here in front of these huge dark paintings and I am amazed. I am breathless by this enormous, deep, uncovered and impressive darkness that radiates from all around. By a single fact what a person can do while exploring one and the only colour. The supreme colour? Dive into it and don't come back. Staying in black. Remaining black. Being black. Strange enough, I do not feel uncomfortable, chilly or otherwise suppressed. Strange, since evolution taught me the other way around. To run away from darkness into the hug of sunshine. Good day sunshine.

¹⁰³ Objavljeno v: Koneska, Kornelija (ur.). *Painting: form III*. Skopje: Osten, 2019. Str. 271–273

What is this, black colour? Where does it come from? Who made it? How to conceptualize it? Too many questions. Mice is searching for the heart of darkness in his quest to define the *divine* colour.

The year of 2019 is a magic one: Fifty years ago Armstrong landed on Moon, Woodstock shocked the world and the Beatles carved in stone The Ballad of John and Yoko. More than enough for a young man of fifteen to turn definitely to art and remain there. Since Mice and I are practically the same generation (him having the advantage of two years) I can easily imagine him singing together with the Carpenters I am on the Top of the World. He was absolutely right. As I was, doing the same. Early teenage is the best period for a person, for Homo Sapiens, to grasp those vibrations that stimulate artistic senses in you. The quest for creativity. In Mice's case fifty years primarily mean fifty gargantuan paintings of black. They are the result of his creative evolution, of a long, steady, patient accumulation of a big skill. Have a look at them, have a close look at them. You don't need to tell me what you see and witness, I will easily decode it in your eyes. It's for your eyes only, this incredible darkness that Mice managed to capture and let it free in his own way.

Mice has been researching colours one by one carefully and has managed to come across at least 645 of them. And even more, he included this whole myriad in one single painting. A phenomena of colours, going almost beyond comprehension. But even more: he reached the conclusion that black is a *magna* colour. Colour of all colours. Black as a composition of *ecce lux*. Fifty shades of black, one for each year. He is a magician. Like Carlos Santana.

Now, at this stage of his life, he knows: black colour has made him free. An ultimate creative stimulation. At the beginning there was dark colour. And Mice is her child. And he knows what to do with it. He is the black colour by itself. The final artistic destination, full of endless creativeness. He knows as well that black is the colour of immense creativity, being expressed as such primarily through paintings and poems. But there might be a dichotomy in these two aspects of blackness, although sharing the same shine. I would guess that paintings radiate joy, hope, a quest for search and feeling of being free. While poems most probably reflect pain. An intimate ache they bring to a surface. Sadness and despair. But all of them being born from darkness.

A man is born in darkness and dies into darkness (not only in loneliness, as Tolstoy remarked). This is the first, absolute, primary and definite axiom of life. As well as the last one.

Hence, black colour is universal, all encompassing. The colour of life. And of hope, optimism and longing. And of search. Which, of course, ends in death. In darkness.

Black is the colour of cosmos as well. Produced by the cosmos factory itself. Of the universe. Which is our biggest and only place we live in. Therefore we are children of the universe. In our lives, we try to research this cosmos, each from one's own point of view and each his/her own cosmos. Some only their intimate, small inner cosmos, which could be, anyway, big and endless as the extraterrestrial cosmos is, vast and borderless. But some do it the other way around. To reach to and at the end also across that vastness of the outer universe, to their inner cosmos and search there for its colours. And their own point and sense.

Since I met Mice in his mature years I do not know everything he has been through. And it is not important to know it or not. We have all been through things in our lives. But it is important to say that – when I encountered this unprecedented vastness of black – I knew that he is the Black Swan. Mature, shining and vibrating. Stay invisible, if you do not intend to shine. Mice made a choice to shine with an utmost darkness. An incredible selection.

During his life, before coming to this black phase, Mice has travelled a kaleidoscopic journey of diverse styles and genre. A multimedia artist and organizer. With his biennale of drawings, he made Skopje de facto a world capital. And of cartoon as well. Journey of a Gulliver. A person of a cosmic dimension.

Needless to say that Mice and I became close friends. Not only for the sake of Radmila and her advice but because we've recognized chemistry and discovered artistic creation in ourselves that binds us. This would not have happened without Radmila and her initial push. I would have for sure met Mice, but it would have been different. I am not sure I would have felt the Black Swan in the Man in Black in this case or not.

To repeat, one does not know who made the black colour. But we know, we can see, that Mice is uncovering it with his subtle talent of a great master.

Black colour is his Song of Songs, his Ode of Joy for life. His creation in the Universe. About a man's soul in that endless eternity. To be able to feel more self-assured and free. This is his *credo*.

There exists in Homo Sapiens an archaic and from predecessors inherited longing for universality. This was the drive of the unknown soul that made those fantastic drawings in the Altamira. It was behind each move of Leonardo and his genius. It stayed in the very essence of the species. It is my humble belief that Mice walks the same path. The Black Tulip.

Mice is a Voyager that brought us out of the Solar System with his black paintings. I would have loved that Jože and Radmila could have seen them (they both died a couple of years ago). But we will all meet in darkness where they are waiting for us.

Salute Mice, and thanks for being black. And, yes, Radmila, I do see now.

Zahtevna in dolga makedonska pot v zvezo Nato¹⁰⁴

SKOPJE, APRIL 2020

Makedonsko članstvo v zvezi Nato je doseženo. Trajalo je dolgo, ampak tukaj in zdaj je pomembno, da je cilj uresničen. To je knjiga, ki govori o tej poti in tem cilju. In ta knjiga pove praktično vse, kar je treba vedeti. Pove celo več, kot se običajno ve.

Slovenski pogled na monografijo o makedonski poti v zavezništvo je zaradi dolgoletnega, velikega in čvrstega slovensko-makedonskega prijateljstva, sodelovanja in podpore, koristen in pomemben. Državi sta prehodili podobno pot, vsaka s svojimi specifičnostmi, ter sta s članstvom veliko pridobili, prav tako pa sta v severnoatlantsko zavezništvo prinesli svoj prispevek. Glede na moje aktualno diplomatsko poslanstvo v Republiki Severni Makedoniji in dolgoletno povezanost z makedonsko družbo ter da sem tudi sam bil tesno vpet v slovensko pot v Nato, je ta pogled tudi osebno obarvan.

Izhodišče makedonske (in tudi slovenske, pa še marsikatere druge) poti v Nato je obdobje po koncu hladne vojne, te velike geopolitične spremembe pred tremi desetletji. Revolucija brez revolucije, kot se je konca hladne vojne in padca berlinskega zidu leta 1989 prijela všečna in pomenljiva publicistična oznaka, je dvesto let po povsem drugačni francoski revoluciji prinesla zgodovinsko priložnost za nacionalne osamosvojitve in širšo emancipacijo narodov srednje in jugovzhodne Evrope.

A to je tudi bila priložnost za zvezo Nato, da se s policy premislekom in odprtostjo okrepi, premisli svojo misijo in nadaljuje dotedanjo več kot polstoletno tradicijo najmočnejšega obrambno-vojaškega zavezništva v zgodovini

¹⁰⁴ Spremnna beseda h knjigi *Makedonija in NATO*, Sveto Stamenov in Trajan Gocevski, Skopje, 2002, str. 431–441.

človeštva. To ni bilo niti samoumevno niti lahko. Začetek devetdesetih let prejšnjega stoletja je bil namreč v precejšnji meri zaznamovan z nekaterimi javnimi pozivi k ukinitvi zavezništva, češ da je s tem, ko je propadla Sovjetska zveza, odšel tudi objekt Natovega delovanja – sovražnik na drugi strani železne zavese. In ravno zato je izjemno pomembna Natova dokazana sposobnost transformacije glede na nove zgodovinske, družbene in politične okoliščine po koncu hladne vojne. V osrčju te transformacije pa je koncept politike odprtih vrat in širitve zavezništva po koncu hladne vojne. In tu se je odprl prostor za makedonsko članstvo. In ta monografija jasno priča, kako je bil ta prostor pravočasno zaznan, razumljen in sprejet kot uresničljiv in uresničen izziv.

Monografija o makedonski poti v Nato v dveh knjigah nam pove veliko in je večplastna zgodba, ki bo ostala kot pričevalec uspeha, kot njegov kaži-pot in kot poznavalska, insajderska analiza.

Najprej, seveda, o tem, kako je tekla pot od leta 1992 pa do leta 2020, od prve javne opredelitve za članstvo do doseženega cilja. To je unikatna pot, ki je bila polna izzivov, zahtevnih nalog in velikih skušnjav ter njihovih premagovanj. Država je zmoгла obdržati vizijo, je operacionalizirati v konkreten program obrambne, vojaške in politične transformacije ter to tudi dokazati na ta način, da je bilo članstvo dosegljivo.

Zatem je to obsežno delo izstopajoč publicistični podvig. Avtorja, ugle-den novinar z dolgoletno in zavidljivo kilometrino ter stalnimi objavami, in prvi makedonski obrambni minister, velik strokovnjak in poznavalec področja z neprecenljivimi praktičnimi izkušnjami iz inicialnega obdobja makedonske obrambno-vojaške državotvorne poti, sta ustvarila projekt, ki sodi ob bok velikim podobnim projektom v državah s stoletno tradicijo na tem področju. Manira visoko razvite publicistične kulture, še posebej na temeljnih državotvornih področjih, je, da za velikimi dosežki ostanejo osebna pričevanja. Stamenov in Gocevski sta tu postavila zgled, in to ne njun prvi, kako se to dela.

Dodatno, monografija je nov dokaz dejstva, da je novinar Sveto Stamenov tipičen predstavnik visoke šole žurnalizma v najbolj žlahtnem pomenu besede. Z novinarskim kolegom sva si generacijsko toliko blizu, da lahko utemeljeno rečem, da se tudi v njegovem delu, pristopu in stilu jasno vidi, kar je dr.

France Vreg, nestor in ustanovitelj slovenskega in jugoslovanskega žurnalizma in komunikologije, pokojni redni profesor na ljubljanski fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo, postavil v temelje komunikologije, žurnalizma in novinarstva (kolega Stamenov je študiral novinarstvo v Beogradu, jaz malo pred njim v Ljubljani).

In s to monografijo Stamenov dodatno potrjuje svoje poznavanje širokega razpona tem. In ta razpon je svoji strokovnosti zelo raznolik: od serije monografij o Danici Ručigaj, prvi makedonski poetesi, ki je po očetu Slovenka (oče je bil častnik jugoslovanske kraljeve vojske, ki je pred devetdesetimi leti prišel iz Kranja službovat v Kumanovo) in ki je bila predhodnica evropske pesniške avantgarde, pa do monografij o obrambno-vojaškem fokusu na zvezo Nato. Iz tega vidimo, kako Stamenov po eni strani rahločutno razume liričnost človeškega bivanja in udejstvovanja, po drugi strani pa so mu povsem jasne družbene relacije in meddržavni odnosi ter vloga obrambnih sistemov in vojaštva v njih. Njegove monografije izpričujejo v praksi, kaj je to mehka moč (*soft power*) in kaj je trda moč (*hard power*) in kako pomembno je za ugled in vliv držav v sodobni mednarodni skupnosti, da znajo oboje povezovati in uporabljati.

Republika Severna Makedonija je postala trideseta članica severnoatlantskega zavezništva in ratifikacijski postopek je bil v njenem primeru med najkrajšimi. Zavezništvo pa je pred letom dni praznovalo sedemdesetletnico delovanja. To sta dve pomembni številki in prelomnici. Pričata o tem, kako je Nato obrambno-vojaška in politična zveza, ki je tudi po času delovanja unikum v človeški zgodovini. Obenem makedonsko članstvo, trideseto po vrsti, potrjuje vitalnost zavezništva in dokazuje vztrajnost, nepopustljivost in potencialne jubilejne članice. Treba je bilo zdržati, to je velika makedonska politična izkušnja, ki ji je treba izreči ravno tako veliko priznanje. To se mora jasno zapisati in to je treba vedeti in si zapomniti.

Kakor ima vsaka pot v Nato svoje posebnosti, obstaja tudi veliko podobnosti in vzporednic.

Slovenska in makedonska sta posebej obeleženi z izvedbo referendumov o članstvu v Natu (in v EU). To sta edini članici, ki sta izvedli referendum pred sprejemom v članstvo (izhodišče makedonskega je bila sprememba imena

države). Slovenski je bil prepričljiv (66% udeležencev je glasovalo za) in tudi makedonski bi bil ob podobnih pravilih igre. Analitiki pravijo, da tako velike podpore na referendumu oz. na volitvah v samostojni makedonski državi (več kot 600.000 glasov za oz. 36% udeležencev), ni bil deležen nihče, razen prvega predsednika Kira Gligorova. A ker pravila zahtevajo, da je referendumski rezultat veljaven, če za glasuje najmanj 40% volilnih upravičencev (tako visok prag je evropski unikum), se formalno gledano račun ni izšel. Ker pa je bil referendum posvetovalne narave, je potem Sobranje ocenilo, da je to vseeno dovolj visoka politična podpora za pozitivno odločitev. Pri tem je treba povedati, da bi bil referendum s takšnimi številkami v Sloveniji jasno v prid članstva v Natu.

In naj dodam še nekaj poudarkov iz moje osebne povezanosti s slovensko in z makedonsko zgodbo o Natu. V ključnem obdobju slovenskega včlanjevanja v Nato (2000–2004) sem bil državni sekretar za obrambno politiko na ministrstvu za obrambo. To je bila za mene kot kariernega diplomata neprecenljiva izkušnja: po eni strani, kar se tiče poznavanja zapletene zavezniške strukture in delovanja držav članic, ter po drugi strani zato, ker sem bil tesno vpet v proces reform in pogajanj z zavezništvom.

Takrat sem tudi imel več stikov z makedonskimi predstavniki, predvsem v pobudi SEDM (Southeast European Defence Ministerial) in v ženevskem DCAF (Geneva Center for Democratic Control of Armed Forces). Posebej mi je v spominu ostalo izredno zasedanje SEDM v Solunu spomladi 2001, kjer smo se pogovarjali o odzivu na oborožen konflikt v Makedoniji, ki je grozil z eskalacijo širših razmer. Na tistem zasedanju je bil prisoten tudi Donald Rumsfeld, ki je bil kot novi ameriški državni sekretar za obrambo na svoji prvi evropski turneji (v Solun je prispel direktno iz Azerbajdžana). Naše srečanje je bilo medijsko zelo odmevno in upam, da je pripomoglo k temu, da je Vlado Bučkovski, tedanji makedonski obrambni minister, z izraženo podporo dobil dodatno moč za zelo težke odločitve, ki jih je moral sprejemati.

Moj veleposlaniški mandat v Republiki Severni Makedoniji je časovno sovpadel s ključnim obdobjem njenega vstopanja v Nato. Tako sem imel nepopovljivo priložnost, da sem svoje znanje in izkušnje prenašal v makedonsko javnost ter v politične in obrambne strukture. Kar sem se naučil kot državni

sekretar na obrambnem ministrstvu države kandidatke, ki je postala članica, sem potem kot veleposlanik prijateljske države članice posredoval makedonskim kolegom. Neponovljiva, enkratna izkušnja, ki je dodatno unikatno obarvana z dejstvom, da sem v času bivše skupne države služil vojaški rok v Štipu.

Slovenski prispevek na makedonski poti v Nato še posebej obeležuje dvoje dejstev. Trije slovenski častniki so vodili Natovo povezovalno pisarno v Skopju: pred desetletjem brigadir David Humar, potem kapetan bojne ladje Gorazd Bartol kot predzadnji in kot zadnji polkovnik Zoran Jankovič. Obenem je bilo slovensko veleposlaništvo v Skopju dvakrat Natova kontaktna točka, drugič kot zadnje sploh v mojem času.

Ob zaključku mojega prispevka čestitam obema avtorjema za njuno monumentalno delo in vsem, ki so pripomogli k izpolnitvi makedonskega članstva v zvezi Nato.

Od ljubljanskega kongresa 1821 do drugega predsedovanja EU 2021¹⁰⁵

SKOPJE, JULIJA 2020

Diplomacija je vstopila v slovenstvo približno sočasno s pojavom prvih knjig v slovenskem jeziku, to je v sredini 16. stoletja. Minilo je štiristoštrideset let, preden sta oba temelja vsake države tudi v našem primeru prerasla v državo slovenskega naroda. V njeno bit sta tako položena jezik, in preko njega kultura, ter diplomacija kot dva ključna vidika državnosti.

Prvi slovenski diplomat Žiga Herberstein (1486–1566) je leta 1549 objavil svojo znamenito knjigo *Moskovski zapiski*, dve leti zatem pa je Primož Trubar objavil prvi slovenski knjigi *Abecednik* in *Katekizem*. Herberstein v uvodu k svoji knjigi, ki jo je napisal v latinščini in pozneje prevedel v nemščino, pravi, da mu je znanje slovenščine omogočilo, da se je lažje naučil ruščine in s tem bolje razumel razmere in odnose v carski Rusiji. Eden najbolj znanih evropskih diplomatov tistega časa je govoril slovensko in je bil naših korenin.

Slovenska zemlja je dala v poznejših stoletjih kar nekaj pomembnih avstroogrskih diplomatov, nekaj pa jih je delovalo tudi v francoski diplomaciji. Med njimi zagotovo izstopa Jožef Švegel z Bleda, ki je bil kot svetovalec avstroogrškega zunanjega ministra Andrassyja udeleženec berlinskega kongresa 1878. Švegel je bil edini Slovenec, ki je dotedaj igral tako vidno in pomembno vlogo na srečanjih evropskih vladarjev. V nadaljevanju teh ugotovitev pa je treba dodati še poudarek, da so naši kraji dali ne samo vrsto diplomatov, ampak so tudi prispevali k evropski diplomatski zgodovini skozi pomembne diplomatske dogodke.

¹⁰⁵ Objavljeno v: *Mohorjev koledar za leto 2021*, str. 51–55.

V diplomatski zgodovini velja dunajski kongres leta 1815, ki je prvi v veliki seriji srečevanj evropskih vladarjev, za pomembno prelomnico v urejanju političnih razmerij v Evropi. In samo šest let pozneje je sledil kongres v Ljubljani, ki je tedaj uradno nosila nemško ime Laibach.

Ljubljanski kongres ima pomembno mesto v slovenski zgodovini, a obenem bi lahko tudi rekli, da premalo poznano. Kongres je pomenil zasedanje Svete alianse, ki je trajalo od začetka januarja do sredine maja leta 1821 (10.01.–22.05.1821), godilo pa se je, kot rečeno, šest let po dunajskem kongresu. Sveto zvezo (oz. alianso) so sestavljale vodilne evropske fevdalne države, in sicer Rusija, Prusija, Avstrija, Velika Britanija in Francija (pod vladavino burbonske dinastije). Te so imele za cilj obdržati fevdalno družbeno ureditev, ki jo je s svojimi liberalnimi vrednotami (bratstvo, enakost, svoboda) ogrozila francoska revolucija in Napoleonov osvajalski pohod po Evropi. Po njegovem porazu so si te države v seriji kongresov prizadevale za ohranitev starega režima, kakor so se dogovorile na dunajskem kongresu.

Ljubljanskega kongresa so se udeležili predstavniki desetih evropskih držav: poleg gostiteljice Avstrije še Rusija, Velika Britanija, Francija, Prusija, Vatikan ter Neapeljsko kraljestvo, Piemont, Toskana in Modena (do združitve Italije je prišlo štirideset let pozneje, zato so v evropski politiki delovale različne manjše italijanske države). Kongres je predstavljal vrh avstrijskega vpliva v evropski politiki, ki je trajal do marčne revolucije 1848, in knez Metternich je bil, tako kot na dunajskem kongresu, ključna osebnost in oblikovalec vseh odločitev, pa tudi številnih dogajanj v ozadju. Lahko rečemo, da mu nič ni ušlo in da je bil prisoten vsepovsod.

Kongres se je sestel zaradi liberalnih nemirov v neapeljskem kraljestvu, udeleženci pa so pooblastili Avstrijo, da v njihovem imenu intervenira in vojaško zatire tamkajšnjo revolucijo. Med zasedanjem evropskih vladarjev v Ljubljani je prišlo še do revolucije v Piemontu, kjer je Avstrija tudi vojaško posredovala, prav tako s pooblastilom kongresa. V tistem času je prišlo še do protiturške vstaje v Moldaviji in Vlaški (oboje je bil neke vrste uvod v vojno za grško neodvisnost). To dogajanje je na kongresu ostro obsodil ruski car. Že ta bežen pregled političnega dogajanja nam pove, da so imeli evropski vladarji v Ljubljani veliko dela; evropska politika je bila vedno zelo živahna in razburljiva, diplomatom pa zato nikoli ni zmanjkalo dela.

Ljubljana je bila za prizorišče kongresa izbrana zaradi bližine Italije, saj so se na njene dežele praktično nanašale najpomembnejše teme, o katerih je razpravljal in odločal kongres. Slovenska deželna politika v njegovo delo ni bila vključena, kar za tedanje čase in nivo razprav niti ni bilo nič neobičajnega. Vendar pa je mesto živelo s kongresom skoraj pol leta (mimogrede, tudi predsedovanja EU trajajo pol leta – politika ima rada tradicijo, preizkušeno se vedno obnese). Mesto so obnovili, polepšali in pripravili za živahno družabno življenje, v katerem so bili glavni udeleženci sami vrhovi evropske politike, med njimi dva cesarja in avstrijski knez. Vsepovsod je bilo polno blišča in elitnih druženj, pa tudi napuha in nečimrnosti. Vrstili so se diplomatski sprejemi, vsakdo je hotel biti v družbi evropskih pomembnejšev, že samo srečanje s kom od njih, kaj šele druženje, je bilo stvar velikega prestiža. Skratka, Ljubljana je bila tisti čas zapisana na evropski zemljevid kot diplomatsko središče stare celine. Naši kraji niso pozneje česa takega več doživeli do preloma tisočletja.

O kongresu še danes obstajajo nekatera pomembna, ne samo simbolna pričevanja. Ljubljana ima *Kongresni trg* (ki je bil prej Kapucinski trg, pozneje pa nekaj časa Trg revolucije in Trg osvoboditve). Tu je tudi *Cesta dveh cesarjev* v Mestnem logu (kongresni paviljon, ki je bil postavljen za cesarja Franca I., je obnovljen) in gostilna *Pri ruskem carju* na Ježici (kjer naj bi postal ruski car Aleksander I., ki je v Ljubljano pripotoval prek Črnuč), v njeni bližini sta mednarodna osnovna šola in vrtec. Na tedanje vzdušje v monarhiji posebej spominja izjava avstrijskega cesarja, ki je profesorjem ljubljanskega liceja, gimnazije in normalke toplo položil na srce, da naj vestno vzgajajo pridne državljane, saj učenjakov ne potrebuje. Vidimo, da svobodomiselnemu geniju Prešernu, ki je tisto leto odšel na Dunaj nadaljevati študij prava, po malem pa je že tudi pisal pesmi, nikakor ni moglo biti lahko.

Na kongres še danes zelo poučno spominja Tavčarjev roman *Izza kongresa*, v katerem je pristno upodobil vzdušje, dogajanje in zakulisne spletke v Ljubljani, vpletel pa je tudi ljubezensko romanco med domačo bogataško gospodično in Meterrnichom. Tudi Mira Mihelič se v svojem romanu *Cesta dveh cesarjev* posveča kongresnemu dogajanju v stilu mojstrske pripovedovalke velikih zgodovinskih tem. Nenazadnje, ljubljanski deželni uradnik

Henrik Costa je pisal dnevnik o kongresu, prav tako pa tudi zagrebški škof Maksimilijan Vrhovec. Vsekakor manj zavzeto pa lahko ugotovimo, da ljubljanski kongres žal ni navdihnil nobenega slovenskega umetnika, da bi mu posvetil kakšno umetniško risbo, sliko, grafiko; karkoli. Škoda.

Po koncu prve svetovne vojne in razpadu monarhije najdemo nekaj Slovencev – diplomatov v sekretariatu Društva narodov, svoje pa so številni prispevali v jugoslovansko diplomacijo, tako prve kot druge Jugoslavije. Vendar so le redki med njimi igrali pomembnejšo vlogo. Vsekakor je treba navesti polkovnika Vladimirja Vauhnik, ki je bil vojaški ataše Kraljevine Jugoslavije v Berlinu v letih 1938–41. Vauhnik je s svojim delom ter poslušom za dogajanje in diplomatske nianse prišel do Hitlerjevih odločitev o napadih na Dansko, Norveško, Belgijo, Francijo, Poljsko, Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo. Omeniti je še treba Aleša Beblerja, ki je bil v letih 1954–55 jugoslovanski veleposlanik pri OZN v New Yorku. Takrat je bila Jugoslavija nestalna članica varnostnega sveta in Bebler je bil prvi Slovenec, ki je predsedoval varnostnemu svetu. Drugi je bil skoraj pol stoletja pozneje Danilo Türk, ko je bila Slovenija v letih 1998–1999 nestalna članica varnostnega sveta OZN. Res pomembno vlogo pa so Slovenci – diplomati odigrali v tajnih diplomatskih pogajanjih za sklenitev dogovora o zahodni jugoslovanski meji, torej dejansko meji Slovenije z Italijo. Osimski sporazumi so še danes temelj slovensko–italijanske meje.

V začetku sedemdesetih let prejšnjega stoletja se Sloveniji oz. Ljubljani za las izmuzne uresničitev ideje, da bi pri nas imela sedež Organizacija združenih narodov za industrijski razvoj (UNIDO). Razlog je seveda bil nasprotovanje beograjskih krogov. UNIDO ima sedež na Dunaju, tam pa je potem tudi zrasel drugi evropski OZN center (zraven prvega, ki je v Ženevi).

Slovenijo pa na svetovni diplomatski zemljevid postavi prvo srečanje med ameriškim predsednikom Bushem mlajšim in ruskim predsednikom Putinom poleti 2001 na Brdu pri Kranju (neke vrste spontani uvod v odločitev za kraj srečanja je gotovo bil obisk predsednika Clintona v Sloveniji poleti 1999). Kot vemo, je bila v času hladne vojne ta vloga več ali manj rezervirana za Islandijo, ki je bila prizorišče vrste takšnih vrhunskih srečanj. Po članstvu v EU in Natu leta 2004 Slovenija zasveti na diplomatskem prizorišču s predsedovanjem Organizaciji za varnost in sodelovanje v Evropi leta 2005, zenit

pa doseže s prvim predsedovanjem Evropski uniji v prvi polovici leta 2008. Do sklepa o tem, da bo Slovenija kot prva nova članica predsedovala Svetu EU, so pripeljali trije razlogi: pobuda bruseljskih krogov, slovenska zunanje-politična in diplomatska ambicioznost ter dokazan potencial za ustvarjanje velikih mednarodnih zgodb.

Tako je Slovenija še pred svojo polnoletnostjo predsedovala EU, kar je izjemno pomemben politični dosežek in diplomatski podvig.

Predsedovanje je poseben instrument, s katerim EU zagotavlja, da so nje-ne države članice ves čas aktivno vključene v oblikovanje evropskih politik na številnih področjih in da do tega čutijo širšo odgovornost. Predsedovanje poteka tako, da tri države (t.im. trio) skupaj v osemnajstmesečnem obdobju (vsaka po pol leta) skrbijo za potek procesov, s katerimi EU oblikuje politiko na konkretnem področju. To po eni strani pomeni, da tri države prevzamejo v oblikovanje in izvajanje tisto, kar je že na programu in se obravnava v različnih organih in na različnih ravneh, po drugi strani pa vsaka država k temu doda nekaj svojih prednostnih nalog. Te naloge oz. prioritete pa države, ki so v istem triu, med sabo uskladijo. Tako morajo države skrbeti za nadaljevanje obravnavanja posameznih, prej določenih tem, obenem pa k temu prispevajo svoje.

Slovenija je s prvim predsedovanjem postala del naslednjega tria: Nemčija (predsedovala prvo polovico leta 2007), Portugalska (druga polovica leta 2007) in Slovenija (prva polovica 2008). Naslednji trio je Francija (predsedovala drugo polovico leta 2008), Češka (prva polovica 2009) in Španija (druga polovica 2009). Razpored držav je za Slovenijo zelo ugoden. Nemčija in Francija sta ustanovni članici EU in tudi najbolj vplivni, še posebej sedaj, po odhodu Velike Britanije iz EU. Slovenija ima z obema sklenjeno strateško partnerstvo (leta 2011), Nemčija pa je naša največja zunanjetrgovinska partnerica (z investicijami vred približno 11 milijard evrov). S to državo oz. z germanskim svetom nas družijo tisočletna skupna zgodovina in do precejšnje mere podobna mentaliteta in življenjski stil. Francija je med petimi največjimi slovenskimi zunanjetrgovinskimi partnericami, slovenske dežele so bile v času ilirskih provinc (1809–1814) sestavni del francoskega imperija, Ljubljana pa njihovo glavno mesto.

Kot zadnja v svojem triu Slovenija preda vajeti evropske politike Franciji, ki je prva v naslednjem. To je bilo med drugim simbolno obeleženo tako, da sta Slovenija in Francija organizirali v Ljubljani skupno neformalno zasedanje direktorjev diplomatskih arhivov držav članic EU. Prvi dan skupnega zasedanja je bil izveden na zadnji dan našega predsedovanja (30.06.2008) in drugi dan zasedanja (01.07.2008) na prvi dan francoskega predsedovanja. Nihče prej še ni organiziral česa podobnega.

V novejšem času je predsedovanje doživelo pomembno spremembo po letu 2009, ko je bila sprejeta Lizbonska pogodba. Ta je EU dala enovito pravno podlago in uvedla funkcijo stalnega predsednika evropskega sveta ter tudi t.im. evropskega zunanjega ministra, ki vodi evropsko diplomacijo (uradno Evropska služba za zunanje zadeve, ustanovljena na osnovi Lizbonske pogodbe). Pred sprejetjem Lizbonske pogodbe je v času predsedovanja predsednik vlade predsedujoče države vodil evropski svet, zunanji minister pa svet za zunanje zadeve. Od tedaj dalje predsedujoča država tega več ne vodi, temveč le sodeluje.

Prvo slovensko predsedovanje EU je bilo brezhibno izpeljano, tako po vsebinski kot tudi po organizacijski plati. Vrsta visokih predstavnikov tistih držav članic, ki spadajo v prvo petnajsterico (leta 1995 se je EU s prvo širitvijo po koncu hladne vojne z novimi članicami Avstrijo, Finsko in Švedsko povečala na petnajst držav), je komentirala, da je Slovenija z opravljenim predsedovanjem postala šestnajsta članica – torej najboljša med novo deseterico, sprejeto leta 2004.

V politično–diplomatskem smislu je Slovenija kot predsedujoča med drugim organizirala in vodila vrhunska srečanja EU z ZDA, Rusijo, Japonsko in latinskoameriškimi ter karibskimi državami, zraven pa še izpeljala dve sila zahtevni temi. Februarja 2008 je kosovski parlament sprejel deklaracijo o samostojnosti in neodvisnosti, kar je bilo sicer pričakovano, vendar ne tako hitro. Slovenija je na evropskem diplomatskem parketu pokazala veliko spretnosti, da je bila vroča politična tema nekako sprejeta brez večjih pretresov. In konec junija, tik pred zaključkom predsedovanja, je Sloveniji po dolgih in zahtevnih pogajanjih uspelo doseči soglasje vseh držav članic za podaljšanje veljavnosti sporazuma o partnerstvu in sodelovanju z Rusko federacijo.

Predsedovanje je bilo tako vrh v nizu večletnih odmevnih mednarodnih slovenskih dosežkov, ki so Slovenijo postavili za zgled demokratične in diplomatsko usposobljene države.

Predsedovanje leta 2008 je bilo prvo, ki ga je opravila katerakoli nova članica EU. Od tedaj dalje se vrstni red predsedovanj določa matematično, glede na število članic in kroženje. Tako je Sloveniji pripadlo naslednje, tj. drugo predsedovanje v drugi polovici leta 2021, dvesto let po zasedanju ljubljanskega kongresa. To je seveda naključje, a na simbolni ravni vsekakor zelo pomembno.

Drugo slovensko predsedovanje, a tudi delo celotnega tria, poteka v povsem enkratnih zgodovinskih okoliščinah. Svet je zajela in pretresla ter spremenila pandemija korona virusa. Zato je ključna tema osemnajstmesečnega obdobja celovita obnova evropskega gospodarstva ter ponovna vzpostavitev in poglobitev enotnega trga. To pa hkrati predpostavlja zavzemanje za podnebno nevtralnno oz. zeleno Evropo, ki bo temeljila na digitalni preobrazbi. Kriza je pokazala, kako pomembni so digitalni sistemi in njihova vsestranska dostopnost za vsakodnevno življenje. Skupaj z zavzemanjem za enakost in kulturno raznolikost, zaščito evropskih državljanov in svoboščin bo tako Evropa lahko še naprej kontinent z največjim enotnim skupnim trgom in z najvišjim življenjskim standardom na svetu.

Drugo slovensko predsedovanje ponuja tudi nekaj zelo posebnih in redkih zanimivosti. Nemška kanclerka Angela Merkel in slovenski predsednik vlade Janez Janša sta oba drugič predsedujoča. Takega naključja pri predsedovanju EU še ni bilo, sploh če upoštevamo, da je med obema predsedovanjema minilo dvanajst let. Ob tem je Merklova sedaj četrtič kanclerka (zapored), Janša pa tretjič. Oba državnika sta prav tako odraščala v istem političnem sistemu. Merklova je naredila kariero kot doktorica fizike, Janša je s svojim aktivizmom, ki se je najbolje pokazal skozi proces proti četverici leta 1988, in kot prvi slovenski obrambni minister ključno prispeval k demontaži tistega sistema. V evropski politiki v bistvu ni takih naključij in primerov. Slovenija prinaša s sabo veliko posebnosti, ki so premalo poznane in predstavljane, čeprav imajo veliko simbolno in praktično težo.

Naše prvo predsedovanje EU je bilo ognjeni krst nove članice v visoki evropski politiki, ki smo ga prestali brez pripomb. Bilo je zahtevno in v političnem smislu ni manjkalo izzivov. Med prednostnimi nalogami je bil Zahodni Balkan

in njegova evropska perspektiva. Kot vemo, je Zahodni Balkan in njegova evropska perspektiva ponovno slovenska prioriteta drugega predsedovanja. Obakrat torej Zahodni Balkan med prioriteta in obakrat aktivna vloga Slovenije pri tem. Vidimo tudi, da je obakrat vprašanje Kosova v ospredju. Leta 2008 najprej neodvisnost, sedaj pa dialog Beograd – Priština o ureditvi odnosov med dvema državama. Slovenija ima ponovno pomembno vlogo pri urejanju političnih odnosov, ki so dediščina bivše skupne države. Z zavzetim, taktim in diplomatsko pogumnim ter skrbnim pristopom bo tokrat lahko ta dediščina zaključena.

Dvesto let, ki minevajo od ljubljanskega kongresa do drugega predsedovanja Slovenije Svetu EU, obeležuje obdobje, v katerem je slovenstvo dozorelo iz pretežno podeželskega ljudstva v habsburški monarhiji v samostojno, svobodno in suvereno nacijo, ki ima svojo državo. Prehodili smo dolgo pot od časa, ko smo bili prizorišče diplomatskega dogodka evropskega formata, do drugega predsedovanja EU, kjer soustvarjamo evropsko politiko. Nismo več samo prizorišče in opazovalec, pa tudi ne več samo dober organizator, ampak politični dejavnik. Slovenija je sooblikovalec evropskih in svetovnih vsebin ter zagotavljanja delovanja evropske politike. S tem kažemo poznavanje, razumevanje in obvladovanje procesov in vsebin. To je zgodovinski dosežek naroda, ki je bil pred stoletjem, med prvo svetovno vojno, dejansko na robu obstanka.

To je tudi pot, skozi katero se kaže nastanek in zorenje slovenske misli in njenih potencialov, da je lahko vstopila in je vpeta v širše mednarodne tokove, projekte in procese, da je svetovljanska. To je pot od Prešernove Zdravljice do že drugega predsedovanja EU, tik pred katerim bo Slovenija praznovala trideseto obletnico neodvisnosti in samostojnosti. Diplomacija dela na dolgi rok, eden njenih glavnih instrumentov pri tem pa je gotovo diplomatska potrpežljivost in vztrajnost.

Zato je potrebno na koncu še posebej poudariti, kako sta v zibelko slovenstva položena slovenski jezik in diplomacija. Slovenska država temelji na obojem in izhaja iz obojega. Dobro je, da se tega jasno zavedamo, tako v političnem razmišljanju in delovanju kot tudi v vsakdanjem življenju. Slovenstvo ima tradicijo in je trdoživo. In Slovenija je v mednarodni skupnosti cenjena ter zanesljiva država. To je nesluten dosežek, če ga merimo skozi prizmo minulih dveh stoletij.

Miha Remec (1928–2020): *V tkanju časa, v parku človeških usod*¹⁰⁶

LJUBLJANA, AVGUSTA 2020

Miha Remec, največji slovenski pisatelj znanstvene fantastike, je tiho in za vedno odšel na svojem ljubljanskem domu ob samem koncu letošnjega poletja.

V svoji dolgoletni karieri je bil marsikaj, predvsem pa dvoje: izstopajoč, a neviden novinar v nočni redakciji Dela in pisec znanstvene fantastike. Slednje je bilo njegova vokacija, njegova opredelitev, in to ga je zaznamovalo v odločilni in ključni meri. Zato je tudi prav, da zadnji spomin nanj obudi, kar je počel, dosegel in ustvaril mag slovenske *ZF*. Dejstvo, da ta memento prihaja šele proti sredini jeseni in da je pisan v pretežnem sedanjiku, ne spremeni ničesar: Miha je namreč bil vrhunski *časoslovec* in čas je bil zanj najbolj samoumevno relativna kategorija, gotovo magična in morda celo nedoumljiva. Vsekakor pa nekaj, kar je polno navdiha, osupljivosti in *brezbežnosti*.

O njegovi veličini v majhnem, a nikakor ne nepomembnem prostoru in času slovenske *ZF* nazorno pričajo že zelo splošna dejstva: v dobrih šestih desetletjih ustvarjanja je na knjižno polico postavil kakšnih dvajset knjig v njemu najljubšem žanru. Naštejmo najprej njegove romane (kronološko): *Votlina* (1977), *Prepoznavanje* (1980), *Iksion* (1981), *Mana* (1985), *Lovec* (1987), *Nečista hči* (1987), *Zelena zaveza* (1989), *Zapiski odposlanca zemlje* (1991),

¹⁰⁶ Objavljeno na: <http://www.miha.remec.si/clanki/miha-remec-1928-2020-v-tkanju-casa-v-parku-cloveskih-usod.html>. Kmalu po moji vrnitvi v Ljubljano po zaključku makedonskega veleposlaniškega mandata, še preden sem se uspel oglastiti pri njem, me je doletela novica, da je Miha za vedno odšel. Tako se je končalo najino, skoraj tridesetletno prijateljstvo in plodno ter za mene še posebej dragoceno sodelovanje. Nekrolog je nastal v naslednjih dneh, napisan na dušek. Na Mihovi spletni strani ga je posthumno objavil njegov sin Matija.

Iksia (2001), *Iks* (2006), *Ostrostrelka* (2008), *Mitrejin koder* (2011), *Trapanske kronografije* (2018), *Klonski greh* (2018), *Pajčevina časa* (2018) in *Petovionsko razgrešenje* (2018). Slednji trije romani predstavljajo njegovo drugo trilogijo, posvečeno Ptuju (Ptujška trilogija), prvo pa sestavljajo romani *Iksion*, *Iksia* in *Iks* (napisani v razmaku dobrih treh desetletij). Njegove kratke zgodbe so izšle v dveh zbirkah, in sicer *Astralni svetilniki* (1993) in *Žar ptica* (2013), ki je izšla tudi v srbskem prevodu, posebej pa je izšla *Kodeljica v vesolju* (1987). Roman *Nečista hči* je izšel v angleščini z naslovom *The Barrens* (2018), kar nekaj pa jih je ponatisnjenih.

K temu dodajmo še serijo del, ki zaznamujejo njegov opus v širšem literarnem smislu: *Pravljica o srečnem kovaču* (1938, podlistek v *Mladem Slovencu*), *Pripovedke iz Zmajskega gradu* (1952), *Kamen resnice* (1959), *Sončni obrat* (1969), *Smrt v Kurentiji* (1977), *Veliki voz* (1984, napisan 1952) ter uprizorjena dramska besedila *Mrtvi kurent* (1959), *Srečni zmaji* (1963, ZF) in *Delavnica oblakov* (1966), zaradi katere pa posledično ostanejo neuprizorjeni *Kres ob Savici* (1969), *Priklicevanje Nebov* (1973) in *Kuga plastionska* (1975, ZF) ter ZF filmski scenariji *Odpoklic iz orbite*, *Izginjajoča Mana* in *Na robu Sonca*.

In potem so tu še tri njegove pesniške zbirke: *Otožne rože* (2009), *Pogrešanja* (2012) in *Strune/Strings* (2014). Vse izpričujejo rahločutno liriko, ki samoumevno domuje v širših mavričnih odtenkih ustvarjalnega opusa gurma Remca, ki tudi v najbolj črnih globinah žanra izpričuje primesi tenkočutnega, nežnega občutenja.

Za kronološkim pregledom, ki ne more biti v celoti dojet, če je linearen, čeprav je zaradi naštevanja pač takšen, sledi še tematski pogled. V njegovem osrčju pa je Remec mojster antiutopije.

To je ključna in splošna značilnost njegovega pisanja. Obenem je to področje, ki ga analizira, secira in razgalja, v samem njegovem središču pa je človek s svojimi stiskami, zagatami, brezizhodnostjo in iskanjem. Z gotovostjo lahko poudarimo, da je to samo bistvo ZF kot žanra, v katerem domuje slovenski bard. To uprizarjanje je seveda obdano s temeljnimi žanrovskimi parametri, kot so čas, prostor, materija in znanost. Pri Remcu izstopata dve značilnosti: *erotika* kot jasna in neposredna kritična refleksija človekove brezizhodnosti in posledično iskanje rešitve ter uporabljanje novih besed. Remčevi

neologizmi pa so že kar žanrovska tipičnost in so vredni samostojne poglobljene študije. Nenazadnje, k vsemu sodi tudi precej prisoten okvir postkatastrofičnosti. Remčevi junaki iščejo izhod in rešitev pred verjetno katastrofo, najmanj v enaki meri pa so postavljeni v obdobje življenja po katastrofi. Ponovno pomemben element antiutopije.

Prav tako lahko tudi mirno zapišemo, da je Miha Remec tipičen predstavnik generacije klasikov *ZF*. To pomeni, da je v družbi avtorjev, kot so Arthur C. Clarke, Isaac Asimov, Ray Bradbury, Philip K. Dick, Robert A. Heinlein, Clifford D. Simak, Robert Sheckley, Frank Herbert, Ursula K. Le Guin in Stanislaw Lem. V žanrovskem smislu pa suvereno nadaljuje rdečo nit, ki so jo zastavili Jevgenij Zamjatin, George Orwell in Aldous Huxley, medtem ko mu v slovenskem jezikovnem prostoru izbrano družbo delajo predvsem Ivan Tavčar, Damir Feigel, Vid Pečjak in Franjo Puncer pa tudi Edo Rodošek. Remec je klasik, ker zastavlja smeri in krepi žlahtno bistvo žanra. Nekateri od naštetih klasikov so že pokojni, nekateri so praktično nehali pisati, a on je s svojim opusom potegnil klasično *ZF* prepričljivo v 21. stoletje. In potem tudi odšel v družbo *netukajšnjikov*.

Dodatno moramo vedeti, da je treba tematsko izhodišče Remčevega *ZF* opusa poiskati v dveh njegovih zgodnjih *sočasovnih* delih. Prvič, *Smrt v kurentiji* (1977) je mojstrsko prizorišče osebnih stisk kurenta, ki je ujet v oklep, v opravo, v masko, ki je za zunanji svet in opazovalce ter občudovalce predvsem statusni znak in simbol, Remčev kurent pa je v njej ujet, je ujetnik, v brezizhodni in trpeči stiski. Drugič, *Votlina* (1977) postavlja to in tako stisko v jasen okvir žanra in je kultno delo slovenske *ZF*. Je aksiom in orientir, biblija in katekizem. Je, kot so Prešernove Poezije. V njem Remec zastavi temeljne vidike žanra in svojega njegovega upodabljanja ter razumevanja. Kombinacija obeh pogledov je osrčje njegove izpovednosti in po tem je Remec čisti *ZF* avtor. Čist kot gravitacija, temeljni zakon in princip absolutnega univerzuma. Klasik.

In potem sta tu še obe trilogiji. Asimov, Clarke in Herbert so avtorji najbolj znanih trilogij oziroma že kar romaniziranih *ZF* sag. Remec jim z obehma svojima stoji z ramo ob rami. To pomeni, da je skupaj z njimi tematsko, konceptualno, stilsko in tudi narativno-dramaturško na *ZF* Parnasu.

Neznančeva, neznana, neznanska, nepoznana, vseznanska, uni-iks trilogija (Iksion, Iksia in Iks) je podoba poti, iskanja, vračanja, nevrnitve in vseprisotnosti, izgubljene in nedorečene, nezaključene. Polne samote, iskanja, srhljivosti, slepila, ironije in tiranije; zapiranja, izolacije, tujstva in odtujenosti Homo Sapiensa. To je celovit in zaokrožen, na novo ustvarjen futurističen svet, podprt z vsezmožno kompjuterizacijo. Iksovske usode in iksovska pot, skratka. Napisana v razponu treh in pol zemeljskih desetletij ter razpeta v tri nemerljive in praktično nerazumljive časovne parametre. Miha je pač bil tudi *vesoljeplovec*, saj je s trilogijo segel praktično do konca kozmosa in skozi čas ter nazaj.

Ptujska trilogija pa je vseeno svojevrsten *unikum*. Apoteoza rojstnim krajem, nepoznanemu in nespoznanemu središču (njegovega) vesolja. Prava, čista *ZF* je vedno odsev, je samosvoja in neukrotljiva refleksija (avtorjeve) stvarnosti v času prostoru.

Prvi del je dodelan, izpiljen in pretanjen Mitrejin koder. Drugi del je eksperimentalno okrepljen z naraščajočimi elementi pesnjenja, kjer Remca izvirno dopolnjuje do takrat njemu neznana in nikoli videna soavtorica, Aleksandra Jelušič, ki je v nekem smislu celo njegov *alter ego*. Tretji del pa je, prav tako izpisan v enakem sinergičnem soavtorstvu, pretanjeno vsemirsko prehanje v epsko mojstrovino, ki jo je mogoče nazorno označiti s Prešernovo formulo »čas v njej rabelj hudi«. Remec je s trilogijo o tujstvu (Ptuj: P-tuj; ptujski – tujski) postavil *ZF* kot žanr v obločni plamen, ki sega od čiste naracije prek dramaturgije do epa. Zato imejmo v mislih: ko bodo prišli iz drugih galaksij, jih bo čakala v *brezbesedje* zavita Remčeva visoka pesem. Pionirsko, osupljivo, a morda glede na širok razpon njegove ustvarjalnosti vseeno tudi po malem pričakovano. Obenem obe njegovi trilogiji potrjujeta, da je bil Remec sposoben ustvarjati v dolgem časovnem kontinuumu in da je imel kipečo ustvarjalno inovativnost, ki je zmogla že zaključeno zgodbo povezati v nadaljevanje. To je odlika velikih mojstrov.

Ptujska trilogija je oda očesu časa. Je *časoslovni* vrtinec visoke dinamike in tekočega, liričnega stila in mehkega ubesedovanja velikih, večnih in neminljivih vprašanj človeške biti in smisla, eksistence in usode; identitete. Ko jo beremo, se nam zdi, da se sprehajamo v parku časa (»Zdaj se bomo sprehajali

po času kot ptice po nebu ...» – druga knjiga, stran 35). Je oda po stilu, zanosu in čutenju, po odtisu življenja, to je prabit, to je duh, ki pomeni združitev dveh duš, to je visoka pesem *ZF*. S to trilogijo je Remec znova presegel samega sebe in odprto – a zdaj tudi neodgovorjeno – ostaja vprašanje, kje so meje tega njegovega samopreseganja.

Trilogija nas vodi med temo in svetlobo, kjer se križajo časovne poti, po njih pa hodijo in begajo in se iščejo duše, iz katerih so stkanе človeške usode. Z njenim tretjim delom se je Remec kot po *kronoportaciji* vrnil k *Votlini*, na začetek časa – ali pa na njegov konec, kdo ve – k *votlini*, temu antropološkemu prapočelu stvarstva.

Zato ne sme čuditi ugotovitev, da bi bilo njegovo umeščanje v zemeljski, kaj šele samo v slovenski svet, zanj preozko, premajhno; utesnjeno, remčevsko. Miha je bil svetovljan tako, da je bil kozmos, multičasoven in multiprostorski, njegov edini in pravi dom. Zato on ni bil s tega sveta in je bival v njem le občasno, pa tudi na nek način sočasno, in veseli smo lahko – ter hvaležni usodi – da smo ga imeli in da je bil z nami. Da je bil v našem času in prostoru, v naši relativnosti.

Avtor te freske je imel posebno čast, da je Miha bival v njegovi paralelnosti dobrih trideset let – toliko je trajalo najino prijateljevanje, ki se bo nadaljevalo nekoč in nekje drugje. Energije ne moreš iz nič ustvariti in je ne moreš spremeniti v nič. Miha Remec je bil energija. Valovanje.

Zbirka *Zbrana dela M. Remca*, ki jo je oblikovala Založba Amalietti, ostaja zaključena z nezaključenim romanom, ki iz ideje in pripovedovanj ni prišel v besedo in njen zapis. Ostaja v univerzumu. In z njo tudi njen avtor, ne samo kot pisec in ustvarjalec, ampak predvsem kot pojav.

Za popotnico velemojstru zatorej mirne duše zapišimo, da Miha Remec ostaja vodilni slovenski *ZF* ustvarjalec, ki zaseda, ne glede na to da skoraj ni bil prevajan, v svetovni *ZF* pomembno mesto. Njegov tematski opus, žanrovska raznovrstnost, stilska izpiljenost in inovativnost ter nadvse bogata knjižna bera to potrjujejo. Ko imamo v mislih klasike *ZF*, je med njimi tudi on. Asimov, Clarke, Le Guinova in drugi odšli so od letošnjega ranega septembra spet v dobri, stari družbi.

Jure Apih: *Na drugi strani politike*¹⁰⁷

LJUBLJANA, OKTOBER 2020

Jureta Apiha ni treba posebej predstavljati ne poznavalcem ne ostalim. Gre za eno od tistih imen, ki so znana in poznana in so tu. S svojo mislijo in pronicljivostjo pove vse. Dokler bo pretanjeno sporočilo »Slovenija – moja dežela je moja država« živo, se bo vedelo zanj (»S štirimi milijoni pridnih rok se nam ni treba bati prihodnosti.«). In dokler bo med oglaševalci in tistimi, ki to dejavnost spremljajo, obstajal spomin na Studio marketing in njegovo revijo Media marketing, ki je orala ledino na področju oglaševalske publicistike, komunikacije in promocije, prav tako. In dokler bo iz portoroških soban odmeval zven Zlatega bobna, ravno tako.

V petek, tretjega septembra 2010, to je bil moj prvi delovni dan kot slovenski veleposlanik v Turčiji, malo po osmi uri zazvoni telefon v pisarni, prvi sploh na novem delovnem mestu. Klical me je Franci Perčič, ki je bil tedaj svetovalec za gospodarstvo pri predsedniku Türku. Povedal mi je, da Jure Apih – saj ga poznate, kajne (seveda vem zanj, kdo ne, mu za hip sežem v besedo) – snuje velik globalni oglaševalski projekt: v Istanbulu bi postavil mednarodni oglaševalski festival in nanj pripeljal nagrajence z vodilnih svetovnih kontinentalnih oglaševalskih festivalov in tam bi v dveh, treh dneh v pestrem programu izmed najboljših izbrali najboljše. Tako mi je razlagal. Svetovna oglaševalska smetana, torej. Na osnovi slovenske ideje oz. ideje Slovenca, ki je v tej stroki, da ne rečem panogi, segel v svetovni vrh in tam ostal in marsikaj pokazal. Jure ga je prosil za pomoč, da bi se to lahko postavilo na noge, on pa prosi mene.

No, dobro se je začelo, si rečem pozneje; jaz sem pa nameraval najprej iti v Istanbul na ogled košarkaških tekem, kjer so naši nastopali na svetovnem

¹⁰⁷ Prva objava eseja.

prvenstvu, in dobro jim je šlo (konzul Andrej Klanjšček pa je skrbel za vse s svojega področja, zaradi več tisoč slovenskih navijačev, ki so Istanbul za tisti čas spremenili v slovensko mesto). Zmenjeno, sem odgovoril Perčiču, bom pomagal, bomo uredili, kar bo treba, nekako že, čeprav zdajle nimam prav nobene ideje, to je moj prvi delovni dan, še iz rezidence do ambasade ne bi znal sam priti (pozneje sem šel velikokrat peš domov iz službe, ker je bilo za en dober sprehod razdalje). Komaj sem dobro sedel za pisalno mizo iz masivnega lesa (na začetku delovanja naše diplomacije je bila ambicija vsa veleposlanštva, predstavništva pri mednarodnih organizacijah in konzulate stilsko ponoteno opremiti, a se je kmalu sfižila) v novi pisarni, sem se že znašel v predigri, ki me je usposobila za vrsto kasnejših velikih, inovativnih in odmevnih projektov, izvedenih v času mojega turškega mandata.

Predigra je ambiciozen, pronicljiv in jasen splet spominov, vtisov in premišljevanj na čas, ko je Jure Apih, oglaševalec, ki je poskrbel za nesluten dvig naklade Delovih izdaj, prestopil v novinarske vrste in postal odgovorni urednik tednika Teleks. Njegova tedanja epizoda, ki jo natančno popiše in secira, ob tem pa bralcu pusti prostor in čas za premišljevanje, kdaj pa kdaj tudi za povsem sproščujoče hahljanje (str. 191–193) ob nemogočih, a sila resnih in zoprnih stvareh, ki so se mu – in njemu podobnim – dogajale, je vznemirljiva in poučna. V primeru spodaj podpisanega pa še toliko bolj blizu: tisti čas sem namreč zaključeval študij novinarstva na ljubljanski Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo, kar pomeni, da smo v generaciji, dobrih dvajset nas je bilo, tudi Teleks pozorno brali, spremljali in komentirali, kot tudi sicer vso tedanjo slovensko medijsko sceno. A seveda niti približno nismo imeli predstave o dogajanju v ozadju, čeprav bi težko rekel, da nam bi bil splošni kontekst neznan.

Konec tistega desetletja so se, seveda kronološko, a še bolj pa politično, pragmatično in z vrsto izmenjujočih se in naraščajočih napetosti, zaključevala svinčena sedemdeseta leta. Vanj je politično-informativni tednik vstopil z novim odgovornim urednikom, ki ga je kot izkušen oblikovalec in novinarski eksperimentator zastavil po svoje, drzno, inovativno, z načenjanjem in odpiranjem tabu tem. To je bil novi val v žurnalizmu osrednje slovenske medijske hiše.

Ker je bil njegov protagonist tak, je najprej naletel na odpor redakcije: »Oprostite, tovariši, meni se zdi tole preprosto škandal. Mar res med sto in toliko novinarji in uredniki ne najdete nikogar, ki bi mu toliko zaupali, da bi vsaj začasno vodil uredništvo izbranih profesionalnih novinarjev, kot ga je Ante sestavil?« - str. 35). In ko se je tisto poleglo, se je odpor pričel pojavljati v vodstvu časopisne hiše, ki je pač moralo tudi razmišljati politično, in preko tega še v vrhu politike: »Če si že odgovorni urednik, pa odgovarjaj, me je zavrnil« (str. 73).

Seveda je novinarsko delo, ko si zavzet, raziskovalen in tudi vsaj malo trmast, pa še nekoliko drzen za povrh (»Brez korajže in nekaj predrznosti ne prideš na vrh.«), kot minsko polje. Le da so posledice opazne z zamikom: »Nisem se še dobro usedel, ko sem že nasedel« (str. 81). In v senci navideznega, nemalokdaj pa tudi dejanskega uspeha greš naprej, iz zamere v zamero: »Le zoc na dnu moje čaše se je neusmiljeno nabiral« (str. 91). A kako neki drugače pa bi se lahko odpiral družbeni prostor? Niti malo ne retorično vprašanje: »Ni minil mesec dni, ko me je Jak Koprivc, zdelo se mi je skorajda malo privoščljivo, obvestil, da bo komisija predsedstva Centralnega komiteja za agitacijo in propagando razpravljala o idejni usmerjenosti in uresničevanju uredniške zasnove revije Teleks in da naj pripravim svoje poročilo« (str. 115).

Iz zapisnika tiste seje sta za danes zanimiva vsaj dva poudarka. Odgovorni urednik je mislil, da se dobro drži: »Na vse konkretne opazke sem odgovarjal naravnost, a jim ni bilo všeč. »Ne gre za to, ne poenostavljaj, kritiko moraš razumeti načelno, ne partikularno!« (str. 119) A čeprav je bil morda vtis, da ni tako hudo, so bili podtoni pomenljivi: »Jaz sem proti temu, da se Teleks ukine, je rekel Franc Šetinc, ki je predsedoval komisiji, in tako povedal, da je to ena izmed opcij, ki so na mizi.« (str. 121) No, morebiti pa je kolegialno mnenje kaj pripomoglo h kasnejši razbistritvi zadeve: »Ničesar nisi razumel, me je pokaral urednik Razgledov Bogdan Cepuder, ki me je pogosto oštel, čeprav me je imel po svoje rad.« (str. 123)

Ko se je še marsikaj nabralo, je postajalo preveč, a odgovorni urednik Teleksa ni hotel odstopiti (»Glavni urednik Dela in vseh njegovih edicij Jak Koprivc mi je povedal, da mi ne zaupa več in da bi bilo najbolj pošteno, da bi odstopil.« - str. 152), gotovo tudi zato, ker je imel podporo uredništva: »Rada bi vam

povedala, tovariš Koprivc, da smo mi, novinarji in redakcija, Jureta Apiha nekajkrat prosili, da ostavke ne da« (str. 183). Glavni in odgovorni urednik Teleksa je bil spomladi 1980 odstavljen in v suspenzu: »Plačo sem dobival, le v službi se nisem smel prikazati. To obdobje mi je bilo v vsej moji štiridesletni karieri najtežje« (str. 195). In osebni nauk: »Nikoli več se ne bom pritoževal, da imam preveč dela, sem se zarekel in se do konca tega tudi držal. Tisto pomlad in pol poletja 1980 pa sem se na malem ognju cvrl in čakal« (str. 197).

Predigra je knjiga, ki posreduje dvoje pomembnih sporočil. Prvič, gre za zanimivo, poučno in všečno branje, v užitek in premislek, ter drugič za marsikaterega bralca, kot je avtor tega eseja, je spomin, oživljanje spomina na sebe in svoje delovanje, bivanje v tistem času; stične točke z dogajanjem in osebami so pomemben vzvod kontemplacije. In še tretjič, ko bom enkrat pisal spomine, bodo takšne knjige in beležke v njih dragocen in nepogrešljiv opomnik pri tem.

Istanbulski mednarodni oglaševalski festival smo izvedli v treh velikih zaporednih spomladanskih zamahih, vsakič sta bila častna pokrovitelja predsednika obeh držav: zraven slovenskega Danila Türka še turški Abdulah Gül. Festival je bil vedno dobro obiskan, zelo veliko mladih je bilo, vsakič smo se tri dni gibali med svetovno oglaševalsko smetano. Nepredstavljivo. A nekako se festival v Istanbulu ni prijel; ne vem, zakaj. Škoda. Malo me kar čudi, ker vem, da ima Turčija še danes ambicijo biti vedno boljša in seči v svetovni vrh. Vendar s festivalom žal ni šlo. Kakor tudi ni šlo, da bi Miha Pogačnik, violinski virtuos svetovnega formata, na kakšni njihovi veliki vojaški letalonosilki plul med Princesinimi otoki z mladinskim filharmoničnim orkestrom na krovu, v katerem bi bili mladi z vsega sveta, zaigral odo miru (prvi mož Turkish Airlines je sicer pozorno prisluhnil, ko sem mu razlagal to idejo).

Ampak ta festivalska pustolovščina mi je omogočila, ob tem, da sem se nekaj časa družil z velikimi imeni svetovnega oglaševanja in se navduševal nad njihovo ustvarjalnostjo ter se je nekaj tudi dodatno nalezal, predvsem, da sem osebno spoznal legendo slovenskega oglaševanja. Človeka, ki je segel v svetovni oglaševalski vrh, se vanj povzpел in tam tudi ostal.

Za Jureta, kot sva dandanašnji, sem prvič slišal, ko sem delal v domačem Krškem v največji jugoslovanski tovarni celuloze in papirja. Jure je bil s svojo ekipo, ki je sredi osemdesetih let kolektivu, ki se je včasih ponašal, da je bil

med tistimi, v katere so devetega septembra 1953 pionirsko in poskusno uvedli delavsko samoupravljanje, v skladu s sodobnimi oglaševalskimi trendi spremenil podobo, se pravi, imidž: v ospredje je postavil lokalni *genius loci* z reko Savo, gozdovi, Vidmom (kot se imenuje del mesta na levi strani reke Save) in papirjem kot ključnim proizvodom. Kako smo bili ponosni na novo podobo! Kot sem še sam danes na prijateljevanje s slovenskim oglaševalskim gurujem.

Pa ne samo z njim, namreč.

Zafir Hadžimanov, legendarni makedonski (in jugoslovanske) pop pevec s konca šestdesetih in z začetka sedemdesetih let prejšnjega, ki je začutil semena slovenske glasbene revolucije, njegova spremljevalka in partnerica, bi rekli danes, je bila ravno tako znana in uspešna, Senka Veletanlić. In Zafir je v nekem intervju dejal nekako takole: »Vsak človek ima svojo senco, a jaz pa imam dve«.¹⁰⁸

Letošnjo jesen, ko sem zaključeval tale esej, mi je šinilo v glavo – Jure ima pa tri sence! Njegova nepogrešljiva sopotnica in dobri angel varuh je že desetletja Meta Dobnikar in skupaj sta gore premikala. Meta je Juretova senca navdiha, pozornosti in skrbnosti. Vendar Meta zaleže za dve senci, tako je velika, zavzeta in ustvarjalna. In kot taka, kot oseba z dvema sencama, je zato sposobna, da Jureta objame z vseh strani hkrati. Zafir mu tega ne bi zavidal, če bi za vedel za to; vesel bi bil.

Slovenija je čez noč postala »dežela«, tudi širom Jugoslavije. Ampak ta »dežela« je bila po malem že država, tako se je čutilo v tistem vzdeвку, tako doma kot tudi v Beogradu (od koder sem med delovnim tednom tista leta spremljal domače dogajanje), v tej blagovni znamki – in vsi, ki so izven njenih meja nagovarjali njene prebivalce z »dežela«, vsi, ki so zgolj uporabljali to besedo, to magično formulo, so pripomogli k osamosvojitvi. Vzdušje se je ustvarjalo in večkrat, ko je bila beseda izgovorjena, bolj samoumevno in bolj sprejemljivo je postajalo z vidika širše javnosti in zanjo.

Slovenska oglaševalska erupcija je bila zgodovinsko neponovljivo dopolnilo in sestavni del slovenske glasbene revolucije. Obe silnici sta bili tedaj in tam, zdi se kot tukaj in zdaj, in sta se v nekem čudežnem trenutku združili in ustvarili sinergijo, takšnih sinergij pa je bilo tiste čase še več, precej več.

¹⁰⁸ »Senka« je v slovenščini »senca«.

Jure Apih je svoj prispevek k ustvarjanju sinergij in njihovi promociji, njihovem oglaševanju, da ne rečem ravno trženju, dodal, pristavil, pokazal že bistveno prej. Če je življenje skrivnostna in nepredvidljiva igra, je njegova *Predigra* orientir za slovenski osamosvojitveni preludij, njegova zgodnja uvertura.

Pripis: Tedanji študent novinarstva je dobrega pol leta po tistem, ko je bil Jure Apih že odstavljen kot Teleksov odgovorni urednik, pristal med profesionalnimi člani predsedstva slovenske mladinske organizacije, zadolžen za obveščanje in propagando. Vodil je tisti center, ki naj bi imel vse pod nadzorom (str. 43) in bil obenem po funkciji tudi član sekretariata tiskovnega sveta. Zaradi nekaj mesecev časovne razlike se mu ni bilo treba ukvarjati s prekipevajočim se oglaševalcem, urednikom in publicistom.

Blaže Koneski – *državnik s posluhom za jezikovno normo in njeno poetično moč*¹⁰⁹

LJUBLJANA, APRIL 2021

Na svetu je več kot 3.000 jezikov. Od tega jih je dobrih pet odstotkov tistih, ki imajo status državnega jezika. Med njimi sta tako makedonščina kot tudi slovenščina. V plejadi zaslužnih, tistih, ki izstopajo na slovenski strani, sta na samem začetku Primož Trubar in France Prešeren, za današnji status makedonščine kot standardiziranega in uradnega državnega jezika pa ima neprecenljive formalne in neformalne zasluge Blaže Koneski.

Splošno sprejeta je ugotovitev, da je Koneski vodilni utemeljitelj makedonščine kot knjižnega jezika. To je, seveda, splošno znano dejstvo, ki pa ga je treba vedno znova poudarjati, raziskovati njegov pomen in popularizirati njegovo fundamentalnost. Naslednje razmišljanje pišem kot intelektualec, pisatelj, poet in diplomat, ki je imel kot slovenski veleposlanik možnost opazovati pomen Koneskega za razvoj makedonskega jezika in s tem makedonske družbe ter države. To so misli, ki mi jih prinaša in obuja premislek o velikani makedonske slavistike in gramatike ter pretanjenem poetu. Njegova zasluga je, da lahko danes makedonska država in makedonski jezik samozavestno nastopata v mednarodni skupnosti 21. stoletja.

Po mojem mnenju je mogoče Blažeta Koneskega in njegov prispevek videti v treh temeljnih vidikih. Prvič, gre za izstopajočega jezikoslovca, ki je znanstveno utemeljil in kodificiral makedonščino kot književni jezik. Bil je med prvimi profesorji skopske univerze in med njenimi prvimi rektorji ter tudi urednik Slovarja makedonskega jezika. Drugič, Koneski je bil hkrati književnik z izpričanim posluhom za družbeno, politično in sleherno stvarnost

¹⁰⁹ Objavljeno v: Stamenov, Sveto, Vera Stojčevska Antić (ur.). 2021. *Vrnitev h Koneskemu*. Občina Kumanovo. Str. 414-418.

ter njeno prozno in še posebej poetično refleksijo. S svojimi sodobniki in so-mišljeniki (npr. Kole Čašule, Živko Čingo, Slavko Janevski, Aco Šopov, Gane Todorovski in drugi) je oral ledino in postavljaj temelje makedonski literaturi v obdobju po drugi svetovni vojni. Ker je bil vrhunski jezikoslovec, je bila njegova poezija toliko bolj subtilna, polna večpomenskosti in različnih sporočil, tako tistih odkritih, kot tudi onih prikritih, med vrsticami. In tretjič, kot rezultat obojega ter predvsem zaradi širšega pomena njegovega dela je treba Koneskega razumeti tudi kot državnika.

Državnik je bil, ker je storil tisto, kar je za narod in njegovo državo osnovno: znanstveno je standardiziral in s tem utemeljil svoj jezik kot književni in ga tako postavil ob bok vsem emancipiranim jezikom. Uporaba književnega jezika je vedno odraz nacionalne samozavesti in jo obenem tudi spodbuja ter krepi. Pot od nacionalnega do državnega jezika je bila z njegovim delom v odločilni meri olajšana. Njegovo znanstveno delo ima zato jasne dimenzije državatvornosti. Ob tem je treba poudariti, da je bil Koneski prvi predsednik Makedonske akademije znanosti in umetnosti (vsaka akademija je temelj nacionalne identitete), rektor skopske univerze, izredni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ter še nekaterih drugih) in častni doktor Univerze v Chicagu. To so družbene vloge, ki posameznika konstituirajo kot odgovornega in ustvarjalnega promotorja narodove biti in poslanstva.

Kodifikacija makedonskega jezika je, kot vsaka kodifikacija, predvsem obsežen in zahteven znanstven proces, ki temelji na dolgotrajnem, načrtnem, sistematičnem in vztrajnem delu, v ozadju katerega je ogromno dela in znanja, ki sega od čisto jezikovnega področja na mnogo drugih področij. Jezik se konstituira v svojem gramatičnem bistvu, a mora biti sposoben izraziti vse, s čimer se ukvarjajo njegovi nosilci in uporabniki. Jezik je bit in je identiteta ter je šele kot tak sredstvo za sporazumevanje. To velja tako za jezike, ki so si zelo različni in oddaljeni, kot tudi za tiste, ki so si zelo blizu in so si podobni.

Zato je kodifikacija jezika, tudi makedonskega, proces, ki je, ko je enkrat v svojem temeljnem bistvu vzpostavljen, podvržen nenehnemu dopolnjevanju, rasti in zorenju. In več časa, ko mine od samega dejanja kodifikacije, bolj je ta trdna, široka in uporabna. Več kot dobrega pol stoletja po kodifikaciji

makedonskega jezika lahko rečemo, da je makedonski jezik trden, uveljavljen in sposoben izražati vse, s čimer se današnja makedonska družba srečuje, so- oča in ukvarja.

Celo več, makedonski jezik je odprt, tolerant in sposoben kreativnega sobivanja z drugimi jeziki. To ni samo praktično, življenjsko dejstvo, ki se izpričuje vsak dan in vsepovsod, na vsakem koraku v življenju makedonske stvarnosti in kar je mogoče začutiti ob prvem stiku z državo in družbo večnega sonca. To je tudi formalno, institucionalno, ustavno dejstvo – v makedonski ustavi je zapisanih sedem jezikov, ki se govorijo v Republiki Severni Makedoniji. To so, zraven makedonskega, še albanski, turški, romski, vlaški, srbski in bosanski. Makedonska jezikovna stvarnost je izredno raznolika, bogata in komplementarna, takšna pa je lahko tudi zaradi kodificiranega makedonskega jezika, ki je s tem sposoben sobivanja na najvišji formalni ravni, ne samo v vsakodnevni govorici in praksi. To makedonsko državo uvršča v vrh svetovne jezikovne prakse, norme in kvalitete. Kot je ob svojem apostolskem obisku Severne Makedonije v začetku maja 2019 poudaril papež Frančišek, je to večletnično in večreligijsko sožitje izstopajoče in cenjeno bogastvo, na katerega je treba biti ponosen in ga skrbno negovati.

Naj tu dodam, da me je ta papežev poudarek, ki sem ga takrat poslušal živo kot slovenski veleposlanik, skupaj z diplomatskim zborom in vrhom makedonske države, spodbudil, da smo z Matico makedonsko in založbo Forma 7 pripravili dvojezične prevode moje pesniške zbirke Sijoča zvezda z levjo grivo v navedenih sedem jezikov. Uvodno besedo k zbirki je napisal makedonski predsednik Stevo Pendarovski, literarni projekt pa je po mojem skromnem mnenju izviren prispevek k veliki vlogi in še večjem pomenu jezikov v današnjem globaliziranem svetu. Še posebej jezikov maloštevilnih narodov. Nenazadnje je to tudi potrditev, da je poezija v svojem bistvu vpeta v vsa najbolj žlahtna, rahločutna in temeljna vprašanja človeštva.

Kodifikacija je nepovratno dejstvo. To v primeru makedonskega jezika tudi pomeni, da je trdno zasidran v družbi svetovnih jezikov. Je nacionalni in zgodovinsko utemeljen jezik naroda, ki ima svojo mednarodno priznano državo. To je jezik, ki je na poti, da s članstvom Severne Makedonije v Evropski uniji postane tudi eden od uradnih jezikov te unikatne zgodovinske povezave.

Med izzivi, ki so pred makedonskim jezikom v tem procesu, je tudi prevod evropske regulative, kar je izjemno zahteven jezikovni podvig. *Acquis communautaire* je pravni korpus tistega, na čemer temelji celotna zgradba in delovanje EU. Pri tem Koneski, če se izrazim malo bolj poetično, čaka na svoje sodobne naslednike, ki bodo skozi ta projekt nadgradili in vsebinsko dopolnili njegovo dediščino z izraznimi sredstvi, metodami in oblikami, ki jih prinaša evropski integracijski proces.

Preveč bi bilo poudarjati, da bi bil Blaže Koneski več kot zadovoljen, ko bi vedel za vse dosežke in rezultate njegovega velikanskega delovanja. Kodifikacija je vedno življenjski projekt tistega, ki se z njo ukvarja. Seveda je to njegovo delo temeljilo na zgodovini njegovega naroda, jezika in kulture ter na sodelovanju s sodobniki, ki so bili tako ali drugače vključeni v ta projekt. Vsekakor je mogoče predvidevati, da bi bil Koneski prav tako kritičen in znanstveno neizpros, kot je bil v svojem zenitu. Obenem pa bi se s pretanjenim poslušom poeta zavedal moči, vitalnosti in izrazne širine jezika, ki ga je ob rojstvu prejel z materinim mlekom in ki ga je ob zaključku svojega življenja videl v jasni kodificirani obliki in vsebini, dočakal pa tudi njegovo državotvorno razsežnost.

Jezik je, kot vemo, živa stvar, živ in živahen fenomen. Podvržen je neprestanemu spreminjanju in razvoju, impulzi za to pa prihajajo tako iz jezika samega in razvoja njegovih gramatičnih, stilskih in strukturnih značilnosti kakor tudi iz jezikovnega okolja. V tem pogledu sta se za makedonski jezik v nedavni zgodovini zgodili dve izstopajoči stvari, ki sta v bistveni meri vplivali na njegovo nadaljnjo zorenje in oblikovanje. Enako seveda velja tudi za slovenski, pa še marsikateri jezik primerljiv držav.

Prvič, v procesu tektonskih sprememb po koncu hladne vojne pred tremi desetletji z razpadom tedanje Jugoslavije je Makedonija postala neodvisna država, s tem pa je tudi makedonski jezik postal državni in državotvorni jezik – Koneski je še dočakal to nepredstavljivo spremembo. To je predstavljalo izjemen izziv: npr. obstajala so področja, kot je diplomacija, za katera makedonščina ni imela razvitega svojega izrazoslovja, fraz, ni bilo strukturne in stilske razvitosti na tej jezikovni ravni. Šele praktično makedonsko zunanjepolitično in diplomatsko delovanje, skupaj s teoretično refleksijo teh aktivnosti, je

pričelo ustvarjati pogoje za to, da je makedonščina začela funkcionirati tudi kot diplomatski jezik. Zraven diplomatske korespondence ima tu neprecenljiv pomen objavljane izvirnih in tudi prevodnih knjig o diplomaciji v makedonskem jeziku. Sedaj so na vrsti jezikoslovci, da to obdelajo, proučijo in vplivajo na nadaljnje oblikovanje diplomatskih izraznih sredstev in terminologije v makedonskem jeziku. Ta proces se ne sme prepustiti t.im. obrtnemu aktivizmu, to je stvar jezikoslovja. Koneski bi to dobro vedel.

Drugič, skoraj istočasno je prišlo do končnega in globalnega razmaha globalizacije. Ta je postala proces in sredstvo, ki v osnovi določa naša življenja ter družbeno stvarnost. Njeni vplivi so številni, vendar se jih ne sme sprejemati samoumevno, ampak jih je treba presojeti in kritično reflektirati ter usmerjati. Še posebej na področju materinega jezika. Priznani slovenski jezikoslovec Anton Breznik, sodobnik Koče Racina, je svojčas dejal: »Besed se tujih boj kot hudega vruga.« Pred stoletjem je bilo takšno stališče razumljivo v celoti, danes pa ni več. Jezik mora sobivati skupaj z drugimi jeziki, medsebojni vplivi se povečujejo in če je to dopolnjevanje koristno v smislu nadaljnje zlahtnosti vsakega jezika, je to pozitivno. Seveda pa mora biti premišljeno in v skladu z naravo in vsebino konkretnega jezika. Praviloma ima vsak jezik dovolj izrazne moči in prilagodljivosti, da mu ni treba vsega avtomatično prevzemati iz drugih jezikov, prav tako pa tudi ni treba vsega na silo prevajati. To je nazorna ponazoritev dejstva, da je kodifikacija slehernega jezika proces in ne samo enkratno dejanje. Koneski je to dobro vedel.

Seveda pa mora stroka reagirati hitro, inovativno in tudi prisluhniti praksi. Jezikovni uporabniki v vseh plasteh jezika so zahtevni in neučakani obenem, hkrati pa tudi v veliki meri nekritični. Nikogar več ne briga, če »*email account*« pomeni »elektronski naslov«. Nekdo je pač prevedel kot »emajl račun«, stroka ni uspela reagirati ali pa ni bila prepričljiva, in sedaj imamo zraven bančnega računa še »emajl račun«. To je zelo drastičen in banalen primer deviacije jezikovne prakse, ki mu je podvržena večina jezikov. Seveda se Koneski lahko obrača v grobu.

In morda še refleksija na mojo veleposlaniško makedonsko izkušnjo: ne glede na moje temeljno poznavanja pomena Blažeta Koneskega in njegovega kroga za makedonski jezik in njegovo standardno in siceršnjo, s poezijo

prežeto normo, bi bilo po moje odlično, če bi lahko vsak veleposlanik, ki pride službovat v domovino Koneskega, prejel ob nastopu svoje diplomatske misije za darilo od pristojnega visokega predstavnika makedonske države monografijo o Koneskem. Takšna gesta bi imela širok vsebinski in na jezikovnem standardu utemeljen pomen, prav tako pa bi izžarevala močna simbolna sporočila.

Naj na koncu razmišljanja zaželim, da bi bil Blaže Koneski še dolgo vir raziskovalnega nemira, poetskega navdiha ter iskanja izraznih sredstev, da bo makedonski jezik lahko še naprej trden temelj makedonske državnosti, identitete ter odprtosti do drugih jezikov in kultur.

Iz Haranjela pa do angelov¹¹⁰

LJUBLJANA, APRIL 2021

Sto pesmi za teden dni, en teden za vse življenje. To je kondenzirana vsebina te knjige, v kateri je zbran del narodnega blaga iz Haranjela in ohranjen ne samo za naslednje generacije, temveč tudi za albansko tradicijo, kulturo in dediščino, s tem pa tudi za makedonsko. Ljudsko blago spremlja človeka iz generacije v generacijo, ustvarja njegovo identiteto in ohranja zgodbo o človeku in o ljudeh ter o njihovi poti skozi zgodovino. Pesmi, kot so te, spremljajo človeka in ga vodijo, so mu opora, na njih se lahko zanese, da gre lahko naprej, da živi in preživi ter da mu je dobro.

Teh sto pesmi predstavlja med drugim tudi dnevnik enega tedna, v katerem se dekle pripravlja na poroko. Da prične z novim življenjem. Da vstopi v življenje z ljubljeno osebo, a zato je pa potrebno, da se pripravi in pokaže ter zasije v svoji najboljši in najlepši luči. Mora se urediti in pripraviti vse tisto, kar bo potrebovala leta zatem. A vse to pa je prežeto s pesmijo, ki odraža to življenje, ta pričakovanja in te upe, te, da ne rečem, sanje. In seveda tudi realno življenje, kako neki ne. Te pesmi govorijo o vsem tem kot refleksija in kot motivacija, kot učna snov in kot zabava, kot estetika in etika. Te pesmi so apoteoza ženam.

Iz teh pesmi se vidijo moč, ustvarjalnost in pomen ženske v družbi. Ne samo v albanski družbi izpred sto let – avtorica te knjige doc. dr. Luljeta Adili-Çeliku zna vse te pesmi na pamet, pela jih je kot deklica, ko jih je v družbi starejših žensk poslušala, se učila in opazovala vse, kar so delale. In njena mama Emine, ki ji je knjiga posvečena, se je vse to naučila od svoje mame. Se pravi,

¹¹⁰ Objavljeno v: Adili-Çeliku, Luljeta. 2021. *100 këngë dashmash*. Kërçovë: Offser print. Str. 6–13. albanski prevod je objavljen na straneh 14–21 in makedonski na straneh 22–30.

da so te pesmi podoba ženske in njene vloge v albanski tradicionalni družbi minulih sto let. Ampak ne samo v albanski. Iz svojega otroštva se spominjam, kako so ženske v naši vasi pele, ko smo pozimi ličkali koruzo, kako so pele na porokah in ko smo se s sosedi zbrali ob velikih družinskih praznikih.

Velika, davna moč je v teh pesmih. Moč ženske duše in ženskega srca. Z današnjo terminologijo bi rekli, da te pesmi odražajo nepogrešljivo in pomembno vlogo ženske v družbi in v družbenih odnosih, vlogo, ki je najmanj enakopravna z vlogami moških. Še vedno je tako, da se ta vloga in pomen dostikrat ne opažata in ne razumeta, toda to ne zmanjšuje njihovega pomena in vloge žensk. Blagor njim, ki to vidijo, razumejo in upoštevajo. Vsak dan, dan za dnem, kar naprej. V mojih letih in z mojimi življenjskimi izkušnjami lahko mirno rečem, da je to recept za dolgo in srečno življenje.

Te pesmi so torej medij za emancipacijo žensk, medij, ki simbolično kaže na njihovo emancipacijo v vsaki družbi. Ta emancipacija je pogoj razvoja vsake družbe. Včasih je bila poroka praktično edina priložnost, da ženska – nevesta, njena mati, babica, sestre, prijateljice – izstopi iz sence v javnost, na sceno. Da se pokaže, da brez žensk ne gre. To se, seveda, ve in to vemo, vendar se ne priznava povsod in ne avtomatično, in zato je to eno od velikih sporočil te knjige. Vsa ta sporočila kažejo na velik pomen te knjige.

Avtorica, ki je zbrala in pripravila pesmi za objavo, je s tem postavila nezbrisno obeležje ženskam, ki jih je poznala in s katerimi je odraščala, pa tudi vsem bodočim generacijam žena. Seveda, tudi moškim, ki so spremljali in spremljajo vse te ženske.

Poleti 2019 sem imel priložnost, da obiščem občino Kičevo. V središču mesta smo sedeli v kafiču Room8, z nami je bil tudi župan Fatmir Dehari. Potem me je avtorica knjige odpeljala v Haranjel, svojo rojstno vas. Že od daleč me je prevzel pogled: kraj, položen ob vznožje planin, ki se dvigujejo v nebo. Iz Haranjela se vidi v nebesa, sem takoj pomislil. „A nebesa vidim kot ogromno knjižnico, polno knjig,“ je rekla Teuta Arifi, županja Tetova, ki je bila profesorica na Univerzi za jugovzhodno Evropo v Tetovu, ko je avtorica te knjige tam pričevala svojo uspešno akademsko kariero. Naključje je hotelo, da sem bil v mojih makedonskih veleposlaniških letih na tej isti univerzi gostujoči profesor. Prelepi spomini.

Zraven obiska Haranjela je bilo za mene kot slovenskega veleposlanika najmanj tako pomembno, da je bila avtorica te knjige od novembra 2017 moja profesorica albanščine. Takrat sva se tudi spoznala. Ne rečem, da sem bil ravno najboljši učenec, vendar sem se učil z velikim zanimanjem in motivacijo. Velik del zaslug za to gre profesorici za njen vrhunski pedagoški pristop. Med vsemi drugimi stvarmi, ki jih mora učenec razumeti, sprejeti, se naučiti in si zapomniti, pa tudi, seveda, uporabljati, me je naučila določeno število besed in fraz iz kičevskega in haranjelskega dialekta. Sedaj npr. vem, da se književni albanski „shumë“ (veliko) po haranjelsko pravi „shoum“. Na isti način je „unë“ (jaz) „oun“. Eden od veznikov, in sicer „edhe“ (in), je po kičevsko „ene“. Nenazadnje, književna fraza „të dua“ (imeti rad) je v avtoričinem dialektu „të du“. Jezik je živa forma, prilagodljiva in odprta, sprejema in menja, predvsem pa hrani za bodoče rodove.

Te pesmi so, kot vse narodne pesmi, kot vsako ljudsko blago, polne osnovne življenjske teme, to je ljubezni. Ta ljubezen se kaže na veliko različnih načinov, nians in v raznolikih sporočilih. Med njimi so asociacije, kot so oblaki, sonce, noč in tudi cvetje. Za knjigo samo in njeno sporočilnost pa je vsekakor zanimivo naključje, da avtoričino ime pomeni „cvet življenja“. In nje-no ime se zato, seveda, v parafrazi pojavlja v številnih pesmih. Prepričan sem, da je gospa Emine Adili, ki bi bila presrečna, če bi videla to knjigo, zelo skrbno in s posebnim razlogom za svojo tretjo hčerko izbrala to ime. To so sporočila, ki gredo preko mehanike časa.

Čeprav je moje poznavanje albanskega jezika preskromno, da bi lahko razumel vse te prelepe pesmi brez uporabe slovarja, lahko vseeno mirno rečem, da to ljudsko blago, ki ga je zbrala dr. Luljeta Adili-Çeliku, docentka za albanski jezik na univerzi Sv. Ciril in Metod v Skopju (med drugim pionirsko predava tudi teorijo prevajanja), predstavlja velik in pomemben znanstveni podvig. Gre za projekt – upam, da je to pričetek pomembnega znanstveno-raziskovalnega procesa, ki ga bo avtorica kasneje pretvorila v unikatno pedagoški proces – ki je interdisciplinaren in multifunkcionalen: zajema področja, kot so etnologija, etnografija, sociologija, antropologija, sociologija kulture, zgodovina vsakdanjega življenja, muzikologija, in, kot že rečeno, teorija jezika in teorija prevajanja. In tu je še posebno izstopajoča značilnost, s katero

ta projekt v ključni meri odstopa od vseh, vsaj meni poznanih, to pa je, da je makedonska nacionalna televizija naredila studijski posnetek vseh sto pesmi, ki jih je zapela sama avtorica te knjige. To je izjemno redko naključje in redka kombinacija. Spoštovana avtorica je s tem ohranila tudi dragoceno fonetično gradivo za nadaljnje znanstveno raziskovanje, pa tudi za čisto uživanje pri poslušanju. Deklica, ki je v družbi odraslih žena poslušala, kako se pesmi pojejo in se to tudi sama odlično naučila, je dobila priložnost – in jo tudi izkoristila – da kot odrasla ženska in perspektivna znanstvenica to pokaže na področju znanosti. S tem je, po mojem skromnem mišljenju, postavila redek akademski in osebni vzor mlajšim generacijam.

Pesmi vsake lokalne skupnosti imajo v sebi določen del lingvističnega unikuma in raritete, kar je treba „prevesti“ v književno normo, da bo širše razumljivo. Zato je vsekakor treba izreči priznanje makedonskemu ministrstvu za kulturo, da je prepoznalo pomen tega projekta in ga podprlo.

A za samo avtorico pa knjiga zagotovo predstavlja del dnevnika njenega otroštva in najstniških let, to je tistega obdobja, ko smo vsi najbolj odprti in dovzetni za absorpcijo impulzov, ki nas pozneje peljejo k ustvarjalnosti. Zraven tega je to že njena druga knjiga, in upam, da ima v načrtu še naslednje. Palimpsest sporočil, spominov in življenjske orientacije.

Zdaj sem prepričan, da v nebesih pojejo te pesmi iz Haranjela.

Luan Starova: *Apoteoza za leva z metuljevimi krili*¹¹¹

LJUBLJANA, V MAJU 2021

»... pošiljam ti moj najnovejši roman.
Morda najboljši, a zagotovo najdaljši.«

I.

Proti koncu oktobra minulega leta je na moj elektronski poštni naslov prispelo sporočilo, iz katerega je tudi zgornji citat. Spremljala ga je obsežna priponka z najdaljšim besedilom, kar sem jih kdaj prejel.

Tri mesece po mojem slovesu od makedonske diplomatske lokacije me je dragi prijatelj in spoštovani kolega Luan Starova, erudit, pisatelj, mislec, profesor, diplomat in akademik, založil z obsežnim branjem. Kakšna popotnica za odhajajočega veleposlanika, ki rad bere in še raje piše. Težko bi bilo mogoče prejeti kaj boljšega. No, in še nekaj mesecev pozneje sem bil povabljen, da za njegov visok življenjski jubilej napišem priložnostni esej. Premislek, ki naj strne, kar je zorelo in se nabiralo ter raslo več desetletij in kar je doživelo vulkansko erupcijo v minulih nekaj letih. Kakšno veselje in čast, pa tudi čisto posebna odgovornost.

II.

Diplomacija, v kateri sem se znašel precej naključno pred dobrimi tremi desetletji, je, če dodobra premislim, v osnovi spremenila moje življenje.

¹¹¹ Pripravljeno za monografijo Makedonske akademije znanosti in umetnosti ob avtorjevi letošnji osemdesetletnici.

Predvsem ga je nadgradila, razširila in poglobila, pri tem pa obdržala vse tisto, kar me je določalo in opredeljevalo že prej. A to je bilo postavljeno v nov ustvarjalni, intelektualni in delovni okvir. Rezultanta vsega tega pa je tisto novo. V tem, kar mi je diplomacija dala novega, izstopajočega in plemenitega, ima kolega in prijatelj Luan Starova posebno mesto. To spoznanje je konstanta, ki me na diplomatsko svojevrsten način spremlja več kot polovico mojega življenja, to pa pomeni večji del moje delovne kariere ter praktično vso diplomatsko. A kot je to zelo tipično za diplomatsko življenje in za življenja diplomatov, se z Luanom v tem dolgem času nisva osebno poznala, čeprav naju je marsikaj čvrsto povezovalo. Seveda, moj makedonski veleposlaniški mandat (2016–2020) je stvari končno postavil na svoje mesto.

Diplomati se redko srečujemo med sabo, tako tisti domači, iz zunanjega ministristva svoje države, kaj šele s tistimi iz drugih držav, s katerimi se poznamo v mednarodnem okolju. Tipično za diplomatsko delo je kroženje med notranjo in zunanjo službo in zelo pogosto se zgodi, da se mandati diplomatov, ki se bolje poznajo in so si osebno blizu, križajo. Vezan si na konkretno diplomatsko mesto in na vse, kar je s tem povezano. To te določa in vpliva praktično na vse, s čim se ukvarjaš in kako živiš. In ta vzorec se ponavlja ves čas. Tako včasih mine tudi po desetletje, da se ne (oziroma se zelo redko) vidiš ali srečaš s kolegom, ki je v drugačni matrici. A vezi ostanejo, z njimi pa zavedanje, da je diplomacija tudi danes še vedno tako zastavljena, da si velikokrat lažje najdeš sorodne duše, če se lahko tako izrazim, med kolegi iz drugih držav – ker se pač srečajo enaka interesna področja in dejavnosti ter ni neposredne konkurence pri zasedanju položajev v diplomatski hierarhiji. Pisateljvanje in znanost sta zagotovo takšni vezivni tkivi. Frazo, da je diplomacija mednarodna aristokracija, razumem v tem smislu. Aristokracija duha in besede, izgovorjene, še bolj pa zapisane.

Moj pogled na jubilaranta in njegov življenjski opus ter *credo gre* – samoumevno, seveda – tako skozi diplomatsko-literarno optiko, izteče pa se v njegov uvodoma omenjen roman. Razmišljanja o tej mojstrovini so rdeča nit mojega eseja, ki se v njegovih posameznih delih kaže skozi različne vidike.

Torej, še kaj o diplomaciji, najini skupni vokaciji. Nobena skrivnost ni, in tudi ni nikakršne potrebe, vsaj v mojem primeru ne, da bi to bila, da sem

diplomacije učil v Beogradu, v zveznem sekretariatu za zunanje zadeve, od oktobra 1987 do junija 1991. Tja sem prišel z visokega položaja v gospodarstvu, od tam sem odšel za konzula v Celovec (in je nanoslo, da sem bil najprej zadnji jugoslovanski in potem še prvi slovenski konzul). Med prvimi praktičnimi, obrtnimi zadevami, ki sem se jih naučil v Beogradu v tedanji deveti upravi (za Daljnji vzhod, Indokino in Kitajsko), so bile depeše – kako se pišejo, kako se berejo, kako se distribuirajo znotraj državne uprave. In med prvimi depešami, ki so v deveto upravo prišle iz veleposlaništev, pa jim ta ni bila matična, je bila ena, potem še ena in še vrsta njih, z veleposlaništva v Tuniziji. Nekdo je nekje govoril o Kambodži, o Laosu ali o čemerkoli že, in zato je depeša priromala tudi v moje roke. Seveda sem depeše bral z velikim zanimanjem in zelo študijozno. Najprej mi je padel v oči podpis, vsakič z velikimi črkami priimka veleposlanika. Tiste iz Tunizije so nosile podpis: STAROVA.

To je bilo moje prvo srečanje z Luanom, sodelavci pa so mi v osnovnih črtah pojasnili, kdo stoji za tistim podpisom. In zapomnil sem si odtlej ter o tem tudi predavam: tako se podpisujejo diplomatske depeše. V novejši praksi je sicer tako, da kadar je avtor kdo drug, se najprej napiše ta priimek, vendar samo z veliko začetnico, ostale črke so male (npr. Jazbec/STAROVA), ali pa tudi samo veliki začetni črki imena in priimka, potem pride poševnica in za njo izpis veleposlanikovega priimka z velikimi črkami (npr. MJ/STAROVA).¹¹² Brez kakršnihkoli titul in podobnih okraskov, saj gre za interno diplomatsko komunikacijo (pri eksterni je in mora biti drugače). Diplomacija je jedrnata, izrecna, v njej ni več prostora za bahavost in izkazovanje domnevne samopomembnosti (a se to vseeno počne v veliki meri). Skratka, od mojih prvih učnih ur v praktični diplomaciji me spremlja naš jubilent.

Zatem, prva leta samostojne države, tako Makedonije kot tudi Slovenije, so bila zaznamovana s prebojnimi nalogami in projekti, prve diplomatske posadke so bile vedno skrbno izbirane, v večini primerov tudi tako izbrane. Luan je bil v prvih vrstah velikih makedonskih veleposlanikov. Kaj bi lahko bilo še bolj naravno in samoumevno od tega? Vendar naj bo to le napoved diplomatskega zaključka te apoteoze, ki se tu šele prav pričinja odvijati.

¹¹² Primera obeh podpisov sta izmišljena, saj z jubilentom nisva nikoli službovala skupaj.

III.

V tem mojem razmišljanju ob prijateljevem življenjskem jubileju je in mora najprej biti na vrsti parabola o avtorju velikega duha in globokih besed. Mojster pisane besede; mislec. Povejmo kar na začetku, da bo poznejše pisanje bolj jasno in postavljeno v jasen razumevanjski okvir: Luan Starova je klasik evropskega formata.

Po 500 letih, odkar se je z novo izpovedno močjo pisane besede pričela novoveška zgodovina v najbolj žlahtnem pomenu besede, in po 150 letih, odkar je evropski realizem, obdan tako z romantiko kot tudi z naturalizmom, postavil vrhunske literarne standarde, je Luan Starova s svojimi romani stopil k njim in stoji skupaj z njimi, z ramo ob rami: to sta tako Cervantes (*Don Kihot*) in Rabelais (*Gargantua in Pantagruel*) kakor so tudi Hugo (*Nesrečniki*) in Balzac (*Človeška komedija*), Dostojevski (*Bratje Karamazovi*) in Tolstoj (*Vojna in mir*) ter, seveda, njegov Rolland (*Jean-Christophe*). Luan Starova je tak po teži svoje prepričljivosti, po tehtnosti svoje misli, pa kristalni jasnosti in čistosti svoje besede, po mamutovskem opusu, po etiki in estetiki, po misli; po nociji časa in percepciji prostora.

Zato je on erudit, ki je daleč nad svojim časom in prostorom. Predvsem pa je humanist, ki v maniri velikega romanopisca podaja široke slike in kopicico podrobnosti v njih ozadju, tudi pri stranskih protagonistih, v njegovem zgodovinskem okvirju pa naracijo kristalizirajo parabola, aluzija in aktualizacija, v spremstvu prefinjene satire in rahločutnosti. V osrčju vsega pa je velika vera v malega, vsakdanjega človeka in njegovo moč, četudi ta moč morda ni vedno vidna, a vsekakor deluje.

Vse pravkar omenjene mojstre minulih petih stoletij odlikuje kolosalni opus. In tudi našega jubilaranta. Njegova Balkanska saga je portret dvajsetega stoletja, praktično za vsako desetletje po en roman; tistega stoletja, ki je zaznamovalo avtorja in njegovo družino (pa tudi, seve, vsakega izmed nas na svojski način). To je serija romanov o veliki epohi in plejadi običajnih ljudi, od katerih je vsak hotel predvsem živeti svoje življenje, kot ga je zmožgel in si želel. A življenje, seveda, ni tako enostavno. Romani iz Balkanske sage so pričeli prihajati na knjižne police z iztekom stoletja, pred tremi desetletji,

in še prihajajo. Zajemajo globoko v avtorjevo življenje in v življenja njegovih bližnjih in daljnih, se prepletajo in pojejo o poteh usode, ki so vsemogočna in včasih na meji doumljivosti. Človek, ki jih živi in sprejema, pa je zato najbolj trpežno bitje stvarstva. Kot je zapisal Sofoklej v *Antigoni*, čudna so čudna tega sveta, čudo vseh čud pa je človek.

Balkanska saga je balkanski memento. Pripoveduje nam o tem, kako je Balkan nekaj posebnega, rekel bi, da že skoraj mitološkega. Ne poznam območja, stičišča poti, duhov in emocij, ki bi imelo tako izjemne potenciale v vsakem pogledu, od umetnosti, kulture, kreativnosti do, nenazadnje, tudi smisla za šale. To so potenciali, ki segajo v sam svetovni vrh. To pa je v prvi vrsti zaradi sobivanja in sinergije številnih jezikov, nacij, kultur, življenjskih stilov in navad, ki so se skozi vso zgodovino – in se tudi danes – mešajo, prepletajo in tvorijo čudežno metasnov, tančico, iz katere bi tudi lahko bile narejene sanje; če že niso. Samo za ponazoritev: v makedonski ustavi je zapisanih sedem jezikov, ki se pretežno govorijo v državi (pa to še niso vsi): makedonski, albanski, turški, romski, vlaški, srbski in bošnjaški. A obenem pa je Balkan, skupaj z vsemi njegovimi ljudmi, iz istega razloga tako sila občutljiv in ranljiv. Ne bi vedeli, zakaj se je zgodovina praviloma raje poigravala s to ranljivostjo, kot pa da bi povzdigovala kreativnost uma in pronicljivost duha. A Balkanska saga počne ravno slednje. Iz nje je mogoče čutiti, kako časi hiti neprestano, seka rane in zdravi, če povzamem po Otonu Zupančiču.

Tu, že korenito v 21. stoletju, vstopita v balkansko nanizanko general in metulj. Balkanski monolit, ki je navznoter poln zvezdnega sija in njihovega čudovitega prahu, galaksija v malem, se nam pokaže kot saga o *Homo Sapiensu* in njegovih temeljnih dilemah skozi novo optiko. Gre za odnos med *generalom* (simbol vojske in vojskovanja, trde moči, krutosti in razdiralnost, brezprizivne hierarhije), ki je sposoben čutiti, in *metuljem* (rahločuten zaznamovalec, krhek, prelep, morda naiven, bitje, ki je nesposobno kakršenkoli nasilnosti), ki je skrajno trpežen (metulji kot vrsta se pojavijo v začetku jure pred 190 milijoni let).

Julija poleti 2018 je bilo, ko sva sedela v poletno razigrani Strugi, tik ob vodi, v miru, prepuščena trenutku časa in njegovi posebni milosti, vsak njen trenutek je treba ceniti in biti hvaležen zanj: zraven naju je iz Ohridskega jezera ponovno vzniknil Črni Drim (prvič vznikne iz Prespanskega jezera in

se potem spusti v Ohridsko), njegovo petje je ob prvem jezu prekipevajoče šumelo v kakofoniji zvokov, Luan pa mi je v spremljavi te neskončne melodi-je narave pravil, že skoraj kot v meditaciji: »Vidiš, od tu so se jegulje podaja-
le na svojo pot vse do Sargaškega morja, vsako jesen, da bi tja prispele nasle-
dno spomlad, ali pa tudi pozneje, izlegle ikre, in poginile. A mlade jegulje
pa so se vračale sem, v svoj rodni kraj in potem spet nazaj, neskončni ciklus
potovanja. In naši ljudje so prav tako potovali, odhajali, in se vračali. A zdaj
je vodna pot pregrajena z neštetimi jezovi in ovirami in jegulje praktično ne
potujejo več. In tudi ljudje se vse manj vračajo. Vsak je ujet na svoji strani in
starodavni tok narave se ustavlja in izgineva...«.

Njegov glas je bil umirjen in v sozvočju z naravo, nobene trpkosti v njem;
morda samo dodatna energija, da je o vsem tem treba pisati, pisati in pisati.
Počasi se je večerilo, ljudi je bilo vse več in več, voda pa je venomer kipela in
hitela v dalj. In razmišljam, kako morajo biti jegulje nežna in elegantna bit-
ja, vedno so v gibanju, občutljive in ranljive, a vendar odporne in trdožive,
da zmorejo takšne razdalje.

Tudi človeška duša je občutljiva in ranljiva, nežna in vznemirljiva, toda
človek, ki potuje, pa slej ko prej otrdi in njegova koža postane raskava. Le ka-
ko vse to ujeti v misel in v besedo? Tok časa in tok misli.

Pozno jesen pred tem, kmalu po mojem prihodu na veleposlaniško
dolžnost, sva v pogovoru z Alijem Ahmetijem hitro prešla na človekov roj-
stni kraj, na domačo vas. Podaril sem mu albanski prevod mojega romana
Mavrica izza duše, ki je posvečen moji rojstni vasi Pohanca. Ta gesta ga je ga-
nila in podaril mi je knjigo o njegovem rojstnem kraju z naslovom Balkanske
vojne. Knjiga je bila pripravljena na njegovo pobudo, v njej pa so zbrana poro-
čila britanskega konzula iz Makedonije v zadnjih letih otomanskega imperija.
Pretresljivo in natančno dokumentirano trpljenje človeka v razdiralnem ča-
su. Najine misli se izgubijo v premišljanju o fenomenologiji rojstne vasi, do-
mačih krajev, v iskanju človekove identitete.

Ko sedaj prebiram Luanov mega roman, razmišljam o poteh usode: sko-
raj isti čas, ko je britanski konzul na terenu pisal svoje depeše, sta se v fiktiv-
nem, a praktično istem svetu dva visoka častnika dveh nasprotujočih si stra-
ni pogovarjala o metuljih...

IV.

Po moji oceni je Luanovemu stilu in opusu v slovenski književnosti še najbližji Lojze Kovačič. Slednji secira družbo in družbene odnose skozi brezkompromisno lastno, osebno optiko, Starova to počne z jasno družbeno vivisekcijo in v veliki meri skozi optiko svojega očeta. V obeh primerih se nam razgaljajo procesi in dejanja, ki tvorijo našo konkretno družbeno realnost. Oba pisatelja sta medij, ki s svojo refleksijo kaže, kakšna je konstrukcija družbene realnosti in kako deluje ta zapleten sistem. V obeh njunih mega romanih – *Prišleki* ter *General in metulj* – se nam odkriva paleta teh razsežnosti in bivanjskih vzporednic. Oba v najbolj žlahtni maniri velikega realističnega romana kažeta intimo konkretnega človeka, njegovo stisko, želje in ambicije. Te pa so vedno vpete v širši družbeni okvir, ki v ključni meri vpliva na posameznika. Seveda se ta posameznik nujno ne prepušča tem tokovom, še posebej, če je močan in velik – in oba, tako Kovačič kot Starova, sta takšna – ampak vpliva na družbeno in zgodovinsko situacijo, katere del je. A je sam. In zelo verjetno tudi ostane sam, kot bi rekel Tolstoj.

Kakor je Lojze Kovačič neke vrste *metulj*, trepetav, morda malce boječe zadržan, a nemirno ustvarjalen, je tudi Luan Starova *prišlek* v najbolj polnem pomenu besede. A noben od njiju ni general, ni vojskovodja. Čeprav bi lahko oba našli v simbolnosti nemškega generala, vrhunskega entomologa, ki na Galičici nad balkanskim Jeruzalemom in njegovim jezerom v času največje dotedanje svetovne vojaške kataklizme pred dobrimi sto leti, kot piše Starova, v svojem raziskovalnem nemiru pade v ujetništvo francoskega majorja, prav tako entomologa (oba lika sta fiktivna izpeljava iz resničnih oseb). Njuno srečanje sredi vojne vihre nam pokaže, piše avtor, da sta oba, sicer vojaška nasprotnika, zavezana istemu prvinskemu etičnemu cilju, ki se kaže skozi njuno osebno intelektualno naravnost: spoznati in razumeti občestvo in zakone njegovega delovanja skozi proučevanje metulja. In njuni pogovori se razvijejo v humanistično epopejo etike, odnosa do narave in ljubezni kot osnovnega gonila na osebni in družbeni ravni. Obenem pa je roman prefinjena kritika, morda še bolj razgaljenje vojne kot družbenega pojava, ki je star, kot je staro človeštvo. In zato je ravno človek tisti, ki zmore in se lahko

dvigne nad vojno. Roman tako postane zagovor miru, ki ga je človek sposoben doseči, kljub temu da človeštvo, še manj pa njegove elite, tega niso zmožne.

To pa je tudi lekcija, ki jo hkrati Balkanska saga kot celota sporoča širokemu krogu bralstva. Avtor je suvereno in pretanjeno zaznal, prepoznal in upodobil trenutek časa kot nauk za večnost. Kakšna parabola in kašen umetniški učinek. To ti je dano, če si se sposoben gibati v različnih razsežnostih časa.

Lahko si mislimo, da sta zagotovo morala oba, nemški general in francoski major, v veliki meri upoštevati nauke vojskovanja, ki sta jih zapisala tako Clausewitz kot tudi še davno pred njim Sun Tsu, a bistvo njunih delovanj in nehanj je bilo drugje. In ravno to drugotnost, drugost, to drugačnost je Luan z velikopoteznim zamahom mojstra pisane besede iz pretanjene misli prelil v zapisan medij. Za vse čase.

Oba velika romana velikih gurujev pisane besede imata vrsto skupnih potez. Na primer, oba pišeta o vojni: Kovačič skozi oči dečka, ki mu je vojna okvir odraščanja, preživetja in kot taka nekaj nepojmljivega; Starova skozi pogled na metulja, ki poveže visoka častnika dveh nasprotujočih si strani, ki se gledata dobessedno preko puške mušice – in opazujeta metulja, ki ju odnese v herezijo: v razmišljanje o miru in ljubezni. Oba romana se v osnovi dogajata – in izhajata iz – v njunih domačih krajih. Enemu je domač kraj skoraj Golgota, drugemu je privid. Oba avtorja imata v sebi močno otroško prvino: Kovačič je tisti deček, ki odrašča v vojni in se ji čudi, jo opazuje in mu ni najbolj jasno, kako in kaj z njo. Starova vnese otroško občudovanje metuljev – saj smo jih vsi občudovali kot otroci, a ne – v samo bistvo razumevanja in razglabljanja o vojni in njeni surovosti. Za oba je mogoče trditi, da sta tudi zato velika, ker sta oba – kot pravi kitajski pregovor – v sebi obdržala nekaj svoje otroškosti. To ju vsekakor dela velika. Kovačiča sicer nisem osebno poznal, a mislim, da lahko vseeno zatrdim tudi zanj, za oba, da sta skromna, zadržana, ni jima mar za glorio.

Kovačičev prišlek je preširok za svoj čas, njegov čas je tesen in ozek, da bi ga lahko zapopadel, sprejel, da bi prišlek v njem zaživel v celoti in zadihal v polno, da bi lahko prišel do izraza. Zato mu je težko, ko poskuša vedno znova prikazati in udejaniti svojo širino. Obsojen je na ponavljajoče se dajanje, kar pa mu ne jemlje energije in ustvarjalnosti. Ne vemo, ne moremo reči, ali

tam ta in tak prišlek uspeva širiti meje in razsežnosti svojega časa in prostora – to je vedno opazno dosti pozneje. Tudi Luan Starova je tak prišlek in tudi njegovo življenje je življenje prišleka. Je koncentrat minulega stoletja, družinskega izročila in novih dob, ki jih avtor premišljuje, odraža in upodablja.

Roman Prišleki je skupina slovenskih literarnih kritikov in poznavalcev proglasila za najboljši slovenski roman minulega stoletja. Zelo težko se je ne-strinjati z njimi. Še vedno ga berem in prebiram, začel sem z njim v mojih beograjskih letih. In bilo je zgodaj poleti 2010, če se prav spomnim, verjetno pred mojim odhodom v Turčijo in ne leto pozneje, ko sva klepetala s Helgo Glušič v njenem tihem in mirnem stanovanju, ki je dišalo po knjigah, bile so, jasno, vsepovsod. Helga, ki je nekaj let pred tem napisala spremne besede za tri moje knjige, se je kar razživela, ko je beseda nanesla na Kovačiča. Prva dama slovenske literarne zgodovine in kritike, ki je na začetku svoje kariere med drugim predavala na Harvardu, je govorila v svojem, vsaj zame značilnem slogu, blagovzeneče in rahlo prikrito hudomušno naklonjeno, ravno toliko, da je še bolj pritegnilo, navdušena posebej nad obsegom Prišlekov in njihovo vsebinsko celovitostjo, v kateri se jasna avtobiografska snovna osnova bere brez predaha. Lahko rečem, da jo je roman očaral.

Kovačiča približuje njegovemu makedonskemu književnemu in akademskemu kolegu tudi izkušnja iz začetka petdesetih let prejšnjega stoletja, ko je služil vojaški rok v vzhodnomakedonskem Štipu. To bridko epizodo svojega življenja je pozneje nazorno predstavil v izvrstnem romanu Resničnost (1972). Naključje je naneslo, da je tudi avtor teh vrstic služil vojaški rok v istem mestu, le da tri desetletja pozneje (in celo dvakrat, zaradi neke lokalne politične spletke, ki bi lahko bila komična, če ne bi bila resnična). Takrat nisem poznal tega Kovačičevega romana, v roke mi je prišel dosti pozneje. Moram pa dodati, da sem se kljub časovni razliki tam počutil enako surrealistično.

Kovačič je bil v Štipu pred Stalinovo smrtjo, ko je tedanji jugoslovanski režim še vedno izvajal enako trdo linijo, sam pa sem bil tam poldrugo leto po Titovi smrti, ko je federacijo že pričelo načenjati, čeprav to še zdaleč ni bilo očitno, prej obratno. Vojašnica v Štipu je gostila sedež divizije in brigade ter je bila strateškega pomena v odnosu do Bolgarije, hkrati pa je bila kazenska kolonija. Večina častnikov je bila poslana tja po neke vrste kazni (za

vojake nisem tega natančneje preverjal), kar je izviralo še iz časov prve Jugoslavije, ko je Štip slovel kot uporniško, revolucionarno mesto in je bilo na njegovem širšem območju razporejenih kar polovica vseh žandarjev v tedanji Makedoniji. V mojem času je bil poveljnik divizije polkovnih Adžič, poznejši načelnik generalštaba jugoslovanske vojske, ki je desetletje zatem vodil napad na Slovenijo. Za njim je v Štip v sredini osemdesetih let na poveljniško mesto prišel poznejši general in vojni zločinec Mladić. Moj vnovični obisk štipske vojašnice mi je kmalu po prihodu na veleposlaniški položaj organiziral generalštab makedonske vojske oktobra 2016, župan Štipa pa mi je podelil status častnega občana.

V.

Luan Starova živi življenje romanopisca. Ne samo da je njegovo življenje roman, on živi roman, on je roman. S tem ko piše, izpisuje iz sebe in iz svojega življenja, ki ima mavrična krila in srednjeveško romaneskno podobo, podobo učitelja, magistra, ki uči za življenje. Magistri njegovega kova so popeljali Homo Sapiensa iz srednjeveškega konteksta v novi vek, potegnili so črto iz humanizma in renesanse v protestantizem in naprej v razsvetljenstvo. Luan Starova je med njimi, čeprav živi pol tisočletja pozneje. Toda čas pri tem ni kriterij, merilo sta vsebina in njena žlahtnost; njegov cikel pričča o tem. On je dedič teh velikih, prelomnih miselnih tokov v zgodovini človeštva in njihov sooblikovalec hkrati.

Njegov pisateljski cikel je gargantovski opus in domuje v prvi vrsti evropskega modernega romana. Zlahka bi jih bil pisal tudi takrat, kot jih piše danes. Imeli bi enak pomen in enako težo, saj tudi sedanost – kot vsak čas – išče odgovore na velika vprašanja človekove eksistence. Njegove duše – in pameti. Zdi se, kot da jih Starova piše takrat, ko jih piše danes. V ospredju njegovega pisanja so temeljna vprašanja človeške usode in življenja in njegove duše, a tudi srca. Ta vprašanja so še vedno ista, čeprav ima vsak čas drugačne odgovore nanje, a kljub temu je v osrčju vedno ista etika in ista estetika. Najvišje dobro, dober človek in njegova dobrotta sta vedno ista in enaka v vsakem času, ne glede na to ali zapovedana družbena norma to upošteva in priznava

ali pa tudi ne. Menim, da bo tako tudi ostalo. Vsak išče svoje rešitve in odgovore in se pri tem običajno opira na njemu bližnje orientirje. Ko govorimo o velikih premislekih, ki so živi po pol tisočletja in več, je moj dragi prijatelj in cenjeni kolega med njimi. Človek hoče misliti in ustvarjati, zato je narejen. In v tem lahko tudi pristno uživa in najde tiho zadovoljstvo.

General in metulj je epohalen roman. Je kozmos sam po sebi in sam v sebi. Treba ga je brati znova in znova. Parabola, s katero Remarque pravi, da na zahodu ni nič novega, pove v Luanovem besedilu, da je bilo na jugu Evrope v istem času enako nič – se pravi, zelo veliko – novega. Toliko, da je treba to izpovedovati vedno znova in z novimi in novimi besedami, občutki, vtisi, spomini, predstavami. Stran za stranjo, poglavje za poglavjem. Kakor da bi pisal menih v srednjeveškem samostanu, v miru in tišini, neodvisen od zunanjega življenja, ki gre mimo.

Eden od klasikov znanstvene fantastike, Arthur C. Clarke, ki je napisal za zelo obsežno knjigo kratkih zgodb v tem žanru, prisega nanje kot na tisto narativno formo, ki pove vse in največ. Črtica je za znanstveno fantastiko kot sonet za ep; izziv je ustvariti perfekcijo na čim manj prostora, pravi. Indijski diplomat Abhay Kumar poudarja, da se diplomacija in poezija izvajata v kratkih stavkih, ki odkrivajo ravno toliko kot tudi skrivajo. Starovi je natanko enako uspelo z obratnim pristopom: ustvaril je izjemno obsežen, a poveden in sporočilen roman, ki je kot črtica, kot sonet, kot pesem. Ustvarjalen, z veliko izrazno močjo in besedilom, v katerem nič ni odveč in tudi nič ne bi smelo manjkati, ker bi potem bilo premalo. V tem se kaže izrazita moč avtorja, njegova kreativnost in mojstrovina ter koncentracija. Francoski enciklopedisti bi mu gotovo zavidali.

VI.

In če se, kot napovedano, preden strnem misli, vrnem k diplomatski optiki. Luan Starova je bil prvi makedonski veleposlanik v Franciji, po osamosvojitvi makedonske države. Obenem je bil akreditiran kot stalni predstavnik pri UNESCO ter bil še nerezidenčno akreditiran v Španiji in na Portugalskem. Kakšen privilegij, bi rekli na prvi pogled, kakšna priložnost, bi rekli, ko

bi zajeli sapo, kakšna modra odločitev, bi rekli z diplomatskim očesom. Ko je predajal akreditive v Lizboni, je bil zraven v duhu Camoes, v Madridu Miguel C., v Parizu pa tudi že vemo, kdo vse. Stavil bi, pa naj se mi oprusti takšna nediplomska gesta, da je Luan v sproščenih pogovorih, ki sledijo formalni predaji poverilnic, citiral svoje veličastne, davne predhodnike.

Njegov pariški mandat je v veliki meri sovpadel z mandatom prvega slovenskega veleposlanika v Parizu, Andreja Capudra. Tako Starova kot Capuder sta se v francoskih diplomatskih, političnih in književnih, pa tudi širših krogih, počutila kot doma – oba romanista, velika strokovnjaka in poznavalca francoske besedne umetnosti ter oba človeka akademskih krogov in pisane besede. Oba sodita v isto, prvo generacijo velikih diplomatov svojih držav, ki so po osamosvojitvi orali ledino v mednarodnih odnosih in na diplomatskem parketu. Nekako naravno je bilo, da sta obe državi v tistem času izbirali najboljše, kar sta imeli, za mednarodno pozicioniranje. Takrat je diplomatska služba v obeh državah – pa tudi v številnih primerljivih – zagotovo bila veliko poslanstvo. Pozneje je postala tudi poklic, kar je dobro, saj diplomacija je poklic, diplomati pa morajo biti poklicni.

Diplomacija je tista, ki se ukvarja z izvajanjem zunanje politike in razvijanjem diplomatskih odnosov. Vsi ostali, ki se v to vključujejo zaradi svojega položaja in (trenutne) dejavnosti, k temu pripomorejo, seveda, kar je tudi prav – a diplomacija je edina državna institucija, ki je za to v celoti, ves čas in polnokrvno zadolžena. Zato gre oblikovanje poklicne diplomacije v korak z njenim poslanstvom. Vendar pa ima avtor teh vrstic, tudi sam pripadnik prve generacije slovenskih diplomatov, občutek, da se je s krepitvijo diplomacije kot poklica počasi pričel izgubljati pomen njenega visokega poslanstva. Še več, kaže, da bi bilo danes, po treh desetletjih samostojnosti in neodvisnosti držav, ki so vzpostavile ali pa obnovile svojo državnost s koncem hladne vojne, mogoče reči, da diplomacija v vedno večji meri postaja predvsem služba (na račun poslanstva, pa tudi poklicnosti).

In v tem okviru se potem jasno pokažejo zagate velikih diplomatov, veleposlanikov malih držav. Držav, ki nimajo za sabo velikih, utečenih in delujočih diplomatskih sistemov, ki jih po eni strani podpirajo pri izvajanju diplomatskih funkcij in ki so – kar je še pomembneje – po drugi strani sposobni

prevzeti ideje in pobude, s katerimi takšni veleposlaniki zaznavajo diplomatski trenutek, in jih spraviti v življenje. Pobud, ki bi potegnile bilateralne odnose v peto prestavo, s tem pa tudi ugled teh držav. Naj bo veleposlanik še tako sposoben in zna začutiti zgodovinski trenutek, velikih projektov ne more uresničiti sam s svojo ekipo, za to potrebuje soglasje svojega ministrstva in njegovih služb, pa tudi čisto konkretno podporo.

Pravilo pravi, da so velike pobude v takih centralah prezrte. Diplomatska zgodovina obeh držav, Capudrove in Starovove, pozna veliko tovrstnih primerov. Tako pač je. In izjeme, ki se zgodijo, to pravilo samo potrjujejo. Na primer, Slovenija je prva ratificirala pristopni protokol za članstvo Severne Makedonije v zvezi Nato v začetku februarja 2019, ob uradnem obisku predsednika Sobranja Xhaferija v Ljubljani (potem ko sta to na osnovi Prespanskega sporazuma storila najprej makedonski in še grški parlament). Spodaj podpisani se lahko samo zahvali svoji tedanji namestnici Urški Potočnik in nekaterim državnikiškim potezam dveh, morda treh posameznikov (zaenkrat raje neimenovanih) v vrhu slovenske politike, ki so projekt pripeljali tako daleč, da ga dvomljivci in zadržani niso mogli več ustaviti (če bi ga zadržali zaradi nerazumljivih proceduralnih razlogov, bi slovenska ratifikacija ne bila pomenljivo prva, ampak prezrto četrta, peta...). Ampak tudi to je bila izjema. Morda celo izjemna, kdo ve.

Naj tu dodam še dva, tri osebno obarvane diplomatske utrinke.

Že omenjeni in danes pokojni veleposlanik Capuder v svojih memoarih *Pariški dnevnik: Zapiski slovenskega veleposlanika v Franciji (1993–1997)* na več mestih poudari svoje druženje in sodelovanje, pa tudi čisto intelektualne debate, s prvim makedonskim veleposlanikom. Povezovalo ju je, kot je bilo že navedeno, ne samo meddržavna in osebna simpatija, ampak tudi dejstvo, da sta oba bila velika književnika. S kolegom Capudrom sva se nekajkrat pogovarjala o tem druženju in pravil mi je, kako dobro sodelujeta in se razume ta. Naključje pa je nanoslo, da je najino druženje s Starovo dobri dve desetletji pozneje med drugim prineslo obsežen, temeljit in poznavalski predgovor za makedonski prevod mojega že omenjenega romana o diplomaciji Mavrica izza duše. Kako se prepletajo diplomatske poti in usode, kako se prenašajo sporočila preko mehanike časa.

Seveda moram še napisati, da smo z Luanovo hčerko Dito, direktorico makedonske Narodne galerije, v času mojega makedonskega mandata, pripravili več odmevnih razstav, med njimi spomladi 2019 ob stoletnici rojstva Alenke Gerlovič tudi njene risbe, ki jih je po zahodni Makedoniji ustvarjala v sredini petdesetih let prejšnjega stoletja. Gerlovičeva je ta svoja dela podarila Posavskemu muzeju Brežice, razstava pa je pripomogla k tkanju novih vezi med institucijami in ljudmi. Diplomacija ima mnogo obrazov in veliko poti, kako izpolnjuje svoje poslanstvo.

Nenazadnje, diplomat ne živi sam in ne potuje sam. To presunljivo lepo z nekaj bežnimi in nežnimi utrinki ponazori Capuder v svojih spominih. Družina Starova – tu je še soproga in mati Gëzime – pa je, po mojem skromnem mnenju, vzor diplomatske družine.¹¹³ To je redko in zahtevno in je tudi težko, a je lepo. Po treh desetletjih in pol v diplomaciji lahko to mirno zatrdim.

VII.

Zamahi metuljevih kril levjega srca so jasni, izdelani in dorečeni; povedni, estetsko umirjeni in etično polni. Luan Starova je – diplomati zraven jedrnatosti uporabljamo tudi prispodobe – general, ki ga krasijo jasen in širok pogled ter moč besede. Njegova avtoriteta je samoumevno prisotna in, kampak, nevsiljiva. Zamahi njegovih kril so rahločutni, vseobsegajoči in odprti. Ko gleda s prizanesljive višine, se mu od nje ne zvrta, ker je z nogami vedno na realnih tleh. To je metulj, ki si ne pusti ukazovati, in general, ki ne ukazuje. Humanistična sinteza, postmoderni Minotaver s prekipevajočo energijo, ki se izteka v umirjeno presojo in žlahtne misli.

Skratka, on je mislec velikega formata. Njegovo raznoliko delovanje to potrjuje. Zato seže prek mehanike časa, a ne kot Newton, temveč kot Einstein. Upajmo, da bosta za generalom in metuljem v njegovih snovanjih na vrsto prišla tudi rosa in pečina, dotik in nasmeh ...

Očitno je, da je naš jubilarant že na literarnem Parnasu. Če pa bo to kdaj tudi formalno potrjeno in oznanjeno, seveda ni odvisno od njega, ampak od procedure. Luan Starova namreč živi za vsebino in za njen kozmični domet; to počne maestralno in osebno zadržano, a veličastno.

¹¹³ Za slovenskega bralca, če mu bo to besedilo prišlo v roke, dodajam: Luan je v albanščini lev, Dita je dan in Gëzime je sreča, radost, zdravje.

Urška Klakočar Zupančič: *V ognju strasti in moči*¹¹⁴

LJUBLJANA, JUNIJ 2021

Prvenec posavske rojakinje Urške Klakočar Zupančič z naslovom *Gre-tin greh* je prvovrsten zgodovinski roman. Avtorica v njem ponudi novo fresko srednjeveškega dogajanja, upodobljeno v njej domači Sevnici (Lichtenwald) v sredini 17. stoletja. Zgodba se začne konec avgusta 1634 in konča dobro leto dni pozneje sredi septembra 1635. Vmes se razplamti oda strasti in ljubezni in predajanja, a tudi igranja in izigravanja, ko gre osrednja protagonistka iz preizkušnje v preizkušnjo. Ta je huda, hudobna, a tudi lepa in črna in romantična; ko gre Greta skozi njo, se ji takorekoč zgodi vse, kar se živemu človeku lahko zgodi. Ta zgodba, ki jo preberemo na dušek, je pretresljiva, srhljiva in očarljiva hkrati, izpisana presunljivo rahločutno in stvarno obenem.

Greta je hčerka uglednega, delovnega in skrbnega meščana, razgledana in bistra, lepa in samostojna. Bere nemške in ne samo na skrivaj tudi slovenske knjige. S tem je odganjala »oblak nevednosti, v katerem so živeli skoraj vsi drugi vaščani« (str. 32). Tako je postajala samostojna in pogumna, zorela je v intelektualko sredi bolj ali manj tipičnega srednjeveškega slovenskega podeželskega okolja, ki ga sicer lahko občudujemo na starih, tudi Valva-zorjevih (pravijo, da je verjel v čarovnice), lesorezih, kjer nas pritegnejo lepa pokrajina, čolni, ki po Savi prevažajo tovor (še za časa Levstika so ga), in vzdušje, ki si ga ob tem zamišljamo. A pri tem ne smemo biti zaneseni in navivni: »Očetu sem bila hvaležna, da nisem bila nevedna kot večina drugih vaščanov, sploh žensk« (str. 74).

¹¹⁴ Prva objava eseja. Na roman sem postal pozoren, ker avtorica postavi dogajanje v domače okolje, Posavje, od koder sem tudi sam. Krajša recenzija romana je bila objavljena v Posavskem obzorniku, 24. junij 2021, str. 24.

Toda z očetom tudi na skrivaj razpravljata o protestantih, Trubarju in Dalmatinu, tistemu iz sosednjega Krškega (Gurkfeld), ki je Biblijo prevedel v naš jezik. Saj vemo, dva od vodilne protestantske četverice, Jurij Dalmatin in Adam Bohorič, sta iz naših krajev. Dalmatin je v svoji knjižnici v Krškem, ki je takrat obsegala dobrih dvestopetdeset knjig (sic!), snoval prevod knjige vseh knjig in je moral za to ustvariti približno tretjino novih besed, saj jih dotedaj slovenščina ni poznala. Kakšen podvig! Bohorič je v sosednji Brestanici ne samo večerne ure in ne samo tudi dolge zimske urice uporabil, da je spisal prvo slovensko slovnico. Iz konteksta romana lahko upravičeno sklepamo, da je Greta brala Biblijo v Lutrovem in v Dalmatinovem, svojem, jeziku: »Greta, čas je, da prebereš Biblijo,« je rekel oče nekega večera in zaprl veliko debelo knjigo (str. 29). Pol stoletja pozneje se je tako lahko sprehajala iz jezika v jezik in razmišljala in bila pred svojim časom. A tako se je pričelo nevedoče in nehoteno sestavljanje lastnega recepta za nesrečo, ki to ne bi smela biti, ne takrat in ne danes. Pa je bila takrat in je lahko tudi danes. Recept, ki velja za vse čase in nihče v principu ni imun nanj, čeprav odpornost proti temu virusu vseeno narašča in se krepi z minevanjem časa.

Oče Ivan je prijatelj z grajskim oskrbnikom Webrom, ki ga je posvojil (»Videl sem, da znaš živeti od zemlje in da si previden.«, mu pravi Weber ob slovesu iz Sevnice – str. 64). Preko njega prideta Greta in njen oče v stik z grajskim gospodom Moškonom (Inocenc Moscon), ki je razgledan in ima veliko knjižnico, v kateri je obilo protestantskih knjig. Vendar pa skrivnost o knjigah, ki jih grof, Ivan in Greta skrivajo pred inkvizicijo, pride do strogih jezuitov, ki knjige pompozno sežgo.

Lokalni župnik oče Jožef, ki skrbi za moralno čistost, je v sebi podoba klenege in dobrega človeka, ki ve, kaj majhnemu kraju in njegovim ljudem pristoji, da bi imeli mir pred problemi in zablodami, ki krojijo njihov čas. Zato je navzven velikokrat gromovniški, navznoter pa rahločuten, pošten in na realnih tleh. In očitno zna to svojo pravo naravo dobro skrivati: »Oče je govoril, da je stari Jožef zaostal v času, vendar se župnik ni dal preveč motiti« (str. 100). Tudi Greta sama ni najbolje vedela, kako in kaj je z njim: »Oče Jožef je bil zame vedno neznanka« (str. 361), saj kljub svojim pridigam »ni maral, da bi na trgu kogar koli po nedolžnem obdolzili bodisi herezije ali celo čarovništva« (str. 361–362).

Zgodba se zaplete, ko tisto poletje pride na daljši obisk h grajskemu gospodu grofica Herberstein s svojim precej mlajšim in čednim, privlačnim možem, vitezom in poznejšim baronom Johannom. Postavni gospod mimogrede postane občudovan možki, a Greta pa tudi opazi posebnost, ki večini gotovo ni nič pomenila: »Konju je bilo ime Friderik kot kakšnemu cesarju« (str. 55), hudomušno pomisli.

Med njim in Greto, ki je tedaj že vdova (mož Andrej ji je padel na vojski, sinček Marko pa ji je umrl zaradi neozdravljive božjasti), se razplamti strastna in neobvladljiva ljubezen; greh v vsakem primeru besede, saj ljubezen ni za užitek. Greta je čustvena in sama, trpi za izgubo sina, moževa izguba jo je dodatna osamila in si želi bližine, topline in sreče. Ne pa za vsako ceno – dolgo se obotavlja, ko jo snubi mlinarjev sin Tomaž, premožen in dober človek, zaljubljen vanjo že leta. Vsa trška dekleta so ga poznala in cenila: »Kadar je prišel na trg, je imel vedno čisto obleko in skoraj nikoli ni zavil v krčmo« (str. 217). Greta pristane, da bo njegova, sicer šele ob koncu leta: »To je moja želja in moja odločitev,« sem skoraj mehansko ponovila« (str. 293). A zgodba se je kmalu odvila v drugo smer.

Toda v Johannu se ji pa pokaže utelešenje vsega, kar si želi in čemur in komur se hoče predati v najbolj žlahtnem pomenu besede. Pristno ga ljubi in je z njim srečna. In ga je v tem zanosu napačno ocenila in tudi ni bila sposobna sprejeti nekatera opozorila o njegovem obnašanju in pravi naravi. Saj to verjetno tudi ni mogoče; ne v romanu ne v življenju: »Uživaj z njim, dokler lahko. Vendar ga ne smeš imeti rada. On je baroničin mož in bo to tudi ostal, jo svari prijateljica Marina« (str. 140). Pa vendar, ko ji v nekem pogovoru pravi oče: »Človeška strast je huda sila, ki lahko gradi in ruši tudi najbolj trdne mostove« (str. 190), Greta pomisli na Johanna. Toda Marina svoje svarilo ponovi: »Življenje ni pravljica« (str. 257). Morda je pa roman.

A ljubezen, ko je pristna in iskrena in polna, je lahko tudi zapletena reč: »Barbara je govorila, kot da me ni slišala: 'Johann Savinšek nikoli ni imel težav dobiti ženske, ki jo je hotel.' Zahihitala se je« (str. 374). Greta je ostala brez besed, na videz neprizadeta: »Nisem vedela, kaj naj si mislim. Nič nisem hotela misliti« (str. 374). Kdo ve, kaj je bolje. Če sploh kdo ve: »Da bi takrat o Johannu lahko mislila kar koli slabega, je bilo nepojmljivo« (str. 375). Predvsem

pa naj bi veljalo, da ljubezen pomeni, da ti nikoli ni treba priti v situacijo, ko bi se moral opravičiti. Morda je Lada še zadnja, ki jo posvari: »Pazi nase, Greta. Pazi, da ne boš preveč razočarana« (str. 375). Kakšna je bila vsebina tega razočaranja in kakšna je bila Gretina bridkost, nas avtorica v spretnem slogovnem obratu pouči že na sam začetku romana, v pismu, ki ga Greta v mislih v grajski ječi kar naprej piše Johannu (»...misel name...plazila...se bo za teboj kot senca, kot koščena smrt. Dokler boš živ, bom živela jaz.« – str. 15).

Greta, ki kot vdova živi pri starših samsko življenje in se na skrivaj ljubi z Johannom in ga pristno ljubi, takoj sprejme ponudbo trške babice Suzane, da bi delala z njo: »Misel, da bi postala pomočnica trške hebanke, mi je bila všeč« (str. 143). A ker imajo takšne ženske znanje, ki je lahko sumljivo in je lahko v praksi tudi dvorezno, saj marsikateri otrok ni preživel poroda, je bil s tem položen dodaten element v Gretin recept. Znanje pa je gotovo najbolj izstopajoč in razdiralen del takega recepta: »Posebej nevarne pa so lepe ženske, pametne ženske, ženske, ki nekaj znajo« (str. 210). Avtorica v Greti ustvari pravi prototip...

Vendar pa se v tem dogajanju, zraven iskrene ljubezni, dogajajo tudi izigravanja in igrice, kar tako, v katerih potem vedno kakšna duša trpi. Ljubezen nam je vsem v pogubo, tako starim kakor mladim, pravi Tavčar. Gretina ljubezen ne ostane skrita, saj tudi ni mogla, in njen brat Jurij silovito reagira, ko zve za to: »Take, kot si ti, drugje zažgejo na grmadah« (str. 178). Jurij ni bil prerok, kajpada, temveč je samo reagiral nagonsko in stereotipno in tako, kot je mislil in verjel, neuk, kot je bil. In pravzaprav ni bilo v tej njegovi neukosti za tiste čase nič čudnega, prej obratno. In zato je bila Greta izjema: »Nikoli ne bom razumela, kako je lahko nekaj tako naravnega, kot je privlačnost med moškim in žensko, grešno« (str. 410).

Avtorica mojstrsko plete mrežo okoli svoje protagonistke, tudi s pomočjo njene jasnovidne in bogaboječe sestre Neže, ki je odšla v samostan v Krško, molit k Bogu zase in za vse grešne duše, imela pa je že od otroštva slutnje, od katerih se je že marsikatera uresničila, a nobena dobra. Tako ji ob neki priložnosti zaupa svoje sanje, za katere ne ve, kaj neki naj bi pomenile: »Okoli njega se vali črn dim in nekdo kriči. (...) Strah me je tega, Greta« (str. 82). In tudi sinček Marko, ki se ji večkrat prikazuje v sanjah, ji nekoč, ne prvič in

ne zadnjič, čustveno reče: »Rad te imam, mama. In ne boj se ognja. Prav nič se ga ne boj« (str. 121).

Ko se naslednje poletje spet vidita, je njen ljubi ostal isti: »Bil je tak, kot sem se ga spominjala« (str. 388). Čeprav se tu pa tam pokaže kakšna razpoka: »Ženske niste zato, da sprašujete stvari, ki se vas ne tičejo,« je rekel Johann, se dvignil in se začel oblačiti (str. 398). A poletne trave prinesejo spremembo, dokončno: zgodi se, da Greta zanosi. In postane negotova: »Nisem, mu mogla povedati o nosečnosti. V meni se je vse bolj razraščal strah pred tem, da me bo zapustil« (str. 426). Kako so naša življenja polna paradoksov: nekaj najlepšega lahko postane povod za najhujše. Zgodovinska reminiscenca?

Ko mu pove, bodočemu očetu, je njegova reakcija srhljiva: »Ampak, ampak,« je začel jecljati, »čigav je ta otrok« (str. 431)? In prične se Gretino padanje v brezno: »Moj bog, ali je to mogoče? Je mogoče, da me Johann sprašuje, kdo je oče otroka, ki ga nosim pod prsmi« (str. 431)? Prizor se sprevrže v sceno, ker ljubezen ni bila vzajemna, kaj šele, da bi bila vzajemno pristna: »Rekel sem marsikaj, ker si nisem mislil, da si tako nora, da bi dejansko obdržala otroka, če bi se nama ponesrečilo. Kaj ti je vendar? Baron in kmetica. Nikoli in za nobeno se ne bi toliko ponižal« (str. 433). In njen plemič, ljubljenec, postaven konjenik, baron, takorekoč princ iz sanj, se je – Grete, navadne ženske iz ljudstva – kajpada odreče. In ker ne gre drugače, jo še obdolži čarovništva.

Napovedoval se je lep poletni dan, ko se je na vratih Gretinega doma prikazal obisk, župan z dvema biričema: »Ivan, žal mi je, tako zelo mi je žal. (...) Ivan, obtožba je« (str. 438). In to kakšna obtožba: »Predvčerajšnjim se je pri meni oglasil baron Johann Savinšek, soprog baronice Herberstein. Tvoja hčer Greto je obtožil, da ga je s hudičevimi uroki zapeljala v prešuštvo, ogrozila njegov plemiški stan in njegovo članstvo v deželnem zboru« (str. 438).

Konec zgodbe je s tem znan, čeprav bo proces pošten, kot je očetu Ivanu zagotovil župan: »Zakon je zakon in vsako obtožbo čarovništva je treba preiskati. Lahko pa ti obljubim, Ivan, da bo tvoja hči deležna poštenega postopka« (str. 440). Izhodišče pravne in siceršnje poštenosti postopka so pojasnjene v njem samem s strani mladega, zagnanega in gorečega kaplana: »Ženske je namreč Bog naredil slaboumne in manjvredne od moških, zato je v nasprotju

z božjim redom, če ženska zna in ve več od moškega« (str. 459). Naj se Bog usmili slehernikove duše.

Greta je model samostojne, razgledane in neodvisne ženske, ki ve, kaj hoče, in se noče upogniti zablodam svojega časa. Dobrim ljudem, kot sta z očetom, pa v nobenih časih ni lahko; to bolj sluti kot ve njena mama: »Predober človek je, tale vaš oče. Predober in prepameten« (str. 164). Ne more jim biti lahko. Vendar Greto velika preizkušnja, v kateri se je znašla in ki vodi samo v eno smer, naredi močno, pokončno in nezlomljivo. In to kljub temu da: »Žensko srce je kot brezno brez dna, ker lahko sprejme neskončne količine žalosti, obupa in trpljenja. Nikoli se ne napolni, vedno je prostor za več« (str. 437).

V razpletu avtorica z učinkovito psihološko analizo osrednjih protagonistov in z mojstrsko ubeseditvijo ustvari portret dobe, ki je črpala iz nevednosti ljudstva in manipulacije oblastnikov. Izstopa, presenetljivo, kontrapunkt med pokončnim podeželskim župnikom Jožefom in ciničnim oblastnim inkvizitorskim sodnikom.

Knjigi daje poseben pečat dejstvo, da avtorica s prefinjeno obdelavo teme iz preteklosti reflektira sedanost, kar je odlika velikih literarnih del. Izkušnja nas uči, da nobenemu času niso povšeči močne, izstopajoče osebe, ki veliko vedo in daleč vidijo. Zato je Greta simbol takšne pokončnosti, njen greh pa odraz priročne zablode, kako poskušati takšne osebe ukrotiti po meri časa. Kot je rekel Machiavelli, blagor jim, ki znajo svoje želje uskladiti z duhom časa, in gorje jim, ki tega ne zmorejo.

Avtorica v svojo naracijo vključi dve, danes še posebej aktualni, čeprav ne tudi sicer novi temi.

Prva je Gretin odnos do narave in živali. Pravzaprav je to že samoumevno, saj livade, gozdovi in narava tako okoli Lichtenwalda nekoč kot okoli današnje Sevnice ponujajo podobo idile, spokoja in navdiha. To je bilo jasno čolnarjem in trškemu splavarju takrat, v kolikor so imeli čas za takšno razkošje, to je jasno danes vsakomur, ki se pelje po regionalni cesti ob reki Savi in se mu z njene desne strani pogled upre v sevniški grad, hrib Razbor (to je še danes jasno podpisanemu, ki je kot otrok grizel kolena v tiste strmine) in njegovo cerkvico v ozadju ter v gozdove, ki vse uokvirjajo v precej podobno fresko, kot jo je lahko Greta imela pred očmi, ko je hodila na desno stran

Save pomagati ženskam pri porodu. Poseben odnos do narave pa se protagonistki tke tudi z njenim sožitjem s kobilo Riko, ki ji jo podari oče: »Na konju sem se počutila svobodno in srečno« (str. 78). In Rika je tudi bila edina, nema priča njene ljubezni z Johannom.

In drugič, pa ne samo mimogrede: v trg se priseli ženska, Lada po imenu, z dvema otrokoma, vase zaprta, zadržana in precej nezaupljiva, za katero Greta in njeni, pa tudi župnik, od nje zvedo, da je muslimanka, ki beži pred grozotami vojne. Prav Lada tolaži Greto potem, ko jezuiti uničijo knjige: »Knjige se zdaj tiskajo, ni jih treba več prepisovati. (...) Ko bo vojne konec, bo svet drugačen, boš videla« (str. 333).

Slovenska literatura je s tem romanom dobila novo in tehtno upodobitev dobe, ki je vznemirljiva, knjigo pa lahko postavimo na polico zraven romanov, kot so Visoška kronika, Tolminci, Plebanus Joannes kakor tudi Katarina, pav in jezuit ter Ime rože. Vsi v okviru vzdušja tridesetletne vojne in spremljajočih blaznosti človeškega uma iz oblastniškega strahu formalnih avtoritet pred močjo znanja upodabljajo neukost in nevednost. Danes ju, paradokсно, olajšujejo in omogočajo tehnologija in njeni produkti – zlasti socialna omrežja – ker so velikemu delu uporabnikov nevera, sumničenja in nezaupanje lažje sprejemljivi kot znanje. Spodbijanje temeljnih znanstvenih resnic, kot sta npr. evolucijska teorija in dejstvo, da je zemlja okrogla, je šport, je prepričanje, je način življenja. Udobje in nevedno tako spodbujata pohlep, kariero in oblastne ambicije na račun drugega, ki je v takih očeh ničvreden in neveden.

Morda bi se v zaključni misli zato lahko zapisalo, da naj bo strast za užitek in za dobroto, moč pa za plemenitost in za poštenost. Ampak kaj, ko takšne misli, takrat in tedaj, praviloma potrebujejo prevod v sleherni lokalni jezik. In to dober prevod.

Je Danica med njimi najbolj svetla bila¹¹⁵

LJUBLJANA, AVGUST 2021

Med najbolj izstopajočimi pogovori, ki sem jih imel v svoji pisarni na slovenskem veleposlaništvu v očarljivo živahni skopski mestni četrti Debar Malo v letu 2019, seveda na že povsem samoumevno sprejeti novi lokaciji (veleposlaništvo je bilo dolga leta pred tem na Ulici Matere Tereze oz. Vodnjanski), je bilo poldrugo uro trajajoče srečanje z Zlatico Ručigaj petindvajsetega februarja dopoldan. To je bila, če sedaj pogledam v tisti čas, uvertura v drugo polovico mojega makedonskega diplomatskega mandata. Težko bi si predstavljal lepši, bolj sproščen in pristen vstop v čas, ko se mandat prevesi in ko je treba premisliti dotedanje delo in skrbno zastaviti, kaj vse lahko še postoriš, da tvoje delo ne bo samo rutina, ki je nikoli ne zmanjka in ki, konec koncev, še zdaleč ni nepomembna, ampak da bo kaj ostalo tudi še za poznejši čas. Življenje in delo diplomatov je pač v veliki meri vedno stresno, polno hitenja in prehitavanja, delo, ki ga nikoli v celoti ne moreš opraviti tako, kot bi si sam želel in kot je treba.

Prišla me je pozdravit, ne prvič in ne zadnjič, čeprav je bilo bržda najboljša, za darilo pa mi je prinesla nekaj posebnega, že skoraj neprecenljivega: zajeten fotografski album, poln fotografij iz družinskega življenja Ručigajevih, njenih prednikov, a tudi širše družine; poldrugo stoletje v enem dihu. Listala je po albumu, ki ga imam zdaj doma, na knjižni polici na dosegu roke, in kamorkoli se ozrem med knjigami, ga vidim, pripovedovala utrinke in vtise, pravila zgodbo, govorila o osebah na skrbno zloženih fotografijah, jaz pa sem poslušal, tu pa tam kaj vprašal in si poskušal zapomniti, kar si človek ob taki priložnosti lahko shrani v spomin. Še danes se mi zdi, da se je med

¹¹⁵ Objavljeno v: Stamenov, Sveto, Vera Stojčevska Antić (ur.). 2021. *Vrnitev h Koneskemu*. Občina Kumanovo. Str. 414-418.

najinim pogovorom ustavil čas – da se je zgodba lahko odvila in strnila. Seveda to ni bilo mogoče in ni mogoče, kajti zgodbe, ki jih tkejo naša življenja, so nedokončane, žive v nas, za nas in zlasti za nami. Vsak pogled, vsako srečanje, vsaka razlaga, doda nekaj v takšno zgodbo. Tudi zgodba Danice Ručigaj bo živela še dolgo, ko bodo minile žive priče njenega bivanja in bo ostal samo in le zapis in besede in njih pomen, ki si ga bo vsak razlagal vsaj deloma tudi po svoje, s svojega zornega kota, s svojimi očmi in s svojim razumevanjem lirike in liričnosti, ki veje iz njenih pesmi.

Zgodba mladega častnika jugoslovanske kraljeve vojske Antona Ručigaja (po mami Angeli je bil Pogačnikov), Daničinega očeta, ki je bil pred stotimi leti iz Kranja poslan v Kumanovo na svoje novo delovno mesto v kumanovski strelski polk leta 1921, se bere kot roman in pravljica obenem. Da je bilo pred stotimi leti, berem na hrbtni strani fotografije, pisava je Zlatičina, na fotografiji pa je njen oče v sredini v prvi vrsti, v drugi vrsti pa stojijo še štirje postavni častniki. Z naslednje fotografije, portret človeka in njegove dobe, zre resen in jasen pogled moškega s kratko prstriženimi brki in kravato, ki bi tudi danes bila povsem v redu. Natanko sto let naju loči, fotografiran je bil v Skopju. Torej, ne vem, če je lahko zgodovinski roman v celoti napisan po resnični zgodbi, če je možno tako izkušnjo povsem natančno zapisati, in ne vem, če je pravljico možno doživeti, če se lahko tudi uresniči, a ta zgodba se bere tako.

Skratka, Daničinemu očetu so nadrejeni odredili, da bo njegova naslednja življenjska postaja Makedonija. Ko se je mladi častnik starojugoslovanske vojske za silo razgledal po svojem novem domovanju, se je ob prvi priložnosti odpravil v Skopje k nedeljski maši. In ponovila se mu je, Kranjčanu, Prešernova skušnja in skušnjava. Zagledal se je v mladenko, lepotico, njene vibracije so se ga dotaknile in bil je v transu. Ko se je to nekajkrat ponovilo, je šel po maši k župniku, mu povedal, kdo je in kaj počne tu, ter mu še zaupal, da se je zaljubil na prvi pogled v tisto neznano gospodično. Prosil je župnika, da naj mu pove, kdo je ona, in da naj ga seznani z njo, ker bi se rad poročil z njo. Župnik mu je povedal, da je gospodična katoliška Albanka iz ugledne skopske družine, ju potem tudi seznanil, ostalo si pa lahko tudi sami predstavljamo. Zgodili sta se nezadržna očaranost in ljubezen na prvi pogled, kot pri

Prešernu v trnovski cerkvi na veliko soboto leta 1833, slabo stoletje je vmes. Z dvema razlikama: ljubezen je bila srečna in potrjena s poroko, pesmi pa je pisala hčerka.¹¹⁶ Pravljica, kot nalašč za kakšen dober film.

Listam naprej po albumu in kmalu na začetku mi v roke pride velika družinska fotografija: Anton Ručigaj in soproga Lucija Lacuku Ručigaj ter otroci Marija, Kristifor, Danica, Kiril in Zlatica. In na naslednji je Lucija s sestrama v letu 1920; tri mladenke, najstarejša bo čez leto in dan Ručigajeva. In tako teče zgodba naprej, kakšnih sedemdeset fotografij, na nekaterih smo celo skupaj z Zlaticino družino ob različnih priložnostih, tudi tista je vmes, ko sva se z Zlatico spoznala v Društvu makedonskih pisateljev; v ozadju je na steni Daničin portret (mislim, da je bilo konec maja 2017 na prireditvi Balkanski pesniški Babilon, na kateri je Rade Siljan govoril o moji poeziji). Rade, ki je bil takrat predsednik društva in tudi prvi, ki mi je povedal za Danico Ručigaj, je nesporna avtoriteta sodobne makedonske poezije in pisane besede; Vele Smilevski je bil predsednik društvene skupščine. Z obema sem se neštetokrat srečaval, pogovarjal in prijateljeval v različnih družčinah, od tega velikokrat v prostorih Maticе makedonske, tako na Bulevarju kot tudi na majhnem dvorišču v družbi številnih kolegov, znancev in prijateljev, od poetov pa vse do politikov.

Listam še naprej in se ne samo mimogrede sprašujem, kdo jih danes še dela in na ta način, spominske albume s fotografijami, kar je zasedaj še vedno najbolj zanesljiv način, da se shranja in ohranja spomin.

Šestindvajsetletna mladenka (v teh letih je izšla njena zbirka, v potresu je umrla tri leta kasneje) je bila lepotica, kot pravijo fotografije in kot so zabeležili fotografi. Predvsem pa je bila dama velikega duhovnega obzorja, kot pričajo njene pesmi. Bila je prodorna intelektualka, kot se da razbrati v njenih pesmih ne samo med vrsticami, ampak povsem neposredno in jasno, tu pa

¹¹⁶ Ta del sem v krajši obliki prvič povedal na predstavitvi nove monografije o Danici Ručigaj z naslovom »Nedorečenost, o, prekleta bodi« (Stamenov, Sveto, Čolović, Iskra, ur.) in simpoziju o njenem življenju in delu, v Skopju v prostorih Makedonskega kulturnega centra, v četrtek, devetega septembra 2018 zvečer, ob otvoritvi razstave faksimilov rokopisov Daničinih pesmi. Slovesnost z govorom je bila na prostem, saj je to bil posebej lep, topel poletni večer, ravno pravšnji za obujanje spomina in spominov.

tam morda celo izzivalna, zagotovo tudi zelo romantična. Bila je pokončna in pogumna oseba, samozavestna in emancipirana, kot se vidi in ve, ki je takoj zablestela na makedonskem pesniškem nebu. Bolj kot prva slovenska pesnica Josipina Turnograjska davno pred tem, a seveda so bile okoliščine tisto stoletje poprej vseeno povsem drugačne. Presunila je s svojimi pesmimi, v katerih so silna lirična pretanjenost, lepota in senzibilnost kot pri Prešernu, ki je s svojo poezijo segel v evropski vrh in s tem postavil slovenščino in njeno izrazno moč ob bok velikim jezikom; pesmi, v katerih je temna slutnja prihajajoče, prikrite groze kot pri Gregorčiču, pesniku izrazito močne notranjosti in duhovnosti; in v njih je bežna sled zlovešče srhljivosti nasilnega, razklatnega, trdega časa kot pri Kosovelu, sodobniku skrajnosti človeškega uma.¹¹⁷

Predvsem pa so njene pesmi emanacija pesniške avantgarde, s katero je avtorica segla daleč preko svojega dosegljivega fizičnega horizonta in orala ledino v širšem mednarodnem prostoru, ne da bi to pravzaprav tudi sama natančno vedela. V pesniški ustvarjalni prostor je vpeljala in postavila jasno izpričano avantgardnost precej pred prvimi Francozinjami, na primer, pa tudi poldrugo desetletje pred Tomažem Šalamunom, ki je bil v Sloveniji nosilec tega vala in postal njegov bard. Bila je promotorka vala in smeri, ki je bila za tisti čas praktično nerazumljiva in nerazumljena, verjetno tudi komaj sprejemljiva, v retrogradnosti, s katero se srečujemo še vedno, pa je tudi danes še dostikrat tako. Beseda je eksperiment razkošnega in neomejenega duha, poezija je prostor svobode in čistega, prostega, neoviranega sprehajanja z besedo, v besedi in preko besede; poezija nima in ne sme imeti meja, ne sme se pričakovati, da bo predvsem uporabna, da bo praktično koristna (čeprav tisti, ki to trdijo, zagotovo ne vedo, kaj je to, koristnost). Kot je v zlatem veku kranjskih muz zapel največji slovenski pesnik, so »*utili* nam zrnje in *dulce* pleva«. Poeziji ne sme biti mar za to, poje naj ter izpoveduje, kot ji narekuje ustvarjalni zagon, seganje v novo in neznano pa je pri tem kreativna pot, ki loči Homo Sapiensa od vseh drugih vrst.

Nekaj časa sem se, verjetno tudi malo naivno, še spraševal, kako to da mi v času priprav na odhod v Makedonijo nihče ni povedal za poeteso Danico

¹¹⁷ Tudi tu v osnovi izhajam iz iste oporne točke, saj se mi zdi oboje pomembno ponoviti kot izstopajoče v zgodbi o poetesi.

Ručigaj in njeno zgodbo. To je velik in pomemben ne samo detajl v slovensko-makedonski zgodovini in meddržavnih odnosih. Potem sem se nehal čuditi in sem storil, kar je bilo v moji moči veleposlanika, da to zgodbo razširim in poskušam spraviti tudi v uradne arhive, predvsem s poročanjem o dogodkih, ki so bili povezani z njo, in z obeleževanjem njenega spomina. Med temi je bila tudi najmanj simbolična vrednost dejstva, da so Ručigajevi vrsto let, tudi v času potresa, ki je razdejal Skopje, živeli v lastniški hiši, ki je leta mejila na stavbo, v kateri je bilo slovensko veleposlaništvo na ulici Matere Tereze, nasproti glavne skopske javne bolnišnice. To mi je nekega sončnega, lepega dne povedala – in tudi pokazala z našega tedanjega balkona – Zlatica Ručigaj. Stopila sva iz moje pisarne na balkon, pokazala je z roko na levo stran, in rekla: »Tamle zadaj, vidite tisto hišo, čisto blizu je, prva sosednja. To je bila naša hiša, tu smo živeli leta in tu nas je zalotil potres«.

Gledam v smer, kamor kaže, vidim hišo in dvorišče, kar sem dotedaj – in pozneje, vse do preselitve v Debar Malo, videl vsak dan, nešteto krat, ko sem prišel v službo in odhajal po opravkih, pa tudi, kadar sem, za kratko sprostitev, postal na balkonu veleposlaništva. Videl vsak dan in nisem vedel, kakšna je zgodovina hiše, kako je povezana z našo stavbo in kako smo si (bili) blizu.

Zlatica je preživela potres, ker je bila takrat ravno v skopski porodnišnici, ker je rodila hčerko. Preživela je in ostala in sedaj pripoveduje svojo zgodbo in Daničino zgodbo. Izjemno pomembno pričevanje, ki ga Sveto Stamenov s svojim neutrudnim delom skuša v celoti zapisati, popisati in zaobjeti. Tako nastaja in se oblikuje celovita podoba o prvi makedonski poetesi: po eni strani z raziskovanjem in proučevanjem, interpretacijo in opservacijo njenih pesmi in sporočil, ki vejejo iz njih in ki so v vsakem času videti malo drugače, dopolnjena, in po drugi strani iz osebnega pričevanja zavzete, neutrudne in tudi, seveda, prizadete, sestre (Zlaticini hčerki sta Danica in Sanja, ena vnukinja pa Lucija). Kombinacija ustvarjanja podobe, ki je redka, ker se redko zgodi, da je mogoče vključiti tako osebna, družinska pričevanja kot tudi rezultate literarno-kritičnih pričevanj in proučevanj.

Neverjetno, da se to ni dotaknilo nikogar od mojih predhodnikov. Če se pa je, je pa še bolj neverjetno, da v uradnih gradivih za tem ni ostala nobena sled. Kako minljive so človeške usode in zgodbe, za katere si včasih mislimo,

da so pomembne in da prinašajo sporočila, ki nam lahko kaj povedo, nas obogatijo in razveselijo, povežejo ter oplemenitijo. In kako malo je treba, da se takšne zgodbe ohranijo, da se jih vključi v vsakodnevno delo, da so element več v meddržavnih odnosih in predvsem navdih v ustvarjanju, sodelovanju, pripovedovanju, prenašanju srčike smisla.

Moji lanski julijski poslovilni obiski so minevali v znamenju upoštevanja preventivnih ukrepov zaradi pandemije, ki jo je prinesel virus Covid 19. Povsod smo bili v maskah in na razdalji, z razkuženimi rokami, pogovori pa so se, poleg obvezne, a v tem primeru tudi samoumevne in spontane vljudnosti in naklonjenosti, sukali okrog politike, diplomacije in meddržavnega sodelovanja. Tudi pri Aliju Ahmetiju v Mali Rečici je bilo enako. A vendar z najmanj eno pomembno razliko: spoštovanemu sogovorniku (na pogovoru je bil prisoten tudi Artan Grubi, trije smo bili v prostrani dvorani), s katerim sva stkala mnogo vezi, sem predal knjižico o Danici Ručigaj in mu v osnovnih potezah predstavil prvo makedonsko poeteso, Slovenko po očetu in Albanko po materi. Prosil sem ga, da naj poskrbi za prevod v albanščino, saj bo s tem Daničina podoba sijala močnejše in bolj prostrano, njena zgodba pa bo zagotovo spodbudila še kakšno dodatno mlado oko za poezijo in njeno univerzalno sporočilnost.

Ob tem si tako še želim, da bosta obe veleposlaništvi, slovensko in makedonsko, skupaj z občinama Kranj in Skopje kmalu uspeli postaviti spominsko obeležje kot *hommage* prvi makedonski poetesi, ki je s svojim ustvarjalnim zamahom obeležila književnost naših narodov in kultur, postavila trajen pečat umetniški kreaciji in zastavila korak za razvoj poezije v njenem najbolj žlahtnem, pogumnem in drznem smislu. Moja makedonska izkušnja je bila zaradi simbolike Danice Ručigaj bogata in prijetna, spodbudna in lepa.

Vračam se, da zapiram vrata, pravi poetesa v svoji zadnji pesmi.

Fizična vrata so se že davno zaprla za njo, a vrata, ki jih je odprl njen *credo*, ostajajo še naprej odprta. Zdi se mi, da vedno bolj. Kajti vsak poskus zapreti vrata, jih – zlahka – vedno pusti odprta, morebiti še malo bolj odpre. Danica je med nami s svojimi pesmimi, z njihovim prebiranjem, uživanjem ob njihovem branju, in z njihovim proučevanjem. Vsako branje nam malo bolj

odpre vrata v njeno dušo, v tisti del njenega jaza, od koder so te pesmi prihajale na dan. In s tem se tudi velika in prva makedonska poetesa, Slovenka, Albanka in svetovljanka, vedno znova vrača med nas in biva med nami, kot se tudi vsak od nas rad vrača v kraje, kjer se je počutil oziroma se počuti dobro.

Prihajamo skozi vrata, odhajamo skozi njih in že imamo v mislih nov prihod. Vrata in njihovo pesniško nihanje kot simbol povezovanja, sobivanja, spoštovanja in izražanja naklonjenosti. Naj bo še dolgo tako.

Josef Schwegel: *Z berlinskega kongresa, z ljubeznijo*¹¹⁸

LJUBLJANA, AVGUST 2021

Slovenska diplomacija ima iz zgodovine slovenstva precej uspešnih, odmevnih in pretehtanih diplomatov, od katerih se lahko veliko nauči in ki jih lahko uporabi za svoje delovanje. Med njimi ima izstopajoče mesto baron Josef Schwegel, ki se je povzpel v sam vrh diplomatske in zunanjepolitične dejavnosti avstro-ogrske monarhije v drugi polovici devetnajstega stoletja. S svojim zavzetim, poznavalskim in zaupljivim, zanesljivim delovanjem, zlasti na berlinskem kongresu leta 1878, je prispeval k pisanju evropske diplomatske zgodovine.

Njegova življenjska in diplomatska pot se bere kot napet roman in predvsem kot učbenik tudi po skoraj poldrugem stoletju. Prvovrstni diplomat, politik in poslovnež je za sabo pustil obširne zapiske, katerih del je izšel v slovensko-nemški knjigi Spomini in pisma, ki jo je uredil zgodovinar dr. Franc Rozman, izdala pa slovensko in avstrijsko zunanje ministrstvo (2007). Pričujoči spominski zapis o Schweglu se v pretežni meri opira na navedeno knjigo (iz nje so tudi vsi uporabljeni citati), ki sodi v anale slovenske diplomatske memoaristike.

Diplomatska dejavnost Slovencev obsega dolgo zgodovinsko obdobje. O njej lahko govorimo že precej pred časom vzpostavitve samostojne države in njene diplomacije. Kronološko slovensko diplomatsko delovanje razdelimo v tri večja obdobja. Prvo zajema čas do leta 1918, ko gre pretežno za službovanje v habsburški oz. avstro-ogrski diplomaciji in drugo čas slovenskega delovanja v jugoslovanski diplomaciji (tako v obdobju prve kot tudi druge Jugoslavije).

¹¹⁸ Objavljeno v: Mohorjev koledar za leto 2022, str. 61–64. Tu je objavljena daljša, dodelana verzija.

Tretje obdobje predstavlja delovanje v diplomaciji samostojne slovenske države. Diplomacija je vedno tesno in neločljivo vezana na dejavnost države v mednarodnih odnosih in politiki.

Iz prvega obdobja so najbolj znani Žiga Herberstein (njegova knjiga Moskvske beležke je bila prevedena v skoraj trideset jezikov in je še danes učbenik na moskovski diplomatski akademiji), Alojzij Dobravec vitez Saldapena in Schwegel. V tem obdobju Ljubljana leta 1821 gosti znani ljubljanski kongres, največji diplomatski dogodek na naših tleh vse do samostojne Slovenije. V času prve Jugoslavije izstopajo dr. Ivan Hribar (prvi poslanik Kraljevine Jugoslavije v Pragi), vojaški ataše v Berlinu pred drugo svetovno vojno Vladimir Vauhnik ter dr. Izidor Cankar. V drugi Jugoslaviji se okrepi prisotnost Slovencev v zvezni diplomaciji, sprva predvsem zaradi pogajanj za zahodno mejo, po letu 1974 pa tudi zaradi delovanja republiškega sekretariata za mednarodno sodelovanje. Slovencev ni bilo na najpomembnejših tedanjih diplomatskih lokacijah: Slovenec ni bil nikoli veleposlanik v Washingtonu, v Moskvi le en (Jože Smole) kakor tudi v Pekingu (Zvone Dragan), zato pa v New Yorku pri Združenih narodih kar trije (dr. Aleš Bebler, ki je tudi predsedoval varnostnemu svetu, dr. Anton Vratuša in Ignac Golob).

Posebej je treba omeniti večjo skupino diplomatov prehoda (pojav je slovenska diplomatska inovacija), Slovencev, ki so ob razpadu Jugoslavije delali v njeni diplomaciji in so se odzvali vabilu zunanjega ministra dr. Rupla ter bili sprejeti v diplomacijo slovenske države (take vrste diplomat je bil tudi omenjeni dr. Izidor Cankar, ki je deloval v diplomatski službi obeh Jugoslavij). Dodatno navedimo še prvega slovenskega predstavnika pri Svetem sedežu dr. Štefana Faleža ter poudarimo naslednje: šele slovenska država vzpostavi novo prakso, ko pošlje dr. Katjo Boh za veleposlanico na Dunaj, s čimer je Slovenka prvič postala vodja slovenske diplomatske misije (dr. Breda Pavlič je bila od konca osemdesetih let prejšnjega stoletja prva veleposlanica Unesca v severni Ameriki s sedežem v kanadskem Quebecu).

Kot zapisano uvodoma, je imel v habsburški diplomaciji in s tem tudi v tedanji Evropi v drugi polovici 19. stoletja opazno vlogo slovenski diplomat baron Josef Schwegel (1836–1914). Od potomca skromnih slovenskih staršev kmečkega rodu z Gorenjske (»sin borne slovenske kmečke koč« – str. 22) se

je povzpel med vidne in ugledne diplomate v monarhiji ter se uveljavil na gospodarskem, diplomatskem in političnem področju in si tudi pridobil visok plemiški naslov (»Noben sin slovenskih kmečkih staršev pa v avstrijski upravni dobi ni prišel tako visoko« – str. 26).

Na priporočilo ljubljanskega škofa Antona Alojzija Wolfa in grofa Andreja Hohenwarta je dobil cesarsko štipendijo in se vpisal na orientalsko akademijo na Dunaju (predhodnica današnje Dunajske diplomatske akademije). Študij mu je dal temeljito izobrazbo in odprl pot v diplomacijo; pri obojem se je izkazal s svojo delavnostjo in natančnostjo. Takoj po diplomi leta 1859 je bil poslan v Aleksandrijo. Na ladji v Trstu se je seznanil s von Battistom, direktorjem avstrijske zavarovalnice Lloyd in poznejšim tastom: »Tistega dne sem prvič videl svojo kasnejšo ženo, ki je bila tedaj enajstletna deklica« (str. 40). Nadaljevanje je bilo romantično: »Na Krfu, kjer smo pristali 13. decembra in šli na kopno, sem ob ponovnem vkrcanju nesel po stopnicah svojo bodočo ženo« (str. 40).

Kariero je začel kot konzularni pripravnik in pozneje kot konzul na avstrijskem generalnem konzulatu. Schwegel je bil zelo delaven, torej je redno pisal poročila, se pravi diplomatske depeše: »O delu na Sueškem prekopu sem pisal stalna poročila, ki jih je vlada brez moje vednosti predložila državnemu zboru« (str. 44). Diplomati opazujejo, se pogovarjajo z najvišjimi in drugimi predstavniki države, v kateri delajo, in o tem poročajo. Tudi danes njihove depeše romajo v različne vladne in druge resorje, od parlamenta do predsednikovega urada. Zato jih je treba pisati s premislekom, objektivno in preverjeno, predvsem pa veleposlanik ne sme sebe nikoli postavljati v ospredje. Kakšna skušnjava, kajne.

Po dobrih desetih letih je bil v začetku leta 1870 premeščen v Carigrad, kjer je postal generalni konzul, kmalu zatem, 16. maja, pa je dobil še plemiški naslov. A Egipta ni mogel pozabiti: »Deset let v Egiptu morem šteti za najlepše v mojem življenju. Tu sem našel in utemeljil svojo srečo, tu se mi je pridružila moja sopotnica, ki me je v veselju in žalosti spremljala na vsej kasnejši življenjski poti in me po svojih močeh spodbujala« (str. 48). Ko je Schwegel jeseni 1875 vodil v Rimu pogajanja o sklenitvi sporazuma o trgovini in prometu z Italijo, je bila njegova soproga na avdienci pri papežu (str. 66). Potrditev

več, da je bila ugledna, vplivna in priznana gospa in ne samo diplomatova, plemičeva soproga.

Na generalnem konzulatu je naletel na kar nekaj svojih kolegov z orientalske akademije – diplomati se v svoji karieri srečujejo na različnih lokacijah, tako s tistimi iz domačega ministrstva kot tudi s tujimi kolegi. Kroženje po svetu je ena najbolj tipičnih značilnosti diplomatskega poklica. Tudi šegave in ne najbolj spodobne reči se dogajajo vmes, kot povsod drugje: »Ataše je bil tudi grof Sellern, ki se je v glavnem ukvarjal z negovanjem svojega pudlja« (str. 48). O takšnih zgodah in nezgodah iz tistega časa zvemo z branjem diplomatskih spominov, danes pa nam o tem pričajo družbena omrežja. Diplomati nekako vedno bolj hlepijo po javnosti, kar je v samem nasprotju z bistvom njihovega dela. Odnosi v diplomatskem kolektivu se lepo kažejo skozi vrsto Schweglovih opažanj, npr.: »Veliko sem bil v družbi poslanika Prokesha, ki mi je naklonil posebno zaupanje, medtem ko z ostalimi člani ambasade ni imel posebno ljubeznivih odnosov« (str. 49). Odnosi med diplomati pa so izjemnega pomena, saj je diplomatska posadka v tujini, v državi sprejemnici, neke vrste kot posadka v podmornici.

Diplomatska služba ni brez spletk, kot tudi ne marsikatera človeška dejavnost, o tem med drugim priča dejstvo, da Schwegel po berlinskem kongresu ni dobil mesta poslanika v Berlinu: »Napredovali so vsi, le zame je Haymerle (novi zunanji minister, s katerim sta se sicer dobro poznala – opomba) hitro našel vzrok, da je odklonil moje imenovanje« (str. 79). O taistem članu delegacije pravi minister Andrassy na začetku kongresa (20. junij) tole: »Paziti moram, da bo v pogajanjih sodeloval Schwegel, z grozo opažam, da mi Haymerle nič ne koristi« (str. 141). Tudi to je, žal, diplomacija, nekdaj in danes. A vseeno si zlahka lahko predstavljamo, da se je Schwegel s svojo delavnostjo in predanostjo delovnim obvezam priljubil vsakemu predstojniku: »Za človeka je delo največja sreča« (str. 66).

Na Orientu se je odlikoval z vestnim in zavzetim konzularnim delom, z ustanovitvijo avstro-egiptovske banke in s pripravo obiska cesarja Franca Jožefa I., ki se je udeležil odprtja Sueškega prekopa (kakor tudi tedaj novi zunanji minister Andrassy). Schwegel je dobro poznal tamkajšnje razmere, imel vrsto stikov in spremljal ter organiziral je vse potrebno za visok obisk.

Vse to je pripomoglo k njegovemu napredovanju in mu odprlo pot v visoke habsburške plemiške, politične in diplomatske kroge. Priložnost, ki se mu je pokazala, je s pridom izkoristil, dosegel zavidljivo kariero in storil marsikaj koristnega tudi za slovenske dežele. Bil je nesporen strokovnjak za carinske zadeve: »Znal je mož čudovito veliko, zlasti je bil daleč prvi v celem cesarstvu, kar se tiče carinske in prometne politike« (str. 22). Od tod tudi njegovo uspešno zavzemanje za železnice na Kranjskem. Tudi Bismarck, kot navaja Schwegel, je imel zavidljivo poznavanje carinskih zadev: »O tem vprašanju sem imel priložnost razpravljati s knezom Bismarckom v Berlinu in pokazal se je za zmernega zagovornika zaščitnih carin« (str. 72). In ostal mu je v spominu, kako da ne: »Še vedno se rad spominjam tistega znamenitega dne, ko sem na kosilu v Schönbrünnu zadnjič videl velikega kanclerja in z njim izmenjal nekaj besed (...)« (str. 77). Nenazadnje, treba je tudi poudariti, da je bil Schwegel v času svoje kariere večkrat sprejet v avdienco pri cesarju, med drugim, ko je odšel z zunanjega ministrstva in ko je pozneje organiziral njegov obisk na Bledu.

Po vrnitvi iz Turčije na Dunaj je bil med glavnimi organizatorji svetovne razstave maja 1873, zadolžen za orientalske zadeve. Vzpostavil je jasno in konkretno povezavo med zunanjo politiko, diplomacijo in uveljavljanjem gospodarskih interesov monarhije. Kariero je nadaljeval na zunanjem ministrstvu kot desna roka zunanjega ministra Andrassyja in bil dolga leta eden od njegovih najožjih sodelavcev. Imel je posebno »darovitost, združeno z diplomatično lokavostjo in z globoko omiko« (str. 22).

Schweglov diplomatski zenit, ki mu je tudi zelo okreplil političen vpliv za poznejšo dolgoletno poslansko pot, predstavlja njegova udeležba na berlinskem kongresu 1878. Bil je edini Slovenec, ki je dotodaj igral tako vidno in pomembno vlogo na srečanjih evropskih vladarjev. Na kongresu, ki je bil zadnje veliko srečanje evropskih državnikov pred prvo svetovno vojno in je preoblikoval politični zemljevid jugovzhodne Evrope, je bil Schwegel izstopajoče vpliven, kljub temu da ni bil član uradne delegacije, ampak ministrov svetovalec. Bil je ključen pri določitvi bolgarskih meja, pri odločitvi, da je Srbija dobila Pirot in Vranje, ter da je Turčija pristala na avstro-ogrsko priključitev Bosne in Hercegovine. Njegovi opisi pogajanj in pogovorov o teh temah in

sogovornikov so zelo slikoviti, nazorni in polni diplomatske spretnosti, včasih pa tudi jasne neposrednosti, brez ovinkarjenja.

Dosežke kongresa je mogoče strniti takole: »Polno suverenost so dobile Srbija, Črna gora in Romunija, nastala je kneževina Bolgarija in za nekaj let Vzhodna Rumelija. Oslabljena je bila moč Rusije. Anglija se je s pridobitvijo Cipra še bolj zasedrila v Sredozemlju, Avstro-Ogrska je okupirala Bosno in Hercegovino, Turčiji pa so velesile še dovolile, da je ohranila znaten del Balkanskega polotoka. V krog velesil je bila prvič sprejeta Italija. Novo priznane države in Grčija so se ozemeljsko razširile, nekatere bolj, druge manj. S kongresom pa v celoti ni bil nihče zadovoljen in Balkan je vse bolj postajal sod smodnika (...)« (str. 109). Ostaja pa naslednje dejstvo: »Doslej se še ni zgodilo, da bi na tako veliki mednarodni konferenci igral pomembnejšo vlogo tudi kakšen Slovenec« (str. 109).

Zraven vsega dela je Schwegel iz Berlina vsak dan pisal pisma svoji soprogi (od 12.06.-13.07.1878), ki je bila takrat že hudo bolna in je večino časa prebila na vozičku. Iz pisem veje po eni strani njegova velika navezanost nanjo, po drugi strani pa so pisma izvrstna kronika dogajanj na kongresu in avtorjevih osebnih pogledov na visoko evropsko politiko in diplomacijo ter osebnosti, ki so jo krojile, pa tudi na tiste, ki so bile bolj kot ne samo zraven. Pisma so prava učna ura diplomatske memoaristike in zrcalo vrhunškega diplomatskega opazovanja in delovanja, prežeta z jasno in pretanjeno osebno noto.

TedANJI slovenski politik Fran Šuklje je takole ocenil Schwegla: »Svoji soprogi je bil vdan z ganljivo ljubeznijo, tudi tedaj še, ko je iz krasotice postala uboga hroma bolnica. Prepričan sem, da je bil eden največjih Slovencev, kar smo jih imeli v zadnjem stoletju.« Schwegel je bil znan »kot trd in zvit pogajalec z odličnimi zvezami ne le med politiki, pač pa tudi med bančniki in gospodarstveniki« (str. 27) in kot pravi diplomat »je toliko več storil v zakulisnem in osebnem delovanju« (str. 27).

»V Berlinu bodo skoraj vsi, ki danes v Evropi kot državniki kaj pomenijo. S tega vidika bo kongres zanimiv, kljub vsemu bi raje šel v Grimšče (njegova domača graščina – opomba), ker ne verjamem v naš uspeh. Daj Bog, da se motim« (str. 133). Tako piše soprogi tretjega junija še z Dunaja, poldrugi

teden pred kongresom, zelo realistično, odkrito in tudi previdno. Njegova želja je bila uslišana in avstro-ogrška delegacija je – po veliki Schweglovi za slugi – dosegla praktično vse. Obenem pa ta citat dodatno kaže, da se je sicer zavedal pomena kongresa, a tega nikakor ni fetišiziral. Ostal je na trdnih, realnih tleh. Blišč klasične diplomacije, dogodki na diplomatskem parketu, v ozadju, na banketih, nič od tega ni Schwegla tako prevzelo, da bi izgubil občutek za realno življenje.

Ampak to je pač svet diplomacije: »Družabno življenje me bo zelo zaposlovalo, vendar me za gotovo ne bo absorbiralo, ker moram hraniti moči za delo« (str. 138). Kakšen realizem – družabna srečanja so namenjena predvsem diplomatskemu delu. Obenem pa šteješ, kolikor si viden, a ne v javnosti, temveč na pomembnih družabnih dogodkih. To velja še danes, čeprav v precej zmanjšanem obsegu, ker se diplomacija nenehno spreminja.

V enem prvih pisem (16. junij) ji tudi svetuje previdnost pri branju časopisov: »Resnice v neponarejeni obliki zato ne išči v njih« (str. 139). Praktično stoletje pred McLuhanom in Habermasom mu je bila jasna vloga medijev pri družbeni konstrukciji realnosti. Del te so v diplomatskem svetu tudi tuje obveščevalne službe: »Andrassy je drugo nadstropje (v rezidenci avstrijskega poslanika v Berlinu – opomba) najel za en mesec, ker ne stanuje rad v hotelu. Pruska policija s svojim ostrim nosom mu ne ustreza« (str. 135). Dodatno je povedno, da je šele z Dunaja »pisal v Rimske Toplice o dveh stvareh, ki jih z Berlina ni hotel pisati iz strahu pred nemško policijo« (str. 120 in 162).

S pismi pa predvsem pokaže na politično realnost: »Smo v izjemno zanimivem času in tu je več najvišjih državnikov, kolikor se jih je kdaj zbralo vse od dunajskega kongresa (1814/15 – opomba)« (str. 137). In Schweglovo mesto v teh kombinacijah? Detajl z večerje, na katero sta nemški prestolonaslednik in soproga vabila 160 gostov, skupaj z vsemi kraljevimi in drugimi princi: »Pri mizi sem imel zelo privilegirano mesto, prvo za pooblaščenecem in sedel sem poleg ministra von Büllowa, ki je Bismarckov namestnik za zunanje zadeve« (str. 137). Torej sedeti zraven zunanjega ministra velike Nemčije je bil diplomatski dosežek in Schwegel gotovo ni razočaral protokola. In še: »Danes sem povabljen na diné (lahka zgodnja večerja – opomba) k ministru von Büllowu in v ponedeljek h knezu Bismarcku« (str. 137). Na slednji večerji je

bilo med drugim takole: »Seveda sem bil predstavljen knezu Bismarcku, njegovi ženi in hčerki, medtem ko sem enega od sinov, grofa Herberta, poznal že od prej, drugi grof Wilhelm pa mi je bil predstavljen včeraj« (str. 140). In garderoba? Na primer: »Predpisana je mala uniforma, torej bo danes prišel v poštev modri frak« (str. 141); in pa, seveda, odlikovanja. Torej je bilo potrebno veliko prtljage in rok, da se je za vse temeljito skrbelo (»S seboj bom vzel sluga iz urada.« – str. 133). Vse to priča o svetu klasične evropske diplomacije proti koncu devetnajstega stoletja, katere aktivni del je bil Schwegel. Ker je bil predstavnik velike in vplivne evropske sile, nemške zaveznice, ki si je prizadevala za dobre stike in odnose še posebej z Rusijo in Anglijo, mu je bilo toliko lažje in je bil toliko bolj iskan, njegove osebne odlike pa so vse to še nadgradile. Vendar: »Ko bo vse minilo, se bom zahvalil Bogu, ker mi takšno življenje prav gotovo ni prijetno« (str. 157).

Seveda mu je kot profesionalcu bilo povsem jasno, kaj dela minister in kaj mu pripada ter kako je z ostalimi: »Zgodovina bo zaslugo pripisala kongresu, morda tudi grofu Andrassyju, če bo hotela biti bolj natančna: toda v resnici so na ta način prišle do izraza izključno moje misli in moje delo. Določene notranje satisfakcije pri tem uspehu pa mi ne more nihče odreči« (str. 143). Za delovanje na berlinskem kongresu ga je cesar odlikoval z redom železne krone I. razreda.

In še dva poudarka, z zaključnega dela kongresa. Prvi: »Naš uspeh je zelo pomemben, vendar je treba biti tiho, da ga ne pokvari nevoščljivost in da le ne bi vojaki pokvarili vsega tistega, kar so dobrega naredili diplomati« (str. 162). Razmerje med diplomati in vojaki nikoli ni bilo enostavno in lahko, še posebej, ker je diplomacija poklicana, da deluje preventivno, pa tudi, da celi rane konfliktov. V številnih pismih Schwegel izraža zaskrbljenost nad izvedbo mobilizacije, učinkovite aneksije in hitre ter nekonfliktne vzpostavitve administrativne uprave v Bosni in Hercegovini, npr.: »Minister je včeraj načel vprašanje, če naj bi danes za dva dni odpotoval na Dunaj. Skrbi ga vkorakanje v Bosno in se boji, da se bo zgodila kakšna neumnost« (str. 155).

Pa še drugi, izostreno mojstrski: »Bismarck je na kongresu najmočnejši ali najbolj nasilen, Andrassy menda najuspešnejši, Šuvalov pa je vsekakor najbolj spreten« (str. 155). Uspešno in široko diplomatsko delovanje na

Orientu, mojstrstvo pri organizaciji svetovne razstave ter intenzivni stiki na kongresu so Schweglu omogočili pretanjeno poznavanje evropskih razmer, pomembnih osebnosti in, seveda, domače, monarhične politike ter odnosov med glavnimi vplivneži.

Schwegel je prvorazredni diplomat, velik realist in odličen analitik ter opazovalec: »V takšnih razmerah bo morda prišlo do sporazuma. Do tega bo prišlo na pol z našo pomočjo, pol pa brez nje, vendar bo Andrassyja sreča spremljala še naprej in nazadnje se bo stvar še najbolje izšla za nas in bomo bogatejši za veliko provinco in za 1,3 milijona ubogih Bošnjakov, ne da bi žrtvovali enega samega moža in ne da bi porabili kaj denarja za orožje« (str. 124). A vseeno je kritičen do svoje države in njene politike: »Vendar je pa res, da pride Avstrija z idejo povsod prepozno« (str. 124).

Schweglova pisma soprogi je mogoče povsem enakovredno primerjati s pismi, ki jih je ameriški predsednik Harry Truman (1945–1953) pisal domov svoji soprogi Bess, ki se ni z njim preselila v Washington v Belo hišo. Pisma so bila kasneje objavljena v knjigi z naslovom »Draga Bess«.

V Schweglovi karieri so bila ključna sedemdeseta leta: 1870. pridobi plemiški naslov (vitez), leta 1875 postane baron in leta 1879 tajni dvorni svetnik (najmlajši sploh). A ves čas je ostal povezan s slovenstvom, čeprav je bil v zveznem in deželnem parlamentu kot vodilni predstavnik nemške liberalne stranke. Zaradi tega so vodilni slovenski politiki različno gledal nanj. Fran Šuklje ga je nadvse cenil (»V razgovoru s fanatičnim Nemcem, poslanecem dr. Mengerjem, je vpričo mene čisto jasno označil slovenščino kot svoj materni jezik.« – str. 22), tudi Henrik Tuma in sošolec Josip Stritar, medtem ko sta bila do njega kritična Anton Aškerc in še zlasti Josip Jurčič. Toda njegove zasluge za slovenske kraje so bile nesporne in vrsta občin mu je podelila status častnega meščana, med njimi Ljubljana po potresu 1895. Znan je tudi po svojem jasnem zavzemanju za ustanovitev slovenske univerze, vrsto let pa je bil tudi član Slovenske matice.

Zraven drugih odlik nam Schweglova zgodba pove, da mora biti vsak izstopajoč diplomat poznan tudi širše, ne samo v ozkih cehovskih krogih. Sprejet mora biti kot osebnost, dajati mora zgled s svojim obnašanjem, izobraženostjo, premišljenostjo in zavzetostjo. Znati mora dati uporaben in koristen,

a tudi zaupljiv in zanesljiv nasvet ter osvetliti dogajanje. Vse to je po eni strani rezultat kvalitetne družinske vzgoje in odnosov v najožjem človeškem krogu in po drugi strani intelektualne odprtosti, čustvene zrelosti in socialne umirjenosti. Šele potem je diplomat lahko predan svojemu poklicu, ki je poslanstvo, in svoji domovini, ki jo spoštljivo zastopa kot politično tvorbo, ne glede na notranjepolitične zdrahe in osebna prerivanja.

Blaže Koneski – trajen in temeljen akademski in državniški pečat¹¹⁹

LJUBLJANA, NOVEMBER 2021

Pisati o Blažetu Koneskem, akademiku, profesorju, intelektualcu in državniku, da ne naštevam preveč, je vedno lahko in težko, izziv in rutina.

Koneski je bil vrhunski intelektualec, kakršnih je malo, pa ne samo v makedonskem okvirju, in kakršnega si lahko vsako občestvo samo želi. Njegova delavnost, vztrajnost, intelektualna zavzetost, a tudi operativna učinkovitost, so odlike, ki prihajajo do izraza z minevanjem časa. In morda je zato skoraj bolje in primerneje, da o njem danes pišemo tisti, ki ga osebno nismo nikoli poznali in se moramo zato o njem podučiti iz drugih virov in ne iz (samo) osebnega poznavanja; ki ne vemo veliko, kako je deloval v vsakdanjem, če tako rečem, običajnem življenju. Kajti pri številnih, kot je bil on, je pomembna splošna ocena in prispevek k narodu, naciji, državi, kulturi, družbi, k širši biti in smislu. Vse to pa se izkristalizira s pretekom časa in z minevanjem življenj, druge poti ni. Seveda je del tega mogoče uvideti in zaznati že prej, zlasti za časa življenja dotičnega posameznika. A z leti, z minevanjem časa, se podoba izpolni, postane zaokrožena, čeprav nikoli povsem dorečena, in različne dimenzije posameznikove identite in njegovega prispevka se bolj ujamejo in dopolnjujejo, pa niti ni treba, da so se vedno soglasne in uglašene v smislu enakosti pogleda na obravnavano osebo.

O Koneskem je lahko pisati vsakemu, ki pozna osnovni kontekst razmišljanja, to pa sta ob stoletnici njegovega rojstva predvsem država in jezik. Makedonska država in makedonski jezik.

¹¹⁹ Objavljeno v Še en pogled na Koneskega, Vesa Stojčevska-Antić in Sveto Stamenov (ur.), Strumica, 2016, str. 317–324.

Makedonci in vsi prebivalci današnje države z uradnim imenom Severna Makedonija imajo svojo državo, enako kot to velja tudi za slovensko državo, minula tri desetletja, po razpadu nekdanje skupne države. Od leta 1974, ko je bila sprejeta zadnja jugoslovanska ustava, pa sta imeli republika Makedonija in Slovenija, pa tudi ostale štiri republike in obe avtonomni pokrajini, vse konstitutivni elementi federacije, v tedanji državi določene prerogative državnosti. To je bil prvi konkreten, povsem jasen in nedvoumen korak v smer državne suverenosti makedonske družbe (in ostalih pravkar navedenih). Z današnjega zornega kota je pravzaprav vseeno, kako je do tega v procesu pripravljanje besedila ustave prišlo. Pisec teh vrstic meni, da lahko verjamemo mnenju vključenih v ožji krog pripravljavcev, ki so ključni del besedila pripravili na Brionih, z neposrednim Titovim soglasjem in njegovo odobritvijo. Namreč, da je Kardelj, ki je bil nosilec priprave besedila ustave, vsako jutro ob devetih s Titom v kratkih potezah šel skozi gradivo za tisti dan, in nato posredoval usmeritve ekipi, popoldan ob petih, ko je ekipa zaključila glavni operativni dnevni del, pa je ponovno poročal Titu o narejenem. Tito je bil takrat že v letih, do določene mere ga je to tudi utrujalo, saj se je federacija kar naprej soočala s številnimi notranjimi strukturnimi težavami, za katere je bilo vedno manj strukturnih rešitev, kadar so bile, pa niso bile politično sprejemljive za vse dejavnike. Obenem pa tudi ni bil – za razliko od Kardelja – kaj posebej pripravljen sprejemati nove vsebine, pristope in pristojnosti, tako da se je moral Kardelj precej potruditi, da ga je prepričal, da se je strinjal z besedilom, ki je bilo pozneje tudi uradno sprejeto in kot ga poznamo (o slednjem npr. piše Zvone Dragan, član navedene ožje skupine, v svojih spominih¹²⁰). To navajam zato, ker gre za enega ključnih, če ne morda za najpomembnejši dogodek v delovanju federacije, ki je vzpostavil konstitutivne osnove, s katerimi so nove države na območju nekdanje Jugoslavije lažje dokazovale svojo pravno legitimiteto in, ne nazadnje, upravičenost obstoja.

Ustanovitev t. im. druge Jugoslavije pa je za današnjo makedonsko državo pomenila ključen premik v formiranju nacionalne identitete, kot jo stroka razume danes. Prva Jugoslavija se s temi vprašanji ni ukvarjala, saj je bilo

¹²⁰ Od politike do diplomacije, 2018, Ljubljana, Založba Modrijan.

splošno sprejeto, da gre za državo troedinega naroda, ki ga sestavljajo Srbi, Hrvati in Slovenci (tu se ne spuščam v relevantnost tega stališča).

A ko govorimo o makedonskem jeziku, pa je zgodba povsem drugačna, zlasti v zgodovinsko-identitetnem smislu, kjer obstaja njegova dolga tradicija. Ta je bila potrjena z uradnim priznanjem dejstva o obstoju moderne knjižne makedonščine leta 1944.

Skratka, vsakdo, ki zajema iz teh predpostavk, lahko veliko napiše in razlaga o večstranskem pomenu in prispevku Blažeta Koneskega, velikega Makedonca, za kodifikacijo makedonskega jezika, tako v sodobnem jezikovnem smislu kot še zlasti z vidika makedonščine kot državnega jezika.

Seveda pa mora biti tisti, ki hoče iti od tu naprej, v različne, zlasti jezikovno-kodifikacijske plasti in vidike makedonščine, velik poznavalec jezikoslovja, etimologije, sintakse, slovnice, pravopisa in še marsičesa. To je pa, seveda, težka in zahtevna naloga.

Slednje je tako velik izziv. A za vsakega, ki je večš prvega in drugega, je to lahko tudi vsebinska rutina, izhajajoča iz velikega znanja, raziskovalnega nemira in ustvarjalnosti ter predvsem odgovornosti. Glede na mojo navezanost na makedonsko družbo in njeno državo ter na moj lansko leto zaključen veleposlaniški mandat (2016–2020), izhaja moje pisanje z državotvornega vidika, upošteva njegovo akademsko podstat in državniške vidike. Ti so mi, glede na to da nisem večji poznavalec Koneskovega opusa, najbližji. Vendar pa ta moj prispevek, kljub določenim raziskovalnim naporom, ostaja nedorečen, a vseeno ponuja nekaj iztočnic, in ne samo pogledov na Koneskega in njegovo delo ter pomen.

Dodatno, naj pred nadaljevanjem tega eseja, preden preidem na konkretnjši komentar povezanosti Koneskega s slovenstvom ter slovensko-makedonskih jezikovnih stikov in vplivov nasploh, povzamem v osnovnih črtah vsebino mojega prvega eseja o Koneskem, ki je izšel v prvi letošnji knjigi istega avtorja na isto temo.

Splošno sprejeta je ugotovitev, da je Koneski vodilni utemeljitelj makedonščine kot knjižnega jezika. To splošno znano dejstvo je treba vedno znova poudarjati, raziskovati njegov pomen in popularizirati njegovo fundamentalnost. Obujati premislek o velikanu makedonske slavistike in gramatike ter

pretanjenem poetu še zdaleč ni samo stvar nostalgije, ampak predvsem znanstvene kontinuitete ter prav tako širše jezikovne popularizacije pomena njegovih dosežkov. Zagotovo Koneski in njegova misel segata v ključne pore in izzive, s katerimi se danes soočata makedonska država in družba. Njegova zasluga pa je, da lahko danes makedonska država in makedonski jezik samozavestno in suvereno nastopata v mednarodni skupnosti 21. stoletja.

Koneskega in njegov prispevek je mogoče razumeti v treh temeljnih vidikih. Prvič, gre za izstopajočega jezikoslovca, ki je znanstveno utemeljil in kodificiral makedonščino kot književni jezik. Drugič, bil je hkrati književnik z izpričanim posluhom za družbeno, politično in sleherno stvarnost ter njeno prozno in še posebej poetično refleksijo. S svojimi sodobniki in somišljeniki (npr. Kole Čašule, Živko Čingo, Slavko Janevski, Aco Šopov, Gane Todorovski in drugi) je oral ledino in postavljaj temelje makedonski literaturi v obdobju po drugi svetovni vojni. In tretjič, kot rezultat obojega ter predvsem zaradi širšega pomena njegovega dela je treba Koneskega razumeti tudi kot državnika.

V tem smislu ga utemeljuje dejstvo, da je znanstveno standardiziral in s tem utemeljil svoj jezik kot književni ter ga tako postavil ob bok vsem emancipiranim jezikom. Pot od nacionalnega do državnega jezika je bila z njegovim delom v odločilni meri olajšana. Njegovo znanstveno delo ima zato jasne dimenzije državotvornosti. Ob tem je treba poudariti, da je bil Koneski prvi predsednik Makedonske akademije znanosti in umetnosti, rektor skopske univerze, dopisni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ter še nekaterih drugih) in častni doktor Univerze v Chicagu. V kombinaciji z njegovim jezikoslovnim opusom ga to jasno vzpostavlja kot odgovornega in ustvarjalnega promotorja narodove biti in poslanstva.

Več kot dobrega pol stoletja po kodifikaciji makedonskega jezika lahko rečemo, da je makedonski jezik trden, uveljavljen in sposoben izražati vse, s čimer se današnja makedonska družba srečuje, sooča in ukvarja. Ob tem je makedonski jezik odprt, tolerant in sposoben kreativnega sobivanja z drugimi jeziki. To ima zraven povsem praktične plati tudi še drugo, namreč formalno, institucionalno in ustavno dimenzijo. V makedonski ustavi je zapisanih sedem jezikov, ki se govorijo v Republiki Severni Makedoniji. To so, zraven makedonskega, še albanski, turški, romski, vlaški, srbski in bosanski.

Makedonska jezikovna stvarnost je izredno raznolika, bogata in komplementarna, takšna pa je lahko tudi zaradi kodificiranega makedonskega jezika, ki je s tem sposoben sobivanja na najvišji formalni ravni, ne samo v vsakodnevni govorici in praksi. To makedonsko državo uvršča v vrh svetovne jezikovne prakse, norme in kvalitete. Ob svojem apostolskem obisku Severne Makedonije v začetku maja 2019 je to izrecno poudaril papež Frančišek (na obisk v Skopje je prispel direktno iz Sofije), rekoč, da je to večetnično in večreligijsko sožitje izstopajoče in cenjeno bogastvo, na katerega je treba biti ponosen in ga skrbno negovati.

S svojo kodifikacijo je makedonski jezik trdno zasidran v družbi svetovnih jezikov. Je nacionalni in zgodovinsko utemeljen jezik naroda, ki ima svojo mednarodno priznano državo. To je jezik, ki je na poti, da s članstvom Severne Makedonije v Evropski uniji postane tudi eden od uradnih jezikov te unikatne zgodovinske povezave. Med izzivi, ki so pred makedonskim jezikom v tem procesu, je tudi prevod evropske regulative, kar je izjemno zahteven jezikovni podvig. *Acquis communautaire* je pravni korpus tistega, na čemer temelji celotna zgradba in delovanje EU.

V tem smislu sta se za makedonski jezik v novejši politični zgodovini zgodili dve izstopajoči stvari, ki sta v bistveni meri vplivali na njegovo nadaljnje zorenje in oblikovanje.

Prvič, v procesu velikih sprememb po koncu hladne vojne je Makedonija postala neodvisna država, s tem pa je tudi makedonski jezik postal državni in državotvorni jezik – Koneski je še dočakal to nepredstavljivo spremembo. Še posebej z jezikovnega področja je to predstavljalo izjemen izziv: npr. obstajala so področja, kot je diplomacija, za katera makedonščina ni imela razvitega svojega izrazoslovja, fraz, ni bilo strukturne in stilske razvitosti na tej jezikovni ravni. Šele praktično makedonsko zunanjepolitično in diplomatsko delovanje, skupaj s teoretično refleksijo teh aktivnosti, je pričelo ustvarjati pogoje za to, da je makedonščina začela funkcionirati tudi kot diplomatski jezik. Zraven diplomatske korespondence ima tu neprecenljiv pomen objavljanje izvirnih in tudi prevodnih knjig o diplomaciji v makedonskem jeziku. Sedaj so na vrsti jezikoslovci, da to obdelajo, proučijo in vplivajo na nadaljnje oblikovanje diplomatskih izraznih sredstev in terminologije v makedonskem jeziku.

Drugič, skoraj istočasno je prišlo do končnega in globalnega razmaha globalizacije, ki je postala proces in sredstvo, ki v osnovi določa naša življenja ter družbeno stvarnost. Njeni vplivi so številni, vendar se jih ne sme sprejemati samoumevno, ampak jih je treba presoјati in kritično reflektirati ter usmerjati. Še posebej na področju materinega jezika. Jezik enostavno mora sobivati skupaj z drugimi jeziki, medsebojni vplivi se povečujejo in če je to dopolnjevanje koristno v smislu nadaljnje žlahtnosti vsakega jezika, je to pozitivno. Toda mora pa biti premišljeno in v skladu z naravo in vsebino konkretne jezika. Vsak jezik ima sam po sebi dovolj izrazne moči in prilagodljivosti, da mu ni treba vsega avtomatično prevzemati iz drugih jezikov, prav tako pa tudi ni treba vsega na silo prevajati.

Številne so in so bile vezi med slovensko in makedonsko znanostjo in umetnostjo v širšem smislu. Tudi Koneski je imel vrsto stikov s slovenskimi kolegi in prek teh stikov so šli tudi medsebojni vplivi, dopolnjevanja in sinergija glede rasti in zorenja obeh knjižnih jezikov. Koneski je bil izvoljen za dopisnega člana SAZU 7. februarja 1968 v razredu za filološke in literarne vede.¹²¹ To se je zgodilo leto dni po tistem, ko je postal predsednik MANU, in na sam predvečer slovenskega kulturnega praznika. Slučajno ali ne, podatek sam po sebi ima veliko simbolno težo in pomen.

Obrazložitev vsebuje v prvem delu vrsto biografskih in drugih podatkov o novem dopisnem članu SAZU, ki so, ko se berejo v zgoščeni obliki, še posebej impresivni in so, seveda, poznani.

Drugi del obrazložitve navaja ocene in pomen njegovega dela za makedonski knjižni jezik in širše. Tako pravi med drugim besedilo: »Profesor Koneski je avtor najboljše slovnice makedonskega jezika. Kot poznavalec makedonskih narečij je izdal dragoceno monografijo prilepskega narečja (1949), kot organizator Inštituta za makedonski jezik je vodil in nadziral delo pri Slovarju makedonskega jezika, katerega prvi del je izšel l. 1961, drugi del – 1965, tretji – 1966 leta.« Kot vidimo, gre za temeljni prispevek na širšem področju jezikoslovja in proučevanja makedonskega knjižnega jezika. Slovnica in slovar sta

¹²¹ V nadaljevanju povzemam vir: Letopis SAZU 1968
<http://www.dlib.si/results/?query=%27keywords%3dletopis+sazu%27&pageSize=25&sortDir=ASC&sort=date&fyear=1968> (09.11.2021)

temelj vsakega jezika, njuno avtorstvo pa lahko zraste samo po eni strani iz poglobljenega poznavanja predhodnih del, razprav in gradiva, po drugi strani pa iz objav avtorja, ki se loti takšnega projekta. V vsakem primeru gre za življenjsko delo posameznika in za mejnik v življenju jezika.

In naprej: »Večjega pomena so tudi razprave, v katerih prof. Koneski proučuje zgodovino makedonskega jezika, na primer predgovor k delom Kirila Pejčinovića in Marka Cepenкова, razprava o Vranešničkem apostolu itn.« In še naprej: »Je tudi ustvarjalec in urednik časopisa »Makedonski jezik«, v katerem je objavil do zdaj vrsto razprav o posameznih jezikovnih vprašanjih. Nekatere med njimi je izdal v knjigi esejev »Makedonski knjižni jezik« (I-92, 1952).«

Naloga znanstvenika, sploh ko govorimo o jezikoslovcih, je proučevati svoj knjižni jezik, ga razlagati in prispevati k njegovemu razumevanju ter procesu rasti in razvoja, še posebej v odnosu do drugih jezikov. A ne samo to – s takšnim znanjem se je treba tudi postaviti v bran lastnemu jeziku. Obrazložitev iz citiranega letopisa SAZU navaja pri Koneskem tudi to: »V obrambo samostojnosti makedonskega jezika je prof. Koneski izdal knjigo »Ob najnovejšem napadu na naš jezik« (1948) in razpravo »Profesor Mirčev zoper makedonski pravopis« (1952).« Zaključna ugotovitev navaja sklepno stališče: »Književno in znanstveno delo, s katerim je prof. Koneski pospešil in tudi znatno obogatil makedonsko znanost, mu je upravičeno določilo častno mesto med znanstveniki in književniki v Jugoslaviji in po svetu«.

Strnemo lahko, da citirana obrazložitev po eni strani na primeru dopisnega članstva Koneskega dokazuje, kaj so kriteriji za dosego takšnega statusa, po drugi strani pa v jasnem, strnjenem in povednem jeziku oriše Koneskega, njegov znanstveni domet in mesto v razvoju makedonskega jezika. To pa zagotovo potrjuje veljavnost naših – in tudi drugih – razprav o avtorju, ki je v drugi polovici prejšnjega stoletja podal ključni prispevek za krepitev makedonskega knjižnega jezika in njegove veljave kot izraznega, ustvarjalnega in državotvornega sredstva procesa emancipacije makedonstva kot občestva v najširšem pomenu besede.

Blaže Koneski je torej nesporna avtoriteta in svetilnik kodifikacije makedonskega knjižnega jezika. Na vseh delih, ki so pri tem temeljnega pomena, je opazna njegova neizbrisna sled. Ta pečat pa se veže na širši okvir slovensko-makedonskega sodelovanja.

Na jezikovnem področju kakor tudi pri proučevanju makedonščine s strani slovenskih jezikoslovcev lahko opazimo tradicijo. Tako je npr. na slovenski strani pred več kot dobrim stoletjem, v letih 1891–1892, jezikoslovec dr. Vatroslav Oblak, docent na Univerzi v Gradcu (habilitiran za področje južnoslovanske filologije), s svojimi terenskimi raziskavami makedonskih narečij in makedonščine sploh dokazoval, da je makedonščina samostojen knjižni jezik in da ni bolgarščina (razprave o tem so bile v tistem času med makedonskimi jezikoslovci zelo prisotne). Za današnji čas je to spoznanje, lahko bi rekli, temeljnega pomena. Dr. Oblak svojega pionirskega in zelo obetavnega dela ter svojih strokovnih potencialov (zlasti sistematičnost in empirična podprtost dognanj) ni mogel bolj razviti, saj je umrl v starosti 32 let (tako ni dočakal že predlaganega napredovanja v naziv izrednega profesorja za slovansko filologijo s posebnim ozirom na slovenščino). Ob tem dodajmo, da je oblikovanje makedonskega jezika, tako kot tudi slovenskega, potekalo pod velikimi vplivi, pa tudi pritiski sosednjih, ne samo slovanskih jezikov. Dejstvo je, da je bila slovenščina pri tem v zgodovinsko boljšem položaju.

Ključna za oblikovanje makedonščine kot samostojnega jezika je bil izid knjige *Za makedonckite raboti*¹²² leta 1903 avtorja Krsteta Petkova Misirkova. Lahko rečemo, da je s to svojo knjigo Misirkov »določil svoj nacionalni program in obravnaval vprašanje sodobnega makedonskega jezika«¹²³. Njegovo delo je tako »prvi argumentirani in odločno postavljeni projekt o kodifikaciji makedonskega jezika«¹²⁴. Avtor je s tem tudi dal dokončen odgovor na predhodne različne poglede na nastanek in razvoj makedonskega jezika, še posebej v odnosu do in v njegovem temeljnem razlikovanju od sosednjih slovanskih jezikov. V tej luči je omenjeni slovenski prispevek, ki sega celo v desetletje pred objavo Misirkove knjige, toliko bolj pomemben, tako historično kot tudi povsem sodobno.

Za današnje in zelo aktualno ter širše, ne samo jezikovno nadaljevanje tradicije slovensko-makedonskega sodelovanja na tem področju pa je treba navesti

¹²² Za potrebe tega prispevka zapisano fonetično v latinici.

¹²³ Prim. Hribar, N. in Nikolovski, Gj., Oblikovanje slovenskega in makedonskega knjižnega jezika, Obdobja 27, str. 347–356.

¹²⁴ Ibid.

delo na pripravi makedonskega etimološkega slovarja, prvega te vrste sploh. Gre za skupni, najnovejši projekt obeh akademij znanosti in umetnosti, SAZU in MANU, ki je nastal po eni strani precej spontano, po drugi pa zaradi spleta okoliščin. Takšna kombinacija, če je tudi znanstveno zaznana in spoznana, lahko vedno obrodi konkretne sadove. Verjetno ni treba posebej poudarjati, za kako pomemben projekt gre in da ga tako stroka kot gotovo tudi širša zainteresirana javnost pričakujeta z velikimi obeti. Na slovenski strani je mentor projekta akad. prof. dr. Marko Snoj, glavna izvajalka pa Emilija Neškoska, prva makedonistka, strokovnjakinja za primerjalno slovansko jezikoslovje ter etimologinja, ki je pred časom prišla v Slovenijo zaradi študija.¹²⁵

V širšem smislu je to mogoče razumeti tudi kot nadaljevanje tradicije Koneskega in obenem potrditev njegovega pionirskega dela ter razširitev in poglobitev spoznanj v skladu z razvojem teorije in z jezikovno prakso.

Zagotovo obstaja v slovenski publicistiki in znanstveni produkciji veliko zapisov, ki jih je moč uporabiti za dokazovanje vloge Koneskega v razvoju makedonščine kot knjižnega jezika. V zaključku tega eseja naj povzamem nekaj ugotovitev iz šestega zvezka Enciklopedije Slovenije.¹²⁶

Prvo poimenovanje Makedonije in Makedoncev kot njenih prebivalcev v naših krajih je zabeleženo v Valvazorjevem delu *Slava vojvodine Kranjske* (1689). Iz Kopitarjevih in Miklošičevih razprav o panonski teoriji razvije V. Jagič t.im. makedonsko teorijo, ki jo uveljavi in dokaže že omenjeni Vatroslav Oblak v svoji knjigi *Makedonske študije* (*Macedonische Studien*, Dunaj, 1896). Knjiga velja za temeljno delo na področju dialektologije. Prav tako je potrebno omeniti Novšakov makedonsko-slovenski slovar iz leta 1982.

Koneski je v slovenskem jezikovnem prostoru, zraven znanstvenih in strokovnih stikov ter aktivnosti, prisoten tudi v prevodih. Leta 1961 izide prevod njegove pesmi *Vežilja*, leta 1976 izide v knjigi *Pesmi več njegovih pesmi*

¹²⁵ Zahvaljujem se omenjenemu akad. prof. dr. Marku Snoju za informacijo o makedonskem etimološkem slovarju in o pionirskem delu dr. Oblaka. Za slednjega gl. tudi <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi392412/> (15.11.2021).

¹²⁶ Ljubljana, Mladinska knjiga, 1992, *Makedonsko-slovenski odnosi* (str. 376–378) in *Makedonistika* (str. 378).

(kakor tudi drugih makedonskih avtorjev). Leta 1980 je v antologiji Sodobni jugoslovanski esej prav tako zajet Koneski.

Naj zato v duhu slovensko-makedonskega sodelovanja in prijateljstva, pa tudi s čisto strokovnega, jezikoslovnega vidika, tudi na koncu tega mojega drugega letošnjega zaporednega razmišljanja o Koneskem ponovim željo, da bi bil ugledni jezikoslovec, akademik in državnik Blaže Koneski še dolgo vir raziskovalnega nemira, poetskega navdiha ter iskanja izraznih sredstev. Vse s ciljem, da bo makedonski jezik lahko še naprej trden temelj makedonske državnosti, identitete ter odprtosti do drugih jezikov in kultur.

Lojze Kovačič: *Izza resničnosti*¹²⁷

LJUBLJANA, OKTOBER 2021¹²⁸

V sredini tridesetih let prejšnjega stoletja je bila polovica enot žandarmerije Kraljevine Jugoslavije nameščena na ozemlju današnje Republike Severna Makedonija, katere velik del je bil takrat znan pod imenom Južna Srbija. Polovica tistih enot je bila razporejena na širšem področju Štipa, mesta v vzhodni Makedoniji in njenega središča. Razlog je bil preprost: Štip je zaradi delovanja aktivistov VMRO slovel kot revolucionarno mesto in oblast je nekako morala skrbeti za red in pregnati protirežimske elemente. To mi je pravil Nikola Gruevski, predsednik takrat še vladajoče VMRO in dejanski predsednik vlade, čeprav to formalno ni več bil, ko sem ga kot novi, šesti slovenski veleposlanik v Republiki Makedoniji obiskal jeseni 2016.

Z namestnico Urško Potočnik sva sedela v pisarni impozantne stavbe na izstopajoči lokaciji v središču Skopja (pozneje se je izkazalo, da je bila stranka po premoženju na število članstva med najbogatejšimi v Evropi, po menjavi oblasti pa tudi, da je bila med najbolj zadolženimi, o čemer mi je kasneje pravil novi in sedanj predsednik Mickovski). Ker je Gruevski, kot je bilo znano, vedno in tudi tokrat zamujal, me je Urška po slabe pol ure čakanja, sedela sva za veliko pisalno mizo, opazovala velike portrete na stenah, in se pogovarjala, vprašala: »A ga boš čakal?« »Bom,« sem odgovoril. »Kaj pa zamuda?« »Nič ne

¹²⁷ Prva objava eseja.

¹²⁸ Knjiga mi je prišla v roke v četrtek, 16.09.2021, okrog osmih zvečer, ko sem za sprostitev in navdih gledal naslove knjig na policah. Odnesel sem jo v dnevno sobo, jo listal in ponovno prebiral po dolgih letih ter se kmalu odločil: napisal bom esej, ki bo zadnji v drugi knjigi trilogije – leto dni po vrnitvi z makedonskega veleposlaniškega mandata in 40 let po odhodu na prvo služenje vojaškega roka v Štip. Kakšna simbolika.

de. Ve se, da vsakega pusti čakati. Kakšna sporočila pošilja s tem, je njegova stvar, to vsi vedo. Moja naloga pa je, da ga obiščem, se mu predstavim in da se pogovoriva; to bom tudi storil. Drugo se me direktno ne tiče.« Bila je zadovoljna s pojasnilom, jaz pa sam s sabo, da sem se spomnil takšne razlage.

Gruevski je prišel s tričetr ure zamude. Zapletla sva se v pogovor, in ko sem mu povedal, da sem služil vojaški rok v Štipu, se je razživel, lokalpatriot, in začel se je dolg in zanimiv pogovor. Da je bila vojašnica ves čas znana kot kazenska kolonija za vojake in za starešine, se je vedelo, domnevalo pa tudi, zakaj so jih pošiljali tja, ene na služenje, druge v službo. Nisem imel razloga, da sogovorniku tega ne bi verjel.

V začetku petdesetih let istega stoletja je v Štipu služil vojaški rok Lojze Kovačič, velikan slovenske pisane besede. Svoja doživetja in počutje natančno, v svoji neizprosni in bridki maniri, popisuje v izjemnem romanu *Resničnost*, za katerega sem izvedel proti koncu stoletja in ga na dušek prebral. Seveda v veliki meri zato, ker sem tri desetletja pozneje kot on tudi sam služil vojaški rok na isti lokaciji, v isti kasarni. Seveda mi osebno niti približno ni bilo tako hudo, a vendar me je spremljalo praktično enako vzdušje, kot je veljalo v času Kovačičevih dni.

On je bil tam v začetku petdesetih, ko se je jugoslovanska komunistična oblast sicer oddaljevala od Stalina in njegovega režima, a se ga je vseeno zelo bala in zato hkrati hotela, kljub žigu odpadništva, renegatstva, dokazati da je celo bolj izvirna, bolj ortodoksna, kot je Stalin. (Na predavanjih iz zgodovine marksizma nas je prof. Debenjak podučil – ortodoksen pomeni žlahtno pripadnost izvirni ideji, *orthodoxa* je namreč čista misel, čeprav se je termin v vsakdanji rabi uveljavil precej drugačnem, negativnem smislu). Jaz pa sem bil v Štipu dobro leto po Titovi smrti, ko se je tedaj že socialistični režim ravno tako hotel dokazovati, predvsem pa pokazati, da se tudi po maršalovi smrti nadaljuje njegova čista misel. Kar seveda ni bilo ravno lahko, pa tudi res ne najbolj.

Resničnost torej govori o političnih vidikih ortodoksne izkušnje služnja vojaškega roka mladeniča, ki se je dobro desetletje pred tem kot otrok s starši vrnil v domače slovenske kraje staršev iz mondenega švicarskega Basla na podeželje, v revščino, med neznane ljudi in njemu neznane kraje. Lojze

Kovačič se je zato takrat praktično vse moral naučiti na novo. Nepoznavanje, strah, negotovost, napake na vsakem koraku, za katere ni vedel, da to so, vse to ga je spremljalo še dolgo časa. Tudi, seveda, v Štipu. Sistem, v katerem je odraščal in živel, ko je vojna minila, ni bil njegov, predvsem pa ni bil logičen, bil je partijski, enopartijski, nerazumljiv za fanta, ki s tistim ni imel nobene zveze, pa je tudi ni hotel imeti. Hotel je pač enostavno živeti v svoje dobro in dobro svojih bližnjih. To pa še zlasti takrat brez politike in političnosti ni šlo (seveda je vprašanje, kdaj sploh gre oz. kolikšna je tista minimalna doza političnosti, ki jo človek mora vzeti v zakup, da sploh lahko živi svoje, dobro, mirno in neškodljivo življenje).

»Sedeli so v dolinici, bilo jih je dvajset, in čistili granate« (str. 5). Prvi stavek romana je zlovesč, bralec takoj in direktno pade v zgodbo in v vzdušje in najmanj štiri čuti mu pove, da je vse skupaj surrealistično in bi tudi bilo tako, če bi ne bilo resnično. Pa je bilo. In osrednji lik, o katerem avtor piše v tretji osebi: sam sebe je postavil na distanco, stopil ven iz sebe, opazuje sebe, kaj se z njim dogaja, in se hkrati čudi temu, kar vidi, saj to ne more biti res, in obenem o tem pripoveduje bralcu, poroča nevidnemu občinstvu; morda pa za nazaj kot zapisovalec tudi samemu sebi. Gre, seveda, za njega samega, za njegovo zgodbo. Zgodbo, ki se zapleta iz besede v besedo in v svoj klopčič vleče in potiska, njega, protagonista, avtorja, nesrečnika.

Zaradi praktično nepojasnljivega spleta okoliščin se kmalu znajde v postopku zasliševanja, iz katerega je samo en izhod: »Ko je stari vodnik šel ven, je nenadoma zaslišal v vroči pisarnici, zatemnjeni v barvi rentgenskih luči, slovensko govoricu v dolenjskem narečju.

»Veš kaj, poba, bolje bo zate, če vse priznaš« (str. 24). Kapetan Simčič, uradni zasliševalec, mu je, ko sta bila sama, naklonjen skušal pomagati in ga obvarovati pred vsem, kar bi ga v postopku še doletelo. Bil je na poti obtožene ga in kaznjence, brez izhoda.

Nič ni razumel: »Zakaj, družo kapetane?« (...)

»Zato, ker je bolje.«

»Ne razumem, tovariš kapetan,« se je naenkrat spomnil domačega naziva.

»Zato, ker bo veliko bolje zate, če vse priznaš, se pokajáš in podpišeš. Jaz že vem. Drugače boš scal kri.« (str. 25)

Uradni del se je hitro nadaljeval in tudi kmalu končal: »V mraku je podpisal lilasti tipkopolis. Sploh ni verjel, da bi bilo lahko karkoli res. Kapetan mu je rekel: »Ajde sad. Sve će biti u redu, ako se budeš dobro ponašao« (str. 25). Njegova kalvarija se je začela. Odvijalo se je kot v filmu: »Petokrako mu je odtrgal, ker je izgubil čast, da bi jo še nosil, opasač mu je snel, da se ne bi obesil, šnirence je moral predati, da ne bi pobegnil« (str. 26). V štabu divizije (»štirioglati stavba iz rumenega štipskega kamna« – str. 27) je bil v kratkem sodnem postopku obsojen na pol leta kazenske enote. Čiščenje granat je bilo zunanji videz stalnega maltretiranja in poniževanja na vsakem koraku. Ena sama spirala nesmisla, ki ubija človekovo dušo.

Ko je pol leta minilo, ga je obšlo: »Če so te enkrat na začetku življenja prestrašili, boš vedno prestrašen, tu nič ne pomaga« (str. 65). To je docela spoznal, ko je bil spet nazaj v redni enoti: »Dolgo preden je zatrobilo, je bil buden in ves zmešan od neresničnega okolja. (...) V glavi mu je nenehno brnel alarmni zvonec: ničesar ne sme storiti narobe, da spet ne izzove zmedenosti usode in bi se vse spet tako uredilo, da bi ga nagnali nazaj« (str. 67–68). A te stare nove resničnosti še vedno ni zmožal v celoti dojemati. Ko so mu po dolgih tednih spet dovolili izhod v mesto, je spoznaval novo resničnost, videl je, da zunanji svet še vedno obstaja. Življenje se je kazalo kot življenje: »Stvari so postajale otipljivejše, kot da resničnost med vojaki in na krugu dobiva vedno bolj trdne oblike in v resnici živi« (str. 77).

Tik pred kocem služenja je postal kandidat za sprejem v partijo in pozneje je dobil čin desetarja: »Napravili so tako, kakor da ne bi bil nikoli kaznovan...« (str.113). Ko je bilo vsega konec, ga je Ljubljana pričakala v megli (»Miklošičeva cesta je bila bela od megle in črna od noči.« – str. 130), polna resničnosti, spominov, ugibanj in prividov. Med nočnim sprehodom ga je v Tivoliju ustavila kontrola in na zaslišanju se je komaj izmazal (»O, Jezus, le v kaj sem se ujel« – str. 153). Ni imel kam iti.

Resničnost je velik roman. Bridek, jedek, jasen, neprizanesljiv. Prava viševsekija v slogu. Predstavil je poseben, kristalni Kovačičev stil, obenem pa avtorja tudi zaznamoval.

Človek nikoli ne more točno vedeti, kaj je njegova resničnost. Spoznava jo po koščkih in poskuša sestaviti sliko. A to niti malo ne gre lahko, ker je to

živ proces, živa igra in ne zgolj mrtva statika, mirovanje; vse teče, kajne. Del moje resničnosti je dejstvo, da sem pred poldrugim letom zaključil moj makedonski veleposlaniški mandat, pred točno štirimi desetletji pa sem prispel v Štip na služenje vojaškega roka – in pred ravno tako točno osemintridesetimi leti ponovno, še enkrat na doslužitev. Veliki pisec mi verjetno tega ne bi zavidal, če bi za to vedel. Prvič mi ni bilo posebej hudega, a bil sem v kasarni, kjer si je vsak dan kak novinec prerezal žile, vsake toliko pa so našli mrtvega vojaka v Bregalnici, ki je naredil samomor. Toda drugič je bilo vse drugače. Ampak ker so me protizakonito poslali na doslužitev tja, kjer sem bil prvič (več kot 1.100 km od stalnega prebivališča), me je to rešilo in po dobrem mesecu dni sem bil doma in vse je bilo za mano. Sistem »*catch 22*« je deloval: past, v kateri sem se znašel, se je obrnila proti tistim, ki so mi jo nastavili.

V mojih beograjskih letih sem navdušeno prebiral Kovačičeve romane. Sodelavec Rudi mi je svetoval: »Beri Kovačiča, ta je najboljši za to, da si obdržiš in izpiliš slovenščino v tujem okolju«. Rade volje sem mu verjel in čisto prav je imel (Rudi je bil takrat na pripravah za Nemčijo, šel naj bi za ekonomskega svetovalca na tedanje jugoslovansko veleposlaništvo, a so ga na Brniku dobesedno z aviona poklicali nazaj, v Beogradu pa so mu pozneje za kompenzacijo dodelili mesto namestnika v Venezueli, kjer je tudi pričakal razpad države in osamosvojitve Slovenije).

Kovačičeve romane prebiram kar naprej in v njih iščem resničnost. Helga Glušič mi je navdušeno pravila o njih in o avtorju in o njegovih pisateljskih razsežnostih. In tako se, držeč v roki mamutsko izdajo Prišlekov (2007, 1093 strani, sicer najboljši slovenski roman dvajsetega stoletja), sprašujem, kje je resničnost, kaj je ona in kako jo izmeriti. S stranmi romana, z dnevi služenja vojaškega roka, z žulji, ki se ti pojavijo na prstih od prevelike pisateljske vneme ali mar z urami pogovorov s pristojnimi državnimi organi, ki tvoje ga pisanja ne marajo? Ali pa s številom mesecev, ki ti jih arbitrarno nameni jo za doslužitev vojaškega roka – meni so po odsluženem štirimesečnem stažiranju absolventa obramboslovja, ki je sicer bilo čisto navadno služenje vse do zadnjih treh tednov, ko sem dobil čin vodnika, po neki inovativni lokalni politični logiki dodelili petnajst mesecev doslužitve, ob tem, da sem takrat že imel v žepu novinarsko diplomo (tudi potem ko je bila še obramboslovna

pod streho, mi to pri oblastnikih ni nič pomagalo). Resničnost je velika, težko razumljiva, izmuzljiva, pa vendar tako lepa in čista in zaželena.

Obe moji makedonski epizodi sta za mano, a spomin nanju ostaja. Vesel sem naključja, da sva se z Lojzetom Kovačičem, ki ga nikoli nisem srečal, znašla skupaj v isti zgodbi, v istem kraju, v praktično enaki resničnosti (v času moje doslužitve je tam služil vojaščino Vlatko Stefanovski, a se nisva srečala, vendar sva toliko bolj prijateljevala pozneje). Z njegovim sinom Janijem, prodornim rock kantavtorjem, sva se spoznala, ko sem bil v prvi službi. Takrat nisem vedel, kdo je njegov oče, še manj pa za njegovo štipsko kalvarijo. In tudi moja pustolovščina v istem mestu je bila takrat še stvar prihodnosti.

Moram se zavzeti in enkrat poiskati Janija, se mu predstaviti, ne verjamem, da se me bo spomnil, zakaj naj bi se me, saj sem bil eden mnogih mladinskih funkcionarjev, s katerimi je imel opravka. Tudi jaz se marsikaterih ne spomnim. Poprosil ga bom, naj mi kaj pove o očetovi štipski izkušnji. Rad bi slišal iz najbližje možne roke, kako je tisto izgledalo. Resnica in resničnost. Zrelost.

Pripis: Prišel sem do konca knjige, tretjič, morda že četrtič. Mislim, da je boljše, da je nisem poznal, ko sem bil poslan na služenje vojaškega roka v Štip, ne na prvo ne na drugo.

Esad Babačić: *Zamenite me*¹²⁹

LJUBLJANA, DECEMBER 2021

Ker se glave pač ne menjajo kar tako, še posebej pa ne samoiniciativno, kajne, razen morda v kakšni pravljici in še v Mustrovem stripu Na Luno, je treba naslov Babačićeve knjige o panku »Zamenite mi glavo (Antologija slovenske punk poezije)« prevesti v politični jezik: Zamenite mi vlado. Katero? Vsakdo zase najbolje ve, katero in kdaj, pa tudi kje. Najbolje pa vsako; za vsak slučaj in da se ne bi spridila. Na zalogo. To je smisel panka – nezadovoljstvo in upor. Kot mantra, kot opredelitev, kot sporočilo. In kot akcija. No, pa saj ni treba vsega zamenjati – če že drugega ne, vsaj »...umij si glavo, umij si možgane« (str. 10). Za silo bo tudi to dobro in bo zadoščalo za nekaj časa.

Esad Babačić je s svojo knjigo, ki ni zgolj uredniška edicija, saj Esad v njej predstavlja samo bistvo, čisto esenco tistega, kar je nocija panka (in v tem generičnem smislu zato ne samo na Slovenskem in ne samo pod Slovenci). Ustvaril je nekaj, brez česar v nobeni niti zgodovini niti sedanjosti ne gre. Pa tudi v prihodnosti ne bo šlo. Zbrana besedila so molitvenik pankovskih fenov, privržencev, tako tistih, ki so takrat generirali vse, kar knjiga opeva, kot tistih, ki s(m)o tisto spremljali v živo, čeprav pozneje (Esadova pankovska vibracija je slabo desetletje za mojo študentsko generacijo, ugotavlja Kronos). Kot tudi vseh poznejših, ki hočejo spoznati in poznati pankovsko revolucijo in njeno poznejšo evolucijo. Revolucija se obdrži samo kot evolucija. Revolucija, evolucija! Ampak s pankom je šlo tudi »za odklon nezaposljivega intelektualca sredinskih nazorov, odklon pesnika, ki ne načrtuje revolucije« (str. 116). V vsakem primeru pa je bil pank političen pojav (str. 117) in s tem tudi »političen song« (Martin Krpan).

¹²⁹ Prva objava eseja.

Če je slovenska glasbena revolucija v sedemdesetih in v sredini osemdesetih govorila z besedili in njihovo artikulacijo, s petjem, več ali manj standardnim, rokarska s povišano intonacijo, slovenska popevka s klasičnim, lepim petjem, pa je pank govoril s kričanjem in z naslovi, imeni bendov. Kakšna serija imen, ki povedo vse. Tudi če bi ne bilo pesmi, če bi ne bilo petja, vrišča in hrušča in truščca, ki je sporočal, govoril, napovedoval, opozarjal, bi že samo imena bendov povedala vse sama po sebi. In to zgodaj, presneto zgodaj: Pink Floyd so svoj album *The Wall* izdali leta 1979, celih deset let pred padcem berlinskega zidu, a obenem tudi dve leti potem, ko so Pankrti kot prvi pank bend za železno zaveso (čeprav je bila Slovenija tudi malo vmes) začeli svoj dolgi pohod. Pank ni samo »brezkompromisna predstava« (str. 11).

Slovensko glasbeno revolucijo, kakorkoli bi lahko ta termin že izgledal in deloval nedorečen in celostno nedefiniran, bi lahko opazovali že od pričetkov vpeljave jazza v Slovenijo konec štiridesetih let prejšnjega stoletja z Bojanom Adamičem. Slednji je v nekem trenutku postal tako moteč za oblasti, čeprav ta motečnost ni bila izkazovana z ničemer posebnim, razen z bolj kot ne previdnim, navdušenim izvajanjem jazz glasbe vrhunskega virtuoza, da so ga kot jugoslovansko pomoč v razvijanju (glasbene) kulture za nekaj časa (kazensko) poslali v Albanijo. A po razhodu Jugoslavije s Stalinom ga je albanski režim s hvaležnostjo ekspresno vrnil domov.

Petdeseta leta pomenijo, zlasti proti njihovemu izteku, pričetek poznejšega preporoda slovenske popevke v več pomenih. Po eni strani gre za izvirne, kvalitetne in tudi inovativne pristope, še posebej za aranžmaje, s pospeškom po vrnitvi Jožeta Privška, človeka z absolutnim posluhom, ki se je zaradi te redke lastnosti uspel prebiti na Berklee College of Music v Bostonu že po zaključku vpisnega roka, kar je bilo za tiste čase pravzaprav nemogoče, celo nezaslišano (nekaj podobnega je kakšnih šestdeset let pozneje ponovil Žiga Pirnat, enako človek z absolutnim posluhom, ki se danes giblje med Hollywoodom in Ljubljano in ki ima vse možnosti, da Privška preraste). Po drugi strani pa so k temu prispevala izvirna besedila, katerih avtorji so bili najboljši slovenski poeti, med njimi Gregor Strniša, Svetlana Makarovič, Frane Milčinski Ježek, Janez Menart, Venko Taufer, Miroslav Košuta in plejada drugih.

Druga polovica šestdesetih je predstavljala že etabliirano festivalsko inovacijo in s tem je Slovenska popevka kot institucija morda že izgubila del svoje nerežimske inovativnosti, a je gotovo pridobila na umetniški žlahtnosti in vseeno nosila zastavo, kot se temu reče. V prostoru, ki ga je svojim delovanjem in vibracijami širila, so nastajale pop/rock skupine, ki so potegnile slovensko glasbo v tisto, kar dve desetletji pozneje tankočutno, pomenljivo in družbeno reflektivno oznanja konec skupne države. Pa kaj oznanja in napoveduje, marveč v tem aktivno sodeluje. Mladi levi, Bele vrane, Srce, Kameleoni, Faraoni, Pepel in kri in ne vem, kdo še vse ne. Prostor in čas ne dopuščata tukajšnjega sistematičnega obravnavanja tega, kar ob razmišljanjih o pankovski poeziji samo skiciram. Zato je ta skica v širšem smislu nepopolna, kot pač vsaka skica. A je pa obenem jasen odraz tistega, kar človeku poraja listanje in premišljevanje obravnavane antologije.

V tistem času se obenem izoblikuje, čeprav spoznavno ugotovi šele pozneje, kot morda najpomembnejše tedanje generativno izhodišče slovenskega pop vrenja – slovenski glasbeni Liverpool, Koper namreč – in s tem je val že bil nezaustavljiv. Odprtost, morje, širina, melos in toplina. Samo stopnjeval se je še. Težko in nevhvaležno je postaviti trdno ugotovitev, kdaj napoči tisti trenutek, ko se tanker obrne in praktično ni več poti nazaj, tisti, v žargonu naftarjev »Break even point«. Morda zato ni naključje, da je eden od mladeničev iz našega Liverpoola desetletja pozneje kot odrastel poslovnež uspel v globalnem merilu s svojim logističnim ladjarskim mini holdingom Blueshipping (t.im. modro ladjevanje).

Pa vendar lahko tvegamo, z majhnim rizikom, seveda, da je leta 1977 ustanovljeni bend Pankrti tisti, ki je bil točka orientacije in preloma in prehoda. V naslednjih letih sledi vrsta pank skupin, ki določijo in trasirajo pot, nedvoumno, jasno, brezprizivno. In o tem, se pravi, o njihovih pesmih, o njihovi poeziji, govori Babačićeva knjiga. Vzporedno s tem delujejo na široki, tudi komplementarni sceni Buldožer, Lačni Franz, Martin Krpan, Demolition Group, pa Laibach, in solisti, kantavtorji, kot so Marko Breclj, Andrej Šifrer, Janez Bončina Benč, Aleksander Mežek, Jani Kovačič, Zoran Predin, Vlado Kreslin, seveda že pred tem Tomaž Pengov (verjetno najbolj rahločuten in zaznaven od vseh) in Tomaž Domicelj, skratka, še ena plejada (obe se ves čas prepletata, kakor tudi

bendi in kantavtorji), ki je izoblikovala, da ne rečem sproducirala, proizvedla slovensko glasbeno revolucijo. Bila je to žametna revolucija, revolucija brez revolucije, bil je to slovenski Annus Mirabilis, ki je vz-trajal. In je še vedno tak.

A zagotovo ni tvegana trditev, da je bil ravno pank tisti, ki je najbolj širil prostor, dajal tempo in bil neizprosni priganjalec in pregnanjalec, ki je bil jedro upora, če lahko tako rečem in rečemo. Pank je bil rdeča (sic!) nit, za katerega je bila rdeča barva tako prezira kakor tudi identifikacije hkrati; Bandiera Rosa, skratka. Uporniki vseh časov se zlahka enačijo z rdečo kot s svojo barvo in zato ne čudi, da to počno, so počeli, tudi mnogi režimi. Skušnja-va je, seveda, prevelika. Ko se gibanje, upor, spremeni v institucijo, v oblast, v režim, pa se odkrije, kako in kaj stoje stvari. Ne glede na barve. Kameleoni so orali ledino s svojim melosom, ki je v podtonu imena opozarjal in verjetno tudi svaril. In pank je bil kontinuiteta, ki je peljala od ene revolucije k drugi. Od glasbene k družbeni, ki je bila hkrati tudi glasbena, ona pa tudi družbe-na. Vmes pa se je dežela preobrazila v državo.

Pot do te velike spremembe je bila tlakovana z mnogimi koraki, ozaljšana s številnimi simboli ter izborjena z mnogokatero akcijo. Antologija slovenske punk poezije, pod katero se je Esad podpisal in napisal kratek predgovor (str. 9–11) ter malo daljši zagovor (105–124) prispeval Ali Žerdin, v pesmi in besedi prikaže, kaj je pank na Slovenskem imel pri tem. Ne drznem si napisati, kaj je prispevek panka k temu, ker ne bi rekel, da je pank ravno hotel kaj pri-spevati sam po sebi, saj dvomim, da je to v čisti filozofiji panka. A dejstva go-vore svoje in dobro je, da pank temu ne ugovarja in tega ne izpodbija (bilo bi tudi sila težko), pri tem pa ostaja tak, kot je ves čas bil. In zato seveda ne pot-rebuje nikakršnega zagovora, panka ni treba zagovarjati – vendar se na koncu spodobi kaj napisati in pojasniti, morda še podučiti, in če je to zagovor, se sli-ši tudi malo po pankovsko, ironično in protislovno. Temu lahko verjamemo.

Obenem nas Žerdin, dodatno h Kazalu, poduči o rafalski seriji imen slo-venskih pankovskih bendov. Ta imena, zbrana na enem mestu – vprašanje je, če so vsa, če se še kje ne prikaže kakšno – so kot Diareja, zbrana v monogra-fiji: sintetizirana zgodovina, in sicer napovedi spremembe. Ali navaja nasled-nje (ne nujno samo pankovske) bende: Pankrti, Kuzle, Tožibabe, Berlinski zid, Otroci socializma, Lublanski psi, 4R (režim je to priročno tolmačil kot Četrti

Reich), Uporniki brez razloga (U.B.R.), Niet, Laibach; Kazalo dodaja Čao pičke, Via Ofenziva, Šund, O! Kult, Grupa 92, Indust-Bag, podpisani pa bi zraven pristavil vsaj še Begnograd. Eni so čutili, eni so morda v transu napovedovali, vsi so pa peli, višali intonacijo in širili lestvice, vsak po svoje prispevali k energiji, inovativnosti in peljali nekam v novo, neznano, v iskanje. Pank je tudi energija.

Ta antologija nam pokaže, gotovo smo prej slišali pesmi, kot pa razumeli njihova besedila, kakšna je v panku sinergija med obema elementoma: »Punk je glasba, v kateri je besedilo enako pomembno. Punk je poezija, v kateri je glasba enako pomembna« (112). Morda v tem tiči razlaga podnaslova zbirke, v kateri je zbrana »punk poezija«: Pankovci so bili »recitatorji in pesniki« (112). Kdo si, recimo, ne bi želel recitirati česa takega:

Vsi se mammo fino,
pijemo limonado
in gledamo zvezde. (Jani Sever, Čao pičke, str. 44)
moja glava je prazna
moje misli so prazne
moje srce je prazno
moja usta so tiha (Tožibabe, str. 53)
Prav neč, prav neč se ne spremeni,
vse je isto, isto vse dni.
Prav neč, prav neč se ne spremeni,
ne ločim več dneva od noči.

(Dare Kaurič, Kuzle, str. 71)

Po eni strani je bolj vprašanje, pred kakšno publiko recitirati, ne pa, ali sploh; in, nenazadnje, zakaj pa ne enkrat na standardni šolski proslavi ob Prešernovem prazniku? Pank je glasbena kultura, umetnost, ki je besedo in to, kar ona izraža, pripeljala do zelo unikatne in posebne sporočilne vrednosti. Pank je pokazal, kako širok razpon izražanja ima slovenski knjižni jezik in njegove številne in raznovrstne jezikovne plasti.

Ali ima pank lahko himno? Ker ni institucija, ker je gibanje, ker je tok, ki teče, ker je beseda, ki ne priznava rada.

Tovariši, jst vam ne verjamem,
gospodje, jst vam ne verjamem.
Včasih hočem pisat
Včasih hočem risat
Včasih hočem pet
Vedno me morte zatret
Tovariši jst vam ne verjamem.

(Peter Lovšin, Pankrti, str. 91)

Vendar se z režimom ni bilo za hecati: »Mene je strah« (str. 119)! Čeprav se je sčasoma strah pričel umikati pogumu (str. 122), pogum pa je, kot je dejal general Patton, strah, ki traja petnajst minut dlje. Zdržati je bilo treba in pank je bil zdržljiv. In prilagodljiv v modusih svoje sporočilnosti. In zakaj, pravzaprav? Zato: »Ker se spleča, ker se je vedno splečalo« (str. 10).

Kako torej razumeti to poetično pesmarico (halo, pesmarico)? Najbrž, in tudi najbolje, kakor kdorkoli pač in že hoče. Neuniformirano, vsak po svoje. Ampak predvsem, kot piše (hm, recimo, da kar opozarja) Esad na tistih treh straneh: »Kdor v teh verzih ne sliši ciničnega podtona, ne bo slišal te poezije« (str. 11). Še več, ne bo je mogel niti razumeti.

Iz zgodnjih študentskih let mi je najbolj ostala v spominu Laswellova definicija politike: kdo dobi kaj, kdaj in kako. Takrat približno, ko sem se to naučil za vedno (ne rečem, da mi je res kaj prida pomagalo), so bili spočeti Pankrti. In pank je zaoral po nedotaknjeni ledini.

Kako, torej, s tisto/isto politiko in s tistimi/istimi/temi glavami? Z zamenjavo, seve. Tukaj in zdaj: »Danes je pozitivno roganje obglavilo duha in zato je čas, da kdo spet zakriči: *zamenite mi glavo, zamenite mi oči, tud jest bi bil pozitiven, kot ste vi*« (str. 11). Ali pa tam in takrat. Zamenite me. Za vsak slučaj, ker »je sovražnik še vedno dejaven« (str. 11), sam se nikakor ne bom.

Pa ne na osmi dan, prosim lepo. Takrat namreč počenjamo nekaj drugega.

Zagovor k drugi knjigi: **Živel je mož, ki je prepotoval svet**

Mavrica, razpeta izza duše, zasidrana v brezkončna prostranstva zgodovinske, kulturne, politične, diplomatske in vsakršne resničnosti Orienta na eni in v prav taka preddverja severnega sija na drugi strani, je polje njegove neprekinjene ustvarjalnosti. Navdihuje ga v smereh, ki vedno znova presenečajo. In, to je bistvo tokratnega pogleda, v zložbah človekove ustvarjalne navzočnosti, za zmeraj vtisnjene v mavrične odtenke, je že tudi njegova prepoznavna sled.

V knjigah piše vse. Česar ni v knjigah, kot jih pozna zgodovina od prve zapísane črke do današnjih dni, je zapisano v sodobnih digitalnih nadgradnjah Gutenbergove galaksije. In v tem arzenalu informacij o vsem in vseh je tudi podatek z osupljivimi, očarljivimi in navdihujočimi podrobnostmi: Milan Jazbec – diplomat in učitelj diplomacije, pisatelj, pesnik, univerzitetni predavatelj, urednik, in pred tem študent ljubljanske Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo (sedanje FDV), dijak Gimnazije Brežice in učenec osnovne šole Artiče, v knjižnici Brežice član z nepomirljivo strastjo do branja vsega dosegljivega, kar je nadaljevanje prvega tiskarskega poskusa. Nekakšen posebej žlahten, v kulturnih krogih nadvse iskan in cenjen fanatizem odseva iz take Jazbečeve osebne življenjske prakse, ki pa bi jo opisali pomanjkljivo, če ne bi izluščili kaj o njem tudi kot znancu in prijatelju iz bližine, požlahtnjene s človeško dostopnostjo in iskreno prisrčnostjo, vdano izkušnji, da je sreča lahko doma tudi v drobnih doživetjih dneva in da dan je vsak na novo stkan.

Ne vem čisto natančno, kdaj sva se z Milanom Jazbecem srečala prvič. Dejstvo pa je, da sva se znova srečala 24. decembra 2015 v restavraciji Romansa 1971 v ljubljanskem Maxiju zaradi dogovorjenega intervjuja za Dolenjski list, v katerem je nastopil kot nekdanji slovenski veleposlanik v Turčiji.

V restavraciji je k mizi pristopil natakár. Drago Perhoč iz Lendave, kot se je izkazalo pozneje. Uglajen gospod. Mojster svojega poklica na prvi pogled in še bolj v resnici. »Slišim, da končujete. Koliko imate še do konca?« ga je vprašal Milan. »Eno uro,« je rekel natakár. Milan se je zasmel, potem sva se smejala še midva. Milan je namreč povpraševal Draga po mesecih do upokojitve. A Drago je tisto popoldne štel do konca poklicne delovne kariere samo še ure, malodane minute.

»Delal sem doli v Maximu in se ga dobro spomnim. Gospod je tja prihajal pogosto na malico. Spomnim se ga. Vedno je bil eleganten in spoštljiv,« je pozneje, ko je Milan že odšel iz restavracije, povedal Drago, ki je v desetletni natakárski karieri stregel študentom, predsednikom, poslancem, diplomatom, ministrom.

Drago je bil presenečen in počaščen ob tem srečanju. Milan, tisti študent izpred desetletij, ki je leta malical v Maxiju, je zdaj kot doktor znanosti, pisatelj in diplomat odhajajočemu Dragu v čast in zahvalo za dolgoletno znanstvo izročil v tem zimskem ljubljanskem popoldnevu svojo drugo knjigo o Krpanu z naslovom *Diplomat Martin Krpan*.

Tako so se v nekem velikem trenutku srečali iz oči v oči veliki trije, namreč velik in največji vsak po svoje: narodni junak Martin Krpan z Vrha pri Sveti Trojici na naslovnici knjige, diplomat Milan Jazbec iz Pohance pri Brežicah in natakár Drago Perhoč iz Lendave.

Takó življenje prihaja k nam in vedno se lahko pridružimo tej hoji in stori-mo, kar omogoča dan in trenutek. Iz tega razloga jemljem med drugim s seboj Aškerčev potopis v turškem jeziku, katerega natis in izdajo je po slovenskem izvirniku organiziral v Turčiji kot veleposlanik pred časom Milan Jazbec, in turški prevod Jazbečevega avtorskega romana *Mavrica izza duše*. In tako je dobila Aškerca in ga zdaj že ima nekaj časa pri sebi turška študentka, ki je bila v okviru mednarodne izmenjave v krškem mladinskem centru. *Mavrica izza duše* v turškem jeziku je prav zdaj tako rekoč že na poti v neko šolo v Turčiji, kamor jo bodo odnesli med svojim obiskom v okviru projekta Erasmus+ profesorji Gimnazije Brežice (se pravi prav tiste gimnazije, kjer se je tudi pisati knjige učil Milan Jazbec).

Omenjene epizode s tremi izmed več kot šestdesetih knjig sta lahko kvečjemu vzorčni odkrušek od velike gore vsega, kar je napisal Milan Jazbec. Ta

gora s številnimi vrhovi je, kot z dna nekdanjega Panonskega morja, na katerem stoji tudi Milanu tako draga rojstna Spodnja Pohanca, do tega trenutka narasla v mnogih razsežnostih visoko nad mejo povprečnosti. Da se z Jazbecem vzpenja nad to mejo, začuti, kdor se napoti v to gorovje. K tej hoji kvišku iskalca mogoče navdahne Jazbečeva domala lirična izjava: »Besede so kot čudeži, le pazljiv moraš biti z njimi, spreten in nežen«. Ali pa ga spodbudijo še dodatne informacije. Med temi je smiselno omeniti spremno besedo dr. Toma Korošca k prvi slovenski izdaji Jazbečeve knjige *Slovenec v Beogradu*. Kot je zapisal Korošec, je treba za branje te knjige bralca prijazno pogovoriti, naj ne podleže stari navadi, da jemlje v branje le besedila razglašanih avtorjev. »Milan Jazbec je ta čas znan tistim, ki kaj berejo o diplomatski stroki,« je v času izida *Slovenca v Beogradu*, se pravi dokaj na začetku Jazbečevega literarnega obdobja, zapisal redni profesor slovenskega jezika in stilistike na ljubljanski Fakulteti za družbene vede (FDV), avtor številnih člankov, študij in knjig, nekdanji predstojnik katedre za novinarstvo in katedre za obramboslovje na FDV dr. Tomo Korošec, ki je o Slovcu v Beogradu zapisal še: »Jazbečeva knjiga je primerna za zahtevnejšega bralca.«

V tako nakazanemu reliefu Jazbečevih svetov ustvarjalnosti zagotavlja dodatno svetlobo na izstopajoče točke, črte in polja najnovejša Jazbečeva trilogija, ki prihaja pred bralca na skoraj 1.500 straneh skupno. Na trilogijo zdaj nemara prehaja radovednost bralcev, ki jih je pred časom navdušil podobno edinstven projekt, namreč osemjezična prevodna zbirka izbranih pesmi Sijoča zvezda z levjo grivo avtorja Milana Jazbega. V drugi knjigi v omenjeni najnovejši trilogiji, *Dan je vsak na novo stkan: Izbrani eseji in spremne besede 1990–2021*, Milan Jazbec skozi eseje in spremne besede z vrhunsko bravuro postavi v brezčasje številne osebe in dogodke, ob tem vrednoti pisateljsko in ostalo umetniško tvornost drugih in tej dodaja svojo, pri čemer še pesniško občutljivo, in tudi stvarno, kot to počne diplomat in družboslovec, tudi analizira družbena razmerja. V drugi knjigi zbrane eseje in spremne besede odlikujejo številni izjemni naslovi z energijo, ki bralca domala izstrelili naprej v besedilo.

Milan Jazbec se tudi tu izkaže kot mojster besede, obvlada prepričevalno komunikacijo, široko je odprl pahljačo svojega zanimanja in z njenimi

zamahi hladi vročo bralčevo željo po vedeti še in še o vsem, hkrati pa to bralčevo željo podžiga in jo spreminja v strast, s katero so dosegljiva mnoga duhovna obzorja. Do širokih obzorij, ki jih kaže pričujoča (druga) knjiga in celotna zbirka ter njegov celotni ustvarjalni opus, novinar, filozof, diplomat in publicist Milan Jazbec svetovljansko in suvereno trasira pot. Pri tem te poti ne skriva ljubosumno zase, ampak nanjo vabi vse, ki so pripravljeni uživati v njegovem ubesedovalnem mojstrstvu in ki bi hoteli z njim deliti njegov nezadržni raziskovalni zanos, ter si prizadeva, da bi bralci njegovih tekstov segli skozi ta besedila daleč, naprej in višje.

Spodnja Pohanca, Švedska, vmes Ljubljana, nekje bolj vzhodno Turčija in Bližnji vzhod – težko je zadosti natančno zamejiti evropski in svetovni zemljevid, ki je Jazbec »delovni prostor«, ko raziskuje zgodovino, ljudi najrazličnejših poklicev in družbenih pripadnosti, različnih svetovnih nazorov in političnih opredelitev, ko se ukvarja z diplomacijo, s preučevanjem glasbe, dramatike, s pisanjem romanov in pesmi in z organiziranjem prevodov in tiska.

Dejstvo je, da je v svet odšel iz Spodnje Pohance. Ta vas na brežiškem podeželju in v njej potok Močnik, s svojim vodnim tokom eden zadnjih varuhov spomina na uteklo Panonsko morje, kot neminljiv vtis v večnosti mesta ma zaživi v besedilih svojega rojaka. Tako ona nagrajuje njega in on nagrajuje njo, to je vzajemnost, ki se ji Milan Jazbec ne odreka, ampak ji daje pomen. To razmerje je mogoče toliko močnejše tudi zato, ker se je Milanova pot na vrh omenjene gore njegove življenjske vsestranske ustvarjalnosti začela v tej majhni vasi na nekem zemljepisnem obrobju v vse prej kot bogati delavsko kmečki družini očeta delavca in mame dninarice in se ni začela, npr. v družini zdravnikov, sodnikov ali podobnih visokih stanov.

Pot Milana Jazbeca je zato véliki vzpon na visoki Mount Everest sveta neznanega, revnih na eni in bogatih na drugi strani, slutenih zemljepisnih in duhovnih pokrajin evropskega severa in juga, arabskih dežel in preostalega planeta, sveta skratka, v katerega se človek rodi neodvisno od svoje volje. S svojo voljo pa lahko človek potem uspešno stopa po svetu in ga sooblikuje, pri čemer »dan je vsak na novo stkan«. In potem mogoče zapiše, kot je zapisal Milan Jazbec o Beatlih junija 2007 v Spodnji Pohanci v eseju Štiridesetletnica vodnika Pepperja: »Naj za konec povzamem glavno sporočilo

Rumene podmornice: v mojem rojstnem kraju je živel mož, ki je prepotoval svet in nam je veliko pripovedoval o tem. In če dodam: tisti, ki potujemo za njim, pravimo o tem onim, ki bodo potovali za nami, vsak pa širi obzorje in dodaja nove izkušnje. Tako se svet vrtil naprej.«

Martin Luzar¹³⁰

¹³⁰ Martin Luzar, diplomiral iz novinarstva na ljubljanski Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo (FSPN), tri in pol desetletja zaposlen na Dolenjskem listu v različnih redakcijah. Velik in pretanjen poznavalec slovenstva in lokalne zgodovine Dolenjske in Posavja, avtor neštetihi zapisov, reportaž, intervjujev in esejev iz življenja slovenskega podeželja in posameznikov, ki so vpeti v svet in domovino. Zanima ga družbena pogojenost jezika in pomena besed ter analiza prepričevalnih učinkov komunikacije. Posebej ceni pristop dr. Staneta Južniča, nekdanjega predavatelja novejši zgodovine in antropologije na FSPN, in »jezikovno šolo« dr. Toma Korošca, prav tako nekdanjega predavatelja slovenskega jezika in novinarske stilistike na isti fakulteti.

Zagovor k zbirki: Globinsko dojemanje diplomacije

Zbirka "Znanstvena misel in publicistično delo Milana Jazbeca" je v slovenskem miselnem prostoru nekaj posebnega. Pred sabo imamo delo, ki ga je napisal edini slovenski univerzitetnik v nazivu profesorja diplomacije. Gre za prestižni naziv, ki je redkost tudi v svetovnem merilu. Ob tem gre za delujočega diplomata, ki je v dosegel najvišji rang veleposlanika ter v tej vlogi zastopal Slovenijo v dveh državah (v Turčiji in Severni Makedoniji). Še pred tem je bil državni sekretar na Ministrstvu za obrambo. Težko bi našli pisca, ki bi imel tako poglobljeno teoretično znanje, a hkrati tako širok pregled na diplomatskem in varnostnem področju.

Ta sintenza med teorijo in prakso je dragocena in se kaže v stilu pisanja Milana Jazbeca. Praviloma gre za miselni lok od splošnega in abstraktnega v izhodiščni obliki aksiomov in opredelitev, ki se spusti v konkretno in specifično polje diplomatske prakse. Ob tem je treba omeniti še metodološko noto, ki jo avtor pogosto uporabi, in sicer družboslovno metodo opazovanje z lastno udeležbo. Slednja – ob avtorjevem nespornem znanju in izkušnjah – daje njegovim dognanjem posebno tehtnost, ki jo lahko prinese le dolgoletna »kilometrinska« preučevanja in doživljanja. Za profesorja in veleposlanika Jazbeca je diplomacija način življenja, čeprav ga kot intelektualca širokega obzorja zanimajo tudi druge teme, o čemer priča ta izbor njegovih del.

V avtorjevem pričujočem *magnum opusu* se izrisuje predvsem nekaj poduarkov, ki bi jih želel izostriti in podrobneje predstaviti.

Najbrž ni naključje, da se avtorjev opus začne s prispevkom o Slovenski diplomatski akademiji. V času pisanja (konec leta 1990) je bilo to pomembno vprašanje za vzpostavlanje nove, usposobljene in avtonomne slovenske diplomatske službe. Do delujoče Diplomatske akademije smo prišli šele pred

kratkim. Bilo je nekaj dobronamernih poskusov, ki so se končali po letu ali dveh. Če podrobno beremo omenjeni prispevek, postane morda bolj jasno, zakaj ti poskusi niso uspeli. Avtor v izhodišču poudarja, da mora slovenska diplomatska služba temeljiti na principu izbranosti, ki v diplomatsko službo pritegne le nadpovprečno usposobljene.

Proces formiranja »diplomatske elite« pa se kasneje nadaljuje v okviru Diplomatske akademije, ki ni zgolj edukativen (tj. enosmerno pedagoški), niti ne samo delovno naravnani (tj. potopljen v vsakodnevno delo), temveč gre za konceptualno sintezo obeh pristopov. Ta daje diplomatskemu delu širši smisel in poslanstvo. Avtor poudari, da mora biti »tovrstna akademija umeščena v okviru zunanjega ministrstva«, ker se lahko le tako »učinkovito združita edukativni in delovni vidik diplomatske kariernosti«. Ta avtorjeva misel poudarja avtonomnost diplomatskega izobraževanja znotraj MZZ, kar pomeni, da mora na MZZ obstajati zbor primarno predavateljev iz slovenske diplomatske prakse, ki je obogaten z zunanjimi strokovnjaki. Odličnost predavateljev in njihova relevantnost za diplomatsko delo sta ključni za uspeh Diplomatske akademije. Potrditev kakovosti avtorjeve misli je, da je bil ta prispevek napisan pred več kot tridesetimi leti, za vodilo pri razvijanju Diplomatske akademije pa ga lahko enakovredno uporabljamo tudi sedaj.

Druga izjemna kvaliteta zbrane avtorjeve znanstvene in publicistične misli je, da vzporedno z razvojem slovenske diplomacije izpričuje analitično preučevanje tega razvoja, od začetkov slovenske diplomacije do današnjega časa. V tem smislu gre za izvirno in dragoceno gradivo, ki natančno in poglobljeno dokumentira, s kakšnimi dilemami se je v treh desetletjih soočala slovenska diplomacija, kako jih je reševala in kam so nas te rešitve postavile v kulturnem, geopolitičnem, varnostnem in vrednostnem smislu. V slovenskem ustvarjalnem prostoru je malo del, ki bi opisovali razvoj *forme mentis* slovenskih diplomatov glede njihovega angažmaja od začetkov v diplomatski službi osamosvojene Slovenije pa do današnje Slovenije, ki v letu 2021 predseduje Svetu Evropske unije, vključno z vsemi izzivi na tej tridesetletni poti.

Z vidika pomena preteklosti za razumevanje sedanjosti, je zelo zanimivo brati avtorjeve analize »prej« in »kasneje«, npr. pred vstopom in nato po našem polnopravnem članstvu v NATU ali pred slovenskim predsedovanjem

OVSE oziroma EU in naknadno po uspešno izvedeni vodilni nalogi. Iz teh primerjav lahko izluščimo mnoge diplomatske pobude in prijeme, ki so danes morda pozabljeni, tedaj pa so marsikatero diplomatsko barko usmerili v pravo smer.

Nikakršnega dvoma ni, da je avtor poleg preučevanja bistva diplomacije specialist za obrambno in varnostno področje. Temu je posvečen niz prispevkov o mednarodni varnosti, od vloge NATA, OVSE pa vse do mirovnih operacij. Tu so še posebej tehntni avtorjevi pogledi na države Zahodnega Balkana, kot sta Bosna in Hercegovina ter Severna Makedonija, pa tudi na razmerje med NATOM in EU pri zagotavljanju varnosti v Evropi.

Avtorjeva raziskovanja gredo preko tradicionalnega preučevanja diplomacije tudi v bolj poljudne razsežnosti. V današnjih časih, ko se je treba boriti za pozornost potencialnih bralcev, ki so navajeni hitrega ekranskega ugodja, je to velika prednost.

Tako lahko beremo o Martinu Krpanu kot prototipu slovenskega diplomata, o čemer je avtor napisal posebno monografijo. Če nas na prvi pogled zmede primerjava s tem nekoliko robotim slovenskim junakom, nas avtor z nizanjem odlomkov iz povesti hitro prepriča o tem, da je bil Krpan zelo uspešen pri branjenju slovenskega nacionalnega interesa in da je to pravzaprav njegovo izhodišče, ki ga nikoli ne izgubi izpred oči. Če vemo, da se tuji diplomati na prihod v Slovenijo pripravljajo tako, da študirajo slovenske nacionalne junake – in med njimi prednjači povest o Martinu Krpanu – je avtorjeva analiza Krpana kot diplomata zelo dobrodošla tudi za naše samospoznavanje.

Druge omembe vredni prikaz je predstavitev pronicljivega diplomatskega dela vojaškega atašeja Kraljevine Jugoslavije Vladimirja Vauhnik v Berlinu za časa nacističnega režima. Slovenca Vauhnik je krasil izjemno prodomren um, bogato vojaško znanje, priljudnost pri navezovanju stikov in predvsem avtonomen ter samozavesten način razmišljanja. Čeprav je najbolj znan po tem, da je natančno napovedal napad Nemčije na tedanjo Jugoslavijo, je iz pregleda njegovega vojaško-obveščevalnega dela razvidno, da je predvidel precej nemških vojaških akcij, ki so bile za njegove diplomatske kolege popolno presenečenje. Nemška protiobveščevalna služba ga ni zaman označila za najbolj »nevarnega« vojaškega diplomata v Berlinu.

Pregled avtorjevega bogatega opusa lahko sklenemo z njegovo poglobljeno analizo znanstvenofanstatičnih del Arthurja Clarka, Isaaca Asimova in nenazadnje Slovenca Mihe Remca, v katerih avtor vidi mnogo vzporednic z diplomacijo. To pravzaprav ni presenetljivo, ker so se ti avtorji navdihovali iz politične, diplomatske in vojaške prakse rimskega imperija in drugih zgodovinskih situacij. Vendar je njihova brezmejna imaginacija tista, ki nam lahko nudi navdih za neprestani razmislek. Če omenimo še enega velikana znanstvene fantastike, Roberta Heinleina, je osupljivo, kako je v eni od novel na začetku druge svetovne vojne napovedal uporabo jedrskega orožja štiri leta kasneje ter dileme jedrskega oboroževanja, ki so se pojavili v obdobju hladne vojne. Povedano drugače, branje znanstvene fantastike je koristno, da izvemo, kako bo (morda) izgledala diplomacija v času vesoljske dobe, ki se nezadržno bliža.

Iz vseh navedenih razlogov pričujočo zbirko profesorja in veleposlanika Milana Jazbeca toplo priporočam v branje. Kdor se želi podati v globine diplomatskega preučevanja in doživljanja, bo v avtorjevih prispevkih našel ogromno koristnih ter izvirnih misli, sklepov, napotkov in idej. Gre za temeljno delo, pravzaprav za zakladnico znanja o slovenski diplomaciji, ki nam ob vsakem branju ponudi kakšno novo spoznanje.

Andraž Zidar¹³¹

¹³¹ Dr. Andraž Zidar, doktoriral na The Graduate Institute of International and Development Studies, University of Geneva, vodja Diplomatske akademije na Ministrstvu za zunanje zadeve. Poleg večletne diplomatske prakse je bil aktiven tudi v raziskovalni in univerzitetni sferi v Londonu (British Institute of International and Comparative Law in Regent's University London) ter Benetkah (sedanji Global Campus for Human Rights). Je avtor več knjig in člankov s področja mednarodnega in ustavnega prava, človekovih pravic, diplomacije in mednarodnih odnosov. Njegova zadnja knjiga »The World Community between Hegemony and Constitutionalism« je izšla leta 2019 pri nizozemski založbi Eleven International Publishing.

O avtorju

Prof. dr. Milan Jazbec je veleposlanik in redni profesor diplomacije, pisatelj in pesnik ter pripadnik prve generacije slovenskih diplomatov.

Zaposlen je na Ministrstvu za zunanje zadeve Republike Slovenije, kjer se ukvarja z regionalnimi pobudami. Bil je šesti slovenski veleposlanik v Severni Makedoniji (2016–2020) in pred tem četrti slovenski veleposlanik v Turčiji (2010–2015), nerezidenčno akreditiran v Azerbajdžanu, Iraku, Iranu, Libanonu in Siriji, ter državni sekretar na obrambnem ministrstvu (2000–2004).

V zunanjem ministrstvu je vodil Sektor za evropske države (2015–2016), Sektor za analize in raziskave (2000 in 2006–2010) ter Konzularni sektor (1996). V letih 1996–2000 je bil pooblaščen minister na veleposlaništvu v Stockholmu (diplomatsko pokrivanje Švedske, Danske, Norveške, Finske, Islandije, Estonije, Latvije in Litve, prvo leto kot odpravnik poslov).

V diplomatski službi je več kot tri desetletja; prej je delal v gospodarstvu, novinarstvu in politiki. Vojaški rok je služil v makedonskem mestu Štip. Oktobra 1987 je iz gospodarstva odšel v Beograd v Zvezni sekretariat za zunanje zadeve, kjer je končal diplomatsko akademijo. Junija 1991 je bil poslan v Celovec, kjer je bil zadnji jugoslovanski konzul, po mednarodnem priznanju Slovenije januarja 1992 do jeseni 1995 pa prvi slovenski konzul.

Diplomatsko kariero združuje z akademsko. Doktoriral je na Univerzi v Celovcu (2000), leta 2004 je bil izvoljen v docenta, 2009 v izrednega profesorja in 2015 v rednega profesorja diplomacije na Univerzi v Ljubljani. Od jeseni 2005 predava diplomacijo na Fakulteti za državne in evropske študije ter od ustanovitve dalje tudi na Fakulteti za slovenske in mednarodne študije, oboje na Novi univerzi. V letih 2004–2011 je predaval na Fakulteti za družbene vede. Leta 1981 je diplomiral iz novinarstva in leta 1983 iz obramboslovja, oboje na tedanji Fakulteti za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze v Ljubljani. Med drugim je predaval na Dunajski diplomatski

akademiji, Columbia New York in fakultetah za politične vede v Sarajevu in Zagrebu ter bil gostujoči profesor na univerzah Bilkent, METU in Ankara v Turčiji kakor tudi na South East European University v Tetovu in na International Balkan University v Skopju.

Objavil je 66 knjig (avtor, soavtor, urednik, sourednik, prevodi in ponatisi) in več kot 130 znanstvenih in strokovnih člankov o diplomaciji, varnosti in obrambi, vse v petnajstih jezikih: slovenski, angleški, nemški, albanski, turški, ruski, arabski, makedonski, bolgarski, črnogorski, bosanski, srbski, romski, vlaški in španski. Njegova biografija v sistemu COBISS obsega več kot 560 enot; bil je mentor šestim doktorjem znanosti in 35 magistrrom. Zraven diplomacije kot dejavnosti, organizacije in poklica se pionirsko posveča še diplomaciji in literaturi ter razvija sociologijo diplomacije.

Med njegovimi knjigami izstopajo dela o diplomaciji: Konzularni odnosi (1997), Diplomacija in Slovenci (1998, ur.), The Diplomacies of New Small States: The Case of Slovenia with some comparison from the Baltics (2001), Diplomacija in varnost (2002), Vojaška in obrambna diplomacija (2006) in Osnove diplomacije (2009). Njegova uredniška monografija Sociologija diplomacije je izšla v slovenščini 2012, razširjen prevod v angleščini 2014 in v ruščini 2015. Je vodilni avtor (soavtorji Marina Lukšič Hacin, Žiga Pirnat in Milena Stefanović Kajzer) znanstvene monografije Enake možnosti v slovenski diplomaciji (2010, angleški prevod 2011). Poznan je tudi po svoji knjigi Martin Krpan – diplomat in vojščak (2009), ki je doslej izšla v albanskem, makedonskem in ruskem prevodu (2018) ter prirejena v dvojezično slovensko-angleški izdaji (Diplomat Martin Krpan, 2015). Piše literarno trilogijo o diplomaciji z naslovom Dama v belem (prvi del Mavrica izza duše, 2006 in 2019, prevod v sedem jezikov, drugi del Iskanje izgubljene duše, 2017, prevod v makedonščino 2020). Objavil je več zbirk poezije v številnih jezikih, med njimi trilogijo Pesmi iz samoizolacije (Kapljica si, moja kapljica; Ko tole enkrat mine; Iščem nitke srebrne tvoje, 2020/2021, v petih jezikih) in Sijoča zvezda z levjo grivo (v osmih jezikih, 2020). Trenutno pripravlja znanstveno monografijo z naslovom Diplomacy and Globalization.

Ima večletno strateško izkušnjo iz mednarodnega gospodarstva z začetka svoje kariere (Vipap Krško, 1982–1987), ki jo je sicer pričel v vrhu slovenske

mladinske organizacije (član predsedstva, 1981–1982). Več kot desetletje se je aktivno ukvarjal z novinarstvom in delal za številne medije (med drugim za Radio Študent, Mladino in TV Slovenija). Od leta 2009 je odgovorni urednik mednarodne znanstvene revije *European Perspectives*, prav tako že vrsto let kot višji predavatelj in avtor bloga sodeluje z Diplo Foundation iz Ženeve.

Za svoje delo je prejel avstrijsko državno odlikovanje veliki zlati častni znak z zvezdo za zasluge za Republiko Avstrijo (2005) in srebrno priznanje Slovenske vojske (2013). Junija 2019 je v makedonskem Velesu prejel Častno Racinovo priznanje in julija istega leta v Sarajevu priznanje Najboljši veleposlanik v Jugovzhodni Evropi, poleti 1995 pa častni kovanec mesta Celovec. Od leta 2017 je član slovenskega PEN. Prav tako je član Slovenskega društva za mednarodne odnose in uredniškega odbora Zbirke Mednarodno pravo, ki jo izdajata Ministrstvo za zunanje zadeve in Fakulteta za družbene vede. Bil je član upravnega odbora Inštituta za narodnostna vprašanja (2008–2011), od avgusta 2020 pa je podpredsednik Mednarodnega centra za emocionalno inteligenco (Ohrid).

Doma je iz starodavne nižinske vasice Spodnja Pohanca pri Brežicah, ki se prvič pisno omenja davnega leta 1246.

Summary

This trilogy is composed of three books, covering different contributions of Dr Milan Jazbec, professor of diplomacy, diplomat, poet and writer that were published during the previous three decades, as follows:

Trilogy: **Selected Scientific Works and other Contributions by Milan Jazbec**

- Book One: **Diplomacy in Focus: *Selected Articles 1990–2021***
- Book Two: **Each Day Comes as New: *Selected Essays and Forewords 1990–2021***
- Book Three: **Security, Defence and Slovenia: *Selected Contributions 2001–2021***

The respected author is employed at the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Slovenia, dealing with regional issues. He was the sixth Slovene Ambassador to North Macedonia (2016–2020) and the fourth one to Turkey (2010–2015), accredited also to Azerbaijan, Iran, Iraq, Lebanon and Syria.

This selection encompasses approximately two thirds of his contributions from the mentioned period (his books and similar publications excluded). Apart his rich production, three reasons initiated this project. Firstly, an ambition to offer in one place the major part of his scientific and related writing. Secondly, to show the development of his broad and innovative contemplation and research on diplomacy and related topics. And thirdly, to mark three important occasions of this year: his 65th birthday, the 30th anniversary of the Slovene statehood and the 20th anniversary of the International Institute IFIMES (also the publisher of these three extensive volumes).

The first book brings 38 articles that focus primarily on diplomacy, in various contexts, from different points of view as well as directly and indirectly, through the glasses of diplomatic studies and also other disciplines, like

international relations, history, political sciences, diplomatic and consular law, sociology, literature, and were published in numerous Slovene and international scientific journals and monographs. His approach here is a scientific one, with which the author tries to contribute to diplomatic studies primarily and is dwelling on diplomacy as his most close and favorite topic.

The second book offers a series of essays, forewords and similar contributions from the same period, altogether 71 of them. Diplomacy as the cornerstone of the whole trilogy is here less visible; it is not in the forefront of the texts, but remains to be their indispensable frame and content. With various writing approaches, style and narrative the author shows his proficiency in a number of topics, disciplines and genre. As the main common denominator of these contributions, one could point out their reference to his home place.

The third book presents 43 articles on security, defense and Slovenia, in this case from the previous two decades of his writing. The author served as a State Secretary at the Slovene Ministry of Defense from December 2000 to November 2004, being in charge of defense policy, dealing in particular with the Slovene membership in NATO as one of the then two Slovene foreign policy priorities, the membership in the EU as the another one (the former was achieved in March and the latter in May 2004 respectively). During that period he was continuously publishing contributions on these topics, explaining security and defence issues, as well as the place and role of Slovenia within that frame. That way he was pointing out (presenting, explaining and defending) the path his country took.

All contributions are equipped with info about the date and place they were prepared. These facts show that the author was writing all the time and everywhere he was – a constant stream of reflections of time, environment and current affairs. The policy time frame of topics stretches already from the Peace of Westphalia, however, it is the end of the Cold War that the author is thrilled about. That immense structural change of the *Annus Mirabilis* also marks his life time, personal witnessing and the very essence of his thought.

At that time the author was desk officer for East Germany, West Berlin and Switzerland in the Federal Ministry of Foreign Affairs of the former Yugoslavia in Belgrade. This means he was following the development of the immense

change first hand, reading diplomatic reports and discussing issues with the representatives of the then Diplomatic Corps, writing memos and other papers for official purpose. Twenty years later he was Policy Planning Director in the Slovene Ministry of Foreign Affairs, during the first Slovene Presidency of the EU Council.

Ambassador Jazbec is the member of the first generation of Slovene diplomats and one of the so called diplomats of transition, serving as a Yugoslav diplomat (the last Consul in Klagenfurt, Austria, 1991) and then continued in the newly established Slovene diplomacy (the first Slovene Consul in Klagenfurt as well, 1992–1995).

With his expertise, experience and permanent writing contribution, stemming from his broad and long experience from diplomacy, academia, business, journalism and politics, he is the witness, active participant and contributor of that change and its aftermath.

The author graduated from journalism (1981) and defence studies (1983) at the Faculty of sociology, political sciences and journalism (today Faculty of social sciences) at the University of Ljubljana, finished diplomatic school in Belgrade (1988) and gained PhD from sociology of diplomacy at the University of Klagenfurt in 2000. He was promoted to Assistant Professor of diplomacy in 2004, to Associate Professor in 2009, and to Professor in 2015 at the University of Ljubljana. He teaches diplomacy at the Faculty for Governmental and European Studies (since 2005) as well as at the Faculty for Slovene and International Studies (since 2020), both at the NOVA University. From 2004 till 2011 he was teaching at the Faculty of Social Sciences. His academic career goes in parallel with his diplomatic career, which is the primary one. This means he shares a unique, continuous and inspiring combination of diplomatic practicing and theorizing.

He started his career as the member of the Presidency of the Slovene Youth Organization (1980–1981), continued in the biggest Yugoslav pulp and paper mill Vipap Krško (1982–1987, firstly as a journalist, then as the executive director of administration) and then moving to diplomatic service in Belgrade. He served as a Consul in Klagenfurt, deputy head of mission in Stockholm (covering five Nordic and three Baltic states) and as the Ambassador to Turkey and North Macedonia.

Prof. Jazbec has published (author, coauthor, editor, coeditor, translations and reprints) 66 books in fourteen languages (Slovene, English, German, Albanian, Turkish, Russian, Arabic, Macedonian, Montenegro, Bosniak, Serb, Roma, Vlach and Spanish), including a few collections of poetry, as well as more than 130 articles on diplomacy and related topics. He gave lectures among others at the Diplomatic Academy of Vienna, Columbia New York, and Faculties of Political Sciences in Sarajevo and Zagreb, and was visiting professor at Bilkent University, Middle East Technical University and Ankara University (Turkey) as well as at South East European University and International Balkan University (North Macedonia). He is member of the Slovene Association of International Relations, and Slovene PEN as well as the cofounding editor of the international scientific journal *European Perspectives* (since 2009). He received the Austrian state decoration The Great Golden Decoration of Honour with Star for the Merit for the Republic of Austria (2005) and the Racin Award of Honor for literature (North Macedonia, 2019) and was awarded the best Ambassador in the South East Europe (Sarajevo, 2019).

He lives in Ljubljana, Slovenia. His birthplace Pohanca was mentioned for the first time in a written record in 1246.

Accompanying words were contributed by the following persons: the foreword to the trilogy by Prof. Dr. Lučka Kajfež Bogataj, climatologist and co-winner of the Nobel Peace Prize 2007, afterword to the trilogy by Dr. Andraž Zidar, director of the Diplomatic academy, Ministry of Foreign Affairs of Slovenia; foreword to the first book by Prof. Emeritus Mirko Pejanović, Vice President of the Academy of Science and Arts of Bosnia and Herzegovina, and member of the War Presidency of BiH, afterword by Žiga Pirnat, M.A., composer, musician, polyglot, entertainment manager, working in Hollywood; foreword to the second book by Mrs. Alenka Černelič Krošelj, director of the Posavje Museum Brežice and cultural expert, afterword by Mr. Martin Luzar, journalist at *Dolenjski list Novo mesto*; foreword to the third book by Assoc. Prof. Dr. Liliana Brožič, General Staff of the Slovene Armed Forces, and afterword by Mr. Aljoša Selan, M.A., defence diplomat and advertisement expert. A brief welcome word was contributed by Assoc. Prof. Dr. Zijad Bećirović, director of the International Institute for Middle East and Balkan Studies (IFIMES), the publisher. ■

UNIVERZA
V LJUBLJANI

FDV

Fakulteta
za družbene vede

9 789612 950750